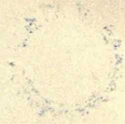

UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00018466 3

EB
EXLIBRIS
EMIL BULMANN

Pavla Jos. Šafaříka

SEBRANÉ SPISY.

K VYDÁNÍ UPRAVIL

JOSEF JIREČEK.

DÍL III.

ROZPRAVY Z OBORU VĚD SLOVANSKÝCH.

V PRAZE

NÁKLADEM KNĚHKUPCE BEDŘICHA TEMPSKÉHO.

1865.

ROZPRAVY

Z OBORU VĚD SLOVANSKÝCH.

SEPSAL

PAVEL JOS. ŠAFAŘÍK.

V PRAZE

NÁKLADEM KNĚHKUPCE BEDŘICHA TEMPSKÉHO.

1865.

Tisk Karla Seyfrieda (dříve K. Jeřábkové) v Praze.

Předmluva.

Podávajíce obecenstvu sbírku větších rozprav z oboru věd slovanských, pokud je Šafařík sepsal jazykem českým, *) mnohým bohdá se zavděčíme, jestliže, ač jen zběžně, připomeneme, co zvěčnělý velmistr náš chystal a připravoval, ale dokonati a ve skutek uvésti nezdolal.

Materiál vědecký, ježto se v pozůstalosti jeho nachází, v pravdě nazvati lze ohromným. Kdokoli se v tom množství toho, co tu odevšad snešeno, spořádáno a urovnáno, přebírá, obdivem zůstane uchvácen. Jen obrovské pilnosti, vedené rozhledem dokonalého mistrovství a podporované ochotou literárních přátel po širém světě slovanském, podařiti se mohlo, aby se vše to v jedno místo skupilo a sneslo. Nad to pak ještě větší úžas zbuzuje, že vše, cokoli se tu rukou Šafaříkovou psáno nachází, tak úhledně, tak pořádně i čistě zpořízeno jest, jak u jiných spiso-

*) Jelikož svazek příliš se rozšířil, upustili jsme od prvotního úmyslu, podle něhož ve třetím díle i také menší pojednání Šafaříkova z naznačeného oboru místo najíti měla, zůstavujíce uveřejnění jich a některých jiných sepsání, k. př. o provedení rovnoprávnosti na školách českých, o potřebě kathedry slovanského jazykozpytu na universitě Pražské i Berlinské a pod., k pozdější době.

vatelův málokdy sám rukopis konečného zpracování zpořízen bývá.

Rukopisy Šafaříkovy počínají se z té doby, kde na universitě Jenajské dlel. Jsou to neklamné důkazy, kterak sobě již v letech mládeneckých vědom byl úkolu, jehož, jakkoli jen částečným, vyplněním se jméno jeho proslavilo.

Léta, která v Novém Sadě ztrávil (1819—1833), užil k studiím obsáhlým o literatuře slovanské, jmenovitě pak o jižních její odvětvích. Z těch pak nejvíce přilnul k srbské, jednak proto, že se mu, žijícímu tehdá v samém středišti Srbstva, nejhojnější k tomu příležitost naskýtala, jednak že to byla niva posud téměř nedotknutá, plná nesnází a záhad, v jakých se Šafařík pohružovati a až do rozhadu konečného probírati miloval.

Tehdá zajisté sebral nejen vzácnou svou sbírku cyrillských u Jihoslovanův starotiskův, ale opatřil i také přepisy četných listin a jiných památek starého písemnictva, kteréž po l. 1851 vydávati počal dílem „předchozím.“ Úmysl jeho směřoval k tomu, aby nejdůležitější pro dějepis i jazykozpyt stará sepsání Srbů vědeckému světu učinil dostupnými. U vydání, l. 1851 započatém, měly po životech sv. Konstantina, Methodia a Symeona, pak po ukázkách z občanského písemnictví následovati Rodoslov arcibiskupa Danielův, jehož nejhlavnějších tří rukopisův kopie v pozůstalosti se nacházejí, životy sv. Symeona a Savy od Dometiana, obsáhlý diplomatář srbských listin atd.

Vyslav do veřejnosti l. 1826 německy sepsanou historii slovanské řeči a literatury všech nářečí, přistoupil v Novém Sadě k sestavení podrobného přehledu pí-

semnictva jihoslovanského. Přehledy slovesnosti srbské, chorvatsko-illyrské a slovinské l. 1830 byly hotovy; *) k nim tuším měly přistoupiti rovně rozsáhlé přehledy ostatních literatur slovanských. Bulharskou aspoň později českým jazykem popsal, ačkoli již směrem poněkud odchylným, jelikož sepsání toto býti mělo úvodem k sborníku starých památek písemnictva bulharského, ku kterému Šafařík též valné přípravy činil, zkoncování práce té nedošed. Mimo to se v pozůstalosti nacházejí cedulkové katalogy knih v srbštině lužické sepsaných a staroslovanských, pak hojný počet zápisek o knihách ostatních národův slovanských.

Touž dobou, co takto stavivo k velikému dějepisnému dílu o literatuře slovanské připravoval, střádal též látku ku geografii zemí slovanských, především jihoslovanských. O těchto jmenovitě složil abecední rejstřík historicky důležitých jmen osadních půlostrova thrackého, ježto ráz slovanský na sobě pronášejí, kde při každém jméně vedle výpisků z pramenův, kolikrát je koli v nich uvedeno našel, podána přesná forma slovanská. Již samo toto, jakkoli nedokončené dílo, stačilo by, aby spisovateli každému zjednalo veliké jméno ve světě učeném. A u Šafaříka byla to jen proprava k podnětím jiným! Mimo to sestavil abecedně jména žup, krajů, plemen, biskupství, klášterů a t. d. v Srbsku a Bulharsku s krátkými o každém, kde jaké po ruce byly, zprávami; učinil hojné výpisy jmen osadních z pomeniků, listin a jiných památek starosrbských, ze vzácnějších spisů o geografii jihoslovanských zemí a t. d.

*) Vyšly pod názvem „P. J. Šafařík's Geschichte der südslawischen Literatur“ (1864—65) v Praze u Tempského ve třech dílech.

Ze speciálných map Rus a Polska vypsati dał a dílem i sám vypsal všecka jména osadní a sestavil je vlastní rukou v abecední pořádek. Veliké to folianty, plod namáhavé práce mnoholeté! Jen z části materiál prvotní ještě nezpracován zůstal. I z jiných stran slovanských hojné se v pozůstalosti Šafaříkově nacházejí rukopisné seznamy osad, z dob starších i novějších.

K těmto zásobnám místopisu a jménopisu slovanského připojil později přepis velikého slovníka, po Chodakovském pozůstalého.

Na takových a jiných rozsáhlých podvalech vybudován později Národopis a Zeměvid slovanský. Ony měly býti též základem historické geografie slovanské. Mappy k tomu náležité v pozůstalosti Šafaříkově značně již provedeny, ač bohužel vždy nedokonány, se nacházejí. Pracných těchto studií jen výsledky co do nejstarší doby Slovanstva uveřejněny jsou v Starožitnostech.

K dílu tomuto, kterým Slovanův odvěké v Evropě bytování a jejich i v této příčině rovnorodost s Řeky, Latiníky, Celty a Germany s neodolatelným důkladem historickým dolíčeno, přípravy staly se také již v Novém Sadě. Dva veliké folianty výpiskův vydávají svědectví o velikolepých studiích, které Šafařík podniknul v oboru tomto, ve kterém co předchozí dílo vydal německé vzdělání polského spisu Vavř. Surowieckého „o původu Slovanův“ (1828).

I filologický směr připraven byl již studiemi Novosadskými. K němu vedlo veškeré sbírání památek jihoslovanských, k němu studie Šafaříkovy na základě spisů Dobrovského tehdá podniknuté. První

plod prací těchto byly „Serbische Lesekörner“ (1833), obsahující v sobě historicko-kritické objasnění srbského nářečí a spolu vědecké zamítnutí bývalé až po onen čas domněnky, jako by jazyk staroslovanský byl otcem všech nynějších řečí slovanských.

Přesídliv se do Prahy, všemi silami se oddal sepsání Starožitností, ježto v září 1837 posledním svazkem do veřejnosti se dostaly.

Rokem tímto dostalo se mu úřadu censorského, který vedle praskrovných výhod materiálných (300 zl. stř. roční remunerace) ujímal času a dostihu k pracem vědeckým měrou vždy rostoucí. K tomu l. 1842 přistoupily práce, s úřadem kustodským v universitní bibliothéce spojené, a od Šafaříka přes mnohé svízele a nechutné nesnáze, ježto se aspoň z počátku na zbyt naskýtaly, se vzornou svědomitostí plněné.

Tehdá kromě „Národopisu,“ l. 1842 vydaného, všecku svou píli obracel ke skoumání filologickému a ke studium spisů staročeských.

Z té doby pochází „Mluvnice staročeská“ (1845) a řada rozprav o porovnavací mluvnici slovanské, od l. 1846—1848 v Musejníku vydaných, jimižto aspoň poněkud nahrazeno dílo veliké o jazyku slovanském, kteréž Šafařík chystal. O rozsahu, jenž dílu tomu dán býti měl, kromě sumárného přehledu nejlépe svědčí veliká sbírka materiálu více méně spořádaného, ježto se v pozůstalosti nachází. Jest to snešení kmenův hlavních nářečí slovanských, vybraných dílem ze slovníků, dílem z rozdílných jiných pramenů. Staroslovanské kmeny vzaty jsou z hlaholity Klotzova a jiných památek hlaholských, z Nestora a ostatních letopisů staroruských, ze spisů Dobrovského, Preisze a Miklošiče; bulharské

z novějších spisů; srbsko-charvatské z Habdeliće, Bělostence, Jambrešiće, Babukiće, Stulliho a Vuka; slovinské z Jarnika; polské z Bandtkieho; ruské ze slovníků a starých památek. Ze všech jen české kmeny, či vlastně slova, v nichžto kmeny nejčistěji se zračí, úplně sestaveny se nacházejí.

K tomu řadí se výtahy z jazykozpytných děl všech znamenitějších učenců domácích i cizích, několik to obhroubných svazků, hustě popsaných.

Zvláště důležitá jest snůška k „pathologii jazyka slovanského," t. j. k vysvětlení těch úkazů, které se na proměně a vystřídávání hlásek zakládají. Po jistou míru výsledky, na poli tomto dosažené, uveřejnil Šafařík ve výše dotčených, v tomto přítomném díle znova otištěných filologických rozpravách. Jesti to torso, jenž, jakkoli se řadí k nejvzácnějším pracem v porovnavací mluvovědě slovanské, právě vyspělostí a důmyslností dokonaných částek jen budí lítost, že celek k místu a svršení svému přiveden nebyl.

Obírání-se se starší literaturou českou stalo se Šafaříkovi po dokonání Starožitností stálou zábavou. V tom oboru vystoupil r. 1840 s objasněním osočovaných Dobrovským a Kopítarem nejstarších památek českých, ježto ve spolku s Palackým podnikl, l. 1840—1843 s řadou rozborů starých spisů českých, jmenovitě Žaltáře, Života Krista Pána a homiliáře Rožmberského (evang. sv. Matouše), l. 1845 s předmluvou k německému překladu Libušina soudu a rukopisu Kralodvorského od Jos. Mat. hraběte z Thunu.

Čítaje spisy staré, ustavičně činil výpisy syntaktické a slovnikářské, kterých se veliké množství v pozůstalosti jeho nalezá. Povolání za předsedu

komisse k spořádání právnického názvosloví slovanského l. 1849 vedlo jej k památkám starého zákonodárství Čechův, Poláků, Rusů a Jihoslovanův. Tu pak si v ryzosti jazyka jejich se zvláštní oblibou zachutnával, jakož opět rozsáhlá excerpta dosvědčují.

Rukopisů českých, v Praze nedostupných anebo zvláště vzácných, s nákladem, v porovnání k materiálným jeho prostředkům nad to velikým, přepisy sobě zjednával. V pozůstalosti jeho nalezají se přepisy žaltářů Wittenberského, Poděbradsko-Olešnického, Kapitulního, Klementinského evangeliáře Vídenského, Čtení zimního času z bibliotheky Neuperkovské, atd.

Týmž spůsobem postupoval Šafařík, i co se dotýče rukopisů staroslovanských, jež si netoliko celé přepisovati, anobrž i faksimilovati dával. Toto platí o statutu Polickém, o Žaltáři hlaholském Lobkovické bibliothéky z l. 1359, jejž vlastní rukou celý i na písmo latinské přepsal, chystaje se vydati jej spolu s nejstarším textem cyrillským, k čemuž byl drahně poznámek o shodách a rozdílech obou těch recensí nasesbíral, pak o některých rukopisech rusko-cyrillských a j.

Před l. 1847 zanášel se myšlénkou o zřízení pravidelných o slovanské mluvovědě a literatuře čteních na universitě pražské, ano učinil v té příčině i u vlády Vídenské některé kroky. Ty však při tehdejším zřízení a smýšlení dvorské nad studiemi komise zůstaly bez účinků. Teprvé baron Pillersdorf, pokoušev se marně, aby Šafaříka ke vstoupení do ministeria vyučování jakožto raddy ministerského přemluvil, ujal se té věci s lepším zdarem. Mezi tím však Šafaříka jednak ustanovení za bibliothékáře,

jednak naděje, že tím Čelakovskému místo uprázdní, přiměly k tomu, aby se professury slovanské dokonale vzdal, ač k ní byl činil již značné přípravy. Jmenovitě se v pozůstalosti nachází dosti hojný, dílem i ze starších let pochodící materiál ku chrestomathii všeslovanské. Rovněž vzácné jsou snůšky k historii literatury české, k rozboru písní národních a podobné.

Po roce 1848 zabral se Šafařík se zvláštním zalíbením jednak v historii pokřesťanění slovanského a slovesnosti hlaholské, jednak ve spisy Bratří českých.

V první příčině následovala od l. 1850 řada sepsání o hlaholském písmě, původu a rozšíření jeho, o nichž, co obecně známých, šířeji připomínati zanecháváme. Šafařík, jak nyní již zřejmě vidíme, vytrhl hlaholštinu z hlubokého zapomenutí, ve kterém tonouc brzo by snad byla utonula.

Kromě toho střádal stavivo k životopisu apoštolů slovanských a k historii písemnictva jimi štípeného. I zde výpisky a četné jiné snůšky svědčí o jeho studiích. S tím pak spojoval přípravy k palaeografii slovanské. Co v ohledu tom sebral a zanechal, a sice nejen z písemnictva staroslovanského, hlaholského a cyrillského, ale i z ostatních literatur, poslouží bohdá k založení úplné školy palaeografické.

Bratří čeští zajímali jej neobyčejnou měrou. Všecka jeho povaha klonila se k nim. V jich utrpení a vytrvání nalezal útěchu pro strasti vlastní, v mravním jich směru ohlas vlastních náhledů a tužeb, v pečlivosti jejich o jazyk otecký obraz vlastní své snahy. Tím se vysvětluje veliká jeho pieta ke všemu, co

se koli po nich zachovalo. Jevíť se nejzřejměji v podivuhodné pilnosti, s kterou si výpisy, ano opisy celých pojednání vlastnoručně spůsoboval. Nejmilejším z Bratří, a jistě duchu jeho nejpříbuznějším, byl mu Blahoslav. Není pochyby, že časem svým jmenovitě o něm, jako též o Chelčickém, a snad i o Jednotě vůbec, zvláště co se literární činnosti její dotýče, hodlal větší dílo sepsati. Hojné k tomu snůšky a sestavky jsou v pozůstalosti jeho.

Hle toť jest skrovničký, ano i neúplný pohled na to, čeho věda slovanská úmrtím Šafaříkovým pozbyla!

Všecken ten bohatý materiál podle úmyslu jeho měl býti základem spisů velikých, ku kterým po pilném mnoholetém sbírání přistoupiti mínil. Až po rok svůj padesátý chtěl snášeti a chystati: od roku padesátého k tvoření přisednouti. Ale člověk míní a Bůh mění! Padesátého roku se dočkal, dočkal se i postavení, které mu v záměrech jeho hovělo, posléze milostí císařskou dopřáno mu i úplné vůle k pracem vědeckým: než tu nastaly nemoce, následky přílišného ztrmácení prací neustálou za mladších let, a krásné přípravy, které by, dovršeny byvše, vědě slovanské byly připravily nové netušené rozvití zůstaly velikolepými troskami!

Životopis Šafaříkův, s jiné, zvěčnělému blízké strany připravovaný, mnoho, přemnoho vynese na jevo, co ještě více, než zběžný tento přehled, k vědomí přivede ztrátu, kterou věda slovanská předčasnou smrtí jeho utrpěla.

Šafařík v soukromné a nehlučné činnosti své za života svého, přes všecku vážnost, kterou příznivci i nepříznivci k němu chovali, cele a sprave-

dlivě oceněn byl leda od nemnohých přátel, kterým bližšího a důvěrnějšího s ním obcování bylo přáno. A i od těch jen přibližitelně vážena byla důležitost a dosah vědeckých jeho snah! Teprvé přehled literární jeho pozůstalosti odhalil záclonu, jížto za živobytu svého tiché své působení uvykl zakrývati.

Ve Vídni, dne 20. dubna 1865.

J. J.

Seznam spisů Šafaříkových, mimo rozpravy, v díle tomto otištěné, a menší sepsání, k následujícímu dílu uchystaná.

— Tatranſká Můza s ljrau Slowanſkau. W Lewoči 1814. 8°. Str. 80.

— Počátkowé Čeſkého báſnictwj, obzwláſſtě prozodye. W Prešpurku a w Praze 1818. 8°. Str. 128. (Společně s Palackým sepsané dílo.)

— Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten. Ofen 1826. 8°. Str. XII. a 524.

— Ueber die Abkunft der Slawen nach Lorenz Surowiecki. Ofen 1828. 8°. Str. 212.

— Uebersicht der slowenischen Kirchenbücher. (Anzeigeblatt der Jahrb. der Literatur 1829.)

— Uebersicht der vorzüglichsten schriftlichen Denkmähler älterer Zeit bei den Serben und anderen Südslawen. (Tamtéž 1830.)

— Marie Stuartka od B. Schillera. V Praze 1831. 8°. Str. 222.

— Serbische Lesekörner oder histor. krit. Beleuchtung der serbischen Mundart. Pesth 1833. 8°. Str. 135.

— Slovanské starožitnosti. Oddíl dějepisný. V Praze 1837. 8°. Str. X. a 1005.

— Monumenta illyrica seu Slavorum gentis, universas Illyrici sensu latissimo sumti provincias . . . . incolentis, lectissima omnis aevi et generis literaria documenta, idiomate patrio et literis cyrillicis consignata. (Loco manuscripti in privatissimum editoris usum). Pragae 1839. 8°. Str. 47.

— Die ältesten Denkmähler der böhmischen Sprache (Společně s Palackým.) Prag 1840. 4°. Str. 234.

— Slovanský národopis. V Praze 1842 po dvakrát, pak 1849. Str. XII a 178, 190 i 189. Spolu se „Zeměvidem slovanským."

— Počátkové staročeské mluvnice. Úvod k výboru staročeské literatury v Praze 1845. 8°. Str. 118.

— Die Königinhofer Handschrift. Einleitung zur Uebersetzung dieser Gedichte vom J. M. Gf. von Thun. Prag 1845. 8°. Str. 40.

— Juridisch - politische Terminologie der slawischen Sprachen Österreichs. Předmluva k prvnímu, něm.- českému, dílu od Šafaříka. Wien 1850. 8°. Str. 263.

— Německo-český slovník vědeckého názvosloví pro gymnasia a realné školy. Předmluva a přípojky o některých přídavných od Šaf. V Praze 1853. 8°. Str. 342. — Obojí spis pod řízením Šafaříkovým sestaven.

— Památky dřevního písemnictví Jihoslovanův. Díl předchozí. V Praze 1851. 8°.

— Památky hlaholského písemnictví. V Praze 1853 8°. Str. 100.

— Glagolitische Fragmente. Prag 1857. 4°. Str. 62.

— Ueber den Ursprung und die Heimath des Glagolitismus. Prag 1858. 4°. Str. 52.

Pohrobně vydáno:

Geschichte der südslawischen Literatur. Prag 1864—5. 8°. Sloven. u. glagol. S. VIII u. 190. Illyr. u. kroat S. V. u. 382. Serbisch. S. X. u. 480.

HISTORIE.

Myšlénky o starobylosti Slovanů v Evropě.

(Čas. Č. Mus. 1834.)

Historie starých Slovanův, jakožkoli mnoho o ní doma i v cizině psáno, ještě vždy, chceme-li zrovna vyznati pravdu, toho stupně světla i jistoty nedosáhla, na kterýžby ji věrný vlastenec, a zvláště milovník národních dějin, rád povýšenu býti spatřoval. Příčina toho nedostatku dvojí se pokládati musí: jedna zavilost a uzlovatost samého předmětu, druhá nedostatečnost, nerci-li ničemnost našeho posavádního — v té straně — historictví. Dřevní Slované, ač rozumíme-li dobře jejich dějinám, co lidé krotcí, pokoje, orby, řemesel a kupeckého obchodu milovní, provodivší vždy raději život obhájný, nežli podmanivý, u starých historikův, táhnoucích se obvykle jen po hluku válek, a tiché velikosti národův málo všímavých, ovšem mnohem méně prosluli, nežli jiné loupežnické, světoborné národy. My pak, nevdeční synové předkův svých, jdouce obecnou kolejí lidí světa tohoto, zpronevěřivše se rodu svému, hledajíce původu svého, vinuli jsme se téměř napořád ke Scythům, Sarmatům, Roxolanům, Jazygům, Hunům, Avarům, Bulharům a jiným vrahům otcův našich, hned bezstoudně a mermomocí jim do rodiny se vtírajíce, hned tužebně a otrocky za otcovství nad námi, jakoby osiřelými, jich uprošujíce. [1]) Že nám cizozemci věrně byli nápomocni, abychom co nejhlouběji do toho scythicko-sarmatského bahna

[1]) Vědomoť, že Slované naši až podnes od těch nahoře jmenovaných národův obyčejně odvozováni a s nimi spleteni bývají. Nejnovější je zase s turčinskými Bulhary čili, jak oni sebe sami jmenovali, Biliry, sbratřil *J. Venelin* ve knize: Drevnije i nyněšnije Bolgare v Moskvě 1829. 8.

zalezli a v něm konečně zanikli, tomu hrubě se diviti a jich proto viniti nemáme. Hoře historii toho národu, který výkladu tajemství svého vlastního a předkův svých života u cizozemcův se domáhá a z rukou jejich očekává!

A však proto, příčinou toho smutného stavu staré historie naší, vždy ještě, pokud národu našeho stává, a slunce osvěty jeho ne k večeru, ale z jitra ku poledni se valí, zoufati nám nesluší. Přičiňme se jen věrně, stále, rozvážlivě, a brána ku pevnému hradu starožitností našich naposledy i nám, jako jiným staro-evropejským kmenům, Řekům, Latínům, Celtům a Němcům, jistotně se otevře. Nejeden ovšem věk pomine, dříve než se nám podaří, všecky ty scythicko-sarmatské smeti, jimiž jsme sobě sami cestu k oné bráně všetečně zasuli, dokonale odkliditi, a v nově raženou cestou k žádanému cíli se dostati: ale čeho my dnes nedovedeme, dovedou bohdá zejtra a pozejtří potomkové naši, a jednou předce dílo, má-li kdy dokonáno býti, započato býti musí.

Prohlédajíce k tomu tak vysokému cíli, neváháme se předložiti zde čtenářům tohoto časopisu některé předmětu toho týkající se povšechné myšlénky o starobylosti Slovanů v Europě, s tou výslovnou prosbou, aby ony uvažovány a souzeny byly jen jako příprava a přístup k vyskoumání původu národu našeho, nikoli pak jako částka samé naší staré historie anebo resultáty bádání o pojití Slovanův. Nechť třebas to, k čemu nás toto rozjímání vésti zaměřuje, nic není nového; hlediště, s kteréhož nás na starožitnosti naše vzhlédati učí, vždy jest poněkud nové, a což důležitější věc jest — pravé. Bez takovýchto propravných prací nám nelze s prospěchem k vyskoumání původu Slovanův přikročiti, jakož tolikeří příkladové jasně ukazují, svědčíce, že každé kvapné vpeření se takořka do středu samé záhadky, bez předběžného ohlédání půdy, na níž ona postavena jest, více k novému změtení, nežli k jistému a trvalému vysvětlení ji přivodí. Účel přítomného pojednání na jevě jest, t. dokázati potřebu vyšetřování původu Slovanů v oboru pranárodův evropejských, nikoli pak asiatských, jmenovitě scythických a mongolských, k nimž nás nejnověji někteří sousedé naši dobro-

myslně odsílají. Dobřeť pak víme, že opravdová velikost a sláva národu v jiných docela věcech, nežli v pouhé případné příbuznosti kmenové hledati se musí, aniž my proti pokrevnosti scythické, mongolské, čudské atd. vlastně proto se zasazujeme, žebychom ji za nectnou a nešťastnou pokládali, jako raději proto, žeť ona na mamu a nepravdě založena jest. Jsouce přesvědčeni, že nižádnému lidskému vtipu pojití Slovanův od Scythův a jiných původně severo-asiatských kmenův podstatnými důvody a s dostatečnou jistotou provésti se nepodaří, za to máme, že kdokoli předky naše z oboru ostatních staroevropejských kmenův, t. Thrakův, Řekův, Latinův, Celtův, Němcův a Litvanův, vylučuje, ten jedním péra tahem zrušuje a zničuje celou naši starou historii, na níž nám předce něco záleží a záležeti musí. [2])

Podávajíce pak tyto své myšlénky prostředkem časopisu tohoto váženému obecenstvu, zoumyslně je obnažujeme ze všeho toho učeného strojidla, t. citátův čili dokladův, obšírných mluvozpytných hloubání atd., kteréžby více k zaplašení nežli k zanímání čtenáře posloužiti mohlo, a předkládáme je v možné krátkosti a prostotě. Jsou to jakoby ratolesti stromu v zimní době, bez listí a lupenu, k nimž sám laskavý čtenář květy umu svého přinésti a jimi je, mají-li se mu líbiti, obložiti musí.

1. K dokázání toho, že národové kmene slovanského jsou obyvatelé Evropy prastaří, od nepaměti, anebo-li — což jedno jest — od předhistorické doby zde s jinými původními kmeny indoevropejského plemene, jmenovitě s celtickým, německým, litevským, thrackým, řeckým a latinským, sídlící, celý obor starožitností slovanských, co do resultatův svých,

---

[2]) Takovéto křivé úsudky o Slovanech ve přespolních spisech vždy napořád panují. Nevelmi dávno jeden z učených pp. recensentův ve Víd. let. lit. Slovany a Vindy za lid mongolského plemene vyhlásil. *J. L. Parrot* ve knize „Über Liwen, Letten und Esten 1828. 8.“ ujišťuje, že Slované národ jsou orientální a docela nový, kterýž prý teprva na konci 5ho stol., nevědomo odkud a jak, v Evropě se vypařil, a jehož jazyk ve mluvozpytném ohledu za balatku nestojí. *K. Halling* v posudku spisu „Über die Abkunft der Slawen“ ve Víd. let. lit. 1833. sv. 63 totožnost Venedův a Slovanův a starobylost těchto v Evropě, bez kusa důvodu, právě bezstoudně a potřele, zapírá.

ovšem nejlépe posloužiti může: a však není zbytečné o věci tak důležité již i předběžně, aspoň povšechně rozjímati, aniž nemožné některé hlavní důvody ke stvrzení jí o sobě přednésti. — To především jisto jest, že každý národ, který nyní v Evropě bytuje, nějaké předky míti musil, a z ničeho povstati nemohl. Nejeden sice národ v oběhu tisíceletí tak dokonale vyhynul a zmizel, že po něm nic více, leda jeho jméno ve starých dějepisech, nepozůstalo: ale každý dnešní veliký národ musil své předky již ve hluboké starožitnosti míti. Dále i to na jevě jest, že každý nynější původní, čistý a samostatný kmen národův, jakový k. př. slovanský a německý jest, také již aspoň na začátku historické doby, t. asi přede třemi tisíci lety, zvláštním kmenem býti musil: nebo byl-li by teprva později, v době historicky osvětlené a známé, ze smíšení jiných kmenův povstal, tím samým by přestal býti kmenem původním, čistým a samostatným. [3]) Kdoby, medle, jsa zdravého rozsudku, tvrditi směl, že Slované nejsou kmen původní a přesný, jako Němci, Celtové, Latíni, Řekové a j., nébrž že teprva v novější době, asi po narození Kristově, z míchanice jiných kmenův se zrodili, asi tak jako dnešní Valachové ze starých Getův, Římanův a Slovanův! Kdoby koli tak soudil, tím samým by se v tom vyzradil, že dějin starých národův, přirozené jak tělesné tak i mravní povahy Slovanův, a nade všecko ryzího, samorostlého jazyka jejich naskrze povědom není. Nebo, ať již na ten čas nic nedíme o povaze Slovanův, jazyk slovanský i materií i formou svou vidomý ráz neporušené původnosti na sobě nesa, jest nepřemoženým důvodem původnosti kmenové samého národu. Mohl ovšem některý starý kmen, bez utracení jiných známek původnosti své, osvojiti sobě jazyk anebo nový anebo cizí, jakož k. př. Židé; ale tak původní, samostatný, čistý, mluvnicky dokonalý, bohatý, na tolikero nářečí rozvedený jazyk, jakový jest slovanský, bez národu původního, samostatného, prastarého nikterakž povstati nemohl.

---

[3]) Pravdivá a závažná slova o tom čísti se mohou v Monatschr. d. vaterl. Museums in Böhmen 1829. m. červen str. 488 násl.

Hlavní a kořenní jazykové jak evropejští tak i asiatičtí od časův Herodotových až po zjevení se Slovanů v krajinách řeckých, římských a německých v 6tém stol. jsou zpytatelům řečí lidských více méně známí; nechať se tedy kdo pokusí rozebrati slovančinu, ač mní-li, že jest, jako řeči romanské a valaská, nový zárod a smíšenina, tak aby z ní, po vyloučení jinorodých součástek, nic buďto materií, buďto formou původně slovanského nepozůstalo! [4]) Aniž se v pravdě a rozumně smysliti může, žeby Slované tento svůj nynější jazyk, odřekše se svého vlastního, od některého cizího vymřelého národu byli převzali a sobě zosobili. — Byliť jsou tedy Slované ode starodávna zvláštní kmen v pořadí ostatních původních kmenův evropejsko-asiatských, právě tak, jako jazyk jejich v pořadí ostatních původních jazykův úsudkem všech nepředsudných skoumatelův své zvláštní místo zaujímá.

2. Vědomoť jest, že národy slovanské podnes největší částku Evropy sídly svými zaujímají, a že co do lidnatosti a počtu nižádnému v této části země osedlému kmenu neustoupají. A však historie nás učí, že před tisíceletím ještě mnohem větší prostranství v Evropě zaujímali; nebo téměř polovice zemí ke dnešní jednotě státův německých přináležejících, jmenovitě celé severní Německo, dále celé dnešní Uhry před přijitím Maďarův, naposledy mnohé nyní od Turkův opanované krajiny na polouostrově thrackém ba i v samé malé Asii, jimi byly osazeny. Porovnáme-li známý počet, lidu slovanského za našich časův s počtem lidu německého jakožto kmenův co do množství lidu sobě nejbližších, nebo i jednoho i druhého se mezi 60—70 mill. počítá, nabudeme odtud jisté míry, mohoucí nám posloužiti k ocenění velikosti obojího tohoto kmene i v časech mnohem dřevnějších. To především z hodnověrné historie patrné a dostatečně průvodné jest, že přede tisíceletím, t. asi okolo 800, kmen slo-

---

[4]) Mníme, aby zkoušku tu vykonali znatelé jazykův, jako ku př. neb. Rask, a z nynějších Klaproth, Bopp, Grimm, Pott a j., nikoli pak některý nevyspělý slovotepec, ku př. Parrot, Venelin, Liebusch, Halling a j., nebo těmto posledním, v oboru jazykozpytu všemohoucím, ovšem všeho, co jen zachtějí, dokázati dobře možné jest.

vanský německému co do sídel a mnohosti lidu aspoň dokonale se vyrovnal, ač jestliže ho, což ovšem podobnější, poněkud nepřevyšoval. Postoupíme-li o tři století dále, t. asi do počátku 6ho stol., v kteréžto době Slované pod tímto svým jménem v dějinách Evropy známější se stali, tedy i zde téhož poměru lidnatosti obou těchto kmenův nebudeme moci zapírati. Čili snad domnívati se budeme, že jen krotcí, pokoje a rolnictví milovní, a proto ze všech stran potlačovaní a hubení Slované v oběhu těch tří století (500—800) naspěch se rozplodili a rozmnožili, naproti pak tomu mohutným, násilným, panování své na šíř a dál šťastně rozvinujícím Němcům v celé té době lidnatosti anebo nic anebo jen pramálo přibylo? Takovéto domnění by nejen proti samé, na přirozeném běhu věcí založené, vnitřní pravdě podobnosti, nébrž i proti výslovným svědectvím tehdejších dějepiscův čelilo. Spisovatelé zajisté 6ho věku, Jornandes a Prokopius, s podivením a důrazem mluví o množství národův slovanských i lidnatosti Slovanův, onen krajiny za Tatrami, tento země od Černomoří k severu ležící, nesčíslnými národy vindickými, antickými, slovanskými osazené býti udávajíce. Nedlouho potom vidíme v samém skutku národy tyto po všech krajinách mezi Labem, adriatickým, aegaejským a černým mořem rozvodněné, a sídla jiných předešlých národův jimi zaujata. Že pak toto tak mnohých a rozlehlých zemí zaujetí nebylo jen vojenské opanování, asi jako starého Ruska od Warjagův nebo Moesie od Bulharův, nýbrž skutečné jich zalidnění, toho důkazem jest povšechné uvázání se rolnického lidu v držení orných polí a podnešní národův slovanských v těch krajinách obývání, ty toliko vyjma, kteříž později tu od Němcův, onde od Maďarův, tam od Turkův vypuzeni anebo do konce vyhubeni byli. Takovéto rozvodnění národův slovanských po drahné části střední Evropy v krátkém oběhu 150 let (asi 490—638) nebylo možné bez nesmírné a v historii národův téměř bezpříkladné lidnatosti kmene slovanského. Tím způsobem prošlakovavše náležitě a zřejmě množství národův slovanských a lidnatost tohoto kmene, až do počátku 6ho stol. po Kr., pročbychom, stojíce na tak pe-

vném a širokém základě, i dále pokročiti nesměli!? Pročby se nám zdáti mělo nepodobným, že již nejen v době okolo narození Kristova, ale i ve mnohem dřevnější, původní a mnoholidný tento prakmen právě tak mezi jinými kmeny evropejskými se vyznačoval, jako v 6tém stol. po narození Kristově? Pročbychom za pravé pokládati nesměli, že již tehdáž na spůsob jiných původních a lidnatých kmenův evropejských široké a daleko rozlehlé krajiny sídly svými zaujímal a v nich bytoval? Zajisté co o Němcích toho věku platí, i o Slovanech, chceme-li spravedlivě souditi, připustiti se musí. Jak veliké prostranství zemí v dnešním Německu, v Nízozemích, v Dansku, Skandinavsku a na ostrovech přiležících národy německé, jejichž stará historie pro vojny s Římany světlejší jest, okolo narození Kristova zaujímaly, dostatečně ví se; o kmenu slovanském, jehož dřevní historie pro zvláštní příčiny mnohem temnější jest, rovným právem téže velikosti domýšleti se lze. [5]) — Byl tedy kmen slovanský, jináč nelze rozumovati, již v nejstarší historické době, a jmenovitě již drahně před narozením Kristovým, kmen veliký a lidnatý, a někde obšírná sídla zaujímati musil.

3. Proti tomu se obyčejně namítá, že nám o té takové starobylosti Slovanův souvěká historie žádného svědectví nepodává. Řecká a latinská, aspoň pod tímto jménem, jakž se nám posavad zdálo, ovšem anebo tuze málo, anebo zhola nic; a však i zde, aby z nedorozumění omyl nevzešel, dobře se na pozoru míti sluší. Především ani řecká ani latinská historie neobsahuje ouplného vypsání dějin všech země této národův a kmenův, ani odjinud dostatečně ví se, že nejeden národ ode starodávna v Evropě, zvláště v severní a západní její částce, obýval, o jehožto dějinách jak řecká tak i latinská historie docela mlčí. Dále i to nemožné není, že praotcové Slovanův někdejším Řekům a Římanům známi byli,

---

[5]) Někteří provésti usilovali, že všickni Slované v 2. stol. ještě tam bydleli, kde Plinius a Ptolemeus národek Srbův u prostřed jiných národův městí, t. v podkrají dnešní říčky Serpa čili Srba blíže Volhy. To jest asi tak pravě, jako kdyby někdo tvrdil, že všickni ti Němci, o nichž nám dějepisy římské vypravují, v 2. stol. v dnešním Brunšvicku anebo Nassavsku obývali.

jenom pod jiným starším, nikoli pak pod nynějším jménem; neboť jména národův, jakož i národové sami, v prodlouženém čase doma i v cizině mnohým proměnám podléhají, jiná zacházejí, jiná vznikají, jakž to z historie dokonale známo jest. Naposledy, připustíme-li původnost, velikost a lidnatost kmene slovanského v 5tém a 6tém stol., jakž toho s dobrou rozvahou a při zdravém soudu nikdo zapírati nemůže, nelze nám jináč rozumovati, než že Slované naši anebo v 5tém stol. najednou z ničeho povstali, anebo z vnitřní Asie nenadále a valně do Evropy přirazili, anebo již odedávna zde v Evropě Řekům a Římanům buď docela neznámi, buď aspoň pod jinými staršími jmény zahaleni jsouce, sídlili a bytovali. První jednak samo v sobě, jednak proto není možné, žeby tudyž původnost kmene slovanského přestala, a národy k němu přináležející by za nový národ, pošlý ze směsice jiných starších, jmíny býti musily, čemuž, jak již nadpovědíno, veškera lidu toho i jazyku jeho povaha se příčí. Nezbývá tedy nic, než anebo pokládati Slovany za přistěhovalce z Asie, na vzor Hunův, Avarův, Kozarův, Bulharův aj., anebo je uznati za starodávní obyvatele Evropy.

4. Domněnka, žeby Slované ve společnosti Hunův, Avarův a jiných stěhovalcův teprva ve 4tém anebo 5tém stol. z hořejší Asie do Evropy byli vtrhli, válčí s nepřemoženými závadami, a po nepředsudném, ostrém rozpytu sama od sebe v niveč se rozpadá. Spisovatelé řečtí a římští, podavše nám nejdřevnější zprávy o Slovanech na počátku 6ho stol., na pomezí někdejšího římského, tu dobu řeckého císařství naléhajících, jmenovitě Jornandes, Procopius, Agathias, Menander, Jan z Biclaru, Mauricius, Theophylactus a j., ani jen nejmenší zmínky o tom nečiní, odkud ti lidé vyšli? kde byla starodávní jejich sídla? z kterého pocházeli rodu a plemene? nýbrž nazpět mluví o nich pořád co o národu povšechně známém. Důležitých těchto obzvláštností při žádném jiném v nově zjeveném anebo posud neznámém třebas sebe nepatrnějším národu nejen mlčením nepomíjeno, ale nadto s velikou pilností původu a pojití jeho šlakováno v těch nejvzdálenějších stranách Skandinavie, v Kaukasu, ba i v samých

neznámých krajinách severní Asie. Toto zamlčení příchodu Slovanův z Asie u spisovatelův 6ho stol., zajisté nepošlo maní a náhodou, nébrž důkazem jest, že za jejich věku Slované povšechně pokládáni za národ domácí, ode starodávna v Evropě osedlý, nikoli pak nový, cizí, teprva v té době z Asie přibylý.

5. K této bezpříkladné mlčelivosti souvěkých letopiscův o tom domnělém přitažení Slovanův z Asie přistupuje i jiný neméně vážný důvod. Všickni ti národové, co jich koli pod rozličnými jmény Hunův, Sabirův, Avarův, Bulharův, Kozarův, Maďarův, Plavcův čili Pečencův, Kumanův atd., od 4 ho až do 12ho stol., buďto z vnitřní Asie, buďže z velikého pohoří Uralského, se vyrojilo, a na Evropu na spůsob hladovitých kobylek přikvačilo, přináležejí, dle souhlasného úsudku nejčelnějších zpytatelův dějin i jazykův lidských, ku plemeni severskému (obvykle, ač velmi nepříhodně, prozvanému mongolským), a jmenovitě k odnoze jeho mongolské, turčínské a čudské čili finské, nikoli pak k indoevropejskému. Není příkladu, aby i jen jediný národ plemene indoevropejského v této pozdní době, t. v 5tém stol. po Kr., z Asie do Evropy byl se přistěhoval; jmenovitě pak všecky až posavad známé evropejské kmeny téhož plemene, t. thracký, řecký, latinský, celtický, cimbrický, německý a litevský, v dotčené době již zde obývali, a naopak z kmenův asiatských téhož plemene ani jeden v témže času prvotních svých sídel neopustil. Vímeť pak s dokonalou jistotou, že kmen slovanský jest oddíl velikého plemene indoevropejského, nemající žádných pokrevních svazkův s kmeny plemene severského, k němuž onino přistěhovalci středního věku náležejí [6])

---

[6]) Příbuznost Slovanův s kmeny plemene indoevropského, jež němečtí spisovatelé nepříměřeně indogermanským prozvali, ve přítomné rozpravě pokládáme již za věc jistou a od přírodozpytcův i jazykoznalcův dostatečně provedenou, pročež se při ní nikde nezastavujeme. Srov. o tom zvláštní pojednání v Musejníku 1833. str. 257 násl. Vímeť sice, že se pořád nalezají pisálkové a hlubálkové, kteří, jakož jsme nahoře podotkli, o této příbuznosti nic nevědí a věděti nechtějí, a Slovany s Mongoly atd. bratří. Ale s těmito rozumnými důvody potýkati se byloby zbytečné: časem svým bohdá sami zmoudřejí a spravedlivěji o nás souditi i psáti se naučí.

Můžeme tedy směle tvrditi, že přišel-li kdy tento kmen z Asie do Evropy, musilo se to státi v onom nevystihlém šeru prastarých a nepamětných časův, ve kterém ostatní kmenové téhož indoevropejského plemene, šiříce se pořád dál a dál od východu na západ, pomalu celou téměř Evropu, vyjma některé její nejzadnější končiny, čeledmi svými zalidnili. K víře podobné jest, že kmen slovanský, jakož jej později u prostřed jiných příbuzných kmenův, jmenovitě thrackého a německého, osazený nacházíme, tak již i za starodávna, povšechně mluvě, táž samá sídla měl, a tudíž ani dříve německých, ani později thrackých národů v Evropě se nerozhostil.

6. A všakby se ještě vždy smysliti mohlo, že jestli ne v době hunského stěhování, pro nahoře vyložené příčiny, tedy předce několikero věkův dříve, Slované od asiatické polovice svého plemene se odloučili a do Evropy připutovali, čímby se poněkud vysvětlilo, proč nižádné zmínky u starých dějepiscův ani o jejich dějinách ve vnitřní Asii, ani o jejich tažení do Evropy nenalézáme. Domnění to, na první pohled nepodobné, při bedlivějším zpytování tratí všecku cenu a platnost. Slované od časův nám vědomých z nižádné jiné strany, leč od východu, branou buď kaukaskou buď uralskou, do pozdějších svých sídel připutovati nemohli. Již pak víme, že od 6ho stol. př. Kr. celá ta strana, kdež se Evropa s Asií stýká, jinoplemennými, jmenovitě scythickými národy osazena byla, přes které žádnému velikému a mohutnému kmenu nebylo možné vlámati se do Evropy bez náramného jejího ztřesení a bez pozbuzení zvláštní pozornosti všech staroevropejských kmenův. Mnohé osady řecké na Černomoří a Maeotu, provodící kupecký obchod daleko na východ i půlnoc, byly svědky všelikých tamějších příhod a proměn. Též samé Massagety, Skythy a Sarmaty, kteří za času Herodota i výprav Alexandra Vel. obývali u kaspického moře, Kaukasu a Maeotu, nalezli a poznali zde i mnohem pozdější spisovatelé, Diodorus Siculus, Mela, Strabo, Plinius a j. Pokavad tito mohutní národové zaujímali všecka ta prostranství, až potud žádný jiný kmen bez branné moci a hřmotných válek ne-

mohl se prodrati z Asie do Evropy. Stěhování tak lidnatého národu, jakový dle vší podobnosti byl staroslovanský, musilo by se bylo díti anebo pojednou, v jednom ohromném roji, anebo porůznu a v jednotlivých zástupech. V první případnosti výprava taková by rovně byla hlučná a hrozná, jako výpravy Hunův pod správou Balambera v 4tém anebo Tatarův pod zprávou Batu-chana v 13tém stol., a krvavých následkův jejích by celá tehdejší Evropa jistotně byla pocítila. V druhé případnosti by těžké bylo, nerci-li nemožné, rozptýleným jednotlivým plukům a pokolením prodrati se moci přes tolikė šiky jinoplemenných národův, uhoditi na dříve vyšlé své bratry, najíti vedle nich hotová pro sebe sídla, a spojiti se s nimi v jeden kmenový celek.

7. Jestliže tedy Slované jakož v oné pozdější, tak i v této starší historické době, nebo o jiné dřevnější zde jednati nemíníme, ani mocí a válečně, ani kradmo a pokoutně z Asie do Evropy přesídliti se nemohli, náleží je držeti za starodávní obyvatele této části země, tím více, že domnění tohoto i jinými mnohými, neméně podstatnými a ráznými potvrditi lze. K takovýmto důvodům přináleží především blízká příbuznost jazyka slovanského s jazyky jiných kmenův téhož indoevropejského plemene ode starodávna v Evropě osedlých, jmenovitě s řeckým, latinským, německým a litevským. Nalezají se sice slova příbuzná slovanským i v jazycích kmenův asiatických téhož plemene, jmenovitě v sanskritském, medském, perském, armenském atd., ale příliš po řídku a jen jakoby z daleka sobě podobná; ježto naproti tomu původní a kořenná slova řeči slovanské, řecké, latinské, německé a litevské až ku podivu se srovnávají. Celý jazyka slovanského kroj a grammatický sklad jest mnohem bližší kroje a skladu ostatních jazykův evropejských, nežli asiatických téhož plemene, jakž každý nenesnadně sezná, kdokoli je v tom ohledu pozorně a bezpředsudně mezi sebou porovná. Tvoření, odvození a skládání slov, skloňování jmen statných, stupňování přídavných, časování sloves, skladna, zvláště porovnají-li se starší formy slovanské se staršími řeckými, latinskými, německými a litevskými, tak jsou ve všech těchto

paterých řečech evropejských veskrze sobě podobné a shodné, že nelze v nich nepoznati tolikerých sester, dcer jedné pramateře, podělivších se teprva později zde v Evropě o své dědictví, jazyk společný, v nepamětném stěhování z Asie s sebou donešený. Znamenitá tato příbuznost hlavních jazykův europejských zavdala příležitost některým příliš kvapným a nevyspělým slovozpytcům, aby hned, jako Dankovský, řeckou, hned, jako Solarič, latinskou, hned zase, jako Thunmann a j., litevskou řeč za odrod Slovančiny, anebo, jako někteří cizozemci, naopak slovančinu za odrod některé z oněch čtverých, ovšem neprávě a nerozsudně, vydávali, majíce za příčinou odvarování bludu na vyšší hlediště vystoupiti, a všecky tyto řeči jen jako dcery anebo vnučky jedné neznámé pramateře považovati. Kterýchžto domněnka, ačkoli na omylu založena jest, však vždy o rázném a znatném příbuzenství dotčených jazyků výmluvné svědectví vydává, jakovéhož příbuzenství v té míře mezi slovančinou a jazyky asiatskými znamenati není, na důkaz, že ona zde v Evropě, vedle řečtiny, latiny, němčiny a litevčiny, samostatně, ač ne beze vzájemného vplyvu s těmito, se utvořila, a že tudy i národ slovanský v této částce země aspoň tak jest starý, jako řecký, latinský a německý.

8. Svědectví toto jazyka o souvěkosti kmene slovanského s příbuznými jemu kmeny v Evropě vztahuje se ovšem na nejstarší dobu. A však i v jiném ještě ohledu jazyk náš patrné známky toho na sobě nese, že národ náš mnohem dříve, nežli ve 4tém aneb v 5tém stol., v těchto stranách, kde jej potom nalezneme, se osadil, s jinými staroevropejskými národy, a sice, mimo již jmenované, s Celty čili Vlachy a s Finny čili Čudy sousedil, od nich ve dlouhotrvanlivém a mnohonásobném obcování mravy, obyčeje, obřady, pověry, zákony, jména osobní a jednotlivá slova do své řeči přijímal, a tolikéž i jim vzájem všeho toho ze svého domácího sadu v nemalém počtu uděloval, jakž o tom z pilného porovnání starožitnosti a řečí těch dotčených národův přesvědčiti se lze. Jazyk náš, úpravný a bohatý, i v tomto ohledu nejpřednějším a nejhodnověrnějším jest svědkem. Slušíť však

zde dobře rozeznati kmenovou řeči slovanské s jinými příbuznost, o níž nahoře mluveno, a postranní nebo-li připadnou, kterouž tuto míníme. Onano po celém skladu řeči rozlitá soudnému skoumateli všudy jasně se vyskýtá; tato ukrytá v jednotlivých slovech, nadto obyčejně již mnohonásobně přejinačených a zakrsalých, k dokonalému vyšetření jí nevšední známosti dřevních i novějších jazykův evropejských vymáhá. Pilné srovnání jazyka slovanského s jinými evropejskými, jmenovitě s celtickým, německým, litevským atd., může a musí nás o tom přesvědčiti, že v nejstarší slovančině nemálo slov z těchto teď jmenovaných jazykův, a naopak v nich ze slovanštiny, se nalezá. Ačkoli pak na jevě jest, že takovéto vzájemné zosobování slov mezi těmi národy i později, t. po 4tém stol., místa míti mohlo a skutečně mělo, niceméně předce o všechněch sem náležejících příkladech toho tvrditi nelze. Tak k. př. slova celtická, nalézající se ve slovančině, jako *obr* (ambro), *skála, pavéza, báně* atd., jistotně mnohem dříve, nežli v 5tém a 6tém stol., do ní se dostati musila, jelikož v této pozdní době, po vyhynutí dřevních Celtův, na rozhraní světa slovanského, ba téměř v celé Evropě, již žádného čistým a pravým celtickým jazykem mluvícího národu více nestávalo. Ještě jasnější věc jest co do gothických slov ve slovanštině, a slovanských v gotčině se vyskýtajících, jako ku př. goth. *ausahriggs* (inaurids) cyr. *useręz;* goth. *kaldiggs* švd. *källa* dan. *kilde* (puteus) cyr. *kladęz* rs. *kolodäz;* goth. *ganisan* něm. *genesen* (sanari) cyr. *gon'zną;* goth. *bôka* (liber) cyr. *buky;* goth. *farjan* (ire) cyr. *varati;* goth. *garazds* (disertus, od *razda* loquela) cyr. *gorazd;* goth. *staigs* (platea) cyr. *sťgna;* goth. *skauts* (fimbria) cyr. a srb. *skut* atd., a na opak slv. *dľg* (debitum) goth. *dulgs;* slv. *plęsati* pol. *pląsać* (saltare) goth. *plinsjan;* slv. *sťklo* srb. *staklo* čs. *sklo* (vitrum) goth. *stikls;* slv. *župan* (dominus) goth. *siponeis* (domicellus, discipulus); slv. *kuzlo* (praestigae) goth. *skohsl;* slv. *djerka* č. *dírka* (foramellum) goth. *thairkô;* slv. *djel* (pars) goth. *dails;* slv. *chljeb* (panis) goth. *hlaibs;* slv *trus* (ruina, tarrae motus) goth. *drus* atd. Poněvadž slovanská tato slova již v Ulfilově gothickém přeložení biblí, shotoveném okolo r. 350, se čtou, patrné jest, že mnohem

dříve, nežli v 5tém stol., ode Slovanův ku Gothům přejíti musila, což nikde jinde, než anebo na baltickém pomoří, a nebo na euxinském, v okolí Dacie, státi se nemohlo, nebo Gothové vně Evropy nikdy neobývali. Zjevné tedy jest, že Slované již před 4tým stol. s Gothy v Evropě sousedili a tovaryšili, aniž pak teprva s Huny a s Avary do ní přibyti mohli. Totéž i o slovanských slovech v jiných staroněmeckých nářečích, jmenovitě ve skandinavském a anglosaském, tolikéž v litevském a čudském jazyku zobyčejnělých průvodně dokázati by se mohlo, kdyby nebylo slušné toho příčinou krátkosti k jinému příhodnějšímu místu a času poodložiti. A zase jsou slova staroněmecká, litevská a čudská, užívaná ve všech téměř slovanských nářečích, na důkaz že ona již mnohem dříve, nežli po rozptýlení Slovanův mezi 490—638 po Evropě, od těchto přijata byla, sic jinak není možné, aby tak byla zevšeobecněla. [7])

9. Mezi důkazy prastarého tovaryšení Slovanův s jinými staroevropejskými kmeny, vážených z přebohaté studnice jazyka našeho, neposlední místo vykázati sluší některým historicky důležitým slovům, v jazyku našem zachovaným, jmenovitě pak jménům národním. Povšechně vědomoť jest, že z obecních jmen povstávají jména vlastní, jako k. př. z obyvatelův *polí, lesin* čili *dřeves a přímoří* povstali Polané, Drevljané a Pomoranė; ale i na opak jména vlastní v prodleném času nejednou v obecní se proměňují, jako k. př.

[7]) Závažná jsou v tom ohledu slova jednoho z největších jazykozpytcův našeho věku, Jak. Grimma (D. Gramm. III. 557): „Přijímání cizích slov jest přirozené, nevyhnutedlné, a žádného národu čest jím se neuráží, nebo mezi všemi národy vzájemná záměna věcí i slov se nalezá, mohoucí nadto, jestli ve slušné míře se zachová, i k oživení a rozhojnění domácí látky jazykové prospěšně posloužiti.“ Jakož podnes nižádné nářečí evropejské, a tudíž ani slovanské, docela čisté a přesné není, tak ho ani předtím nebylo, jen že dnešní nové přiměsky všudy na jevě jsou, staré pak již ve skrytu. Když podunajský Srbín Bulharovi říká: *„idi u bircauz, donesi mi rindvlajš!“* a tento mu odpovídá: *„setne! setne!“* (t. později), že slova *bircauz* a *rindvlajš* jsou německá Wirthshaus a Rindfleisch, každý vidí, ale žeby slůvko *setne* bylo goth. *seithan*, skd. *sidhan*, ags. *sidhdhan*, st.-něm. *sidan* (serius, postea), na to málo kdo více myslí. Někteří novější puristové, doma i vně, o těchto a těm podobných věcech ovšem docela jináče smýšlejí, hotovi jsouce dokazovati, onino že slůvka *bircauz* a *rindvlajš* původně slovanská, tito na opak že slůvka *nos, oko* atd. původně německá jsou.

cikán u podnešních Slováků v Gemerské stolici a j. již znamená *lháře*,[8]) *grk* (t. Řek) u Srbův *kramáře* atd.[9]) Zvláště pak znamenati lze, že jakož názvisko podrobeného lidu vítězitelům později začasté *otroka*, tak nazpět násilného podmanitele jméno pokořeným nejobyčejněji *obra*, *loupežníka* atd. vyznamenává. Na potvrzení a vysvětlení toho nepotřebí zde množství cizích a vzdálených příkladův shledávati; dosti budiž upomenouti na *heloty* (mancipia) u Spartanců, *teifaly* (servi) v krajině Poitou, *sklavy a slavy* (mancipia) u Řekův a Novolatínův, *huny* (gigantes, barbari), *vučky a valahy* (servi, rustici) u Staro-Němcův, *vily* a *vileny* (servi, ancillae) u Anglosasův, *asy* (heroes) u Skandinavcův atd., kterážto všecka slova pošla od národních jmen Helotův, Teifalův, Slovanův, Hunův, Vlčkův, Vlachův a Asův čili Alanův. Domácí náš jazyk hojný počet takových historických jmen, buďto v původním a vlastním, buďto v přejinačeném smyslu, ještě až podnes v sobě zavírá. Sem mimo jiné přináležejí jména a slova *Vlach*, *Němec*, *Rakousy*, *Krkonoše*, *Slezy*, *obr*, *vítěz*, *spolin* čili *ispolin*, *Soták*, *skomrach*, *sebr* atd. Jménem *Vlachův* vyznačovali Slované lidi kmene celtického, zároveň Němcům, u nichž oni *valah*, *vëalh*, *valr* atd. slouli. Přenešení jména Vlachův na Latíny, jakož národ vlastně za Vlachy obývající, důkazem jest, že Slované naši poznali Celty tu dobu, když tito celou hořejší Italii, Carnii a Noricum drželi. Podobně a za touž příčinou prozvali k. př. Lotyši celou nynější Rus *Kreevy*, vedle Krivičův, sedících mezi nimi a ostatními národy na Rusi, dřevní pak Čudové všecky Skandinavce *Ruoci*, vedle pomorských Ruocův, obývajících druhdy v krajince Ruoslagu. Slovo *Němec* zdá se s národním *Nemetův*, jež Caesar, Tacitus a j. připomínají, stejného původu býti. Názviska vytečných od Ptolemaea dřevních národkův *Rakatů* v podnešních Rakousích a *Korkontiů* v podnešních Krkonoších u nižádného

---

[8]) V okolí tom slůvka *lhář* a *lháti* obecnému lidu již docela neznámá jsou, místo nichž se povšechně užívá *cigán* (mendax) a *cigánit* (mentiri).

[9]) Odkud i srbské pořekadlo: *kod nas Čifutin grk* (u nás Žid řek, t. kramář), jelikož v každé srbské vesnici úhrnkem jeden kupec anebo kramář sídlí, obyčejně Řek, ale někdy Žid.

jiného národu, jediné u Slovanův, čistě se nezachovala, na potvrzení toho, že Slované v oné dřevní době bytem svým těchto končin dalecí nebyli.[10]) Též samo i o jmenu *Slezy*, *Slezák*, pošlém od někdejších *Silingův*, obývavších na řece Sleza blíže hory Soptenu (Zobtenberg), a již na počátku 4ho stol. odtud s Vandaly se vystěhovavších (r. 333 již v Pannonii, 407 v Gallii je nacházíme, kdež i zahynuli), rozuměti se musí. Slovce *obr*, pol. *olbrzym*, st.-pol. *obrzym*, luž. *hobor* (ambro, gigas), pošlo od celtických *Ambronův*, v 3tím stol. př. Kr. v jedné odnoži své až za Bojy, na dnešní řece Obře v Poznansku, osedlých, nikoli pak od Avarův, jakž vůbec mylně se pokládá.[11]) Tolikéž i naše *vítěz* (heros, victor) se jménem mohutných *Vithingův* na pomoří baltickém, již od Trebellia, Sidonia, Aurelia, Victora a j. připomínaných, právě tak se pojí jako naše *peníz* cyr. *pjenęz* pol. *pieniądz* se st.-něm. *pfeninc*, *kněz* cyr. *k'nęz* se st.-něm. *kuninc* goth. *kuniggs*, *mosaz* slk. *mosäz* s *messinc* atd. Namítající se v cyrilském přeložení biblí slovce *spolin* anebo s obvyklou rusinskou předsuvkou *ispolin* (gigas) pošlo vlastně od jména mohutného někdy národu na Donu a Černomoří *Spali* čili *Spalei*, o němž u Plinia a Jornada se čte. Podobně cyr. *čud* č. *ščud* (gigas) s názviskem *Čudův* č. Finnův, a srbské *túď* (alienigena) rs. *čuži* slk. a st.-čas. *cuzí* se staroněmeckým a litevským jménem Němcův *Thiuda*, *Tauta*, spřízněno jest. Že jméno dnešních *Sotákův* v hořejších Uhřích pochází od někdejších *Satagův*, kteříž se již v polovici 5ho stol. od historikův v těch stranách kladou, nelze pochybovati. Někdejši *Scamari*, národ loupežnický, v 5tém a 6tém stol. na dolejším Dunaji zlopověstný, znik a původ dali slov. *skomrach* rs. *skomoroch* (latro, nebulo), a spojenci Hunův *Sabiri* čili *sebiri* (obojí zajisté forma se čte), potomně od Bulharův ve služebnost

---

[10]) Ohledem na slova *Nemetes*, *Rakatae* a *Korkontii* znamenati sluší, že někdy všickni Němci, jako podnes Anglové, Hollandové, Dánové a Švédi, místo nynějšího *ss* a *z* vyslovovali *t*, ku př. goth. *vatô*, st.-sas. *watar*, skd. *vatr*, něm. *wasser*; goth. *tunthus*, ags. *tôdh*, skd. *tönn*, švd. a dan. *tand*, ang. *tooth*, *teeth*, něm. *zahn* atd.

[11]) Národům slovanským, kteří nejvíce s Avary činiti měli, Rusům, Bulharům, Srbům, Chorvátům a Vindům, slovce *obr* naskrze známo není.

podrobení, slovanskému *sebr* (servus, plebejus), kteréhožto slova ve starosrbských zákonech a jinde zhusta se užívá. Takovéto a těm podobné příklady, jichž mnohem více, nežli zde uvoditi lze, před rukama jest, [12]) nejsou-li světlým a dostatečným toho důvodem, že národ ten, v jehož řeči tato historická, na díle staroevropejská jména se zachovala, nemohl teprva v 5tém stol. z neznámých pustin vnitřní Asie přibyti, nýbrž již ode starodávna zde v Evropě, a sice v sousedství Celtův a Němcův, obývati musil?

10. Neméně vážně v tomto ohledu jsou resultáty, jichž z pilného porovnání staroslovanských našich osobních jmen se jmény u jiných příbuzných kmenův evropejských, zvláště celtického a německého, užívanými nabýváme. Obecné zajisté a starodávní u dotčených kmenův užívání osobních jmen buď dokonale stejných, buď aspoň dle rovné obdoby tvořených, nematným jest důkazem někdejšího jejich sousedění a vespolného, v míru i nemíru, obcování. Kdo o tom úplnějšího přesvědčeni nabyti žádá, tomu buď v samých historických pramenech, buď aspoň ve sbírkách prastarých osobních jmen těchto kmenův, jakovýchž hojnost máme, pilněji se poohlédnouti dlužno: účel náš podrobného skoumání věci na snadě postavené nevymáhá. Pročež zde jen několika málo příklady výpovědi své potvrdíme. Nejstarší německá a na díle i celtická jména, vyskýtající se již u řeckých a římských spisovatelův, jsou složená se slovy *-gast, man, -mâr č. -mêr, -rêds č. rât, -valda, -vidr a -vit*, s nimiž staroslovanská na - *gost č. host*, - *man*, - *měr č. mír*, - *rad*, - *vlad*,-

[12]) V ohledu tom, mimo jiné, zvláště památné jest slůvko *neropch* t. sedlák ve starých srbských a nepochybně i bulharských zákonech, pošlé od *Noropsův*, obyvatelův kovnatých hor ve dřevní Paeonii čili ve dnešním jižném Srbsku, známých již Homerovi (kterýž po nich prozval νώροπα χαλκόν), Clementovi Alex., Eusebiovi, Stephanovi Byz. a j., s nimiž Slované po 490 se pomísili. Koncové *ch* se vysvětluje srovnáním slov *ženich, jinoch, bratr* a *brach, kmotr* a *kmoch, Vla-ch,* (valicus, Gallus), *Skomra-ch* (Scamarus) atd. Doly okolo Kratova a Nového Brda ještě až podnes na železo, měď a stříbro bohaté jsou, ale od Turkův zanedbané. Noropes tito byli jistotně nejstarši kovkopové v Evropě, jejichž památka nás došla. — Tolikéž i jméno Slovanských *Antův*, jež Jornandes „Winidarum *fortissimos*" nazývá, od goth. *anti* (gigas), ags. *ent, ëoten, ëtonisc* atd. naskrze není rozdílné.

vida - *vit* se koncující dokonale souhlasí. Porovnejme k. př. jména staroněmecká Alpigast, Arpigast, Hadugast, Halidegast, Liudigast, Nevogast, Potogast, Saligast, Visogast atd. se staroslovanskými Boljehosť, Budihosť, Celihosť, Dobrohosť, Domahosť, Chotěhosť, Lutohosť, Pirohosť, Radohosť, Velehosť, Vitohosť atd.; st. něm. Charlman, Dioman, Heriman, Marchman, Salaman, Sigiman atd. se st. slov. Bezman, Drahoman, Lubman, Lutoman, Radman, Spitiman, Venceman, Vlkman atd.; st.-něm. Britomar, Chnodomar, Danchmar, Godomar, Reginmar, Cattumer, Chariomer, Filimer, Richomer, Walemer, Markomir, Segimir, Ucromir atd. se st.-slov. Branimir, Budimir, Čestimir, Godemir, Chotimir, Klonimir, Mojmir, Momir, Muntimir, Pretimir, Spitimir, Tatomir, Tolimir, Velimir, Volimir, Zvonimir atd.; st.-něm. Chunirat, Dancharat, Epurrat, Hugirat, Kundrat, Wielrat atd. se st.-slov. Domarad, Lutorad, Milorad, Obrad, Soběrad, Vacerad, někdy i Domarat, Lutorat atd.; st.-něm. Adelvald, Ariovald, Cariovald, Catuvald, Gundovald, Hildevald, Rauinvald atd. se st.-slov. Dobrovlad, Duchovlad, Duševlad, Horovlad, Imivlad, Mnohovlad, Povlad, Převlad, Samovlad, Vševlad atd.; st.-skand. Folkvidr, Arnvidr atd. se st.-slov. Ljutovid, Malovid, Pustovid, Snovid atd., a opět goth. Vidicula, Viderik, Vidimir atd. se st.-slov. Vid, Vidáč, Vidák, Vidin, Vidoje, Viduš, Vidimir, Vidoslav, atd. st.-něm. Liudevit, Liutevit, Liutvit, ags. Angenvit atd. se st.-slov. Bohovit, Budevit, Dalevit, Hostivit, Ljudevit, Radovit atd.; a opět st.-něm. Viterich, Vithgar, Vithicab, Vithimir, Vitiga, Vitiza atd. se st.-slov. Vita, Vitan, Vitas, Vitaša, Vitek, Vitohosť, Vitomir atd. Podobným spůsobem, obrátíme-li zření na první polovici skladu těchto jmen, nalezneme u obou kmenův celé řady stejně tvořených. Tak k. př. st. něm. Leuba, Leubastes, Leubovera, Liubinzo, Liebgart atd., a st.-slov. Luba, Lubava, Luben, Lubiša, Lubhost, Lubomysl, Luboslav atd.; st.-něm. Leudegisil, Leudovald, Leutbald, Leutbert, Liuddag, Liudegast, Liudeger, Liudewit, Liutprant, Liutsint atd., a st.-slov. Ludiša, Ludemysl, Ludevit, Ludhor, Ludmil, Ludomir atd.; st.-něm. Radagais, Radoald, Radulf atd. a st.-slov. Radimir, Radislav, Radivoj, Radohost, Radoslav, Radovit atd.;

st.-něm. Waldefred, Waldulan, Waldmunt atd., a st.-slov. Vladimir, Vladislav, Vladivoj atd.; st.-něm. Wildag, Wilidanch, Wilifrid, Wiligart, Wilimunt, Wilinand, goth. Viljaridh atd., a st.-slov. Volan, Volek, Volen, Volbor, Volhan, Volhost, Volimir, Volobuz atd.; st.-něm. Folkdag, Folkarât, Folknand, Folkwin, Folkridr atd., a st.-slov. Jaropluk, Svatopluk atd. A však zbytečné jest více příkladův přivozovati: věc sama jest patrná. Co zde o shodě německých a slovanských jmen ponavrženo, v rovnéž míře i o celtických by dokázati se mohlo, kdybychom těchto ze staré doby původních a přesných hojnější sbírky měli. I Celtové užívali jmen složených se slovcem- *mar č. -mer;* a jména jejich *-sir:* Kristasir atd. dobře se srovnávají se staroslovanskými na *-sir, a -sjer:* Gorasir atd., později *-žir:* Neužir, Radžir, Vratižir atd. Tato tak zřejmá a rozšířená srovnalost a shoda ve tvoření jmen osobních u Slovanův, Němcův a Celtův, — neboť o litevských, řeckých a latinských zde na ten čas slova šířiti nechceme, — nemohla zajisté nižádnou slepou náhodou povstati, nýbrž musila býti následkem dlouhotrvanlivého sousedění a společného obcování těchto národův. Taková shoda mezi osobními jmény tří dotčených kmenů v Evropě osedlých a mezi jmény jejich příbuzných Indův, Medův, Peršanův, Armenův a jiných národův indoevropejského plemene a Asii obývajících, věruž naskrze k nalezení není. Nahlédněme se k. př. místo všech jiných do dřevních jmen médských a perských, a vyšetřujme, jsouli při vší příbuznosti samých jazykův, co do skladu svého jako onano slovanským podobna? Nalezneme je nejobyčejněji složena se slovci *-bares* (dignus): Artembares, Bubares, Ebares, Gobares, Sybares atd., an. *-barzanes* (fulgor), Mithrobarzanes, Nabarzanes atd., an. *-bates:* Artabates, Ixabates: Mithrobates, Norondobates atd., an. *-bazos* (lacertus, vires?): Aribazos, Artabazos, Megabazos, Phernabazos, Orobazos, Tirabazos atd., an. *-dates* (datus): Abradates, Aridates, Aspadates, Hormizdates, Pherendates, Spithradates, Tiridates atd., an. *-merd* (vir): Mardon, Mardontes, Ariomardos atd., an. *-mitres* (amicus; deaster): Amitres, Harmamitres, Spamitres, Sysimitres atd, an. *-phernes* (deaster): Dataphernes, Megaphernes, Oro-

phernes, Phrataphernes. Tissaphernes atd, an. *-aspes, spes* (equus): Astaspes, Damaspes, Hydaspes, Hystaspes, Ostaspes, Sataspes, Zariaspes atd., an. *-tanes, tenes* (corpus): Ostanes, Otanes, Catenes, Abten, Ruiten atd., an. *-xathres* (miles): Exathres, Oxathres, Pharnazathres, atd., an. *-xes* (rex): Xerxes, Artaxerxes (magnus regum rex) atd. Ve všem tom nic slovančině podobného není. Též samo platí více méně i o jmeních indických, sarmatských, afganských, kurdských a armenských. Nechať pak zde nikdo nenamítne, že slovanská jména, nejsouce německým a celtickým souvěká, jelikož vážena jsou jen z pramenův 5ho stol. mladších, ješto naproti tomu německá a celtická již ve starších se čtou, dobře mohla teprva od nově přišlých Slovanův v 5tém stol. a následné době z němčiny přijata anebo dle ní skrojena dýti. Kdoby tak rozumoval, tenby na povahu a zvyky velikých, samostatných národův špatně se rozuměl. Uvedená nahoře slovanská jména tak byla dle svědectví nejstarších pramenův historie naší v 6tém a 7mém stol. u pospolitého lidu již zobyčejnělá a povšechně užívaná, že na prosto možné není, aby teprva tehdáž byla z ciziny do slovančiny přirazila. K dokonalému zapuzení domácích jmen a osvojení si cizích, jakož z historie Bulharů v Moesii a j. národů víme, celá století nepostačují; u dřevních pak Slovanův ani jen nejmenší sledy asiatických jmen se nenalezají. Byla-li tedy záměna jmen mezi Celty, Němci a Slovany, jakož docela a na prosto zapírati jí nelze, byla ona jistotně jednak vzájemná a obapolná, jednak již mnohem starší, nežli doba hunského vpádu do Evropy. České kníže Heriman (872) měl německé, naproti tomu král německý Svatopluk, císaře Arnulfa syn (895), a kral dánský Borislav (1167) slovanské jméno: což později místa mělo, mohlo a musilo i dříve míti. Tak ve skutku prastaré jméno Mimir čili Momir nalezáme v nejdřevnější době u Normanův skandinavských, a též samo i u Slovanův pannonských a Srbův zadunajských některá pak staroněmecká jména, jako Godomar, Liudevit, Radowald, Waldemar atd., se slovanskými Gedemir, Ludevit, Radovlad, Vladimir atd. mnohem více, nežli jen obyčejně a povrchně souhlasí. A však vždy větší počet jest jmen u

národův obojího kmene původních, a jediné ze stejné látky a podle stejných vzorův i pravidel tvořených. Buď jak buď, záměna jmen a srovnalost ve tvoření jich u Slovanův z jedné, u Němcův pak i Celtův z druhé strany vždy jasné a hlasité vydává svědectví, že Slované po mnohá století, dávno před všeobecným svým na poli dějin vystoupením, sousedili s evropejskými Němci a Celty, nikoli pak s asiatickými Mongoly, Turčíny a Samojedy.

11. Obrátíme-li dále zřetel na mravy, obyčeje, náboženství, řád a právo starých Slovanův, pokud o tom o všem důkladné zprávy buď z hodnověrných písemních pramenův, buď z podání starých nabýváme, a srovnáme-li je pilně s mravy, obyčeji, náboženstvím, řádem a mravy jiných staroevropejských kmenův téhož indoevropejského plemene, jmenovitě Thrakův, Celtův, Němcův a Litvanův, nalezneme takovou mezi nimi příbuznost, shodu a srovnalost, že nám jináč domýšleti se nelze, než že všickni tito sbratření kmenové od nepaměti spolu zde v Evropě sídliti, dle stejných vzorův ústavy a pravidla domácího i občanského života sobě utvořiti, a potomně jimi v dlouhé času koleji vzájemně se podělovati musili. I v tomto ohledu jsou Slované mnohem bližší kmenův evropejských, nežli asiatských téhož plemene, ačkoli přece těchto ještě vždy nekonečně bližší, nežli kmenův plemene severského, třebas později s některými z těchto sousedili, ba co více i s nimi se pomíchali, jmenovitě s Čudy na hořejší Volze, s Bulhary v Moesii atd. Není možné podrobným uvozováním důkazův sem náležejících pravdivosti této výpovědi na místě tomto náležitě potvrditi; to se stane když obor všech slovanských starožitností náležitě vysvětlen bude. Zde pozatím jen na některých příkladech přestaneme. Mythologie čili bájesloví dřevních Celtův, Němcův, Litvanův a Slovanův nad míru mnoho má společného. Tak u Celtův věřeno v *Dusy* (Dusii), u Slovanů v *D'asy* čili *Děsy*. Slovanská *Prija* (Venus) slula u dřevních Skandinavcův *Freja* příjmín *Wanadist*, vendická bohyně. Skandinavská *Sif* jest naše *Živa* (Ceres) a *Wöla* naše *Wila*. Staroněmecký *Thur* čili *Thyr* (Mars) byl u Slovanův pod jménem *Tura* ctěn, od-

kudž i svátky *turice*, teď u Slovákův na letnice obrácené. Staří Skandinavci vzývali zbožného muže a hrdinu „*Kvasira* z rodu *Vanův*“ t. Vendův. Litevský *Pikulík* jak dřevním tak i podnešním Slovanům, a na opak slovanský *Perun* nejen Litvanům ale i Albanům čili Arnautům znám jest. Nemenší shoda spatřuje se v národních obyčejích a zvycích těchto teď jmenovaných kmenův. Staří Slované v rozepři o meze vydávali svědomí držíce kus drnu čili trávy se zemí nad hlavou; též samé činili Římané i Němci. Na znamení dovršeného trhu a postoupení věci jinému okušovali Němci vody, Slované medovce. Pomíjíme množství jiných příkladův. Žeby dřevní Slované po mongolsku a turecku kdy meč za boha byli vzývali, a na přísahách lidskou krev lokali, toho dokázati nelze [13]). Podělení země u Němcův na *siba, gau a mark* podobá se staroslovanskému na *župy, pověty a krajiště.* Stupně a rozdíly mezi vojíny a soudci u Němcův a Slovanův jakož již dříve u Římanův, vyznamenávány týmiž čísly: v gothických zákonech se připomínají *millenarii, quingentenarii, centenarii a decani,* a o velikém županu srbském Nemani v životopisu jeho se čte, že shromáždil na sněm všecky soudce a vojíny, „všecky tisícníky, pětisetníky, setníky a desátníky.“ Jména hodností a úřadův u Thrakův, Latínův, Celtův, Němcův, Slovanův časté táž sama jsou, k. př. get. *zoapan* slov. *župan;* lat. *rex* celt. *rix* goth. *reiks* česk. *rek;* goth. *kuniggs* st. něm. *chuninc* cyr. *k'nęz'* čsk. *knéz* atd. Nadto Slované v čas svého vystoupení v historii všeobecné na počátku 6ho stol., podle svědectví Prokopa a Mauricia, obývali, podobně Řekům, Římanům, Celtům a Němcům, v městách a vsech, stavěli domy, obírali se s orbou, řemesly a kupeckým obchodem, bojovali jezdecky i pěšky, užívali štítův do obrany atd., aniž pak, zároveň Skythům a Sarmatům, dřepěli pořád pod plstěnými stany anebo na vozích a koních z pastviska

---

[13]) Výpověd Prokopova, „že Slované prostě a spůsobem Hunův živi jsou,“ vysvětluje se jednak tím, že on, jako pyšný Řek, oba za barbary a tudíž za rovnomravné pokládal, jednak zase, že Hunové mnohé slovanské obyčeje přijali, ku př. medovec místo kumisu, pohřební hody strava řečené atd. Pravda tedy jest na opak.

na pastvisko se potloukali, jediné po loupeži a kořisti dychtíce. Všecko toto a tomu podobné, chceme-li spravedlivě a zdravě souditi, k tomu nás vede, že Slované v 5tém stol., nebyli ostatních Evropčanův tak vzdálení a cizí, jakž obyčejně, ačkoli mylně, za to se pokládá.

12. Dále i to jest okolnost předůležitá a pozoru hodná, že právě v těch krajinách, kde později, t. v 5tém a 6tém stol., najednou nesčíslné množství Slovanův, rozličnými národními jmény, před očima našima se pojevuje, t. v krajinách okolo Tater ležících, již ve mnohem starší době u spisovatelův řeckých a latinských vyskýtají se jména měst, řek a hor tak patrně ráz slovančiny na sobě nesoucí, že jich bezpředsudnou myslí za takové neuznati a jinojazyčným národům přičísti naprosto nelze. Nemíníme zde uvozovati slov jen poněkud na slovanské zvuky se ponášejících, a nejistému etymologickému vykládání podvržených; nýbrž rozumíme slova světlá, rázná, názorně slovanská, od nepaměti až podnes co jména řek, hor a měst u Slovanův užívaná, u jiných pak národův neobyčejná, slova taková, která i materií i formou naprosto a bezodporně jsou domácí, a v nižádné jiné europejské řeči se nenalézají. Taková slova jen k. př. Srb, Črna č. Černa, Brzava, Pleso, Pleva, Morava, Chrbet, Sjever, Pjena, Potisí atd. Položíme zde jen některé příklady pro lepší věci vysvětlení. *Sirbi* č. *Serbi* národ dle Plinia [před 79 po Kr.] a Ptolemea [ok. 161] mezi Maeotem a Volhou, na dnešní řece Serba čili Serpa. *Serbinum* město dle Ptolemea v dolejší Pannonii, *Serbetium* dle Peutingerových desk a Itiner. Anton. tamže, obojí snad jedno a též, nejpodobněji dnešní Srbac na Sávě. *Tsierna* dle římského mramorového nápisu [r. 157] někdy město, nyní zříceniny na dnešní řece Černé, vpadající na pomezí Uher a Valachie do Dunaje; v jiných souvěkých pramenech *Zerna, Tierna. Bersobis* dle zápiskův c. Trajana [106] u Prisciana, *Bersovia* dle Peuting. desk a j., ještě ve středním věku známé město na dnešní řece Brzava v jižnovýchodních Uhřích. *Pelso* dle Plinia, Aurelia Victora a j. největší jezero v Pannonii, potomně Blaten zvané, čisté praslovanské, v horách Tatrách, v Moravě, Slez-

ku i na Rusi známé *pleso*, t. jezero. *Pelva* dle Itiner. Antonini městő v dolejší Pannonii, až podnes městečko i říčka Pleva v tureckém Chorvatsku. *Maravios* dle Ptolemaea poboční říčka Donu, nedaleko od sídel dotčených Serbův. *Karpates*, dle téhož Ptolemaea, Marciana Herakleoty a j. Tatry, t. Chrbet, jak podnes u Rusův vesměs podobné veliké hory slovou; přísedící Rusíni jmenují Tatry Horby, a Chorvatům i Vindům tolikéž slovce *chrib* č. *chrb* znamená vrch, horu. *Savari* dle téhož Ptolemaea a j. národ za Tatrami v Sarmatii, totožný s Nestorovými Sjevery. Nechceme zde šířiti o jiných jmeních z téže anebo z jiné blízké doby, jako k. př. *Pjena* (Piengitae), *Stulpiňi* an. *Stlupi*,, *Patissus* (Potisí), *Milareka*, *Streden* atd., rovně beze všeho rozpaku slovanských, přestávajíce na těch několika dotčených, a zůstavujíce toho každému nepředpojatému soudci na rozvážení, možno-li tato a těm podobná slova odjímati Slovanům, a z některého jiného jazyka nenuceně odvozovati? Vždyť všecka tato slova Srb, Srbec, Černa, Brza, Brzava, Pleso, Pleva, Morava, Chrbet, Sjever atd. od nepaměti až po dnešní chvíli u všech Slovanův, i těch nejvzdálenějších, co jména týchže samých předmětův u všeobecném jsou užívání, ježto naproti tomu u jiných staroevropejských národův ani nejmenších sledův jejich dohrabati se není možné. I není-liž tedy opáčné a nerozumné, domýšleti se, žeby je Slované teprva po přijití svém z Asie v 5tém stol. od jiných národův byli převzali, an jich u jiných nebylo, a nadto, třebas by jich bylo, an možné není, aby tak naspěch a v takovém množství byly do slovančiny se nahrnuly a v ní stále rozkořenily! Tato a jiná těm podobná zeměpisná jména nám tedy vším právem za vážné a nepodezřelé svědectví sloužiti mohou, že národ, od nichž ona původ svůj vzala, byl národ slovanský, ode starodávna v Europě osedlý.

13. Naposledy i to ještě povážiti sluší, že ačkoli nám výslovních svědectví spisovatelův souvěkých, jmenovitě římských a řeckých, o starobylosti Slovanů v Evropě nedostává se, nic méně předce patrné toho máme důkazy, že je v čas jejich vystoupení v dějinách 5ho a 6ho stol., v této nejpa-

mátnější době, když vytlačení ze sídel svých od Hunův a Avarův s těmito spolu ouprkem na hranice římského císařství naléhali, pokládáno za národ ne nový a cizí, nýbrž za starý a známý. Což jak vůbec z celého spůsobu, kterýmž tehdejší spisovatelé o nich a jejich zjevení se na poli dějin vypravuje, tak i z výslovních jejich tvrzení patrné jest. Prokop, podav nám nejstarší obšírné vypsání mravů a obyčejův našich předkův, velecennou svou zprávu povšechnou výpovědí o starobylosti Slovanův zavírá v tato přepamátná slova: „Předtím i jméno Slované a Antové jedno měli; oboje zajisté za *starodávna* (τὸ παλαιὸν), jmenovali Spory, proto, mním, že roztroušeně po vesnicech svých bydlejí: za kterouž příčinou i obšírné země zaujímají; větší zajisté částka krajin na oné straně Istru v jejich jest držení.“ Bylif tedy Slované již za starodávna (τὸ παλαιὸν), t. aspoň před některými stoletími, nebo o časích onehdejších výrazu toho se neužívá, Řekům a snad i Římanům pod jménem celému kmenu obecným, jakž Prokop dí, Sporův, a jakž my tomu rozumíme, Srbův, známi. Poněvadž pak hned dále Prokop dokládá, že obšírné krajiny zadunajské jejich jsou sídla, aniž praví, žeby do těchto krajin odjinud byli vrazili, nepochybně i sám za to měl, že v těchto krajinách již za starodávna obývali a tudyž i známi byli. Výrazu toho „ode starodávna (ἐκ παλαιοῦ)“ i na hoře užívá, mluvě o národní vládě u Slovanův obvyklé, z čehož aspoň patrné jest, že se na starožitnosti slovanské pilně doptával, a že o nich jakouž takouž zprávu buď ze starších spisův, anebo z oustního podání, sobě zjednal. Není pochyby, že kdyby při tom svém skoumání o nedávním přijití Slovanův z Asie něco byl přezvěděl, toho by žádnou měrou byl mlčením nepominul. Nižádný ze spisovatelův toho věku Slovanův nedržel za asiatské vystěhovalce, zároveň s Huny, Sabiry, Avary, Bulhary atd. Při čemž jediné toho litovati sluší, že týž písař řecký Prokop, v jazyku slovanském naskrze nezběhlý, právě toho starého obecného jména všech slovanských národův nám v původní a přesné formě nepozůstavil. Neboť ačkoli soudný skoumatel starožitností našich, příkladem Dobrovského, snadno se přesvědčí,

že Prokop své neslýchané slovo Spori z praslovanského jména Srbi utvořil; však nic méně to zpotvoření slova u spisovatele téměř jediného toho věku o starožitnostech našich bude pořád zavdávati příčinu mnohým domácím i cizím mudrákům k rozličnému slova toho natahování, překrucování a vykládání, a tudíž k vymýšlení rozličných jalových domněnek o původu Slovanův. S Prokopovým o starobylosti Slovanů v Evropě svědectvím souhlasí výpovědi pozdějších hodnověrných svědkův jak domácích tak i přespolních. Sem především přináleží pamatné svědectví Guidona z Ravenny, obvyklé prozvaného nejmenovaným Ravenčanem (Anonymus Ravennas), živšího v oběhu 9ho stol. [umř. 886], a sepsavšího z římských cestovních map a jiných teď utracených pramenův obšírnou chorografii, nám arci jen v chudém výtahu dochovanou, ale předce mnohé velecenné úlomky a zprávy v sobě zavírající. Píšeť pak on o původu Slovanů v tato slova: „V okresu šesté hodiny noční leží vlast Scythův, z kteréž pošel kmen Slovanův; ale i Vites i Chymabas odtud jsou vyšli.“[14]) Znamenati sluší, že zeměpisec náš Scythii tuto, z kteréž on národy slovanské povodí, klade mezi vlastí Normannův, Finnův, Karpův a Roxolanův, a výslovně ji různí ode staré Scythie, ležící dále na východ v okresu desáté hodiny noční, nazývaje tuto „stepnatou a starou Scythií.“ [15]) Svědectví Guidonovo tím jest pozoru hodnější, že jest nepochybně váženo z dobrých a čistých pramenův, t. z latinských spisovatelův 6ho a 7ho stol. rodu německého, od něho sice ze jména vytčených, nyní však ztracených, anebo

---

[14]) *Geogr. Ravennas* l. I. c. 12. Sexta ut hora noctis Scytharum est patria, unde Sclavinorum exorta est prosapia; sed et Vites et Chymabes ex illis egressi sunt. — Vites jsou Víthingové baltičtí, a Chymabes známá ratolest Němcův Chamavi.

[15]) *Geogr. Rav.* I. c. Decima ut hora noctis grandis eremus et nimis spatiosa invenitur, cujus a fronte vel latere gens Gazorum adscribitur, quæ eremosa et antiqua dicitur Scythia. Podobným spůsobem doleji na přemnoha místech obojí tu Scythii, t. menší, z níž Slovany povodí, a větší, v níž za jeho času Kozaři bydleli, výslovně odděluje; srv. l. IV. c. 1. 4. 11. 12. 46. l. V. c. 28. z čehož dostatečně na jevě jest, že Guidonova Scythie menší jest vlastně severozápadní strana Ptolemæovy Sarmatie, čili země ležící mezi mořem baltickým, Tatrami, dolejším Dněprem, hořejší Volhou a Finlandem.

z oustního podání lidí zběhlých a zkušených. S Guidonovou výpovědí poněkud souhlasí to, co v zeměpisných zápiskách jednoho rukopisu v Mnichově, pocházejících původně z konce 9ho stol., o Slovanech čteme: „Zeruiani (t. Serbjané, *z* v tom věku se psalo místo *s* v cizích jmeních), kterážto krajina tak veliká jest, že z ní všickni národové Slovanův pošli a svůj počátek, jakž (sami) ujišťují, vzali.“ [16]) Srovnání zajisté místa tohoto s jinými v týchže zápiskách k tomu vede, že tato veliká Srbův krajina, pravlast a původiště všech tehdejších Slovanův, od Běloserbie císaře Konstantina Porfyrogenety, a menší Scythie Guidona Ravenského naskrze není rozdílná. Podobně i papež Jan X. [914—929] ve svém psaní ku knížatům Tomislavovi chorvatskému a Michalovi zachlumskému mluví mezi jiným v tato slova: „Kdož zajisté o tom pochybuje, že království slovanská mezi prvotinami apoštolův a všeobecné církve se počítají, přijavší hned v kolíbce krmi kázání apoštolské církve s mlékem víry, jakož Sasici v novějším času od předchůdce našeho blažené paměti Řehoře papeže atd.“ [17]) Tomu, nač zde papež naráží, výborně nasvědčuje to, co Nestor, nejstarší letopisec ruský, o původních sídlech Slovanův na Dunaji a ve starém Illyrikum, o kázání apoštolův Pavla a Ondřeje mezi Slovany v Illyrikum a na Rusi atd., v letopisu svém vypravuje. Shoda tato dvou zdálených, od sebe neodvislých svědkův o též věci jest jistě pamatná a pozoru hodná. Víměť sice dobře, že to podání o obcování apoštolův Pavla a Ondřeje mezi Slovany nižádnými historickými důvody dokázáno a stvrzeno býti nemůže: ale to nám není naskrze na závadě, abychom z těchto výslovních svědectví vždy předce aspoň toho, což ku přítomné příčině naší tak výborně se hodí, nedovozovali; t. že v první

[16]) „Zeruiani, quod tantum est regnum, ut ex eo cunctæ gentes Sclavorum exortæ sint, et originem, sicut affirmant, ducant.“ *J. v. Hormayrs* Archiv 1827. Nr. 49. 92—93. *Téh.* Hzg. Luitpold 1831. 4to. str. 24. Rukopis Mnichovský je sice jen z 11. stol., ale že samy zápisky ne později, než na konci 9. stol., původně povstaly, toho dostatečně provésti lze.

[17]) *Farlati* Illyricum sacrum T. III. p. 94 sq. *Katancsich* de Istro p. 205.

polovici středního věku všeobecné bylo mezi učenými domnění o původnosti a starobylosti Slovanů v Evropě. V kterémžto ohledu nám zvláště svědectví Nestorovo předůležitým býti se vidí. On byl rodilý Slovan, žil u prostřed nejrozšířenějšího národu slovanského, Rusův, psal na konci 11ho stol., a čerpal své zprávy z rozmanitých domácích pramenův, z podání starých, z národních rozprav a zpěvův. Zajisté není k víře podobné, žeby u Slovanův, kdyby jejich tažení do Evropy teprva ve 4tém an. v 5tém stol. bylo se přihodilo, památka tohoto stěhování aspoň v národním podání, v písněch a zpěvích, do 10ho an. 11ho stol. se byla neudržela. Ale o tom nikde ani té nejmenší zmínky, nýbrž právě na opak patrné toho důkazy, že Slované sami sebe drželi za národ evropejský, který již za časův apoštolských na Rusi obýval, a někdy v prastaré době, některými odnožemi svými až daleko na jih do krajin podunajských, do někdejšího Illyrikum, zasahoval.

Ze všech těchto až posavad vyložených důvodův, seberme-li je do hromady, a oceníme-li je nestranně a soudně dle jejich vnitřního závaží, s neomylnou jistotou zavírati a za to míti můžeme, že kmen slovanský, již v nejstarší historické době mnohonárodní a lidnatý, nemohl teprva v čas novějšího stěhování národův mongolských, turčínských a čudských, t. Hunův, Sabirův, Avarův, Bulharův, Kozarův atd., z Asie do Evropy vtrhnouti, nýbrž že již ode starodávna zde mezi kmeny sobě příbuznými, t. Thraky, Celty, Němci a Litvany, své obydlí a stálé sídlo míti musil. Za kteroužto příčinou svědomitý zpytatel slovanských starožitností zajisté za neuchylnou svou povinnost uznati musí, aby původu a počátku novějších národův slovanských poprvé nikde jinde, leč v Evropě, nevyšetřoval, a kvapného octnutí se na poli staroasiatické historie zoumyslně se varoval. Aby pak při vstupování z jisté a světlé epochy dějopisu Slovanův do nejisté a temné z pravé cesty se neuchýlil a nezbloudil, potřebí mu především pilný pozor na to dáti, pod kterými jmény slovanští národové v čas svého posledního rozšíření po Evropě v 5tém a 6tém stol. jiným okolním národům ve

známost vešli, a které krajiny od souvěkých spisovatelův za tehdejší anebo dřevnější jejich sídla vydávány bývají. Budou-li s dostatečnou jistotou vlastní sídla Slovanův před 4tým a 5tým stol. vynalezena, snad se potom poštěstí, některé nové prameny světla ze starších spisovatelův řeckých a latinských a jiných památek na jevo vyvésti, a jimi posavádní tmu, nad prastarou a nejdřevnější dobou pranárodův našich ležící, konečně zapuditi.

Připomenutí.

Prvé nežli „Starožitnosti Slovanské“ l. 1837 vyšly, uveřejnil Šafařík v Časopisu Českého Musea některé vyňatky a ukázky z velikého díla svého. Tak jmenovitě otištěny jsou l. 1834. „Myšlénky o starobylosti Slovanů v Evropě“ a „Přehled pramenův historie slovanské,“ l. 1835. rozpravy „o národech kmene skythického“ a „o národech kmene litevského.“ Ukázky tyto nejednu mají do sebe zajímavost. Jsou to zajisté první nákresy, kteréž osvětlitel pravěku slovanského, přivtěliv je později dílu svému, zúplnil a zdokonalil. Nad to pak obsahují v sobě dosti vzácných zrn, kteráž ve „Starožitnostech“ jakožto v díle na jistém určitém základě spočívajícím a z pevných ohrad nevystupujícím, zůstala vypuštěna. Konečně pak opatřeny jsou úvody zvláštními, kterých ovšem v díle velkém potřeba nebylo. Nicméně nevidělo se nám všecky je otiskovati. Jediné jednu rozpravu „o starobylosti Slovanův v Evropě“ přijali jsme do tohoto sborníka menších prácí Šafaříkových, dílem abychom naznačili poměr, v jakém prvotní návrh k později osnově se nalezá, dílem pak proto, že právě rozprava tato nejvíce odchylek od pozdějšího textu v sobě zavírá.

O zemi jmenované Bojky.

(Čas. Č. Mus. 1837.)

Císař řecký Konstantin Porphyrogeneta ve znamenitém spise svém „o spravování císařství," plném zajímavých zpráv o Slovanech ruských, srbských i chorvatských, jednaje obšírně a na několika místech o vystěhování zadunajských Chorvatův i Srbův ze dřevního Bělochorvatska a Bělosrbska do Illyrikum, činí mezi jiným zmínku o jakési severní krajině, jmenované *Boiki* ležící prý nedaleko Francie, z níž podle něho jižní Srbové vyšli. [1])

Podobnost jména této krajiny se jménem někdejších obyvatelův Čech, totižto *Bojův*, a země české, totižto *Bojohému*, neušla pozornosti historikův předešlých století, zvláště o věcech českých píšících, kteříž, zakládajíce se na ní, neváhali se uznati obě jména za jedno a též, a podle toho vyvodili zadunajské Chorvaty a Srby z Čech a sousední Lužice. Ať již na ten čas pro krátkost o jiných starších spisovatelích, na týž smysl to vykládajících, zamlčím, náš výtečný a zasloužilý František Martin Pelcel ve své Nové kronice české, položiv tlumočení toto za jisté a nade všecku pochybnost vyvýšené, obšírně vypravuje o vystěhování Chorvatův i Srbův z Čech za Dunaj, jakožto o věci skutečně zběhlé. [2])

---

[1]) *Constant. Porphyrogen.* De Admin. Imperii c. 32. Sciendum est Serbos oriundos esse a Serbis non baptizatis, qui etiam Albi cognominantur, et ulteriora Turciæ incolunt in loco ab illis *Boici* (Βόϊκι) nuncupato, cui finitima Francia est, uti etiam Magna Chrovatia, baptismi expers quæ etiam Alba cognominatur. Illic igitur initio Serbi hi habitabant.

[2]) *F. M. Pelcla* Nová Kronika Česká. Díl I. V Praze 1791. 8. str. 84—87.

Porovnáme-li pouze jméno země *Boiki* se jménem *Bojův* čili *Bojohému*, snadno vypravování tomuto přidáme víru. Což zajisté může býti, na pohled soudě, prostějšího a přirozenějšího, nežli vyvoditi Slovany ze Slovan, Chorvaty a Srby illyrské z českých? Než jináč, docela jináč věc tu býti shledáme, obrátíme-li zřetel k ostatním ve zprávě Konstantinově zavřeným okolnostem, uvažujíce je, jakž slušno, v jejich celotnosti a spojitosti jak mezi sebou, tak též i s tehdejším položením zemí a národův, od dotčeného císaře dějepisce připomínaných. Vůbec pouhá srovnalost vlastních jmen, bez jiných podstatnějších důkazův, málo kdy v historii za základ pravdivých domyslův bráti se může, sic jinak kavkaské Zichy, nazývané gruzinsky Džichy, a Lekky čili Lesgy, jmenované armensky Lechy, musilibychom bez rozpaku za bratry našich Čechův a Lechův vyhlásiti, čehož bohdá soudný historik český sotva kdy více se dopustí.

Konečná odpověď na otázku o zemi *Boiki* v rozhodnutí záhadky o stěhování Chorvatův a Srbův hledati se musí. Poslyšmež tedy o věci této přede vším nejstaršího a nejhodnověrnějšího svědka.

Když Avarové, tak vypravuje Konstantin, po několikerých předběžných vpádech, konečně okolo l. 630 Dalmacii opanovali, nenašedše se strany Řekův, tehdáž vojnou se Saraceny zanešených, nižádného v ní odporu, císař Heraklius, lituje náramně ztráty tak veliké a krásné krajiny, aniž moha sám o své moci odolati mohutnému nepříteli, umluvil se s některými vůdci *Chorvatův*, toho času ještě na severu v *Bílém* čili *Velikém Chorvatsku* bydlevších, a postoupil jim Dalmacie s tou výminkou, jestližeby, vyhnavše z ní Avary v jeho poddanství zůstávali. Chorvati nemeškavše i hned na to pod správou pěti knížat bratří i dvou kněžen sester[3]) s čeleďmi svými a mnohočetným lidem do Dalmacie vtrhli, a obořivše se na Avary i vedouce s nimi za několik let

---

[3]) Jména těch knížat u Konstantina zní takto: Klukas, Lobelost t. Lobel č. Lobko, Kosentzis t. Kosenec, Muchlo a Chrovatos t. Chr'vat, kněžen pak Tuga t. Túha, a Buga t. Búha (vlna, fluctus, jakž se domýšlím).

kruté boje naposledy je přemohli, zemi od nich zaujatou sobě osvojivše. Brzo potom, za panování téhož císaře Heraklia, vstoupil ze severní krajiny jmenované *Bílým Srbskem*, ležící na zemi Turkův (Maďarův), slovoucí u domácích *Boiki* (Βόϊκι), mezující s Franky, zavlažované řekou Vislou č. Dičicí (Διτζίκη), jeden ze dvou po smrti otce oddílně v ní vládnoucích bratří, a sice mladší, hledaje s lidem svým přítulku u císaře Heraklia, kterýžto mu kraj v Selunském náměstnictvě (in Thessalonicae themate), v okolí nynějšího města Serbice na řece Haliakmonu (nyní Indžekara), k obývání vykázal. Po nedlouhém čase znelíbilo se Srbům v těchto jejich nových sídlech; pročež s povolením teď jmenovaného císaře vydali se na cestu zpátky do své dřevní vlasti.[4]) A však přešedše přes Dunaj, počali tohoto předsevzetí svého pykati a po jiných sídlech se ohlédati, až posléze skrze tehdejšího císařského náčelníka v Bělehradě vyjednali sobě u císaře Heraklia novou zemi k obývání, t. krajinu ležící na východ Dalmacie, již od Chorvatův zaujaté, zvlažovanou řekami Drinou (Drinus), Bosnou, Vrbasem, a tehdáž ještě v moci Avarův jsoucí. Všedše do ní a dobyvše jí na Avarech, rozhostili se v ní s čeleďmi svými, počna od Sávy přes podkrají dotčených říček až ke Drinu (Drilon, Drymon) a moři adriatskému. Od té doby dostaly rozličné její částky zvláštní, na díle slovanská jména, jakožto Srbsko, Bosna, Neretva (Pohany), Záchlumí, Travunia, Konavlje a Dukla čili Dioklea. Těmto oddílným krajinám představeni byli županové co starší a správcové. V Chorvatech pod správou jednoho vrchního knížete čili Velikého župana, sídlícího v pomořském Bělehradě (Zara vecchia), počítalo se žup čtrnácte: počet žup druhému, od onoho neodvislému knížeti chorvatskému v Sisku podřízených znám není. V Srbsku přebýval vrchní kníže čili Veliký župan srbský, stojící zároveň s chorvatským pod rukou císaře řeckého co nejvyššího země pána, z počátku v městě Desnici, neznámého položení na Drině. Přičiněním císaře Heraklia oba nově přibylí národové byli brzo po svém

[4]) Že někteří z nich v Macedonii zůstali, domýšleti se lze ze jména Serbice, města a okolí, od té doby tak nazývaného.

osazení se v Illyrikum skrze kněží z Říma pozvané k víře Kristově obráceni a křestěni. [5])

Tentoť hle jest obsah rozpravy Konstantinovy o přibytí Chorvatův i Srbův do Illyrikum. Nemohouce pro nedostatek jinostranných svědectví této tak určitě a s tolikými zevrubními okolnostmi vypravované pověsti před kritický soud bráti, rádi a ochotně připouštíme pravdivost její co do hlavní věci, totižto vystěhování se Chorvatův i Srbův za panování císaře Heraklia z krajin severních, jmenovaných Bělochorvaty a Bělosrby, do Illyrikum, a vybojování země této na Avarech, nechávajíce jednotlivých příměskův a podrobností, jak slušno, při své váze. Dvoje však jest věc, jejíhož vyšetření zde propustiti nelze, totižto *určení času*, kdy tažení toho obou národův se zběhlo, a *vymezení krajiny*, z níž oni pocházeli.

Ohledem na *první otázku*, nechtíce čtenáře unavovati místnějším rozborem letopočetných udání, k dějům těmto se vztahujících, míníme, že přítomné potřebě naší dostatečně se vyhoví, podáme-li zde pouhé resultáty jak svého vlastního, tak i předchůdcův svých nejpilnějšího v té příčině bádání a vyšetřování. Podle toho dlužno za pravé anebo aspoň za velmi pravdě podobné přijmouti, že všecky svrchu vytčené události v posledním desetiletí panování císaře Heraklia se zběhly, a jmenovitě, že konečné opanování Dalmacie od Slovanův okolo l. 630, vstoupení Chorvatův do ní okolo l. 634, stěhování Srbův do Macedonie okolo l. 636 a do Illyrikum l. 638, křestění pak obou národův okolo l. 640 se stalo.

Druhá neméně důležitá *otázka* jest: odkud tito chorvatští a srbští plukové vyšli? K rozřešení této záhadky císař Konstantin hojnost výborně platných zeměpisných zpráv a návěští nám podal; novější však zpytatelé, vesměs mluvě, neumějíce pravého významu slov starého tohoto svědka dobře pojíti, a natahujíce je tytýž opačně a nemotorně, smysl

[5]) *Const. Porphyrog.* De Adm. Imper. c. 29—36. *Stritter* Memor. populor. Tom. II. p. 151 sq. 389. Srov. *Engel* Gesch. v. Dalmat. str. 452 sled. *Téhož* Gesch. v. Serbien str. 179.

jejich více zatemnili nežli vyjasnili.[6]) Ubíhajíce zbytečného šíření slov, předložíme výsledky skoumání svého v možné krátkosti, zahrnouce zde v jedno i Chorvaty i Srby, jakožto spolutovaryše v též příčině a sousedy nejen v nové, nýbrž i ve staré své vlasti.

O *Chorvatech* praví Konstantin, že vyšli z krajiny za jeho času (l. 949) pohanské, jmenované Veliké čili Bílé Chorvaty (magna Chrovatia, quae etiam Alba cognominatur, ἡ Μεγάλη Χρωβατία, ἡ Ἄσπρη Χρωβατία) ležící (dle jednoho místa) za Bagibarií čili Vagivarií (ultra Bagibariam, ἐκεῖθεν τῆς Βαγιβαρείας) a (dle jiného místa) v horách za Turcií (t. zemí Maďarův), naproti anebo blízko Francie čili Saxonie (versus Franciam, quae est Saxonia, prope Franciam), mající vlastního knížete poddaného králi a potomně císaři německému Ottě I., v sousedství Bělosrbska, vystavené častým vpádům Frankův, Turkův (t. Maďarův) a Pečencův, vzdálené od Černého moře třidceti dnův cesty.[7]) O *Srbech* svědčí týž císař dějepisec v tato slova, že pocházeli ze Srbův tehdáž [l. 949] ještě nekřesténých, jenž slovou Bělosrby, přebývajících za Turcií (ulteriora Turciae incolunt, t. za zemí Maďarův), v okolí od domácích jmenovaném Boiki (Βοΐκι), mezujícím s Francií a s Velikou čili Bílou Chorvacií, svlažovaném řekou Vislou, kteráž jináč i Dičice slove.[8])

Zahrnutá v této zprávě Konstantinově vlastní jména díl jsou jasná, díl temná. Jasná a vůbec známá jsou Francia čili Saxonia, císař Otto, Turcia (t. země Maďarův, tak vždycky Konstantin Porphyrogeneta slova toho užívá, pokládaje

[6]) Co náš *Dobrovský* o předmětu tomto v *Engelově* Gesch. v Serb. str. 153–161 přednesl, jest vždy ještě, jedno s druhým počítaje, nejlepší: naproti tomu propravná i sprovodná poznamenání chlubného Engela, spisovatele sic jinak dosti pilného, při tom však v historickém zeměpisu a v jazyku slovanském hrubě nezběhlého, jsou pouhé oklepávání prázdné slámy. I sám střízlivý a soudný *Mikóczi* ohledem pravlasti Chorvatův a Srbův ve bludu se octnul, v Otior. Croat. liber unus. Budæ 1806. 8. str. 63–89. Srov. Abkunft d. Slawen str. 92 sled. 136 sled.

[7]) *Constant. Porphyrog.* De Adm. Imp. c. 13. 30. 31. 32.

[8]) *Const. Porphyr.* De Adm. Imp. c. 32. 33. Důležité místo o Visle zní takto: Venit autem posteritas (t. rodina) Proconsulis et Patricii Michaelis Vusevutzi (t. Vyševiť), Zachlumorum Principis filii, a non baptisatis accolis fluminis Visla, quod et Ditzice cognominatur.

Maďary za větev kmene tureckého), Visla čili Dičice; temná naproti Boiki i Bagibaria čili Vagivaria, o jejichž vysvětlení teď především přičiniti se musíme.

Boiki, jakž již svrchu řečeno, posavadní vykladači nejobyčejněji rozumějí na Bojohém čili Čechy, ačkoli, podle mého zdání, velmi nedůvodně. Konstantin zajisté praví, že slovanští obyvatelé okolí toho, z něhož illyrští Srbové vyšli, *sami v jazyku svém a po domácku* jmenují je Boiki (εἰς τον παρ' ἀυτοῖς Βοΐκι τοπον ἐπονομαζόμενον. in loco ab illis Boiki nuncupato). Vědomoť pak jest, že Slované v Čechách bydlící od prvopočátku tuto svou zemi jmenovali po domácku Čechy, nikoli po celtoněmecku Bojohém. Mimo to, Konstantin nepsal Βοϊκὴ t. γῆ (Boica, videlicet terra, Bojská země), jakžby nepochybně byl učinil, kdyby na Boje byl myslil, v řeckém a římském zeměpise ode dávna pod tímto svým jménem známé, nýbrž Βοϊκι (indeclinabile), způsobem od Řekův při neběžných čili, jakž oni jim přezdívali, barbarských jmenech veskrze užívaným. Podle toho neváhám se zemi tuto Boiki uznati za vlast nynější *rusinských Bojkův* (rusn. Bojki, jd. č. Bojok, t Bojkové, Bojci, Bojek), sedících ve východní Haliči od pramenův Dněstra v horách i v polích po nábřeží dotčené řeky až na Prut, v obvodech Samborském, Stryjském, v dolních částkách Stanislavského i Kolomyjského, zde onde i v Čortkovském a t d. [9]), a někdy snad i něco povzdál odtud na severu bytovavších. Že Konstantin krajinu Boiki za sousedu Francie vydává (in loco ab illis Boiki nuncupato, cui finitima est Francia), nesvět-

[9]) Obšírnými a věrnými zprávami jakož o těchto Bojcích, tak též i o jiných obyvatelích východní Haliče opatřil mne horlivý vlastenec, *Dalibor Ivan Vahilevič*, šťastný objevitel starých nápisův Rozhirčenských v Tatrách, rodák té krajiny, jemuž zde za jeho ochotné mi se v tom propůjčení srdečné díky skládám. — Srov. též *Lewického* Gramm. Rusin. předml. str. IV. — Sousedé jejich jsou Lemkové, Čeváci, Huculi a j. Jméno jejich prastaré, národní (od adj. rus. a rus. bojek, bojky, fortis, audax), nikoli místní; v posledním zajisté ohledu slovou Rusíni, bydlící v horách Verchovinci, Hirnjáki, v předhořích Pidhoreni, Horeni, v nížinách Dolenci, Poleni, Opoleni, Podoleni. Křivé a nepleché jest tlumočení jmena toho u *Golębiowského* Lud polsk. str. 114: „Chłop zadniestrzańskiéj okolicy od gnuśności swéj Bójkiem czyli wołem nazywany.“ (!) Podobně odvozují páni ruští prastaré slovce smerd, t. chlap, poddaný, což původně vyznamenávalo muže, člověka, od smradu! — Omnia peccata paria.

lému jeho ponětí o poloze těchto vzdálených zemí a zvláště nedůvodné jeho domněnce o někdejších vtazích Frankův k Bělochorvatům a Bělosrbům přičísti dlužno.

Mnohem nesnadnější jest výklad slova *Bagibaria* čili *Vagivaria* (Βαγιβαρεία), jež jiní na Babí Horu (Babiagóra) v Tatrách, ačkoli tam nepsáno Babigaria (Βαβιγαρεία), jiní na řeku Váh anebo Buh [10]), jiní naposledy, a sice podle mého zdání nejprůvodněji, na Bajivarii, Bajuvarii čili Bajoarii, t. Bavory obracejí, čtouce *Bagivaria*, an Konstantin, podobně ostatním Řekům svého věku, cizojazyčné *v* a *b* jednou a touž literou, totiž β, vyráží. [11])

Podle těchto a jiných příznakův již možné domysliti se, kterak sobě Konstantin dotčené dvě veliké země, Bělochorvaty a Bělosrby, v mysli představoval, a kterak ony skutečně ležely; neboť jedno od druhého načitě rozdílné jest. Podle jeho představení ležely *Velo-* čili *Bělochorvaty* na severu za Turcií (Uhry) a Bavory (tehdáž ovšem až ku pannonskému Dunaji rozšířenými), blízko Saska, tedy asi ve dnešní Haliči, Moravě a Čechách: v pravé pak pravdě vztahovala se sídla Chorvatův nepřetržené od východní Haliče, kdež ruští Chorvati před l. 850, potom pak l. 907, 981 a 983 od Nestora a Kadlubka se připomínají, přes pohoří Tater (Bělochorvati v horách vedle Maďarů u Konstantina i Nestora) [12]), na západ snad až pod město Krakov, v jednotlivých pak osadách na severu až do českých Krkonoš, kdež je král Alfred před l. 900 (Horithi, na východ od Glamačův, Dalamensan, a v sousedství lužických Srbův, Surpe), listina císaře Jindřicha u Kosmy (Crouati čili Chrouati) a cyrillská legenda o sv. Václavu z 10ho stol. (Chorvaty) znají, anobrž až do Němec (Chruuati vicus u Dithmara, nyní Corbetha), na jihu až do

---

[10]) *Banduri* ad Const. P. de Admin. Imp. pag. 91 sq. *Bayer* Geogr. Russ. v Comm. Acad. Petrop. T. IX. p. 365 sq. Srov. *Schlözer* Nord. Gesch. str. 539.

[11]) Ve stslov. jazyku, jakož i ve stněm., *vari* znamená sice habitantes, accolae, incolae, než zde forma *-ia*, Bagivaria, na závadě jest. Ostatně Konstantin Porphyrogeneta γ často užívá místo latinského j.

[12]) Chorvate Bjelii. *Nestor* izd. *Timkowsk.* str. 3. Sofijskij Vremenik izd. *Strojev* I. 3. Kenigsb. 6. Nicon. I. 5. Rozdílní od illyrských Chorvatův, jenž v Lavrent. letop. na str. 19 Chravate slovou.

Štyrska (pagus Crauuati, Chrouuat, v listině 954 a 978). Císař Konstantin, jakž viděti, měl dosti dobré zprávy o obojích končinách velikých Chorvat, t. východních, ležících u pohoří Tater, vedle Turkův, vystavených náběhům Pečenců i Maďarův, a západních, v českých Krkonoších, znepokojovaných od Němcův; omyl jeho vlastně jen ten byl, že obě tyto krajiny jako jednu, nadto pak příliš malou, tuze na západ vzdálenou a německému králi podřízenou sobě představoval. Podobně *Bělosrbsko* klade náš císař dějepisec za Turky (Maďary) a Bělochorvaty, od Visly čili Dičice (ač jestli to jedna a táž řeka) přes Čechy a Lužici až dále do Němec: v pravé pak pravdě Veliké Srbsko toho času, když illyrští Srbové se stěhovali [r. 636], sahalo od krajiny Dregovičův (nynější gubernie Minské) a od Buhu, kdež veliké království Srbjany ještě mezi l. 866—890 (ovšem dle staršího podání) v zeměpisných zápiskách Mnichovských a Srbové Rusům poplatní l. 949 od Konstantina Porphyrogenety se připomínají, přes Veliké Polsko, Lužici, a částku Čech až za řeku Labi. I zdeť však u císaře dějepisce týž omyl, co nahoře, se vyskýtá, totižto že sobě tyto různé krajiny, v nichž někdy národové Srbi jmenovaní a na rozličné obce rozdrobení přebývali, jako celek zemí, tuze daleko na západu ležících, zamyslil.

Při takovéto rozšířenosti krajin obecnými jmény Bělochorvat a Bělosrbův vyznačených, vzniká již otázka, z kterých asi končin, *východních-li* čili *západních*, čili snad ze samého *středu* illyrští Chorvati a Srbové vyšli? Patrné jest, že teprvé dokonalým rozhodnutím této otázky hořejší náš výklad jména země Boiki svého konečného buď potvrzení buď vyvrácení nabude. K rozřešení této otázky pouhá slova Konstantinova nepostačují, ješto ona, jsouce sobě odporná, sama sobě na zmat jsou. Praví zajisté, že Chorvati vyšli ze země králi Ottě I. poddané, a jinde, že z krajiny v Tatrách ležící, od Pečenců často pleněné, tolikéž že Srbové pocházeli ze země mezující s Francií, a jinde, že z krajiny Bojkův, Vislou svlažované, ješto předce jisto jest, že ani Pečenci do Krkonoš často nezabíhali, ani Visla v Čechách a v Lužici neteče. Potřebí tedy k odstranění tohoto odporu

po jiných důvodech se ohlédati. Majíce zření k těmto takovým důvodům, neváháme se vyznati, že proti obecnému téměř domnění novějších historikův s Dobrovským [13]) pokládáme Chorvaty a Srby za vystěhovalce z *východní Haliče* a *Vladimirska* čili z potomní *Červené Rusi*, nikoli z Čech a Lužice. Hlavní důvodové naši jsou tito:

1) *Nářečí Chorvatův a Srbův illyrských* jakož nyní od nářečí potomkův a českých Chorvatův a Srbův v Lužici veskrze rozdílné, naproti pak tomu rusinskému a běloruskému nad míru příbuzné jest, tak již l. 634—338 v témže poměru k jednomu i druhému státi muselo. Nářečí sice v projití času značně se mění, a však původní jejich příbuznost nikdy celé setříti se nedá. Již v 9tém století přináleželi illyrští Chorvati a Srbové, soudě podle slov v nejstarších listinách a zachovaných, k *východnímu pořadí* národův slovanských, mluvíce Raztok, vrula (vřídlo), iztok (výtok t. východ) a t. d., čeští pak Chorvati a lužičtí Srbové k *západnímu*, vyslovujíce Roztok, Dudleby, Vygon a t. d. Vůbec panující u některých našich učených domněnka o novosti slovanských nářečí, jakoby teprvé v běhu středního věku z jedné matky odrozením čili zkažením povstalých, jest nedůvodná, převrácená a zmatečná. Společnost jmen jedněch i druhých, t. Srbův i Chorvatův illyrských a Srbův i Chorvatův nadlabských, pochází z doby mnohem starší, nežli jest 6té a 7mé století, z doby, ať zkrátka dopovím, předhistorické. [14])

2) Konstantinova hlavní zásada jest, že Chorvati a Srbové pocházejí z *Bělochorvatův* a *Bělosrbův* za jeho času [l. 949] ještě *pohanských, nekřestěných.* [15]) To jediné na Chor-

[13]) *Engel* Gesch. v. Serbien str. 153—161.

[14]) *Dobrovský* v *Engelově* Gesch. v. Serb. str. 154—155, též v Jahrb. d. Literat. Wien 1827. Bd. 37. s. 1. ff.

[15]) *Const. Porph.* de Adm. Imp. c. 30. Bělochorvati *baptismi expertes* affinitatem cum Turcis (t. s Maďary) et amicitiam contrahunt. C. 31. Chrovati Dalmatiae... a Chrovatis *non baptizatis* originem ducunt, qui ultra Turciam... incolunt et Sclavis contermini sunt *non baptizatis* Serblis... Magna Chrovatia *in hodiernum usque diem sine baptismo est,* quemadmodum et finitimi Serblii. C. 32. Serbli *non baptizati...* ulteriora Turciae incolunt, ubi et Magna Chrovatia *baptismi expers* etc.

vaty a Srby nadvislanské, nikoli na české, slyšáno býti může, mající tehdáž, jakž vůbec vědomo, ode dávna křesťanská knížata, anobrž i dva mučedlníky, sv. Lidmilu a sv. Václava.

3) *Tatáž zeměpisná jména* vyskýtají se sice v illyrských Chorvatech a Srbech a tolikéž v Čechách i v Lužici; jsouť však některá, zvláště jména řek, jichž v celém Slovanstvu jinde, leč v Rusi a Illyrii, nenalezneš, np. Cetina poboční řeka Buhu [16]) a Cetina v Dalmacii, San v Haliči a Sana v Bosně čili v tak řečených tureckých Chorvatech a. t. d. Srovnalost řídkých a neobyčejných jmen řek u vzdálených větví jest v historickém ohledu úkaz pozoru nejhodnější.

4) *Slova srbskochorvatská, nalezající se* v *jazycích litevském, lotyšském, staropruském* a na díle v *čudském* (estonském), dosvědčují, že Srbové illyrští před svým vyjitím sousedili s národy kmene litevského. Z většího počtu zde jen některá na příklad: lot. dehkla (dea virginalis) [17]) ill. dekla č dikla (puella, ancilla), lot. sugga (familia) čud. suggo č. suggu (genus, congnatio) srb. šukun-djed (atavus) šukun-baba (atavia), prus. gor (canis) čud. koer srb. kér, lot. kuzza (canis femina) srb. kuca, litv. dubbus lot. dohbis (cavus) srb. dubok (profundus), litv. kálnas (mons) srb. klánac (fauces montis, semita montis), litv. graúju (diruo, tono) srb. grúvati (percutere cum sonitu) izgruvati (concutere), litv. grižžas (tormina) srb. griža, litv. valtis (spica) srb. vlát chorv. lát, lot. ratti (rotae) srb. rodina kola č. rodokola (ursa major, litv. gryžulio rats, srov. cyr. kružilice, orion), litv letas (fatuus) srb. lúd, lot. teek (vixdum, solum) srb. tek, čud. katk (pestis) srb. kuga (srov. polb. koghe v kronice Detmara Lubského), litv. kassa (coma, capilli) srb. kosa, litv. krauszě (pirum) srb. kruška (u jiných Slovanův gruška, hruška), litv. kráuszus (praeruptum ripae) srb. krš (alluvio) illyr. krš (rupes), litv. kucus (fustis) srb. kucati (pulsare),

---

[16]) Pramení se blízko Sokołowa ve vojevodství Podlašském, a vpadá s leva do Buhu u vsi Białobrzegi řečené naproti vtoku Nurce.

[17]) Dehkla v jazyku lotyšském jest ženská forma muž. dehls (filius) s tužící přísuvkou *k* (srov. lot. pirksts prst, pehrkons perun a t. d.)

litv. lencûgas (catena) srb. lánac, litv. venczavoju (jungere connubio) srb. vjenčavati, litv. razbojus (latrocinium) srb. razboj, lot. grabbaht č. grabbt (rapere) srb. grabiti, lot. pihle (anas domestica) srb. pile (pullus gallinaceus), lot. skukkis (puella misera) srb. kukavica (miser, misera) kukávni (moestus), čud. pahhast (pravus) pahharet (diabolus) srb. pakostan, pakost atd. K víře podobné jest, že jakož se Slovany do severní Germanie, tak též se Srby a Chorvaty do Illyrikum i některé rodiny litevské, jmenovitě pruské, se vystěhovaly, odkudž zde tytýž jména mužská na Prusy upomínající se čtou; srov. Prusna (v list. l. 892, podle formy tvořená jako Čuchna, t. Čuchonec atd.), Prusjen č. Prusin, (Prusianus l. 1017 u Cedrena), město Prusec v Bosně (jako Srbec atd. Tato a těm podobná jiná slova jasně dovozují dlouhotrvanlivého sousedění a společného obcování obou národův, což nikde jinde, leč na dolním Buhu a Njemnu díti se nemohlo.

5) Výpověď Konstantina Porphyrogenety, že rodina záchlumského knížete Michala Vyševitě pocházela od nekřestěných Srbův z okolí *Visly* čili Dičice, přestěhovavších se do Illyrikum na řeku Záchlumu, [18]) tolikéž že Bělochorvatům krajina, za horami vedle Turkův ležící, častým nájezdům *Pečenců*v, tehdáž na Černomoří rejdících, na ránu vystavena byla [19]) jakožto určitá, rázná a s ostatními historickými svědectvími shodná, mnohem většího jest závaží, nežli kvapné a zmatečné jeho zmínění o sousedství Francie čili Saxonie a o poddanství Chorvatův císaři Ottě I. [20]) Možné, že řeka Visla

[18]) *Const. Porph.* De Adm. Imp. c. 33. *Stritter* II. 405. K tomuto knížeti Michalovi poslal papež Jan X. památný onen dopis, o němž ve Starožitn. slov. sv. I. str. 56 zmínka.

[19]) *Const. Porphyr.* De Admin. Imp. c. 13. *Stritter* Memor. populor. II. 397. Srov. *Schlözer* Nord. Geschichte str. 538.

[20]) Císař Konstantin jest leda prostřední, obmezený zeměpisec, pilný, při tom však nevždy kritický historik, neumělý slovozpytec. Pravdivé od omylného u něho rozeznati povinnost jest bedlivé, nepředpojaté kritiky. Podle něho na př. město Dioklea vystavěno od císaře Diokleciana, ješto naopak tento císař po městu, z jehož okolí pocházel, jmenován, ant ono již za času Plinia a Ptolemaea květlo. Takových-li chyb se dočinil při věcech blízkých, jemu takořka před očima ležících, čeho se naditi musíme při vzdálených, jemu jen z doslechu a nejistých zpráv známých?

anebo snad Visloka vedlejším jménem, aspoň u některých Slovanův, i Dičice sloula; dvoje zajisté jméno jedné a též řeky není bezpříkladné (srov. Ister a Danubius, Odera a Suevus, Tyras a Danastris, podnes ještě slov. Turla i Dněstr, Dvina západní a Dougava atd.); ještě podobnější však jest, že Dičice (není-li jináč jméno to zkažené místo Δικίτζη, t. Tykič, velmi obyčejným přesmyknutím slohův) byla jiná poboční řeka Visly, Buhu, Dněstru anebo Njemnu, jenž časem svým snad se objeví. Připomenutím Visly vyznačuje se jen země Bělosrbův vůbec, nikoli pak zvláštní její kraj, z něhož illyrští Srbové vyšli.

6) Vyjití Srbův a Chorvatův z krajin zatatranských potvrzuje se naposledy i výrokem pozdějšího sice, ale v té příčině výpovědi starších svědkův anebo hlas národního podání věrněji než jiní nám dochovavšího spisovatele, *Laonika Chalkokondyly*, pravícího o původu Chorvatův a Srbův v tento spůsob: „Trybali (t. Srbové illyrští) přitáhli do této krajiny, jakž někteří o tom svědčí, z oné země, jenž leží za Istrem v končinách Evropy, z Chorvacie a Prusův, obývajících na severním moři, nejináče i ze Sarmacie, jenž podnes Russia slove.“ [21]) Výslovné dokládání se starších svědectví dává nám právo domýšleti se, že Laonikus Chalkokondylas měl před rukama staré letopisy byzantské, jednající o vyjití Srbův a Chorvatův ze vnitřní Sarmacie, z dnešního Ruska, z pomezí Prus a Litvy, kteréž dodnes buď se nezachovaly, buď aspoň z rukopisův na jevo vyneseny nejsou.

Těmito a těm podobnými důvody donucen jsa, přijímám za jisté, že zadunajští Srbové a Chorvati nikoli z Čech a Lužice, nýbrž z Červené Rusi a z pomezí Litvy do Illyrikum se vystěhovali. Podle toho pokládám spolu za pravé a průvodné, že země od Srbův po domácku *Bojky* jmenovaná jestiť země dnešních *rusinských Bojkův* ve východní Haliči, nikoli pak Bojohém, kterýž již l. 634—638, nadto pak l.

---

[21]) *Laonicus Chalcocondylas* apud *Stritter* II. 338. 402. A Croatia Prussiisque (ἀπὸ τε Κροατίας καὶ Προυσῶν), septemtrionale mare accolentibus.

949, po slovansku sloul Čechy. Netvrdím však, žeby nynější krajinka Bojky byla jednak, co do rozsahu čili obvodu svého, staré krajině téhož jména veskrze rovna, jednak též prvotní vlast všech Srbův a Chorvatův. Ovšem podobné jest, že jižní Srbové vyšedše snad již ve 3tím nebo 4tém století z končin Litvy, z gub. Grodenské, Vilenské, Minské a t d. za několiko věkův dříve svého přejití do Illyrikum v krajině Bojky řečené jen podruhovali, osobivše sobě zde v Bělochorvatech místní jméno Chorvatův, Chribův čili Chrbův (Καρπάτης). Mnohé zajisté okolnosti, jichž jsme svrchu podotkli, k tomu vedou, že illyrských Srbův kolébka něco severněji za Tatrami, v blízkosti Litvanův a Lotyšův, v prastarém Velikém Srbsku, hledati se musí. Možné i to jest, že nynější Bojkové v Haliči původně též něco severněji bydleli, sídly svými mnohem větší prostranství, nežli podnes, zaujímajíce. Meze zajisté krajin, jakž vůbec známo, v projití času, s losem samého národu rozličně se mění, jindy se rozšiřují, jinde zase ouží. Další stopování tohoto předmětu přítomné otázce naší nepřináleží, jejíž cílem bylo pouze objevení země od Konstantina Porphyrogenety Boiki jmenované. Nadějeme se, že to, co od nás v tom ohledu přednešeno jest, od nestranných cenitelův za postačitelné uznáno bude.

O jménu a položení města Vinety, jinak Jumina, Julina, Jomsburku.

(Čteno ve shromáždění historické sekcí kr. společnosti nauk 1844 dne 10. Říj.)

(Čas. Č. Mus. 1845.)

V historii pomořských Slovanův, obývavších okolo ústí Odry, vyskýtá se *čtvero* rozdílných jmen měst, o jejichžto poměru k sobě veliká nesrovnalost domněnek u pozdějších zpytovatelův dějin panovala, aniž podnes spor ukončen a pravda nad pochybnost vyvýšena jest. Jména tato jsou: *Vineta, Jumin* čili *Jomsburk, Julin* a *Volin*, kteráž dle rozdílného zdání a výkladu učených skoumatelův buď všecka přesná a pravdivá, buď jedno z nich (Vineta) smyšlené a omylem přepisovatelův do starých rukopisův vtroušené býti, a opět buď všecka k jednomu a témuž městu (dnešnímu Volinu), buď ke dvěma (Volinu a Jomsburku), buď dokonce ke třem rozličným městům (Volinu, Jomsburku a Vinetě) vztahovati se mají. Nemenší panuje různost domněnek o položení měst Vinety a Jomsburku u těch, kteříž tato města za rozdílná od Julina čili Volina pokládají. Vezmeme-li pouze čistá a holá svědectví nejstarších vypravovatelů dějin pomořských Slovanův na váhu, počnouce od polovice 11. až do konce 14. století, čili od Adama Bremského (psal 1072 – 1076) až do Kirchberka letopisce Meklenburského (psal 1378), nevidí se záhada býti nad obecné ponětí zatmělá, ani nad možnost uspokojujícího rozluštění zavilá; než přidáme-li k tomu ke všemu ještě vyšetřování, vysvětlování a mudrování pozdějších spisovatelův, počnouce od Kranze (umř. 1517) až do nynějška, jmenovitě

do Lewezowa, Bartholda a Giesebrechta [1]), tuť se již octneme v labyrintu sobě odporných domněnek a zdání, v němž nám Ariadnina niť pravdy a přesvědčení poznenáhla s očí zmizí a mysl v temnostech pochybování a nejistoty semotam se kolotati začne. Což abychom odvarovali a konečně nějaké jistoty se dopídili, obrátíme zřetel svůj výhradně ke starým svědectvím, a čehobychom z nich zdravým rozumem a střízlivou soudností vyvésti mohli, sami se pokusíme.

I. Výroky nejstarších svědkův.

Všecka dotčená stará svědectví, v nichž o městech Vinetě, Juminu čili Jomsburku, Julinu a Volinu zmínka, mohouť pohodlně na trojí rozdíl rozvržena býti: 1) *Východní*, k nimž náležejí životopisci sv. Otty biskupa Bamberského, domácí pomořské listiny, Kadlubek a Boguchval; 2) *Západní*, jenž jsou Adam Bremský, jeho souvěký Scholiasta a Helmold; 3) *Severní*, totiž Sveno Aggeson, Saxo Grammatik a pověsti Skandinavské, zvláště Jomsvikingasaga. K našemu cíli a předsevzetí však lépe se hodí, bychom výroky těchto svědkův, aspoň hlavnějších, pořádkem nikoli topickým a ethnografickém, nýbrž chronologickým, uvažovali.

1) *Listina 946, Wilkinasaga a Witikind (ok. 980.)*

Chtíce celek rozjímání svého stavěti na základech pevných a jistých, nesmíme se hned zde u vchodu zdržovati rozbíráním dvojího temného svědectví o župě Volinské a městu Volině v 10. století, jež nacházíme v základní listině biskupství Havelberského od krále Otty I. l. 946, v pověsti Vilkinasage (hrad „Waltzborg") a ve zprávě Vitikindově o Vuloinech čili Voliňanech l. 967. s Polany válčivších. Do smyslu těchto svědectví, zvláště posledního, vnikneme snáze a hloub, nabudeme-li dříve z přehledu ostatních jasnějších výrokův o předmětu našem plného světla.

---

[1]) Kdo literaturu o Vinetě poznati chce, nalezne ji v *F. W. Barthold* Gesch. v. Rügen u. Pommern (Hamb. 1839. 8°.) díl I. str. 301 pozn. 3, kterýž i sám o předmětu tom široce jedná str. 296—307, 396—420. K tomu ještě přidati dlužno *L. Giesebrecht* Wendische Geschichten (Berl. 1843. 8°.) díl I. str. 27, 205—250, II. 80, 127, 156, 209, 214, 271, III. 222, 366 a na jiných místech.

2) *Adam Bremský (1072—1076).*

Adam, rodem z Míšně, kanovník a správce školy v Bremě (od r. 1067, umř. po 1076), ve své, mezi l. 1072—1076 sepsané církevní historii severu, na několika místech mluvě o hlavním městu Slovanův nad ústím Odry, jmenuje je, podle tištěného textu, třikráte Julinem a tolikráte Jumnem, v tato slova: „In cujus (Oddorae fluminis) ostio, qua scythicas alluit paludes, nobilissima civitas Julinum (var. Jumne) celeberrimam barbaris et Graecis, qui in circuitu, praestat stationem. De cujus praeconio urbis, quia magna quaedam et vix credibilia recitantur, volupe arbitror pauca inserere digna relatu. Est sane maxima omnium, quas Europa claudit, civitatum, quam incolunt Slavi cum aliis gentibus Graecis ac barbaris. Nam et advenae Saxones parem cohabitandi legem acceperunt, si tamen christianitatis titulum ibi morantes non publicaverint. Omnes enim adhuc paganicis ritibus aberrant; ceterum moribus et hospitalitate nulla gens honestior aut benignior poterit inveniri. Urbs illa mercibus omnium septemtrionalium nationum locuples, nihil non habet jucundi aut rari. Ibi est olla Vulcani, quod incolae graecum vocant ignem, de quo etiam meminit Solinus. Ibi cernitur Neptunus triplicis naturae: tribus enim fretis alluitur illa insula, quorum unum viridissimae ajunt esse speciei, alterum subalbidae, tertium vero motu furibundo perpetuis saevit tempestatibus. Ab illa autem civitate brevi remigio ad urbem trahuntur Deminem, quae sita est in ostio Peanis fluvii . . . ibi ad Semland provinciam . . . navigatur. Iter ejusmodi est, ut ab Hammaburg vel Albia flumine VIII die per terram ad Julinum (var Jumno) pervenias civitatem. Nam si per mare navim ingrederis, ab Sliasvig vel Aldinburg, ut pervenias Juminem (var. Jumnem), ab ipsa urbe vela tendens XIII die ascendes ad Ostragard Rusziae.“ A hned dále: „Oddora vergens in boream per medios Winulorum transit populos, donec perveniat ad Juminem, ubi Pomeranos dividit a Wilzis.“ [2]) Na jiném místě mluvě o přemožení dánského krále Haralda od syna a útěku ke Slovanům l. 984:

---

[2]) *Adam Brem.* l. II. c. 12. (66.) Ed. *Fabric.* (1706) p. 19.

„Ipse (Haraldus) autem vulneratus ex acie fugiens ascensa navi elapsus est ad civitatem Slavorum, quae Julinum (var. Jumno) dicitur. A quibus contra spem, quia pagani erant, receptus, post aliquot dies ex eodem vulnere deficiens, in confessione Christi decessit.“ [3]) Naposledy v popisu krajin severních: „Noster metropolitanus statuit Bircam illis gentibus (Getis, Dacis, Sarmatis, Neuris, Alanis, Gelonibus, Anthropophagis, Troglodytis!) metropolim, quae in medio Sueoniae posita contra civitatem Slavorum opposita respicit Juminem.“ [4]) K tomuto předůležitému svědectví poznamenáváme: 1) Adam jmenuje jedno a též město třikrát Julinum s různočtením Jumne, a třikrát Jumne s nepatrnými proměnami slova (Juminem, Jumno). O správnosti nebo nesprávnosti těchto čtení souditi nemůžeme, nemajíce dostatečné známosti rukopisův. Možné, že již Adam obojího jména užíval; možné, že teprvé přepisovatelé jedno ke druhému přimísili, což velmi snadno státi se mohlo, jestli oboje to jméno o jednom a témž městě skutečně užíváno bylo. Ve starších a lepších rukopisech (Vídeňském, někdejším Seveliově a j.) stojí prý všudy Jumin, Jumne, nikdež Julin. 2) Spisovatel vážil svou známost o městě a jeho poloze jednak od kupcův a kněží (missionářův), udávaje vzdálení jeho od jiných kupeckých měst po moři i po suchu, a připomínaje rozdíl náboženství, též s pochvalou mravy, jednak z pověsti lidu, přiměšuje věci temné a nepochopné o jakési „olla Vulcani“, o níž daremná novějších hádka. 3) Že všudy jedno a též město, nikoli dvoje rozdílné na zřeteli má, věc jest patrna, a sice tehdejší hlavní vůbec známé město pomořských Slovanův na jednom z ostrovův v ústí Odry, kteréž mu za střediště zeměpisného popisování té krajiny slouží, a jehož položení potahmo na jiná bližší i vzdálenejší města s pilností určiti se snaží. 4) Na jednom místě mluví Adam o časech dávnominulých, připomínaje, srovnale s pozdějším Saxonem Grammatikem, smrt krále Haralda

[3]) *Id.* l. II. c. 18 (70). Ed. *Fabr.* p. 21. *Albertus Stadensis,* jenž toto místo do své kroniky vetkal, má „Jumne.“ Chron. ad a. 984.

[4]) *Id.* de situ Daniae c. 228. Ed. *Fabric.* p. 59.

v Julině, jenž se léta 985. zběhla: na ostatních jedná o Julinu co o městě za jeho času, mezi 1067—1076, květoucím a proslaveném.

3) *Scholiasta Adama Bremského (ok. 1076).*

Ve mnohých rukopisech Adama Bremského nacházejí se připsány k textu scholia čili přídavky, kteréž buď od Adama samého, buď od jiného souvěkého, věcí dobře povědomého spisovatele pocházejí. V těchto se zachovala památka o výpravě krále Magnusa proti Jumnu l. 1043, o níž i skandinavské pověsti hlasitě zvěstují. „Magnus *rex, classe magna stipatus Danorum, opulentissimam* Slavorum obsedit *civitatem Juminem.* Clades par fuit. Magnus omnes terruit Slavos; juvenis sanctus et vitae innocentis, ideoque victoriam dedit illi deus in omnibus.“ [5]) Srovnáme-li svědectví toto jednak se zprávami ve skandinavských pověstech o dobytí a spálení Jomsburku od krále Magnusa, jednak se slovy Helmondovými: „*Hanc civitatem opulentissimam* quidam *Danorum rex maxima classe stipatus,* funditus evertisse refertur,“ nenesnadno se přesvědčíme, že Helmold tento zápisek scholiasty Adamova před očima aneb aspoň na mysli měl, a že domnělé jeho vyvrácení Vinety od hrozného poplenění Jumina čili Jomsburku l. 1043. naskrze není rozdílné.

4. *Životopisci sv. Otty, bisk. Bamberského (1139—1163).*

Mezi životopisy sv. Otty biskupa Bamberského, kterýž l. 1124 do 1128 po dvakrát mezi pomořskými Slovany úřad blahozvěsta a obracovatele na víru křesťanskou konal, starobylostí svou vyniká tak řečený Svatokřížský, jakožto brzo po smrti biskupa Otty, t. mezi 1139 a 1163, od muže činův jeho velmi dobře povědomého, dle vší podobnosti od scholastika Bamberského Herborda, sepsaný. V tomto životopise o městě Julinu, v němž biskup Otto několikrát a po delší čas se zdržoval, vícekrát zmínka se činí, pročež jen nejdůležitější v zeměpisném ohledu místa zde uvedeme:

[5]) *Adam Brem.* l. II. c. 57 (111) schol. 44. Ed. *Fabric.* p. 31.

„Tertia (předešly Pyric a Kamin) deinde Julin civitas fuit. Haec a Julio Caesare, qui eam olim exstruxerat, vocabulum trahens, juxta Oderam fluvium haud procul a mari sita est.. Usque ad id temporis Juliensibus, quod quidem doleamne an rideam nescio, venerabiliter reservata Julii Caesaris lancea colebatur, quam ita rubigo consumserat, ut ipsa ferri materies nullis jam usibus esset profutura." Z dalších slov vysvitá, že Štětin tehdáž nad Julinem jakousi hodností a vážností předčil: „Videres barbaros magis ac magis accensis animis debacchari, se numquam in consiliis nisi Stetinensibus credituros, iret potius egregius praedicator, et eos, *qui totius gentis principes haberentur*, converteret. Relictis Julinensibus per Oderam navigio ascendens Stetinensium adiit civitatem, quae a radicibus montis in altum porrecta trifariam divisis munitionibus natura et arte firmatis *totius provinciae metropolis habebatur*." [6]) Na obojí cestě, z Julina do Štětina a nazpátek, plavil se biskup Otto po řece, a teprvé na zpátečné křestil Juliňany. Léta 1128. navštívil město Julin podruhé. — V jiných rovně starých životopisech téhož biskupa od Ebba a Sefrida (mezi 1139—1163), jakož i velmi rozšířených a v Actis Sanctorum tištěných výtazích z nich, vyskýtají se tytéž aneb těm docela podobné zprávy o městu Julinu s některými příměsky, z nichž nejdůležitější jest, že dotčené město, ačkoli i tehdáž ještě velmi lidnaté a obchodem kvetoucí, nebylo více svobodné, nýbrž již od několika let v područenství se nalezalo jistého, odjinud neznámého, v Kameni sídlem byvšího, pomořského knížete Vratislava, ležíc v prostředku krajiny jeho [7]), od Kolobřegu, Bělgradu, Pyrice, Štétina přes ostrovy Volin a Uznoim až k Dyminu na Péné zasahující a Štětin za hlavní město počítající.

---

[6]) Vita Ottonis Babenbergensis Episcopi e passionali mon. S. Crucis ed. *S. L. Endlicher*, ve: Vierter Jahresber. d. Ges. f. Pommer. Gesch. u. Alterth. (Stett. 1830. 8.) p. 122—172.

[7]) „Civitas hæc (Julinum) in meditullio sita est Pomeraniæ." *Sefridi* Vita S. Ottonis p. 114.

5. *Listiny pomořské (1140—1276).*

Asi v pátém desetiletí dvanáctého století počínají se častější zmínky o městě Volině na soujmenném ostrově v latinských listinách, ač tytýž i jméno Julin v nich se vyskýtá. Léta 1140 bylo ve Volině založeno biskupství, později (1175) do Kaminu přenešené, a prvním biskupem celého Pomoří ustanoven Vojtěch. V základní listině jmenuje se město „civitas Wollinensis“.[8]) V jiné listině l. 1168. uvozuje se Václav kastellan Volinský, na sněmě v Usť-ukře (Ukermundě) s jinými kastellany přítomný, pod náslovím „castellanus *Juliensis,*“ a táž osoba, což zvláště důležito, slove v listinách 1175 a 1182. léta výslovně „castellanus de *Wolyn.*“ V listině l. 1216. činí se zmínka o župě Volinské („provincia Volin“), v jiné l. 1276. o Subikovi pánu Volinském (Subico domicellus de Wollin atd.[10]) Pod tímto přesným, domácím jménem město toto později často uvozováno, ano i podnes známo jest.

6. *Helmold (1160—1170).*

Helmold, kněz Bosovský, jenž z mládí ve Falde̊ře živ byl, s Wicelinem přátelské svazky měl, a biskupa Gerolda na cestě po Vagrii provázel (1155), počal své letopisy slovanské spisovati okolo l. 1160, dokončil je l. 1170, a sedm let později, jak z jedné listiny vysvitá, ještě živ byl. U něho dvakráte o velikém městě nad ústím Odry, jež on jmenuje Vineta, zmínka se činí. Nejprvé v zeměpisném výčtu národův slovanských: „Fluvius Odora, vergens in boream, transit per medios Winulorum populos, dividens Pomeranos a Wilzis. In cujus ostio, qua *balticum* alluit *pelagus, quondam fuit* nobilissima civitas *Vinneta*, praestans celeberrimam stationem barbaris et Graecis, qui sunt in circuitu. De cujus praeconio urbis quia magna quaedam et vix credibilia recitantur, *libet*

[8]) *J. P. Ludewig* Script. rer. Episc. Bamberg. (Francof. et Lips. 1718. Fol.) Vol. II. p. 535.

[9]) *F. Dreger* Cod. Pomer. diplom. (Berol. 1768. Fol.) T. I. p. 9. 19. 35. 84.

[10]) *M. Rango* Pomer. diplom. (Franc. a. V. 1707. 4°.) p. 167.

aliqua commemorare, digna relatu. *Fuit* sane maxima omnium, quas Europa claudit, civitatum, quam incolunt (sic) Slavi cum aliis gentibus *permixtis*, graecis et barbaris. Nam et advenae Saxones parem cohabitandi *licentiam* acceperunt, si *tantum* christianitatis titulum ibi commorantes non publicassent. Omnes enim *usque ad excidium ejusdem urbis* paganicis ritibus oberrarunt; ceterum moribus et hospitalitate nulla gens honestior aut benignior *potuit* inveniri. *Civitas* illa mercibus omnium nationum locuples, nihil non *habuit* jucundi aut rari. Hanc civitatem opulentissimam *quidam* Danorum rex, maxima classe stipatus, *funditus evertisse refertur. Praesto sunt adhuc antiquae illius civitatis monumenta.* Ibi cernitur Neptunus triplicis naturae; tribus enim fretis alluitur illa insula, quorum ajunt unum viridissimae esse speciei, alterum subalbidae, tertium motu furibundo perpetuis saevit tempestatibus.“ [11]) Na jiném místě, kdež o útěku (l. 984) a smrti (l. 985) krále Haralda řeč: „Ipse Haroldus graviter sauciatus fugit ex acie, ascensaque navi elapsus est ad civitatem *opulentissimam* (tak čtu místo opinatissimam) Slavorum, nomine *Winnetam*. Ubi praeter spem, quia *barbari* erant, *humane* receptus, post aliquot dies ex eodem vulnere deficiens, in Christi confessione *migravit*.“ [12]) Co do věci, patrno, že Helmond na obojím místě vlastně jen Adama Bremského a jeho Scholiastu, s pozměněním několika slov (zde v tisku *kursivou* vyznačených), vypisoval, a sice tak kvapně, nepozorně a nedbale, že slůvka *incolunt* o vyvráceném (dle něho) městě státi nechal, ačkoli předcházející *est* ve *fuit* změnil. [13]) Jediné, co ze svého přistřihl, jest překroucení slov scholiasty Adamova o poplenění Jumina od krále Magnusa l. 1033. na smysl o úplném vyvrácení a zkáze města, zde Vinetou jmenovaného. [14]) Z toho následuje, že Helmold o dávných událostech v této straně Slovanstva žádných nových, původních a hodnověrných zpráv neměl:

---

[11]) *Helmoldi* Chronic. Slav. l. I. c. 2. Ed. *Bangertus* (Lubecæ 1659. 4°.) p. 5.

[12]) *Helm.* l. I. c. 15. Ed. *Bangert.* p. 47.

[13]) Zdaliž ty „Monumenta antiquæ civitatis“ nejsou „Neptunus triplicis naturæ?“ U Helmolda to nepokládám za nemožné.

[14]) Postavíme důležité to místo v obojí spůsobě vedle sebe:

pročež i svědectví jeho v naší příčině nemnoho platné jest. Co do jména, ve vydaném textu stojí sice Vinneta a Winneta, než v lepších rukopisech má státi Jumneta, v jiných Niniueta, v jiných zase Immuneta čili Inmuneta, u nejmenovaného kronikáře, kněze Suselského, kterýž okolo l. 1418. Helmolda vypisoval, v souhlasném místě zkaženě Lunneta [15]), z čehož všeho někteří novější čtení Jumne vyvoditi a Vineta za omyl přepisovačův vyhlásiti chtí. Než stejné všudy zakončení *-ta* obrácení jména toho na Jumne se příčí, spíše tomu nasvědčuje, že Helmold skutečně psal Vineta. Nerůda „Luneta" povstala omylným čtením z „Uineta", tím snáze, poněvadž přepisovatel na známé jemu město Lunden myslil. Winneta nikoli Jumneta, četl u Helmolda i Kirchberk, letopisec Meklenburský, 1378.

„Und von der Stadt Winneta
so nennet man sy Winthi;
— — — — — — —
als Wynneta wart verstört,
ich hans gelesen und gehört,
das sy widder buwete sus
mechtig der keysir Julius,
und nante sy do Julyn,
nu nennet man sy Wollin." [16])

7. *Sveno Aggeson (1186—1187.)*

Sveno Aggeson, Dančan, sepsal l. 1186—1187 krátký přehled historie danské, vybíraje z věcí za jeho času sta-

---

Schol. Adami no. 44.	*Helmold.*
Magnus *rex, classe magna stipatus Danorum, opulentissimam* Slavorum obsedit *civitatem Juminem.* Clades par fuit	Hanc *civitatem opulentissimam* (Vinnetam) quidam *Danorum rex, maxima classe stipatus,* funditus evertisse refertur.

Zdá se, že Helmold, nemysle při slově *Magnus* na vlastní jméno, maní a na zdařbůh položil *quidam.*

[15]) Inc. auct. chron. slavica v *Lindenbrogii* Script. sept. ed. *Fabric.* p. 189: In cujus (Oderæ) ostio ad mare balticum quondam fuit nobilissima Lunneta etc.

[16]) *Ern. de Kirchberg* Chron. Mecklenb. ve *J. E. Westphalen* Monum. ined. rer. German. (Lips. 1739. Fol.) T. IV. p. 614. b. Srovn. *Cranz* (vyd. 1519): Eam urbem dixere *Winetam ab gente,* cujus solo tenebatur, *Winitorum* etc.

lých jen nejvýtečnější činy, a dávných událostí podle oustního vypravování letitých starcův jen zběžně se dotýkaje. Dokládáť se i on města Jomsburku těmito slovy: „Qui (Haraldus) cursu celeri fugam arripiens . . . ad Sclaviam usque profugus commeavit, ibique pace impetrata primus urbem fundasse dicitur, quae Hynnisburg nuncupatur. *Cujus moenia ab archipraesule Absalone ego Sveno solo conspexi aequari* (totiž l. 1172).“ A níže: Qui (Kanutus Waldemari filius) tanta strenuitate Sclavorum compescuit saevitiam, ut universis Sclavorum Pomeranorumque finibus classe devastatis, ducem eorum Bugezlavum ad tributum et hominium sibi exhibendum compelleret. Quod quidem in regis navi, quae rostris deauratis coruscabat, *non procul ab urbe, quam supra Haraldum profugum fundasse memini, factum fuisse conspexi* (totiž l. 1185.)“ [17]) Ze slov Svenových, se Saxonovými, jež hned doleji uvedeme, porovnaných patrno: 1) Že Svenovo město Hynnisburk není rozdílné od Saxonova Jomsburku; neboť oba připisují založení hradu témuž králi Haraldovi. Zdaliž forma toho jména u Svena zkažená místo Jomsburk, jakž obecně se smýšlí, čili přesná, znamenající tolik co Hunenburk t. Wendenburk, nelze s jistou rozhodnouti, aniž na tom podstatně záleží. 2) Že Sveno za to měl, že na zkažení Hynnisburku, tohoto někdějšího hnízda danských a wendských mořských loupežníkův čili Jomswikingův, od krále Waldemara a arcibiskupa Absolona l 1172. sám se díval. 3) Že tedy o totožnosti měst Hynnisburku (Jomsburgu a Volina přesvědčen byl; neboť Volin ode Danův l. 1172. skutečně byl poplenĕn a pobořen.

8. *Saxo Grammatik (1187—1208).*

Saxo Grammatik sepsal téměř současně se Svenem, neboť již okolo l. 1187. přípravy k dílu svému činil, ačkoli je teprvé okolo l. 1208. dokončil, historii danskou obšírněji, čerpaje o novějších událostech ze zpráv arcibiskupa Absolona,

[17]) *Svenonis Aggonis filii* compendiosa regum Daniæ historia v *Langebek* Scriptor. rer. Danicar. (Havn. 1772. Fol.) T. I. c. IV. p. 51. c. X. p. 64.

o dávnějších a nejstarších ze starých písní, ústně u lidu zachovaných, a z vypravování Islanďanův. U něho jméno krajiny Jumské jednou, města Julina víckrát se připomíná. Mluvě o pověstném dobrodruhu Palnatokovi (ok. 890), vydává jej za pošlého z Jumu: „Toki *Jumensi* provincia ortus.“ [18]) Na všech jiných dosti hojných místech, jednaje o osazení Danův v Oderském pomoří, o dobrodružných činech dánských Vikingův a slovanských mořských loupežníkův, o výpravách Danův proti nim atd. jmenuje město Julin. Tak hned o osednutí Danův v té krajině za Krále Haralda Gormsona (mezi 935—966): „Post haec Haraldus armis Sclavia potitus apud *Julinum, nobilissimum illius provinciae oppidum,* Sturbiorno duce, competentia militum praesidia collocavit; quorum piratica, egregio animorum robore celebrata ac finitimis paulatim trophaeis alita, eo demum ferocitatis excessit, ud continuis nautarum cladibus septemtrionalem repleret oceanum“ . . . A něco níž: „Missa igitur adversus hanc (Norvagicam juventutem) Julinae piraticae manu, Boö atque Sivaldo ducibus contemtus sui ultionem mandavit“ . . A o útěku i smrti Haraldově (984—985): „Igitur relicta patria *Julinum Danicis armis refertum, utpote fidissimum militiae suae gremium,* exilio petivit.“ [19]) Dále mluvě o výpravách Danův za krále Ericha proti loupežníkům mořským v Jomsburku ok. 1095. (aneb mezi 1095—1098): „Ea tempestate Sclavorum insolentia . . . piratica nostros acerrime lacessebat. . . . Alli et Herri, Scaniae oriundi, sed ejus usum facinoribus demeriti, Julinum, certissimum Danorum perfugium, proscriptorum titulo petiverunt . . . Tunc Danica juventus Julinum adorta, fractos obsidione cives, quotquot intra moenia piratas habebant, cum pecunia pactionis nomine praebere coegit.“ [20]) potom o ženění kralovice danského Magnusa, syna Nielsova, s Rikicí, dcerou knížete polského Boleslava, a o válce Danův a Polákův s nepřátelským oběma knížetem pomořským Vratislavem asi l. 1116—1119, řeč čině: „At Magnus incedentem

---

[18]) *Saxonis Gramatici* Histor. Danica. Ed. *Stephanius* (Soræ 1644. Fol.) l. VIII. p. 144.
[19]) *Saxo Gramm.* l. X. p. 182. 183. 186.
[20]) *Saxo Gramm.* l. XII. p. 225.

sibi nuptiarum cupidinem, Polonorum praesidis Bogislavi filiam postulando, complevit. Quasibi per internuncios desponsa, mox Slaviae excitam paterno imperio classem admovit. Rex ejus Vratislavus diutinas cum Danis Polonisque inimicitias gesserat. Hic Nicolaus urbem Osnam (t. Uznoim, Usedom) oppugnare adorsus, obsidionem pactione redimere coegit. *Inde Julinum navigans, Bogislavum magna manu instructum obvium habuit. Cujus copiis auctus, celerem oppidi expugnationem peregit.* Deinde relicto victoriae socio, allatam filio sponsam abducit. Var tisla vus rem Sclavicam intolerabili vastationis onere fessam conspiciens, pacem colloquio petit.“ [21]) Toto svědectví o městě Julinu jest jedno z nejdůležitějších, neboť událost, o níž se zde jedná, má býti, tak tomu chtí němečtí vykladači, konečné ono vyvrácení Vinety, o němž Helmold, v uvedeném nahoře místě, mluví. Pozoru hodno, že král Niels *dříve* Uznoimu dobýval, a *teprvé odtud* k Julinu se obrátil; z čehož na polohu obou měst, jestliže jak podobno, danské loďstvo Svinou vjelo, poněkud zavírati lze. Naposledy, když danský král Waldemar l. 1172. v průvodu arcibiskupa Absolona s početným loďstvem vytábl, aby Pomořany, stůj co stůj, pokořil, potkal město Julin osud nejtrpčejší: nebo král, vjed oustím Sviny do Odry, po dvakráte je, a sice po druhé bez odporu obyvatelův, jenž do blízkého města Kaminu byli utekli, ve svém hněvu pobořil a poplenil. V podané o tomto tažení zprávě dotýká se Saxo města Julina častěji zejména, a sice co do položení určitěji než jinde. Tak hned ze začátku: „Rex . . . per ostia amnis Zwinae Pomeraniam ingressus Julini opidi . . . confinia populatur. Deinde ad fluvium Julino Caminoque junctum ... regia classe progreditur. Cujus navigationem crebra sepium obstacula a piscatoribus defixa defficilem faciebant. Pons quoque praelongus Julini moenibus contiguus, media amnis intercisione transitive coarctabat.“ Po delší zprávě a dorážení na město, o podjetí pod Kamin a o navrácení se odtud k Julinu: „Rex . . . classem, postera adversus Sclavos expeditione promotam, Zvinensibus ostiis inserit, Julinique vacuas defensoribus aedes

---

[21]) *Saxo Gramm.* l. XIII. p. 235.

incendio adortus, *rehabitatae urbis novitatem iterata penatium strage consumsit* . . . Nam Julinenses cum urbis suae recentes ruinas ferendae obsidioni inhabiles cernerent, perinde ac viribus orbati, deserta patria, praesidium Caminense petiverant, aliena amplexi moenia, qui propria tueri diffiderent." [22]) Toto zboření města příčinou se stalo přenešení biskupské stolice do Kaminu (1175), kdež l. 1188. od papeže potvrzena. Ze všech těchto svědectví Saxona Grammatika, ve spojitosti uvažovaných, jasně vysvitá, že k jednomu a témuž městu Julinu, nikoli nad Svinou, nýbrž nad Divnovou ležícímu (ad fluvium Julino Caminoque junctum) se vztahují. Zdaliž Saxo sám všudy toto jméno skutečně tak psal, o tom již podnes daremná hádka; neboť se bohužel žádný rukopis díla jeho nezachoval, a jediný pramen textu jest první vydání Pařížské l. 1514.

9. *Skandinavské pověsti (ok. 1200 sld.)*

Skandinavští pěvci, jenž obyčejem severních národův válečné činy svých hrdin a knížat, po smrti těchto, před syny a potomky ve zpěvích „drapa" řečených již od času Norvejce Guthorma Sindri, prvního známého skalda čili pěvce toho rodu (862—932), slavívali, měli příležitost, často o dějích mezi Skandinavci a Slovany stálých hlásati. Totéž stávalo se téměř současně v prosaických povídkách, Saga řečených, čili pověstech o válečných výpravách a hrdinských činech Seveřanův. Zpěvy a pověsti tyto, po dlouhý čas jen oustně hlásané a chované, na schylku dvanáctého věku ještě pořídku, mnohem hustěji v běhu třináctého věku, ač ve velmi proměněné podobě, ve spisy uvozovány býti počaly. Památky o věcech mezi Dany a Slovany v Pomoří, jmenovitě v krajině okolo oustí Odry, zběhlých, ač i do mnohých jiných zpěvův a pověstí vnikla, však přede vším stala se předmětem obzvláštní pověsti, jenž Jomsvikingasaga slove. Tato, v prvotní a původní své podobě Arovi (kv. 1120), Svenovi a Saxonovi známá, byla na konci 12ho anebo

[22]) *Saxo Gramm.* l. XIII. p. 333. 347. Ostatně vypravování Saxonovo, co do času a pořádku zběhlostí, zde poněkud zmatené, od rozličných rozličně se vykládá. Viz *Giesebrecht* Wend. Gesch. III. 225. pozn. 6.

na počátku 13ho století nově předělána a báječně rozšířena, v jakémž přeodění ji Snorro (1215) znal a z ní vážil; naposledy pak, podobně teprvé ve 14tém století, opět znova v ten způsob, v jakémž nyní tištěná se nachází [23]), přeoděna a ve spis uvedena. Jakož v některých jiných dějepravných pověstech skandinavských, tak zvláště v této, výhradně o činech dobrodruhův Jomských čili Jomsvikingův složené, hlásá se o tom, kterak král danský Harald, podmaniv sobě krajinu slovanskou, založil v ní, u samého hlavního města, hrad Jomsburk řečený, kterak později z osazených tam Danův a z domácích Slovanův silná obec dobrodruhův a loupežníkův mořských povstala, a kteraké z toho mezi Severany čili Dany a mezi Švedy i Norvejci s jedné a Jomsvikingy i Pomořany s druhé strany třenice, výpravy a války vznikly. Jmenovitě vypravuje se, buď jasněji buď temněji, o obležení a vypálení hradu Jomsburku od krále Magnusa 1043, o poplenění od Danův za krále Ericha Ejegoda 1095 anebo mezi 1095—1098, o zboření a poplenění za krále Nielsa a syna jeho Magnusa mezi 1116—1119, a mnohé jiné v historickém ohledu méně důležité události. O položení hradu Jomsburku a krajiny Jom čili Jum (dle Saxona) řečené ničeho více z pověstí těchto dověděti se nelze, nežli že oboje nad oustím Odry hledati se musí, a že Jomsburk hrad byl přímořský (Seeburg); než nejstarší dánští historikové Sveno a Saxo, jimž Jomsvikingasaga, jakož i ostatní pověsti a zpěvy, v původní tresti známa byla, a jimž i vniknutí do pravého smyslu jejího zeměpisného udání z mnohých příčin bylo snadnější, nežli nám, neměli za jiné, nežli že Jomsburk čili Jumin jestiť Julin, a krajina Jom čili Jum okolí přiléžící, jakž jsme to nahoře již viděli.

10. *Nejmenovaný Lubečan (ck. 1416).*

Končíce přehled tento nejstarších svědectví, o městě pod jmény Jumina, Jomsburku, Vinety, Julina a Volina se vyskytajících, musíme ještě několika slovy popisu radních

---

[23]) Jómsvikingasaga, ve: Fornmanna Sögur (Kaupm. 1828. 8°.) d. XI. str. 1—162. Dříve obzvláště: Jomsvikinga-Sagan. Stockholm 1815. Jomsvikinga Saga. Kaupmannahofn 1824.

města Lubeku, co přídavek ku právu Lubeckému v jednom rukopise Oldenburském se nacházejícího, podotknouti. V tomto popise udávají se mezi radními, pořádem let od 1158 do 1234 vyčítanými, někdy pod týmž letem jedni z Vinety, jiní z Julina čili Volina, jakoby ze dvou rozličných měst, pošli, u př. l. 1158 Jarvin van Scodthorpe z Julina a Cord Strahe z Vinety atd. [24]) Než dostatečně již od jiných provedeno jest, že popis tento teprvé dosti pozdě, asi na začátku 15ho století, z rozličných kalných pramenův v jedno slit jest tím úmyslem, aby kvetoucím tehdáž rodům Lubeckým vymýšlením starobylosti a slavného původu lichoceno bylo. Dosti zde na tom, že skladateli toho popisu jméno Vineta, odkudkoli, známo bylo.

Neníť úmysl náš, bychom se zde zabrali do podrobného rozboru domněnek o Vinetě od historikův novějšího věku vystavených; jen zběžně podotkneme, že již Albrecht Kranc (umř. 1517), nedorozuměv slovům Helmoldovým, o vyvrácení Vinety bájky snovati počal; že po něm Jan Bugenhagen (1518), zaslechna o nějakém podání rybářův na ostrově Uznoimě o městě u vsi Damerova pro hříchy od moře prý pohlceném, v hromadách kamení na dně mořském blízko Damerova ostatky dřevní Vinety spatřovati se domníval; že po něm Mikuláš Marschalcus Thurius v Roztoku (umř. 1525) a Thomáš Kancow (umř. 1542) bájku tuto ještě více utužili a vylíčili, poslední zvláště vyobrazením dotčených kamenův podmořských, domnělých zřícenin Vinety, a že ji naposledy president Keffenbrink (ok. 1770) na vrch nesmyslu dovedl, vydávaje dřevní Vinetu za nejpřednější pevnost celého severu, s uměle stavěnou citadellou, se zbrojnicí pro hrubou střelbu, s kasárnami pro sprosté vojáky, s admiralitním kollegiem atd. Pozdější tyto dějepisci nemohli o věcech v 10tém a 11tém století zběhlých více věděti nežli souvěcí, očití a jiní bližší svědkové: co se pak oněch domnělých ostatkův zdí pod mořem u Damerova dotýče, od pozdějších střízlivých vyšetřovatelův důkladně dokázáno jest, že nic

---

[24]) *Westphalen* Monum. ined. III. 632.

jiného nejsou, nežli přirozené řady a hromady kamení, a na nejistých povídkách lidu o propadlém městě, jakéž i jinde bez kusa důvodu panují, a kteréž zde, při tolikých pohromách na města Volin a Uznoim připadlých, též pozdějších poptáváních učených mužův po Helmoldově Vinetě, snáze než jinde povstati mohly, s dobrým vědomím a prospěchem historie nic pevného, stálého zakládati nelze.

II. Historické výsledky.

Pominuvše bájek, následuje, abychom se k oněm původním, již vyslyšeným svědkům navrátili a z výrokův jejich jisté a neomylné pravdy vydobyti hleděli.

1) Především věc zřejmá a nad pochybnost postavena jest, že *Julin a Volin jsou jen dvě jména jednoho a téhož města*, t. známého Volina na soujmenném ostrově. Důkazové toho jsou předně životopisci Otty biskupa Bamberského, z nichž někteří dotčeného biskupa na cestách do Pomoří l. 1124 a 1128 provázeli, a město od něho obrácené všudy Julin jmenují, ačkoli v základní bulle tamějšího biskupství od papeže Innocentia l. 1140 Volinem, v kronice opata Ursperského (1230), kdež o Ottě řeč, Vulinem slove; dále listiny l. 1168, 1175 a 1185, v nichž týž župan čili hradský Venceslav jednou co castellanus Juliensis, dvakrát co castellanus de Wolyn že jména se uvodí; naposledy Kadlubek (ok. 1220), u něhož se čte: Julin, quae nunc Velin nuncupatur (tak podle rukopisův, ve vydáních zkaženě Lublin), což po něm i Boguchval (1250) opakoval: Julin, quod nunc Velin dicitur.[25]) Volin, Velin, Vulin jsou slovanské nářeční formy, přehlasováním *o* v *e* a *u* pravidelně povstalé (srov. Velyňané u Nestora místo Volyňané, polské Vieluň, a jména polských osad Vólka (čti Vulka); srov. Vuloini místo Volinci u Witikinda, Burislaf místo Borislav ve skandinavských pověstech atd.) Julin jest německé vyslovení (že skutečně tak vyslovali, patrno ze slučování jména toho se jménem

---

[25]) *Kadlub* l. I. ep. 16 p. 623. *Boguchw.* ap. *Sommersb.* 22. Srovn. *Ossolin.* Kadlubek, übers. von *Linde,* str. 559.

Julia Caesara u Herborda i ostatních životopisců sv. Otty) dle Thunmanna a Bartholda původně z Danův, začátečné *v* v *j* měnících, poslé.

2) Nepochybujíce o totožnosti Julina a Volina, tvrdíme dále, že *ani Jumin čili Jumne* u Adama Bremského a jeho postupníkův *nemůže býti od Volinu rozdílné.* První a hlavní důkaz toho jest nám výrok Svena Aggesona, svědka očitého, jenž dí výslovně, že město Volin, l. 1172 od Waldemara zkažené, bylo totéž, jež (vlastně jen hrad u něho) král Harald, podmaniv sobě Slovany, byl založil a Dany v něm osadil (viz nahoře číslo 7.). Sveno Aggeson, kterýž l. 1186—1187 své dílo o dějích králův danských sepsal, biskupem Absolonem poplenění a spálení města (moenia . . . solo conspexi aequari), a později 1185 pokoření knížete Bogislava u samého města, přítomen; děd Absolonův Skialm byl hlavní původce výpravy Danův proti Julinu (dle Saxona) čili Jomsburku (dle skandinavských pověstí) okolo l. 1095—1098; v rodině Absolonově se zachovali nejhojnější a nejhodnověrnější zprávy o půtkách Danův s Pomořany, ježto Svenovi i Saxonovi za základ jejich o dějích toho věku vypravování sloužily; na výpravě l. 1172 proti Volinu a Pomořanům byli nepochybně s králem Waldemarem, biskupem Absolonem a Svenem Aggesonem nejedni potomkové vítězitelův nad Pomořany l. 1095 a 1116—1119, co průvodci a rádcové, kteříž starších událostí a položení měst dokonale povědomi byli: možné-li, žeby biskup Absolon a Sveno Aggeson byli mohli proti pravdě a všenárodnímu zatojmění Volin vydávati za dřevní Jomsburk jinde jmenovaný Jumin čili Jumine, kdyby tento teprvé l. 1116—1119, jakž novější vykladači tvrdí, byl zaniknul? A předce Giesebrecht a jeho posobníci neostýchají se arcibiskupa Absolona, bez kusa důvodu, viniti z lehkosti a podvodu, jakoby, zaslepen jsa marnou ctižádostí, naschvál byl Jomsburk s Volinem smíchal, aby se tím, že on teprvé Jomsvikingy dokonce vyhladil, před Dany a ostatním světem oslavil. [26]) Nikoli: Absolonovo a Svenovo pře-

---

[26]) *Giesebrecht* Wend Gesch. (Berlin 1843. 8°.) III. 366.

svědčení o totožnosti dřevního Jomsburku a potomního Volinu souhlasilo s přesvědčením ostatních věcí povědomých Danův a bylo takořka národní. Že Saxo Grammatik Jumne čili Jumin od Julina čili Volina nedělil, již nahoře (č. 8.) jsme viděli: neboť kde Adam Bremský, mluvě o útěku a smrti Haraldově, jmenuje město Jumne, tam Saxo klade Julin, a všetečnost jest, obviňovati jej ze změtení jmen a měst tam, kdež on jasněji viděl než my. Těmto dvěma hlavním svědectvím o totožnosti Jomsburku a Volina nasvědčují všecky ostatní známé historické památky a vedlejší okolnosti (i ta, že přepisovatelé Adama jmen Jumin a Julin co synonymův užívali, uvedše toto druhé do textu místo prvního), jak hned uvidíme. Odkuď jméno Jóm, vyslovované Joum i Jum („Jumensis provincia“ Saxo), Jumin, Jumne povstalo, s jistotou sice říci nelze: nevidí se však býti nedůvodné, odvozovati formu Jumin, skráceně Jumn, Jum, Jóm od Julin, a tuto od Vulin čili Volin.

3) *Jestliže město Jumin od Julina, t. od Volina, není rozdílné, nemůže ani Vineta býti*, cokoli o jménu tomto soudíme, buď za zkažené, nedopatřením a omylem povstalé, buď za přesné a pravé je majíce. Helmold zajisté jmenuje Vinetou totéž veliké kupecké město, kteréž u Adama Bremského Jumin čili Jumne slove, jakž z popisu u obou, vedle sebe postavených, naočitě patrno. O jménu ovšem spravedlivá jest pochybnost, neboť v rukopisech a vydáních nemalá různost panuje, a není ovšem nemožné, že omylem přepisovatelův z Jumne povstalo. Než já předce, váže všeho na mysli, v tom domnění trvám, že ono jest pravé, maje toho tyto důvody. Předně, ve všech formách toho jména v rukopisech vyskýtá se zakončení *-ta*, kteréž ze slovce Jumne povstati nemohlo. Za druhé, již velmi staří vypisovači Helmolda tak to jméno četli a větším dílem na Vendy tlumočili, u př. Kirchberk (1378: „Von der stad *Wynnetha* nennet man sy *Winthi*“ (opravdu naopak); nejmenovaný kronikář Suselský (ok. 1418) *lunneta*, ovšem mylně, než patrně místo *uinneta* (začátečné *ui* a *iu* se v starých rukopisech mate, v nichž *i* bez punktu a všecka písmena malá); Kranc „dixere *Wine-*

tam ab gente *Winitorum*", a nejmenovaný Lubečan v uvedeném nahoře popise radních. Za třetí, jméno Vineta bylo v Němcích i o jiných osadách slovanských skutečně užíváno, na př. „Groninche quod dicitur Wenethen" ve starých zápiskách k l. 936 [27]), Winethahusum (Vendův domov) l. 937, 1022, 1062, Winethe v list. 1022, 1064, Wimetheburch (Winnetheburch 1179), slovanským jménům Slovensk (prastaré město na říčce Berezině v gubernii Vilenské,) Němci (ve Slezsku) atd. též mnohým jinojazyčným, n. p. Madžary (v Předkavkasku na Kumě), co do obdoby tvoření a smyslu se rovná. Že někdy jedno a též město nejen u rozličných kmenův, což obyčejnější jest, ale i u rozličných větví téhož kmene rozdílná jména mívá, tohoť důkaz nacházíme v blízkém příkladu, ve jménu města Stargradu ve Vagrii, jenž u Sasův Oldenburk, u Danův Brannesia slulo. [28]) Možné, že jméno Vineta bylo jen u některé větve kmene německého u obecného lidu běžné, a že teprvé tehdáž povstala, když se bájka o vyvrácení velikého slovanského města v oustí Odry (což vlastně jen poplenění bylo) šířiti počala. Jakož Vineta pokrajinské, tak Hynnisburk, t. hunský (slovanský) a Waltzburk, t. Veletský hrad, básnická jména slavného někdy Volina býti se zdají, ono u Svena, toto v pověsti Wilkinasaga řečené [29]) — Námitku, že Helmold o městě l. 1160 již vyvráceném, dávnobylém mluví, ano Volin tehdáž ještě kvetl, níže vyvrátíme.

4) *Výroky starobylých svědkův, v pravém smyslu slov pojaté, o totožnosti měst Jumina, Julina a Volina nabývají dokonalého potvrzení v tom, co o starobylosti, velikosti, dlouho kvetoucím obchodu a mohutnosti města Volina odjinud, a sice z hodnověrných pramenův víme.* Že město Volin již v 10tém století znamenitě květlo a široké daleké pověsti požívalo, toho přední a hlavní důkaz nacházíme ve množství starých arabských mincí, též jiných vzácných šperkův a ozdobek,

---

[27]) *Raumer*, Regesta Brandenburg. (Berl. 1836. 4°.) d. I. 30. c. 126.

[28]) Město *Štětín* slove v Knytlingasage *Burstaborg*, což jest překlad slovanského jména (štět, štětina = Borste). *Giesebrecht* (III. str. 223. pozn. 2.) tedy na omylu jest.

[29]) *Sveno Aggonis* ap. *Langeb.* l. 51. Wilkinasaga hl. 58.

od 17ho století až do nynějška v něm a jeho podkrají velmi zhusta vykopávaných. Mince tyto, větším dílem z 8ho, 9ho a 10ho století čili z věku Abassidův kalifův Bagdadských a Samanidův panovníkův Samarkandských pocházející, a první polovice 11ho století téměř nepřesahující (což se rozpadnutím kalifatu, klesnutím obchodních slovanských měst nadbaltických a úpadkem prostředních národův, Kozarův a Bulharův, vysvětluje), jakož i jiné drahé šperky a ozdobky z kovu, v takové hojnosti, rozmanitosti a svěžesti, jako zde, jenom v nejslovutnějších někdy městech kupeckých na severu, v Novohradě, Birce, Visbě, Gdansku, Trause, Kolobrěgu, Hedabě čili Šlesviku atd. nalezeny bývají. [30]) Druhý neméně důležitý historický důvod starobylosti a mohutnosti města Volina zavřen jest ve svědectví souvěkého dějům, jež vypsal, historika Witikinda čili Widukinda (květl ok. 980), dle něhož zpronevěřilý německý hrabě Wichmann, utek se z Němec nejprvé k Danům, potom odtud k Voliňanům se doplaviv, tyto k boji proti polskému knížeti Mečislavovi poštval, v němž na hlavu poražen byv i sám zahynul l. 967. Hlubší vniknutí v tresť toho svědectví, v položení, vzájemné vztahy a poměry tehdějších národův, každého nepředpojatého zpytatele v tom domnění utvrditi musí, že Witikindovi Wuloini byli Voliňané [31]), a že již i tehdáž, jakož potom často, co svobodná a mohutná obec, v čele okolních měst, tuhé spory, až i boje a války s východními, zvláště polskými, knížaty

---

[30]) „Unter allen Handelsplätzen der baltischen Küsten am meisten gerühmt, ja sogar für die grösste Stadt Europa's gehalten, wird *Julin*, auch *Jumne, Jomsburg*, und, wahrscheinlich nur auf einem Lesefehler beruhend, *Vineta* genannt, *das heutige Wolin, und es muss als eine in der That sehr schätzbare Bestätigung dieser, wenn gleich etwas übertriebener Schilderungen von der Blüthe und dem Umfange dieser Handelsstadt angesehen werden, dass nirgends häufiger als hier arabische Münzen und kostbare Schmucksachen aufgefunden worden sind.*“ *L. v. Ledebur* Über die in den balt. Ländern in der Erde gefundenen Zeugnisse eines Handels-Verkehrs mit dem Orient (Berl. 1840. 8°.) str. 55. O nálezích l. 1654, 1670, 1699, 1740, 1755, 1795, 1805, 1823 a 1824 tamže str. 55—57. Srov. *P. v. Pohlen* Über den wissensch. Werth und die Bedeutsamkeit der in den Ostseeländern vorkomm. arab. Münzen, ve spise: Vierte Sammlung der hist. u. lit. Abhandl. der K. D. G. zu Königsb. 1838. Str. 3—56.

[31]) *Witik.* l. III. c. 69. v *Pertz* Monum. German. histor. V. 464. Viz šířeji v *Leutsch* Markgr. Gero (Lpz. 1828. 8°.) str. 123. pozn. 221.

mívali. Třetí, ve spojení s oněma dvěma obzvláštní váhy nabývající důvod jest domácí prastaré podání o někdější velikosti a slávě města, podání, kteréž skutečně nejedněmi hmotnými zbytky a zříceninami, ještě v 16tém století okolo dnešního města spatřovanými, se potvrzuje. V tomto ohledu uvážení hodno jest svědectví Jana Lubechia, konšela Treptovského, v druhé polovici 16ho století, jež pro řídkost níže bez mála v úplnosti klademe.[32])

[32]) Že památka o někdejší velikosti, mohutnosti a slávě města jejich dlouho v paměti měšťanův Volinských nevyhasla a že ještě v běhu 16. století vidomé byly mnohé sledy někdejší rozšířenosti města, poznáváme z toho, co Jan Lubechius, konšel Treptovský, očitý svědek, o tom okolo r. 1564 napsal v tento smysl: „Nonis Octobris, comitatus aliquot antiquitatis studiosis, viris venerabilibus, loci istius Pastoribus et Senatoribus, vetusta Julini, anno Christi 1170 auspiciis Danorum regis Waldemari, ductu Absolonis Episcopi Rotschildensis excisi, restantia vestigia, oculari de loco ad locum commonstratione perlustravimus, et quantum illa mediocris quidem civitas Wollin ab antiqua illa celebratissima urbe, castro magno Julino, mutata sit, ex rei præsentis inspectione deprehendimus. Sita est et fuit, nunc ut tunc, in insula dem Wollinischen Werder . . . In hujus insulæ frontispicio, ex antiquis adhuc exstantibus aliquomodo ruinarum monumentis veteris Julini, apparet et datur videre, quod florens Julinum habuerit in circumferentia sua ultra integrum milliare Germanicum commune. Templum etenim Sancti Michaelis, hoc tempore extra oppidum Wollin in editiore paulum colle Bethanim sepulchris defunctorum cum suo coemeterio destinatum, tunc in medio urbis fuisse perhibetur antiqui Julini. Quod etiam ita deprehenditur. Tria namque castella et fortalicia, ad propugnandum hostiles insultus in editioribus urbis partibus disposita, diversis quasi montibus tribus longiusculo intervallo locata fuisse, excidii lateres adhuc ostendunt, quorum nomina etiamdum remanent, primus Kakernel, secundus Modorow, tertius der Schloss-Berg, quartus versus septentrionem der Silber-Berg, mons ceteris proeminentior, in quo constructa fuisse perhibetur arx vel propugnaculum multarum habitationum, ubi sæpe adhuc inter excisa fundamentalia saxa et lateres argentea numismata reperiuntur, item prægrandium hominum instar gigantum grandia ossa et costæ aliquando conspiciuntur. Fuit etiam ibi alius vel quartus mons, ad australem urbis partem inclinans, mons Calvariæ, der Galgen-Berg, in quo sontes ultimo supplicio affici solebant, non longius ab urbis dissitus portis, quam quis manuali jactu pertingere posset. Hodie hic locus vel mons tam longe a portis novi Wollin distat, ut aliquem eo exspatiantem bene defatiget. Et in radicibus hujus montis antiquitus terminabatur in parte australi vetus Julinum florens. Si itaque templum Sancti Michaelis in medio urbis constitit, et ad quatuor mundi plagas prædictos montes et fortalicia capita angularia vel terminos habuit, ut ex ruinis liquet, satis constat magnitudinem veteris Julini excessisse spatium milliaris Germanici in ambitu murorum suorum. Nunc temporis multo etiam quam trigesima parte est contractior et minor, non aspernanda tamen civitas Wollinum. Et campus est, ubi Troja fuit, ubi olim ædificia magnifica steterunt, ibi nunc multa agrorum jugera coluntur quo-

5) Dosáhše soudným rozborem historických svědectví dostatečné jistoty o tom, *že jména Julin, Jumin (čili Jum, Jóm, Jómsburk) a Vineta jsou jen rozdílné názvy jednoho a téhož města Volina, kteréž již v 10tém století lidnatostí, obchodem a bohatstvím nade všecka ostatní města slovanského Pomoří znamenitě vynikalo,* nemínime se pouštěti v přetřásání mnohých s otázkou touto spojených podrobností, ani ve zmítání všech na pouhé možnosti založených pochybností a námitek. Kde jistota z historických pramenův pro střízlivého soudce dosti jasně plyne, tam zbytečné jest táhání se po možnostech a podobnostech, jakkoli slibných a bájivé obraznosti lahodících. Abychom však zúmyslně odpory a námitky zamlčovati a jim se vyhýbati nezdáli, podotkneme jich zběžně. „Helmold, tak se namítá, starý svědek, svědčí o konečném vyvrácení města Vinety.“ Helmoldovo svědectví, slyšíme-li je na poplenění a pobořeni města, později znova vystaveného, dobře projíti může, sic jinak obstáti nemůže. Helmold zajisté, vypsav Adamova scholiasty svědectví o pobořeni Juminu (1043), překroutil je, nevědomo jakou báječnou pověstí zaveden jsa, na konečné vyvrácení. Že Vineta l. 1043 nebyla dokonce vyvrácena, patrno z Adama o květu Jumina l. 1072—1076. Vineta zajisté Helmoldova jest, jakž jsme nahoře viděli, Jumin Adamův, an Helmold o městě tom nic více nemá, leč co z Adama a jeho scholiasty, trochu pozměněnými slovy, vypsal. „Než Helmold, řekne se, použiv slov Adamova scholiasty ve stylistickém ohledu, mohl co do věci pozdější vyvrácení Vinety, okolo 1116—1119 zběhlé, na mysli míti?“ Dosti nepodobno: než dejme tomu, opět jen o dobytí a poplenění města Volina, nikoli o vyvrácení některého jiného nad oustím Odry svědectví to platiti může. Historie zajisté, toho času již ne beze světla, o druhém, blízko Volina nad oustím Odry kvetoucím a nenadále zahynulém městě nic neví. Léta 1124 a opět l.

---

tannis, das Wollinische Stadt-Feld am Werder ad occasum, bis an die Plotznische Stege, eo usque vetus pertendebatur Julinum, ad ortum hodie etiam pristinum terminum obtinet fluentum, den Strom, brachium fluvii Divenow, ponte stratum.“ Viz *M. Rango* Origines Pomeranicæ. (Colberg 1684. 4°.) 2hé vyd. s nápisem: Pomerania diplomatica (Francof. a. V. 1707. 4°.) pag. 292—294.

1128 navštívil biskup Otto se svými pomocníky nejen město Volin, nýbrž i ostatní nad oustím Odry rozložené okolí pomořské: nicméně o zkáze nějakého velikého města na ostrovech nikďež u životopiscův jeho, Herborda, Ebba, Sefrida, dílem očitých svědkův, ani nejmenší zmínky. Sveno Aggeson, jenž ve své mladosti domnělému vyrácení Vinety 1116—1119 dobře přítomen býti aneb aspoň hodnověrné zprávy o něm od očitých svědkův míti mohl, ujišťuje, že sám očima svýma l. 1172 na to se díval, kterak hrad Haraldův Hynnisburk čili Jumin (t. Volin) od krále Waldemara zkažen byl. A předce tento Volin i později ještě, ač poupadlý, trval a dodnes trvá. Pročež Helmoldův hyperbolický výraz: „hanc civitatem . . . quidam Danorum rex . . . funditus evertisse refertur“ právě touž měrou měřiti sluší, kterouž Svenova slova: „cujus moenia . . . ego Sueno solo conspexi aequari.“ V obojí případnosti mluví se převýšeně. Žeby vedle Volina, jehož starobylost a někdejší velikost i zámožnost historicky jista jest, na témže ostrově nebo na Uznoimě, následovně vzdálí dvou nebo tří mil, ještě jiné rovně veliké a slavné město stejným časem bylo mohlo kvésti a nenadále beze všech sledův s povrchu země zmizeti, tomu podle všeho, co z dějin lidských o vznikání a zanikání velikých obchodních měst víme, víry přidati nemůžeme. Taková města, jako Adamův Jumin a Hedmoldova Vineta, ani nevyrůstají přes noc ze země jako houby, ani se, i po největších pohromách, jako bubliny bez sledu v niveč nerozplývají. Co o pohromě l. 1172 na Volin sesuté čteme, že totiž měšťané ještě před obležením města do Kamina se utekli, a po popleněni jeho i odplutí Danův domův se navrátili; totéž i o minulých časích a starších vichřicích mysliti dlužno. Město Volin, v 10tém století na nejvýš vzkvětlé, utrpělo první hlubokou ránu l. 1043 od krále Magnusa; ucelevši od ní, květlo za Adama Bremského 1072—1076 poznovu; l. 1095 anebo 1095—1098 doráželi na ně podruhé Danové; mezi 1116 a 1119 postihla je nová důraznější nehoda; biskup Otto našel je 1124 a 1128 co lidnaté obchodní mořské město v dosti mírném stavu, a Štětin na prvním místě hodnosti (metropolis); l. 1172 při-

kvačila je čtvrtá, nejkrutejší pohroma, biskupská stolice přenešena 1175 do Kamina, a město, tolikrát byvši dobyto, vydrancováno a popáleno, ač vždy župní stolicí zůstalo, předešlé moci a slávy více nedosáhlo. Tolikeré, a snad i jiné méně známé nehody podrývaly kvetoucí stav města, až jej zničily: snad některá ze starších pohrom zavdala příčinu k pověsti u lidu obecného o konečném vyvrácení a zahynutí města, pověsti, která sama v sobě, na odpor výslovným a jasným historickým svědectvím, ničeho dokázati nemůže. — „Než hrad Jomsburk, tvrdí se od některých, nejnověji od Bartholda a Giesebrechta, podle vypsání v pověsti Jomsvikingasaga od Volina rozdílný býti a nejpodobněji na ostrově Uznoimě, na levé straně samého oustí Sviny, hledati se musí.“ Nevidíme potřeby: proti nemotorným bájím Jomsvikingasagy a jiných pověstí o velikoleposti mořského toho žulového hradu stavíme holou pravdu historických svědectví o spůsobu tehdejších skandinavských hradův, kteříž od slovanských ničím se nelišili, jsouce naprosto dřevění, z příkopův, zdí a srubův čili osekův dřevěných sestavení (odkudž „rúbati hrad“ t. stavěti), tak že je nepřátelé při obléhání kotvemi na dlouhých trámích upevněnými roztrhovali (na konci 12ho století chtěli Livové hrad Ykeskolu na Dvině dle starodávného zvyku provazy do moře strhnouti, ale tento již byl kamenný!), kterouž příčinou, mimo příkopy, ani sledy z nich nepozůstaly. O položení Jomsburku jasnější a platnější svědectví, než dotčená pověst, vydávají Saxo a Sveno Aggeson, jimž ona pověst ještě v prvotní přesné spůsobě známa byla. Saxo praví, že král Harald, podmaniv Slovany, danskou posádku u nich umĕstil: „apud Julinum *nobilissimum illius provinciae oppidum.*“ Takovéto *nobillisimum oppidum* byl za onoho času v té straně jen Volin, jakž jsme výš dokázali. Týž Saxo jmenuje na jiném místě Palnatoka mužem z krajiny čili župy Jumské pošlým (*Jumensi provincia* ortus); podobně i ve skandinavských pověstech *země,* v níž hrad Jomsburk ležel, slove *Jom.* Tuto *stejnost jména krajiny i hradu* nacházíme ovšem na Volině, kdež ostrov (župa, provincia) i město téhož jsou jména, nikoli pak na Uznoimě. Sveno Aggeson, muž prošlý a zku-

šený znatel našich ostrovův, souhlasně se Saxonem na dvojím místě svědčí, že hrad, v němž někdy Harald své Dany osadil a potomně danští i vendští loupežníci dobrodružili, nebyl vlastně od Volina rozdílný, na jehož popleněni od Waldemara l. 1172 sám očima svýma se díval. Tomu nasvědčuje i *jméno Jum, Jums-burk,* jenž jest zkrácené ze jména *Jumin,* a toto bez pochyby jen přejinačené z *Julin,* o jehož totožnosti s Volinem žádný nepochybuje. Bylť tedy hrad Jomsburk nejpodobněji příhrad (rus. prigorod, prigorodok) města Volina, jakýchž veliké toto město v oné staré době, obyčejem jiných slovanských měst, Novohradu, Pskova atd. více míti mohlo, ač byl-li skutečně *hrad* od města Volina rozdílný. Tím se vyrovnávají odpory, do nichž všickni neuchranně ubíhají, ježto buďto s Bartholdem Adama ze změtení hradu Jomsburku, domněle na Uznoimě, s Volinem, a z přenešení polohy Jomsburku na Volin a naopak měšťanských poměrův Volina na Jomsburk stíhají [33]), buďto s Giesebrechtem za to mají, že danská osada Jomsburk na levém břehu Sviny v krátkém čase ve velikost a mohutnost Adamova Jumina a Helmoldovy Vinety vzrostla. [34])

III. Ohlavení událostí.

Poněvadž úmysl náš nebyl ten, bychom v podrobné a souvislé *vypravování dějin a příběhův města Volina,* pod rozličnými jmény Jumina, Julina, Jomsburku, Hynnisburku a Vinety druhdy proslulého, na místě tomto vcházeli, nýbrž pouze ten, bychom podle možnosti soudně a rozhodně trvající posavad nejistotu ohledem jmen a polohy jeho odstranili, končíme své pojednání *chronologickým výčtem hlavních událostí,* města toho se týkajících.

A.

Léta 946. Župa Woltze (provincia Woltze), v základní listině biskupství Havelberského od krale Otty I. jest snad země Volincův, a hrad Waltzburg ve Wikinasaga snad Volin.

---

[33]) *Barthold* I. 305.
[34]) *Giesebrecht* Wend. Gesch. II. 214. pozn. 3.

967. Německý hrabě Wichman přešed od Danův k Wuloinům, t. Volincům, popudil je k válce proti polskému knížeti Mečislavovi. (Witikind, Annalista Saxo.)

B.

935—940. Jomsburk hrad u hlavního města slovanského, Jumne čili Julin řečeného, od krále danského Haralda Gormsona, podmanitele Slovanův, založen a Dany osazen (Sveno, Saxo. Knytlingasaga, Jomsvikingasaga v původní podobě.)

966—1000. Kvetoucí doba Jomsvikingův, mořských loupežníkův, a Slovanův Volinských, s nimi společně dobrodružících. (Pověsti: Jomsvikingasaga, Knytlingasaga a j.)

980 sld. Dobrodruh Palnatoke, Slovan z Jumské župy pošlý, osadiv se po odstěhování předešlé, s novou družinou v Jomsburku, vladaří nad osadou i městem. Bájka o pomořském knížeti Burislavovi a jeho dcerách. (Saxo, Jomsvikingasaga.)

984. Král Harald, váleje se synem Svenem a přemožen jsa od něho, utekl se do Jumina čili Julina, kdež od Palnatoka usmrcen l. 985 (Adam Bremský, Helmold, Saxo.)

1043. Veliké zpuštění a zboření města Jumina čili Julina od krále danského Magnusa. Počátek a původ bájky o zahynutí města. (Scholiasta Adama Br. Helmold. Snorra S. af. Magn. S. Olfs kon. hins helga; Knytl. S.)

1072—1076. Jumin, zotaviv se, kvete obchodem a slaví se na celém severu. (Adam Bremský.)

1095 aneb mezi 1095—1098. Výpravy Danův za krále Ericha proti loupežníkům mořským v Jomsburku. (Saxo, Knytlingasaga.)

1114 sld. Kníže pomořský Vratislav, sídlem v Kaminu, panuje nad Pomořím, v němž Štětin hlavní a Volin slovutné město. (Sefrid, Ebbo, Saxo.)

1111—1119. Král Niels se synem Magnusem a polským kní-

žetem Boleslavem, dobyv města Julina, popálil a pobořil je. (Saxo.)

1120. Kníže pomořský Vratislav poddal se polskému Boleslavovi a zavázal k poplatnosti. (Sefrid a ostatní životopisci)

1124. Biskup Bamberský Otto navštíviv měto Julin, byl oslyšán a ustoupil, potom navrátiv se do města 1125 křestil lid, a potřetí 1128. u nich jsa je vyučoval. (Herbord, Sefrid, Ebbo a ostatní životopisci.)

1140. Biskupská stolice ve Volině od papeže Innocentia potvrzena. (Listina 1140.)

1168—1182. Venceslav župan (castellan) Volinský. (Listiny.)

1172. Král danský Valdemar, vytah s loďstvem proti Pomořanům, popálil a pobořil město Julin, od měšťanův do Kaminu utekších opuštěné. Oupadek města. Přenešení biskupství do Kamina 1275 a potvrzení od papeže 1188. (Saxo, Knytlingasaga.)

Výklad některých pomístných jmen u Bulharův.

(Čteno ve filolog. sekcí král. české učené společnosti 1847, 27. října.)

(Čas. Č. Mus. 1847. II.)

Čtenářům mých Starožitností a Národopisu není neznámo, s kterakou snahou a pilností sem v obojím tom spise *pomístná a krajinská jména národův slovanských i větví jejich* z rozličných dob sbíral, do hromady sestavoval a o jejich vysvětlení se přičiňoval Bylť sem toho domnění, že pěstovateli věd slovanských na zachování a známosti těchto jmen i tehdáž mnoho záleží, když se mu k dokonalému jich vyložení ještě dostatečného světla nedostává. Čeho zajisté v nynější době a silou jednoho ochotníka nebo několika málo učených dosíci nelze, toho bohdá v prodlouženém čase, posloupným snažením a spojeným důmyslem více učených dosíci bude možné. Den po dni svitá a slunce vzchází: snad i Slovanům po dlouhém rozednívání někdy slunce důkladnějších nauk a hlubší osvěty na oboru jejich duchovního života výše vystoupí a naše *nevědění* v jejich *vidění* promění. — V té naději sem podobná jména i tam pilně zapisoval, kde sem k jejich vysvětlení buď zhola nic, buď aspoň nic jistějšího nad pouhé domysly a dohadky poskytnouti nemohl.

Od té doby se mi na této dráze, při stálém prohlédání k témuž cíli, v pravo i v levo tolik nových předmětův a rozličných pozorování jich namanulo, že kdybych o každém z nich obzvlášť a zevrub řeč činiti chtěl, již to všecko nerci-li v tento běžný a kratičký okus, ale sotva v obšírné pojednání zahrnouti bych mohl. Pročež to, co dnes pouze jako zlomek, a to bezmála maní, jistě bez mnohého přebírání

vyňatý, přednésti mohu, nechť aspoň co nový jasný důkaz slouží, že i v tomto oddílu nauky, jako v každém jiném, práce neukončena, a že den ke dni poučení přikládá, když jen mysl opravdově po něm touží a jeho neunaveně hledá.

Umínilť pak sem k několika posud málo známým a dostatečně nevysvětleným pomístným jmenům Slovanův bulharských zření obrátiti, jmenovitě k *Šopům, Mrvákům, Brsjákům a Vojničům*, a o jejich jaké také vysvětlení se zasaditi. Z těchto *první* teď ponejprvé v uvážení beru: o ostatních *třech* sem sice již i ve Starožitnostech stručně jednal, než od té doby sem dílem z opětovaného stopování v pramenech, dílem z tištěných zpráv rodilých Bulharův, zvláště Fotinova a Neofyta, dílem z ochotného sdělení podrobných svých zápiskův znamenitého cestovatele Viktora Grigoroviče širší a důkladnější známosti o nich nabyl, tak že to, co sem tehdáž o nich nedopověděl, teď poněkud doplniti a pevněji ohraditi mohu.

Dříve však nežli k tomu přistoupím, uvedu předběžně a jako mimochodem ještě jiný rázný a nás se poněkud blíže týkající *příklad téměř nad víru a ponětí dlouhého trvání pomístných jmen.* Vědomoť jest, že českoslovanské jméno *Rakousy* od hradu někdy *Rakus*, nyní německy *Rötz* jmenovaného se odvozuje; já však sem ve Starožitnostech poukázal mimo to na dvojí větev národu čili lidu *Rakatae* řečeného, od Ptolemea zrovna tam vytčeného, kdež později Rakousy a hrad Rakus nacházíme totiž *Rakatae* a *Terakatriae*, za to maje, že nikoli lid od hradu, nýbrž naopak hrad od lidu neboli župy, v níž ležel, toto své jméno dostal. Nedávno napsal Jan Grübel velmi důkladné pojednání o hradu Rakusu, od znamenitého archiváře Chmela vydané [1]), v němž světle dokázal, že byli dva rozdílní hradové Rakus jmenováni, z nichž jeden jest dnešní město *Rötz*, jiný dnešní městečko se zámkem *Raabs* čili *Raps* u stoku české a německé Dyje. Tento poslední hrad již v listinách XII. XIII a XIV. stol. (od r. 1147) pod jmény *Rakcz, Ragitze, Ragetz,*

---

[1]) Oesterr. Blätter f. Liter. u. Kunst 1847. Nr. 168 sldd.

Rakez atd. se vyskýtá. Než ani ctihodný spisovatel, ani učený vydavatel netušil, že rozdíl ten hradův a žup již v rozdílu větví národu u Ptolemea vytčen jest, a že Rakus u stoku dvou Dyjí jest župní hrad Ptolemaeových Te-Rakatriův nad řekou (παρὰ τὸν ποταμὸν οἱ Τερακατρίαι), onen pak Rakus v krajině že jest župní hrad Ptolemaeových Rakatův v polích (πρὸς τοῖς κάμποις)! — Ejhle, jména se srovnávají, místa srovnávají; tím se pojednou historikovi otvírá náhled o tisíc let hloub do šeré minulosti. Jak časně se museli Slované zde ubytovati, ježto nám staré jméno obyvatelův těchto žup tak věrně zachovali!

Než vraťme se již k obranému předmětu! V Dennici Illyrské, v Záhřebě vydávané, napsal jakýsi neznámý cestovatel po Jihoslovanech o Bulhařích takto: Bulharové od Carhradu do Filipopole a od Galce i Varny do Vidina nazývají sebe *pravými Bulhary*, ony pak od Filopopole i Vidina do hranic srbských a arnautských jmenují posměšně *Šopy.* [2]) Velmi neurčitě jak co do rozsáhlosti sídel, tak i co do platnosti jména: určitější zprávy podávají nám domácí zeměpisci, nejurčitější pak očitý vyšetřovatel těchto zemí a svědek, Viktor Grigorovič. Podle nich zaujímají *Šopi* okolí hořejší Strumy, čili to, v němž města Radomir a Tjustendil leží, nesou toto své jméno doma i vně bez úhony a jako své vlastní, nikoli přezdívkou, a dělí se od soukmenovcův svých, ostatních Bulharův, nejen jím, ale i zvláštním podřečím, krojem a spůsoby života. Ctihodný Grigorovič pevně se na tom ustanovil, že Šopi nejsou nic jiného než *Švabi*, tedy potomci někdějších osadníkův německých v Dardanii a Moesii. Podle mého přesvědčení to býti nemůže. Němci zde nikdy nežili po župách, nýbrž v ohrazených městech Novémbrdě, Kiprovci, Trnově, v měšťanských obcích: Šopi jsou lid selský, rolnický. Němci pocházeli ze Sedmihradska, a sluli vždy a všudy u Srbův i Bulharův *Sasi*, čímž i opravdu byli (tak v Zákonníku Dušanově, v Letopisech srbských atd.), nikoli Švabi: toto poslední jméno teprvé nedávno o rakouských

---

[2]) Danica Ilirska u Zagrebu 1844 Nr. 11.

Němcích na hranicích srbského světa užívati se začalo. — Odkud tedy jméno? — Šopi jsou *Sapae* čili *Sapaei*, větev Thrakův, nejstarší známí obyvatelé těchto vlastí. O nich již Herodot a Thucydides, později Strabo a Plinius, nejposléze Ptolemaeus, rozmanité zprávy podávají, jichž zde v ouplnosti opětovati nelze. Pro nás nejdůležitější svědectví Thucydidovo, dle něhož *větev Sapův*, rozložená v osadách na pobřeží mořském mezi Abderou a pohořím, naproti ostrovu Thasos, u soutěsky Sapejské čili Filippské, *pocházela od kořenných Sapův čili jinak Sintův v okolí hořejší Strumy.* [3]) Bylať tedy pravá a prvotní vlast Sapův zrovna zde, kdež nyní Šopové bydlí. Pomorští výstřelkové pod Rhodopí a Pangaeem, někdy tak proslulí a vlastními králi se spravovavší, na oné bouřlivé, hlučné silnici národův ve vichřicích času dávno i se jménem zanikli: po kmenu samém tu v kolíbce jeho, v neprůchodných těchto horách a údolích hořejší Strumy, do dnes aspoň památka ve jménu Šopi se zachovala. Kéžby někdo nářečí, povahu, zvyky a spůsoby lidu toho brzo důkladněji vyšetřil!

„*Mъrvaci, Mъrvaki*", slovou dnešního dne obyvatelé okolí města Nevrъkopu, starého Nicopolis ad Nestum, ležícího totiž na dolejší Mestě. Podle toho jsouť oni jižní sousedé Razložanův, rozkládajících se po hořejší Městě, kterážto země od starodávna Razlog slove. V okrese Mrvákův leží asi sto i deset osad bulharských, větším dílem již co do náboženství poturčených, mezi nimiž městečka a vsi Dolní Brody, Starčišta nad Crvenicí, Kumanić, Osles, Zernovo, Veljkovo, Bělotinci, Livadište, Mahali, Perša, Guštaran, Vezme, Dlebjagovo, Ląki, Teševo, Gajtanino, Parilski Čiflik, Monastirčić, Tъrlis, Mątnarjaka, Ljaluga, Koprivlen, Kruševo, Dolen, Sengartia, Peterlit, Mosulišta. Toto okolí slulo u Byzanticův *Morrha*, a při-

---

[3]) Nechtíce se zanášeti na tomto místě vyčítáním všech dokladův z řeckých klassických spisovatelův o Sapích čili Sapacích — jest jich zajisté přemnoho, počnouc od Homera až do Ptolemæa — poukazujeme pro krátkost na dílo známé a všem přístupné: *Mannert's* Geographie der Griechen und Römer. VII. Theil. Thracien, Illyricum, Macedonien, Thessalien, Epirus. Landshut 1812. 8[0]. S. 40—41. S tím spojiti a srovnati dlužno: *Beck's* Anleitung zur Kenntniss der allg. Welt- und Völker-Geschichte. 1ten Th. 1te Hälfte. 2. Ausg. Leipzig 1831. 8[0]. S. 32 327 a j.

pomínají se v něm ze jména hrady Ephraem a Hyperpyrakion, nyní neznámé, někdy pak i Morrha jako jméno hradu anebo města se užívá. Ve vojnách, kteréž řečtí císařové Andronik III. Palaeolog a Jan Kantakuzen s Bulhary a Srby v první polovici XIV. století vedli, častá o krajině této u pohoří Rhodopejského zmínka: nyní poloha její určitěji a světleji na jevo vychází, totižto mezi Rhodopí a Pangaeem (Dospatem a Perinem), na Mestě, nikoli od Rhodope k východu na Ardě, jakž sem se někdy domníval. Zdaliž slovo *Mərva, Mərvák*, zkráceno z *Morava*, tvrditi nesmím; uvodím však na mysl uherskou formu *Morva*, místo *Morava*. Není tedy aspoň nemožné, že i Mъrva, Mъrvák, jest vedlejší forma známého a rozšířeného jména Morava, Moravák.

Jmény „*Bərsják, Bərsiják, Bərsiáci*“, vyznamenávají se, podle novějších hodnověrných zpráv, Bulharové od Bitelé (jinak Monastyra) do Ochridu, tedy okolo Prespy a Resna. Ve starožitnostech slovanských jednal sem šířeji o krajině od bulharských Slovanův zaujaté, *Berzitia* i *Belzitia* řečené, o níž ponejprvé v životopise Sv. Demetria okolo l. 669—675, potom u Theofana a Cedrena l. 774 a 799 výslovná zmínka. Národ *Berzitae*, Βερζῆται, v dotčeném životopise též výslovně se připomíná. Tehdáž ještě ani pravého vyslovení jména, ani položení země s dokonalou jistotou určiti sem nemohl, hádaje na *Breziče* anebo *Brěžiče (breza, brěg)*, a maje na zřeteli nejen Macedonii, nýbrž i Thesalii a Livadii. Nyní i jméno i poloha pojednou z čiré tmy čistě jasně na světlo denní vystupuje. Pamatovati sluší, že zrovna to okolí, v kterémž nyní Bъrsjáci sídlí, od slovanského překladatele a rozmnožovatele letopisův Manasseových za to a takové se vydává, v němž se Bulharové, přešedše přes Dunaj, nejprvé stále osadili, a že podle Theofana zde ještě l. 799 slovanský (bulharský) kníže Akamir neodvisle od Řekův i Velikého knížete bulharského, t. Kardama nebo již Kruma v Přeslavě, panoval. Jestliže řecké psání Βερζῆται pravé, tedy by se v dnešním bulharském vyslovení Bъrsjáci, tupé *z* v ostré *s* bylo přešinulo: což ovšem obdobě bulharského nářečí veskrz jest přiměřené, ačkoli zde, v národním jménu, poněkud podivné a neočekávané. Do dal-

šího šlakování původu a významu jména dnes se pouštěti nechci: připomenu jen, že již za Řekův v Thracii sídlili *Brysae*, a že i u Pečencův na severu byla krajina *Barzelie*.

Poslední pomístné a národní jméno, jež dnes povysvětliti chci, jest jméno v řecké formě Vajunitae (Βαιουνῆται) čili *Vagenitae* se vyskýtající, kteréžto sem ve Starožitnostech pouze z domyslu slovansky vykládal *Voiniči* čili *Vojniči*, a sídla lidu toho v Macedonii, u města Vaina i Voimi řečeného, hledal. Co do slovanské formy jména nebyl sem ovšem hrubě na omylu: než se sídly to trochu jinak vypadá. „Připomínají se Vajunitae ve společnosti jiných jihoslovanských větví ponejprvé mezi 669—675 v životopise Sv. Demetria, když totiž s Dragoviči, Sakulaty, Velegostiči a Řečany outok činili na Solun. Dalších zpráv o nich sem teprvé teď nedávno se dobral. Totižto Anna Komnena, vypravujíc o válkách, jež Robert Guiskard proti Řekům byl zdvihl (1081—1085), dokládá na jednom místě, že syn jeho Boemund, táhna s vojskem skrze *Vagenetii* (διὰ τῆς Βαγενητίας), Joanninu opanoval (1082). Dále se připomíná *provincia Vagenetiae* ve smlouvě císaře Alexia Comnena s Benátčany l. 1199 (u Marina zkažené *Velecbatuię*, u jiných *Valechatuie*), ve smlouvě mezi Jindřichem Dandulem, Bonifaciem Montisferratským a hrabětem Balduinem Flanderským po vzetí Carhradu l. 1204 *provincia de Vagnetia*, v jiné listině, od Marina Gena podesty Carhradského l. 1205 Benátčanům vydané, *Catepanikium Vagenetia*, zase v jiné Michala Komnena l. 1206 *grandis provincia de Vagenthia*, a sice vedle provincií Janinské a Glavinické. [4]) Než nejvíce světla na polohu této krajiny vylévá řecká listina Symeona vládaře Trikalského, bratra Stefana Dušana, l. 1361 (*Jakopo Grandi* Risposta Venez. 1686), v níž se množství městeček a vsí v okrese Vagenitie (θέμα τῆς Βαγενετίας) ležících, vyčítá. Tyto místnosti, pokud jich podleouplné mappy Řecka, od francouzského hlavního štábu vydané, stopovati lze, padají všecky do krajiny pomořské severně od zálivu Artského ležící, čili do

---

[4]) *Marin* Storia de' comm. de Veneziani. 1808. 8°. T. III. p. 318—320. *Muratori* Script rer. Ital. T. XII. p. 328—330.

tak jmenované Suliotidy. Než právě tam, na jižním břehu zálivu Artského, nacházíme, a sice již v obrubě nového řeckého království, město rázným slovanským jménem *Vojnica* vyznačené, dřevní a slavné řecké Anactorium, v jehož okolí ješto nedávno asi deset bulharských vesnic kvetlo, bodejž již nepořečtěných! Není tedy pochyby, že *Vagenetia* jest *Vojnica*, a že *Vojunitae* čili *Vojniči* (patronymicum od *Vojin*, *Vojen*) předkové jsou nynějších Suliotův, nejudatnějšího, nejbojovnějšího lidu v Turecku, o nichž podle všeho toho řečeno býti může, že *nomen et omen habent*, ačkoli by se dnes týmž právem již přidati mohlo: *Tandem vos vobis ense valete, viri!*

Tolik těch jmen, k nimž sem z historie a jazykozpytu více nebo méně světla na ten čas přičiniti mohl: o některých jiných v Bulharsku běžných pomístných jmenech, jakož jsou n. př. *Poliváci* blíž Vodena, *Babuni* blíž Prilepa a Vesela, *Keckaři* výše Debry a *Miáci* v Debrách snad jindy promluvím.

MYTHOLOGIE.

O Rusalkách.

(Čas. Č. Mus. 1833.)

Mythologie staroslovanská čili nauka o náboženství starých pohanských Slovanův a jmenovitě o bozích a bohyních od nich ctěných, bez odporu jedna z nejhlavnějších, ale spolu i z nejzatmělejších částek starožitností slovanských, ještě vždy až po dnes ouplně vyložena a všestranně vysvětlena není, ačkoli již mnozí jak z cizincův tak i z našincův o ní psáti se pokusili. Nepříme se, že prameny, z nichžby potřebné zprávy a známosti o tomto předmětu vážiti se mohly, u nás mnohem jsou chudší a nuznější, nežli u jiných kmenů severní Evropy, ku př. u Němcův, ano památky dřevní modloslužebnosti u národův našich, po přijmutí křesťanství všudy pečlivě zahlazovány byvše, již dávno docela vyhynuly, domácí pak naše spisovatelství teprva později povstalo a z počátku jinými docela předměty se zanášelo, naposledy národních zpěvův a písní, tohoto nejbystřejšího a nejvýnosnějšího zdroje národního bájesloví, sotvy některé kusé ostatky a zlomky z oné prastaré doby až těchto našich časův došly. Však z protivné strany i to se vyznati musí, že nedostatek potřebných hojných pramenův není jediná příčina toho posavadního nedůkladného vyložení naší mythologie, nýbrž že i samých v této třídě spisovatelův lhostejnost anebo neumělost hlavní v té příčině až posavad byla závadou a překážkou. Co od cizincův podnes o předmětech těchto psáno, to téměř všecko nic na plat: jim se nedostávalo zběhlosti v jazyku slovanském, známosti dějin, obyčejův a mravův slovanských, a nade všecko lásky k samému národu, bez kterýchžto neuchylně potřebných vlastností v předmětu tak národním zhola nic pořiditi nelze. Všickni tito, v

jejichž pořadí zde jen Guagnina, Schediusa, obojího Frencela, Wagnera, Montfaucona, Grossera, Masche, Antona, Gebhardiho, Leclerca, Mona a Rauschnika jmenovati chceme, naskupivše anebo raději natvořivše sobě hromadu rozličných domněle slovanských jmen bohův a bůžkův v samém skutku ponejvíce buď cizích, buď mylně čtených a ještě mylněji psaných, buď naprosto smyšlených, a zapustivše se, v nedostatku věcnatých, z čistých pramenův, z lůna samého národu vážených zpráv, buďto v jalové vykládání zpotvořených jmen a osnování celých bajeslovných soustav na těchto takových výkladech, anebo v nemístné přirovnávání bůžkův slovanských s jinoplemennými a slučování černého s bílým, udělaly ze světlých hájův a tekutých potokův našeho bájesloví pošmourné hvozdy a smrduté bahnivé kaluže, k nimžto i jen zblížiti se hnusno jest Slovanovi, dějin, mravův a obyčejův národa svého povědomému. A našincové, vždy raději učiti se letmo a nakvap od cizincův, nežli na domácím poli květy umění ponenáhlu a pracně sbírati a starostlivě odchovávati hotovější jsouce, větším dílem buďto slepě postupovali po oněch přespolních průvodčích, a jejich potvornými výmyslky bez rozpaku spisy své navodnili, anebo, sami-li a o své ujmě o něco nového se pokusili, lpíce aspoň co do výboru pramenův a výkladu jejich neustupně na oněch cizorodých vzorech, za touž příčinou i sami do týchže poklések, scestností a bludův upadli, jakž obojího toho důkazem býti mohou spisové Středovského, Lasického Lomonosova, Popova, Linharta, Naruševiče, Potockého, Čulkova, Glinky, Kajsarova, Karamzina a jiných. V nejnovějších časích u severních Slovanův zvláště Strojev a Russov, u nás pak ctihodný vlastenec p. Antonín Jungmann, o mythologii slovanské mnohem důkladněji a ouplněji, nežli všickni jejich domácí i přespolní předchůdcové, jednali, onino dva ve zvláštních spisech, tento ve známém všenaučném časopise Kroku. A však i těmito posledními jakkoli vzácnými spisy, buďto proto, že mají za předmět jediné mythologii Slovanův ruských, anebo že podávají jen stručný přehled a popis jmen bůžkův čili běsův a jiných bytností mythologických, bez ouplného vyčerpání, rozebrání a ocenění všelikých sem náležejících zpráv, po-

třebě dokonalejší kritické a všenárodní mythologie staroslovanské ještě vždy vyhověno není. Majíce my za to, že nežliby k samé umělecké soustavě mythologie slovanské s prospěchem přikročeno býti mohlo, potřebí jest dříve a především jednotlivé předměty její spůsobem docela novým, s pominutím všeho toho, co od cizozemcův posavad o nich bájeno, a s vážením pouze a jediné z domácích pramenův, z dřevních letopisův, prostonárodních písní a povídek, z utuchlých anebo ještě svěžích obyčejův a zvykův, z obecných přísloví a ze samého živého pramenitého jazyka našeho, náležitě povysvětliti: osmělujeme se zde milovníkům slovanských starožitností, pro lepší vysvětlění naší vidiny, a jako na příklad a zkoušku, některá pojednání z mythologie slovanské předložiti, počátek činíce s *Rusalkami*, za kterýmiž, bude-li toto naše naměření obecenstvu vhod, v prodlouženém čase jiná podobná následovati budou.

RUSALKY, dle domnění dřevních pohanských Slovanův, byly bohyně vod, jmenovitě řek a potokův, představované a ctěné v podobě mladých, krásných, dlouhovlasých panen, obývajících hlubiny vod, obzvláště řek a potokův. Důkazem toho jsou především nejstarši svědectví letopisův o poctě od Slovanův vodám a bytostem vodním, zvláště pak řekám a bohyním říčním vzdávané, potom zmínky ve starých kronikách o rusadelných svátcích, kteréhožto výrazu původně a za časův pohanstva o dnech Rusalkám a poctě jejich zasvěcených užíváno, později pak v křesťanské době na svátky svatodušní přeneseno, dále připomínání a zapovídání v církevních ustanoveních tak řečených rusadel čili rusadelných her a obětí, jakožto pohanských a neslušných, zatím víra, obřady, obyčeje a písně národní u Rusinův na Bělorusi a Malorusi až podnes zachované, a naposledy i sám jména těchto bohyň význam a smysl.

Jména Rusalek nenacházíme sice v tak starých pramenech, jako jméno *rusadelných svátkův*, a však srovnáme-li všecka svědectví a podání o nich soudně a nestranně, o původnosti a starobylosti toho jména pochybovati nemůžeme. Již řecký dějopisec Prokop [552], připomenuv o poctě jednoho nejvyššího boha u tehdějších pohanských Slo-

vanův, působce blesku a jediného pána všeho světa, vypravuje dále v tato slova: „Ctí nic méně *řeky a nymfy* (νύμφας) i některé jiné bůžky (δαιμόνια), kterýmžto všem podobněž oběti přinášejí, konajíce při těchto obětech i věštby a hádactví.“ Ačkoli pak v tomto svědectví výslovně a ze jména o Rusalkách zmínka se nečiní, však předce domýšleti se lze, že dotčené zbožněné řeky anebo raději bohyně říční slouly již tehdáž Rusalky, a že kdyby týž Prokop byl slovansky a obšírněji o náboženství starých Slovanův psal, jména Rusalek bychom u něho nepohřešovali. Nejstarší zmínku o pohanských svátcích *Rusalia* a *Kalendae* řečených činí se v kanonech sněmu Konstantinopolského, od paláce, v kterémž léta 691 držán byl, jmenovaného *Trullanským*. Tamže dotčené svátky a hry, u sprostého lidu slovanského v Řecku v obyčeji jsoucí, přísně se zamezují. Z kteréhožto vážného svědectví mezi jiným následuje i to, což i odjinud dostatečně dokázáno býti může, t. že lid slovanský v Thracii, Moesii a ostatním Řecku osedlý, již aspoň z větší částky mnohem dříve k víře křesťanské obrácen byl, nežli jeho podmanitelé a panovníci bulharští, kmene tatarského, teprva, jak víme l. 861 od Methoda křtění. S Prokopiovým podáním souhlasí to, co nejstarší dějopisec český Kosmas o náboženství a obřadech starých Čechův poznamenal. Vypravuje pak on o Tetce, sestře Libušině, v tato slova: Tato, prý, bláznivý a nerozumný lid učila ctíti a vzývati Oready, Dryady a Hamadryady, a zpravovala jeho pověrečné a neznabožské obřady i bludy, jakož až posavad nejedni ze sedlákův co pohané, tento pramenům anebo ohni se klaní, jiný luhy a stromy anebo kamení vzývá, jiný horám anebo pahrbkům obětuje, jiný hluchým a němým modlám, jichž sobě sám nadělal, prosby a žádosti své přednáší, aby dům jeho i jej opatrovaly.“ A doleji, podávaje zprávu, kterak české kníže Břetislav druhý l. 1092 pověry v Čechách přetrhoval, píše v tento smysl: „Všecky kouzedlníky, věštce a hadače vyhnal ven z království svého: tolikéž i háje a stromy, od sprostého lidu na mnoha místech ctěné, vykořenil a spálil. Dále všecky pověrečné obyčeje, kteréž sedláci, ještě odpolu pohané jsouce,

v outerý a ve středu svatodušní zachovávali, přinášejíce dary nad prameny, zabíjením hovádek a obětováním jich běsům, k tomu pohřby, kteříž se konali v lesích a polích, a hry, jež obyčejem pohanským provozovali na rozcestí, jakoby pro upokojení duší zemřelých předkův, pak pohanské šašky, kteréž nad mrtvými tropili, zovouce duchy zemřelých, a ve škraboškách rozpustile poskakujíce, přísně zapověděl.“ (Cosmae chron. p. 10. 197). Patrné jest, že připomenuté zde svátky a hry, v outerý a ve středu po letnicech zachovávané, jsou též samé, kteréž se v jiných pramenech *rusaljé* jmenují; odkudž následuje, že i u českých Slovanův Rusalky známy a ctěny byly. S tímto přepámatným svědectvím krásně se srovnává jedno místo souvěkého Kosmasovi našemu Nestora [okolo 1114], ačkoli se ono jen přípiskem zdá býti, poněvadž ho v některých rukopisech není. Čteme pak tam o Polanech (vyd. Schlözer. II. 99): „že prý jsouce ještě pohané obětovali *jezerům, studnicem* a zrostlinám, jako i jiní pohané.“ Na jiném zase místě, l. 1061, týž Nestor vytýkaje lidu ruskému jeho náchylnost ke staropohanským pověrám a hrám a neochotnost ku křesťanské službě boží; uvádí mezi pohanskými hrami ze jména i *rusalje.* (Karamzin II. 66). V kronice kyjevské, vypravující děje 12ho věku a sepsané na konci téhož věku [ok. 1198], připomíná se pod rokem 1170 rusadelný týden takto: „l. 1170 připadla na Vladimira těžká nemoc, z kteréž 10. máje umřel v *rusadelném týhodni.*“ Téhož roku svatodušní svátek připadl na 16. máje; odkudž patrno, že rusadelný týden jest neprostředně svatoduší předcházející. V ruské knize „stohlav“ řečené, nařízení církevní pověstného sněmu v Moskvě 1551 v sobě obsahující, zapovídají se hry *rusalije.* Hry tyto, dle téhož stohlava, odbývaly se následujícím spůsobem: muži, ženy a děvčata shromažďovali se na nočních schůzkách, trávili čas rozmluvami, zpěvy, hrami a tancem; když pak noc pominula, šli s křikem k řece a umývali se vodou. Jméno týchž her i ve starých vokabulářích ruských se nalezá, kdež se vykládají skrze hry šaškárské („skomorošeskija igry“), nepoctivé, zlé a ďábelské. V knize „duchovný regulament,“ vydané ponejprvé v Moskvě 1721. 8., a potom ča-

stokrát tamže a jindy znovu tištěné, děje se zmínka o pověrčivém obyčeji v Malorusi, t. věšení na posvěcených stromech, obzvláště na dubech, rozličných plátěnných klůckův, tkaniček a nití, ještě až posavad z užívání nevyšlém, což se nazývá *obětí Rusalek.* Tyto jsou nejstarší nám známé zmínky o Rusalkách. V národních písních, o nichž doleji řeč bude, jméno jejich ještě až podnes žije u Rusinův na Bělorusi a Malorusi, jakož i v názvu svátkův letničných nejen u samých Rusinův, nýbrž i blízkých jim Slovákův, u některých odvětví Illyrův zadunajských, ba co více i u samých Valachův. U Rusinův týden svatodušní ještě podnes tytýž sluje *rusalný*, a sice ne před nedělí svatodušní, nýbrž po ní, což s kronikou kyjevskou nesouhlasí, jindy i *trojický*, *zelený*, *klečalný*, *hrený*, písně pak téhož týhodne zpívané písně *rusalské* čili zkrátka *rusálje*, jindy i *trojické*, *hrenuchy*, *hrenušky.* U Slovákův stolice Gemerské a některých jiných v okolí podtatranském svatodušní svátky jmenují se prostonárodně *rusadljé* v j. č., *rusadla* v mn. č., kdežto *d* pouze vkládavé jest, jako ve slovech *mýdlo*, *sádlo*, *pravidlo* místo jinoslovanských *mylo*, *salo*, *pravilo.* Jiní však Slováci, zvláště západnější, téže svátky, obyčejněji jmenují *turice.* U Illyrův slovce *rusalje* v témže smyslu, zdá se, že také bylo v užívání, poněvadž Stulli ve slovníku svém je vedle dnešního *duhovi* uvádí, ačkoli bez doložení pramene, z něhož je vážil. U dnešních Valachův ve Valachii, v Moldavě, v Sedmihradsku a ve východních Uhřích, jejichž řeč míchanice jest z původní řeči getické, z latiny a slovančiny, jakož i sám národ ten ze směsice Getův, Římanův a Slovanův povstal, letnice slují *rusalije*, kteréžto slovce nepochybně již v dřevní době s náboženstvím křesťanským od sousedních slovanských Bulharův k nim se dostalo. Z toho přenešení jména svátkův původně pohanských na svátky křesťanské patrné jest, že svátky *rusalije*, československy *rusadljé*, *rusadlí* zvané, u pohanských Slovanův asi v ten čas se slavily, v kterémž později slavení letnic nastoupilo, t. asi v druhé polovici měsíce máje anebo v první polovici měsíce června.

Ze všech těchto zůstatkův a svědectví starobylost jména Rusalek původní a patrná jest, jakož pak z toho, co ještě podnes v národním podání, v obřadech a písněch u Rusinův o povaze Rusalek se připomíná, a co hned šířeji uvedeme, dosti zřejmě vyplývá, že Rusalky u starých Slovanův byly vlastně bohyně vod, jmenovitě řek a potokův, nikoli pak lesův a stromoví, jakž tomu někteří novější spisovatelé chtějí. Vody a lesy ovšem již v samé přírodě všudy se ouzce stýkají; a protož i bytnosti z jejich zosobnění a zbožnění pošlé sebe jsou blízké a příbuzné: ale v rozsudném bájesloví dlužno se především neustupně přídržeti starých výslovných svědectví, a věcí rozdílných, jakkoli na oko sobě podobných, nakvap a bez rozvahy nemásti. Tomu zajisté, že Rusalky byly bohyně řek a potokův, nasvědčuje i samo jméno Rusalek, pošlé od praslovanského slova *rusa*, t. řeka, kteréžto původní slovanské slovo co obecní jméno již jen u samých Rusův ve slovci *ruslo* se udrželo, znamenajícím *a)* řečiště, *b)* hlubinu, vír, tůni; ale co vlastní jméno řek a příležících jim měst a vesnic u všech téměř Slovanův ještě až podnes více méně se užívá. Řeky, potoky a města Rusa, Ruseca, Ras, Rasa, Resenica, Rasina, Rasinica, Raška, Rjasa, Rjasno, Resa, Resnik, Resica, Resata, Risna, Ros, R's a t. d., od Rusův, Rusinův, Polákův, Čechův, Slovákův, Srbův a Bulharův osedlé, zajisté od týchže Slovanův i tato svá jména dostaly. Kořen tohoto slova i v jiných, zvláště starých jazycích v témže smyslu a významu se nachází, a výborný znatel starých jazykův evropejských i asiatských, G. S. Bayer, praví o něm: „Jména *ra*, *ros* z nejstarší obecné mluvy lidské již ku Scythům a jiným se dostala a znamenala řeku.“ V keltickém jazyku slova *rus*, *ros*, vyznamenává jezero, rybník. Příbuzné jest i německé *ries-eln*, a snad i slovo *rosa*, lat. *ros*. Z kteréhožto významu jména Rusalek původ jejich nenuceně a jasně se vyskytuje, k němuž i jinak jak věc sama, tak i příklad všech starých národův, hlavní živly a síly dobročinné přírody této zbožňujících a jim božskou úctu přinášejících, každého bedlivého skoumatele vede. Bylyť totiž Rusalky původně a z počátku samy řeky, tyto nejdobročinnější, ale spolu i nejnebepečnější živly přírodní,

krevní žíly života občanského, od nevzdělaných, citem i smýšlením svým přírodě blízkých Praslovanův zosobněné a zbožněné. V tomto ohledu naše Rusalky v bájesloví jiných národův ovšem nalezají mnohé sestry a pokrevné, jako u Řekův a Římanův Nymfy, zvláště tak řečené Najades a Potamides, u Němcův Nixy a Nocky, u Angličanův Laclady, u Franzouzův Ondiny a t. d. A však proto netřeba mysliti, žeby Rusalky k nám teprva později odněkud z ciziny, snad z Řecka, Vlaska anebo Německa byly připutovaly, a u nás jen co podružky a přespolnice se osadily.

Vizme již, co nám národní podání, obyčeje a písně o Rusalkách vypravují. Památka Rusalek nikde tak živě a čerstvě se neudržela, jako u Rusinův na Bělorusi a Malorusi. Tam obecný lid až podnes mnoho o krásných Rusalkách rozpravěti umí; tam se i nyní jméno jejich v národních písních zhusta připomíná a ozývá. Zdáním toho lidu Rusalky obývají v porostlinách říčných, a vychodíce okolo dne trojičného (t. pondělí svatodušního) meškají na zemi až do Petrova dne. Představují je sobě obyčejně v postavě sedmiletých děvčat, ušlechtilého zrostu, majících zdáním jedněch zelené, a zdáním jiných černé, dlouhé, prosté, zelenými věnci ozdobené vlasy, kteréž často sedajíce na břehu řeky rozčesávati, a v bílé košilky, bez pásu, odívati se zvykli. Někdy poskakují po ratolestech starých stromův, někdy zase rozvíjejí mezi větvemi předivo, kteréž v noci u vesničanek ukradly. Na Bělorusi je sobě představují černooké, černovlasé, nahé. Tam se někdy prý často zjevovaly lidem, ale je kněží zakleli a zapudili. Bavily se v hájích, kolébaly se na větvích stromův, a zahlédly-li koho, přivolaly jej k sobě s líbezným úsměchem a hláskem takto: „Ha! ha! poďte k nám na houpadlo (hojkadlo) kolébat se.“ [1]) Jsouce nahé a krásné, zvábívaly někdy; než běda tomu, kdo se k nim zblížil. Místo milovného očkem házení a milkování změnily svou podobu, staly se kulhavými, a hledící na ně i sám v okamžení okulhavěl na věky. Dle jiných pozbavovaly zmámené pacholky a děvečky lechtáním

---

[1]) „Ha! ha! chadite k nam na areli kalichat' sja!“

(slk. laskocením, štěklením) života. Za kterouž příčinou Rusinové přes celý ten čas týhodne svatodušního na žádný hlas a volání v lese ozvati se nesmějí.

Týden letnic čili svátkův svatodušních slul před časy a slove ještě až podnes u obecného lidu na Rusi *týden Rusalek.* Jiná jeho u Rusínův obyčejná jména, jakož *zelený, klečalný* od stavení *klečaň*, t. klestův čili větví májových v chrámích, po domech a dvořích, *hrený*, a t. d. již nahoře jsme uvedli. První svátek letnic čili neděli jmenují na Malorusi *duchův den*, a druhý svátek čili pondělí *trojici.* Odtud i rozličná jména rusadelných písní a obyčejův. Podle všenárodního domnění Rusalky, žijící obyčejně v řece Dněpru, tohoto téhodne, jakž nadpovědíno, vystupují ven a rozbíhají se po lesích a polích až do Petrova dne. Za touž příčinou památka Rusalek ještě až podnes nejvíce tohoto týhodne, ač v rozličných krajích rozdílně, se slaví. Na Bělorusi v druhý svátek letnic, nazvaný *trojicí*, jdou vesničané i vesničanky do nejbližšího háje. Na řece Dněpru se nalezá zvláštní háj, jmenovaný *hájem Rusalek*, a jeskyně *ucho žalův* nazvaná. Děvčata a někdy i mladé ženy svíjejí větvičky březové na podobu věnce. Každá tolik věncův uvije, kolik sobě nad jiné milejších a dražších osob počítá, jakožto pro otce, matku, sestru, bratra, aneb muže neb milovníka a děti. Svíjejíce ty věnce při zvuku houslí, zpívají dle zvláštní noty:

„Rusalečky! zemčanečky!
Na dub lezly, kůru hryzly,
Zvalily se, zabily se.“ [2])

Uvivše věnce a položivše je na obraných místech, poskakují okolo stromův, rukama tleskajíce a prozpěvujíce:

„My věnečky uvily,
My kořalečku popily,
I vaječnici pojedly.“ [3])

---

[2]) „Rusalački! zemljanački!
Na dub lezli, karu hryzli.
Zvalili sja, zabili sja.“

[3]) „My vjanečki zavili,
My hareločku papili,
I jaječnicu pajeli.“

Děvčata zaměňují mezi sebou na znamení přátelství své prsteny. Potom nejstarší ženština v tom shromáždění, posadíc se na zem s otýpkou kopřiv na kyj přivázanou, staví se na oko, jakoby přádla a dřímala. Pojímají se za ruce děvčata a tancují okolo ní s prozpěvováním. V tom bába, vztýčíc se vzhůru se země, vyskakuje jak jen může vysoko, činí rozličné posunky a šašky, a švihá děvčata kopřivou po rukou, z čehož náramný smích povstane. Tak nakochavše se pijí kořalku. Okolo žita panského anebo některého z vesničanův konají se tyto obřady. Muži jedni hrají na houslech, jiní jsou jen divákové. Neděle následující, již se rusadelný týden zavírá, slove vlastně *rozhary*. Tohoto dne užívá se od lidu k věštbě a hádactví o dlouhosti živobytí rodičův, sester, bratrův mužův, dětí a milého. Ubírají se vesničanky oupravně oděné a vystrojené do téhož háje za příčinou rozvíjení věncův. Či neuschnul, dlouhé živobytí předpovídá, krátké těm, kterýchžto věnce pouschly: než ještě zbývá naděje v druhé zkoušce. Pochytivše ty uschlé věnce metají je do vody: plývá-li který, při nejmenším rok života zvěstuje, naproti tomu jistotně ještě téhož roku umrou, kterýchž věnce se pohřižují. Od věků věří v tu věštbu lid na Bělorusi. Možné, že nejednou přízeň věštbě té nápomocna byla, buďto zvadlý věnec za jiný svěží zaměníc, buďto skládajíc věnec v den trojice na místě stinném a chladném; možné že předsudek a lehkověrnost snad i nejednomu smrt přispíšila, jehož pověst té nepříznivé věštby došla. V čas rozvíjení těch věnců zpívati zvykly:

„Na troj'ci jsme věnce vily,
Na *rozhary* rozvily,
Kořalečku popily,
I vaječnici pojedly.“ [4])

Tu potom znova děvčata své prsteny vyměňují, pak tancují. Od letnic až do této neděle muži nehradí žádných plotův, aniž dělají brány, jsouce toho domnění, žeby se proto

---

[4]) „Na trojcu my vjanki vili,
Na razhary razvili,
Hareločku papili,
I jaječnicu pajeli.“

Rusalky na ně hněvaly a z pomsty udělaly, aby se jim rodila dobytčata křivohlavá anebo křivonohá.

Na Malorusi věšejí na dubech klůcky, tkaniny i niti v obět Rusalkám; sic prý jinak kradou předivo, aby měly čím se zaneprazňovati. Když se Rusalky veselí, slyšeti na vodě smíchy, zábavy, pleskání a hřičky. Celý týden rusadelný nikdo se nesmí v řece koupati ani dlaní tleskati. Ve čtvrtek děvčata a ženy nic nepracují, nebo den ten jest *velikonoc Rusalek.* Dospělé dívky jdou podtají do lesů, pletou věnce, házejí je Rusalkám s prosbou, aby jim zjednaly a doprovodily milence. Hodivše ty věnce utíkají spěšně, a Rusalky jimi ozdobené běhají po žitě. Povšechně se o nich věří, že děvčiny a panny k sobě vábí, a přivábené lechtáním života povzbavují. Důkazem toho jest následující prostonárodní, na Malorusi zpívaná, a v nejednom ohledu památná píseň:

Oj běží běží krásná děvčinka,
A za ní běží Rusalečka:
„Ty poslouchej mne, krásná panenko!
Zahádám tobě tři pohádečky,
Jestli je uhodneš, k otci tebe pustím,
Pakli neuhodneš, k sobě tebe vezmu.
Oj co roste, a bez kořene?
Oj co běží, a bez puzení!
Oj co kvete, a beze všeho květu? —
Kámen roste, a bez kořene,
Voda běží, a bez puzení,
Kapradí kvete, beze všeho květu.“
Děvčinka pohádečky neuhodla,
A Rusalečka jí ulechtala. [5])

---

[5]) Oj bižit bižit krasna divčinka,
A za neju da Rusaločka:
„Ty posluchaj mene, krasna pannočka!
Zahadaju tobi tri zahadočki,
Koli ty vhadaješ, ja do baťka puščn,
A jak nevhadaješ, ja do sebe voźmu.
Oj ščo roste, da bez korinja?
Oj ščo bižit, da bez povoda?
Oj ščo ćvite, da bez vsjakoho ćvitu? —
Kameň roste, da bez korinja,

O kapradí věří lid sprostý, že kvete ohněným květem jediné o půlnoci přede dnem sv. Jana, a že komu se podaří utrhnouti jej, a kdo bude tak smělý, aby se neustrašil příšer a přízraků odevšad na něho naléhajících, ten že nalezne poklad.

Mnoho jiných podobných rusalných písní se zpívá na Malorusi i Bělorusi, z nichž my jen jednu ještě ze zbírky M. Maksimoviče zde uvedeme:

Oj zaviji vínky na vše svátky,
Oj na vše svátky, na všecky hody,
Ráno, ranečko na všecky hody.
A v háji sosna se kolébala,
Dcerka se otčíka dočekala.
O můj otčíku, můj holoubečku,
Ty pobuď u mne třebas jedno léto!
U mne v oplotu před samými vraty
Siné moře rozlité leží:
Páni i hetmané se pozbíhali,
Všickni se tomu divu divili. [6])

Na Bělorusi i jinde panuje to domnění, žeby Rusalky byly nedochodčata anebo bez krstu zemřelé děti Bělorusinek: tak tvrdí černilid, okolní šlechta i kněží. V sobotu před letnicemi čili rusadelnými svátky Rusalky prý začínají běhati po osení, tleskajíce v dlaně a vykřikujíce: „buch! buch! slaměný duch! mne mati porodila, nekrstěnou odložila!“ [7]) Na jevě jest, že

---

Voda bižiť, da bez povoda,
Paporoť ćvite bez vsjakoho ćvitu.“
Divčinka zahadočki nevhadala;
Rusaločka jeju zaloskotala.

Slovce *povod* v rusinském znamená: 1) uzdu 2) původ, příčinu.

[6]) Oj zav'ju vinki na vsi śvjatki,
Oj na vsi śvjatki, na vsi praznički,
Da rano, rano na vsi praznički!
A v boru sosna kolichala sja,
Dočka bateňka dožidala sja.
Oj mij bateňku, mij holubčiku,
Ty pribuď ko mni choť na odno lito!
U mene v tyni pered vorotjami
Sineje more razlivajet sja;
Pany i heťmany izbihali sja,
Vsi sjemu divu divovali sja.

[7]) „Buh! buh! solomjany duch! mene mati porodila, nechreščenu položila.“

tato pověra teprva později, v křesťanské době, povstati mohla. „Děti pěkných Bělorusinek, ptá se p. Marie Čarnovská, mohou-liž býti tak zlostné?“ Nedlouho před týhodnem Rusalek v gubernii Tulské slaví se národní svátek řečený *kuma* čili *krstění kukačky.* Poněvadž ruský lid Rusalky drží za duše nedochodčat aneb bez krstu zemřelých dětí, domýšlí se p. Sněgirev, žeby snad ta slavnost *kuma* původně a vlastně vyznamenávala krstění Rusalek, kterážto však jeho domněnka nám se zdá býti neprůvodná a nemístná. V některých krajích na Malorusi docela jiné panuje o původu Rusalek domnění. Sprostý zajisté lid tomu věří, žeby Rusalky byly utopené a udávené ženy, dobrovolně sebe o život připravivší. Jiné prý mají hlavy věncem z rákosu, jiné ze stromových větví pokrytou; onyno jsou osoby utopené, tyto udávené. Měsíc dle zdání Rusinův jest sluncem utopených, vystupujících v noci z vody a při světle jeho se zahřívajících. I toto domnění nepochybně z pozdějších časův pochází. A však básníci těch krajův jeho se zmocnivše, ne bez prospěchu ho ve svých skládaních užívají. Na důkaz toho klademe zde jedno místo z takového románu, v němž nešťastná milovnice, utopivši se v Dněpru, stala se Rusalkou, a potkavši se s matkou svou mluví k ní: „Matko! propusť mne procházeti se po lesu, kolébati se v *zelený týden*, a znova pohřížiti se v podvodní naše obydlí. Vím že žalostíš, že pláčeš za mnou. Ale kdo tobě zbraňuje býti se mnou nerozlučně? Pusť mimo sebe marný strach a sestup k nám na dno Dněpru. Tam veselo! tam lehko! tam všickni mladnou a stávají se tak čerstvými jako vlny vodní, tak hravými a bezstarostnými jako mladé rybky. U nás i slunéčko jasněji svítí, u nás i ranní větřík liběji podechuje. Což na této vaší zemi? Zdeť všecko plno práce: hned hlad, hned chlad: tam neznáme nižádné bídy, máme všeho hojnost, pleskáme a pohráváme po vodě, sbíráme drahocenné šperky na dně a kocháme se v nich. V zimě nám teplo pod ledem jako pod pokryvadlem; a v letě na jasných nocech vychodíme zehřívat se na světlo měsíce, kratochvilíme, veselíme se, a pro zábavu často sobě strojíme ze živých žerty. Jaká pak v tom křivda, jestli někdy třebas některé zalektáme a uneseme na

dno řeky? Onit se stávají tak lehounkými a svobodnými, jako i my samy a t. d.“

Podle svědectví Chodakovského, kterýž před lety příčinou sbírání národních písní, povídek a jiných zůstatkův starožitností slovanských rozličné cesty po Rusi konal, Rusini rozdíl pokládají mezi Rusalkami, jmenujíce říční „*vodjanami*“ a morské „*morjanami*“. Jak starý a jak daleko v samém národu rozšířený by tento rozdíl byl, o tom žádné zprávy nenalezám.

Ze všeho toho, co jsme posavad o Rusalkách z hodnověrných pramenův přednesli, jak sama starobylost pocty těchto bohyněk u národů slovenských, tak též i trvající jejich až podnes památka u Rusinův zatatranských dostatečně dokázána a na jevě postavena jest. Nelze ovšem příti, že jen málo zprav o Rusalkách a poctě, jim od starých Slovanův činěné, z dřevnější doby až k těmto našim časům se dochovalo, aniž lze tvrditi, žeby všecky nynější obyčeje a obřady lidu ruského ve svém prvotním spůsobu a bez znamenitého zjinačení se byly udržely, ježto takové národní obyčeje a zvyky, jak dobře víme, nepřestále se mění; však nic méně z toho, co nás došlo a co se posavad udrželo, možné dosti dokonalý obraz původních Rusalek myslí pojíti, a jestli ne docela, aspoň poněkud i pozdější přiměsky od prvotních tahův v něm odděliti.

O Rusalkách psali posavad, mimo jiné mnohé, zvláště následující: *A. v. Kajsarov* Versuch einer slawischen Mythologie, Göttingen 1804. 8. S. 93. *Maria Čarnovská* v denníku Vilenském 1817. d. 6. *J. M. Snjegirev* v časopisu Vjestnik Jevropy 1827. *M. Maksimovič* Malorossijskija pjesni, Moskva 1827. 16. str. 219—220. *L. Gołębiowski* Gry i zabawy itd., ve Varšavě 1831. 8. str. 277 - 281. Pro lepší poukázání toho, jak se někdy o předmětech mythologie slovanské psávalo, uvádíme zde příklad o Rusalkách z Kajsarova: „*Rusalky* byly ruské Nymfy a Najady. O nich bájka vypravuje, že měly zelené vlasy, a že největší zalíbení nalezaly v kolébání se na větvích stromových. Tato pověra, podáním otce na syna pořád obnovovaná, v hlavě sprostého mužíka na Rusku tak se zakořenila, že tento až podnes věří, an ty své Rusalky tytýž

na řečištěch koupati se a zelené své vlasy česati viděl. Toť se však rozumí, že takovýchto bídných hlupákův nyní v Rusku velmi málo jest.“ To-tě všecko! Možné-li od toho, kdo z takovéhoto hlediště na zůstatky starožitností našich patří a je uvažuje, naditi se věrného a zanimatelného vyložení dřevní naší národní mythologie?

Podobizna Černoboha v Bamberku.

(Čas. Č. Mus. 1837.)

Že ctihodní praotcové naši, staří Slované, ještě pohané jsouce, zároveň Celtům a Germanům, zvláštního, jmenovitě *runského písma*, ne vůbec-li a ke všedním potřebám soukromného života, předce aspoň v jistých případnostech, při věcech buď náboženství buď zákonův a práv se týkajících, od pradávné doby užívali, podle světlých výpovědí hodnověrných svědkův, jak cizích tak i domácích, kroniky Konstantinopolské (Chronicon paschale), Libušiných sněmův, Ditmara biskupa Meziborského, bulharského mnicha Chrabra, Ibn-Foslana a Nedima (o Rusech), též jiných, za průvodné, anobrž jisté pokládati se může. Nejedni sice učeností svou vysoce proslulí muži, jak z cizincův tak i našincův, zakládajíce se jednak na divokosti a surovosti pohanských Slovanův, podle jejich zdání v nehojném počtu a v odvěčném rabství i hnusné bezdějnosti po zvířecích pelešich žijících, jednak též na nedostatku jistých a nepodezřelých památek z oné dávné doby, lidu tomu všelikou známost písma před obrácením na víru křesťanskou naprosto a docela zapírali, ale dozajista nedůvodně. Neboť ani staří Slované, po čas trvání svého v pověrách pohanství, tak vší vzdělanosti a osvícenosti ducha prázdni nebyli, jakož sobě je přeučení tito znevažovatelé národu našeho, v nepochopné zaslepenosti své byli zamyslili, ani nepříznivý osud krvavými bouřemi svými všelikých důkazův promyslu našich praotcův tak dočista nevyhladil, aby vždy nějaké aspoň paběrky ku poučení a potěšení našemu byly nepozůstaly. Nehojnosti těchto pozůstalých památek méně diviti se budeme, považíme-li jednak, že dřevní Slované

obyčejně psávali na dřevěných tabulkách a deskách, hmotě přirozeným během věcí brzké zkáze podrobené [1]), jednak též, že posavad v zemích slovanských od lehkomyslných a nedbanlivých rodákův našich o pořádné vyšetřování podobných zbytkův žádná péče nevedena, ovšem za to majících, že po zneváženi a potupení starého Slovanstva od našich učených již vší další starosti a práce o shledávání a schovávání toho takového harampátí na věčné časy zproštěni jsou.

V tomto smutném položení starožitností našich každý třebas sebe menší zbytek promyslu našich praotcův, zvláště pak vydávající svědectví o známosti a užívání písemného umění mezi nimi, dvojitou cenu pro nás, chceme-li vděčnými potomky slouti, podle práva a slušnosti míti musí. Šetrnost naše ku písemným památkám dřevního, předkřesťanského Slovanstva od té doby načitě zvýšena budiž, co se konečně shledalo, že pověstné onyno *Bodrické slitiny* bůžkův a nádobek i s runskými nápisy svými, vyobrazené a vypsané u Němce Maše a Poláka hraběte Potockého [2]), ovšem od prvopočátku svého se zjevení mužům zkušeným a nestranným nad míru podezřelé, v minulém století v Němcích dělány a podloudně za prastaré podvrženy jsou. [3]) Jestliže s bolestí srdce litovati musíme, že několiko německých antikvárův, lidí, jimž ze svatosvaté povinnosti náleželo v oboru nauk rozšiřovati světlo

---

[1]) Němci, majíce hojnost nápisův runských ve Skandinavii, Dansku, anobrž i v Anglii, v samé Germanii až posavad ani jen jedinké *nepodezřelé* památky toho druhu vykázati nemohou, ačkoli jisto jest, že zde někdy tytéž runy rovně byly v užívání, ba podobno, že odsud do oněch krajin se dostaly. *W. Grimm* Ueber deutsche Runen. Gött. 1821. 8vo. str. 162—163.

[2]) *A. G. Masch* Die gottesdienstl. Alterthümer der Obotriten aus dem Tempel zu Rhetra am Tollenzersee. Berlin 1771. 4to. *J. Potocki* Voyage dans quelques parties de la Basse-Saxe. Hambourg 1795. 4to. Do kola těchto nestoudných podvodův náležejí i kamenové s runskými nápisy vydaní od *F. Hagenowa* Beschreib. der auf der grossherz. Bibliothek zu Neustrelitz befindl. Runensteine. Loitz 1826. 4to.

[3]) Viz *K. Levezow* Ueber die Echtheit der sogenannten obotritischen Runendenkmäler zu Neustrelitz, eine antiquarische Abhandlung, gelesen in den kön. Akad. der Wissensch. zu Berlin am 23. Jan. und 24. Juli 1834. Tiskem v Abhandl. der kön. Akad. der Wiss. zu Berlin 1835. 4., též obzvláště. Srov. Vierter Jahresbericht der Gesellschaft für Pommersche Geschichte und Alterthumskunde. Stettin 1830. 8vo. Str. 61—66.

pravdy, zapomenuvše se nad ctí a svědomím, a srotivše se s několika lakomými řemeslníky, tak ošemetného podloudnictví se dočinili, tož aspoň ztráty těchto domnělých pokladův a vzácností příliš litovati nemáme. Kdo vypodobnění těch ošklivých potvor viděl a bábelské nápisy jejich skoumal, ví dobře, že byly k hanbě našich otcův a ku potupě zdravého rozumu slity a skovány. Těhnětež tedy ze svatyně starožitností našich za původy svými, kam náležíte, do — erebu!

Dobrotivým nebesům připsati a děkovati musíme, že právě týmž časem, když ty domnělé Bodrické poklady a vzácnosti ve smrdutou páru a dým se rozplynuly, jakoby k utišení našeho spravedlivého nářku nad tou nehodností, nejedny přesné památky v rozličných stranách staré vlasti naší objeveny jsou, mohoucí již platnější svědectví, než všecko to, což nám posavad bylo povědomo, o známosti písma u starých Slovanův vydávati. K těmto takovým památkám počítáme mimo nápisy v úskalí Tater blíž Rozhirčí od Jana Dalibora Vahileviče [4]) a na kamenech v mohylách (náhrobných kopcech) Běžeckých v gubernii Tverské od Fedora Nikolajeviče Glinky [5]) objevené, oba sice staré a přesné, posavad však nepřečtené a nevyložené, mimo vzor staroruského písma od Ch. M. Frähna v arabském spisovateli Nedimovi nalezený [6]), rovně nesvětlý, a mimo nápisy od Ondřeje Kucharského na lebkách ve Štyrsku čtené [7]), o něž, komuby vlastně náležely, spor jest, především všecky přesné památky s runskými nápisy od Theodora Narbutta v lůně bratrského Slovanům kmene Litvanův sebrané a tiskem vydané [8]), potom

---

[4]) Moskovskij Nabljudatel', žurnal encyklop. Moskva 1836. Maj. kn. II. str. 296—298. Též u mne v rukopise.

[5]) O Drevnostjach v Tverskoj Karelii, izvlečenije iz pisem *Th. N. Glinky* k *P. J. Köppenu.* Tištěno v Žurnalu Ministerstva vnutrennych djel. Sankt-Peterburg 1836. 8vo. kn. III.

[6]) Ueber die Schrift der Russen im X. Jahrh., von dem Wirkl. Staatsrath *Frähn.* Tištěno v Magazin für die Literatur des Auslandes. Berlin 1836. čís 79, též v Mémoires de l'Acad. des Sciences de Sanct-Péterbourg 1836. 4to.

[7]) Viz Powszechny Dziennik krajowy. Warsz. 1829. čís. 38 v dodatku. Steiermärk. Zeitsch. 1826. sv. VII. str. 48—60. Zdeť je učený znatel, St., vydává za *etruské*, což dosti podobno.

[8]) *T. Narbutta* Dzieje starožytne narodu Litewskiego. Tom I. Mitologia Litewska. Wilno 1835. 8vo.

runský nápis na podobizně Černoboha v Bamberku, k jehož vysvětlení již přistupujeme.

Horliteli slovanské slávy, muži u všech vzdělaných Slovanův slovútného jména a vděčného připomínání, Janovi Kollárovi, bylo souzeno, by objevil památku pro veškeré Slovanstvo předůležitou, *podobiznu Černoboha s nápisem runským* u hlavního chrámu v Bamberku. Byl-tě nad jiné hoden vznešený zpěvec Slávy dcery toho štěstí, aby matka Sláva v neuvadlý věnec zásluh svěcence svého i tuto přiložila nezabudku. Na té odslovaněné zemi, na níž někdy mrtvé předkův hrobovce velikého ducha jeho nachovaly city a slovy prorockými, mohoucími vzkřísiti umírající národy k novému životu, na té zemi nalezly po patnácti letech věrná láska a horlivé vlastenectví jeho zároveň svou odměnu. Když totižto vznešený náš vlastenec na podzim léta 1835, navracuje se s milovanou a přes dvanácte let za mrtvu oplakanou chotí svou z Vojmiru přes Bavory do Uher, v městě Bamberku památnosti tamějšího hlavního chrámu, též klášterního chrámu na hoře sv. Michala, honosícího se hrobem sv. Otty, apoštola pomorských Slovanův, bedlivěji ohlédal, uhodil zde nenadále bystrý zrak Slovanův na pomník, pozornosti tisícerých mnohovědův germanských až potud ušedší. Dostav se šťastně do vlasti, nemeškal velectěný přítel můj uvědomiti mne ihned o důležitém objevení svém, psaním dne 5. listopadu 1835 z Pešti. Brzo potom podal obecenstvu slovanskému zprávu o tomto odkrytí svém ve příloze ku kázaní: Nábožný pohled na tu krajinu, kteráž jest matka ev. církve, v Pešti 1835. 4⁰, s připojením obrazu toho s runským nápisem kamenotiskovým. Ze zprávy a výkladu jeho postavíme zde jen některé výjimky, odsílajíce čtenáře ke spisu samému: „Před průčelím, praví vydavatel, hlavního chrámu (Domkirche) v Bamberce stojí po pravé i levé straně dvě, zubem času tu i tam již narušené, a však v celosti dosti dobře zachované podobizny ze skály, na jejichž bocích jsou značné šlepěje nápisu runami vyrytého, kteréž my *Černbog* čteme. Podobizny ty představují lva na podstavci ležícího. Dlouhost rytiny jest 7 pídí, vysokost 3, širokost 3. Když jsme se vodícího nás kostelníka ptali: jaká

to rytina, a jaková pověst o ní u lidu? odpověděl: jest to prý jakýsi zlý duch, kterýž, když chrám tento křesťanský staven byl, to v noci bořil, co ve dne vybudováno bylo. Nelze pochybovati, že rytinu tuto Otto Bamberský, jako blahozvěst, od Vendův vzal a sem přenésti dal, buď na památku, buď aby odstraněním jí Vendův těch od navrácení se k modlářství uchránil. Tak učinil Otto i s Triglavem Štětinským; srov. Andreae Vita S. Ottonis l. I. c. 13. ap. Ludewig Script. Rer. Bamberg. T. I. p. 479[9]), a Histor. Epist. Camin. ib. T. II. p. 511.... V Horní Lužici při vesnici Vuiska jmenuje se jeden vrch Černobohem, nepochybně od této modly zde ctěné. Snad odsud přenešena tato rytina do Bamberku?"

Znamenaje nemilou srovnalost některých zvláště začátečných run v obraze od Kollára tiskem vydaném s runami u Maše, a chtěje vůbec ohledem pravého čtení jména toho vší možné jistoty dosíci, požádal jsem upřímného přítele svého o zaslání mi původního vykreslení podobizny té i nápisu jejího. Prosbě mé s největší ochotností učiněno dosti: přítel můj, vystřih z kodicillu svého kus blanky, na němž původní vykreslení stálo (nemýlím-li se, rukou drahé jeho choti zhotovené), poslal mi jej ku použití s následující další zprávou, kterouž zde přikládám, protože v ní spolu i odpověď na některá má poznamenání, mezi jiným i to, že nejnovější popisovatel chrámu toho Landgraf[10]) žádné o pomníku tom zmínky nečiní, obsažena jest. „V Pešti dne 12. září 1836. Co do Černoboha Bamberského, posílám Vám jej *in origine*, jak jsme to tam na místě naspěch vykreslili. Tu jest nápis ten ovšem

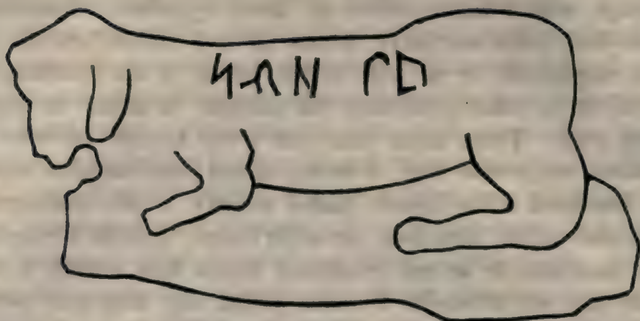
---

[9]) V životopise sv. Otty podle starého a dobrého rukopisu zní toto místo takto: Truncum Trigloi ipse contrivit, sed tria ejus capita, deargentata, a quibus Trigloius (něco výš Triglous, znamenej *polskou* formu *głow* místo *glaw*) dictus est, secum postea inde abduxit, quae deinde beatae memoriae papae Calixto in testimonium sui laboris et conversionis ac credulitatis illarum gentium cum debita Christo gratiarum actione direxit. Viz Vita Ottonis Bamberg. episcopi, exscripta e passionali sec. XIV. monasterii Sanctae Crucis in Austria inferiori, Ord. S. Benedicti, opera et studio *Steph. Lad. Endlicher,* ve Vierter Jahresbericht der Gesellsch. für Pommersche Geschichts- und Alterthumskunde. Stettin 1830. 8vo. Str. 122—172. (c. 12. p. 151.)

[10]) *M. Landgraf* Der Dom zu Bamberg mit seinen Denkmälern. Bamberg 1836. 8.

věrněji, nežli v kamenotisku při kázni vypadnul. Podobizny jsou dvě, jedna na pravé, druhá na levé straně průčelí; obě mají nápis, jak se mi zdá, tentýž, jediné s tím rozdílem, že nápis ten u jedné podobizny na pravém, u druhé na levém boku stojí. Tento nápis vzat jest z té, kteráž, jdoucím ku chrámu, na pravici leží; z druhé nevzal jsem žádného odpisu Že Landgraf a jiní Němci žádné zmínky o této drahocenné památce nečiní, není divu, an to již časem, deštěm a prachem tak zmařeno, že se ani pozornosti hodno býti nevidí, a musejíť tam oči cvičeného Slovana přijíti, aby sobě toho povšimnuly. Já sotva to zočil, srdce mi zplesalo, anť jsem již hned z pouhé zevniterní tvárnosti na slovanské dílo zavíral. Čechové mnoho sem tam putují. Dobře by bylo, aby tam některý, kresliti umějící, se zabral, obě podobizny zevrubně vykreslil, popsal, anebo snad odkoupil pro české museum. Půjde-li tam někdo, naložte mu, aby odrejsoval i některé obrazy v Ottově chrámě (Otto's Kirche in Bamberg). Jsou to prastaré obrazy, život a skutky biskupa Otty mezi Vendy představujíce. Tam jsou pravé starovendické kostumy, obličeje, nářadí, zbroje atd., tamť utěšený obraz oné paní v Kamině, která v den nedělní žne u prostřed čeládky. Tyto obrazy ležely prý dlouho někde ve kryptě čili ve hrobě s Ottou, a teprvé nedávno po stěnách rozvěšeny jsou."

Dostav *originál toho výkresu,* mimo nadání znamenal jsem, že umělec, dělající obrázek pro přítele Kollára na kameni, maje nepochybně co vzor a pravidlo před očima runský nápis u Maše, některé runy nápisu Bamberského podle těchto posledních načitě ohnul a přejinačil, než spolu i to shledal jsem, že všecka má posavadní nejistota ohledem pravého čtení nápisu toho pojednou zmizela. Přesvědčen jsa, že dověrnosti milovaného přítele, jemuž světlo pravdy v oboru nauk, pocházejž ono odkudkoli, nade všecko jest, nijak lépe odměniti se nemohu, nežli předložením obecenstvu jak věrného snímku výkresu toho, tak též i pravého čtení nápisu jeho, umínil jsem učiniti to v časopise tomto.

Postavený zde obraz jest věrný *snímek* poslaného mně *původního výkresu*, s tím jediné rozdílem, že podoba lva o něco zvětšena jest, runy však zůstaly v původní své velikosti nepromĕněné. Runský nápis, z leva na pravo čtený, podle literního vyražení latinským písmem zní takto:

CARNI BU

podle pravého pak vyslovení pomořských Slovanův, u nichž sv. Otto úřad apoštolský po dvakráte konal, takto:

ČARNY BUG.

Znamenati sluší, že poslední runa t. **G**, v původním výkresu se nenachází, nepochybně proto, poněvadž na kamené podobizně již všecky její sledy zubem času dokonce setřeny a zmazány jsou. Přehlédnĕmež runské litery jednu každou o sobě.

První znamení jest runa jmenovaná skandinavsky a staroněmecky Sól, anglosasky Sigel (staroslovanská zajisté jména run nám známa nejsou), jenž latinskému **S** se rovná, někdy však i místo **C** se klade. Tak ji položenou nalezáme mezi jiným v přehledu runské abecedy u Štěpana Jana Stephania v Notae uberiores in Hist. Danic. Saxonis Gramm. Sorae 1645 Fol. p. 14—15, tak u W. Grimma Ueb. deutsche Runen, Gött. 1821. 8. na Tab. III. č. poslední, pod nápisem Alphabetum Norvagicum z Montfauconovy Palaeographia graeca p. 898.

Druhé znamení, ze tří částek záležející, zavírá v sobě dvě runy v jedno sloučené. Proužek v levo vybíhající s čárou kolmou jest runa jmenovaná skan. Ar, t. latinské **A**, a táž kolmá čára s čárou v pravo zhora dolů potaženou jest runa jmenovaná skan. a staroněm. Reid, t. latinské **R**. Prostřední tedy čili kolmá čára v mysli zdvojiti se musí. Podobné sloučení dvou nebo i více písmen do jednoho znaku jest, jakž vůbec vědomo, ve starých jazycích a písmech, v řeckém, latinském, cyrillském, hlaholském, runském atd., zvláště v nápisech na kamenech, velmi obyčejné. Runa **R** pravidelně sice v pravé čáře mívá záhyb do kolmice, čímž latinskému **R** se podobá; než i tato forma, kterouž zde máme, asi jako latinské obrácené V = Λ, neřídko se vyskýtá; srov. u Grimma Tab. I. vzor druhý z Vídeňského rukopisu č. 64, též Tab. IV. vzor druhý z Hrabana Maura.

Třetí znamení, z čáry kolmé a proužku v pravo vybíhajícího záležející, jest runa jmenovaná skan. Naud, stněm. Nôt, t. latinské **N**.

Čtvrté znamení jest runa jmenovaná skan. a stněm. Is, t. podobou i platností svou latinské **I**. Tyto dvě runy v původním výkresu tak vypodobněny jsou, že proužek z první do boku druhé téměř zabíhá, co zde, jakožto zjevná chyba uškozeného kamene, anebo přehlídnutí při snímání kopie z nápisu, pro lepší obou jich rozeznání, odvarováno.

Těmito runami dokončeno první slovo, t. **CARNI**, čti Čarny, polský Czarny. Druhé slovo **BUG** od prvního malounkým prostranstvím odděleno jest, spůsobem na nejstarších nápisech runských veskrze užívaným.

Páté znamení jest runa jmenovaná skan. Biörk, stněm. Birihha, t. latinské **B**. Zdejší forma jest řídká, neboť obyčejně podobá se ouzkému latinskému **B**. Jsouť však příkladové, že runa ta psávala se též jen s jedním, někdy dolejším, někdy hořejším očkem čili kroužkem; srov. Stephanii Notae p. 15. na Tabulce 2. a 3. Domýšlím se, že znamení toto na kameni zubem času již narušeno jest, aniž ve své původní celosti se spatřuje.

Šesté znamení jest runa jmenovaná skan. a stněm. Ur,

t. latinské U. Pravidelně bývá z dola docela otevřená; než i čárka rovnovážně protažená, ovšem kratší než zde, někdy se nalezá; srov. u Grimma Tab. I. z Hrabana a Goldasta, a Tab. IV. z rukopisu Svato-Gallenského č. 270. Posledního, k celku druhého slova potřebného znamení, t. runy jmenované skan. Kön, složené asi takto Y, na kameni, jakž výš řečeno, žádné stopy více se nespatřují, jsouce nepochybně v dlouhém prodlení času zkažené a vymizelé.

Z toho výkladu patrno jest, že *runy* všecky, tak jakž v původním výkresu stojí, v náležitém spůsobu a pořádku jsou: nyní tedy vizmež, zdaliž totéž i o *jménu* samém, jim vyraženém, důvodně tvrzeno býti může. Každému znateli jazyka slovanského, podle hlavních jeho nářečí, světlé jest, že nápis ten podle formy slov *polský* se býti vykazuje. Poláci zajisté, píšíce Czarny Bóg, vyslovují Čarny Bug. Kterak možné podivný úkaz tento vysvětliti? Přede vším pokládám za podobné, nerci-li za jisté, že podobizna tato naše s apoštolováním sv. Otty u Slovanův pomorských souvisí; [11]) o těchto pak Slovanech z historie a některých, ovšem chudých památek jazyka jejich víme, že byli ratolest veliké větve polské, mluvící nářečím od polského buď nic, buď málo rozdílným. Mezi hlavní svědectví historická počítáme výpovědi nejstarších dějepisců Nestora, [12]) Martini Galla [13]) a Dluhoše [14]), svědčicích o pojití Luticův a Pomořanův z mohutné a velké větve Lechův. Neméně důležité jest, co Andreas v životopise

---

[11]) Bytovaliť sice v dávné době i v okolí Bamberském Slované; tito však podle nářečí svého náleželi k jiným větvem, nikoli ku Polanům. — O apoštolování sv. Otty v Pomořanech l. 1124—1129 nejdůvodnějí jedná *P. F. Kanngiesser* v Bekehrungsgsch. d. Pommern zum Christenthume. Greifswald 1824. 8. Kniha tato, jak se zdá, málo známá, zasluhuje, aby i od Slovanův pilněji čtena byla. Vyjímaje velikého Herdera, sotvy kdo jiný z novějších Němcův tak zdravě a nestranně o národu našem soudil, jako Kanngiesser.

[12]) *Nestor* izd. *Timkovskij* str. 3. Od těch Ljachov prozvaša sja Poljane, Ljachove druzji Lutiči, ini Mazovšane, ini Pomorjane.

[13]) *Martin. Gallus* ed *Bandtkie* p. 5. Polonia habet ad mare septemtrionale tres *affines* barbarorum gentilium ferocissimas nationes. Seleuciam (oprav anebo rozuměj Luticiam), Pomeranam et Prussiam.

[14]) *Dlugoss* ed. *Krause* l. III. p. 224. Liutici quoque populi genus a Sclavis et Polonis ducentes. Sem patří i výpověd *Adama Bremského* ed. *Fabricii* l. II. p. 18, že Polska hned u Odry se počíná.

sv. Otty vypravuje, že Udalrik, pomocník dotčeného biskupa, vypraviv se k Ukranům, větvi Luticův, pojal s sebou tlumočníka Poláka. [15]) Čechy a Srby měl sv. Otto mnohem blíže ku Bamberku a cestoval skrze země jejich; musili mu tedy Poláci k této službě býti platnější. Světlé a jasné výpovědi tyto potvrzují se dokonale grammatickým rozborem slov pomorských Slovanův, zachovaných v latinských listinách a letopisech 10—12 století, jejichž místnějším vyčítáním čtenáře zde unavovati nechceme. [16]) Co z toho ku přítomnému předmětu našemu nevyhnutelně potřebné jest, níže se vyloží. Jestliže tedy, podle jiných podstatných důvodův, připustiti se musí, že ostatní Slované polabští, po severní Germanii rozsedlí, Bodrici, Drevané, Milčané a Srbové, zvláštních, od polského patrně rozdílných, ačkoli vždy s tímto spolu k západnímu pořadí mluvy slovanské náležejících nářečí užívali; nicméně předce příbuznost Pomořanův a Ukranův, někdy po obojím břehu Odry a na ostrovech v ústí její přebývavších, u nichž sv. Otto símě víry křesťanské l. 1124—1129 rozsíval, s Poláky, co do původu a jazyka, v žádnou pochybnost brána býti nemůže. Na podobizně Bamberské jméno Černoboha napsáno tak, jak je Pomořané sami vyslovovali. Znatelům jazyka slovanského obšírně dovozovati netřeba, že původ a počátek hlavních nářečí slovanských starší jest, nežli historie kmene našeho; pročež zde jediné starobylosti forem Čarny a Bug z původních pramenův dolíčíme. Slova od kmenu *črn*, pol. *czarn*, odvozená, píší se sice v nejstarších, ku Pomořanům a Luticům se vztahujících památkách v násloví rozličně, literou buď *c*, buď *s*, buď *z*, buď *t*, než vždycky s hláskou *a*, na př. v list. 1194 in provincia Ucre villa Carniz, t. Čarnica, pol. Czarnica; v list. 1295 villa Sar-

---

[15]) *Andreae* Vita Ottonis ap. *Ludevig* I. p. 510. Navi cum comitibus suis et interprete quodam *Poloniense* religioso viro impositus. Ostatně i sám Otto v jazyku polském dokonale pocvičen byl. Vita ve Viert. Jahresb. der Pomm. Gsell. str. 124. Factum est, ut derelicta patria Poloniorum fines expeteret, ibique aliquamdiu demoratus gentis illius non solum mores, sed et linguam ita ad unguem edisceret, ut si hunc barbarice loquentem audires, virum esse Teutonicum non putares.

[16]) Obšírněji o tom ve Starožitnostech slovanských Okr. II. Čl. X. §. 44.

nove, t. Čarnovo, pol. Czarnowo; v jiném starém pomníku Zarnikov, t. Čarnikov, pol. Czarników; ve staré pověsti jmenované Knytlinga Saga Tjarnaglófi, t. Čarnoglov, pol. Czarnogłow atd. Toto hlasicování i v zašlém nářečí Drevanském (obvykle zvaném polabským) místo mělo, na př. varba vrba, vartat vrtati, marzne mrzne, sarpe srp, parstin prsten, varti sa vrtí se atd. Ačkoli pak pozdější Slované polabští, zvláště Drevané, původní slovanské *č* jako *c* vyslovovali (corna černy, clovak člověk atd.) a ačkoli příkladové toho vyslovování i u jiných Slovanů, jmenovitě Chorvatův dalmatských, anobrž i samých polských Mazurův, se nacházejí, však nicméně mám za to, že v naší příčině sloh *č* jen pro nedostatek písma runou *c* vyznačen, a že tedy čísti dlužno Čarny nikoli Carny. Druhé slovo *Bug* nalezáme v této formě ve všech téměř listinách knížat pomorských, též v jiných památkách, kdekoli ono ve jmenech se připomíná, na př. na pečeti knížete Bohuslava II. l. 1287 Buguslaus; v list. 1295 Buguzlaus, v list. 1328 Buggyslaus, u Helmolda Bugislaus, v Chrom. slav. ap. Lindenbrog. p. 201 Bugislaff atd. Podobně slovo to psáno ve jménu Juterbuc i Jucerbuk v list. 1161 a 1174, t. Jutrobog, též v Lutenbugh v list. 1416, t. Lutobog (acer. s. fortis deus) a jiných. Proměna tato prvozvuku *o* v pazvuk *u* i tam, kdež jí v polštině není, již velmi časně ke všem téměř Slovanům polabským zasáhla; čtemeť zajisté v nejstarších pramenech na př. Pozdicun v list. 1000, t. Poždikoň (srov. Poždivlk); Museuna v list. 1012, t. Moskva; Zutibure a Seliburus a Ditmara, t. Svatý bor (háj) a Želibor; Burislaus u Frodoarda, t. Borislav; kurice u Helmolda, t. korec; Putgoriz v list. 1135, t. Podgorica; Vuztrove v list. 1170, t. Vostrovo čili Ostrovo; Pudgloue v list. 1416, t. Podglova (znamenej pol. głowa) atd. Sebereme-li všecky tyto a těm podobné, zde pro krátkost pominuté důvody do hromady, přesvědčíme se ouplně, že v runském nápise podobizny Bamberské máme před sebou jméno Černoboha čistě a správně, podle nářečí lidu, jejž sv. Otto náboženství křesťanskému vyučoval, vyražené. Srovnalost tato jest zde, jakž každý vidí, hlavní okolnost, na níž všecka cena památky té se za-

kládá. O čemž posavad jen z hodnověrného svědectví Meziborského biskupa Ditmara, pravícího, že na podobiznách bůžkův slovanských jména jejich vyryta jsou, [17]) jisté tušení jsme měli, to již teď očima svýma spatřovati, anebo, chceme-li konečně, rukama omakati můžeme.

Pravil jsem, že na shodě pravopisu jména na podobizně naší s ostatními historickými výsledky spoléhá všecka památky té cena a platnost. Což aby tím světlejší bylo, přivedu zde za příklad opak čili protiveň toho z Mašovy sbírky. Zdeť na obrázku 13. b. čteme jméno bůžka SCHVAIXTIX tak vyražené, že jedna každá z těchto latinských liter zvláštní runou vyznačena jest. [18]) Vímeť pak s jistotou, že pohanští Litvané jméno toho bůžka, správce hvězd, vyslovovali Źvaigździukas, od kořene źvaigździ (stella), pohanští pak Slované Zvězduch čili Zvězduk, od kořene stslov. zvězda (čes. hvězda, pol. gwiazda). Nápis ten vyryt na slitinu buď Litvanem, buď Slovanem, buď Němcem. V první případnosti není naskrze podobné, žeby Starolitvan a Staroslovan před tisíci a více lety své prosté ź, z, způsobem *novoněmeckým*, totiž skupenými literami *sch*, byl vyrazil. Na našem pomníku sloh *ć* označen prostou runou Sol; na starém penízi žmudském u Narbutta [19]) sloh ź ve slově Źomaitas (genit. od litv. Źomaitě č. Żemaitěl lot. Smuddu č. Smuhdschu semme, strus. Žomoiť i Ženoiť, pol. Źmudź, stněm. Samaiten, nněm. Schamaiten) psán rovně prostým znakem, zvláštní runau, rovnající se řec. ζῆτα, got. ozec (?), cyr. zemlja, Vyryl-li ale runy ty Němec, kterak mohl před 12tým stoletím místo ś anebo *ś* psáti *sch*, ješto ve staré němčině této kombinací naskrze nebylo? Staří Němci bez výminky psávali pouhé *s* anebo *sc* (toto vysluvujíce jako *sk*), kdež nyní *sch* stojí, a

---

[17]) *Dithmari* Chronic. ed. *Wagner*. Norimb. 1807. 4. p. 150. Interius (t. v božnici Ratarské) dii stant manufacti, *singulis nominibus insculptis*.

[18]) *Masch* Alterthümer der Obotriten str. 88—92, §. 143—152. Srov. Fig. 13. a. b.

[19]) *Narbutt* Dzieje nar. litevsk. I. 207—208 Tab. III. Fig. 10. Nápis ten zní podle mého čtení: **MINDOG. U. KUNI. DI.** (skráceně místo Kunigas Didis) **ZOMAITAS MINZOS.** Což znamená: Mindog Kníže Veliké. Žomoitská mince. Slovce *did* (veliký) trvá u Slovanův ve zpěvu *Did* Lado, též v *děd* (srov. něm. *Gross*-Vater, maďar. *nagy*-apa.)

to ve slovech jak domácích tak cizích, np. sueben m. schweben suigan m. schweigen, suar m. schwer, suart m. schwarz, scriban (čti skriban) m. schreiben, fleisc (čti flajsk) m. Fleisch, scold (čti skold) m. schuld atd. [20]), slov. Diedosi, Diedoseni m. Dědoši, Dědošené, Scudici i Zcudizi m. Škudici, Sermunt i Serimunt m. Žirmunty, Strasista m. Stražiště, Velunzani m. Velunčané, Milzani m. Milčané a t. d. Odkud tedy v nápise tom **SCH** místo ž? Totižto antikvárové ti Roztočtí a Střeličtí, jenž nás těmito klénoty obdarovali, napsali runami nejen jméno Schvaixtix, anobrž i všecka ostatní tak, jakž je u novějších spisovatelův Lasitia, Guagnina, Hartknocha a j. latinskými literami nesprávně a zkažené psaná nalezli, bez důkladné známosti starých jazykův, bez známosti starého způsobu psaní jmen slovanských literami buď latinskými buď runskými. Pravidlem jejich při zhotovení neokrouchaných těch ostud a bábelských nápisův jejich bylo, zdá se, učení Gebhardiho: čím nemotorněji a nesmyslněji, tím to bude starožitněji a slovanštěji.

Kdy a jak dvoje podobizna tato do Bamberku se dostala, a proč vedle průčelí hlavního chrámu postavena byla, jest otázka, na níž z větší částky již sám slovutný objevitel odpověd podal; aniž já cos důvodnějšího předložiti umím. Pozoru hodno jest podání lidu Bamberského, o němž nahoře zmínka. Bude-li komu divno, že sochy z pohanských božnic pocházející v blízkosti křesťanských chrámův místo nalezly, toho odsíláme ku podobizně Svatovitově, stojící v předsíni chrámu Starocírkvenského na ostrově Raně [21]). V dlouhém prodlení času praví Herodot, všelicos a leccos zběhnouti se mohlo, čehož teď pochopiti těžko.

Dosahše hlavního cíle svého, t. předložení obecenstvu věrného snimku a výkladu toho runského nápisu, zdržujeme se ode všelikých dalších rozjímání o *Černobohovi* co *bytosti*

---

[20]) Novoněmecké *sch* povstalo vlastně ze *sc* čili *sk*, a znělo původně jako *skh* nikoli jako *š*. Na jiné slohy, jako *sv* atd., ono teprvé mnohem později přešlo.

[21]) *Levezow* Ueber die sogen. Obotritischen Runendenkmäler str. 64: Darstellung des Swantewit, in einem Granitrelief über einem Weihwassergefässe in der Vorhalle der Kirche zu Altenkirchen auf Rügen.

mythologické, odkazujíce to do mythologie slovanské. K závěrce jen to ještě připomeneme, že jméno jeho, psané u Helmolda *Zcerneboch* [22]), a příbuzné jménu *Tjarnaglófi* (znamenej i zde pol. głow) v pověsti Knytlinga Saga [23]) čili *Černogolov* v pamětech ruských [24]), se jménem *Čert* (čud. Kurrat) snad naskrze nesouvisí. Zdá se, že Ditmarův *Luarasici*, ctěný v Rataře [25]), nic jiného není než *Lva Ražic* (leo regulus s. dominulus), srov. luž. lava (nomin. podle Linde a Jungmanna), lot. lauva, eston. rathe (dominus, rus. vladyka, vlastitel', podle barona Rosenkampfa), oset. račis (princeps), sans. ražas, ražan (rex), slov. ráčiti a t. d. Co Helmold o Černobohovi připomíná, spojené se jménem jeho Černý, ovšem významným, než v jiném smyslu, zavdalo některým novějším systematikům u Němcův příležitost k vymyšlení dualismu v mythologii slovanské, jehož v ní, v tom smyslu, jako u Staroperšanův, nebylo [26]). Slované ctili jednoho nejvyššího vládce boha, nebes a hromův, a vedle něho v nevelikém počtu jiné prostřední bytnosti mohoucí lidem, podle líbosti, činiti dobře i zle. Na výpovědech křesťanských letopisců, jakkoli jinak ctihodných, Nestora, Kosmasa, Adama Bremského, Helmolda a jiných, v mythologii slovanské urputně ustavovati se neradno. Hlediště jejich již nebylo čistě historické. Slované Perunem a Skandinavci Odinem podnes jen co zlobohem zlořečí; Maďarům pak Ördög, jejž bratří jejich zauralští Osťáci ještě co dobrého boha ctí [27]), nyní znamená Čerta. Kolo času vše převrací, i bohy samé.

---

[22]) *Helmold* Chron. Slav. ed. *Bangert* l. I. c. 52. p. 125.

[23]) Jómsvikinga Saga ok Knytlinga Saga. Kaupm. 1828. 8vo. kap. 122.

[24]) Sobran. gosudarstv. gramot. I. 32. 34. 75. Ves *Černogolovl'* v Rusku po bohu, tak nazvaná, jaho Stribež, Volosovo, Mokišin a j. tamže. Možné, že i jméno byliny pol. Czarnogłow, čes. Černohlav (Seseli) od boha vzato: víměť zajisté, že u všech národův zvláště u Slovanův, přemnohá jména mythologických bytostí později na byliny přenešena jsou.

[25]) *Dithmari* Chron. ed. *Wagner* p. 150.

[26]) Zdravěji jak o této výpovědi Helmoldově, tak též o nemístnosti dualismu v mythologii slovanské souzeno ve Viert. Jahresber. der Pomm. Gesellsch. str. 63 sled.

[27]) Slove u nich Oertik, ač věrně-li jméno to napsáno od Němce *A. Ermana* v Reise um die Erde. Berl. 1833. 8vo. d. I. str. 657 sld.

O Svarohovi, bohu pohanských Slovanův.

(Čteno ve shromáždění filologické sekcí král. české společnosti nauk dne 2. listopadu 1843.)

(Čas. Č. Mus. 1844.)

U Ditmara, biskupa Meziborského (1009, umř. 1018), čte se, podle nejnovějšího Pertzova vydání, mezi jiným o Slovanech někdy v severní Germanii přebývavších, a jejich mravích a zvycích, i toto místo:

„Est urbs quaedam in pago Riedirierun, Riedegost nomine . . . In eadem est nil nisi fanum de ligno artificiose compositum, quod pro basibus diversarum sustentatur cornibus bestiarum. Hujus parietes variae deorum dearumque imagines mirifice insculptae, ut cernentibus videtur, exterius ornant; interius autem dii stant manufacti, singulis nominibus insculptis, galeis atque loricis terribiliter vestiti, quorum primus *Zuarasici* dicitur et prae ceteris a cunctis gentilibus honoratur et colitur.“ [1])

Ve starším vydání kroniky Ditmarovy, od Wagnera, stojí *Luarasici* místo *Zuarasici.* [2])

Nejnovější vydavatel Ditmara, Jan M. Lappenberg, archivář svobodného města Hamburku, poznamenal k dotčenému místu a jménu toto: „Idem nomen occurit in epistola a S. Brunone ad Heinricum II. imp. data. Poněvadž dotčené psaní sv. Bruna, pokudž nám vědomo, ještě posavad vydáno není, nýbrž jediné v rukopise se chová (nemýlíme-li se v Kas-

---

[1]) *Thietmari* Chronicon L. VI. c. 17. in *Pertz* Monum. German. histor. tom. V. p. 812.

[2]) *Dithmari* Chronicon ed. *Wagner*. Norimbergæ 1807. 4° st. 151.

selu), nemůžeme slova od slova zde ho položiti a se svědectvím Ditmarovým srovnati: než na ten čas přestáváme na hodnověrném svědectví ctihodného a důkladného zpytatele Lappenberga, vědouce s jistotou, že jméno „*Zuarasici*“ v dvojím starém pramenu stejně se čte.

Tímto tedy, vážností starého rukopisu letopisův Ditmarových, jenž autographon čili vlastnoruční býti se vidí, a souhlasností druhého svědectví, z listu sv. Bruna vyňatého, dostatečně pojištěným čtením vyvracují se a v niveč rozplývají všichni posavadní výkladové tohoto jména. Vědomoť jest, že větší částka jak našich domácích, tak i cizích vykladačův, s nemalým namáháním vtipu a umělým přejinačováním písmen, jméno to vykládala na *Svatovíta;* já pak sám před několika lety v Časopisu musejním [3]) pokusil jsem se tlumočiti je na Lva-Ražice čili *Lva-Krále,* ovšem mylně, jakž teď vidím, zaveden jsa nepravým čtením *Luarasici,* od Wagnera za jisté vydávaným. Pročež, jakož jindy, tak i teď: una manus nobis vulnus opemque ferat.

Neočekávané světlo na celé toto temné místo prostírají některé v nově vydané památky staroruské slovesnosti, jmenovitě jistý výjimek ze staroslovanských rukopisův u Vostokova ve vypsání rukopisův Rumjancovského museum, a jedno místo letopisův Volynských. Zdeť jejich svědectví!

V rukopise Rumjancovského museum v Petrohradě pod č. 181 v 4°, na papíře, psaném leta 1523, nachází se mezi rozličnými spisy sv. otcův, zvláště Jana Zlatoústého, i *původní ruská stať* (Aufsatz), t. *řeč* neznámého spisovatele o pověře, stať předůležitá a zasluhující, aby v obzvláštním spise vysvětlena byla, v níž mimo mnohá jiná i tato slova se čtou: Iže suť christijane věrujušče v Peruna, i v Chorsa, i v Mokoš, i v Sima, i v R'gla, i v Vily, ichže čislom tri devjat sestrenic glagoljuť okannii nevěglasi. To vse mnjať Bogy i Bogynjami. I tako pokladyvajuť im treby, i korovaj im lomjať, i kury im rěžuť, i ognevi moljať sja, zovuť jeho „*Svaroži-*

[3]) Viz pojednání: Podobizna Černoboha v Bamberku, v Časop. českého Museum, ročníku 1837. sv. I. str. 52. (V tomto vydání str. 109).

cem".[4]) To jest: Jsouť křesťané věřící v Peruna, i v Chorsa, i v Mokoše, i v Sima, i v Regla i ve Vily, jichž počtem třikrát devět sestřenic praví býti bohy i bohyněmi. A tak jim pokládají oběti, i koláč jim lámají, i kohouty jim řeží, i ohni se modlí, zovouce jej Svarožicem.

Podobně v letopise před tím jmenovaném *Volynském* (od Karamzina a jiných), nyní pak od Petrohradských vydavatelův nazvaném *Ipatijevským* (dle kláštera, v němž se zachoval), nachází se pod l. 1114 velmi zanímavá mythologická vstavka, v níž mezi mnohým jiným, čehož tu pomíjíme, i toto se čte: „I bysť po potopě i po rozdělenii jazyk poča carstvovati pervoje Mestrom (rozuměj Menes čili Metraim), ot roda Chamova, po nem Hermija (rozuměj Hermes), po nem Feosta (rozuměj Ifest, Hephaestus, latině Vulcanus), iže i *Svaroga* narekoša Egyptjane . . . Tojže Feosta zakon ustavi ženam za jedin muž posjagati i choditi govějušči, a iže prěljuby dějušči kazniti povelěvaše, sego radi prozvaša i bog *Svarog* . . . i blažiša i Egyptjane. I po sem carstvova syn jego, imenem *Solnce*, jegože narijčuť *Dažbog* . . . *Solnce* car' syn *Svarogov*, ježe jesť *Dažbog* . . . nechotja otca svojego zakona rozsypati *Svaroža* i pr.“ [5]). To jest: I stalo se po potopě a po rozdělení jazykův, že začal panovati nejprvé Mestrom z rodu Chamova, po něm Jeremija, po něm Feosta, jejž i Svarohem jmenovali Egyptští . . . Týž Feost uložil zákon ženám, aby za jednoho muže se vdávali a čistotu zachovávali, a ty, jenž smilství páchali, trestati přikázal, pročež jej nazvali bohem Svarohem . . . a ctili Egyptští. Po něm panoval syn jeho, jménem Slunce, jehož nazývají Dažboh . . . Slunce cář syn Svarohův, jenž jest Dažboh . . . nechtě otce svého zákona Svarožího zrušiti atd.

Z těchto slov a svědectví dvoje věc jasně vysvítá: jedno, že jméno *Zuarasici* u Ditmara věrně zapsáno jest a čísti se má *Svarožic*; za druhé pak, že bůh Svaroh čili Svarožic (neboť

---

[4]) Opisanije Ruskich i Slovenskich rukopisej Rumjancovskago Muzeuma, sostavl. *Alex. Wostokowym.* Sankt-Peterburg 1842. 4⁰. str. 228. sl. 2.

[5]) Polnoje sobranije Ruskich Lětopisej, izd. archeograf. Kommissijeju. Tom. II. Ipatijevskaja Lětopis. Sankt-Peterburg 1843. 4⁰. str. 5.

toto jen zdrobnělá čili vlastně patronymická forma onoho jest) od původce poslední stati čili vstavky za rovného položen s Hephaestem, bohem ohně, od spisovatele pak první stati výslovně jmenován bohem ohně. Vydavatelé letopisu Ipatijevského hádají sice v poznamenání pod textem při jménu Feost na jakéhosi mně neznámého Fiopsa: než nebyl jim dozajista znám pramen, z něhož vstavka ta původně vážena a do ruského letopisu, s pouhým přejinačením některých jmen, vetkána. Pramen tento není žádný jiný, nežli byzantinský letopisec Jan Malalas. Což aby názorně ode všech spatříno býti mohlo, uvedeme zde některá místa, pokudž ku porovnání se slovanskými potřebna jsou, v latinském překladu: „Mercurio in Aegyptum veniente, Aegyptiis regnavit Mesremus (v původním řeckém textu Μεστρέμ), ex Chami gente oriundus; cui fatis functo Aegyptii Mercurium suffecerunt regem . . . post hunc imperavit Vulcanus (v řec. Ἥφαιστος) . . . Hic Vulcanus (Ἥφαιστος) lege condita sanxit, ut feminae Aegyptiae unico contentae viro vitam caste agerent, adulterae autem deprensae uti poenas darent; gravanter hoc tulerunt Aegyptii, quod primam hanc continentiae legem accepissent. . . in deorum itaque numerum . . . relatus est. Post mortem Vulcani regnavit ad Aegyptum filius ejus Sol (Ἥλιος) . . . Sol vero, Vulcani filius . . . quo legem a patre latam praestaret inviolatam“ etc.[6]). Zdeť všudy Hephaestos a Svaroh jeden a týž bůh, jakož i Helios s Dažbohem za totožného se béře, a smíšné jediné to jest, že původce vstavky již Egyptským slovanské jméno Svaroh připisuje. S Malalem nebude zbytečno srovnati Georgia Mnicha Hamartola, jenž dle slovanského překladu (v rukopise pergamenovém l. 1389 na l. 22) takto praví: „No i bogi Egyptěne prvěje Slnce i Lunu imenovaše, narekoša ubo Sl'nce Osirin, Lunu že Isin . . . i Ogň ubo Ifesta, Dimitru že Zemlju . . . položiše.“ Egyptští sami arci boha ohně nejmenovali Hephaestem, nýbrž Phthasem, podle předůležitého svědectví Jamblichova: „Quatenus opifex mens perficit omnia summâ cum veritate et arte, vocant eum Aegyptii

[6]) *Auct. anon.* Excerpta chronologica et *Jo. Malalae* Chronographia Ed. Venet.. p. 8—9.

Phthas, Graeci vero Ἥφαιστον, solam artem in eo considerantes“ [7]); ale letopisci Byzantští podstrkovali Egyptským své domácí Hephaestos týmž obyčejem a právem, kterýmž původce vstavky v letopise Ipatijevském slovanské Svaroh a Dažbog (toto místo Osiris, Helios).

Tolik k vysvětlení temného posud a záhadného jména Zuarasici u Ditmara z pramenův domácích, slovanských, a k dolíčení toho, že boha Svaroha čili Svarožice vším právem a bez rozpaku do pantheonu staroslovanských mythologických bytností uvésti můžeme. Do dalšího vyšetřování povahy a vlastností tohoto boha, jakož i rozšířenosti a trvání pocty jeho u Slovanův i jiných příbuzných národův, na ten čas se zoumyslně nepouštím, neboť by mne to daleko za meze dnešního úkolu mého vedlo, anoť k rozluštění té úlohy zřetel na celou poctu *Slunci* a *Ohni* od starých Slovanův přinášenou, a na všecko, což s tím souvisí, obrácen býti musí. To jediné zde ještě připomenu, coby k ouplnějšímu potvrzení a snad i vyjasnění samého jména posloužiti mohlo a v památkách jazyka našeho, pokudž mně známy jsou, bez pracného shledávání se vyskýtá. Mám totiž za to, že slůvko *svor* (v rukopisu „*zuor*“, kdež *z*=*s* obyčejem onoho věku), kterýmž se ve známém rukopisném slovníku biskupa Salomona: „Mater Verborum“ v Museum českém, slovo Zodiacus glossuje [8]), se jménem Svaroh z jednoho kořene pochází. Toto zajisté naše staročeské *svor* zní v sanskritu *svar*, a znamená nebe, v užším smyslu zvěrokruh (zodiacus). Podobně i naše staroslovanské *Svaroh* jistě sanskritskému *svarga* (coelum Indri, aether), jehož se též co *příjmí boha Slunce* užívá, jak co do původu a odvození rovné, tak i co do významu velmi příbuzné jest [9]). Nabytím této jistoty otvírá se zpytateli staroslovanských bají nové prostranné pole k důmyslnému bádání původu, starobylosti a souvislosti slovanských bají s jinokmennými. —

---

[7]) *Jamblich.* De myster. Aegypt. VIII. 8.

[8]) Viz Glossen der Mater Verborum ve spisu: *Schafařik's* und *Palacky's* Älteste Denkmäler der böhmischen Sprache (Prag 1840. 4°.) str. 226. sl. 2.

[9]) *Bopp* Glossar. sanscr. p. 198 *svar* coelum, *svarga* coelum Indri (aether).

Zdaliž i staročeské slůvko *stvor* (v rukopisu *ztuor*), kterýmž v dotčeném rukopisu Mater Verborum jméno egyptského boha Osiris (v rukopise Osiros) se glossuje [10]), a litevské *Sotvaros*, t. bůh slunce čili slunce samo [11]), co do původu a tvoření sem náleží, totiž zdaliž jedno i druhé z kmene *svar*, *svor*, s přísuvkou *t* odvozeno jest (jako *stříbro* místo *srebro* atd.), tvrditi nesmím a spíše, až do dalšího vyskoumání a dolíčení, v pochybnost beru. Podle smyslu a ponětí zajisté slova Svor, Svar (zodiacus), Svaroh (bůh ohně), Svarga (bůh slunce) velmi dobře v jedno spojiti se dají, neboť oheň, slunce, vzduch čili aether nebe, zvěrokruh atd. v mythologii, jakž známo, příbuzné a sebe vzájemně zastupující předměty jsou [12]): než na poli etymologie, před soudem střízlivého zpytatele, nevšecko, což stejně nebo srovnale zní, proto samé, bez jiných názorných důvodů, hned za stejnorodé aneb příbuzné jmíno býti může. Pročež zatím *svor* a *stvar* stůjte v mythologii naší co dvě rozdílná slova, a však vedlé sebe.

---

[10]) Glossen der Mater Verborum, ve spisu: *Schafařik's* und *Palacky's* Älteste Denkmäler der böhmischen Sprache str. 226. sl. 1.

[11]) Jméno Sotvaros zachovalo se ve spise *Petra Aliacenského* (kv. 1398), řídkém a posavad netištěném, o Manicheich v Rusku a Litvě, z něhož výjimek u *Narbutta* Dzieje narodu Litewskigo (Wilno 1835. 8°.) D. I. str. 19.

[12]) Egyptští mythologové představovali boha Phthasa jako tvůrce světa, jenž nad hvězdami bydlí a v podstatě své z ætherického ohně záleží, z něhož krůpěje po světě se rozplývají, jej obživují a zase do něho se vracejí. — Osiris, jak vědomo, byl vlastně slunce, po zvěrokruhu se pohybující, pán a dárce časův.

PRÁVNÍ HISTORIE.

O vzdání.

(Čteno ve shromáždění filologické sekcí král. české společnosti nauk dne 2 máje 1844.)

(Čas. Čes. Mus. 1844.)

Když sem před mnohými lety, k žádosti zpytatele slovanských práv, Václava Alexandra Maciejowského, překládáním a vysvětlováním starosrbských, za císaře Dušana sebraných a potvrzených práv se zanášel, uhodil sem nenadále na článek jednající *o vzdání*, jehož pravého smyslu ani tehdáž, ani dlouho potom dovtípiti a dohledati sem se nemohl. Mnohonásobná dotazování jednak u přirozených Slovanův, zvláště v Srbsku, Chorvatech, Dalmatech a Černohoře, zdaližby v podání lidu nějaká památka té věci nebyla zůstala, jednak u učených našich zpytatelův práv a dějin, doma i za hranicemi, jmenovitě v Petrohradě, Moskvě a Varšavě, zdaližby ze starých písemných památek a z dějin Slovanstva nějakého světla dobyti lze nebylo, nevedla k žádoucímu konci, nýbrž jen nový jasný důkaz podala jak málo pouhými dohadkami a domysly v positivních historických záhadách s prospěchem a bezomylnou jistotou pořiditi lze, kteréž, jakož z hlubokého šera minulých věkův se vytasují, tak obyčejně jediné světlem z rovně starých památek se vypryskujícím dokonale objasněny býti mohou. Pročež ponechav tehdáž dalšího hloubání o předmětu tom, co sem později, po vydání nejstarších a nejdůležitějších památek práva českého, polského a litevského, na historické cestě kritické látky k vyjasnění té temné a však předůležité záhady shromáždil, tím se dnes zde, aspoň z podstatné částky, s vyloučením všeho po stranách se rozbíhajícího pátrání sděliti chci.

Vzdání jest jistý spůsob obapolného založení a zavázání se soupeřův před soudem k zaplacení zeměpánu a ouředníkům jeho peněžité pokuty od toho, jehož pře by na soudu nespravedliva shledána byla. Synonyma jsou *vdání* a *vydání*, ač není-li toto poslední omylem čteno a psáno. V souvěkých latině psaných památkách slovce *vzdání* tlumočí se *traditio*, *assignatio*, *poena vallata*, *obligatio* (dicta) „*vadium*“ a *vadium*. Památka právního zvyku toho zachovala se ve právech *staročeských*, *polských*, *litevských* a *srbských*. Nejšířeji a nejjasněji jedná se o něm ve právech staročeských, potom v polských; kratčeji v litevských; nejstručněji a nejtemněji v srbských: pročež v tomto pořádku výroky starobylých těch památek na zřetel bráti a trest jejich svědectví uvažovati budeme.

Právo české.

Ve čtyrech památkách dřevních českých práv, pokudž mně povědomo, zachovala se buď zběžná zmínka, buď prostrannější zpráva o staroslovanském zvyku, vzdání jmenovaném, totiž v *ouřední listině zemského soudu Pražského* l. 1284, v *knize starého pána z Rosenberka*, v *řádu práva zemského* a v *zákonech Karla IV.*

V *listině* nejdřív jmenované dovoluje zemský soud Pražský župnímu soudu Plzeňskému čili cúdě Plzeňské, aby k žádosti proboštа Chotěšovského k ohledání škod, na statcích klášterních učiněných, pro vzdálenost města Prahy, svého komorníka místo Pražského vysílati mohla, a však podíl ze vzdání, ouředníkům Pražského soudu náležitý, proboštu odevzdati povinna byla. Ostatně v listině této pouze o vzdání hovad se mluví v tato slova: „Camerarium, per quem *tradantur seu assignentur* beneficio animalia ... qui animalia damnificantia . . . beneficio in Pilzna vel in Mysa *tradere seu assignare* valeat . . . salva nostra debita portione de hujusmodi animalibus, quae beneficio *assignari* continget . . ipsi praeposito partem nos contingentem de vestro judicio, tam in argento, denariis, animalibus,

quam rebus aliis, recipiendam vice nostri commisimus, cui ipsa volumus *assignari*. [1])

Místněji a jasněji o vzdání jedná se v *knize starého pána z Rosenberka*, na konci XIII. anebo na začátku XIV. stol. dle staré praxi u soudu žemského v království českém sepsané. Uvedeme zde tresť slov k věci naší se vztahujících. „Když sta pojala posly na ohledánié, čteme v hlavě XVII. o vdání, kde sie mu škoda stala, z niéž pohoní, když sie vzepříta, móž jeden vdáti druhého . . . Vdánié prvé tři sta haléřóv; druhé šest set haléřóv; třetié devat set haléřóv; vdánié v ohřeb to je, což na nem a pod ním málo nebo vele, to jide vše na úřad. Pakli řekl: dávaju jej v ohřeb i šíju, bezprávně vdal, proto při ztratil, že život vdal. . . . Kohož dadié věč s právem nebo bez práva, to je s právem na úřad vdánié. Vdánié zpravte

---

[1]) Listinu tuto, ještě netištěnou, klademe zde pro důležitost věci, v celosti. „Hoygerus summus camerarius, Bolezlaus summus judex provincialis regni Boëmiæ, Radozlaus notarius terræ, ceterique beneficiarii Pragenses, viris providis H. camerario, Ul. judici provinciali et universis beneficiariis Pilznensis provinciæ, salutem et bonorum omnium incrementa. Accedens nos dominus Myrozlaus, venerabilis præpositus de Chotessow, nobis exposuit cum querela, quod per vicinos suos termini possessionum sui monasterii sæpius occupantur, ac ipse et homines sui in seminibus, pratis et pascuis ac alias molestantur, eædemque occupationes et molestationes remanent inpunitæ, eo quod propter distantiam viarum camerarium nostri beneficii seu judicii, per quem *tradantur seu assignentur* beneficio animalia ipsum et suos homines dampnificantia, habere nequeat, cum opportunitas exigit et requirit, petens a nobis suppliciter, ut sibi, suo monasterio et hominibus ipsius præbere super hoc salubre remedium dignaremur. Nos vero qui ad hoc sumus constituti, ut injuriis occurramus, de communi nostro et deliberato consilio, præfato domino præposito concessimus et concessisse tenore præsentium nos sciatis, ut quandocunque dictus præpositus in terminis possessionum monasterii sui turbatus fuerit, vel in seminibus, pratis, pascuis suis et suorum hominum molestatus, liberam facultatem habeat eligendi vel assumendi sibi camerarium de judicio provinciali in Pilzna vel in Mysa, qui animalia dampnificantia bona ipsius et suorum hominium beneficio in Pilzna vel in Mysa *tradere seu assignare* valeat loco et vice camerarii, qui de beneficio seu judicio nostro in hujusmodi excessibus consuevit assumi, salva tamen nostra debita portione de hujusmodi animalibus, quæ beneficio *assignari* continget, quam nobis nolumus deperire. Scientes, quod ipsi præposito partem nos contingentem de vestro judicio, tam in argento, denariis, animalibus, quam rebus aliis, recipiendam vice nostri commisimus, cui ipsa volumus *assignari*. Et ut præmissis valeatis fidem credulam adhibere, præsentes literas sigillo terræ communiri fecimus in testimonium veritatis. Actum et datum Pragæ anno domini millesimo ducentesimo octogesimo quarto XIII. kal. Junii XII indictionis. (Z rukopisné sbírky Fr. Palackého.)

napřed jakož komorníci vyznajú, že sta sie vdala.“ [2]) Potom následuje širší vypravování o rozdílech vdání a o některých při tom zachovávaných obzvláštních formálnostech a výminkách, k nimž my na ten čas zření svého obraceti nebudeme, pouze podstatu věci v uvážení berouce. To jediné připomeneme, že dvůj byl spůsob vdání: jeden po půhonu, s posly čili komorníky obojí straně od soudu k ohledání škody danými, o němž vlastně hořejší slova vznějí; druhý bez půhonu a odpovědi. když žalobník škůdce svého, anebo dobytek jeho, na skutku samém anebo hned po něm komorníkovi vdal. V poslední případnosti musel se vdaný hned na místě buď základem buď rukojměmi komorníkovi vyručiti; v druhé případnosti ani základu ani zarukování na místě potřebí nebylo, nýbrž súpeři, vrátivše se k úřadu, povinni byli položením peněz aneb rukojměmi zpraviti dříve vzdání, nežli jejich pře rozsouzena byla.

Pustivše uvažování všech těchto podrobností mimo sebe, obrátíme zřetel pouze na onen spůsob vzdání, při němž po učiněných škodách spor mezi soupeři o právo k dědině a statku byl vzešel. Formule od nás nahoře z knihy starého pána z Rosenberka uvedená vyjasňuje se v některých okolnostech tím, co o vzdání v *Řádu práva zemského*, památce původně latinsky mezi l. 1348 a 1355 sepsané a teprvé po smrti Karla IV. na česko přeložené, poznamenáno stojí. Tu zajisté §. 56—58. takto čte se: „Kdyžby ten den přišel ješto máta ohledovati tu škodu ta komorníky, tehdy ten póvod nebo jeho poručník na tom miéstě má jich dočkati na koni. A kdyžby je uzřel, má s koně ssiesti, a má s sebe kuklu sniéti a meč odložiti, plášť i jiné rúcho s sebe svléci až po pás. Pakliby toho neučinil, tehdy ten kóň, meč i to rúcho, v čemžby jej zastihli na koni, má spadnúti na komorníky ty. A kdyžby jich dočakal obnaže sie a pohnaný neb jeho poručník tu stál: tehdy má vstúpě nohú pravú na tu dědinu řiéci: poslové slyšte, že tento (ukáže naň prstem a pojmenuje jej a odkudž jest) tuto mi škodu učinil (pojmenuje: obilé spásl, neb štěpy otřásl, neb ryby vylovil, neb les srúbal,

---

[2]) *Palackého* Archiv český. D. I. Str. 481.

na čemžby mu sie škoda stala), a ty škody mám ot něho za sto neb za dvě stě hřiven stříébra, jakž jest summa v žalobě. Tehdy pohnaný taktéž se má obnažiti, a ot sebe všecko otlože, má na túž dědinu vstúpiti levú nohú, a má řiéci: Slyšte poslové, tato dědina jest má a ne jeho (ač má k ní které právo, toho dotýkaje práva), a tohoto póvoda vzdávám (*do* sive *trado*, quod vulgariter *vdávaju* dicitur) úředníkóm Pražským ve třech stech peněziéch. Tehdy póvod má řiéci: Slyšte komorníci! jáť sem jej pohnal, jáť jej vzdávám úředníkóm Pražským ve třech stech peněziéch. Druhé pohnaný má řiéci: A já vzdávám jej v šesti stech peněziéch. A póvod druhé dié: A já jej vzdávám v šesti stech peněziéch. Třetié pohnaný dié: A já jej vzdávám v devěti stech peněziéch. Tu čtvrté a posledně pohnaný má řiéci: A jáť jej dávám na ohřeb. A póvod takéž dié: Jáť jej také vzdávám na ohřeb.“ [3]) Na to v latinském textu následuje, čeho v českém překladu není: „Vel aliter etiam fieri potest *traditio* seu *vdávanié*, cum aliquis ex litigantibus dicit: ego *dono* adversarium meum beneficio in trecentis denariis; et ipse adversarius; et ego eum etiam *dono* in sextentis denariis; et ipse iterum *donat* in noningentis denariis; et alter contra *tradit* in XII. centenariis; et ille iterum et ultimo dicere debet: et ego *dono* ipsum in ohřeb; et ipse eundem similiter *tradet* in ohřeb.“ [4]) — Coby *ohřeb* v latině byl, již spisovatel Řádu práva zemského sám s dokonalou jistotou nevěděl, neboť tak dí: „Tuto pilně znamenaj, co jest to ohřeb? Jedni pravié, že kterýby propadl a při svou zratil před úředníky Pražskými, má otsúzen býti hrdla i sbožié, jakoby byl již pohřeben; neb ohřeb česky vzní jako pohřeb. Druzi pravié, že ohřeb jest rok položený státi před úředníky, a ktožby jej zameškal, jiné viny nemá, než aby ztratil hrdlo i sbožié, protož jeho neslušiéižádnému zameškati. Třetié pravié, že ohřeb jest summa těch peněz, v kterýchž sie vzdávají úředníkóm až do dvanádsti set.“ [5]) Ze zákonův

---

[3]) *Palackého* Archiv český. D. II. str. 105.
[4]) *Palackého* Archiv český D. II. st. 106.
[5]) *Palackého* Archiv český D. II. str. 106—107.

Karla IV. s jistotou se dovíme, co by ohřeb byl, a spolu shledáme, že všecky tyto tři výklady mylné jsou, ačkoli poslední poněkud a z částky ku pravdě se blíží.

V zákonech totiž Karla IV., pod jménem *Majestas Carolina* vůbec známých, od dotčeného krále již před l. 1348 sepsaných a l. 1355 odvolaných, též dosti obšírně, a při tom mnohem určitěji a jasněji, než kde jinde, o vzdání se jedná, a sice ve článku CXXV., jehož nápis jest: de actione civili super succisione silvarum, annonarum, pratorum, captura piscium et his similium. Článek tento, jehož jediné původní latinský text, nikoli český překlad, se zachoval, jest jen doplněk předcházejícího CXXIVho článku: „De eo, qui cum animalibus suis blada destruxerit aliena,“ a zdá se býti vstavka, ačkoli souvěká, vážená ze starobylého podání o věci tehdáž již neběžné: „particularia, quae *aliquando* in causis hujusmodi novimus contigisse, . . . solemnitas, quam ex consuetudine regni servari inter privatas personas percepimus *temporibus antiquatis*“ — jsou slova zákonodárcova. Nebudeť zbytečno, uvésti zde aspoň hlavní částky zákonu o vdání čili vzdání. Jsouť pak tyto: „Adveniente termino, in hereditate ipsa partibus existentibus, et bedellis per judicem assignatis, actor pedes, depositis vestibus consuetis, vidente, audiente et intelligente citato ejusque bedello, locum dati damni personaliter calcando demonstret, dicens: talis N. damnum mihi intulit in loco isto, succidendo arbores istas sive bladum, vel aliter, prout idem duxerit asserendum, quod aestimo ad marcas argenti vel grossos N. sicut in querimonia super hoc per me facta plenius continetur. Citatus vero, si hereditatem suam eamdem duxerit asserendam, adhibito sibi bedello suo, depositis vestibus, hereditatem ingressus in loco damni dati, debet asserere dictis bedellis dicens: hereditas haec est mea, allegando titulum, et jus quod habet in illa adjiciens: et hunc actorem, qui me citari fecit, trado beneficio Pragensi in CCC denariis; actore ipso statim si sua interesse putaverit et jus habere confidit in hereditate praedicta, asserente bidellis eisdem: et ego eundem adversarium meum trado dicto beneficio in CCC denariis. Tunc citatus iterum tradat seu det ac-

torem dicto beneficio in VI^c^. denariis, actore immediate sequente citatum ipsum totidem in VI^c^. denariis beneficio saepe dicto tradente. Et iterum citatus tertio, modo praemisso, tradat actorem in noningentis denariis, actore similiter respondente: et ego eundem adversarium trado in IX^c^. denaris. Ultimo citatus dicat: et ego trado eundem iu *ohřeb, hoc est in aequivalenti summa pecuniae traditionibus supradictis et aestimationis totius hereditatis*, quam non licet per partes ipsas transgredi in ipsis traditionibus quoquomodo. Selemnitate proxime praescripita servata . . . partes ipsae et bedelli termino assignato compareant coram judice, *assignantes unaquaeque partium pecunias in traditionibus designatas beneficiariis, aut aliter cum iis concordiam facientes.* . . . Pars, quae in probatione defecerit . . . parti adversae probanti . . . ad totam causam et ipsam hereditatem, super qua facta fuit traditio, et in pecunia quantacunque in traditionibus ipsis expressa, condemnabitur ipso facto, et assignabitur parti victrici pro obento jure, *medietate dictae pecuniae beneficiariis assignata, et reliqua medietate cum hereditate remanente penes partem victricem eandem.*" [6]) Patrno, že formule vzdání v těchto zákonech předepsaná srovnává se, co do podstaty věci, s první formulí Řádu práva zemského jakož i s tím, co o stupňování peněžitých základův v knize starého pána z Rosenberka položeno jest. Než nejdůležitější jest určité vymezeni *ohřebu*, totiž že *ohřeb* jest summa, jenž povstává z peněz ve vzdání vyčitaných (devatenácte set,) a z ceny dědiny čili statku, o nějž spor vzešel, dohromady vzatých. Že vymezení toto pravdivé a jisté jest, a že spisovatel i překladatel Řádu práva zemského na omylu jsou pokládajíce ohřeb za jedno s pohřebem čili ztrátou hrdla i statku (v jisté případnosti), nebudeme v pochybnost bráti, povážíme-li, že zakládati se o šíji, dle knihy starého pána z Rosenberka, zákony zapověděno bylo, a že, kdo se toho opovážil, při svou ztratil. I Majestas Carolina dí: „Aequivalentem summam pecuniae traditionibus supradictis et aestimationis totius hereditatis . . .

[6]) *Palackého* Archiv český D. III. str. 178 sld.

non licet per partes ipsas transgredi in ipsis traditionibus quoquomodo.“ Neméně důležito jest, o čemž se zde dovídáme, že summa ta peněz, v ohřebu obsažená, mezi stranou v rozepři vítězící a mezi ouředníky toho soudu, u něhož pře konána, na rovno rozdělena bývala.

Právo polské.

V právech polských, podobně jako v českých, ve čtyřech rozličných památkách, pokudž víme, zmínka o vzdání a ohřebu, dle našeho výkladu, se zachovala, neboť těchto slov samých v zákonech polských, latinsky psaných, ovšem nenacházíme; a sice ve *výsadě knížete Boleslava zemi Mazovské* l. 1408. dané, v jiné *výsadě knížete Boleslava zemi Zakročimské* l. 1482. vydané, v *Statutách Mazovských* l. 1531. sebraných a potvrzených a naposledy v *Mandátu krále Zikmunta* l. 1532 vyšlém. K našemu předsevzetí náleží, bychom dříve svědectví těchto čtyr pramenův v původní jejich tresti a přesnosti vyslyšeli.

Článek *výsady knížete Mazovského Boleslava dané zemi Mazovské* l. 1408., jednající o vdání, jest nadepsán: De poena jednane et vadio, a zní takto: „Imprimis namque damus ipsis omnibus nostris fidelibus, et eorum posteritatibus, plenam et omnimodam potestatem in omnibus eorum causis, magnis et parvis, inter eos in jure terrestri motis et movendis, etiam circa crucem amicabiliter componendi et concordandi. Qua concordia facta, ipsae partes, aut una earum, quam arbitri condemnaverint, poenas integras, jednane dictas, in duabus septimanis immediate sequendis, judicio, sub poenis in terra currentibus et consuetis, solvent et pagabunt. *Poena* vero *vallata* seu *vadii* super quibuscunque causis, ac per quascunque personas quomodolibet interposita, omnino excepta, pro qua ipsae partes litigari debebunt, nec poterint concordari, et hoc propter subditorum nostrorum animadversionem et castigationem.“ [7]) To

---

[7]) *J. V. Bandtkie* Jus polonic. (Vars. 1831. 4°.) p. 456. Ve vytištěném textu jest několik omylův, jako accepta místo excepta, non debebunt místo debebunt atd.

jest: Ve všech jiných rozepřech mohou soupeři po vykonané žalobě a po půhonu, přátelsky se smířiti, zaplatíce soudu tak jmenované „jednané“ (poena concordiae); než v rozepřech, v nichž o pokutu *„poena vallata seu vadii“* řečenou se jedná, nižádné přátelské narovnání místa nemá. Příčina, již zákonodárce udává, jest paedagogická; a však dle pravdy, jak mně se vidí spíše by se na dně měšce knížete a jeho ouředníkův než kde jinde hledati měla.

Téměř v týž smysl o věci té vyjadřuje se *výsada knížete Mazovského Boleslava* daná *zemi Zakročimské l. 1482.* Článek sem náležící nadepsán jest: de poena jednane et vadio. Dále v textu praví: „Deinde omnes praelatos, spirituales et seculares, nec non nobiles, terrigenas, barones, milites, et eorum kmethones, a tota sive integra poena concordiae, dicta jednane, liberamus, eximimus, et praesentibus ex nunc perpetuis temporibus absolvimus: ut quotiens praefati praelati, nobiles, et subditi nostri, eorumque subjecti, ad judicia nostra terrestria pro quibuscunque causis et ad justitiam quarumcunque personarum tracti aut conventi fuerint, causasque suas inter eos judicialiter motas per concordiam et arbitrium bonorum virorum lite indecisa sopierint et concordaverint, totiens ipsam poenam concordiae, alias jednane, nobis et nostris dignitariis, sive quibuscunque officialibus, in parte vel in toto minime solvere tenebuntur, *poenis vallatis* exceptis, quas in suo robore, et etiam diu servatas consuetudines confirmamus, ita, quod ipsam *poenam vallatam,* in jure et citatione nominatam, per concordiam hincinde nullatenus evadere poterint.“ [8]) Patrno, že proud času mezi l. 1408. a 1482. opět jeden hřeb z jařma pravotícího se národu vyrazil: placení pokuty čili podatku soudcům, jednané řečeného (*poena concordiae*), přestalo. Jen poena vallata zůstala ve své nepřemožené přísnosti.

Než netrvalo již dlouho, až týž neuchylný proud času i k této se pobral a ji konečně podvrátil. Ve *statutách Mazovských,* l. 1531, za krále polského Zykmunta obnovených, čte se sice ještě v článku nadepsaném: De poena vallata: „Quando

---

[8]) *Bandtkie* Jus polonic. p. 462.

actor in *poena vallata* labitur judicialiter, totam poenam principi aut ejus capitaneo solvere tenetur, si vero reus in eadem poena condemnatur, hujus poenae medietas principi terrae et altera medietas actori pertinebit, secundum antiquam consuetudinem terrae;“ [9]) ale na odpor tomu již o rok později, l. 1532, týž král Zykmunt, v doplňujícím mandátu k témuž statutu, vyzdvihl i zrušil starobylý zvyk vzdání čili ohřebu dokonce těmito slovy: „Quamvis veteri consuetudine et privilegiis ducum . . . prohibitum erat omnibus subditis in isto ducatu *vadium* seu *poenam vallatam*, per citationem seu quovis alio modo ad judicium deductam, aliqua compositione et concordia partium sopiri et extingui absque consensu principis; nos tamen . . . admittimus pro talibus *vadiis* et *poenis vallatis* . . . facere et inire compositionem et concordiam ac se ipsos mutuo ex hujusmodi vadio dimitere, antequam sententia pro eodem vadio inter [10]) partes per judicium lata et pronunciata fuerit.“ Podle toho v Polště, a jmenovitě v Mazovech, právní zvyk vzdání až do l. 1532. trval.

Coby právní ten název: *poena vallata*, jehož v jiných latinských památkách středního věku nižadné stopy sem nenašel, znamenati měl, nikdež v těch dotčených právech a zákonech výslovně poznamenáno nenacházím; než z užívaného s ním zároveň středolatinského slovce *vadium*, t. staroněmecky wetti, lat. jednak pignus, jednak pactum, sponsio [11]), jasně vysvitá, že to nic jiného není, nežli známá odjinud, u př. z dřevních zákonův langobardských, *poena obligata*, in quam quis se ex pacto obligavit, adstrinxit. (Lex Langob. l. I. tit. 16.) Ano, není u mne v pochybnosti, že neobyčejný ten název v polské latině nic jiného není, nežli doslovné přeložení staroslovanského *ohřeb*. Neboť ohřebsti, t. *ohrabati*, odkudž *ohřeb* znamená vlastně vallo munire, vallare; podle toho poena vallata tolik co exaggerata, munita, adstricta, t. na nejvýš, na vrch, jehož překročiti zákonem zahájeno, dovedená, svrchovaná, pevná. Muselo tedy tehdáž, když dotčené právní

---

[9]) *Bandtkie* Jus polonicum p. 408.
[10]) *Bandtkie* Jus. polonicum p. 416.
[11]) *J. Grimm* Deutsche Rechtsalterthümer str. 601. coll. 618. 621.

památky psány, slovo *ohřeb* (ogřeb) v ústech lidu polského ještě běžné býti. Podle všeho toho nebude, tuším, od střízlivého a nepředpojatého soudce v pochybnost bráno, že věc, o níž v polských právech pod nápisy *vadium* a *poena vallata* se jedná, s naším *vzdáním* a *ohřebem* jedna a táž jest.

Právo litevské.

Velmi krátká, a však přitom dosti jistá a nepochybná zmínka o staroslovanském právním zvyku vzdání zachovala se v jedné památce zákonodatelství polsko-litevského, totiž ve *výsadním listu od Velikého knížete Litevského Alexandra l. 1492. národu Litevskému ve Žmudi (Samogitia) obývajícímu* vydaném, a v archivu Litevském v obojím jazyku, běloruském i latinském, zachovaném. Zníť zajisté listu tohoto článek čtvrtý v tato slova: „Item obligatio „*vadium*“ alias *wdawszczyzna*, nec etiam judiciales alias peresudy de cetero inter ipsos fieri non debent.“ V běloruském textu kratčeji: „Též *vdanie* i peresudy nemajut byti meži imi“ [12]). Ve vydaném od hr. Działyńského textu oboje slovo čte se zkaženě a beze smyslu, ono „wiławszczyzna“, toto „vydany“: než to, aspoň co do prvního slova, zjevný a makavý omyl jest, jakož vůbec celé to vydání, zvláště v druhé polovici, počnouc od archu 26ho, velmi nesprávně tištěno a téměř nesčíslnými omyly nakvašeno jest. Slovo wdawszczyzna, tvořené dle obdoby ostatních názvův, týkajících se podatkův, na př. serebščizna, paňščizna, vołovščizna, tatarščizna atd., pojišťuje se na místě tomto jednak slovem v běloruském textu stojícím vydanie, čili, jakž raději čtu, vdanie, jednak připojeným v latinském textu „obligatio vadium,“ jednak názorností a nutností věci samé: slovo wiławščizna jest ve slovanštině non ens. Ostatně i z tohoto zákonného ustanovení patrno, že čas vzdání na konci XV stol. již v celém Slovanstvu i Litvě byl vypršel.

---

12) *(A. T. hr. Działyńskiego)* Zbiór praw Litewskich (Poznań 1841. 4°.) Str. 68.

Právo srbské.

V *zákonech srbských* za slavného cáře *Štěpána Dušana* na obecných sněmích l. 1349 a 1354 podle starých zvykův a zřízení dohromady sebraných a stvrzených, čte se, jakoby o samotě a bez souvislosti s jinými následující záhadné ustanovení: „Uzdanija da něsť nikomu ni v *česom*. Ktoli se pouzda *za što*, da platit samo sedmo.“ Tak podle rukopisu okolo l. 1390: v jiném rp. od l. 1700 pouze s proměnou dvou slov, totiž takto: „Uzdanija da něsť nikomu ni *zašto*. Ktoli se pouzda *što*, da plati samo sedmo.“ [13]) Totoť hle jest ono hned na začátku přítomného sepsání připomenuté místo starých srbských zákonův, kteréž pro svou temnotu a záhadčivost příčinu mi zavdalo ke hledání světla k vyjasnění jeho v jinoslovanských právních pramenech, a kteréž tím, co sem posavad z památek českých, polských a litevských uvedl, jestli ne úplně a dostatečně, aspoň snesitelně a dosti podobně vyjasněno býti mním. Že při slově „uzdanije“ ani na novosrbský význam „svěření, důvěření se“, ani na „uzdu“, ani na srb. „obez“ a staročes. „obuzstvo“ (pohanění) a podobně při slově „sedmo“ na staroslovanské „sadno, sedno, sadmo, sedmo“ (rána u koně od sedla, tropicky ztráta, škoda) s důvodem mysliti nelze, po nestranném uvážení věci každý snadno se přesvědčí. Smysl, ať zkrátka dopovím, vidí se mi býti tento: „Ke vzdání žádný v žádné při zákonem zavázán není a nucen býti nemá. Jestli však se soupeři dobrovolně vzdají, ať se vyručí šesti rukojměmi.“ Totižto domýšlím se, že úředníci zemští, majíce sami největší zisk ze vzdání, chytrostí svou a rozličnými obmysly k tomu vedli, aby se soupeři co nejčastěji vzdávali, a snad je v Srbsku i k tomu doháněli a nutili: takže obmezení obtížného toho zvyku stalo se potřebným. Vyrukování při vzdání bylo i v Čechách zákony předepsáno; a počet šesti rukojmí v příčině dluhův vyskytl se mi ve výpovědi dluhu Humprechta z Račína, purkrabí hradu Pražského l. 1629, kdež takto se čte:

[13]) A. *Kucharskiego* Najdawniejsze pomniki prawodawstwa Słowiańskiego. (Warsz. 1838 8°.) Str. 122.

Jakož jste rukojmím *sám šestý* v listu dluhu . . . a zapsali jste se pod pokutou atd. [14]) Místo sám druhý, sám třetí atd. říkají nejen Srbové, ale i Slováci: samodruhý, samotřetí atd.

Tolik na ten čas k vysvětlení starého toho právního zvyku, co do hlavní věci: neboť úmysl náš není, bychom se do všestranného rozbírání a vyšetřování předmětu toho ve všech jeho spůsobách, odstínech a podrobnostech, k jakémuž zvláště kniha starého pána z Rosenberka v rozdílu XVI. a XVII. hojnou látku poskýtá, zde pouštěli. Cíl náš dosažen, jestliže jiným, zvláště důkladnější, než my, známost práv majícím zpytatelům aspoň cestu, kterouby se ve vysvětlování jak tohoto, tak i jiných podobných temných předmětův slovanské starobylosti s prospěchem kráčeti mohlo, jsme poukázali, a spolu novým, rázným příkladem dolíčili, jak velice potřebí jest v podobném bádání svědectví domácích památek s jinoslovanskými pilně srovnávati a jedny s druhými vysvětlovati. Z toho, co sem nahoře o vzdání čili vdání z rozličných starých památek a písemností slovo od slova uvedl, snadno se domýšleti lze, jak starý ten právní zvyk u Slovanův a příbuzných jim Litvanův býti musel, ješto jej zároveň v Čechách, v Mazovech, ve Žmudi a v Srbsku nacházíme, a to v době, kdež se vláda a moc jeho již k západu klonila. Téměř ve všech pramenech, v nichž se o zvyklosti té jedná, činí se zmínka o starobylosti její. V knize starého pána z Rosenberka uvodí se co „staré právo," na odpor některým novějším proměnám a přejinačením jednotlivých částek jeho, což tam „nové právo" slove. V Majestátu císaře Karla praví se: particularia, quae *aliquando* in causis hujusmodi novimus contigisse . . . a opět: solemnitas, quam ex consuetudine regni servari inter privatas personas percepimus *temporibus antiquatis*. Podobně ve výsadě Mazovské druhé počítá se mezi „diu conservatas consuetudines," a nejináč slove ve statutu Mazovském, „antiqua consuetudo terrae." Než nejjasnější svědectví hluboké dřevnosti toho zvyku leží, dle mého zdání, ve srovnalosti názvu u tak rozdílných a vzdálených větví a

[14]) V rp. c. k. veřejné knihovny Pražské.

kmenův: zníť zajisté všudy a u všech *vdání, vzdání*, srb. *uzdanije* (pravidelně uz- místo vz-, jako udova místo vdova atd.). Srovnalost tato až na správu slovesa, nevím náhodně-li, se vztahuje: česky „vzdávám pővoda *ve* třech stech penězích," srbsky: „uzdanije . . . *v* česom." K vysvětlení původu a významu názvu toho snad posloužiti může staropolské právo, v němž latinské: *condemnatus*, obyčejně se tlumočí, *vzdaný, zdaný*. [15]) Počátek a příčinu pojmenování nebude nemístno klásti do onoho času, když v jistých přech odsouzený od soudce *za ruku pojat* a vítěziteli *vzdán* býval. Podle toho při latinském *trado* mysliti dlužno na *judicio meo damnatum trado*, a překlad *dono* zdá se býti méně příhodný. — Obrátíme-li zření k samé povaze a duchu této starobylé právní zvyklosti, povážíme-li, kterak, při snadné a přirozené popudlosti stran, z činění škod a skřivdění svých práv se vinících a proti sobě vůči na místě přečinění postavených, prostranná brána k vášnivému, nerozvážnému vzdání se otvírala, přidáme-li k tomu, že poslové čili komorníci, u Srbův přistavové, a ostatní osoby, zisk z té tak veliké pokuty ohřebu mající, podlé známé povahy lidské, nepochybně sami původy častého nadužívání té tak nebezpečné sázky, při níž jedna strana nevyhnutelně a to nemálo prohráti musela, se stávali; velmi snadno se přesvědčíme, že zvyklost tato, kteráž v jistém čase a na jistém stupni vyvinutí právních poměrův mezi údy obce bez velikého nepohodlí svůj průchod a svou platnost míti mohla, stala se v běhu času, při jiné povaze mravův a společenských poměrův, při jiném zřízení soudného řádu, pro strany rozepři vedoucí velmi obtížnou. Podle toho není se čemu diviti, od národu nepochybně za tíhotu souzené, všudy, kde se koli ve starých památkách vyskytuje, již se viklá a k úpadku kvapí: v majestátu Karla IV. jedná se o něm jen jako nádavkem k jinému článku, co o věci již zašlé a zastaralé; v zákonech srbských se obmezuje; v listině Žmudské se vyzdvihuje: jen

---

[15]) *J. Lelewela* Histor. pomniki (Wilno 1824. 4°.) Str. 17. 96. IV. coll. *Bandtkie* pag. 30. §. V. Stat. Litew. 1588. (pol. překl.) Rozd. IV. čl. 16. *G. Czaradzkiego* Proces sądowy. Pozn. 1620. fol. Lit. Sig. A verso. *Linde* p. s. Zdać.

v Mazovech i pod polskými králi ještě trvá, kdežto jinde již dávno žádné zmínky o něm není. Bylo to jistě krásné a výnosné humének pro komoru královskou, ovšem prostrannou, a jakž víme, často práznou. Než i zde je běh věcí čili duch času naposledy obořil, jenž vždy mocnější jest, nežli vůle jednotlivců, jakkoli vysoko postavených.

Krátká zpráva o statutu Polickém.

(Čas. Č. Musea. 1854).

1. Že mezi památkami duchovného života národu, již z proudu divoké bezuzdnosti vyvázlého a občansky i mravně zřízeného, památky právného zřízení a domácího zákonodárství vysoké místo zaujímají, o tom u znatelův věci, cenících běhy lidské podle podstatnosti, nikoli podle tvárnosti, žádné pochybnosti býti nemůže. Obyčejně sice památkám jiného spůsobu, blíže k citu a obraznosti ležícím, přednost se dává což v jistém smyslu, pokudž přitom o vědecký vzhled na věc neběží, propůjčovati se může: než připustíme-li, jakž náleží že duch výše stojí, než příroda, byť i pouhý vývin této byl, čehož my netvrdíme, a opět, že vzdělaný duch výše stojí nežli nevzdělaný, a naposledy, že občanský život, na právě založený a zákony pojištěný, jest neuchylná výminka vší duchovné vzdělanosti každého národu, zajisté nebudeme se rozpakovati stavěti památky, byť sebe menší, právného zřízení a zákonodárství předkův svých na ono vznešené místo, kteréž jim v řadě památek duchovného života a působení praotcův podle spravedlnosti náleží. V samém skutku spatřujeme to očitě i podnes, kterak všickni národové vzdělanější a politické samostatnosti požívající všecku svou snahu a pilnost na shromáždění, zachování a vysvětlení svých starých práv a zákonův vynakládají, tak že důvodně zavírati můžeme, že všeliký národ, jehož vzdělanci, a jmenovitě právníci, starých domácích památek práv a zákonodárství neznají, jim nerozumějí, ba ani jich znáti a jim rozuměti se nesnaží, již na náklonku jest, byť ještě některý čas svým přirozeným jazykem mluviti nepřestal.

2. My Slované, bych se již blíže obraného předmětu dotekl, nemůžemeť sice v bohatství a hojnosti starobylých památek právných vyrovnati se nejedněm národům buď v dřevnosti proslulým, buď nyní kvetoucím, jmenovitě Římanům a Germanům, a však vždy nejsme tak chudí, aby historické právnictví, kdyby ho u nás bylo, nenalezlo výnosné látky pro sebe na domácí půdě. Budiž mi dovoleno připomenouti jen zběžně a dle jména některé hlavní památky tohoto druhu, rozptýlené po rozsáhlých vlastech slovanských, a správného vypořádání i důkladného vysvětlení v jedné obecné sbírce posud nadarmo čekající. Rozumíť pak se samo sebou, že zřetel můj nyní hlavně obrácen jest ku právným památkám čistě slovanským, na slovanské půdě povstalým a v přirozeném slovanském jazyku nás došlým, s vyhrazením všech ustavení a zákonův buď původně latinsky mezi Slovany sepsaných, buď z cizích jazykův, řeckého, latinského a německého, na slovanský přeložených. Takéť ku pobočným a pomocným pramenům nauky o právných starobylostech, jakéž jsou listiny a všeliké úředné písemnosti, zde a na ten čas, pro ukrácení, hledíno nebude. — Mezi všemi Slovany vynikají Rusové starobylostí a ryzostí svých právných památek. Řadu jejich začíná „Pravda ruskaja" od Velikého knížete Jaroslava Vladimiroviče okolo r. 1016 a 1020 vydaná (Rus. Dost. T. I. 1815 a II. 1843, Kalačov 1846). K této se připojují, ač v znamenité vzdálí: Zákony Velikého knížete Jana III. Vasilijeviče l. 1497 (Kalajdovič a Strojev 1819, Akty istor. T. I. 1841), a Sudebník cáře i velikého knížete Jana IV. Vasilijeviče l. 1550 (tíže a tamže). Duchovné zákonodárství, o něž nám zde činiti není, sahá u Rusův ještě výš, totiž až do časův velikého knížete Vladimíra Svatoslaviče čili do konce X. století. — Starší polské zákonodárství bylo veskrze latinské (Bandtkie Jus pol. 1831), nicméně potřeba vyložení ho v jazyku národném již záhy cítěna, odkudž nejen Księgi ustaw polskich i Mazowieckich, v l. 1449, 1450, 1503 a 1541 přeložené (Lelewel 1824), ale i běloruské tlumačení statutu od krále Kazimíra ve Vislici l. 1347 vydaného (Akty k istor. zap. Ross. T. I. 1846.) Ortyle przysiążników

prawa Magdeburskiego, přeložené již v XV. století (Wiszniewski 1843), jen z polovice, totiž strany jazyka, sem náležejí z cizího pole přejaty jsouce. — Naproti tomu Bělorusové nejedněmi vzácnými památkami domácího zákonodárství v přirozeném jazyku honositi se mohou, jakéž jsou, mimo již dotčený statut Vislický: Statut Vladislava II. Jagella Ol'gerdoviče l. 1420—1423 (Akty zap. R. I. 1846), Maistat ili žalovannaja hramota korolja Kazimira, l. 1457 (tamže), Sudebník krále Kazimíra Jagelloviče, l. 1468, a nade všecko znamenitý Statut litevský, l. 1505, 1522—29, 1564, 1588 (Działyński 1841). — Z českých památek právných buďtež zde zkrátka jen nejstarší připomenuty: Kniha starého pána z Rosenberka čili Naučení o praxi u soudu zemského, z konce XIII. neb začátku XIV. stol. (Palacký Archiv I. 1840), Řád práva zemského v Čechách z XIV. století, původně snad latině mezi 1348—1355 sepsaný a na česko po 1378 přeložený (tamže II. 1842), a Ondřeje z Dubé výklad na právo zemské české, mezi 1394—1400 (tamže): neboť Majestas Carolina 1348, jakožto latině sepsaná, ačkoli třikrát česky tlumočená, vlastně a přísně sem nenáleží. — Mnohem řidčeji a v skrovnějším objemu vyskýtají se památky starého zákonodárství u Jihoslovanův. U Srbův posavad jen Zákonník cáře Štěpána Dušana, l. 1349 a 1354, se objevil (Památky Jihosl. 1851). U Illyrův teprvé nedávno některé menší ústavy tiskem na světlo vydány: jmenovitě Zákon Vinodolský, r. 1280 (Kolo sv. III. 1843), a Statut ostrova Krku, l. 1388 (Arkiv II. 1852): o jiných, jako o statutě Polickém, Kastevském, Veprineckém atd., že jich v rukopisech stává, posud jen nejisté pověsti mezi učenými kolovaly.

3. Maje u sebe od vysoce učeného muže a zasloužilého vzdělavatele historických věd, zvláště archaeologie, Františka Carrary, nyní professora v Benátkách, spoluúda našeho [1]),

[1]) Od té doby, co zpráva tato sestavena a v kr. české učené společnosti sekci filologické čtena, znamenitý Carrara, k veliké žalosti svých přátel a k nenabyté škodě nauk od něho vzdělávaných, v nejlepším věku předčasnou smrtí v Benátkách skonal, v měsíci únoru tohoto roku.

dobrý přepis statutu Polického, a zmocněn jsa ku použití ho ku prospěchu věd dle libosti, nemeškám podati obecenstvu těchto takových věcí dbanlivému, krátkou zprávu o statutu tomto, posavad jen dle jména a nejistých o něm pověstí malé hrstce učených známém. Zpráva má ovšem stavovati se bude pouze na literárno-historickém povysvětlení předmětu; neboť rozbor a ocenění obsahu s juridického stanoviště učeným juristům odkázati musím. Dříve však, nežli k vypsání statutu samého přistoupím, něco o zeměpisném položení a prvotných dějích obce Polické v krátkosti předeslati musím. — Krajina, provincia, župa, od nepamětné doby Polίce, chorvatsky Poljica (neutr. plur.) zvaná, leží v nynější Dalmacii, v kraji Spletském u pokrají moře mezi městy Spletem a Omiší tak, že na severu čili ke Spletu nejdřív malou říčku Žarnovnicí, dále asi zemištěm hradu Klisu, na východě a jihu řekou Cetinou, zde znamenité ohbí činící, na západě mořem se obmezuje. Nejstarší vypsání země této, pode dnešním jejím jménem, jest od Palladia Fusca Patavinského, kterýž na samém začátku XVI. stol. kvetl, v tato slova: Opodál do vnitra země ode Spletu asi 80 honův vzdálí jest otvor velikého a přerozkošného údolí, ježto od nejpříkřejších, anobrž neschodných hor (hory *Mošoru*) obklíčeno jsouc, u domácích Police slove. Bydlíť se v něm pouze ve vsech a počítá asi dva tisíce (zbrojných) mužův, kteřížto svými právy se spravujíce, dlouhý čas žádnému přespolnému (cizímu) poddáni nebyli. Máť za meze k východu řeku Cetinu, u jejíhož ústí na oné straně hrad a městys se nachází, jménem Omiš, dosti pověstný. („Sed introrsus procul a Spalato stadiis ferme octoginta sunt fauces maximae amoenissimaeque convallis, quae asperrimis, imo inviis montibus circumdata ab indigenis Politia vocatur. Ea vicatim tantum inhabitata ad duo millia virorum continet, qui suis juribus viventes nulli externo diu paruerunt. Terminatur ab oriente Cetina fluvio, ad cujus ostium in ulteriore ripa arx est et vicus nomine Almissa non incelebris.“ Lucius p. 454.) Jména těchto vsí čili vlastně obcí (Gemeinde), chorvatsky katunův, z nichž se svobodná obec Polická skládala, hlavního hradu neboli města nemajíc, zachovala se nám

ve statutu samém v ustanovení l. 1662, totižto: Donji Dolac, Gornji Dolac, Konstanje (pl.), Zvečanje (neutr.) Čičle (pl. gen. Čičla), Gata (pl.), Dubrova (jinde Pirun-Dubrova), Sitno (gen. Sitnoga), Srinjin, Duče (pl.), Jesenice (pl.) a Postrana, tedy počtem dvanácte. Mimo to připomínají se ve statutu též jména některých jiných vesnic a místností, na př. Tr'uši (trojslabičně), Čažin, Vranje, Kozjak, Mahovo, Gajno, Brac atd. Ona jména obcí trvají i podnes jako taková: a sice v kraji Spletském v okresu (praeturii) téhož jména Jesenice, Postrana, Sitno, Zrinjine (tak); v okresu Siňském Dolac Gornji i Donji, a mimo ty Sriane, Trombusi; v okresu Omišském Čičle, Kostanje, Dubrava, Duče, Gata, Zvečanje, a mimo to ještě Tugari. Nejnověji, totiž v měsíci říjnu b. r. (1853), vyloučeny Kostanje z okresu Omišského a vyhlášeny za střediště nového okresu (ač jestli se v tom nemýlím, neboť v novinách stojí Kistagne). Počet obyvatelův podle hořejšího udání Palladia Fusca poněkud cenĕn býti může: uherský historik Engel jej okolo r. 1793 na 15.000 duší položil. — Z temné a zlomkovité historie obce Polické toliko toto zde zkrátka připomenuto buď. Země od Poličanův obydlená uvodí se již od Konstantina Porfyrogenety (ok. 950) co zvláštní župa chorvatská, v pořadí druhá mezi čtrnácti, pod jménem Cetiny (Tzentzina), a sice bez vytčení hradu neb města v ní. Za kvetoucí doby chorvatsko-dalmatského království připomíná se v listinách XI. století ještě Cetina, a kněz (= kníže) Cetinský (Cetinensis comes, 1066, 1076, 1078), tedy předchůdce Polického kněze. V nejbližších stoletích, XII—XIV., slynuli Poličané již pod tímto svým jménem slávou nejsmělejších a nejlítějších korsárův čili loupežníkův mořských. Léta 1243 pomáhali Spletčanům společně s bánem bosenským a knězem Chlumským proti Trogiřanům. Léta 1268 stiháni byli co zlopověstní korsáři od Spletčanův a Trogiřanův. Léta 1275 tovaryšili s Omišany v loupežnictví mořském, takže od Benátčanův válečně skroceni býti museli. Okolo léta 1322, v čas velikého pozdvižení Šibeničanův a Trogiřanův proti bosenskému bánovi Mladenovi stáli po straně tohoto, kterýž se nejdříve k nim, potom do hradu Klisu utekl. L. 1418—19 po-

máhali přivržencům chorvátského vévody Chrvoje proti odpadlému od něho městu Spletu. Po vpádu Turkův do Hercegoviny a Bosny klesla i Police na čas pod Turky: než v míru mezi Turky a Benátčany l. 1483 zavřeném postoupili Turci Polic vládě Benátské, kterážto, co vrchní a ochranná mocnost, Poličanům dřevné samostatné správy v celosti nechala. Od Benátčanův přešlo panství nad Policemi, jakž vědomo, na Rakousko.

4. Této tak obmezené a v dřevní době hlavně mořským loupežnictvím proslulé krajiny (provincia, župa atd.) statut čili právo a zřízení zemské, jenž se v rukou prof. dra. Carrary nachází, psán jest na papíře, a sice pouze po lícné straně, v malém folii, od Ivana Burgadelli'a, pro Petra Kružićeviće l. 1785. Všeho 112 listův. Čte se zajisté na konci seznamu kapitol: „Na 1785 dado ja Don Petar Kružićević gospodinu Ivi Burgadelu libara 65, što mi je pripisa ovi zakon iliti štatut, a za kartu i oklop dado libar 48;“ a dále na prvním listu textu: „knjige mene Don Petra Kružića rečen (tak) Kružićevića.“ Burgadelli zdá se býti týž kněz v Dalmacii, kterýž, dle Kucharského, před l. 1803 byl Biblí na illyrsko přeložil a před 1810 umřel. O tomto rukopisném statutu kolovala druhdy mezi učenými pověst, jako by byl psán hlaholicí: čehož naskrze není, neboť on psán obyčejnou bosenskou cyrillicí, u katolíkův ode dávna užívanou (aspoň v XIV—XV již jí bylo), kteráž ovšem od cyrillice, u Jihoslovanův řeckého vyznání běžné, velice se různí. Mylná tato pověst tudy povstala, že sami Poličané toto své písmo jmenují hlaholským — tak hluboce u tohoto lidu a představených jeho známost písma a písemnictví klesla! Vypořádání zákonův a ustanovení ve statutu není ani chronologické ani systematické. Zdá se, že tím přepisovatel Burgadelli vinen není, nýbrž že to všecko již ve starším rukopisu, z něhož on svůj přejímal, tak stálo. Anobrž já za to mám, že již sami písaři zemští, aspoň od r. 1665, v němž starší statut obnoven, spořádán a od Marka Žuljeviće, písaře obce, přepsán, rozličná ta ustanovení tak po různu po prázných listech zapisovali, bez šetření v tom pořádku, jakž totéž i u nás někdy v mě-

stech a obcech tak se dálo. Nejstarší datum ve statutu jest r. 1400, na l. 1; jiná výslovně doložená léta jsou tato: 1482 na l. 84, 1576 na l. 28 a 75, 1585 na l. 7 a 13, 1605 na l. 93, 1623 na l. 77, 1636 na l. 96, 1662 na l. 97, 1664 na l. 101, 1665 na l. 1, 102 a 103, 1670 na l. 104, 1685 na l. 29 a 105, 1725 na l. 106 a 108. Jináč by se mysliti muselo, že někdy a někde starý rukopis, jehož listové byli rozmetáni, bez ladu a skladu byl přepisován, jakž se to dosti zhusta stává, jmenovitě s Dušanovým zákonníkem srbským skutečně se přihodilo. U nejstaršího udání, totiž 1400 na l. 1, jest sice znamenati jakousi opravu, tak že v Y ꙋ (1400) poslední písmě jakoby pozměněno, a vedle něho pro větší určitost 1400 arabskými ciframi připsáno; a však, zdá se, rukou samého přepisovatele Burgadelli'a. Co se jazyka tkne, tenť na jednom místě ve statutu samém, totiž v ustanovení l. 1668 na l. 103, jmenuje se *chorvatským:* da se bolje razumi, charvatski i latinski, t. zákon byl psán, jakož i župa Cetina, z níž později Police povstala, od Konstantina Porf. mezi chorvatskými se pokládá. A však v samé podstatě jazyk ten od illyrského, podřečí Čakavského, ničím se nedělí, a k nynějšímu chorvatskému, ovšem později tak nazvanému (původně a vlastně slovinskému), naskrze nenáleží. Z dotčeného místa patrno, že v archivu obce druhdy i *latinský* text téhož statutu se nalezal: čehož stává-li ještě teď, naprosto nevím. V nedostatku latinského překladu k vysvětlení temnějších míst aneb vedle sebe stavení terminologie poněkud, co pomůcky a přístrojí, sloužiti mohou latinské listiny chorvatských a dalmatských králův, a ještě lépe statuty měst a ostrovův dalmatských i chorvatských dílem vydané, dílem v rp. pozůstavající, na př. statuta Jadertina (Ven. 1564), st. civitatis Sebenici (V. 1608), st. communitatis Lesinae (V. 1643), Decreta communitatis Brattiae (Utini 1656), st. cummunitatis Curzulae (V. 1693), st. civitatis Tragurii (V. 1708), st. civitatis Cathari (V. 1715) a mnoho jiných.

5. Dříve nežli o obsahu a povaze statutu, též o zřízení obce Polické, jakéž v samém statutu se zračí, propovíme, nebude zbytečno, položiti na tomto místě rázné líčení Police a

Poličanův od již dotčeného historika Engla. Slova jeho jsou: „V zemi Polické nikdy nebylo žádného hradu čili města: již pod vysokou portou spravovala se svými vlastními zákony, s podržením těchto poddala se dobrovolně pod ochranu obce Benátské. Obyvatelstvo, počtem asi 15.000, dělí se na tři třídy. První se skládá z dvaceti rodů, ježto původ svůj od *uherských* šlechticův odvozují, kteříž v nepokojných časech sem prý se utekli. Druhá jest mnohem většího počtu, a chlubí se tím, že od *bosenské* šlechty pochází. Ostatní lid činí třetí třídu. Na sv. Jiří bývá sněm, jenž slove *sbor*. Každá *třída* rozbije na rovině Gatské své zvláštní stanoviště. Tamť se volí znova a potvrzují představení obce. První osoba čili hlava obce jest „*Veliki knez*“ (Gran Conte, Grossgraf), jenž vždycky z první třídy obrán bývá. Volen pak bývá od menších *knezův* (Conti) čili správcův obcí (t. katunárův, správcův katunův), obraných z bosenské šlechty a přinášejících hlasy svých obcí na sněm. Když volení velikého kněze od malých knězův se děje, volí lid, podle obcí, jež zastupuje, na hromady rozdělený, malé kněze (katunáry) anebo potvrzuje staré. První třída volí týmž časem takéť *vojevodu* (Hauptmann) a dva *prokuratory*. Volení velikého kněze zřídka se vykoná bez násilných skutkův, poněvadž obyčejně více stran bývá. V případku, když tajné volení nevede k cíli, stává se, že nejhorlivější přivrženec ukrade truhlici, v níž výsady země se chrání a kteráž od lidu vždy do rukou velikého kněze se odevzdává. S tímto pokladem uteče se krádce do domu onoho, jehož zvolení přeje. Každý úd rady má právo pronásledovati jej kamením, ručnicemi anebo dýkou, a mnozí práva toho v plnosti užívají. Jestliže pak takový Spartanec své cesty dobře umetl a do domu bez úrazu dorazil, zvolen jest veliký kněz řádně, a žádný proti tomu vzepříti se neopováží. Všecko to upomíná na Siči kozáckou a na starou Spartu. Přisluhování práva jest, jakož obyčejně u národův vojenských, summárné. Vzniknou-li rozepře mezi majetníky pozemností, vyjde soudce na místo, posadí se na půdu na svůj rozestřený plášť, vyslyší důvody obojí strany, pak záhy, seda a nevstana, vypoví svůj nález a tím obyčejně celá pře se končí. Bývá-li Poličanin od ji-

ného z též obce zabit, přichází správce obce s ostatními představenými do domu vrahova, jí, pije a loupí, co nejlepšího tam najde. Po tomto obřadu bývá veliký kněz o příhodě zpraven, kterýž, přijda sám na místo, všechen ostatek pobere. Není-li vražda s těžkými okolnostmi spojena, bývá pachatel pokutou 10 tolarův, t. 8 cechinův, jenž *krvarina* (od *krve*) slove, pokutován. Před časy bývali vrahové kamenováni: později však nechtěl veliký kněz svého výroku odvolání k generálnému proveditorovi podrobiti, a proto dal zločince buď na místě kamenovati, buď, což bylo zištněji a proto obyčejněji, změnou ukamenování v peněžitou pokutu odbyti. Ordalie čili soud ohně a vody zde ještě plný průchod mají, protož někdy viděti nevinné napolo pečené a napolo ochromené. Jindy obžalovaným třísky z jedlového dříví mezi nehty a maso vražíny bývají, aniž chtí jiného dříví, než toho, k tomu potřebovati, aby žádné novoty nebylo, poněvadž statut takové předpisuje. — Ostatně jsou hostinští, zdvořilí, k ženskému pohlaví surovi, aniž jináč, než *„s dopuštěním“ (salva venia)*, o něm mluví, sv. Víta velice ctí, jako staří Slované Vida, a hodí se výborně za vojáky z příčiny svého silného pěkného vzrostu, jakož i pro svou mírnost a otužilost. Země jejich velikým vojskům jest nepřístupná, sami však u velikém počtu výpady činiti mohou, pročež nejen sousedům svým, ale i samým vrchním pánům Benátčanům bývali nebezpeční. V zemišti jejich památná ves *Pirun-Dubrova*, t. Perunův Les. Poněvadž se dobrovolně obci Benátské podali, zůstali všech poplatkův prázni a osvobozeni, vyjma že 300 realův ročně daně platí. V čas války museli vojenskou službu konati. Svobod svých byli vždycky ostražití, pročež každý generál jim je potvrditi musel. A však nicméně někdy předce mírnými prostředky k tomu byli dovedeni, aby něco více v penězích platili anebo i osobně služby konali.“ Tolik a tak Engel o Poličanech, váživ ze spisu „Topografia Veneta (Ven. 1787, 8°. T. II. p. 123—128), ačkoli se ho výslovně nedokládá, a Gabriele Boldu'a (Bericht üb. Dalm. 1748). Nelze zapírati, že zpráva tato v celosti a podstatě na pravdě se zakládá, a však v podrobnostech přimíšeno lecos nedůvodného a smyšleného, jako na př. o vrá-

žení dřevěných třísek pod nehty, o čemž ve statutu ani slovíčka, ačkoli se historik naň táhne.

6. Než vizmež již, čehož o Policech a Poličanech ze statutu samého dověděti se můžeme. Především o zemi čili krajině. Tať se v něm obyčejně jmenuje *provincija Poljička*, než i starší název *župa* několikrát se vyskýtá: *prisvitla gospoda i poštena župa Poljička, a baška u župu, bilig župski.* Rozdělena byla na dvanácte *katunův* (canton, vicus, districtus), jichž jmena nahoře podána: *u svu dvanadeste katunih u Poljícih.* Celé zemi představen byl *knez* (comes, rector), někdy také *veliki knez* jmenovaný, od katunův na rok volený. Povinen byl třikrát do roka jezditi a souditi po Policích se soudci a *plným dvorem* (curia). Vrchní a ochranná vláda Benátská jmenuje se *gospodstvo: prisvětlo gospodstvo Mletačko*, sám dože *gospodin*, kteréhožto slova se také o gospodarech čili o majetnících pozemností a poddaných užívá (dominus fundi). Panstvo Benátské potvrzovalo kneze Polického, na rok voleného. Knezi byli přidáni *soudci* tři, rovněž na rok volení, a sice ze tří plemen č. rodův, z Tišimirův, Limićův a Kremeničanův. Obecných zástupcův čili *prokuratorův* (procurator, fiscalis) bylo tolikéž tré (od 1662 jen dva), a tolikéž ze tří plemen na rok volených. Jim náleželo vybírati desátky a stíhati vinníky před soudem za patery viny čili zločiny, t. za krev č. vraždu, nový háj, boj č. výtržnost (Frevel), sílu č. násilí a zlodějství *(karv, novi gaj, boj, sila, lupež.)* Ještě sem náležel *kančelir, rotni kančelir*, spravující kancelář. Titoť byli hlavní údové, ač dobře-li věci rozumím, *dvoru*, po latinsku *curia.* Z toho viděti, že vyšší úřadové byli již od XV. století v jistých rodech dědiční. Nižší postavení měli *přístavové* (pristaldus, camerarius), vykonávajíce půhony a obeslání, „*pozov*“, asi jako někdy čeští komorníci. Mezi nimi byli *rotní přístavové (pristava a navlastito rotnoga)*, t. u porot užívaní. Katunův čili okresův představení sluli *katunáři.* V hrdelných přech měla *porota (porotje)* průchod, tak však, že obžalovanému, v jistých případnostech, bylo volno nepřijmouti jí a žádati zemského soudu. Porotníkův bylo jindy dvanáct, jindy šest. Pře o statky a dluhy čili o majetnost soudil okresný soud, složený ze čtyr vlastelův čili

šlechticův a devíti dědicův čili svobodníkův. Od něho jakož i od poroty, šlo odvolání k dvorskému soudu, „*Poljički stol*,“ od tohoto ku knězi, a naposledy od tohoto, s jistým vymezením, ku knězi Spletskému. Sedlákům čili kmetům a kmetićům první soudná stolice *gospodar* t. zemský pán (dominus fundi), jako v Uhřích. Již z toho viděti, že soudy nebyly kvapné a krátké, ačkoli to Engel tvrdí. V čele zbrojného lidu („vojska“ nom. f.) stál *vojvoda*, o němž málo se čte, vyjma, že neplatil nic leč desátky a daň tureckou č. *arač*. Obyvatelstvo dělilo se na čtyry třídy: 1. šlechtu, *vlastelin, vlastele;* 2. svobodníky, *didići*, 3. sedláky, poddané, *kmetovi, kmetići, podložnici*, a 4. vlachy pastuchy, *vlašići (svim plamenitim vlastelom i didićem i kmetićem i vlasićem*, než obyčejněji *vlastelom i didićem i kmetićem*, a nejobyčejněji jen *vlastelom i didičem!)* Pozemnosti slovem *plemenština*, a dělí se na *baštiny* (f. avitici), od starého *bašta* (otec), a *ždribnice* (f. sorte divisus) i *podvornice* (Pachtgut): naproti tomu peníze slovou významně *blago*. Schůze byly dvoje: sjezdy katunské a sněm obecný zemský; k jednomu i druhému chodili pouze *vlasteli* a *didici*. Slovouť pak *zbor, sajam, stanak* a jen jednou *viće*. Na sněmu obecném se ustanovovaly zákony *(statuty*, „*Poljíca uzakoniše i ustatutiše ovako...)*. Výroky, nálezy *(„listi stolačke, što izhodi iz kvatirna“)* a ustanovení se psaly na *bunbažině* (bombycina), a pečetili pečetí zemskou: od níž znamení zemské, *bilig županí*, nepochybně bylo rozdílné, rovné něm. Hausmarke, Hofmarke atd., známé i jinde u nás („*znamę zemi konik*“, list. ruská). Z vedlejších věcí buďtež zde ještě připomenuty 1. míra, váha a peníze: *kvarta Poljička, Omiška, Spliska, libra* (lira, livre), *beč* (dimid. solidus), *bolanča* (obolus? bollendinus? bolognino?), *orlak* (druh peněz s orlem), *rozga (put širok jednu rozgu);* 2. stavení a domy panské, vlastelské: *kašteja* (castellum), *polača a polita* (palatium, *polača u japno, polača u pod, na selu polita)*, a naproti selské *gomionica, kuća gomionica, tor* (crates, Hürde für das Hornvieh), *vlaš* (hiemale ovium) atd.

7. Statut Polický rozvržen jest na menší články čili rozdíly, jichž dohromady asi 108 se počítá. Z těchto mnohé zdají se býti starší osnovy: které, tohoť s jistotou určiti nelze, neboť

již od začátku promícbány jsou ustanoveními novějšími, mezi ně vetkanými. Majíť pak v přepise Carrarově své zvláštní nápisy, jakož i ohlavení čili registra napřed, tak však, že se nápisy v textu s ohlavením na předu nevždycky a dokonale srovnávají. Znějíť pak takto: 1. pàrvi zakon od kneza, 2. sud pàrvi na stol Poljički, 3. roki, tko se prije, 4. od traditura, i zabave i sile, 5. da se mogu prokaraturi prit suproć krivcu i skupit desetinu, 6. od osude plemenita čovika i porotje lupežu, 7. od setencie kneza i ča je vojvoda i ča se osudi lupež, 8. kmetiću párvi sud njegov gospodar, 9. od robstva, 10. da nemore Vlah stati u Poljica i ko bi ubio izvanjskoga atd. Z těchto nápisův, ačkoli dle podobnosti pozdějších, již poněkud povahu jazyka a slohu poznati a posuzovati lze, jenž jest prostota a nelíčenost, stavu vědecky nevzdělaného národu přiměřená. Právná terminologie ještě v samém zárodku, starých kořenných názvův slovanských jest sice něco, ale v skrovném počtu, naproti tomu cizích slov hojnost. Uvedeme všeho toho některé příklady. Actor se opisuje takto: *ovi ki pravi: moje je*, a reus: *ovi ki pita: nedaj bog*, successor takto: *nakon njega (njegov nakon njega)*, mobile, mobilia jest *gibuće*, ale immobile, immobilia *stabulo* (t. stabile). Slovanské názvy jsou: *baština, blago, bližnji* (consanguineus), *četa* (cohors, Truppe), *desetina, didić, družina vàrvna* (druh obecný, nepříbuzný), *dvor, glava* a *glavar, istup* a *ostup* (obscurum), *kmet, knez, lupež* (fur), *meusobac, nadvorje* (nájezd), *obrok* (terminus), *osud* (mulcta pecuniaria), *ozloglasiti* (verläumden), *parba* a *parna* (lis), *plemenština* (fundus), *podložnik* (subditus), *porotje, porotnik* a *rota, rotnik pozov* (citatio), *prinajti* a *pribaviti* (aquirere), *pristav, pristavština, redovnici* (úředníci), *rok* (dilatio), *sajam, stanak, stol* (tabula judiciaria), *sudac, viće, vladika* (episcopus), *vlastelin, vlah* (pastor), *vojvoda, zastava* (uvězení), *zbor, ždribnica, župa* atd. Naproti z ciziny pocházejí: *apeo, asašin, avizan* (vocatus), *band* (mulcta pec.), *deferencija, dota, embra* (imbreviatura, protocollum), *fruštati, kuntentati se, kušencija* (conscientia), *lige* i *parti* (Parteien), *muzuvir* (calumniator), *ožurnik* (usurarius, foenerator), *pasanog* (Fasching), *pena, posidovati, na poštu* (a posta, ex opposito), *prokaratur, račun, rizik* a *rizikanje, setencija, sod* (Sold),

stabulo, statut, suveniti (sovvenire), *škapuo* (it. scampare, gall. échapper), *tastament, traditur* a *traditura* (proditor, proditio), *turma* (obscurum) atd. Při všem tom zachovaly se ve statutu tomto nejedny průpovědi starého a dobrého zrna, na př. *istup nema ostupa, rana koju pokriva . . . (nepokriva) svita, prav se našao, ukrejo ispod praga* (z domu, dvoru, opp. *na polju*), *akoli zaminja plemenštine laptom* (t. po kusích, částkách), *divojka obàrnuta na oposun* (rite, solenniter, desponsata), *zabašnji rok* (určitý, ustanovený) atd.

8. Od ocenění památky naší se stanoviště právnického, z příčiny nedostatečnosti své, zdržeti se musím, odkazuje to učeným juristům. Než o duchu, kterýž v ní vane, tolik zkrátka říci mohu, že statut ten není ani tak krutý a ohrozitelný, ani tak babunský a příšerovidný, jakby dle místa a času snad očekával, ačkoli některé sledy jednoho i druhého, co znaky původu, zde onde na sobě pronáší. V celosti přirovnání k jiným souvěkým a podobným statutům a zákonům se ctí snese. K doložení toho i onoho, co nahoře pověděno, buďtež zde závěrkem některé výjimky z něho uměštěny.

Čl. 25. *Od kàrvi.* Akolibi koji kmetić na svoga gospodara ruke postavija, dužan je jednom rukom. —

Čl. 26. a) *Od ženâ.* Ako bi tko komu bio ženu ali sestru gdihoće ali ćer prez nih uzroka podobna, ta je dužan dvodupli osud, ča je libar 50. Akolibi na kuću došad u kući ali na dvoru, ta je dužan dvakrat toliko, što jest libar 100. b) *Od ženskoga najahivanja na čovika.* Akolibi koja ženska glava na koga najahivala, to s timi nije za to voljan udriti, da odgovoriti. Nulibi ka ženska glava na koga naskakala bojem ali kom kavgom na skubanu ali na boj, prez negova podobna uzroka ali krivine, i tut, akobi je pristapio do praga, za to neplaća ništa. —

Čl. 32. *Od prodaje plemenštine.* Najpàrvo stari zakon hoće, da se *plemenština* nemore prodavati, ni založiti *ustmito*, rekući otajno, a navlastito mimo bližnega. Da imaš prodati svitlo bilodano, i ponuditi pàrvo svoga bližnega. — I zakon je stari Poljički, da ima opoviditi oni, koji misli prodati, na tri zbora, ali pri knezu na tri obroka, govoreći: ovo ću pro-

dati. Ako će koji bližni kupiti, pristupi! Akoli neć, a ja ću, komu mogu. I tko prodaje, nemore iskupiti opet. — Da sada su Poljica i jošće uzakonila, da je bližni volan iskupiti do godišća. Akoli se jošće koji bližni nadje bliže od onoga, ki je iskupia, volan je oni i od onoga iskupiti. Akoli su ta oba pod jednako bližna, ali bi jih i veće bilo, kino su jednako blizu, tada imaju onako i na oni dija iskupiti, kako i svoju plemenštinu dile. Na pokon konca, ako ima biti prava i zakonita prodaja, ima se ciniti po cinci dostojnih, koji procinjuju i stimaju po svoj kušenciji onoj, ča je taj plemenština vridna.

Čl. 44. *Zakon od kàrmak.* Zakon je, da je dužno glavom, kada je na žito, dokle nije niklo. Tada ga je volan, čigovo je žito, ubiti, i onde priniti ga na àrvotinu, gdi je rilo, i ondi ga ostaviti. — Akoli je žito u travu, volan da je ubiv istratiti za se, zač svinja nosi dvoje oružje, kosu i motiku. Akoli je u vinogradu, kako je rečeno, pod gvozdi, more se ubiti i potratiti. — Akoli je kàrznica s prašćići, ali, akoli je jato svinj, nije čovik volan ubiti najboljega ali kàrznice, nego mane, da jedno a ne veće u jedno zastane — I ako je prasac žirovnik, a jest inih manjih, neima se on ubiti, nego manji. Akoli je jedan sam prasac žirovnik brez inih, ima se pàrvo opoviditi prid svidočbom, a pake *obočitivši* volan da je oni ubiti i potratiti toliko u žitu, toliko u vinogradu. — Atkoli bi oni, čiji je prasac, imao gospodara, komu bi imao dat glavu od onoga prasca, tada mu se ima ostaviti glava od njega, a ino je voljan za se obratit. — Da pàrvo se ima najti istinom, jeli mu doisto našasto u želuci pobiližje od grozdov ali od žita, ako je u žitu bija. — A toj se razumij, dokle godir koli počmu putem žito nositi, po onih putih u snopih nemlaćeno, kada se jur počme nositi, taj bilig nesudi ništa, dokle se žito spravi. —

Čl. 54. *Od pristavih.* Akolibi tko porekao pristava, a navlastito rotnoga, tere ga dostigne za krivoga pristava, jest zakõn stari, da mu se imaju isići tri rebra, i nije već virovan ni zašto. Akoli ga nebi dostigao, ki ga je porekao, nego se našao prav, tada na onoga toj pada, ki ga je prava porekao.

Čl. 95. *Od vištic i čarovnic.* Akobi se istinom našla koja vištica ali čarovnica ali vražalica, od pàrvoga obnašanja ima se fruštati. Akoli se veće najde, ima se sažgati. —

Z toho, co jsem posud o vlastnostech statutu Polického krátce a běžně propověděl, zanímavost té památky zákonodárství jihoslovanského, nemýlím-li se, dostatečně vysvitá, tak že přání, aby tiskem na světlo vydána byla, zvláště při tak skrovném počtu těch takových památek, nebude se zdáti nedůvodné.

Slovníček ke statutu Poljickému.

Actor et reus — ovi ki pravi: moje je, — ovi ki pita: nedaj Bog.
apel, apeo — od apela, appelací od zboru ke knězi, od tohoto ke knězi spletskému.
arać v. vojvoda.
asašin, ašasin — zakonom ašasinskim, asašin ili razbojnik.
avizan — katunar nehoće na zbor, budući avizan.
Band mulcta pecuniaria — on da bude u bandu od glave.
baška, privatim, seorsum — a baška u župu.
baština, aviticitas. — kapitul od baštin. Stara baština. Plemenština njegova bližnjemu, koga pristoji po baštini.
beč, dimidius solidus (solidignossus) — po pet bečih.
bilig, — župski.
blago — pecunia.
bližnji, consanguineus — ubio bližnjega ali vàrvnoga za ćića plemenštine.
bolanča, monetae species — bolanču.
bunbažina (membrana?) bombycina? — Za setenciju, ka se pečati na bunbažini.
Carina — grad, ali nove carine ali turkovine (vectigal?)
chàrvatski — da se bolje razumi, chàrvatski i latinski (t. zákon byl psán.)
Četa, cohors, Truppe (n. p. Černohorců proti Turkům) — pošli u četu.
Deferencija lat. differentia — nike razlike i deferencije.
desetina — decima.
didić v. vlastelin — zbor didinski na Kozjaku.
deta, dos — davazme detu. Zli joj da detu.
duplica, duplum — plaća duplicu dvodupli osud.
dùstojníci župy čili krajiny: knez veliki, vojvoda, prokaraturi (dva), katunari, rotni kančelir (l. 1662).
dvor, curia — dopušteno dostojno od kneza i sudac i puna dvora.
Embra, imbreviatura, protocolum (cf. embrum, negotium) —

dokle je Ercegovina po embri i po svidočbi.

Fruštati, fuste verberare, — Vištica ima se fruštat i. conf. Pristapiti.

Gaj novi, — nemus (novum).

gibuće — mobilia (bona) opp. blago & plemenština.

glava, glavar — s glavami i s kapetani, — Knez i vojvoda s ostalima glavari.

gomienica (kuća), slamom pokrivena.

gonik via currulis — u selu gonik.

gospodin 1) dux Venet. — našemu prisvetlomu gospodstvu Mletačkomu. Gospodin potvrzoval Poljického kněze, od země na rok voleného. 2) dominus fundi — kmetić, koji ima svoga gospodina, njegov gospodin mu je podoban sudac.

gospodsk, domini terrae — akobi nebio gosposki podložnik.

gusa, — latrones.

Ispar (sic), — latro.

gušust dimissio? Ispust, in indice 46. istup nema ostupa (al. odstupa f. 46 in textu.)

izdvoriti v. pribaviti.

Jagma — direptio. — Da mu je targ u jagmu obćenu. razjagmiti diripere.

jato grex — jato svinj.

Kančelarija, kančelir imaju dàržati kančelíra obćenoga roćena (r. 1685). — Što izhodi van iz kvatirna od kančelarije.

kàršćanin — nima se ukopati s inimi kàršćani.

kàrznica — akoli ji kàrznica s praščići.

kaštěja — castellum.

katun, vicus, districtus. — u dvanadeste katunih u Poljicih.

katunar — u Poljicih dvanadeste katunarih.

kavga — kavga meu Poljičani, spor, rozepře.

kmet, rusticus, subditus — čovik plemenit ima kmete svoje.

kmetić — Soudí se „u svog gospodina“ čí je, a apelá k onomu soudu a knezi; prid ove sudce i rotnike ali prid kneza.

knez, comes, rector — item *knez veliki*: prid velikim knezom (o Polickém). Knez chodil třikráte do roka soudit „po Poljicih s sudci svojimi i s punim dvorom.“ conf. Gospodin.

kolovoj molendinum — kolovoje mlinske, kolovoj.

kuntentati se oba se kuntentaju. Ko se nebi kuntentao na odluci.

kušencija experientia — po kušenciji.

kvarta certa mensura (fluidorum). Omiška kvarta za po Spliške. Uzimlje se Spliškom kvartem žito. U četiri kvarte Poljičke pet stačunskih. Kvarte mekin.

kvatirán quaternio — što izhodi van iz kvatirna.

Laptom úhrnkem? — akoli zaminja plemenštine laptom ali jih veće u takam.

lige — nike ligi i parti.

list stolački — liste stolačke ali kapitulske.

lupež, fur, — lupež, akobi se lupež našao u selu meusobac.

Martolos — pošli na vojsku s martolosi (četník? ajduk).
meusobac — výtržník. *Meusobština* (poena injuriae).
moći, reliquiae — Druga strana nosi moći s pristavi za kletvom.
muzuvir očit, — calumniator.
Nadvorje, — násilí v domě, nápad na dvůr; od nadvorja.
nakon njega — njegov nakon njega (successor).
neviran — neviran, ali lupež, ali muzuvir.
navština — učiniti pozlobice ali navštine.
Obrok terminus.
oposun na oposun f. (— divojka . . . . obàrnuta na oposun. desponsata Conf. *posag*.
orlak monetae species — Meso . . . . od orlaka prodavati.
osud — mulcta pecuniaria.
ozloglasiti — ki ga je ozloglasio.
ożurnik foenerator. — po ožurnik (užura, užurnik, usura).
Panjkati, (calumniari de perduelle) — ili kojim zlom panjkao.
parba & *parna*, lis. — Od parbe.
partež & *pratež* — sarcina, impedimenta, nijedne parteže, pratež.
parti (i lige), Partheien. — Nike lige i parti.
pasanog, fasching, fastnacht. — budući pasanoga vrime.
pena — pod penu.
plemenština fundus, grundstück, nobilitas. — zakon od plemenštine.
pod — polača u pod.
podhititi se, bürgen? spondere? Podhititi se tolori desetmi.
podložnik (gospodski) subditus — akobi nebio gospodski podložnik.
podoban (sudac), legitimus. — Kmetić koji ima svoga gospodina, njegov gospodin mu je podoban sudac.
podvornica — zastava ali podvornica. Conf. Ždribnica.
pokriva, *nepokriva* (svita ranu) — rana, koju pokriva . . . . nepokriva svita. (O ranách viz f. 17—20.)
polaća & *polita* — polača u japno, polaća u pod. Na selu polita.
porotje, porotnik — porotje, porotnik, porotnici (porotníkův jindy 12, jindy 6.)
posidovati — ne dàržim, ne posidujem tvoga.
pošta (damnum?) — privarka ka bi na poštu učinjena (naschvál?)
potočnik — akoli je potočnik bolje potàrkao.
potočno, plat za hon, lov. — Ča se zove potočno. (Srb. potoč — potjera, potraga, insecutio).
pozlobica — učiniti pozlobice ali novštine.
pozov, — citatio.
prag (limen, pro domo), ukrejo ispod praga. Opp. na polju ili na polje).
prasac — žirovnik.
prav — i prav se našao.
prinajde (cum synonymis) — Čagodir čovik prinajde i pribavi. Ali prikupi, ali *izdvori*. Dostigne, prinašao, stekao (acquivere.)
pristapio — akobi je pristapio do praga. (1. Stapem zahnal, fuste compelleret). Conf. fruštati.
pristav pristaldus, camerarius —

utvàrdili se v pismom i s pristavom. Pozvati s pristavom na kući, govoreći: Pozivam te etc. Pristavi su, po kih se čine pozovi po zakonu. Pristava a navlastito rotnoga (trest naň strašný!) Izpratiti pristava od kneza i sudac (obecní pristav.)

pristavština.

prociniti aestimare — cinci, koji procinjuju.

prokaratur, advocatus — prokuraturi tři, zrovna jako knĕz i súdci od tří plemen a na rok. Vybírali desátky. Mají příti za pĕt vin. Tyť jsou: Kàrv, novi gaj, boj, síla, lupež, stanik, plemenit čovik ali kmetić. Tyť oni pohánĕjí.

prokaraturovati — zanj prokaraturuje.

Račun — od ovoga računa učiniti račun.

raskvartati — obisiti ali rozkvartati.

redovnici (úředníci) — svi redovnici i glavari sa svim pukom. Ali vlastelin, ali didić, ali redovník, ali oni kojehoć vàrsti čovík.

rizik, rizikanje — kakov je trud i kakovo je rizikanje. Trud i rizik.

robstvo — učinijo ko robstvo.

rok — dilatio.

rota — rota po dàržanju t. toho kdo v držení.

rotnici — Svedci a rotnici. (Pro plemenštinu 4 vlastele a 9 didić).

rozga (ruthe), — put širok jednu rozgu.

ruka. — Ako bi koji kmetić na svoga gospodara ruke postavio, dužan je jednom rukom.

rukovna (divojka). Žena mužata ali divojka rukovna.

Sajam, — nundinae; odlože sajma

setencija (saepissime).

sod (sold). — Akobi soda ali provižiun. Izvan bio na sodi ali službi.

stabulo, unbewegl. Gut. — Što je stabulo ali gibuće. Stabulo — negibuće.

stačunski. — u četiri kvarte Poljičke pet stačunskih (mensura).

stanak, conventus — Staše se Poljíca plemeniti vlasti i plemeniti didići na stanku.

stane, — ogradio stane na vlaš blizu drugoga mejaša (Sennerei? hiemale ovium).

stanik, — qui stane inhabitat. lupež stanik.

statut. Statut svoj i zakon svoj. Zpráva o přepise Statutu 1665. Psal Marko Kuljević. Odtud: Ustatutiti, Poljica uzakoniše ovaho. (Ovo neka se zna ecc.)

stol, tabula judiciaria. Poljičk stol aliti zbor.

stupne. — Kolovoj ali stupne (Stampfmühle).

submižni, limitaneus, vicinus. — Od inih submižnih selov (*b* epetnh.)

sudac. — Soudci tři, vedle knĕze, ze tří plemen t. j. iz Tišimirih, Limić a Kremeničanih, zároveň s knĕzem voleni a mĕnĕni.

suveniti & *šuveniti* it. souvenire, — tàrgovac valja da šuvenji najpri svoje selo . . . . i suvenio selo.

Šesti — od šeste četvàrto. (obscur).

škapuo it. scampare, gall. échap-

per, sich retten, entrinnen. — More time biti prost i skapuo.

Takam, takan, par (takan adj., takan i lih); — akoli zaminja plemenštine laptom ali jih veće u takam.

taštament. — zàvět.

tolor, pedeset tolorih.

tor v. vàrtle (Vuk: Hürde für das Hornvieh, crates.)

tovarci — goveda i konji i tòvarci.

traditur, traditura, — proditor, proditio.

turma, — zug, caravane, commeatus.

turmar, — Frachtfuhrmann. Mercium vector. U drugo selo poć prid turmu. (obs. turba? multitudo, furmann?)

Umakati, umicati — dabi umakâ divojku silom. Od umicanja žen.

uzočice — stoji uzočice.

Vàrtao, hortus. — od vàrtlâ — vàrtao je . . . . da je vàrtao . . . . od vàrtla. lupež krede vàrtle i u toru imanje, grozje ecc.

vàrvni — ubio bližnjega ali vàrvnoga za čića plemenštine. Ako že s bratrom bližnem ali dionom ali vàrvnom. Meu braćom ali družinom vàrvnom.

vàrveci — od plamenštine, ka je vàrveća.

viće — viće Poljičko.

vićnik — da ni je vićnik on ni njegov nakon njega.

vladika — episcopus, — za molbu vladik.

vlah, pastor (cum ovibus). — Poljičanin nemore primiti Vlaha, da stoji u Poljicih.

vlastelin. — Četiri vlastele i devet didić . . . . (jesu sudci i rotnici plemenštine). Svim plemenitim vlastelam i didićem i kmetićem i vlašićem. (Níže jen tří první). Svi vlasteli i didići.

vlaš, schválně — ogradio stane na vlaš blizu drugoga mejaša.

vlašić — (Vlah.) Conf. Vlastelin.

vojska — pošli na vojsku.

vojvoda — heerführer. Neplatí nic leč „desetinu“ a Turkům — „arač!“

Zabašnji — na zabašnji rok (terminus peremtorius?)

zaruka — od zaruke, ka se po pristavu zarući.

zastava — zastava od sile. Zemlja u zastavi, . . . ki ju je založio.

zbor — Poljički stol (tab. judici.) oliti sbor f. stol, svi vlasteli. i didići na obćenom zboru. U zboru ali na sajmu. Videntur diferre: zbor conventus, sajam nundinae?

Ždribnica — fundus sorte obtentus: od izgonih na stare i zakonite ždribnice a sada iput podvornice. Stati na svojoj ždribnici.

župa usurpatur de provincia. — baška u župu. Prisvitla gospoda i poštena župa Poljička.

župska de prov. Policensi — bilig župski.

Výměsky o dědičném právě v Čechách
co příspěvek k vysvětlení zlomku Zelenohorského.

(Čtené v posezení hist. odboru kr. České společnosti věd dne 19. pros. 1859, Č. Č. M. 1864.)

Ve schůzce odboru historického královské České společnosti věd, dne 19. prosince, četl pan Dr. P. J. Šafařík některé příspěvky k úplnějšímu výkladu obsahu básně Zlomku Zelenohorského, známé pode jménem Libušina soudu. Ve přístupu poznamenal, že báseň ta ve trojím ohledu uvažována a vysvětlována býti může ve *mluvovědeckém*, *básnickém* a *reálném* čili co do obsahu a věci. V prvním a druhém že posavád mnoho učiněno, ve třetím, nejtěžším, méně. Mnohá důležitá místa, jako upř. kmeti, leši a vladyky, dvě věhlasně děvě, věštby vítězové, obřady soudné vůbec, tři řeky, a jiná podobná, že ještě v reálném ohledu nejsou dostatečně a konečně na čisto postavena. Potom se obrátil přednášeč k onomu místu, kdež se dědičné právo ve starých Čechách naproti německému právu staví, a k vysvětlení tohoto temného místa pomocné světlo z rozličných spisovatelův sebral. Dříve však předeslal své zdání o obsahu a povaze celé básně Zelenohorské.

Hlavní tresť myšlének jeho byla asi následující.

1. Zlomek Zelenohorský obsahuje v sobě *kus* větší dějepravné básně (erzählendes Gedicht), bez začátku a konce.

2. Prvních devatero a následujících sto a dvanáctero veršův jsou částky *jedné a též* básně, nikoli zbytky dvou rozličných básní.

---

[1]) Podávajíce *poslední* Šafaříkovu práci veřejnosti, vzali jsme úvod ze Pražských Novin r. 1859, Čísla 301 (21. prosince), jelikož úvod v rukopise se nacházející, kratčeji a zběžněji navržený, patrně toliko pro podporu paměti v ústné řeči určen byl. Ostatek z rukopisu. Odstavec však 1—20 v tomže čísle Pr. Nov. již otištěn téměř doslovně, ovšem bez dokladův a bez následujících potom poznámek. Čtenář ostatně tuším pozná, že i tento kusý zlomek lapidárnými myšlénkami a slovy sám hlásá svého autora, ač tehdáž již ($1\frac{1}{2}$ leta před smrtí) přetěžce churavého. *Vojt. Šafařík.*

3. V první částce jest zavřen výrok kněžny a věštkyně Libuše, učiněný na sněmě o některých předmětech národního práva v Čechách. (Zač. 8. stol.)

4. Děj v druhé částce básně vypravovaný souvisí nerozlučně s dotčeným výrokem a jest pouhý vývin z něho.

5. V dalším pokračování básně byla bezpochyby zpráva o sňatku Libušině a volení knížete Přemysla. V tom, co se zachovalo, zdá se býti pouze příprava k onomu vypravování.

6. Historická důležitost básně leží v jejím obsahu, a sice hlavně v té částce, kdež se dědičné právo české naproti dědičnému právu německému staví.

7. Z básně patrno, kterak sobě pozdější básník, jehož věk ovšem neznámý jest, a jen dle jazyka poněkud uhododován býti může, tresť obojího toho práva představoval. Historie nás poučiti musí, bylo-li představení jeho pravé čili mylné.

8. Dle básníka bylo starým, *domácím* právem v Čechách, že po smrti otcově vládli synové dědictvím *společně*, vyberouce si za hlavu čeledi čili rodiny jednoho z rodu.

9. Od tohoto obecného práva odstupovalo se však již tehdáž v příčině neshody dědicův (?), kdežto pak následovalo *dělení* rovnou měrou.

10. Vedle tohoto starého domácího právo začalo se, dle básníka, již za času Libušina vluzovati nové *cizí*, jmenovitě německé. Dle tohoto práva dědil *nejstarší* syn dědiny (aviticum, Stammgut) sám, a (rozumí se) odbýval mladší bratry a sestry zbožím mohvitým (totiž ohybitým).

11. Že první spůsob, totiž jak společného vládnutí, tak i dělení rovnou měrou, byl nejen staročeský, nýbrž i staroslovanský vůbec, o tom historie nezáporné svědectví vydává. Ale zdaliž dědění po prvorozenství bylo staroněmecké právo, jest věc posud nerozhodnutá a velmi temná.

12. A předce od rozřešení této otázky závisí z velké částky rozhodnutí záhady o věku a povstání básně Zelenohorské.

13. Panující ve knihách a na katedrách učení jest to, že v Němcích za starodávna, ovšem v první polovice středního věku (5—10. stol.), po otci dědili synové a dcery zá-

roveň, a že dědičné právo prvorozenství teprvé v 14. století se začalo a v 15. století na vrch vzešlo. (Volenci němečtí, Karel IV., zlatá bulla.)

14. Jestliže to nevyvratná pravda, nachází se skladatel básně Zelenohorské ve zjevném odporu s historií a nemůže do staré doby náležeti.

15. Z jiné strany se však zdá, že věc ta ještě dostatečně a všestranně vyšetřena není, a že jsou nezáporné sledy práva prvorozenství v oné staré době aspoň u některých větví germanského kmene. Uvedu zde toho některé příklady, maje zření pouze k národu, nikoli ku panovníkům.

Poznamenání. V posloupnosti panovnické, abych toho slovem dotekl, střídalo se prvorozenství s dělením, jak v Němcích tak i ve Slovanech, a sice již v 7. a 8, století. Merovingové a Karolingové u Franků. Srbové a Chorvati před i po stěhování. (Jakub Grimm.)

Frankové. Chlodvig † 511 4 syny.
Clotar † 561 4 syny.
Ludvig I. † 840 3 syny.

Serbi. Principatu a *patre* ad *duos fratres* devoluto, alter, sumta populi parte *dimidia*, ad R. Imp. Heraclium confugit.

Chrovati, una generatio, quinque *fratres*, Clucas, Lobelus, (Lovelus), Cosentzes, Muchlo, Chrovatus, duaeque sorores, Tuga et Vuga, una *cum suis populis* (γενεὰ . . μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτῶν.)

Haec *prima* narratio, differt *secunda*, Terpimir, Krasimir, Miroslav.

16. První příklad jest u Tacita. Tento praví o Tenkteřích, národu německém u vtoku Lipy do Réna: „Proximi Cattis certum jam alveo Rhenum, quique terminus esse sufficiat, Usipii ac Tencteri colunt. Tencteri super solitum bellorum decus, equestris disciplinæ arte præcellunt. Nec major apud Cattos peditum laus, quam Tencteris equitum. Sic instituere majores, posteri imitantur. Hi lusus infantium, haec juvenum aemulatio, perseverant senes. *Inter familiam, et penates, et jura successionum equi traduntur: excipit filius, non, ut cetera, maximus natus, sed prout ferox bello et melior.*“ Germania 32.

„V súsedství Kattův na Réně, kterýž zde již mezi bezpečnými břehy teče a za hranici slouží, obývají Tenkterové. Tiť vynikají, nad obyčej ostatních bojovníkův, zběhlostí v umění jezdeckém. Tak to zřídili předkové, potomci toho následují. Toť jest hra mládeže, to závod jinochův, v tom setrvávají starci. Mezi čeledí a předměty domácí bohoslužby a právem dědictví odevzdávají se koně: přijímá je syn, nikoli, jak ono ostatní, nejstarší, nýbrž ten, který v boji nejudatnější a nejlepší jest."

„Unter Hausgenossen und Penaten und der Erbschaft Rechten werden die Rosse *überliefert:* sie empängt nicht, gleich dem Uebringen, der Erstgeborene, sondern welcher im *Kampfe* der Muthigste und Bravste." Strombeck. 1816.

17. Druhý příklad jsou Skandinavci, totiž Švédové, Norvehové a Danové. O těchto se vypravuje v kronikách 10—11. století, že u nich po smrti otcově jen *jeden* [1]) ze synův dědil (zdaliž nejstarší, nevím), ostatní pak na válečné výpravy do ciziny se dáti a výživu sobě dobývati museli. Původ a příčina to pověstných normanských tažení.

Odo *abbas Cluniaciensis* († v Toursu 942) de Danorum in Galliam irruptionibus: „Danorum tellus quoniam sibi insufficiens est, *moris est* apud illos, ut per singula lustra multitudo non minima, dictante sortis eventu, a terra sua exsulet, et in alienis terris mansionem sibi, quomodo ad propria non reversura, vindicet."

Dudo Neustrius, decanus S. Quintini (1015) de moribus et actis Normanorum: „Exuberantes atque terram, quam incolunt, habitare non sufficientes, collecta sorte multitudine pubescentium *veterrimo ritu* in externa regna extraduntur nationum, ut acquirant sibi proeliando regna, quibus vivere possint pace perpetua."

Villelmus Gemetecensis (v Normandii, 100 let po usazení tam Normanův, c. 1737) historia Normanorum: „Dani tantis adoleverunt incrementis, ut, dum repletae essent hominibus insulae, quam plures *sancita a regibus lege* cogerentur de propriis sedibus migrare. Nam pater adultos filios cunctos a se pellebat, praeter unum, *quem heredem sui juris relinquebat.*" I. 4.

Ostgöta Lagen. (Ostgotisches Gesetz).

Sbírky zákonův Salských a Ripuarských r. 422 (dle jiných 480). (Gesetz der Salischen Franken). Vydání:

J. G. Eccard Francof. et Lips. 1720. F. (Ostfranken.)

---

[1]) Praeter *unum.* Villelm. An *Einen.* Schlosser.

T. D. Wiarda Gesch. u. Ausleg. d. Sal. Ges. Bremen 1808. 8⁰.
E. A. Feurbach Lex. salica und ihre Recensionen. Erlang. 1831. 4⁰
Paul Warnefridi (774) de gestis Longobardorum.
Mathaeus Westmonastseriensis (c. 1307): flores historiarum.

18. Tyto výpravy Normanův do cizích zemí připomínají se již na začátku 6. století. Léta 515 loupili Danové na ústí Rénu. Potom o nich přes dvě stě let se mlčí. Ale od 8. až do 12. století nic není v historiích nad ně hlučnějšího. Kořisťovali a dílem i osazovali se ve Francii, Britanii (787), Rusku (862), Byzantu (839), Pontu, Andalusii, Italii, Africe, Islandu (870), veslovali do Grénlandu (985) i Ameriky (895), byli hrůzou Baltického, Středozemního i Černého moře. (O starších výpravách Gothův do Vlach 489 a Anglosasův do Britannie 449 tu řeč není.)

19. Sem náleží, co *Schlosser* o Skandinavcích poznamenal: „Mimo to přistupovala k rozmnožení loupežnických tažení Skandinavcův i ta okolnost, že po otci vždy jen jeden syn dědil, tak že ostatní sami sobě vlastnictví hledati a válečně dobývati museli.“ (Weltgesch. f. d. deutsche Volk. V. 214). Podobné k tomu, co Phillips o přednosti prvorozenstva u Němcův napsal: „Staroněmecké právo patrně k tomu směřuje, aby se prvorozenému synovi předčení (Vorrecht) pouštělo. Toto staroněmecké předčení prvorozencův zachovalo se nejvíce v Angličanech. Tuto právní zásadu přinesli tam Normanové ze své vlasti.“

20. Od uvažování jiných, jen postranně sem náležících, příkladův zoumyslně se zdržuji, jako že u Burgundův a Sasův dcery nemohvitost (zemské statky) jen tehdáž dědily, když synův nebylo, u Anglův a Werinův nikdy, což vše rozličné od staročeského práva, dle něhož jakž známo, dcery i nemohvitosti dědily zároveň se syny.

21. Podle všeho toho, co jsem uvedl, zdá se podobati pravdě, že u Tenkterův právo prvorozenství již na konci 1. století, Skandinavcův převádění dědictví na jednoho syna již v 6. století, nedříve-li, místo mělo. Zdaliž i u jiných Němcův, a jmenovitě u kterých a ve kterém věku, a zdaliž i u těch,

o nichž čeští páni v 8 století a český básník něco pozdějšího věku známost míti mohli, jest otázka, kteráž hlubšího skoumání požaduje, než já na ten čas předsevzíti mohu.

Rozličná poznamenání.

Priletěše. — Srovnej „Počátky staročeské mluvnice“ v prvním dílu Výboru 1845 str. 104: *Zaniknjéše.* Životy sv. otcův. *Převalíše sě. Zatemníše sie, Svícezíše.* Rukop. Král. Tu nelze překládat imperfektem, ale perfektem. *Rozmysljéchom*, jsem *tam* neměl postaviti, ale psáti *rozmyslěchom.*

Tetvi. Viz „Počátky“ str. 42. Vzor *krv'*, genit. pravidelně krvi, časně s přehláskou do *e* krve. Tak jistě i ve staroslovanském, ačkoli to Miklošič naopak položil. — Staroněmecké jméno Taetva. Grimm Myth. — Místní jména: Tetyjov na Rosce tekúcí do Rosy, Ros do Dněpru. Tetov na Bydžovsku v Čechách. Tetev na Rjazaňsku v Rusku. Tetneva, Tetvina, Tetevčice v Rusku a Haliči. Tetivlen v Bulharsku, Tetovo v Albanii.

Weise Frauen. Pythonissae.

1. Heilige Frauen im Heere des Ariovist. (Falken).
2. *Aurinia*, něm. Albruna neb Alruna, u Tacita a Suetonia.
3. Chattische Frau wahrsagte dem Vitellius das Kaiserthum. (Falken).
4. *Veleda*, u Tacita a Statia.
5. *Gauna*, u Diona Kassia.
6. Mulieres *magae*, quas patrio sermone Aliorunas cognominant, apud Filimer, Gothorum regem. Jornandes c. 24. (p. 103.).
7. *Gambara*, u Longobardův, dle Pavla Diakona.
8. (Mulier) habens spiritum Pythonis r. 577. Gregorius Turon. Pythonissa. Aimonius.
9. *Thiota*, pseudoprophetissa, 847. Annales Fuldenses.
10. Perita *augurii* femina, tempore Frothonis. Saxo Grammaticus.

Věštby. Že užívali *carmina, carmina historica*, z mnohých míst vysvítá. — *Kazi* . . . . saepe Parcas cessare interminali ab opere ipsaque fata sequi fecit sua *carmine* jussa. Cosmas. — Frotho locum ex perita augurii femina cognoscere instituit. Cujus *carminum* tanta vis erat . . . . . inusitata *carminum* violentia. Saxo. — Gothi . . . . in priscis eorum *carminibus pene historico* ritu in commune recolitur. Jornandes cap. 4. (p. 83.)

Lěch, Liach. Forma Lěch jest pojištěna a starší. Dalemil: lech, Annal. Moissiac. 805: Lechonem (al. cod. Bechonem, haud recte). Liach se vyskýtá nejvíce v Malorusku, proto i v Nestorově kro-

níce. V polských nejstarších Lech, Lešek. U Řekův lech, „τῶν Λέχων,“ Cinnamus ad ann. 1147. Valachové лѣхъ vyslovují Leah. Litevsky ovšem Lenkas, maďarsky Lengyel, než to neorganický rhinesmus. U Nestora, v životě mnicha pečerského Matěje: Vidě obichodjašta běsa v obrazě Liacha v ludě. Luda jest paludamentum (Kriegs- oder Feldherrnmantel). Hodí se to k hodnosti Lechův.

Místní jména: Lechów, Lechówek, Lechawice, Lechuty atd. a zase Lachowo, Lachówka, Lachowiec, Lachowce, atd.

Krok. Poláci mají Krak a Krakus. Poslední forma, t. Krak, tuším je u Normanův. Chrocus, u jiných Crocus, připomíná se u Gregoria Turonského, a klade se do velmi staré doby (asi do 3. stol.); Crocus, rex Vandalorum, nachází se později.

Popel. U Martina Galla genit. Popelonis, tak jako jinde Croconis, Lešconis, Mešconis atd. Nomin. jistě Popel od veverky, popelavé barvy v Polsku a Rusku (Sciurus vulgaris, cinerei coloris), nyní popelice, popielica. Místní jména v Rusku: Popelevka nad Nugrou, tekoucí do Bolchova, v Polsku: Popielewo, Popiełowce, Popiełow, též v Nomin. Popieł.

Trut. Podle nářečí i s rhinesmem. Místní jména v Čechách: Trutina, Trutnov. v Rusku: Trutna ř. i ves, Trutovo, Trutnevo i Trutnovo. v Polsku: Trętowo, Trąt, Trątnovice.

Zlatonosný. V Rusku Zlatonoša, Zolotonoša, řeka do Dněpru asi naproti Čerkasům, tamže i hrad. Zolotaja, řeka malá do Donu mezi novou a dávnou Síčí.

Kazi. Hrad Kazin u Dalemila. Místní jméno Kazin v Rusku jest ještě nepojištěné a musí se zatím vynechati. — Nemohlo-li by se vzíti Kazi neb Kazy od kázati, u-kázati, po-kázati (ostendere, revelare obscura, futura), což i staroslovanské? Vide Miklošič.

Na popravu ustaviti pravdu. Tento verš má se co nejdokonaleji přeložiti na německo i latinsko. Vide infra *pochvalichu.*

Sťaglav. Nyní Šťahlavy a Šťahlavce, místo Šťahlavici. V Rusku na staré mapě Ščaglovka, na nové Ščeglovka, mezi Karačevem a Sěvskem; tamže na staré Stagolov, blízko města Mrinu, což na nové docela schází.

Pochvalichu pravdu. Zvláštní terminus. Srovn. pols. uchwalać, beschliessen, genehmigen, sanktioniren; uchwała (sejmowa), Beschluss, Verordnung u. s. w. — (Ustawa pol. Beschluss, Verfassung, constitutio.)

Většina. Starosl. vęštьšina, ὑπεροχή, eminentia, excellentia. Cyrill. Jerus. (velmi staré zlomky).

Vítěz. Místní jméno v Rusku, na mapě staroruské. Se slovem vítěz srovn. Withingi, v Samlandu Prusku, staré panské rody. (Vide Voigt.)

Slovanky. Když Slované, pomáhajíce Avarům a dobývajíce Konstan-

tinopole, utrpěli porážku, nalezena *těla Slovanek v bitvě padlých* l. 626. — Nicephorus Patriarcha.

Slovanské písně. „Avaricae cantilenae“ u Theophana i Anastasia, l. 592, jsou jistě slovanské. Řeč jest o Slovanech: Vůdcové Mužok, Radogost (Ardagastos). Barbarus (Musocius) prae ebrietate mentem amiserat: illo quippe die *funeralia festa* fratri, ut most est barbaris, celebrabat. (Slov. Tryzna.)

Posloupnost knížat. Mnohá místa svědčí, že již tehdáž důstojenství knížecké atd. bývalo dědičné. Z jednoho *rodu* byli Mezamiros filius Idarizii, Kelagastos pater Mezamiri l. 557. Řekové jmenují kníže ῥῆγα, regem. — Později, v X. stol., píše Witichind. Slavus . . . Tugumir, qui *jure gentis paterna successione* dominus esset eorum, qui dicuntur Heveldi. Takových svědectví je více.

Kníže a hlava čeledi. „Principes et *familiarum capita*“ (glava čeledina) překládají na latinsko, co v řečtině zní: ἄρχοντες καὶ ταξιάρχαι. Ταξίαρχος, — ἀρχης, jest vlastně dux manipuli militaris, centurio, u Theophylakta l. 590, tam kde o třech pěvcích řeč.

Zpěvy dějepravné u Němcův. Mimo jiná svědectví zvláště: Arminius . . . . canitur adhuc barbaras apud gentes. Tacit. — Bellorum felicitas et virtus in eorum *carminibus* celebratur. Paul. Diacon.

Sagenhafte fränkische Sänger, der Wasthald, Heligast, priesterliche Sänger des Basinus, Marcomir, Chlodomir, u. s. w. Ein Frankenkönig erbat sich von Kg. Theodorich einen Sänger und erhielt ihn. — Der *blinde* Sänger Bernlef in Friesland sec. 9. Vide Hunibald apud Trithemium 1515 fol.

Die Sängerkunst ward von Männern aus den ersten Ständen geübt, nur um der Ehre willen u. s. w.

LITERÁRNÍ HISTORIE.

Rozkvět slovanské literatury v Bulharsku.

(Čteno v král. české učené společnosti dne 25. listop. 1847.)

(Čas. Č. Mus. 1848. I.)

Tabida consumit ferrum lapidemque vetustas,
Nullaque res majus tempore robur habet:
Scripta ferunt annos.
OVID.

Téměř všeobecně se myslí, že jazyk jediné původními pracemi, jak básnickými tak prosaickými, opravdově se šlechtí a obohacuje, a že pouhé *překlady* jemu obyčejně více škodí, nežli prospívají; a však toto domnění nedůvodné a mylné jest. Jsou jisté nevyhnutelné a vhodné překlady, na nichž veliké požehnání spočívá. Vznešenost sv. Písma přechází do všech jazykův. Nejednou sem na to myslel, jakož i jiným se táž myšlénka již často naskýtala, kterak se divotvorná moc křesťanství i v tom zjevila, že teprvé jím, jeho vplyvem a působením, srovnávání všech jazykův této země možné se stalo. Což by byla historie našeho slovanského jazyka, což náš hlubší a důkladnější jazykozpyt bez staroslovanského překladu Písem svatých a hlavních knih bohoslužebných od Cyrilla a Methoda a bez překladův Svatých Otcův od jiných učených mužův, učedlníkův a neprostředných nástupcův jejich? — Jazyk jest zrcadlo, v němž se duch každého národu co nejvěrněji, nejzřetedlněji obráží, zračí, objektivuje; a však jakož sám duch věčně samočinný, věčně pohybný jest, tak i toto jeho zrcadlo věčně jest proměnné: pročež nepřistoupí-li k němu pomoc *písma*, jímž se jazyk z vlády času vytahuje a v objektivnost přírody takořka vtěluje, již z nynější jeho tvárnosti na tvárnost jeho předvěkovou, tudíž i na povahu ducha

v něm se zrcadlícího, s jistotou zavírati naprosto nemožné jest. Vímť sice, že mimo staroslovanské překlady Písem Svatých a knih bohoslužebných z druhé polovice IX. století, i jiné, téměř souvěké památky některých nářečí slovanských, jmenovitě českého a korutanského, nám se zachovaly; a však tyto, bez odporu v jiném ohledu drahocenné zbytky a ostatky někdejší bohatší majetnosti, jsou při všem tom, ohledem na objem a rozsáhlost jazyka v nich zavřeného, u přirovnání oněch staroslovanských cyrillských památek jen krůpěje z oceánu, čili zřetelněji, jsou úlomek z podobizny, z něhož o výtečnosti celého díla s jistotou souditi i toto dílo ideálně tušiti ovšem lze, než jeho reálně doplniti a názorně před smysly představiti bez omylu a poblouzení naprosto nelze.

Z té příčiny již hned od první doby, co jsem se s historií slovanského jazyka a jazykozpytem slovanským obírati začal, vždy jsem obzvláštně žádostiv byl poznati blíže a ze jména ty muže, kteří v tomto velikém díle, překládání Písem Svatých, knih bohoslužebných a tvoření Otcův Svatých, jednak pomocníci, jednak neprostřední nástupci byli oněch již svrchu dotčených prvoučitelův slovanských, Cyrilla a Methoda, přesvědčen jsa, že ta hojnost staroslovanských rukopisův a knih, kterouž již v XI., a ještě více XII. století jak u Jihoslovanův, t. Bulharův a Srbův, tak zvláště u Rusův nacházíme, bez neprostředného a posloupného pokračování v začatém od zvěstovatelův Solunských díle nikterakž pochopena býti nemůže. Kdyby zajisté s dokonáním života těchto dvou mužův i překládání a skládání v jazyku slovanském bylo se cele přetrhlo, bylaby církevní ona literatura zůstala kusá, chudá, na několiko písemných památek obmezena, jako gothská po Ulfilovi; a kdyby teprvé později, snad v XI. nebo XII. století, některý nový Cyrill nebo Method ji byl znova vzkřísil a podruhé do života uvedl, toho jméno by dozajista nebylo v historii bez zmínky zůstalo, toho památka by v dějinách ducha lidského nebyla na hlucho, na pouho i pusto zanikla, jakož ještě žádného prvoučitele a opravdového vzdělavatele národu, zvláště z věku tak blízkého. A však dlouho, předlouho, na celém tomto předmětu čirá, hustá tma ležela, a zjevilo-li se

někde nějaké slabé světélko, jako Jan Exarch bulharský u Kalajdoviče (1824), byloť i to žalostným, a však věku našemu v jistém oddílu věd vlastním skepticismem v pochybnost bráno a udušováno. Teprvé v těchto posledních letech poštěstilo se, objevením některých posud buď docela neznámých, buď aspoň zanedbaných staroslovanských památek, proniknouti hloub do tmy onoho času, dostati se na světlejší půdu a nahlédnouti v souvislost běhu věcí. Dílo to více začato nežli dokonáno; den ke dni nové poučení, novou opravu přidává; než nebude zbytečno již i teď aspoň to a tolik na zřetel a uvážení vzíti, což a kolik posud v tom ohledu s větší nebo menší jistotou objeveno a mně ve známost vešlo.

Jestliže se následující má zpráva pouze na *cyrillské* památky jazyka staroslovanského, s vyloučením *hlaholských*, vztahuje, neděje se to proto, jakobych já těchto posledních náležitě necenil a jejich starobylosti a důležitosti nenahlížel: nýbrž pouze proto, že o nich na ten čas, pro nedostatek známosti o nových písemných památkách určitého, vší nejistoty prázného věku, nejen nic důkladného, ale ani nic nového pověděti neumím, přednášením pak pouhých domněnek a možností na ten čas se zaměstknávati nechci. Připouštím rád, že hlaholské písemnictví starší jest, nežli jsme druhdy, řídíce se v tom soudem a výrokem Dobrovského, se domnívali: a však s jiné strany za tak staré, za jaké je někteří jiní zpytatelé vydávali, bez objektivných, názorně překonaných důvodův, bez svědectví rukopisův letopočtem opatřených a potvrzení souvěkých anebo nejbližších nepodezřelých svědkův, jeho míti nemohu. Vůbec celý tento předmět potřebuje, mého dle zdání, opětovaného důkladného vyšetřování; při čemž by ku prospěchu nauky věc žádoucí byla, aby všecka subjektivná přání, tušení a uhadování co nejpřísněji zamezena, a věc pouze objektivnými důvody ke stanovnému, rozhodnému konci vedena byla. [1])

---

[1]) Teprvé v čas tisku tohoto sepsání dostal jsem zprávu, že archimandrita Porfyrij Uspenský viděl 1846 v jednom Athonském klášteře *řeckou* listinu s *hlaholským* podpisem l. 982. To by tedy bylo nové, posud nejstarší známé, výslovné datum. (*Pozdější přípisek.*)

1. Svatí prvoučitelé.

Co se života a blahodějného působení samého Cyrilla a Methoda dotýče, toho se zde leda běžně a povrchně, pokud pro souvislost s následující zprávou potřebí jest, dotknouti mohu. Předmět ten veledůležitý nabyl nyní, po vynešení na jevo některých buď posud docela neznámých, buď aspoň zanedbaných a málo známých životopisův, znamenitého rozšíření, i poněkud nové tvárnosti. [2]) Pročež jen některá dáta zevnitřního, potom z duchovního jejich života.

Sv. KONSTANTIN, později v řeholi jmenován Cyrillem, rodu slavného, ze sedmi bratří nejmladší, narodil se l. 827 v Soluně, v sedmém roce (834) oddal se naukám, ve čtrnáctém roce ztratil otce (841), pozván do Konstantinopole od logotheta Theoktista (snad příbuzného) ok. 841, žil na dvoře císařském, hádal se, téměř ještě mládenec jsa, se zsazeným patriarchem Janem ok. 843 sld., odepřev zamýšlené mu od Theoktista manželství vstoupil do stavu kněžského, v dvacátém čtvrtém roce poslán s vyslancem Georgijem k saracenskému knížeti Amermanovi (dle podobnosti do Meliteny) 851, potom od císaře Michala s vyslanstvím ke Kozarům ok. 857—858 (861) [3]), naposledy od téhož císaře Michala a caesara Bardy co učitel náboženství s bratrem Methodem do Moravy k žádosti knížete Ratislava asi na začátku l. 862 (dle bisk. Filareta na konci, nejpozději 864) [4]), vyzván od papeže do Říma l. 867, na té cestě pobyl s bratrem Methodem některý čas u Pannonského knížete Kocela v Salském hradě (uhersky Sza-

---

[2]) O Cyrillovi a Methodovi psali nejnověji důkladně: *Nejmenovaný* v Moskvitjaninu 1843. Č. VI. str. 406 sld. (Česky v Čas. tomto ročn. 1845. sv. II.) *Makarij* Ist. christ. v Rossii SP. 1846. 8[0]. str. 188. sld. *Filaret* Kirill i Methodij, v Čtenich M. 1846. Č. IV. str. 1 — 28 i Č. V. str. 29—30. *Ševyrev* Istor. rus. slov. M. 1846. T. I. str. 133 sld.

[3]) Toto datum, bez pochyby nepevné a pozdní, má slov. legenda o nalezení těla sv. Klimenta Římského, v rk. Mineji v bibl. duchovní akad. v Moskvě.

[4]) Léta vyjití prvoučitelův Cyrilla a Methoda z Carhradu určiti těžko, téměř nemožno, proto že se legendy u vyměření času jejich přebývání v Moravě nesrovnávají. Zde přijato udání legendy italské bisk. Gauderika, t. *půlpáta* roku od vyjití z Konstantinopole až do nastoupení cesty do Říma. Nevědomo, jak dlouho meškali u Borisa v Bulharech, jdouce do Moravy.

lavár), došel Říma l. 868, zdeť ochuravěv vstoupil na konci téhož roku, asi 24. nebo 25. prosince, do řehole, v níž skonal dne 14. února 869, v čtyřicátém druhém roce věku svého.

Sv. METHOD, starší bratr Konstantinův, byv některý čas vévodou čili správcem krajiny slovanské, dle vší podobnosti Strumské, Řekům poddané, později mnichem na Olympu a v Carhradě, zdržoval se asi léta 861 nebo 862 u Borisa, panovníka bulharského, tehdáž ku přijetí křesťanství již náchylného, soudružil bratru svému na cestách do Moravy, do Salského hradu a do Říma, vyvolán z Říma od Kocele l. 869 a poslán nazpět i vysvěcen zde na biskupství pannonské ok. 870, odsouzen od arcibiskupa Salisburského a sněmu kněží jeho i držen ve vězení v Němcích půltřetího léta, od 872 do 874, k žádosti Moravanův vysvobozen od papeže a na arcibiskupství Moravské povýšen 874, v Římě obžalován 878, a proto tam povolán l. 879 (14. června), ale ospravedlněn i od papeže hájen 880, cestoval k žádosti císaře Basilia do Konstantinopole mezi 880—884, světil chrám v Brně l. 884 (2. června), zesnul l. 885, dne 6. dubna.

Základ ke staroslovanskému písemnictví položen Cyrillem v *Carhradě* nejpodobněji na konci l. 861 nebo na začátku l. 862 sestavením písma čili abecedy a přeložením čtení Sv. Evangelium: v tom nejstarší slovanská legenda o Cyrillovi od Klimenta a nejstarší latinská od Gauderika zároveň jsou shodny. [5]) Dílo dokončeno v běhu čtyr let v Moravě přeložením hlavních tehdejších bohoslužebných čili liturgických knih, jakéž jsou, mimo *čtení z Evangelií a Epištol, Žaltář, Paremejník, Časoslov, Služebník, Trebník a Oktoich Damaskinův.* V této práci měli nemalé účastenství bez pochyby i nejprvnější a nejpřednější učedlníci Cyrilla a Methoda, zejména Kliment, Naum, Angelar, Sáva, Gorazd, z nichž první rodilý Bulhar, poslední rodilý Moravan. Nebudeť nemístno připomenouti aspoň nejstarší známé rukopisy dotčených knih, kteréžto knihy větším dílem ne tak obsahem, jako objemem svým načitě byly rozdílny od pozdějších téhož jména, jsouce vůbec jednodušší, kratší a

[5]) Legenda slov. kap. XIV. — Acta SS. M. Mart. 20. §. 7.

menší. *Evangelium* nejstarší a nejvzácnější rukopis s výslovným letopočtem jest Ostromirův v Petrohradě, l. 1056—1057, po něm Mstislavský v Moskvě, mezi 1125—1132: o rukopisech bez souvěkého udání roku nebo věku mlčím. *Apoštol* nejstarší l. 1195 v Moskvě u Pogodina; z téhož XIIho stol. ještě dva nebo tři jiní, jeden v Moskvě v synodálné bibliotece, ostatní v jižních a západních stranách. *Žaltář*, a sice s výkladem, tedy vlastně neliturgický, nejstarší z XIho stol. někdy u metropolita Evgenija, nyní v Moskvě u Pogodina, necelý; jiní rukopisové z XIho anebo začátku XIIho stol. v Moskvě u téhož učeného a v Petrohradě v císařské bibliotece: pouhých, tedy bohoslužebných žaltářův z XIII. stol. v Rusku i jinde více. *Paremejník* čili čtení ze Starého Zákona l. 1271 v Petrohradě v císařské bibliotece, jiný l. 1370 tamže v Rumjancovském museum. *Časoslov* čili *horologium*, totéž co *breviář*, přivtělen k žaltáři, nachází se při rukopisech XIIIho století. *Služebník* čili *liturgiář*, nejstarší rukopis Sv. Antonia († 1147) v synodálné bibliotece v Moskvě; z téhož století dva jiní, jeden v Sofijském kathedrálném chrámě v Moskvě, druhý v Římě.ve Vatikánské bibliotece. *Trebník*, u Rusův *Potrebník*, jinak *Činovník*, *Činy*, t. *Rituál*, z počátku se Služebníkem čili Liturgiářem v jedno sloučen, a teprvé později, po rozšíření jednoho i druhého, oddělen, pročež se i rukopisové velmi staří nenacházejí: nejstarší mně známí jsou z XIVho století. *Oktoich*, kniha zpěvův církevních, tehdáž (862) ještě na velmi malý počet písní obmezená, nejstarší snad palimpsest Římský z XIho nebo XIIho století v bibliotece Barberinské v Římě, jiný z XIIIho stol. v Rumjancovském museum v Petrohradě. Pouhé zlomky rukopisův bez letopočtu téměř všech těchto knih i starší se nacházejí. Těchto bohoslužebných knih větší částka byla bez pochyby ještě za živobytí Cyrillova mezi 862—869, přispíváním bratra jeho Methoda a nadřečených spolupracovníkův z řečtiny přeložena: ostatek dovršen a doplněn již po jeho smrti, mezi 869—885.

Co mimo tyto překlady Cyrill psal a v jakém jazyku, řeckém-li nebo slovanském, těžko určitě říci, ačkoli, že psal, pochybovati nelze. Ve starých rukopisech nachází se *le-*

genda o nalezení těla Sv. Klimenta Římského v Tavrii l. 861, 30. ledna, od očitého svědka [6]); nálezce byl, jakž vědomo, Cyrill, možné tedy, že i tu legendu, a sice původně řecky, sepsal sám, než mně se podobněji vidí, že to práce Klimenta, biskupa Velického. Týž biskup Kliment v dotčeném životopisu praví o Cyrillovi, že sepsal své *hádání s Mahomedány a Židy v Kozařích*, jež přeložil Method na slovensko, rozděliv je na osmery řeči. [7]) Z této práce, kteráž i knězi Dioklejskému (kv. 1161) známá a ještě v XIItém stol. co zvláštní kniha pod nápisem: „*Kyrill Slovenьskyj*" mezi Slovany rozšířena byla, zachovaly se v častodotčeném životopise, v ruských chronografech a v jiných rukopisech značné výjimky: celý spis posud na světlo nevytonul. Obšírné *vyznání víry*, *modlitba* a jiné některé kusy, Cyrillovi připisované, jsou, jak uvidíme, plody učedlníka jeho Konstantina IIho, biskupa bulharského. [8])

O Methodovi svědčí, jak jsme připomenuli, legenda biskupem Klimentem psaná, že osmery polemické řeči svého bratra na slovensko přeložil, jiná pak pannonská legenda, jakž se domýšlím, od Gorazda pošlá, vypravuje, že již po smrti bratra svého Cyrilla všecky *kanonické knihy Písem Svatých*, tedy s vyloučením apokryfických, a nadto i *Nomokanon* čili knihu církevních zákonův a *Otecké knihy* (*Otečeskyje knigy*, bez pochyby tak řečené *Paterikon*, t. krátké zprávy o životu a obcování nejpřednějších a nejproslulejších poustevníků) na slovenský jazyk přetlumočil. Všemi knihami kanonickými míní se to, což potud ještě přeloženo nebylo, totiž mimo Čtení z Evangelií, Epištol a Starého Zákona a

---

[6]) V rukopisné Mineji měsíce ledna v bibliotece duchovní akademie v Moskvě.

[7]) Temná památka učených hádek našeho Konstantina se Židy v Tavrii a v Kozařích zachovala se i v dopise tehdějšího Kozarského cáře *Josefa* Židu Rabbi *Chisdai*, v knize „Sefer Khozri," což zde běžně podotčeno budiž.

[8]) V ruských popisech staroslov. rk. často se naskýtají stati sv. Cyrillovi připisované, o nichž se mi na ten čas bližších zpráv nedostává, n. př. *Molitva skitskago pokajanija Kirilla* v kl Josefo-Volokolamském. *Nauka Sv. Kirilla filosofa*, v bibl. spol. hist. a starob. v Moskvě atd.

mimo Žaltář, ostatek Písma Svatého, kromě apokryfův, tedy asi dvě třetiny celé biblí. Ačkoli se nám starší rukopisy celé biblí nad XV. věk nezachovaly, však nicméně po nepředpojatém věci uvážení nelze souhlasným starobylým svědectvím v ohledu tom odepříti víry.[9]) Částečných knih Starého i Nového Zákona dosti staré rukopisy ještě před rukama jsou, n. př. *Čtveroevangelium* l. 1143 (dle Köppena, jiní udávají méně správně 1144) v Moskvě v synodálné bibliotece, *Epištoly Sv. Pavla* l. 1220 tamže, *Zjevení Sv. Jana* z XIIIho stol. v Rumjancovském Museum, *knihy Jozue, Soudcův a Ruth* l. 1193 v bibliotece Sergijevské Lavry v Rusku, *Píseň Šalomounova* s výkladem z XIVho stol. v bibliotece císařské společnosti historie a starobylostí v Moskvě, celý *Nový Zákon* XIVho stol. v Čudovském klášteře v Moskvě atd. O jiných, že jich kdy stávalo, jsouť před rukama svědectví nepodezřelá; tak. n. př. *knihy prorocké*, přepsané v XVItém století z rukopisu l. 1047 v Novohradě psaného, *patery knihy Mojžíšovy* přepsané v témž XV. století z rukopisu l. 1136 tamže psaného; u Stephania v Soře v Dansku nacházel se l. 1645 *Nový zákon* z XIIIho století, Solarić viděl u Pericinottia v Benátkách celou *bibli* l. 1429 v Němcích, v klášteře tak jmenovaném v Moldavě, psanou, později dle některých zpráv do Anglicka prodanou atd. Samy knihy Starého Zákona, zvláště patery knihy Mojžíšovy, zachované v rukopisech XV. století, nesou na sobě patrné znaky jazyka nejhlubšího stáří a takořka zárodku písemného umění ve Slovanech. Co se *Nomokanonu* dotýče, samo sebou se rozumí, že to mohla býti jen prvotní a nejstarší sbírka církevních zákonův, t. kanony apoštolské a sněmů církevních, podle sestavení Jana Scholastika († 578), nikoli Nomokanon Photia, teprvé ok. 883 sestavený, mnohem méně pozdější Nomokanon, rozličnými vstavkami a přídavky, i zákony světskými, nad míru rozhojněný, jakéhož nejstarší rukopisové jsou srbský l. 1262 u p. Mihanoviće ve Smyrně, a ruské

---

[9]) O předmětu tom v novějších časech jednali důkladně: *Novickij* o pervonač. per. Sv. Pis. Kij. 1837 4°. *Makarij* Ist. christ. v Rossii SP. 1846. 8°. str. 225. sld. *Filaret* Čtenija M. 1846. Č. IV. sv. 23 sld.

tři, první l. 1276 anebo 1280 v Moskevské synodálné, druhý l. 1283 v Petrohradě v císařské bibliotece a třetí z konce téhož XIIIho stol. v Petrohradě v Rumjancovském museum. Než mnich Zinovij, učedlník Maxima Řeka v XVItém století, svědčí, že viděl Nomokanon psaný za Jaroslava a biskupa Joachima, tedy před l. 1030. — O *Otečníku* čili *Pateriku* souditi nelze: starých rukopisův toho druhu více, mezi nimiž Život Sv. Kondrata, zlomek v Moskvě u Pogodina, hlubokým stářím, soudě pouze palaeograficky, všecky posud známé cyrillské rukopisy a zlomky rukopisův znamenitě převyšuje. Ve Vídni, dle Kopitara, rukopis srbské recensí XIIho století (tuším nedůvodně samému Sv. Sávovi připisovaný), v Paříži podobněž srbské recensí XIII. století se chrání.

V popsání čili registrování obsahu Životův Svatých, od metropolity Ruského Makaria (kv. 1526, † 1564) do hromady sebraných, tak nazvaných Velikých Četich Minejí, připomíná se: *Methodia episkopa Moravskago 1) o vešci i o samovlastvě, 2) o knigě Methodija episkopa Moravskago*, což ještě dalšího vyšetřování potřebuje.

Úmrtím Methodovým (885), zdvižením od protivné Slovanům strany, návodem biskupa Wichinga od jakživa úhlavního nepřítele prvoučitelův slovanských [10]), hrozných, nevídaných vichřic a bouří na kněží slovanské, později i vpádem Uhrův, přišel zárodek literatury staroslovanské v Moravě a Pannonii na zmar. O pokračování v jiných zemích a krajinách, v Bulharsku, Srbsku, Rusku atd., dlouho jsme jen podle pozůstalých památek XIho a XIIho století poněkud tušiti mohli, jmen pokračovatelův a dalších okolností života i působení jejich naskrze neznajíce: teprvé přede třemi a dvadceti lety (1824), po vyjití znamenitého díla K. Kalajdoviče (Joann

[10]) Wiching, čti Wiking, což znamená *bellator*, odkudž zlopověstní Wikingové, mořští dobrodruzi čili lupiči na severu. O něm napsal Miklošič: „Wiching, homo turbulentus et ambitiosus ipsisque Germanis invisus. Nam cum a. 894 Arnulpho se insinuasset pro cancelario, isque eum creasset episcopum Passaviensem, a. 899 dejectus est ex illa sede a Salisburgensi archiepiscopo. De eo chron. Passaviense (ed. ab Adrian 1846): Vichingus — Der war ein weltgescheiter Herr, Das Evangelium den Maehren predigt er, Wird Bischof mehr durch *Gewalt* als Einhelligkeit.“ *Miklosich* Vita S. Clem. 1847. p. XIV.

Exarch bolgarskij, Moskva, fol.) začalo se v té pustotě literní poněkud zabřezďovati, a teprvé za posledních tří neb dvou let hojnější nám světlo v té straně naukového obzoru pomalu vzcházeti počíná.

2. *Ostatní Sedmipočetníci.*

Podle vypravování nejmenovaného životopisce Sv. Klimenta, biskupa Velického v Macedonii, učedlníka tohoto učeného pastýře a tudíž vážného svědka, obrátili se spoludělníci Sv. Methoda po smrti tohoto svého arcipastýře, vidouce nezbytí v Moravě a Pannonii, do Bulhar (885). Bylit pak ze jména tito: *Kliment, Naum, Angelar, Sáva a Gorazd*, první z nich, jakž již řečeno, rodilý Bulhar, poslední Moravan a od Methoda za nástupce v arcibiskupství určen, ostatních původ a vlast známy nejsou. O ochotném přijetí jich od Bulharův, tehdáž již (od 862) křestěných, svědčí dotčený životopisec, o blahočinném působení jejich na vinici Páně požehnaná jich i u nynějšího potomstva památka, o zvláštním podílu ve vzdělání řeči a literatury staroslovanské některé po nich až do dnes pozůstalé práce. Církev bulharská zasvětila památku všech těchto prvoučitelův slovanských službami, vyznačivši je četným přijmím „*Svatých sedmipočetných*“ (οί ἅγιοι ἑπτάριϑμοι): jména některých z nich, jako Sv. Klimenta, Sv. Nauma, Sv. Gorazda atd., nesou až po dnes chrámové a klášterové bulharští, od nich buď založení a zvelebení, anebo pouze jim ke cti a památce tak pojmenovaní. Ctihodný Viktor Grigorovič, professor Kazanský, kterýž l. 1844—45 cestu v těch krajinách vykonal, vypravuje, že jda od Soluna k severozápadu již v Ostrově jméno Sv. Klimenta, učedlníka Sv. Methoda, pozoroval tuzemcům býti známé. V Biteli nalezl v chrámě dvě kaple se starými obrazy Sv. Klimenta a Nauma; v klášteřích Slepči, na cestě od Jankovce do Přilepa, a v Kališti, nad jezerem Ochridským, vyobrazení Sv. Cyrilla; v klášteře Sv. Nauma malované obrazy na stěně všech sedmipočetných Svatých; v chrámech měst Resna a Strugy obřadní služby Sv. Klimenta; v Ochridě živou a rozšířenou u obyvatelstva bulharského památku Sv. Klimenta,

Nauma i Gorazda, kteréhožto posledního tělo, podle vypravování tuzemcův, v klášteře blíž Arnaut-Beratu čili Arbanaského Bělehradu spočívá. V Ochridě v jednom z osmi kostelův, vystavěném v XIVtém století, chrání se dodnes ostatky Sv. Klimenta, prastaré obrazy Sv. Klimenta i Nauma (snad z Xho nebo XIho století), náhrobný kámen Klimenta s nápisem cyrillským a starobylá dřevěná socha téhož Svatého. Tamže mezi rukopisy dvůj život Sv. Klimenta řecky psaný, starší od učedlníka jeho pocházející a od arcibiskupa Theofylakta snad jen poobnovený aneb poddělaný, v rukopise papírovém ze začátku XVho století, novější v řeckém pergamenovém Menaeum z XIIIho století. V Athosských klášteřích, mimo obřadní služby sv. Cyrillovi (v jakém jazyku?), ničeho více o sedmipočetných Svatých vypátrati se mu neudalo. V Rylském klášteře viděl Život Sv. Cyrilla s pochvalou od Klimenta Velického v rukopisu XVho století.[11]) Než vizme již o o jednom každém z nich porůznu.

Sv. KLIMENT, rodilý Bulhar, jak v nejstarším jeho životopise čteme, přidruživ se v mladých letech spolu s Naumem, Angelarem, Sávou a Gorazdem Moravanem k prvoučitelům slovanským, bratřím Cyrillovi a Methodovi, stal se účastníkem všech jejich boholibých prací při vyučování lidu slovanského a při zřizování služeb božích v jazyku slovanském, v Moravě a Pannonii, a sice po celý ten čas apoštolování jejich v dotčených zemích, t. od 862 do 885. Když po smrti Methodově 885 návodem zjevného odpůrce Slovanův biskupa Wichinga ukrutné pronásledování kněží slovanských v týchž vlastech vypuklo, ustoupil Kliment s Naumem a Angelarem přes Bělehrad do Bulharska (ostatní, Gorazd, Sáva a Vavřinec, jinou cestou tam se obrátili), kdež od vladaře Boritakana (t. chana Bority) vlídně přijat a k cáři Borisovi poslán byl. Tento, poručiv pečování o Angelara velmoži svému Časlavovi, uhostil Klimenta a Nauma v domě Echacesa, prospívaje i sám z vyučování jeho v naukách křesťanských. Po několika letech cář Boris, v křestu jmenovaný Michalem, odděliv od říše své

---

[11]) Viz Časop. čes. Mus. ročn. 1847. sv. V. str. 510—511. sld.

jihozápadní částku řečenou Kutmicivici, díl to nynější Albanie a Macedonie, asi od Vardaru a Skopje do Valony, hor Akroceraunských, Kostura a Vodenu, a ustanoviv nad ní vládařem Dobetu, poslal s ním tam Klimenta co krajinského učitele v náboženství, vyznačiv mu v Děvoli, Ochridě a Glavinici příslušná a pohodlná místa ku přebývání. V krátkém čase počítal Kliment do 3500 učedlníkův, z nichž lektory, podjahny, jahny a kněžími krajinu tu opatřil. V čas svého přebývání v Ochridě založil Kliment v tomto městě klášter s chrámem (ke cti sv. Panteleimona), a ještě jiný chrám, kterýž se později arcibiskupským stal, tak že již za jeho času tři chrámové v Ochridě se nacházeli, sborný čili biskupský (ecclesia catholica seu cathedralis) a dva menší od Klimenta vystavění. Po cáři Borisovi nastoupil krátké panování starší jeho syn Vladimír, po něm mladší syn Simeon. Mohútný a učeně vzdělaný panovník tento, jsa zvláštní přízní Klimentovi nakloněn, povýšil jej na biskupství Velické, kteréžto, ve přední Macedonii, v krajině Dragovičův, tam kde nyní říčka Velica od hory Velice vedlé soujmenné vsi do Strumice teče, ležící, místo starodávného biskupství Tiberiopolského zaujalo. Neboť již Boris, hned po křestu svém, podle svědectví životopisce Sv. Klimenta a arcibiskupa Theophylakta, sedmero biskupství v Bulharech byl zřídil [12]), jichžto jména bohužel nikde poznamenaná nenacházíme, a z pozdějších výčtův určiti nemůžeme, ježto v tom ohledu v XItém století veliké následovaly proměny, a v XII—XIIItém století počet bulharských biskupství velice rozmnožen. V tomto důstojenství žil Kliment do l. 916, dne 27. července, kteréhož zesnul, pochován jsa v chrámě svého kláštera v městě Ochridě, kdež i dnes ještě ostatky těla jeho a náhrobný ká-

[12]) Vita S. Clementis, ed. *Miklosich,* Vind. 1847. 8. p. XX. et 28. cap. XXIII. „Hic princeps (Borises) omnem sibi subditam Bulgariam *septem catholicis* templis (ἑπτὰ καθολικοῖς ναοῖς) cinxit.“ Theophylactus Archiep. Bulg. (1071) ep. 17 ad filium Sebastocratoris: „Oro igitur et his literis tamquam corpore supplex procumbo, ut misereariș feliecissima quondam ecclesiae, quam christianissimus ille Borises Bulgarorum rex unam et ipsam *e septem catholicis* aedificavit, tu renova etc.“ *Baronius* ad a. 1071. *Pejacsevich* Hist. Serviae 1799. F. p. 13, mylně to vykládaje.

men s nápisem slovanským, ačkoli v jiném později vystaveném kostele, se spatřují. Již v synaxáři nejstaršího evangelium hlaholského z XIho století v Římě čte se ke dni 27. července: *„Sv. Svętitelě otca našego Klimenta episkopa Veličskago“*, a služba jemu ke cti složená vyšla řecky v Moskopoli v Albanii: Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Κλήμεντος (1741 4⁰), společná pak všech sedmipočetných Svatých tamže l. 1741 i 1746 v 4⁰ s krátkým životem Sv. Klimenta. Jestliže jej životopisec jmenuje prvním biskupem rodu a jazyka slovanského, výrazu toho příliš přísně na váhu bráti nesluší, ježto tím jeden z nejprvnějších míniti se může, ačkoli podobné jest, že první biskupové bulharští byli Řekové, jazyka slovanského ovšem povědomí. Ještě v čas svého přebývání v Ochridě zanášel se Kliment, muž, dle slov legendy, nejvýmluvnější (ἀνὴρ λογιώτατος) velmi horlivě a pilně spisováním knih v jazyku slovanském pro Bulhary, v kteréžto práci ani potom, jsa již biskupem, až do své smrti neoblevil. Životopisec jeho výslovně připomíná, jakožto od něho dílem sepsané, dílem přeložené: *a) Chvalořeči* (πανήγυρις, λόγος πανηγυρικός) na svátky celého roku, jmenovitě ke cti Krista Spasitele a nejsv. Panny Marie, Sv. Jana Křestitele, SS. proroků̊v, apoštolův, mučedlníkův a jiných otcův, *b)* dále *životy* a obcování vznešených otcův, *c)* naposledy, již před smrtí dohotovenou, potud ještě scházející onu částku *Trioda,* kteráž se od nové neděle do letnic zpívá a *Pentikostář* slove. Z toho místa se dovídáme, že Triod postný již za Klimenta v řečtině spořádán a na slovensko přeložen byl, od koho, nevědomo, ale překlad Květného Trioda že od něho samého pochází. Spisové Klimentovi dlouho pozornosti novějších bibliografův slovanských ušli. Již Kalajdovič a Strojev v popise rukopisův hraběte Tolstova některé řeči s nápisem *„Episkopa Klimenta“* ze starých rukopisův vyčetli a registrovali [13]); než připsavše je v registru papeži Klimentovi, sebe i jiné v omyl

---

[13]) *Silvestr Medvěděv,* otec slov. bibliografie, v poslední čtvrti XVII. stol. udělal z Klimenta dvě osoby, biskupa i jiného Svatého. — Změtení s Klimentem papežem Římským začalo se mnohem dříve, již v některých rk. pozdějšího věku.

uvedli, až se mně před několika lety pravdě na stopy přijíti a tím i vedlejším původem dalších na poli tomto vyšetřování i objevení státi se událo. Posavad nalezeno *a)* několik chvalořečí ke cti rozličných Svatých, dílem z rukopisův velmi starých (XIIho a XIIIho stol.) a s výslovným nápisem: *Klimenta episkopa slovenskago*; *b)* pochvala Sv. Klimenta papeže Římského, jehožto tělo Sv. Konstantin v Tavrii nalezl a v Římě složil (podobné jest, že i dotčená nahoře zpráva o nalezení těla Sv. Klimenta, od očitého svědka, od našeho Klimenta jest, kterýž bez pochyby soudruhem byl Konstantinovi na cestě ke Kozarům a toto své řeholnické jméno snad z obzvláštní úcty ke Sv. Klimentovi Římskému na se vzal aneb obdržel; *c)* pochvala SS. Konstantinu i Methodovi, v rozličných rukopisech v Moskvě, v klášteře Rylském a u p. Mihanoviće ve Smyrně (anobrž mám za to, že i obšírný onen nejstarší život Sv. Konstantina od Klimenta jest, což, jak se mi zdá, ruských badačův posud tajno zůstalo.)[14]) Vydáním vzácných těchto památek zanáší se V. M. Undolský v Moskvě, maje sobě čestný ten úkol od císařské společnosti historie a starobylostí uložen. — Až posud nastínil jsem hlavní tahy života a působení i literních prací biskupa Klimenta podle častodotčené nejstarší legendy, od jednoho z učedlníkův sepsané a ponejprvé v Moskopoli (1741 4°), podruhé od Pamperea ve Vídni (1802), potřetí od p. Miklošiče tamže (1847) vydané: teď ku konci ještě připomenouti musím, že p. Grigorovič vynesl na jevo z pergamenového rukopisu řeckého XIIIho stol. v Ochridě jinou kratší a mladší řeckou legendu, již dříve se službami sedmipočetných Svatých v Moskopoli v Albanii (1746, 4°), teď pak s ruským překladem v Petrohradském časopise ministerstva osvěty (česky v našem časopisu musejním 1847, sv. 5, str. 516) tištěnou, v níž se literní činnost biskupa Klimenta krátkými a všeobecnými slovy potvrzuje, mimo to pak ještě tato pozoru hodná slova čtou: ἐσοφίσατο δὲ καὶ χαρακτῆρας ἑτέρους γραμμάτων πρὸς τὸ σα-

[14]) Život tento v XItém století již znám a rozšířen byl, neboť o něm ve Sborníku 1076 v čís. Eremitážské bibl. v Petrohradě, ve stati o čtení knih pochvalná zmínka.

φέστερον ἢ οὓς ἐξεῦρεν ὁ σοφὸς Κύριλλος t. *„vymyslil pak i jiná znamení písmen, zřetedlnější nežli jsou ona, jež Sv. Cyrill vynalezl.“* Tato slova ovšem nejpřirozeněji na hlaholskou abecedu potahovati lze, jelikož žádné třetí původní slovanské abecedy není: než poněvadž ona svědectví duchovenstva dalmatského na začátku XIII. století vynalezení abecedy hlaholské Sv. Jeronymovi připisujícího, též souvěkému s touto Ochridskou legendou anebo i staršímu svědectví Mikuláše duchovníka Rabského (1222), dokládajícího se hlaholského rukopisu a sice Žaltáře věku Theodora arcibiskupa Solinského (ok. 640, dle výkladu Assemani'ova arcibiskupa Spletského mezi 880—890), zrovna na odpor čelí, o pravdivosti nebo nepravdivosti jejich na ten čas, bez jiných rozhodných důvodův, soudu vynésti se neopovažuji. To jediné podotknu, že nepatrné v celosti ostatky rukopisův hlaholských v některých klášteřích Macedonských ještě samy v sobě o rozšíření a běžném užívání hlaholského písma v nich dostatečného svědectví nevydávají; neboť i cyrillské rukopisy nacházíme nejen v klášteřích Palestinských a Aegyptských, ale i v samé Francii a Anglii, kdež písemnictví slovanské nikdy nekvětlo.

Sv. NAUM, o jehož původu a rodu nikdež zmínky nenacházím, přešed l. 885 s Klimentem a Angelarem do Bulhar, a byv od cáře Borisa ochotně přijat, žil některý čas společně s Klimentem v domě veledůstojníka Echacesa, potom pak, když Kliment do západního Bulharska čili do tak řečené Kutmicivice poslán byl, zajedno s ním tam se přestěhovav, ostatek života zde v pracech duchovního povolání svého ztrávil, zdržuje se, dle svědectví legendy o něm psané, nejvíce na místě řecky Diabya (Διάβυα) řečeném, ležícím na východním břehu jezera Ochridského u prostřed mezi Ochridem a Děvolí, asi tři míle od jednoho i druhého. Tamť se totiž nachází starobylý, jménu jeho zasvěcený (dle Boué již od Justiniana založený!), jinak Diavat (srovn. Diabya) jmenovaný klášter, v němž se ostatky jeho chovají a památka obřadními službami dne 20. července slaví. (Služby ty tištěny

řecky v Moskopoli 1741 a ve Vídni 1824, 4°). [15]) O Naumovi co spisovateli výslovných sice svědectví nestává: než poněvadž biskup Konstantin, jak níže uvidíme, praví, že na mnohou a úsilnou žádost vznešeného starce Nauma v krušnou práci překládání výkladu na čtení z evangelií se uvázal, ne bez důvodu se domýšleti můžeme, že kdo tak horlivě jiné ku psání knih vybízel, i sám na tom poli nezahálel. Příklady toho máme na Janovi Exarchu, sv. Sávě, arcibiskupu srbském (umř. 1237) a Chilandarském mnichu Dometianovi (1263—1264): všickni tito vybízeli jiné ke spisování knih, a všickni byli spolu i sami horliví a neunavení spisovatelé.

Sv. ANGELAR, byv přinucen opustiti Moravu a Pannonii (885), utekl se zároveň s Klimentem a Naumem k vladaři Boritě v Bělehradě, jenž ho k cáři Borisovi vypravil. Od tohoto jsa odevzdán velmoži Časlavovi pohostinu, nedlouho požíval dobroty jeho, „vypustiv ducha nenelahodně," jak dí životopisec Sv. Klimenta, „v ruce angelův." Rok a den úmrtí jeho znám není, ani zvláštní obřadní služby ke cti jeho, mimo ony všem sedmipočetným Svatým společné. Práce jeho na poli církevním staroslovanské literatury padají podle toho na onu stranu, do Moravy a Pannonie.

Sv. SÁVA, přidruživ se v oné vichřici blíže ku Gorazdovi, jinou, nežli Kliment, Naum a Angelar, cestou do Bulharska se obrátil, aniž dalších o živobytí a působení jeho zpráv stává. Rok a den smrti poznamenán nenacházím; obřadní služby společné s ostatními šesti v častodotčeném Moskopolském vydání (1741, 4°.)

Sv. GORAZD, rodilý Moravan, muž znamenitý, v latinském a řeckém jazyku dokonale zběhlý [16]), od Methoda za nástupce v důstojenství arcibiskupském určený, a jak se zdá, i na biskupství vysvěcený, při vzniklém z návodu nesnášelivého Vichinga pronásledování kněží slovanských z počátku s Kli-

[15]) Srv. *Boué* La Turquie d' Europe. Paris 1840. 8. T. III. p. 444. 448. 461.

[16]) „Utriusque linguae *slovenicae* et *graecae* peritissimus" Vita S. Clement. p. XV coll. p. 17. „Naučen dobrě v *latinskyje* knigy." Živ. Sv. Meth. — Pohřební obřady čili slavnosti Methodovy, dle též legendy konány *latinsky*, *řecky* a *slovansky*.

mentem práv své strany neohroženě hájil (z čehož zavírati lze, že Gorazd a Kliment nejčelnější byli mezi učedlníky a spoludělníky Methodovými); potom, po podniknutí otrap a žaláře, násilně do vyhnanství vystrčen jsa, v Bulharech přítulku hledal i nalezl. Další běh života, jakož ani rok a den skonání jeho známy nejsou: obřadní služby s ostatními společny. Že v Bulharech žil i skonal, dosvědčuje se dvojí starobylou památkou: předně, svědectvím řeckého popisu čili katalogu arcibiskupův bulharských, asi ok. 1156 sestaveného, v němž se v řadě arcibiskupův bulharských mezi Methodem a Klimentem (ovšem mylně, co do této hodnosti), pokládá; za druhé, chrámem i klášterem jeho jméno nosícím, dle zpráv p. Grigoroviče od tamožilcův došlých, blíž Berata v Albanii, kdež i ostatky jeho spočívají. Žeby učený tento muž příkladu svých mistrův, Cyrilla a Methoda, a spoludělníkův Klimenta a biskupa Konstantina (o němž níže) byl nenásledoval a nic nepsal, samo v sobě není k víře podobné; ale spisův jeho ze jména udati na ten čas jest nemožné. Co se mne týče, mámť některé příčiny k tomu domnění, že nejstarší slovanská legenda o Methodovi, kterouž pannonskou jmenují, jeho jest práce, ačkoli on v ní sám o sobě mluví. [17])

Vedle těchto sedmipočetných Svatých připomíná se v životopise Sv. Klimenta ještě *Laurentius* čili *Vavřinec*, jakožto společník Gorazdův, Klimentův, Naumův a Angelarův v mukách a žaláři l. 885. Poněvadž jinde o něm žádné zmínky není a na tomto místě jméno Sávy schází, nevím, není-li tu naposledy nějaký omyl, z nedopatření a smíchání jmen pošlý. — Tolik na ten čas o našich Sedmpočetnících.

3. *Učedlníci a nástupci Sedmipočetníkův.*

V čele jejich vyniká bulharský (snad Přeslavský) biskup KONSTANTIN, učedlník, jmenec a horlivý následovník Sv. Konstantina čili Cyrilla prvoučitele slovanského, jakž sám o sobě vyznává: „Šestokrilat silu vъspriim šestvuju nyně po

---

[17]) Legendu tuto již znal a z ní některá místa doslovně do díla svého vnesl letopisec Nestor ok. 1070—1100. Ostatně ona, dle mého zdání, necelá, nýbrž jen výtah (epitome) většího, úplnějšího spisu.

slědu učitelja (*var.* učitelju), imeni jego (*var.* jeju) i dělu posléduja.“ [18]) Na dílo tohoto znamenitého muže: *Athanasia Alexandrinského čtvery řeči proti Arianům*, přeložené l. 906, k žádosti cáře Symeona, a zachované ve dvou rukopisech XVho století v Moskvě i v klášteře Josefo-Volokolamském, učinil učený svět pozorný již K. Kalajdovič („Joan Exarch“ str. 14 a 98, pozn. 40, též str. 94, pozn. 20); než podhlédavost Dobrovského a jiných kritikův přidusila poněkud radost jiných učených nad důležitým tímto objevením. [19]) Nyní však nalezen jest v bibliotece synodálné v Moskvě pergamenový rukopis z XIho století, *výbor řečí na evangelia nedělní* dílem z *Jana Zlatoústého* (37 řečí), dílem z *Isidora Pelusiotského* (5 řečí), překlad biskupa Konstantina s jeho vlastními vstupy a závěrkami, s jednou původní jeho řečí a s předmluvami tolikéž původními. Z tohoto rukopisu vysvitá, že biskup Konstantin překládal toto dílo již r. 898, za Bulharského cáře Borisa (kterýž tu i vymalován) [20]), k žádosti váženého starce Nauma, jednoho ze Sedmipočetníkův, a že rukopis synodálný pochází z jiného, l. 918 psaného. V modlitbě v čele předmluvy díla tohoto stojící, veršem psané, mluví spisovatel *o nedávno zběhlém křestu Slovan*, a *o novosti jazyka*, jímž psal, v samé pak předmluvě výslovně jména svého se dokládá a o vybídnutí sebe od starce Nauma k této práci řeč činí. Modlitba tato, od spisu oddělená, vešla do mnohých novějších tak jmenovaných Sborníkův čili sbírek rozličných výtahův a výjimkův ze starých spisův, někdy s mylným nadpisem, jakoby od Konstantina filosofa pocházela

[18]) Starý přepisovatel díla jeho jej jmenuje učedlníkem Methodovým: bylť tedy vlastně obou. — Přijímání jmen u duchovníkův ke cti jiných vzorných a vznešených mužův církevních bylo vždy obyčejné. Method snad dostal jméno po Carhradském patriarchu Sv. Methodovi (842—846), biskup Kliment Velický po Klimentovi Římském, jehož pochvalu psal, a při jehož těla nalezení snad přítomen byl. Okolo 1220 květl v Srbsku učený biskup Method, týž, jakž se domýšlím, jenž se v evang. XIII. stol. u Noreva podepsal: *Pomenite mene grěšnago Methodija.*

[19]) Konstantin a díla jeho neušli pozornosti nejstaršího bibliografa slov. *Silvestra Medvěděva* (viz jeho Ohlavení knih číslo 23, 69 a 128); než rozpis Silvestrův později nežli dílo Kalajdovičovo vyšel na světlo.

[20]) Historické tyto malby důležity: ve Sborníku Svatoslava 1073 bez pochyby vyobrazení rodiny Svatoslavovy nastoupilo místo rodiny Symeonovy. Později podobně v rp. Manassesa v Římě nacházíme vypodobněnou rodinu cáře Jana Alexandra, v jiných jiné.

(tištěna u Pogodina v knize „Kirill i Methodij, Mosk. 1825. 4°. str. 109 a 151): tak též i zpráva o samém překladu díla, nadto ještě s mylným letopočtem. — Témuž biskupu Konstantinovi, dle mého zdání, připsati dlužno obšírné vyznání víry: „*Napisanije o pravěj věrě*,“ zachované v rukopise bulharském, pro cáře Jana Alexandra psaném l. 1348, nyní v bibliotece synodálné. Komu „*Slovo Konstantina filosofa*“ patří, jež Grigorovič v jednom Chilandarském rukopise, v evangelium na papíře, viděl, a zdaliž od „*Slova Sv. Kirilla*,“ tištěného v Moskvitjanině (1844), též nejistého původu, rozdílné jest, určiti nemohu. — Od tohoto biskupa Konstantina dobře odrůzniti sluší *Konstantina filosofa Kostenského* čili *Kosteneckého*, t. rodilého z městečka Kostence nedaleko Sofie, živšího v první polovici XVho století v Žegligovském klášteře nedaleko Skopje, a psavšího zde pojednání o písmenech slovanských, kázaní na evangelia, život srbského knížete Stefana Lazareviće († 1427) a j. Zdá se, že jménem i spisy vyrovnati se bažil oslavenému prvoučiteli slovanskému, duchem jemu ovšem ni málo podoben nejsa. — Vydání spisův Konstantina biskupa bulharského chystá se v Moskvě od Undolského, nákladem císařské společnosti historie a starobylostí.

GRIGORIJ, pop (presbyter) bulharský, ostatně neznámý, přeložil pro bulharského cáře Symeona, tedy mezi 888—927, krátkou *historii světskou i církevní* z řečtiny, v níž zvláště důležitá částka *o vyvrácení Troje*, vážená z řeckého letopisce Malaly, místy mnohem úplnější nežli řecký nás došlý originál. Výjimky z rukopisu z druhé polovice XVho století v císařském archivě zahraničných záležitostí v Moskvě vydal Kalajdovič v častodotčeném díle: k vydání celého spisu přípravy se činí v Moskvě v téže císařské společnosti historie a starobylostí, prací horlivého prof. Josefa Bodjanského. Podivné jest poznamenání, jež Grigorovič v jednom rukopise v klášteře Miropjaně ve Valachii četl: „Požive prepodobnyj Grigorije Sinait I. 6392=884 (tak čtu já), *byv prvý učitel' Blgarom i Srbom*, dějanija po predaniju i chudožestvu drevnich otcev.“ Není-li tu, ač nemístně a nemotorně, památka

Grigorije popa bulharského se jménem Grigorije Sinaita (nejistého věku) spletena a smíchána?

JAN Exarch bulharský, t. dle starého tlumočení slova toho ve slovanských rukopisech „strojitel církevní,“ též „obchodník, posel anebo legat patriarchův,“ jemuž uloženo bylo rozřešovati církevní pochybnosti, bdíti nad pořádkem, církevními pravidly ustanoveným, zkrátka, býti prostředníkem mezi národní církví a patriarchem, jeden z nejpřičinlivějších a nejplodnějších spisovatelův bulharských za cáře Symeona (888 až 927). O něm a spisech jeho důkladnou zprávu podal Kalajdovič v díle: Joann Exarch, Moskva 1824. fol.; pročež zde jen na krátko dotčeno budiž, že sestavil *a) Šestodnev* (hexameron), t. obšírný výklad prvních kapitol prvé knihy Mojžíšovy o stvoření světa, podle *sv. Basilia, Severiana Gabalského* a svého důmyslu (všecky zajisté přeobšírné a místy veledůležité vstavky, jichž u Basilia a Severiana není, jsou jeho původní práce), jehož nejstarší rukopis l. 1263 psán v postnici Sv. Sávy blíž Chilandaru na Athosu, nyní v bibliotece synodálné v Moskvě; *b)* přeložil *bohosloví Jana Damaskina* pod nápisem „*Nebesa*“ v rukopise z XI—XIIho století v bibliotece synodálné v Moskvě; *c)* téhož *Jana Damaskina dialektiku* čili *filosofii*, v 70 kapitolách, v rukopise XVIho století v Josefo-Volokolamském klášteře; *d)* téhož *Jana Damaskina* řeckou *grammatiku*, s přistřižením po části ku potřebě slovanského jazyka, z kteréhožto díla však se jen začátek zachoval, v témž rukopise; *e)* několiko *řečí* na rozličné svátky. Poněvadž Kalajdovič z obšírných prací Jana Exarcha jen některé výjimky na ukázku vydal, umínila císařská společnost Moskevská prací a vedením prof. Bodjanského vydati pomalu všecka díla tohoto znamenitého spisovatele, z nichž bohosloví již dotištěno. Učený biskup Filaret objevil nezáporné znaky a důkazy souvěkosti Jana s cářem Symeonem v těch místech, kteráž původně od něho pocházejí. Ostatně Jan Exarch nejen sám pilně překládal a spisoval, nýbrž, jakož on od mnicha Theodora Doksova vybidnut a zaochocen byl, tak i jiné ku podobným učeným prácem pobízel a ponoukal.

NEJMENOVANÝ překladatel dvou životopisův: *a)* Veli-

kého Antonia od Athanasia, a *b)* Pankratia, učedlníka Petrova, osvědčuje se v závěrce své práce, podle jednoho nedávno v Rusku nalezeného rukopisu, Sborníka ke dni 17. ledna, v tato slova: *ne na svoj že um nadějuščii sja ni soboju derznuchom na dělo sije, toľ veliko sušče, no přinuždeni ot stroitelja cerkovnago Joanna borgarskija zemli.* Vidno tedy, že z poručení Jana Exarcha, následovně ještě za cáře Symeona, překládal. Škoda, že nám jména svého nedopřál! Starý pergamenový rukopis života Sv. Pankratia viděl v jednom klášteře Athonském i Viktor Grigorovič, v němž od pozdějšího čtenáře Prochora Srbina, mnicha Krušedolského, poznamenáno, že do tajemství smyslu vniknouti nemohl: pro hrubost-li mysli jeho, čili pro zatmělost dřevního jazyka — kdoby to uhodnouti mohl?

THEODOR DOKSOV čili DUKS mnich připomíná se u Jana Exarcha, jakožto horlivý milovník a napomahatel slovanského písemnictví, kterýž tohoto úsilným svým doléháním a napomínáním k tomu přiměl, aby se ve překládání a spisování hnih uvázal. Podle toho soudím, že ani on sám nezahálel, nýbrž o to, k čemuž jiné vedl, příkladně se zasazoval. V samém skutku jméno jeho co přepisovatele čte se v závěrce čtyr řečí Athanasiových proti Arianům, od Konstantina přeložených, kteréž on l. 907 byl přepsal, podle svědectví pozdější kopie časův našich došlé. Vlastních spisův jeho arci neznám a jmenovati nemohu; ale co dnes temno a pochybno, dříveji nebo později jasným a překonavým státi se může, a nebude škodné, obrátí-li se pozornost badačův ke jmenům takovýchto výtečných a zasloužilých mužův.

CHRABR mnich napsal velezanímavou stať o písmenech slovanských: „*Skazanije, kako sostavi Sv. Kirill Slovenom pismena protivu jazyku,*" zachovanou v rukopise 1348 v bibliotece synodálné v Moskvě, též v jiném XVho století v bibliotece Magdalenského gymnasium ve Vratislavi, a tištěnou ponejprvé v katechismě bez místa a roku (dle Dobrovského ve Vilně mezi 1575—1580), potom 1621, 1637, 1770, 1781, 1791 v Rusku, naposledy v Kalajdovičově Janě Exarchovi 1824, v Moskvě. Znaky hluboké dřevnosti tohoto poučného

a v nejednom ohledu důležitého sepsání tak důrazně na mne působily, že jsem se ve Starožitnostech slovanských odvážil spisovatele tohoto pouze z domyslu a dohadky postaviti do Xho neb XIho století; bylť jsem tedy v běhu tohoto podzimku velmi mile překvapen neočekávanou zprávou, že nalezeno svědectví, z něhož jasně vysvitá, že mnich Chrabr byl blízkým vrstevníkem SS. Konstantina a Methoda. Totižto důstojný p. Gorskij uhodil v bibliotece duchovní akademie Moskevské na starý bulharský rukopis, v němž text spísku Chrabrova úplnější, a mezi jiným toto se čte: „Svętyi Konstantin filosof, naricaemyi Kyril, tъ pismena sъtvori i knigy přěloži, i Methodii brat jego. *Sąť bo ješče živi, iže sąť viděli ich.*“ Poslední, kursivou tištěná slova v jiných rkp. opuštěna, nepochybně, že se přepisovatelům, v jiném věku žijícím, již zbytečná býti zdála. Žilť tedy a psal Chrabr ještě za živobytí neprostředných učencův a pomocníkův SS. Cyrilla a Methoda, t. Klimenta († 916), Nauma a j. Dejme tomu, že z těchto některý při smrti Cyrillově (869) teprvé 25letý byl a že jej o 55 let přežil: padá předce vždy věk Chrabra do doby před smrtí cáře Symeona, jenž se l. 926 zběhla. Poněvadž Chrabr na konci svého sepsání poněkud temně i na jiné své práce naráží, není nepodobno, že ve starých rukopisech a překladech nejedno teď bezejmenné dílo od tohoto jménem i slohem rázného muže pochází.

Až potud jsme jmenovali hlavní vzdělavatele staroslovanského písemnictví v Bulharech věku Symeonova, jichžto jména a práce nám ve známost vešly: naposledy budiž i on s úctou a šetrností jmenován, jemuž z veliké části čest a díka za všecka tato bohulibá a přeužitečná předsevzetí náleží — sám veliký panovník bulharský, císař (βασιλεύς, tohoto titule mu sami Řekové dávali). [21])

SYMEON (pan. od 888, † 927) Veliký, neboť nejen na

[21]) Latiníci slovo βασιλεύς o bulh. panovnících obyčejně překládají *rex;* než v samé dvorské kanceláři bulh. užíváno slova *imperator,* jakž patrno z dopisu cáře Kalojana k papeži Innocentiovi III. l. 1204, v němž nejen on, nýbrž i předkové jeho Petr a Samuel, *imperatores* se jmenují. Byzantinci slova βασιλεύς jen o císařích, naproti o králích slova ῥήξ i ῥηγᾶς užívali.

bojišti proti nepřátelům národu a mocnářství svého ale i na mírném, tichém poli nauk, v zápase o osvětu ducha a vzdělání srdce i mysli, neuvadlé věnce sobě vil. Ve všech naukách věku svého, lidských i božských, staráním otce, prvokřestěného knížete a cáře Bulharův, Borisa Michala, hned z mládí dobře vycvičen jsa, tak že jej pro tu jeho učenost Polořekem nazývali („etenim Symeonem ἡμίαργον id est Semigraecum esse ajebant, eo quod a pueritia Byzantii Demosthenis rhetoricam Aristotelisque syllogismos didicerit," praví o něm západní strany svědek ostrého vtipu Liutprant l. III. c. 8), nejen jiným učeným mužům, biskupovi Klimentovi a exarchovi Janovi, jakž se v tom zvláště tento poslední přiznává, v literních pracech potřebné ochrany a podpory velikomyslně poskytoval, ale i sám o závod s nimi pérem pracoval. Překlad zajisté *sta třiceti šesti vybraných řečí z Jana Zlatoústého*, s některými přídavky, pod nápisem *Zlatostruj* t. Zlatotok, ne bez podstatných důvodův za plod jeho horlivé lásky k naukám slovanským se pokládá. [22]) Dílo toto zachovalo se v rp. XIIho stol. v Petrohradě (dle Vostokova, v grammatice při Ostromirově evangelium str. 8, 9, 24), též v jiných několika pozdějších, n. př. v rukopise XVIho stol. v někdejší hraběcí Tolstojské, nyní císařské bibliotece v Petrohradě atd.

Než i jiný, nade všecky posud vyčtené skvělejší důkaz spanilého rozkvětu staroslovanské literatury za cáře Symeona v Bulharsku pozůstal nám ve vzácném a slavném rukopise, v tak řečeném *Sborníku* knížete *Svatoslava*, psaným l. 1073, a teď v klášteře Novojeruzalemském blíž Moskvy chráněném. Tento zajisté Sborník, jakž to nedávno na světlo vyšlo, byl původně sestaven pro bulharského cáře Symeona, v Rusku pak jen přepsán, vyobrazením knížecí rodiny rozmnožen a změněním některých slov v závěrce pro ruského knížete Svatoslava přikrojen a přistrojen. Za důležité toto objevení

[22]) Majíť i Srbové královského spisovatele ve *Štěpánovi „Prvověnčaném"* t. Prvokorunovaném, synu Štěpána Nemanje (1195—1228). Psalť život svého otce, a *řecky* dopisy k Demetriovi Chomatenskému, arcibiskupovi bulharskému, oba nevydané.

díky povinni jsme ctihodnému professoru Štěpánovi Ševyrevu v Moskvě, kterýž běžícího léta v Běloozerském Kyrillovském klášteře jiný přepis téhož Sborníka na papíře z XVho století nalezl, bez podstatných proměn z bulharského originálu přepsaný, v němž se výslovně čte, že Sborník pro bulharského cáře Symeona zhotoven, čímž pravdivý stav věci na světlo vytonul. Řeckému originálu tohoto drahocenného díla již dříve pomocí Montfauconova katalogu biblioteky Coislinské (p. 192, N. CXX) na stopy byl přišel učený A. Ch. Vostokov (Opis. Rumjanc. Mus. str. 499, N. CCCLVI), kteréhožto originálu (ze začátku Xho století) věrný přepis, péčí a prací učených Pařížanův Haase a Millera, nedávno císařské společnosti historie a starobylosti v Moskvě dostaven, bohdá v nedlouhém čase spolu se staroslovanským překladem na světlo vyjde.

Takovým způsobem v běhu pěti a šedesáti let (862—927) obohatila se staroslovanská literatura drahocennými plody rozmanitého obsahu, pokud o nich a původcích jejich za nynějších dnův známost máme. Věk Symeonův byl pro ni zlatý věk. Než mezi pšenicí i koukol roste! Již za posledních let cáře Symeona, a ještě mnohem více za cáře Petra, syna Symeonova (927—968), otci ne ve všem rovného, začaly některé bouřlivé hlavy mezi Bulhary przniti čistotu učení rozličnými nelepými výmyslky bezuzdné obraznosti své a tím i rušiti pokoj domácí. Svatý Cyrill, vybídnut jsa od císaře Michala k vyučování lidu slovanského v Moravě, ptal se přede vším: *mají-li písmo? neboť kdo může na vodu psáti, aby sobě kacířského jména vydobyl?* t. kdo, jsa mudr, učiti bude víře bez písma, jímž se učení objektivně pojišťuje? Netušil on tehdáž, že navzdor jeho vynálezu, sotva 58 let po jeho smrti, povstanou v Bulharech lžeučitelé, kteříž símě různic mezi Bulhary, Srby a Bosňáky na celá století rozsejí. Náčelníci těchto, později pod jmenem Bogomilův, Babunův, Patarenův, Manichaeův, Massalianův, Pavlikianův atd. po Bulharech a Srbech rozplemeněných bludařův byli bulharští popové BOGOMIL a JEREMIJ, na schylku panování cáře Symeona

a začátku vlády cáře Petra [23]). Knihy jejich, od vyznavačův „pravoslavné“ církve přísně pronásledované a potlačované, v celosti nás nedošly: než některé výjimky a kusy z nich v pozdějších přepisech, plné nemotornosti a neleposti, předce se zachovaly. Bylyť pak knihy ty zvláště *apokryfická evangelia a epištoly*. *Evangelium* (vlastně *Zjevení*) *Jana* čili otázky ke Kristu a odpovědi jeho, zvláště Bohomilům vzácné, od Patarenského biskupa *Nazaria* (kv. v Bulharsku ok. 1180—1200) v západních zemích rozšířené, tištěno latině v Benátkách 1522, nejnověji od Gieselera v Gottingu 1832 a Engelhardta v Erlangu 1832. Věku tohoto původem a vznikem svým blízké musejí býti i jiné knihy pověrečného obsahu pod rozličnými divnými názvy a tituli, jako: *Martoloj* čili *Fartolog (Ostrolog)*, *Carevy snovidci*, *Čarovnik*, *Gromnik*, *Molnijanik*, *Kolednik*, *Myslenik*, *Vlchovnik*, *Putnik*, *Zvězdočtec* atd., ačkoli nejen mezi bludaři, ale i mezi „pravověrnými“ oběžné.

Až posud stopovali jsme, pokud nám bylo možné, jména a práce prvních vzdělavatelův staroslovanského písemnictva od Cyrilla a Methoda až do smrti korunovaného spisovatele cáře Symeona (927): než kdoby, nejsa předpojat, tomu víru přidal, že smrtí tohoto panovníka překládání a spisování knih dokonce se přetrhlo? Že v běhu celého bez mála století od cáře Petra I. až do hrozného úpadku bulharského cářství za Jana Vladislava (927—1018) pole církevní slovesnosti v Bulharsku a Srbsku ladem leželo? Namítne-li nám někdo: že nižádných spisovatelův z oné doby ze jména neznáme, tomu odpovíme: kolik pak jsme jich znali před pěti a dvaceti lety ze jména a podle spisův od Cyrilla až do smrti Symeona? Vyjma Cyrilla a Methoda, nižádného: neboť Kliment a Gorazd nám jen co učitelé a kněží, nikoli co spisovatelé, známi byli. Nyní pak můžeme v řadě spisovatelův, mimo dotčené dva prvoučitele, jmenovati s důkazy biskupa Klimenta, biskupa

---

[23]) O Bogomilovi, že za cáře Petra (927 sld.) živ byl, máme staré svědectví (Viz *Kalajd.* Joann Exarch str. 100 pozn. 45): věk Jeremijův vysvítá odtud, že se patriarch Sisinnij (969—999) proti spisům jeho osvědčil, t. aby nebyl jmín za onoho Sisinnije Cyprského, o jehož rozmluvách s nejsv. Pannou Marií pop Jeremij bájí.

Konstantina, popa Grigorije, exarcha Jana, mnicha Chrabra, Nejmenovaného překladatele Životův SS. Antonia a Pankratia, i samého cáře Symeona, v řadě pak soudělníkův v povolání učitelském, s důvodným tušením, že i sami v překládání a spisování knih účastenství měli, Nauma, Angelara, Sávu, Gorazda, Laurentia a Theodora Doksova, naposledy v řadě nemilých rozsevačův bludův slovem i písmem popy Bogomila a Jeremiáše. — Připomenuli jsme již nahoře, že rukopisův aneb aspoň zlomkův z rukopisův staroslovanských z XIho, nadto pak z XIIho století dosti drahný počet v rozličných bibliotekách Evropy, zvláště v Rusku, se zachoval, o nichž i podle jazyka i podle výslovných svědectví přepisovatelův souditi lze, že původ jejich do starší doby padá. Z těchto někteří ovšem již na ruské půdě, po křestu Vladimíra (988), zvláště za velikého milovníka knih Jaroslava (1019—1054) povstati mohli a nepochybně povstali: než větší jich částka nese na sobě patrné znaky jižního původu. Můžeme tedy právem zavírati, že co z nich z oné nahoře vypsané prvotní doby od neprostředných učedlníkův Cyrilla a Methoda nepochází (862—927), náležeti musí do druhé doby kvetoucího cářství bulharského (927—1018): nebo že s hrozným úpadkem cářství i novovzešlá církevní slovesnost ránu utrpěla a na čas, do obnovení říše od Asěna (1186), poupadla, věc jest přirozená. Buďtež zde k závěrce ještě některé z těch takových nejstarších rukopisných památek ze jména vyčteny.

Knihy obřadní a církevní množily se u Řekův a v též míře i u Slovanův napořád, jednak co do počtu a objemu rostouce, jednak co do pořádku a obsahu se různice. Nejplodnější pěsnotvorci řecké církve Theofan Nicejský a Josef Konstantinopolský padají do konce IXho, jiní, císařové Lev a Konstantin, do Xho století. Viděli jsme, že *Květný Triod* čili *Pentikostář* přeložil biskup Kliment Velický. *Měsíčnou Mineji* z XIho st. v Petrohr. uvodí Vostokov v úvodu ke grammatice při Ostromirově evangelium. *Obecní Mineje* čili tak zvaný *Obštník* z XII—XIIIho století chrání se ve Vídni v císařské bibliotece. *Stichirář* čili výbor zpěvův kostelních s nápěvy z XI—XIIho století jest z biblioteky hraběte Tolstova v císařské

bibliotece v Petrohradě; jiný l. 1157 (dle jiných l. 1153) v bibliotece synodálné v Moskvě. O *Žaltářech* již výšeji byla zmínka: zdeť doložím určitěji, že máme žaltáře s dvojím výkladem, t. Sv. Athanasia (domněle, dle jiných Sv. Origena, Cyrilla atd.) i Sv. Theodorita biskupa Cyprského. Prvního rodu jsou čtvery staré rukopisy *a)* necelý, po metropolitě Evgeniovi u Pogodina v Moskvě, z XI. století; *b)* celý, z XI. nebo XIIho století, v císařské bibliotece v Petrohradě; *c)* celý, bulharské recensí, z XI. nebo XIIho století, u Pogodina; *d)* celý, psán mezi 1180—1186 blíž Ochrida v Bulharsku, nyní v Bononii. Druhého rodu jen jeden rukopis XVho století, než překladu prastarého, v Rumjancovském Museum. — Z *překladův SS. Otcův* jen někteří připomenuti buďte: jest jich zajisté z toho věku mnohem více. *Sborník* čili výbor prací SS. Otcův l. 1076, rozdílný od Sborníka Svatoslavova čili vlastně Symeonova, ozdobuje císařskou Eremitážskou biblioteku v Petrohradě. *Životy Svatých a řeči Jana Zlotoústého*, recensí jihoslovanské, z XIho století, byly předtím v Suprasli, a takovéž i v licealné bibliotece v Lublani, jakž doslýcháme, se nacházejí. (Řeči téhož Jana Zlatoústého v hlaholském necelém rukopise z XIho století nalezeny, vydány od Kopitara: Glagolita Clozianus, Vindobonae 1836, fol.) *Gregoria Nazianského* homilií 30, z XIho století, přepis jižního rukopisu, v císařské bibliotece v Petrohradě se chrání. *Antiocha Pandekt*, z XIho století, v Novojeruzalemském klášteře nedaleko Moskvy ostříhaný, v krátkém čase na světlo vyjíti má. *Jan Klimakos* jinak *Lěstvičník*, z XIIho století, jest v Rumjancovském Museum v Petrohradě. *Prolog*, t. krátké životy Svatých, srbské recensí, XIIIho nebo snad (dle Kalajdoviče) konce XIIho století, z hraběcí Tolstojské biblioteky přešel do císařské biblioteky v Petrohradě. *Otečník* čili Životy a obcování Svatých Otcův, recensí srbské, z XIIho století, v císařské dvorské bibliotece ve Vídni, jiný něco pozdější, asi ze začátku XIIIho století, též recensí, v královské bibliotece v Paříži, oba již výšeji od nás dotčeni. *Georgij Hamartol*, letopisec řecký, v původním jazyku posud nevydaný, nachází se ve starém překladě v Rusku v rukopisech XIIho i XIIIho století, zdánlivě od Nestora v Rusku,

než možné, že již mnohem dříve v Bulharsku přeložený; jiný srbský překlad o něco pozdější jest. O vydání Hamartola s původním textem, s Pařížského rukopisu sňatým, častojmenovaná Moskevská společnost úsilně se zasazuje. O životu Sv. Kondrata, dle písma nejstaršího zlomku slovanského rukopisu, u Pogodina v Moskvě, již též nahoře byla řeč; zdeť připomenouti musím, že u téhož učeného zpytatele i život *Sv. Thekly*, zlomek rukopisu XI—XIIho století, se nachází. — K výčtu čelnějších slovanských rukopisův z XIIIho století již zde pro obšírnost ani přistoupiti nemohu. Ve Sbornících pozdějšího věku někdy jednotlivé kusy, řeči, legendy atd. nesou na sobě znaky nejhlubší dřevnosti. Tak n. př. v jednom Sborníku XVho stol. v Rumjancově Museum nachází se *pochvala Sv. Mikuláše*, v níž se výstraha dává před „*mrtvečinou a krvojedením*“, z čehož Vostokov důkladně zavírá, že tu řeč k novokřestěným Slovanům. Poněvadž v témž Sborníku několiko řečí od Klimenta biskupa Velického: naskýtá se přirozeně otázka, není-li i tato z též bulharské knihy s oněmi vážená, a nepochází-li od někoho z vrstevníkův anebo učedníkův jeho?

Kdy a jakými cestami bulharské knihy nejprvé anebo nejhustěji do Ruska se dostaly, nenesnadno se domýšleti. Mámť za to, že již ve válkách Svatoslavových s Bulhary 967 a 971—972, snad ještě před smrtí Olgy (969), následkem plenění bulharských pokladnic, chrámův a knihoven od ziskuchtivých nebo i křesťanství nakloněných vojínův něco bylo vyvezeno. Po křestu Vladimíra 988 nemohla se Rus obejíti bez knih bulharských. Dle letopisu Joakimova aspoň v té částce víry hodného, byli v Rusi až do Jaroslava církevní zpěváci Bulhaři; titoť jistě nepřišli bez knih. Po úpadku bulharského cářství (1018), když právě v Rusku knih milovný Jaroslav panoval (1019—1054), o němž letopisy svědčí, že knihy odevšad shromažďoval, nepochybně mnoho vzácných rukopisův bulharských rozličnými cestami do Ruska se dostalo. Za Jaroslava, ne dříve-li, založen klášter ruský na hoře Athonské, kdež tehdáž již několik bulharských klášterův bylo: tím nastoupila doba záměn knih mezi jižními

a severními Slovany. Od té doby nacházíme ruské národní svaté v bulharských a srbských, a na obrat bulharské a srbské v ruských prolozích a synaxářích: anobrž i russismy v bulharských a srbských rukopisech, jako n. př. *ogorodnik* v měsícoslově apoštola Šišatovského l. 1324 a j.

U vstupu k této zprávě jsme se pronesli, že staroslovanský překlad písem svatých, knih bohoslužebných a tvoření SS. Otcův z druhé polovice IXho století ve spojení s plody téže staroslovanské literatury, Xho století, až do úpadku cářství bulharského l. 1018, jest *nepřebraná studnice pro slovanského jazykozpytatele,* po hlubší a důkladnější známosti ústrojí mateřského jazyka svého bažícího. Ačkoli pak památky tyto prvního věku teprvé v pozdějších přepisech z XIho a XII, dílem i XIIIho století časův našich došly, však nicméně vydávajíť ony i v této své, v maličkostech pozměněné, v samé však podstatě nepřejinačené podobě soudnému a nepředpojatému zpytateli postačitelné svědectví o povaze a skladu jazyka slovanského Cyrillova věku. Z tohoť již souditi lze, jaká žeň budoucí slovanské mluvobadače očekává, jestliže více těchto neoceněných památek tak správně a věrně tiskem na světlo vydáno bude, jak to již s některými se stalo.

Předmluva k „Památkám dřevního písemnictví Jihoslovanův“ 1851.

*Φιλοκαλεῖν μετ' εὐτελείας
καὶ φιλοσοφεῖν ἄνευ μαλακίας.*
THUCYD.

Již před třidceti i více léty, když jsem ponejprvé čtením spisův nezapomenutelného učitele našeho, J. Dobrovského, přesvědčení nabyl, že jakož gotská řeč v němčině, sanskritská v indoevropštině, tak staroslovanská ve slovanštině všeho vědeckého jazykozpytu počátek, střed i konec jest, a brzo potom mezi Jihoslovany, jmenovitě Srby, za povoláním se dostal, začal jsem pilně sbírati všeliké staroslovanské a zvláště starosrbské písemné památky, zamýšleje vydati je v příhodný čas. Později, osadiv se v Praze, pokračoval jsem v začatém sbírání podle možnosti, podporován jsa v tom od několika horlivých přátel, blaha mého nejináč než svého pečlivých. Tím spůsobem, v prodlení třidceti let, nemalý počet památek toho druhu, letopisův, životopisův, listin a nápisův, nejen z Rakouska a Turecka, ale i z Vlach, Německa, Francouzska a Ruska, ovšem jen v přepisech, a však v přepisech správných a věrných, ne bez práce a nákladu, na hromadu jsem snesl. Zření mé bylo sice ku památkám obojího písma, cyrillského i hlaholského, zároveň obráceno; že však u mne oněch více a těchto málo, pochází z položení mého a povahy věci samé.

Abych z duchovních těchto pokladův hojnější výbor v přistojném oděvu tiskem na světlo vydal a malé hrstce milovníkův staroslovanštiny ke společnému užívání předložil, byla ode dávna i živoucí žádost i úsilná péče má: než vůle

a snaha nedospěly posavad ke skutku. I bylo mi to za sebou držení těch památek již i ve zlé vykládáno, od některých, ježto ani mne ani světa neznají a znáti nepotřebují, ježto se domnívají, žeby sedíce na mém místě hory z kořen vyzdvihovali a přesazovali, a ježto, až něco více, nežli posavad, vezdejšího svého blahobytu a světského pohodlí slovanským vědám a vůbec ideám za oběť přinesou, bohda střídměji o věcech, jimž nerozumějí, souditi se naučí. Vydání úplné sbírky takovýchto památek, má-li býti i vědy i věku našeho hodné a nemá-li býti pouhé rozmnožení počtu knih anebo leda pro parádu na police bibliotek, žádá i veliké práce i velikého důložku. Práce jsem sice nikdy nepobíhal a nepobíhám; však abych, závodiv v tolikerých bězích, ne vždycky jakby srdce ráčilo, nýbrž jak nutná potřeba a povinnost velela, a nejednou pod tíží břemen života klopýtaje a jižjiž klesaje, sám o své ujmě a síle, bez přičinění více ruk, to takové dílo provedl, musel bych býti z rodu Herkulova, čehož já ani vědomí ani důkazův nemám. Co se důložku týče, Musa slovanská byla posud Musa chudičká, ležící nicí u podnože bohatých a pyšných svých sester, a jen z ticha, jako někdy Musa Sionská, povzdychující vzhůru: *Rozmnožil jsi, Pane, tento národ, nezveličil jsi však jeho veselé!* Přinesou-li jí ukazující se ranní červánky jasnější dny, čili nové zatmění a smutek, kdoby to, jelikož člověk, zvěstovati se opovážil? Potomci naši o tom jistě souditi budou moci.

Skrovný tento výbor památek dřevního písemnictví Jihoslovanův, kterýž teď k žádosti přátel a nákladem milovníkův literatury slovanské v malém počtu výtiskův na světlo dávám, má aspoň poněkud okázka býti, co jsem většího a dokonalejšího zamýšlel: nebo tu na ten čas i s úvodův prostrannějších, i s výkladu věcí a slov, i s různočtení úplnějšího, i s potřebných registrův sejíti muselo. Oddílné tištění spiskův a jich jen zevnitřní skupení povstalo náhodně, tou příčinou, že tiskna první kus o možnosti vytištění druhého a tak i při jiných ještě jsem jistoty neměl. Než to vedlejší okolnost; pobesedujmež o věcech podstatnějších.

Přemítaje často na mysli, pročby u vzdělancův našich,

i samých učených, k jazyku staroslovanskému a pokladům jeho (neboť ač Homerův, Platonův, Horatiův a Ciceronův v něm nemáme, máme předce v něm spisy, mohoucí osvěcovati rozum a šlechtiti srdce, kteříž by nám, jelikož Slovanům, rovněž tak drazí a vzácní býti měli, jakož nám, jelikož vzdělancům, Homer, Platon, Horatius a Cicero drazí a vzácní jsou) taková byla speklá nedba a neváżnost, że jí ničímž odhliviti nelze, vždy jsem konečně na tom výroku ustrnul, že tím vlastně a hlavně, mimo některé jiné postranní příčiny, posavadní převrácený spůsob vydávaní těch starých památek vinen jest. V Britanii, Francii, v Němcích a Vlaších vzorná ruční vydání nejstarších památek přirozeného jazyka náleží mezi domácí klenoty, jsou předmětem úcty, obliby a chlouby všech vzdělancův, i samých dam. U nás Slovanův jest několiko pěstounův staroslovanštiny, někdy dva, tři, někdy i čtyři, jeden od druhého na sta mil vzdálí, každý ve své honitvě samožil a samopán: ti plody své znají a ztravují. Než vyznejme pravdu: u oněch žádnému rozumnému vydavateli a knihtiskaři nevzejde více na mysl, aby tisknul základní díla řeckého, latinského neb domácího jazyka tak, jak je zbarbařelá ruka pověrečného žakana ve středním věku z nouze nebo jalovkusu napsala, neotesanou frakturou, s abbreviaturami, ligaturami a ostatními titěrami; naši slovanští Erasmové a Didotové ještě vždy tisknou staroslovanštinu tak, jak tiskli řečtinu a latinu v XV. století Jan Gutenberk, Petr Schöffer, Albrecht Pfister, Jan Mentęlin, Konrad Schweinheim a veliký mistr čarodějnického umění skratkův, Dierik Martens, totiž s čarami a čerchami, titlami a siglami, vzmety a pokryvkami i všemi ostatními uzly, kúzly, kudry a kudrlinkami, s tím toliko malicherným rozdílem, že u těchto aspoň lepota vkusného písmà krabatiny skratkův zlahozovala, u našich nevkus špalkovitých, rohatých a chvostatých, špinavě sršlavých, někdy ve všech údech jakoby rarachem potvorně zpřelamovaných písmen (kdo jich nezná, račiž nahlédnouti do Rakoveckého Pravdy ruské a Levického Grammatiky rusínské, jiných jmenovati úcta k obsahu mi zbraňuje) každého ducha, jehož čidla nezpergameněla a cit přírody, prostoty a pravdy do

zákona neutuchnul, nepřemožitelnou ošklivostí naplniti musí. Jestli divu, že vzdělanci národu našeho, „synové světa tohoto,“ před staroslovanskými knihami oči zamhuřují a jako před jedovatým, smrdutým štírem a hadem utíkají? — Taková vydání jsou mrtvých duchův mrtví plodové pro mrtvé mysli. Neboť jest pravda svatá a věčná, že duch jen duchem živ jest, že jej litera zabíjí, a že život ducha jest pohyb a pokrok, sic by kámen člověka předčil.

Co se formy liter dotýče, písmena slovanská, v prostředku IX. století z řeckých iniciálek, s přidáním několika znakův z jiných abeced, povstalá, tak jsou v sobě ukončená a při tom předce tak ohebná, že jakož je nevkus prázných vrtohlavcův pozdějších století v barbarolícé potvory přejinačil, tak by je vkusné umění našeho věku, bez přerušení podstaty jich, snadno ve sličné a přístojné roucho zase odíti mohlo. Důkazem toho jsou jednak nejstarší rukopisy cyrillské, s písmem velebně důstojným a při tom příjemným, malým počtem skratkův a téměř beze všech čárek, jednak překrásné prvotisky Černohorské a některé Benátské z konce XV. a začátku XVI. století, díla vkusného umění vlaského. Nemůžeme tedy neželeti, že první knihtiskaři Moskevští v druhé polovici XVI. století, neznajíce nebo neceníce oněch jihoslovanských prvotiskův, napodobili tiskem tahy písmen tehdějších rukopisův ruských, nad něž nic nemůže býti nevkusnějšího. Císař Petr, vida nemožnost připuzení živého ducha k obcování s těmi strašáky, odvážil se sestaviti Rusům, na základu staré, novou azbuku pro občanské potřeby, čímž vlastně staroslovanskému písemnictví, položiv je do mrtvých rukou, smrtelnou ránu zadal. Mohl ovšem Petr starému hadu stýřelou kostrbatou kůži do čista svléci; ale masa a kostí mu nechati mohl a měl. Smíšením dvou protivných živlův v ruské azbuce povstala zrůdnost, proti níž, jak sám starosta fisiologův, náš J. Purkyně, a s ním mnozí soudí, oko Nerusa se zpouzí (i sami Rusové nedávno od třínohého Tvrda k jednonohému cyrillskému se navrátili), a kteráž jen od nejnovější valaské abecedy pestrotou ještě převýšena jest. Než císaře Petra v tom menší vina, že dělal, k čemu povolán nebyl,

ano ti, jichž povinnost byla, v mrzké a nezhojitelné nedbě a ochrnulosti nic nedělali. Chtěje aspoň své neodbytné potřebě a neukojené touze v té příčině vyhověti, a znamenaje, že co nedávno jinde počato, jest opět jen přilévání bláta do louže, dvakráte jsem se o zhotovení nového vkusnějšího a při tom přesného cyrillského písma pokusil, l. 1837 a 1847: jak zdařile, o tom nechať jiní soudí. Nebude-li uznáno za dobré, bude, doufám, má vina menší, že jsem se bez prostředkův podjal dobré věci, vida, ano ti, ježto všemi prostředky oplývají, v osuhlé jednak nedbě jednak nepřízni k k ní, kusa nic pro ni nedělají.

Co se upravení textu staroslovanštiny dotýče, mám za to, že všem spravedlivým žádostem i pouhého ochotníka i přísného zpytatele zároveň vyhověti lze věrným zachováním pravopisu a grammatiky každého díla nebo rukopisu, řádným dělením slov a logickým rozpunktováním souvětí, s odkázáním všech skratkův a čeršek do palaeografie a diplomatiky, jestli ne (kdež bych je raději viděl) za moře k Velesům. Pravdať, že staroslovanština tak ukončeného a kanonického pravopisu, jako řečtina a latina, nemá, nýbrž dle zemí a století se mění, čímž se rozvíjení skratkův přiměřeně času a vlasti každého rukopisu stává obtížným: a však neuměním jedněch nemá se stavovati umělost jiných, aniž věda za polštář pohodlí kohokoliž snížena býti má, a naposledy škoda ze změtení forem jako ізраилъ a ісраилъ, ієроусалимъ a ієросалимъ atd. pošlá vždy bude menší, nežli z moření a mrtvení vlastního ducha těmi uzlovinami a zádrhlinami, nadto pak ze zapuzení vzdělanějšího obecenstva od literatury staroslovanské. Možné, že nejedni, vidouce tu ve knize mé všecko tak „skladem, splna a zřitelně“ bez „pokrytí a zavití,“ bez čar, čeršek a háčkův psáno, a nevidouce ni „oksije ni varije, ni slitné, ni sigly, ni vědi-titly, ni glagol'-titly, ni dobro-titly, ni slovo-titly, ni číslo-titly, ni titly vůbec, ni vzmetu, ni čéšky, ni růžku, ni kavyky, ni onečka, ni kamory, ni ratazy, ni pajerka, ni pavouka, ni kendemy, ni tartovesy, ni dudy, ni strační nůžky,“ zkrátka, ni myšího trusu nad literami, ni potkaních chvostův pod literami, hořekovati, ba helekati a har-

harovati budou, že již důkladné studium staroslovanštiny propasti musí, předstírajíce: než já, mluv co mluv, dívaje se na ty titvorné kliky-háky, jimiž zřečtělí vrtohlavci ve středním věku slovanštinu bez potřeby zaplavili, nemohu nezvolati: *Turpe est difficiles habere nugas et stultus labor est ineptiarum!* Mně při tom tane na mysl, kterak na konci XVII. století tehdejší chlouba Germanie, učený J. A. Fabricius v Hamburku, horké slzy lil, když H. Wetstein v Amstrdamě nejen Galova Opuscula mythologica, ale (horribile dictu) i Svatá Písma Nového Zákona řecky bez abbreviatur a ligatur tisknouti začal, klesnutí řeckého studium předpovídaje, kteréž brzo na to veseleji zkvetlo. Já se spíše bojím, že zahyne-li cyrillština, jak jižjiž hyne hlaholština, tím něco jiného vinno bude, o čemž viz Raska „o jazyku zendském“ (v něm. vydání u Hagena str. 58). — Již před čtyřidceti lety vyspělého soudu muž, P. Solarić, Srb, ty staré pokličky a zádrhle do Mexika, kam patří, odsoudil; já jsem před dvadceti lety v srbském klasobrání některé vzory starosrbštiny bez skratkův a čeršek předložil: než celou knihu bez nich teprvé tohoto roku srdnatý pěstoun staroslovanštiny, F. Miklošič, vytisknouti se odvážil. Nebude-li nás více, zůstane-li to při třetici: tož nás bohdá snad aspoň někdy v historii staroslovanštiny nadělí někdo hrobovým nápisem: *Oppido pauci, sed mentis bene sanae.*

K tomu, co jsem o nakládání s textem kusův ode mne vydaných v předsloví k jednomu každému z nich zkrátka propověděl, co bych zde přidal, nemám. Pověděl jsem, že hlavním mým účelem bylo správné vytištění, nikoli kritické rozbírání, ani věcní vykládání textu. Zdeť k tomu, co jsem v předsloví k životu sv. Cyrilla k objasnění místa v k. VIII. o ruském evangelii a žaltáři podotknul, jen tolik přidám, že, ačkoli vždy, i po přečtení novějších spisův Pogodina, Kruga, Kunika a Krause, podání legend o osednutí a křestění Varjaho-Rusův (Bravalina a j.) v Tavrii před 860 za nepodobné nepokládám, však předce raději slovo „ruský“ na Gothy obracím: jiní to snad raději na hlaholštinu vykládati budou. Tak ani v životu sv. Methodia k. XVI. ve zprávě o návštěvě

Methodia u knížete uherského (slůvko „král“ může býti pozdější podplátka místo kníže) nevidím nesnází, jež ruský zpytatel v ní nachází. Uhří l. 829—883 již seděli mezi Dněprem a Dunajem, l. 884 vstoupili konečně do Uher, do okolí Potiského. Známost Methodia s nimi začala se již okolo l. 857 v Tavrii (živ. Konst. k. VIII, srv. Meth. k. IV), snad s týmže knížetem, tehdáž ještě plukovodcem, nyní již panovníkem. Mohlo tedy to, co se zde vypravuje, ten rok před smrtí Methodia (umř. 885, dubna 6.), velmi dobře se přihoditi. Historie i Varjaho-Rusův i Uhrův v zemích k Černému moři přiležících jest v běhu IX. století tak temná a plná mezer, že nepodjatý soudce raději tmu její svědectvími památek očitě přesných zaháněti, nežli světlo těchto temnotou oné vyhašovati bude chtíti.

Bude-li na tento předchozí díl následovati jiný a jaký — θεῶν ἐν γούνασι κεῖται. Především bych přál vydati letopisy AB. Daniele, jichž u mne trůj přepis, jeden z nejstaršího posud známého rukopisu, pak spisy Dometiana, sbírku listin a j. Pročež vděčně přijmu každé důkladné opravení mých klesek a ukázání lepších cest: cíl můj zajisté jest jediné přisporování vědy. Neboť ostatně, co se mne týče, mám starý sice, ale dobrý plášť, do něhož se zahale klidnou myslí rozjímati mohu s Boethiem:

O felix hominum genus,
Si vestros animos amor,
Quo coelum regitur, regat!

V Praze, měsíce prosince, na den sv. Silvestra, 1851.

Pohled na prvověk hlaholského písemnictví.

(Čas. Č. Mus. 1852.)

Quis sonos vocis, qui infiniti videbantur, paucis literarum notis terminavit? Cicero.

1. Známoť jest, že Slované, od času svého na víru křesťanskou obrácení, trojího rozličného písma užívali a do dnes užívají: *latinského*, pojmouc v to i povstalou z něho frakturu, *cyrillského* a *hlaholského*. Užívání řeckého písma bez proměny a příměsi, jakéž dle svědectví bulharského mnicha Chrabra v prvotní době u Slovanův v Řecku osedlých místo mělo, příkladův žádných nestává; novější pak odívání bulharštiny do řeckého písma u bulharských kupcův, i v samém Bulharsku velmi jest obmezené a v tisku ledva jednou nebo dvakrát pokušené.

2. Počátky uvozováni *latinského* písma mezi Slovany, kryjící se v šeru prvotní doby křesťanství u Slovanův, pouštím zde naschvál s oka, aniž o vzniku a rozšíření *cyrillského* písma, jakožto o věci v celosti již dosti prošetřené a známé, z úmysla řeč činiti míním. Snaha má obrácena bude na ten čas jediné k vyjasnění, pokud známost a síla stačí, počátkův hlaholského písemnictví, jakožto věci ještě vždy zatmělé, a však rok po roce nového světla nabývající.

3. Až do roku 1830 a vlastně až do roku 1836, v němž dílo B. Kopitara „Glagolita Clozianus“ na světlo vyšlo, bylať učenému světu jediné ona slovesnost hlaholská známa, jejíž vlast a pole jest dřevní Chorvatsko ve smyslu Konstantina Porfyrogenety, totiž částka dnešní Istrie, celé Přímoří (Litorale), částka Chorvatska a Dalmatie do řeky Neretvy s ostrovy přiležícími, a jejíž písemné památky, dle svědectví historie, XIIIho století nazad nepřesahovaly, ačkoli národní

podání vynalezení abecedy samé sv. Jeronymovi připisovalo a tím i počátek hlaholského písemnictví od tohoto sv. otce odvozovalo.

4. Nezastavujíce se při tom, což od starších učených, domácích i cizích, jako Levakoviće, Pastriće, Friše, Kohla, Caramana, Assemani'a, Grubišiće, Soviće, Voigta, Duricha, Dobnera, Antona, Linharda, Solariće a jiných, o původu a starobylosti hlaholštiny čili o pojití jí buď od sv. Jeronyma, buď ještě z vyšší pradoby věřeno, tvrzeno a učeno bylo, jakožto při věci více na důvěře v podání a na domněnkách, nežli na výsledcích kritického zpytování založené, obrátíme pozornost pouze na výroky dvou novějších popředníkův slovanské jazykovědy a historie, kteříž s rozsáhlou učeností a kritickým duchem předmět ten probrali, totiž Josefa Dobrovského a Bartoloměje Kopitara.

5. Až do druhé čtvrti tohoto století nejstarší známá památka hlaholského písemnictví byla žaltář, přepsaný od klerika čili duchovního Mikuláše l. 1222 na ostrově Rabu v Dalmatii ze starého žaltáře, psaného prý za posledního arcibiskupa Solinského Theodora, půjčený l. 1634 od bosenského biskupa Jana Tomka Marnaviće papežskému komisaři v Záhřebě, biskupu Smederevskému a naposledy arcibiskupu ancyrskému, Rafaelovi Levakovićovi, a později někde zapadlý. Povážlivý Dobrovský, podrobiv jak svědectví tohoto podpisu, tak i výklady jeho od Caramana, Assemani'a a jiných přísnému soudu, a přehled na novo celou řadu starších i pozdějších písemných památek hlaholštiny i historických svědectví o ní, na tom se naposledy ustavil, že podání hlaholitův o původu a starobylosti hlaholštiny veskrz a veskrz nedůvodné jest, a vznik toho písma že teprvé v XII. nebo XIII. století hledati se musí. Kněží chorvatští a dalmatští, bohoslužby slovanské, od duchovenstva latinského pro cyrillštinu nenáviděné a na krajinských církevních sněmích l. 925 a 1062 přísně zamezované, třebas se ztrátou starého písma zachovati sobě hledíce, vymyslili prý sami, s napodobením rozličných abeced, novou tu hlaholskou abecedu, a připsavše ji sv Jeronymovi, vymohli sobě l. 1248 na papeži

Innocentiovi IV. povolení mše slovanské. Mikuláš Rabský, snad sám první strůjce těch písmen, přepsal prý svůj žaltář z cyrillštiny.

6. Výrok Dobrovského nabyl brzo, navzdor některým pochybnostem Dobnera a Duricha o pravosti jeho, všeobecné platnosti nejen u domácích, ale i u zahraničných učených. Později Kopitar, kterýž před tím i sám cele a bez obalu Dobrovskému v té věci přisvědčoval (na př. v úvodu ku grammatice slovinské str. XXIV, v posudku Dobrovského grammatiky staroslovanské Jahrb. der Liter. 1822 d. XVII a jinde), dostav léta 1830 od hraběte Parida Cloza z Tridentu zlomky velmi starého rukopisu hlaholského a ohlédav pilněji povahu jejich i vzav v uvážení některé jiné okolnosti, jako vyskýtání se hlaholských písmen v jednom latinském a několika cyrillských rukopisech, vesměs starších než z XIII. století, položil proti učení Dobrovského tuhý odpor, snaže se dokázati, že hlaholština není plod XII. nebo XIII. století, ani výmyslek a podmítka chorvatsko-dalmatských kněží, v čemž mu bez rozpaku každý nepodjatý soudce za pravdu dal, anobrž že jest aspoň stejného věku a původu s cyrillštinou, ač není-li, což podobněji, starší, což se některým jiným, a mezi nimi i mně, z podaných důkazův dosti jasně a jistě vysvítati nezdálo. Hlaholština prý buď již byla před Cyrillem, a tento z ní jenom dvanáct znakův k doplnění pohodlnější sobě řečtiny podržel, buď od Cyrilla a Methodia vymyšlena, a však pro pohodlí jen z částky do řečtiny vnešena jest, anoť sami Slované sobě dlouhý čas v oné více nežli v této libovali, až konečně, za rozdvojením církve západní a východní, cyrillština převahu vzala. (Prolegomena historica N. 40. 42. Glagol. Cloz. X—XI. Hesych. discip. 39. 40).

7. První částka Kopitarova učení, totiž že hlaholština mnohem starší, než Dobrovský za to měl, nabyla cestováním V. Grigoroviče, profesora Kazanského (1844—1845) a archimandrity Porfyria Uspenského (1845—1846) po Turecku a objevením některých důležitých památek hlaholských dokonalého potvrzení, druhá, totiž domněnka o vzniku a zárodku

písmen, ještě i teď na nejistotě zavěšena jest a od budoucnosti konečného svého šťastného a spravedlivého rozeznání očekává.

8. Podle toho, co posavad o písemných památkách hlaholštiny víme, pojmouce v to i nejmenší nás došlé zbytky, dvojí dobu při ní rozeznávati musíme, totiž *starší*, až do konce XII. století dolů sáhající, a *novější*, s XIII. stoletím se počínající. Tyto dvě doby různí se od sebe veskrz a dokonce trojnásob: *věkem, polem a povahou písma.*

9. O *věku* řečeno: zdeť přidáme jen tolik, že nejstarší nás skutečně došlé památky druhé doby jsou teprvé ze XIV. století, poněvadž o žaltáři Rabském 1222 nyní, bohužel, kde by byl, a zdaliž ke zmaření nepřišel, nic se neví.

10. O *poli* podotkneme, že větší díl památek první doby, totižto vyjma dvě nebo tři v cizině nejistého domova a rodiště, dle místa buď psání buď nalezení padají do Macedonie a měst přiležících (kláštery Athonské, Ochrid, Bojana, sv. Jan Rylský, i Assemani'ovo evangelium psáno v Macedonii), a naproti tomu všecky památky druhé doby do Chorvat, ve smyslu Konstantina Porfyrogenety a dle hořejšího našeho vymezení (srv. č. 3).

11. O *písmě* předešleme, že písmena první doby liší se od písmen druhé doby jednak počtem, jednak podobou svou. Oněch dohromady osm a třidcet, těchto osm a dvadcet anebo s řeckým ψ devět a dvadcet. Scházejíť zde totiž písmena Zělo, Iže, Ó, Jer, Ęs, Ąs, Jęs, Jąs, Thita a Ižica čili znaky pro ź, н, *ó*, ъ, *ę*, *ą*, *ję*, *ją*, *th* a *y*. Ona nesou na sobě ráz písma hladkého, kroužkovitě zakulaceného, asi jako latina století Karla Velikého; tato ráz písma hranatého a lámaného, onomu v některých písmenech buď kusa nic, buď dost málo podobného, asi jako latinská fraktura čili tak zvaná gotština XIV—XV. století. Poměr jednoho ke druhému opravdu nemůže úsečněji a případněji naznamenán býti, nežli ukázáním k latině jedné i druhé.

12. Toto předeslavše, přistupme již ku podrobnému *výčtu* všech *památek* první doby, oddělujíce památky čistě hlaholské od ostatkův hlaholštiny v rukopisech cyrillských.

Památky vlastně hlaholské.

1) *Podpis Jerisského (Hierissos) kněze Jiřího, pod řeckou písemností l. 982, v klášteře Iverském na hoře Athonské.* Jest to narovnání čili smlouva Jana Ivera, zakladatele kláštera Iverského, s obyvateli hradu Jerissa (Hierissos) o země klášteru náležící, vyhotovená Mikulášem libellisiem (t. notářem neb písařem) Solunským. Z jiné tamější listiny řecké císaře Romana II., dané 960 Athonshému klášteru Jana Kolova vysvitá, že tehdáž v Jerissu bydleli skutečně osadníci bulharští. Není příčiny, pročbychom podstatnost svědectví archimandrity Porfyria Uspenského (umř. v Jerusalemě 1850), jenž listiny ty sám na své oči 1845—1846 viděl a přepsal, v pochybnost brali. (Žurn. min. prosv. 1847. Jul' 41. 56. *Miklosich* Slaw. Bibl. 1851. I. 148. 149. 200.)

2) Tak nazvané „*Abecenarium bulgaricum*“ t. vypodobnění hlaholských písmen s přidanými jmény na pergamenovém listě, vloženém do latinského rukopisu biblioteky Pařížské pod č. 2340, dle mnění Benediktinův sv. Maura, Toustaina a Tassina, spisovatelův velikého díla o diplomatice (Nouveau traité de diplomatique, 1750), padajícím do doby 850—950, úsudkem B. Kopitara na žádnou případnost nepozdějším nežli z XI—XII. století. Výčet písmen nezevrub úplný (všech 31) a však rázu prastarého. Zdá se, že to pouze zběžná zápiska k ukojení zvědavosti, nikoli promyšlená práce. Snad z doby prvních křižáckých tažení, anebo šíření se učení Bohomilův a Patarenův z Bulharska na západ, do Vlach a Francie. (Traité de dipl. [Par *Toustain* et *Tassin.*] Par. 1750. 4°. T. I. p. 708 tab. XIII. col. IX. Německy: Lehrg. d. Dipl. von *Adelung.* Erf. 1759. 4°. Th. II. S. 166. *Kopitar* Glag. Cloz. 1836. Tab. II. coll. p. IV. X. XXVI.)

3) *Assemaniovo evangelium v bibliotece Vatikanské v Římě.* Rukopis pergamenový v kvartu, všeho 159 listů, psaný, jakož z výčtu Svatých v synaxáři a z udání měsíčné dlouhosti dnův vysvitá, někde v Macedonii, a koupený l. 1736 od J. S. Assemani'a, do Libanu cestujícího, v Jerusalemě od mnichův řeckoslovanského obřadu. Obsahujeť čtení svatých evan-

gelií na celý rok, dle obřadu církve slovansko-řecké, od veliké noci až do bílé soboty, pořádkem v typiku řeckém pro neděle a soboty předepsaném a dle starého Eusebiova rozvržení textu na kapitoly. Text čtení jde od l. 1 do 112, kalendář se čteními na památky svatých do l. 158, naposledy na l. 159 připravování kněze ke sloužení mše. Konec, jakož i po l. 49 list jeden, schází. Písmo pravidelné, zaokrouhlené, větší než v jiných hlaholských památkách, neseť na sobě znaky hlubokého stáří, jehož však na ten čas zevrub určiti ještě nelze. Caraman a Kopitar na dohad do XI. století, Dobrovský a kanovník Bobrowski, zajisté nedůvodně, do XIII. století jej položili. Tolik jisto, že doby Klimenta biskupa Velického (umř. 916) starší býti nemůže, neboť tento již mezi svatými v kalendáři se pokládá. A však ani s Kopitarem, připisujícím zlomkům Clozovým prvost času, souhlasiti nemohu, drže evangelium Assemani'ovo za nejstarší rukopis hlaholský, věku biskupa Klimenta blízký a snad ještě do X. století padající. Na str. 46, 76, 93 čtou se písmem cyrillským některé nepatrné přípisky pozdějšího věku: než slova a písmena cyrillská, u obrázkův a jiných ozdůbek v květovaných literách začátečných se naskýtající, zdají se býti souvěká. Vyznačuje se bulharskými formami **ст** místo **сц**, co přetvor z **ск**[1]), n. p. **людстнї**, písmenem **щ** m **шт**, řeckými **ф** a **ѳ**, nadřádkovými znaky přídechu a snad — neboť věc ještě nevyšetřena — i přízvuku a jinými zvláštnostmi pravopisu i jazyka. Skrovný snímek podal Kopitar (Glag. Cl. tab. II), větší a dokonalejší Silvestre (Paléographie univ T. I); synaxář čili kalendář z něho vytiskl Kopitar v Hesych. disc. p. 40. (*Caraman* Identità della lingua letterale slava §. 95. *Assemani* Kal. eccl. un. IV. 52. *Dobrovský* Instit. l. st. p. 688—689. Mai Script. veter. nova coll. Romae 1831. t. V. p. 101 sqq. *Silvestre* Paléogr. un. T. I. *Kopitar* Glag. Cloz. p. IV. X. XXVIII. Hesych. disc. 1840. p. 39—41).

---

[1]) Pro nedostatek hlaholských písmen užíváme v celém sepsání místo nich cyrillských.

4) *Čtveroevangelium Viktora Grigoroviče v Kazani.* Rukopis na pergameně v kvartu, listův 172. Začátek i konec, jakož i list 167, schází. Evangelium sv. Matouše do l. 43, Marka do 76, Lukáše do 132, Jana do 172. Písmo drobné, úhledné, přepis správný. List 134, na němž začátek evangelia sv. Jana, psán literami cyrillskými, jakož i po kraji tytýž cyrillská slova, dle podobnosti později psaná. Rukopis ten, pocházející z jednoho z nejstarších klášterův Athonských, nevidí se býti pozdější XI. století, a možné i starší. V něm písmena **шт** a **щ** střídavě, přetvor **сц** z **ск** (**людсцнї**), **ѕ** často co přetvor z **г** (**мноѕн**, jakoby dz, po moldavsku) a jiné zvláštnosti. Výjimek vytištěn cyrillsky u Miklošiče ve Slaw. Bibl. I. 262—263.

5) *Palimpsest Bojanský čili vteropsané evangelium u V. Grigoroviče v Kazani.* Rukopis na pergameně ve kvartu, listův 109. Evangelium cyrillicí psané, soudě dle písma a nápisu, asi ve XII. a nejpozději XIII. století, pokrývá setřené písmo hlaholské tak, že tohoto ledva slabé sledy jednotlivých písmen, a to již ne na všech listech, spatřitedlny jsou. Na snímku jedné strany mně sděleném rozeznal jsem text evangelia sv. Marka 7, 31—37, a v písmenech pozoroval všecky známky nejstarších památek hlaholice. Pocházíť z chrámu městečka Bojany oblíž nynější Sofie čili starého Sredce (Sardica).

6) *Evangelium kláštera Zografského na hoře Athonské.* Rukopis pergamenový v oktávu, již necelý, pro bezpečnost na řetězu upevněný. Viděn od Miny, Mihanoviće, Grigoroviče 1844 a Avraamoviće 1846. Očitý svědek, V. Grigorovič, drží jej za něco pozdější, nežli ono hořejší kvartové čtveroevangelium, a věk jeho do XII. století klade. Synaxář čili kalendář na konci psán v něm písmeny cyrillskými. (*Avraamović* Sveta Gora 1848. str. 169.).

7) *Glagolita Clozianus.* Tím jménem značí se vzácné ostatky většího rukopisu hlaholského, vydané a vysvětlené od B. Kopitara ve Vídni 1836. Ostatky ty, nyní dvanácte listův na pergameně ve kvartu, zdají se býti vydavateli, soudícímu podle poměty (poznaky, signatury) jednoho listu, částka většího rukopisu z XI. století, Ostromirovu evangelii souvě-

kého, kterýž někdy 300 listův přesahoval a mimo řečí sv. Otcův snad i jiné spisy v sobě zdržoval. Ještě v XV. století byl rukopis celý a skvostně vázaný u pána ostrova Krku, hraběte Jana Frangepani'a (umř. v Benátkách 1482): potom částku z něho dostal za podíl kněz Krcký Lucas de Reynaldis, jenž ji rytíři Breisacherovi l. 1500 daroval, od něhož dědictvím na hraběte Parida Cloza v Tridentu přešla. Tak dle vydavatele. Donato Fabianić naproti tvrdí, že ostatky ty z biblioteky kláštera Cassionského oblíž Krku do rukou hraběte Cloza se dostaly. Obsahujíť v sobě čtvery řeči, dvě sv. Janovi Zlatoústému, jednu sv. Athanasiovi a čtvrtou sv. Epifaniovi dílem vlastní, dílem jen připisované. Z těch tří nacházejí se celé také ve velmi starém tak zvaném rukopise Supraselském, psaném cyrillicí a vydaném od Miklošiče 1851. Písmo drobné, pravidelné, písmu evangelia u Grigoroviče dosti podobné. Vyskýtá se řecké ф, žádné щ, než výhradně jen шт, сц co přetvor ze ск. Ostatně docela bez příměsi cyrillice. (*Kopitar* Glagol. Cloz. Vind. 1836. *F. Donato Fabianich* Alcuni cenni sulle scienze etc. Venez. 1843. 8". p. 45.)

8) *Zlomek evangelia u A. Mihanoviće v Cařihradě.* Dva pergamenové listy v oktávu, darované od Miny císařskému generalnímu konsulovi Mihanovićovi. Dle některých zpráv mají býti z evangelia Zografského. Zavírajíť v sobě z evangelia sv. Matouše kap. 5 a 6 necelé, na 124 řádcích. Po krajích a místy v textu přípisky a opravy cyrillicí od pozdějšího korrektora. Pravopis poněkud zvláštní: шт a щ se střídá, ы řídké, ыї žádné atd Přepis Otčenáše u V. Grigoroviče, celku cyrillsky u F. Miklošiče.

9) *Pergamenový list s úlomky druhého listu u V. Grigoroviče.* Písmo cele setřelé anebo smyté, tak že jen tolik rozeznati lze, že rukopis zdržoval v sobě duchovní řeči a náležel mezi rukopisy první doby. (Důkaz „въпрѣвѫѭ мѣрѫ.“)

10) *Pergamenový list obřezaný u téhož,* nesoucí na sobě čtení z evangelia sv. Jana. Jeden z těchto dvou posledních

zlomkův, který, určitě nevím, pochází, nemýlím-li se, z kláštera sv. Jana Rylského.

Dohromady *deset* rozličných památek, z nichž jen jedna, podpis kněze Jerisského, Jiřího, zjevnou známku vročení, t. léto 982, na sobě nese.

Památky cyrillské s příměsky hlaholice.

1) *Třináctero řečí sv. Řehoře Nazianského.* Rukopis pergamenový na 377 listech ve kvartu, v císařské bibliotece v Petrohradě. Vostokov již léta 1825, podav stručnou zprávu o něm, věk jeho položil do XI. století. Nalezal se ještě l. 1276 v Novohradě, jakož z přípisu na konci šesté řeči (listu 252) vysvitá, kdež i dle vší podobnosti psán byl. Teprvé později nebožtík Petr Preis uhodil v něm na hlaholská písmena, v textu do cyrillice vtroušená, počtem asi sedm (п, с, ї, ъ a j.), a po něm V. Grigorovič, nahled do něho l. 1847 také jednu z nich (с) spatřil. Okolnost tato a některé jiné nemylné znaky zřejmě tomu nasvědčují, že přepisován byl z rukopisu hlaholského, a sice od Rusa, nejpodobněji v samém Novohradě. (*Köppen* Bibl. Listy str. 85—91. *Köppen a Vostokov* Sobr. slov. pomjatn. str. 50).

2) *Zlomky Žaltáře s výkladem sv. Athanasia (domněle), předtím u metropolity Eugenia v Kyjevě, nyní u M. P. Pogodina v Moskvě.* Všeho 20 pergamenových listův ve kvartu, na nichž Ž. 96 a 97 celé, 85, 88, 95, 98, 102 a 103 necelé, dále hymny Deut. k. 32, 1 Reg. k. 2, Iz. k. 26, a Habak. k. 3. Znalci, mezi nimiž Köppen, Kalajdovič, Vostokov, Kopitar a j. jednohlasně zlomky tyto XI. století připsali. Přepisován v Rusku aneb aspoň od rodilého Rusa, a sice, jakž ze tří začátečných hlaholských písmen в, н a оу, též z některých jiných znakův patrno, nepochybně z rukopisu hlaholského. Okázku z něho (Žalm 103, 1—11) vydal Kopitar. (*Köppen* Spisok p. 22—24. *Kalajdovič* Jo. Ex. str. 97. *Kopitar* Glag. Cloz. str. X. 41.)

3) *Žaltář s výkladem sv. Athanasia (domněle), v Bononii v bibliotece kanovníkův sv. Augustina u sv. Salvatora.* Rukopis tento pergamenový ve kvartu (počet listův mně znám není) psán jest

oď Josefa a Tichoty (druhá polovice, zdá se, od Běloslava) v hradě Ochridě ve vsi řečené Ravně za cáře Asěna, t. bez odporu za cáře Asěna prvního téhož jména, mezi 1186—1195, neboť druhý se již jmenoval i psal Joan Asěn (1217—1241), prostonárodně Kalojan, třetí Michael Asěn (1245—1258) atd. V něm na snímku lícní strany l. 143 (Žalm 87) u Silvestra čtyřikrát hlaholské ѡ místo cyrillského, a na listu 157, ve výkladu Ž. 96, ve třech řádcích celá slova hlaholskými literami buď z ukvapení a nedopatření, buď naschválně a z rozmaru napsána, z čehož, jakož i z jiných půtahův a průvodův, zavírati lze, že přejat byl z rukopisu hlaholského. Ukázky z něho podali Dobrovský, Silvestre a Kopitar. (*Dobrovský* Inst. l. sl. 686 a XI. *Silvestre* Paléogr. T. 1. *Kopitar* Hesych. disc. p. 34—39.)

4) *Apoštol Ochridský u V. Grigoroviče.* Rukopis pergamenový ve kvartu, na začátku a konci necelý, úhrnkem listův 111, zdržující v sobě skutky apoštolské, epištoly a synaxář, a dle vší podobnosti do XII. století padající. Pochází z chrámu sv. Klimenta v Ochridě, v kterémžto městě bez pochyby i psán byl. V něm, mimo jednotlivá porůznu se vyskytující hlaholská písmena, na l. 13 půl stránky čili 15 řádkův (Act. 17, 4—7) a na l. 98 tolikéž něco přes půl stránky čili 15 řádkův (Eph. 4, 11—13, s kusem synaxáře) hlaholskými písmeny psány. Listové tito jsou ode dvou rozličných piscův: na prvním písmo hlaholské projevuje ráz ruky a péra cyrillštině zvyklejších a užíváním spřežky ъı místo ън, formy эє místo ѩ atd. se značí; na druhém hlaholice sličnější a plynnější, pronáší na sobě pravopisem i formou písmen ráz jakoby původnější a starší. Možné tedy, že rukopis ten součástkami svými do rozličné doby, a sice poslední částkou do starší, padá.

Podlé toho všech cyrillských památek, v nichž příměs hlaholského písma, *čtvero.*

Neníť u mne pochyby, žeť i někteří jiní starší rukopisové cyrillští, v nichž žádné takové příměsi hlaholských písmen není, z hlaholských přejímáni byli. Takovíto rukopisové

prozrazují se mnohými zvláštnostmi i pravopisu i jazyka, jakž o tom níž na svém místě (č. 22) šířeji řeč bude.

Podle těchto půtahův bych soudil, že i rukopis Supraselský, vydaný od F. Miklošiče ve Vídni 1851, přejat jest, jestli ne bezprostředně, alespoň prostředně z rukopisu hlaholského, aniž mne mýlí, že některé znaky (jotování souhlásek a н m. ь ve formách -нѥ, na př. чьтєннѥ) nesouhlasí. Mám za to, že se přejímání stalo někde v zemích mezi Tisou, Dunajem a Dněstrem, na půdě nyní buď výhradně, buď z většiny od Rumunův obývané, a sice snad již v X. století. — O Žaltáři s výkladem sv. Theodora, zachovaném v rukopise XV. století v Petrohradě (bibl. Rumjanc. CCCXXXIV.), poznamenal Vostokov, že srovnalost jazyka s jazykem překladu Řehoře Nazianského v jistých staromluvech nasvědčuje jednomu a témuž překladateli obojího díla. Stálo by za to, vyšetřovati bedlivěji, nenaskýtají-li se v rukopise tom, ačkoli již pozdním, v pravopise a ve formách skloňování ještě některé sledy hlaholštiny? — O Šišatoveckém evangelii z XIII. století tolikéž důvodně domýšleti se lze, že pošlo z hlaholského originálu: v něm mnoho starších aoristův, čtení в҄ѣнњм҄ѣ místo ц҄ѣнњм҄ѣ, тачѣѥ atd. — Přepis Žaltáře s výkladem sv. Athanasia, rukopis bulharský XI—XII. století u Pogodina také některé sledy hlaholštiny (нї místo їн atd.) na sobě nese. — Miklošič pričítá k rukopisům z hlaholice přepsaným, mimo již dotčené evangelium Šišatovecké, též Antiochův pandekt rkp. Vídenský a dvě evangelia mezi Kopitarovými.

13. Podle obsahu možné postaviti *čtrnáctery* tyto památky do čtvera tříd. Tyto jsou: 1) Žaltář s výkladem (rukopisy dva, Evgenio-Pogodinův a Bononský); 2) evangelium (rukopisy čtyry, Assemani'ův a Grigorovičův tři, z těch Assemani'ův perikopy, Grigorovičův Athonský čtveroevangelium v sobě zavírá, dva ostatní neurčeny); 3) apoštol t. skutkové sv. apoštolův, poslání kanonická a sv. Pavla (rukopis jeden, u Grigoroviče); 4) Řeči sv. Otcův (rukopisy tři, Clozův s řečmi sv. Jana Zlatoustého, Epifania a Athanasia, Petrohradský s řečmi sv. Řehoře Nazianského a zlomek u Grigoroviče). Mimo

to ještě abeceda bulharská v Paříži a podpis kněze Jiřího v listině řecké, jakožto zvláštnosti vně těchto tříd stojící.

14. Co se příměsi *hlaholských písmen, slov, řádkův,* anobrž *celých postávek v cyrillských rukopisech* dotýče, mám za to, že nepovstala pouze tím, žeby ruka piscův hlaholskému psaní byla více uvykla, nežli cyrillskému, tak žeby jim bezděčně do onoho byla zabíhala, kdykoli méně dbalí a pozorní byli, nýbrž že se to dálo z rozličných příčin, jednak, jmenovitě u Nebulharův, buď z nedopatření a ukvapení, při přenášení hlaholice do cyrillice, jako při Řehořovi Nazianském, buď z naschválního nápodobení květovaných začátečných písmen, pro necvičenost a nezběhlost v cyrillských, jako při Žaltáři Evgenio-Pogodinově, jednak též, zvláště u Bulharův, z rozmaru postranních pomahačův, přepisovatelům nevidky a nevědomky do díla sahajících. Tak popsal Běloslav bratru svému Josefovi stránku Žaltáře na listu 105, a později dopsal ostatek Žaltáře od žalmu 77 na listu 120 sld. Ovšem cyrillicí: než nemohli-li jiní totéž učiniti hlaholicí?

15. Na obrat *v rukopisech hlaholských cyrillská slova* na kraji a v květovaných začátečných písmenech, jako v evangelii Assemani'ově, a někdy celé kusy, jako v evangelii V. Grigoroviče list se začátkem sv. Jana a v Zografském synaxář, samy o sobě ještě nedokazují toho, žeby rukopisové tito neprostředně z cyrillice přepsáni byli. Jedny i druhé mohou býti pozdější přípisy a vstavky, jakož to o přípisech na kraji v evangelii Assemaniově Kopitar ujišťuje: a byť i souvěké byly, jakož týž zpytatel o slovech v začátečných písmenech tamže pokládá, svědčilyby jen o současném užívání obojího písma, hlaholského i cyrillského, v tom městě neb okolí, kdež rukopis psán jest. Známky přepisování z cyrillice do hlaholice, určité a nemylné, pro první starou dobu nám ještě scházejí (o přepisování samém, že se dálo, nelze pochybovati): pro druhou jsou mnohem dostupnější, ale i mnohem menší platnosti.

16. Abychom na otázku: co z vyčtených těch památek první doby strany *věku čili stáří hlaholštiny* vyplývá? určitěji odpověditi mohli, musíme ještě jednou zřetel k nim nazad

obrátiti. Pravdať, jsou mezi nimi, a těch jest větší díl, ježto žádného vročení ani jiných časových udání neposkýtají, tak že jejich věk pouze palaeograficky, dle přiměřování k jiným památkám, ceněn býti může. A však dva z nich mají výslovné označení věku: písemnost Solunská nese vročení 982 a Žaltář Bononský udává panování cáře Asěna, totiž dobu 1186 až 1195, jakž nahoře šířeji doloženo. K těmto dvěma mezníkům přidáme teď třetí, neméně důležitý. Léta 1047 byla v Novohradě pro knížete Vladimíra Jaroslaviče přepsána kniha Prorokův, jejíž písec pop Upír Lichý, v přípise na konci mezi jiným poznamenal, že ji přepsal „нс коурнловнцѣ“, kterýžto jeho přípis ve dvou přejmech XV. století v Petrohradě a Trojické Sergiově Lavře věrně opětovaný se zachoval. (*Vostokov* Ostrom. evang. str. II—III.) Na oce jest, že výraz „kurilovica“ čili jihoslovansky „kyrillica“, česky „cyrillice“, znamená (nikoli knihu, nýbrž) abecedu Kyrillovu, a žeby byl zbytečný, smyslu prázný, kdyby tehdáž nebylo stávalo i necyrillice, následovně hlaholice, z níž se rovněž přepisovalo. Pravost výkladu tohoto pojišťuje se nad míru případně tím, že, jakž jsme viděli, tu samou dobu, totiž asi v přepolení XI. století řeči Řehoře Nazianského a Žaltář s výkladem Evgenio-Pogodinův skutečně z hlaholice, a sice první dle vší podobnosti v Novohradě, přepsáni byli. (Věk těchto dvou rukopisův oceněn od Vostokova již tehdáž, když se o hlaholských písmenech v nich ještě nic nevědělo.) *Mámeť tedy dobu 982, 1047 a 1186—1195 historicky pojištěnou, pevný základ všeho.* Stáří Pařížské abecedy (XI—XII. století) dosti bezpečně posuzovati lze dle latinských liter, jimiž tam jména hlaholských písmen připsána. O ostatních památkách, jmenovitě o trojím evangelii, Vatikánském, Grigorovičově a Zografském, jakož i o apoštolu Ochridském, vůbec jen tolik řečeno býti může, že ničeho na sobě nepronášejí, ni zevnitřním lícem písma a blánky, ni vnitřní povahou pravopisu a jazyka, což by jen poněkud proti vyměřené jim od znalcův době X—XII. století svědčilo.

17. Přesvědčivše se, že písmo hlaholské v druhé polovici X. století v Macedonii, jmenovitě v Jerissu, poblíž Soluna

a klášterův Athonských bylo již známé a užívané, nemůžeme si nevzpomenouti slovanských prvoučitelův, Cyrilla a Methodia, pošlých ze Soluna, a pomocníka jejich Klimenta, rodilého Bulhara, naposledy biskupa Velického, v krajině Dregovičův a Sakulatův, ležící severně od Soluna u hory Athonské. Zdeť především domněnky, jakoby *Cyrill a Method* vynálezci obojího písma, cyrillského i hlaholského, byli, jakožto výslovným historickým svědectvím na odpor čelící, zjevně odsvědčiti se musíme. Nejstarší jejich životopisec, nemýlím-li se, sám Kliment, výslovně dí, že Cyrill, chystaje se do Moravy a dověděv se, žeby Slované neměli písma, již v Cářihradě o sestavení abecedy a překlad evangelia se zasadil. Mnich Chrabr, jehož věk do poslední doby panování cáře Simeona (zemř. 927) padá, když, jakž sám dokládá, ti, ježto Cyrilla a Methodia viděli, ještě živi byli, toho dotvrzuje a doplňuje, pravě, že toto od Cyrilla pro Slovany přistrojené písmo bylo vlastně řecké, jen čtrnácte novými písmeny pro Slovany rozmnožené; a jakož již on tuto Cyrillovu abecedu nazývá slovanskou, nikoli bulharskou, tak všecka století, všecky země a všickni národové po něm totéž činili, užívajíce názvův „cyrillice“ a „azbuka slovanská“ jakožto souznačných. Mělť Cyrill, ačkoli dokonalý Slovan, a však z rodu řeckého (Ῥωμαῖος τὸ γένος), bez pochyby blízký příklad gothského a koptického písma, tolikéž na základě řeckého sestavených, před očima, jehož on přirozenou náchylností raději následoval, nežli vzorův docela cizích, sobě i spolupracovníkům svým mnohem těžších, na př. iberského, armenského atd.

18. Naproti tomu o *Klimentovi*, biskupovi Velickém, vynesl šťastný cestovatel V. Grigorovič l. 1847 svědectví na jevo, kteréž domněnku, žeby on původce tak nazvané bulharské abecedy byl, dosti podobnou činí. Svědectví toto, vzato z kratší legendy řecké o Klimentovi, nalezené v rukopise XIII. století v Ochridě, a však již dříve se Službami tak zvaných sedmipočetných slovanských Svatých v Moskopoli v Albanii (1746. 4°) tištěné, zní slovo od slova: ἐσοφίσατο δὲ καὶ χαρακτῆρας ἑτέρους γραμμάτων πρὸς τὸ σαφέστερον ἢ οὓς ἐξεῦρεν ὁ σοφὸς Κύριλλος, „t. vymyslil pak i jiná znamení písmen, zřejměji

(patrněji) nežli ona, jež učený Cyrill vynalezl.“ Ačkoli zde abeceda hlaholská výslovně se nejmenuje, snad proto, že tohoto jména tehdáž ještě nenesla, a ačkoli ve starším a obšírnějším životopise řeckém téhož svatého, vydaném v Moskopoli (1741. 4°), ve Vídni od Pamperea (1802) a tamže od Miklošiče (1847), o této věci zmínka se nečiní, nadto ještě i v Chorvatech jiné podání o původu písma toho, t. od sv. Jeronyma, se ujalo; však nicméně jednak samo sebou se naskýtá, že spisovatel legendy hlaholici mínil, jelikož žádné třetí zvláštní abecedy slovanské není, jednak všecky okolnosti podstatě a pravdivosti tohoto podání hlasitě nasvědčují. Přijímajíce tedy bez podjatosti *podání,* v dotčené kratší řecké legendě o sv. Klimentovi zachované, předběžně ne sice za historicky již dostatečně pojištěné, nýbrž jen za pravdě velmi podobné, dotkneme se hned některých *okolností,* jež mu *na odpor státi,* též jiných, jež mu *nasvědčovati* se vidí. Především diviti se musíme, že bulharský mnich Chrabr, svědek tak blízký a dobře zpravený, jednaje zúmyslně o abecedě slovanské, o Klimentovi a jeho hlaholici žádné zmínky nečiní, nechceme-li slova jeho, *„že se slovanská písmena ještě pořád ustrojují čili upravují, a že snáze jest později měniti, nežli ponejprvé stvořiti“* sem obraceti, kteráž však, mním, přirozeněji jen na lehké změny a opravy v cyrillské abecedě, jako ь místo ъ u Srbův, ы místo ъı, ѧ místo ѧ atd. slyšeti se mohou. Divno i to, že, jakž dotčeno, ve starší a obšírnější legendě ani slova o tom vynálezku se nenachází. A však z pouhého mlčení naposledy předce nic nenásleduje. S druhé strany podání legendisty podporuje se následujícími okolnostmi. 1) Místa a časové se shodují: Kliment byl prvním biskupem bulharským z rodu bulharského, žil od r. 886 do 916 v západním Bulharsku, v Albanii a Macedonii (Ochridě, Děvolu, Velici), podjímal se osvěty národu a sám se spisováním knih zanášel. V jeho pastýřském obvodu aneb aspoň na blízce nacházíme nejstarší zbytky hlaholštiny, sahající až do r. 982 nazpět. 2) Spořádání hlaholice, jakéž v nejstarších rukopisech pozorujeme, není starší, nežli cyrillice, nýbrž jest patrné napodobení této. Užívání písmen za čísla ovšem rozdílné: ale jména

písmen tatáž, a snaha vyrovnání znakův co do počtu cyrillským dosti zřejmá, odkudž dvoje Jer, dvoje *i* (vedle třetího Jotu), značení zvuku *u* svaznicí, a nade všecko jotované nosovky ѩ, ѭ, vlastně proti soustavě, ježto se v hlaholštině є nejotuje a místo ꙗ buď ѧ, buď ѣ píše. Sklad písmene Uku z dvojího о ovšem od cyrillského оу se liší. 3) Stejnost překladu biblických knih, evangelia, apoštola a žaltáře, v rukopisech cyrillských i hlaholských, tak že uchýlky jen za naschvální změny a opravy jmíny býti mohou, novou sice recensí textu, nikoli však nový překlad, působící. 4) Zhotovení liturgických knih hlaholských, jakž z obsahu a spořádání jich patrno, pro vyznavače řecké víry, nikoli římské; z čehož následuje, že i spořadatel jich údem byl řecké církve nikoli římské. Teprvé později byly knihy tyto, v Macedonii a ostatním Bulharsku puštěné, v Chorvatech a Dalmatii dle spůsobu římské církve upraveny a od vyznavačův římské víry výhradně přisvojeny, tak nicméně, že starý překlad biblických knih, vyjma změnění některých míst dle vulgaty a přistřižení jazyka dle domácího nářečí, v celosti zůstal neporušený. 5) Jméno abecedy, jenž se jmenuje v rukopise Pařížském κατ᾽ ἐξοχὴν *bulharská,* a snad i v bulharském seznamu národův a jazykův v rukopise u mne a V. Grigoroviče: „pravoslavnych język jesť pęť, i imąť tri knigy (t. písmena), gr'č'ska, iverska a bl'garska.“ (Viz Slov. Starož. II. 733.) Jménu nasvědčují bulharismy, jako d o m o t, s l o g o t, d e n e t, m. d o m tъi atd., v nejstarších rukopisech hlaholských a z nich pošlých cyrillských. 6) Zvláštní úcta nejstarších hlaholitův k biskupovi Klimentovi, jevící se v tom, že jméno jeho v synaxáři evangelia Assemani'ova zasvěceno, zároveň se jmény sv. Cyrilla a Methodia. Toto všecko velmi spůsobnéť jest ku podpoře podání řecké legendy o vynalezení bulharské abecedy od sv. Klimenta; než nevylučuje předce možnosti jiného, třebasť Klimentovi současného povstání písma toho. Zdeť aspoň všecko shodné a bezzávadné, ježto naopak v podání Chorvatův samá nejistota a se skutečnými památkami a událostmi nesrovnalost.

19. Ptá-li se kdo, co *Klimenta,* jakž vědomo horlivého

přítele a ctitele našich dvou prvoučitelův, jmenovitě vynálezce abecedy slovanské, Cyrilla, jehož památku i zvláštní chvalořečí i, jakž já za to mám, obšírným životopisem, zvelebil, *pohnouti* mohlo, aby po Cyrillovi novou abecedu Bulharům svým sestavil (ač jestli ji sestavil), a zdaliž ji cele novou vymyslil anebo snad nějaké starší použil? musíme svou úplnou nevědomost v té straně vyznati. Snad že Kliment za dobré uznal, Bulharům svým, příkladem některých jiných východních národův, majících dvojího spůsobu písmo, *obecné* čili *světské* (vulgare) a *posvátné* čili *chrámové* (hieraticum, hierogrammata, Dêvanâgari, u Egyptčanův, Indův, Tibetčanův, starých Chaldeův atd.), vedle obecného, z většiny řeckého písma, jiné pro posvátné potřeby zříditi, čemuž poněkud nasvědčuje, že V. Grigorovič v jednom řeckém evangelii z X. století v Ochridě nalezl na kraji devět písmen, hlaholským z částky podobných, s nadpisem: ἱεροῖς χαρακτῆρσι. Snad že v zemi, v níž pastýřský úřad konal, u Bulharův svých, již nějaké starší, jiným málo známé písmo zastihl, jež zachovati vidělo se mu záhodno, pročež je dle soustavy cyrillice rozmnožil a s touto v rovnost uvedl. Toto starší písmo mohlo původně náležeti buď některému národu thrackému, Macedonům, Epirotům, Illyrům atd. buď Bulharům vlastně tak řečeným (plemene severského čili uraloaltaiského), buď Slovanům samým, jimž Chrabr již před Cyrillem tak zvané řezky čili měty (odkudž mětelník, notarius) čili čerchy (čáry, čerky, črty) připisuje. Vedle Dregovičův seděli v Macedonii Sakulati, soujmenovci a bez pochyby příbuzníci oněch Sakulův čili Sekelův v Sedmihradsku (budiž že se Sakulati poslovanili, aneb Sakuli odslovanili, aneb na posledy, že jedni nebo druzí cizí jméno na sobě nesou), kteříž dle některých starých svědkův zvláštního písma užívali, ačkoli to, což se za písmena sakulská (sekelská) vydává, jakož i nedávno na jevo vynešené arnautské písmo, hlaholici, vyjma několik liter, se nepodobá. Mně se aspoň nepodařilo uhoditi na starší písmo, k němuž by hlaholské vůbec asi v tom poměru příbuznosti stálo, v jakémž na př. gotské, koptické a cyrillské k řeckému: neboť podobnost jednotlivých liter, kdo i dychtivě hledá a kvapně

přijímá anebo do konce uměle vynucuje, snadno všudy nalezne. Platí zde o abecedách naposledy totéž, co o jazycích, že všecky jsou více méně příbuzny, byť i nevšecky jedna pode druhou, v poměru dcer k matkám, nýbrž větším dílem jen vedle sebe, v poměru sester, stály (srov. č. 21). Na obrat a v odpor tomuto vyvozování ze staršího písma by se z podoby hlaholských písmen, z jejich pravidelného vyvíjení ze dvou prvkův, prostého kroužku a jednoduché přímky, umělým jich násobením, spojováním a obracením (o čemž níže v č. 21), nematný důvod vésti mohl, že abeceda ta je z brusu nové, soustavně utvořené dílo přemyslného ducha.

20. Obraťmež ještě jednou příměji zřetel ku *povaze písma a vlastnostem pravopisu i jazyka.* Zdeť hned u jména veliká temnota a nepevnost. V řecké legendě žádného jména písmu tomu se nepřikládá. V rukopise Pařížském slove „abecenarium *bulgaricum*“, s čímž výraz v uvedeném nahoře výčtu národův: „pravoslavnych język jest pęť, i imąť tri knigy (t. písmena), gr'č'ska, iverska i *bl'garska*“, souhlasí, ač jestli zde tím hlaholice, nikoli cyrillice, se míní. V bulle papeže Innocentia IV. (1248) jmenuje se *„litera specialis*, quam illius terrae clerici se habere a *beato Hieronymo* asserunt.“ V základní listině kláštera slovanského v Praze od Karla IV. (1347) řeč jest jen o „lingua *slavonica*“ a o sv. Jeronymovi co překladateli písem do ní: tak též i v evangelii Remešském v témž klášteře 1395 psaném. V jednom latinském rukopise biblioteky Pražské r. 1434 vepsána abeceda hlaholská s nadpisem: „Alphabetum secundum *slavonicum*.“ V Chorvatsku a zemích příležících v XV. století byly, zdá se, výrazy „lingua *croatica*, literae *croaticae*“ obyčejné Teprvé v XVI. století, pokudž mně známo, vyskytají se vedle jména *„hrvatska* slova“ (t. písmena) již i výrazy: *glagola, glagolska slova, glagolita*, stojící naproti výrazům *cyrilica, cyrilska* aneb *cyriličska slova*, a sice v hlaholských a cyrillských knihách, tištěných v Tubinku a Urachu 1560 sld. V XVII. století i jméno literae *Hieronymianae*, též literae *illyricae*, u učených ve zvyk vešlo. Výklad jména *glagola (hlaholice)* nesnadný. Kopitar držel pojmenování *glagolita* za mírnou přezdívku chorvatských kněží,

z příčiny častého hlásání od nich na začátku čtení z evangelií: V ono vrěmę *glagola* Isus. Mně se někdy zdálo, že to pouhé přeložení staršího jména „*slovanská* azbuka“ (*slovo* = *glagol*). Jiní velmi případně poukazují na jméno pátého písmene *Glagoľ*. Výraz „*bukvica*“ jak jest starý, nevím. Jméno samo, vlastně tolik co písmena, od *buky* t. písmě, u starších Chorvatův a Dalmatincův (Lucia, Grubišiće a j.) výhradně hlaholici, u novějších naproti, jestli dobře zpraven jsem, již i cyrillici, ovšem neprávě, se přikládá.

21. Prošetříme-li bystrým okem *zevnitřní tvar a podobu* hlaholských písmen v nejstarších a pilněji psaných památkách, jmenovitě v evangelii Vatikanském, pozorujeme rozdíl mezi znaky prostými a složitými, počítajíc k těmto i svaznice (ligatury), a pravidelné vyvinutí oněch z jednoduchého spojování kroužkův mezi sebou a s přímými čárkami, někdy též pouhým obrácením již hotového písmene. Tak jest Dobro obrácené Vědi a samo Ljudi jen protažením čárky od kroužku ke kroužku rozdlíné, Slovo obrácené I, znak před Ęsem ve svaznici Jąsu obrácené Zělo a toto opět od Zemlje, jakž v Pařížském rukopisu a dílem i jinde vypodobněno, jen postavením rozdílné, naposledy Ęs obrácené Esf. Některá písmena z polovice nebo víc sobě jsou podobna, na př. Jer a Jerek, Červ a znak v Jąsu, Glagol' a Chěr a snad i jiná. Složitá písmena jsou buď jen vedle sebe postavená, jako Jery pro cyrillské ъı čili latinské *y*, aneb svázaná. Svaznice jsou Uk, z dvojího těsně sloučeného Onu, Jęs z Esti a Ęsu, Ąs z Onu a Ęsu, Jąs z obráceného Zěla a Ęsu, naposledy Šta ze Ša a Tverda, ačkoli tato poslední v některých památkách se nevyskýtá. Zdeť zvláště důležito, že Uk nikoli, jako v cyrillici, z Onu a Ižice, nýbrž z dvojího Onu složeno (jakož v řečtině z *oo* tolikéž *oῦ* povstává), o čemž nejstarší rukopisové pochybovati nedopouštějí. *Podobnosti* hlaholských písmen s jinými pracně hledati pouštím: kdo chce, může přirovnati na př. hlaholské Az k runskonordickému Aru, Buky k obracenému palmyranskému Bethu a armenskému Ben (Prilvických nápisův, jakožto nejistých a podezřelých, míjím), Glagol' k armenskému Ghadu, Esf k fenickému, he-

brejskému, řeckému a italskému Heu, Živěte k armenskému Džeu, I k hebrejskému, řeckému italskému a kufickému Chethu (čili Etě), Děrv čili Jot k fenickému a samaritanskému Jodu, Kako k hebrejskému a aramejskému Kophu, Pokoj k italskému Pheu a armenskému Pjenu, Ř'ci k obrácenému fenickému, hebrejskému, řeckému, italskému a armenskému Reši, Tvrdo ve formě T v Bojanském palimpsestu ode mne jednou pozorované k fenickému, hebrejskému a numidskému Tavu, Chěr k armenskému Cheu, Ša k fenickému a hebrejskému Šinu, jiné k jiným. Sekelským podobají se z našich Esť, On, Ęs a Ąs (svaznici *amb*) a snad ještě jedna nebo druhá. (Abeceda hunská Attilovi připisovaná naší jen v tom se podobá, že také z kroužkův a přímek složena: ostatně ve všem se různí.) To však vždy jsou jen srovnalosti jednotlivých písmen, nikdy celé abecedy aneb aspoň větší částky její. Takéť podoba některých liter naznamenávati se zdá, jakoby pocházely z abecedy, již od pravice k levici psáváno, jako semitskými, sekelskou atd., na př. Jer, Jerek, Naš, Esť, On; jiné zdají se býti již obráceny, na př. Buky, Pokoj a Ęs. Písmě Děrv čili Jod (neboť že za oboje sloužilo, patrno z *Thesea Ambrosia* Introd. in chald. lingu. 1539, str. 52, 56), dvojí rozdílné formy, hlaholské i srbskocyrillské, vyskýtá se i v novější arnautštině, a sice jedno v jedné, druhé ve druhé abecedě, vždy za Jot vzaté (viz *Bagster* Alphabets p. LIII.). Kolik písmen prvotně v abecedě hlaholské se počítalo, zevrub ustanoviti choulostivo, protože v rukopisech při užívání některých jsou uchýlky a nesrovnalosti. Kopitar jich sčetl osm a třidcet, což ku podivení s prvotním počtem cyrillských písmen, dle Chrabra, se shoduje.

22. Nahoře (č. 12) jsme *známek* rukopisův *hlaholských* a z nich pošlých cyrillských jen mimochodem a jako v letu se dotekli; důležitost věci velí, zastaviti se při nich naschvál a přihlednouti k nim blíže. Známky ty buď se týkají *písmen a pravopisu*, buď *ohýbání a užívání slov*, buď vesměs *slohu* a jeho barvy. Podle nich, pokud znale a patrně při přepisování do cyrillských rukopisův přešly, hlaholský původ těchto posledních s větší nebo menší jistotou posuzovati se

může. Čelnější, podlé dotčených tří tříd, jsou tyto. — V hlaholici není žádného jotovaného є čili ѥ, nýbrž místo něho pouhé є: єжє, єтєръ, єзєро. Tolikéž při а často jotování se opouští: азъ (srb. ꙗзъ), авѣ, авити, аблъко. Písmě Jeť slouží za ѣ i ꙗ, z příčiny zvláštního téhož ѣ u Bulharů a Valachův vyslovení, t. *ea, ia, a*: odkudž užívání ѣ místo ꙗ i v čistě cyrillských rukopisech u Bulharův a Srbův v XI—XIII. století hluboce se vkořenilo: ѣко místo ꙗко, сьѣти místo сиꙗти (fulgere), отъ бєзоумьѣ, мати твоѣ. Odtud i místo ѣа neb ѣꙗ jen ѣ: сѣно místo сѣано (seminatum), ѕѣвъшоу místo сѣавъшоу. Naproti tomu při оу jotováním se plýtvá: шюнца, твораштю, нєѵюєтъ. Místo ъı neb ы slouží spřežka ъи (jen v apoštole Ochridském, v prvním přípisku, ъı): тъи (tu), мъи (nos), мѫкъи (tormenta). Polousamohlásky ъ a ь změteny a ъ převažuje: слъньцє, тъма, нємоштъ, виждъ, v 3tí osobě časoslov po тъ vždy jen ъ: єстъ, сѫтъ. Místo ъ často о: во, сонъмь, токмо, a místo ь někdy є: отєцъ, тємница. Místo řeckého υ, cyrillského ѵ neb ү, stojí vždy buď ю: кюрилъ, buď оү: оүпокритиь. Silné a zvučné и stištěno ve slabé a polouhlasné ь, zvláště v podstatných na -ниє: падaньє, a však i jinde: тажьи (gravoir), сьѩ (hanc), абьє (protinus). Nosové ѧ a ѫ se někdy míchá: приѩти. Vsouvání л neboli měnění и v л po retních se opouští: ослѣпьєнъ, ꙗвъшиихъ сѧ, корабь. Neprostřednému opětování písmene Iže čili и, jak v jednom a témž, tak i ve dvou po sobě jdoucích slovech, zúmyslně se vyhýbá a иї píše: сиї (hi), ни їного, někdy však, snad z přenáhlení, zrovna na opak: наоүѵї и. V užívání přetvorův ст a сц ze ск panuje nesrovnalost: někteří rukopisové mají ст s Bulhary, jiní сц se Srby a Chorvaty. Pouhé оı místo ю, jakož i vkládavé г v євга atd., v cyrillských rukopisech, bez jiných známek, jest jen půtah bulharského pojití vůbec, nikoli hlaholského obzvláště. — Ve skloňování a časování mnoho staromluvův (archaismův), na př. Gen. — аєго místo — аaго: малаєго (Ev. Grigor. Marci 15, 40), v D. — оүє-

моү místo — оүоүмоү: ослабьеноүемоү, v L. — ѣамь místo ѣъмь: праведънѣамь. Ve třetí osobě přítomného času — атъ místo — етъ: сьѣатъ místo снѩетъ (fulget), сѣатъ (seminat), обрѣтаатъ, отвръⰸаатъ са, събладжнаатъ. Zvláštní dvě formy aoristu velmi zhusta: 1) ѩсъ, ѩсомъ, ѩса m. ѩхъ, ѩхомъ, ѩша; ѩша m. ѩдоша; нѣша m. несоша; 2) падъ, падомъ, падѫ, могъ, могомъ, могѫ m. падохъ, падохомъ, падоша atd., бѫ m. быша. Pozoru hodné, že mnohé z těchto forem i ve staré češtině, anobrž slabé jich sledy i ve staré slovinštině a polštině nacházíme. Vůbec libování zkrácených forem (part. оүбѣждъ místo оүбѣднвъ, ремъін místo рекомъїн atd.), tak sice, že ani немотъ místo неможетъ v evangelii Vatikanském pouhý omyl písce býti se nezdá. Z jednotlivých slov připomeneme небескъ místo небеснъ, ⰸемъскъ, místo ⰸемланъ, братръ místo братъ, сатъ (inquit), вѣннтн místo цѣннтн, таүе aneb таүѣе místo хоүждеѥ (deterius), обдо (thesaurus) a mnoho jiných, dílem jen v cyrillských přejmech z hlaholice nás došlých. Kdyby těchto forem a slov vlastní domov někde v Jihoslovansku vyšetřen býti mohl, padlo by nové, vítané světlo na temné počátky a rodiště hlaholštiny. — O slohu zkrátka poznamenáme, že vesměs a zvláště v těch památkách, které původně do hlaholice přeloženy býti se zdají, na př. v rukopise Clozově, Řehoři Nazianském, výkladě na Žaltář atd., méně jest plynný a světlý, nežli v památkách vlastně a prvotně cyrillsky psaných, třebasť později do hlaholice přeoděných, t. ve knihách biblických a bohoslužebných.

23. Vzavše včecka tato posavad vyčtená jak zevnitřní, z podání a historie, tak vnitřní, z povahy písmen, pravopisu, jazyka a slohu vážená svědectví, v bedlivé uvážení, bez předsudku a podjatosti, nemůžeme se opříti vnucující se nám *domněnce,* že hlaholština, jakouž v nejstarších rukopisech nalezáme, prvotního věku cyrillštiny sice dosti blízko dosahuje, ale nikerakž nepřesahuje, a že povstala z nepovědomých příčin a počátkův, snad přičiněním samého biskupa

Klimenta Velického, někde v hloubi Jihoslovanstva, v Macedonii a Illyrii, v duchovním obvodě jmenovaného arcipastýře, odkudž časně, doma zakrsavši, do Dalmat a Chorvat přenešena a zde neodvisle od prvotních vzorův vzělávána byla. Písmo samo, jakž se nám v dotčených nejstarších památkách objevuje, vidí se podle cyrillského býti spořádáno, třebas snad (neboť nemožné to není) většina znakův jeho není naprosto vymyšlena, nýbrž z některé jiné starší a jednodušší, slovanské nebo i neslovanské, abecedy přejata. Překlad sv. evangelia, epištol a žaltáře jest v samé podstatě své tentýž, jenž se nám v nejstarších rukopisech cyrillských zachoval a jejž celá starobylost jednohlasně sv. Cyrillovi a Methodiovi připisuje, ačkoli nově přehlédnutý a místy znamenitě zjinačený. Jak tyto do Cyrillova překladu uvedené proměny, tak i jazyk opravdově nebo domněle původních hlaholských překladův nese na sobě ráz zvláštního *krajinského* nářečí, jehož vlast ještě nevyšetřena a jehož starobylý kroj jazykozpytce podivením naplňuje. *Historie nedovoluje archaismův těchto připisovati nějakému staršímu předcyrillskému překladu nábožných knih, psaných pro soukromou a domácí, nikoli církevní potřebu, písmem řeckým, buď latinským, buď hlaholským a později od Cyrilla a Methodia pouze přisvojenému:* nýbrž k vysvětlení úkazu toho postačuje podmínka, že *v té krajině, v níž první vzdělavatelé hlaholštiny žili, archiasmy ty byly obecné a běžné,* a proto při přehlédnutí cyrillských knih a přejetí jich do hlaholských, jakož i při spisování nových, do těchto se dostaly. Zdáť se, *že prvotní dílny hlaholštiny, na velmi malý okres země obmezené,* v Ochridě, Velici, v klášterech Athonských, ač není-li domysl náš, že zde byly, marný, velmi časně, snad brzo po prvním úpadku cářství bulharského (1018), pracovati přestaly, anoť zatím símě jinam do Dalmat a Chorvat, přenešené, zdárněji se ujalo a hojnější plody neslo. Po obnovení cářství bulharského za Asěna 1186 nacházíme cyrillštinu již ve výhradném panování na dvoře (listiny Asěna, nápisy mincí cyrillské) a v církvi: z hlaholice přejímáno do cyrillice (žaltář Bononský v Ochridě 1186—1195, palimpsest Bojanský atd.), nikoli naopak. Hlaholici potkal tedy stejný osud

jako cyrillici: jedna i druhá ve vlastním rodišti svém zakrsavši, za hranicemi tím veseleji zkvetla.

24. Pravili jsme nahoře (č. 12), že dvě velmi staré památky cyrillské, řeči Řehoře Nazianského a žaltář s výkladem sv. Athanasia, nacházející se v Rusku, přepisovány z hlaholice buď v *Rusku*, což podobněji, neb aspoň od rodilého *Rusa*, třebas v cizině. Kterak to vysvětliti? Mohlo by se říci, že cestou, jíž vůbec slovanské knihy do Ruska se dostaly, i hlaholské dostati se mohly. Již jinde (Rozkvět slov. lit. v Bulharsku) jsme uvedli, že po křestu Vladimíra l. 988 Rusko bez slovanských knih obejíti se nemohlo, a že až do Jaroslava církevní pěvci v Rusku byli Bulhaři. Než to všecko neurčito: řeknu určitěji, rozřešení záhady leží v dějích Velikého knížete Jaroslava (1019—1054), zakladatele kláštera Ruského na hoře Athonské, oblíž dílny hlaholštiny. O Jaroslavově pečlivém shromažďovaní slovanských knih chvalné jsou ve starých letopisech zmínky. Mnich Zinovij viděl ještě v XVI. století Nomokanon za Jaroslava a biskupa Joakima, tedy mezi l. 1019—1030, psaný. Mám za to, že povzbuzením tohoto knížete stal se klášter ruský na hoře Athonské hlavní dílnou a dostavovnou rukopisův slovanských pro Rusko, a zvláště pro Novohrad, kdež knihmilovný Jaroslav od l. 990 do l. 1019 panoval, a že přepisováno nejen z rukopisův cyrillských, ale i z hlaholských, od mnichův a duchovních, kteříž se obojímu písmu v klášterech Athonských vyučili. Podobné jest, že tehdáž přinešen do Novohradu i rukopis hlaholský, z něhož řeči Řehoře Nazianského přepsány. Tím teprvé přípis popa Upíra Lichého l. 1047, že svůj cyrillský přepis z kyrillovice zhotovil, pravého světla a smyslu nabývá. Časové i všecky ostatní okolnosti se shodují.

25. Temnější a k vysvětlení nesnadnější jest doba a spůsob *rozšíření se hlaholice přes Dalmaty do Chorvat.* Z podání Chorvatův, připisujících na začátku XIII. století hlaholici sv. Jeronymovi, patrno, že již tehdáž ani sami o původu písma a knih nic jistého nevěděli: nebo že podání to s pravdivou historií spojiti se nedá, každý věci povědomý rád připustí. Ani potahování se Rabského kněze Mikuláše na posled-

ního arcibiskupa Solinského Theodora (640) před přísnou kritikou nářku makavé mýlky zproštěno býti nemůže, bychom i s Assemanni'em Theodora toho na arcibiskupa Spletského téhož jména (880—890) obraceli. Budiž že snad někdo z prvoučitelův hlaholice v Dalmatech a Chorvatech Jeronymem aneb Theodorem se jmevoval, budiž že vděčné potomstvo věc milou a vzácnou pouze na dohad se slavnými těmi jmény spojovalo, vždy nám to a bulla papeže Innocentia IV. (1248) může za důkaz dostatečný sloužiti, že hlaholice na úsvitě XIII. století v Chorvatech byla za prastarou pokládána. Nejpřirozeněji jest, domýšleti se, že někdy, snad ještě za živobytí Klimenta Velického, z Ochridu do země u Drinu, do Skadru a okolí, odtud, s pominutím Dubrovníka a Kotoru, kdež nikdy nekvetla, do Chorvat se dostala. Mezi l. 1051—1084 nacházíme ve Skadru Michala krále slovanského, v živém spojení se západem. Asi sto let později (ok. 1161) sepsal nejmenovaný kněz Duklanský dějepis zdejších Slovanův, z něhož krátký výtah, jak se podobá hlaholicí (kniga *harvatska, literis sclavinicis)* psaný, nalezen na začátku XVI. století v „krajně Markovićův," což oblíž Svače a Baru. Mněť se někdy zdálo, což teď pouštím, žeby se v nadpise bully Innocentia IV. „Scemensi episcopo" mohlo čísti Suaciensi. S tím by souhlasilo, že v nejstarších rukopisech srbských, zvláště v evangelii a apoštole, patrní důkazové přejetí jich z hlaholice. Než vše to temno a nejisto: naproti tomu v domácím občanském běhu užíváno výhradně cyrillice v Srbsku, Bosně a Dubrovníku v XII. století, jakž památky nás došlé dosvědčují. Světlejší doba hlaholštiny počíná se v Chorvatech a Dalmatech, kdež na vzdor opětovanému zamezování slovanské bohoslužby na církevních sněmích l. 925—928 a 1059—1064 táž bohoslužba s písmem hlaholským a dle obřadu římské církve pevně se zakořenila, dosahši naposledy l. 1248 od papeže Innocentia IV. slavného schválení a potvrzení. Tím se počal nový běh hlaholského písemnictví, kteréž zde v této druhé vlasti novou obdobu na se vzalo, připůsobíc se pravopisem, jazykem i obsahem domácí potřebě. Především z abecedy vyloučeno deset písmen: Zělo, Iže, Ó, Jer, Ęs, Ąs, Ję,

Jąs, Thita a Ižica, jakožto chorvatskému nářečí nepotřebných: ostatek vzal na se tvárnost písmen hranatých, frakturných. Za druhé ve formách a ohybání slov mnoho dle domácího zvyku přistřiženo. Naposledy, poněvadž hlaholština, původně, jakž jsme viděli, oběma církevním stranám určená (viz zprávu o evangelii Vatikánském a j.), nyní výhradně údům římské církve za podíl se dostala, byl starý překlad biblických knih na novo přehlédnut a dle vulgaty zpraven a vůbec knihy bohoslužebné s knihami v západní církvi užívanými v rovnost uvedeny. Květ hlaholštiny v těchto vlastech padá do XIV. až XVI. století, v kteréžto době jí nejen k církevním, ale i světským potřebám užíváno, jakž hojnost listin a některé občanské zákony o tom svědectví vydávají. Počet rukopisův církevního obsahu z této doby, nacházejících se v Římě, Vídni, Paříži, Lublaně, i v samých Chorvatech a Dalmatech, ač není veliký, vždy jest pro jazykozpytce k výnosnému, teď tak žalostně zanedbanému študování těch památek postačitelný. Léta 1483 tištěna v Římě první hlaholská kniha, t. mšál, tedy o deset let dříve, nežli první cyrillská. Později tištěno hlaholsky i v Benátkách, Řece a Tubinku. Než plnější vypravování běhův hlaholštiny této druhé doby budiž k jinému času a místu odloženo. — Z toho, co zde o první době šířeji, o druhé ledva běžně a povrchně doloženo, nepodjatý soudce, tuším, snadno se přesvědčí, že hlaholština jest důležitá větev na stromě všeslovanské literatury, hodná dby a šetrnosti milovníkův starobylosti slovanské, a nade všecko jazykozpytcův. Pročež i zároveň se mnou těžce nésti a na nepřízeň osudu naříkati bude, že, vyjma Srba Solarića, jehož třijazyčný, vzhledem hlaholštiny velmi chudý Bukvář v Benátkách l. 1810 vyšel, žádný slovanský učený o to se nepostaral, aby ji těm, kdož sami starých hlaholských knih a rukopisův nemají, vydáním nějaké dobré čítací knihy aneb aspoň hojnějšího Bukváře přístupnější učinil.

Rozbor staroslovanského překladu Písma svatého, recensí cyrilské a hlaholské.

Dostavek k Pohledu na prvověk hlaholského písemnictví.

(Čas. Č. Mus. 1852. III.)

Ⱄⰾⰰⰲⰰ ⰲⱏ ⰲⱏⰹⱎⱏⱀⰻⱈⱏ ⰱⱁⰳⱆ, ⰹ
ⱀⰰ ⰸⰵⰿⰾⰹ ⰿⰹⱃⱏ, ⰲⱏ ⱍⰾⰵⰲⱑⱌⱑⱈⱏ
ⰱⰾⰰⰳⱁⰲⱁⰾⰵⱀⰹⰵ.

LUK. II. 14.

1. Jednavše v článku předešlém pod číslem 22. o povaze jazyka rukopisův hlaholských, vyřkli jsme hlavní jeho vlastnosti a tím spolu i rozdíly od jazyka rukopisův cyrilských podle *pravopisu, skloňování a užívání některých zvláštních, jinde neběžných slov*. Než jest nad to ještě i jiný neméně patrný a v jistém ohledu mnohem důležitější rozdíl mezi oběma třídami rukopisův, totižto *rozdíl v samém překladu, v tlumočení jednoho a téhož textu písem svatých*, ku kterémužto, tehdáž pro nehotovost materiálu a nedospěch na chvíli s oka spuštěnému, nyní výhradně zřetel obrátiti jsme umínili.

2. Od té doby, co Fortunat Durich, František Karel Alter a Josef Dobrovský k určení prvotní povahy a rozeznání pozdějších proměn staroslovanského překladu písem svatých některé, na onen čas sice velmi i chvalitebné i poučné, a však daleko za potřebou nynější vědy stojící pomůcky v rozličných svých spisech veřejnosti předložili, leží toto pole vědy jak u nás, tak i u příbuzných nám Slovanův, ladem; u nás snad nejvíce pro nedostatek pramenův, totiž starých rukopisův, u jiných Slovanův dílem pro nedospělost k takovému zpytování, dílem pro svrchovanou nedbalost, ježto ti, kdož staré rukopisy skupují a hromadí, obyčejně více hmotou jich,

nežli obsahem a duchem, těžiti jsou uvykli. (*Durich* Bibl. slav. p. 72—73. 186—187. 191—192. 196. *Alter* Miscellan. 41. 43—44. 66—67. 74. Georg. Lit. 171. 175. 268. 270. 272. 280. *Dobrovský* Cat. codd. slav. ve *Griesbach* N. Test. Halae 1796. 8º. Glagol. 68—82. Slovanka II. 128—139. Inst. l. slav. passim.)

3. Dobrovského snaha v této straně vědy čelila vlastně k tomu, aby ohledal a ustanovil poměr staroslovanského překladu písem svatých, zvláště evangelií a apoštola, ku původnímu textu, jmenovitě to, jakého spůsobu aneb určitěji jaké recensí, alexandrinské-li čili konstantinopolské či naposledy západní (dle rozdělení Griesbachova), rukopisův řeckých užívali první překladači evangelia a apoštola, nikoli pak k tomu, aby přiměřoval rukopisy slovanské k sobě samým, odrůznil je na třídy a čeledi dle povahy čtení jejich a vyměřil stupně bližnosti jedněch ke druhým. Hlavní a podstatné výsledky jeho zpytování stavovaly se na tom trém: 1) že staroslovanský překlad evangelie a epištol zhotoven v 9tém století od Cyrilla a Methodia neprostředně z řečtiny a sice z rukopisův tak řečené konstantinopolské čili byzantinské (nikoli západní) recensí, beze všeho užití při tom vulgaty; 2) že tento starý překlad přijat rovněž i od hlaholitův v Chorvatech a Dalmatech v XIIItém století (o starším hlaholském písemnictví Dobrovský nic nevěděl a věděti nechtěl), a že tehdáž mnohá místa v něm dle vulgaty změněna a opravena, v kterýchžto změnách a opravách od hlaholitův i později potom dál a dál pokračováno; 3) že vydavatelé Ostrožské biblí l. 1581 položili na základ rukopis, zdržující v sobě překlad původně sice dle řečtiny vzdělaný, a však ve knihách starého zákona již dříve, totiž na konci XVho století, při snešení dohromady biblických knih, dle vulgaty změněný a obnovený, nalezše v něm knihy Tobiáše, Judit a 3. Esdrášovu cele z vulgaty přeložené, a přičinivše k němu i sami 3. Makkabejskou (v řečtině nestávající) tolikéž dle vulgaty, s použitím překladu polského a českého. Proti těm, jenžto, jako slovútný biblista a kritik Leonhard Hug a jiní, pokládali, že již prvotní překladači evangelií a apoštola tytýž i do vulgaty nahlíželi a jí se spravovali, tvrdil Dobrovský, že všecka ta místa, v nichž starý

překlad s vulgatou, nikoli s přijatým textem řeckým, souhlasí, jsau varianty, nacházející se též v jednotlivých rukopisech řeckých, a tak že shoda tato vlastně a v pravdě na užití těch takových rukopisův řeckých, nikoli vulgaty, se zakládá. (*Dobrovský*, Glag. 68—82. Slovanka II. 128—139. Inst. l. slav. LI—LII. 193. 423. 667. 669—701.) Ostatně Dobrovský, což jen mimochodem dotčeno buď, neměl za to, žeby Cyrill a Method celou biblí byli přeložili: on těmto prvoučitelům pouze přeložení čtení z evangelií i epištol a k tomu ještě žaltáře, jakožto knih k bohoslužbě (liturgii) nevyhnutelně potřebných, naproti tomu přeložení knih Moudrosti, Siracha, Prorokův a Joba Srbům v XIII—XIVtém století, knih pak Mojžíšových, Josue, Samuelových, Královských, Paralipomenon, Esdráše, Tobiáše, Judity a Makkabejských Rusům v polském Rusku asi na konci XVtého století připisoval, proti čemuž jiní, jmenovitě kněz Novickij, archimandrit Makarij a biskup Filaret důrazně se ohlašovali. (*Dobrovský* Inst. l. slav. LI—LII. 190. 193. 243. 403. 454. 593. 667. *Novickij* O perev. sv. pis. Kij. 1837. 4⁰. *Makarij* Istor. Christ. v Rosii. S. Pet. 1846. str. 188—251. Ep. *Filaret* Kiril i Methodij, v Čten. obšč. ist. v Mosk. IV. 1—28. Doplněk tamže V. 29—30.)

4. Ačkoli prostředky a pomůcky mé, sedícího daleko od bohatých sbírek staroslovanských rukopisův, k podjetí se důkladné a všestranně dosti činící práce o prvotním stavu staroslovanského překladu písmen svatých nejsou dostačitelny; však nicméně nebude, doufám, nadarmo a bez výtěžku, přistoupím-li s tím, což před rukama jest, k vyšetřování věci té důležité a především k ohledání poměru, v němž text nejstarších rukopisův hlaholských k textu nejstarších rukopisův cyrillských stojí, čili bližnosti anebo rozdílu obou. Mámť pak pro nejstarší dobu před rukama tyto hlavní pomůcky: A) *Hlaholské*: 1) z evangelistáře Assemani'ova Jana kap. 1—15 a 20—21 s malými výpustky, evang. Mat. 18, 10—20, Mark. 15, 43—47, Luk. 24, 12—35; 2) ze čtveroevangelia Grigorovičova Mark. 4, 34—9, Jana 19, 9—28 a výtah některých různočtení z Matouše a Marka; z praxa-

postoláře cyrillo-hlaholského Grigorovičova Skut. 17, 4—7, Efes., 4, 11—13; 4) zlomek Mihanovićův (domněle ze čtveroevangelia Zografského) Mat. 5, 23—48 a 6, 1—16; 5) evangelistář Emausský l. 1395, vyd. Par. 1843; 6) Missál Benátský, tisk Bindoni'a 1528 ve 4°; 7) Missál Levakovićův 1631 ve 4°, a jiné pozdější tisky hlaholské. B) *Cyrillské*: 1) Evangelistář Ostromirův 1057, tišt. 1843; 2) ze čtveroevangelia Šišatoveckého z druhé polovice XIIIho století výjimky; 3) Čtveroevangelium Timocké, rp. srb. bulh. pap. XV. století; 4) Čtveroevangelium Pražské, rp. pap. XV. století ve veřejné bibliotece; 5) Čtveroevangelium Šidské, rp. srb. pap. XV. století; 6) Čtveroevangelium srb. tišt. v Rujanech 1537 a v Bělehradě 1552, shodné jak mezi sebou, tak též i s vydáním Makariovým v Ugrovlachii 1512; 7) praxapostolář macedo-bulharský čili Strumický z konce XIIho nebo začátku XIII. století, přepsaný z hlaholice; 8) z praxapostoláře Damianova v Šišatovci 1324 výjimky; 9) proxapostolář Kamenický rp. srb. pap. XVI. století; 10) praxapostol Irižský rp. srb. pap. XVI. století; 11) praxapostol tištěný v Ugrovlachii 1547; 12) Biblí Ostrožskou tišt. 1581. Mimo to jednotlivá různočtení z rozličných rukopisův, ze čtveroevangelia Kryloského 1143, Kopítarova XIV. století a jiných, což zde vyčítati pomíjím. Při všem tom často téhož místa ve více starých rukopisech postihati a k sobě přirovnávati, pro neúplnost buď rukopisův samých, buď mých výtahův z nich, naprosto mi nebylo možné.

5. Že knihy písem svatých, zvláště ony, jichž se při bohóslužbě užívá, t. evangelia, apostol a žaltář, prvotně z řečtiny, nikoli z latiny, do staroslovanštiny přeloženy byly, o tom mezi znalci jazykův nebylo a nemohlo býti pochybováno; celé zajisté znění textu slovanského ve slovech, rčení a skladbě jest jen ohlas textu řeckého. Různost domněnek vznikala teprvé u otázky: kdeby a kterého času začátek byl učiněn nahlížení do vulgaty a upravování staroslovanského překladu dle ní, zdaliž za samého Cyrilla a Methodia, čili později po nich? Chtějíce úsudek svůj v té příčině zakládati na podstatě věci, na povaze překladu, a chtějíce spolu

důvody buď přesvědčení buď domnění svého čtenářům a nepodjatým posuzovatelům zřejmé učiniti, uvedeme zde řadu míst, z nichž úplněji poznati lze: 1) pojití staroslovanského překladu z řečtiny; 2) rozdíl textu cyrillských a hlaholských rukopisův; 3) bližnost hlaholských rukopisův v některých místech s vulgatou; 4) některé vady a nedostatky starého překladu.

6. Pověděno, že celé znění staroslovanského překladu svědčí o jeho pojití z řečtiny. Což ačkoli v pravdě tak jest, však jsou některá místa, v nichž tento původ zvláště poznale a rázně se zračí, totiž ona, kdež vulgata od řečtiny buď rčením buď smyslem se dělí. Uvedeme čelnější z nich, Matth. 6, 13. Slavosloví (doxologia) v Otčenáši: ὅτι σοῦ ἐστὶν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν, schází ve vulgatě, ale nachází se v nejstarších rp. cyrillských i hlaholských, v ev. Ostromirově, ve zlomku čtveroev. Mihan. a j. — Matth. 10, 3. καὶ Λεββαῖος ὁ ἐπικληθεὶς Θαδδαῖος. *Vulg.* et Thaddaeus. *Erasm.* et Lebbaeus cognomento Thaddaeus. *Žaltář srb. tišt. v Cetyně 1495, Čtver. Rujan. a Bělehr., rpp. blh. i srb.* и кıєлєвєи нарєѵєньıи ѳадєи. *Biblí Ostrož.* и кєлєвєи н. ѳаддєи. Teprvé *opravená Moskevská 1751:* и лєввєи нарєѵєнньıи ѳаддєи. Náš *Blahoslav* a *Bratří* po něm: a Lebbeus příjmím Thaddaeus. — Matth. 16, 22. ἵλεώς σοι, κύριε! *Vulg.* absit a te, domine! *Bratří:* odstup to od tebe, Pane! *Čtver. Tim. a Šid., vyd. Ruj. a Bělehr., Bibl. Ostrož.* милосрьдъ ты, господи! (Smysl jest: propitius tibi Deus sit, Domine! Slovanský překladatel četl: ἵλεός συ, κύριε!). — Marc. 1, 2. ἐν τοῖς προφήταις. *Vulg.* in Isaia propheta. *Ev. Ostrom.* въ пророцѣхъ. — Marc. 7, 3. Ἐὰν μὴ πυγμῇ νίψωνται. *Vulg.* nisi crebro laverint. *Schott:* nisi pugno facto (diligenter) manus laverint. *Bratří:* ruce umyli (Ř. dlaní, hrstí ruce umyli). *Čtver. Tim.* аще не трьжще оумыѫть рѫкъ. *Čtver. Šid. Bělehr., bib. Ostrož. a j.* — Luc. 2, 14. δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἀνθρώποις εὐδοκία. *Vulg.* gloria in altissimis deo, et in terra pax hominibus bonae voluntatis. *Ev. Ostrom.* слава въ вышьнихъ богоу и на ꙁемли миръ, въ чловѣцѣхъ благоволение. — Luc. 9,

4. ἐκεῖ μένετε, καὶ ἐκεῖθεν ἐξέρχεσθε. *Vulg.* ibi manete, et inde ne exeatis. *Ev. Ostrom,* тоу прѣбывантe, и отътѫдоу исходитe. *Miss. Bind. 1528:* тоу прѣбиванте, донлѣже изидете. — Act. 1, 4. ἣν ἠκούσατε μου. *Vulg.* quam audistis, inquit, per os meum. *Praxapostolář mac.-bulh.* еже слышасте ѡть мене. — Act. 17, 5. Ζηλώσαντες δὲ οἱ ἀπειθοῦντες Ἰουδαῖοι καὶ προςλαβόμενοι τῶν ἀγοραίων τινὰς. *Vulg.* zelantes autem Judaei assumentesque de vulgo viros quosdam. *Praxapostolář Ochridský* (a sice toto místo hlaholicí): въздрев-новавъше протївлѣѭщїи сѧ їюдеї, емъше тръжъникы. *Praxapostolář mac.-bulh.* вьздрьзнѫвше же противлѣѭще сѧ июдеи и поемьше трьжники. *Ostrož.* въздревновавше непокоршеи сѧ їоудее и прїемше торжники. A tak vždy s ἀπειθοῦντες a slovem тръжьникъ, nacházejícím se i u Jana Exarcha ve smyslu ἀγοραῖος, t. a) kramář, b) podlý, zlý člověk. *N. Zák. čes. 1498 :* Sebravše z lidu obecného muže zlé. *Beneš Optát 1533:* přijavše k sobě jakés tuláky muže zlé. — Act. 17, 9. ἐπὶ τὸν Ἄρειον πάγον ἤγαγον. *Vulg.* ad Areopagum duxerunt. *Erasm.* ad Martium vicum. *Schott:* in Areopagum i. e. collem Martium. *Praxapolř. mac.-bulh.* на арневь ледь и ведошѧ f. 23, на арневь ледь и вѣсѧ f. 69. Tak i v *praxapostoláři Kamenickém, praxapostolu Irižském tišt. 1547, bib. Ostrož.* a jinde: teprvé *bib. opravená 1751* správně: ведошѧ на ареопагъ. V novořeckém jazyku první význam slova πάγος (pahrbek) zatemněl, druhý (led) známější: odtud mýlka. — Act. 24, 14. κατὰ τὴν ὁδὸν, ἣν λέγουσιν αἵρεσιν. *Vulg.* secundum sectam, quam dicunt haeresim. *Vydání* 1574: ꙗко вь пѫть, иже глаголѫть ересь. Tak i *praxapl. Irižský, bib. Ostrož.* a j. všickni vždy пѫть neb поуть a ostatek s nepatrnými proměnami v pravopise neb vazbě. — Rom. 8, 20. διὰ τὸν ὑποτάξαντα, ἐπ᾽ ἐλπίδι . . . *Vulg.* qui subjecit eam, in spe . . . *Praxaplř. mac.-bulh.* за покоршаго, на оуповаиие . . . *Miss. Bind.* за повиноувшаго, на оуповаиие . . . *Ugrovlach.* 1547: за повинѫвшагѡ, на оупованїе. Ale *Ostrož.* již s vulgatou: за повиноувъшаго ю, на оупованїе. *Bratří:* pro toho, kterýž (je) poddal, v naději. — Rom. 10, 6. Χριστὸν καταγαγεῖν. *Vulg.* Christum revocare

(tak ve starších vydáních, až do Erasma, nyní deducere) *Praxaplř. mac.-bulh.* христа свести. *Vyd.* 1547: христа съвести. *Bratří:* Krista s výsosti svésti. — 1 Cor. 11, 24. τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον. *Vulg.* corpus meum, quod pro vobis tradetur. *Praxaplř. mac.-bulh.* тѣло мое ломаще са за вн. *Vyd. 1547 a Ostrož.:* тѣло мое, еже за вы ломимое. *Bratří:* tělo mé, kteréž se za vás láme. — 1 Cor. 16, 12. περὶ δὲ Ἀπολλὼ τοῦ ἀδελφοῦ, πολλὰ παρεκάλεσα αὐτόν, ἵνα... *Vulg.* de Apollo autem fratre vobis notum facio, quoniam multum rogavi eum, ut... *Vyd. 1547 a bib. Ostrož.* о аполосѣ братѣ, много молихь его, да. — 2 Cor. 5, 10. ἵνα κομίσηται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος. *Vulg.* Ut referat unusquisque propria corporis (t. ἴδια místo διὰ). *Vyd. 1547 a bib. Ostrož.* да пріиметь кьждо, иже сь тѣломь сьдѣла. *Bratří:* aby přijal jedenkaždý, za to, což skrze tělo působil. — Gal. 4, 17. ἐκκλεῖσαι ὑμᾶς θέλουσιν. *Vulg.* excludere vos volunt. *Schott:* immo vos (a societate Christianorum) secludere volunt. *Praxaplř. Dam. 1324 a Kam. i praxapl. Irižský*, čtouce mylně ἐκκλήσιαι: црькві васъ хотеть, tolikéž *vyd. 1547:* нж црькви васъ хотать; než *bib. Ostrož.* již správně но отлоучити васъ хотатъ. *Bratří:* nýbrž odstrčiti vás chtějí. — 1 Thess. 2, 7. ἐγενήθημεν ἤπιοι (mites). *Vulg.* facti sumus parvuli. *Vyd. 1547, praxapl. Irižský praxaplř. Kam., bib. Ostrož.* быхомь тиси. Tak též i *Bratří:* byli sme tiší. Vulgata jde za mylným čtením νήπιοι infantes, parvuli, místo ἤπιοι. — 1. Tim. 1, 2. γνησίῳ τέκνῳ. *Vulg.* dilecto filio. *Vyd. 1547:* присномоу чедоу. *Ostrož.* tolikéž: присномоу чадоу. *Bratří:* vlastnímu synu. — 1. Tim. 4, 6. διδασκαλίας παρηκολούθησας. *Vulg.* doctrinae, quam assecutus es. *Vyd. 1547:* оученіемь, емоуже послѣдова. *Ostrož.* оуч., ем. послѣдовалъ еси. *Bratří:* učení, kteréhož si následoval. — Než dosti těch míst, jimž podobných by se nemalý počet sebrati mohl. Zdeť i samy poklésky překladatelovy, jako кієлевен místo и левен, арнеѣледь místo ареопагъ, црькви místo отлоучити, pošlé buď z nedopatření buď z nedostatečnosti tlumočníka, hlasité vydávají svědectví, že překládáno neprostředně z řečtiny, nikoli z latiny.

7. Přistupujeme k nejdůležitější částce nynějšího našeho úkolu, totižto k vytčení rozdílu mezi textem nejstarších rukopisův cyrillských a hlaholských. K tomu postačí přehledné sestavení některých hlavních, v překladě na různo se rozcházejících míst, jakáž jsou na příklad tato. Matth. 5, 43. τόν πλησίον σου. *Vulg.* proximum tuum. *Čtv. Mihan.* іскрьнѣго своѥго *Ev. Ostrom.* блнжьнꙗаго своѥго. Podobně tomu Jo. 4, 5. πλησίον τοῦ χωρίου. *Vulg.* juxta praedium, *Ev. Assem.* нскрь вьсн. *Ev. Ostrom.* блнꙁь вьсн. Vůbec v hlaholských rukopisech nejhustěji нскрьннн, v cyrillských nejřidčeji, u Ostromira ani jednou. (Slůvka нскрь užívá sv. Sáva v typiku). — Matth. 6, 2. 5. ἐν ταῖς συναγωγαῖς. *Vulg.* in synagogis. *Čtver. Mihan.* въ съньмнштнхъ a сонъмнштнхъ. *Čtv. Praž.* сьнмнщнхь. *Ev. Ostrom.* съборнщнхъ, a tak i jinde, jen jednou Jo. 16, 2. сънъмнщє místo synagoga, συναγωγή. — Matth. 6, 11. τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον. *Vulg.* panem nostrum supersubstantialem. *Čtver. Mihan.* наставъшааго дьнє. *Ev. Ostrom.* насѫщьнъін. — Matth. 8, 28. αἱ ἀλώπεκες φωλεοὺς ἔχουσιν. *Vulg.* vulpes foveas habent. *Čtver. Grig.* лнсн ꙁвѣннъи нмѫтъ. *Ev. Ostrom.* лнсица ложа нмѫть. — Matth. 8, 28. ἐκ τῶν μνημείων ἐξερχόμενοι. *Vulg.* de monumentis exeuntes. *Čtver. Grig.* отъ жалн нсходашта. *Ev. Ostrom.* отъ гробъ нсходаща. — Matth. 10, 29. οὐχὶ δύο στρουθία ἀσσαρίου πωλεῖται? *Vulg.* nonne duo passeres asse vaeneunt? *Čtver. Grigor.* не дъвѣ лн птнцн на ассарнї вѣннмѣ есте? *Ev. Assem.* не дъвѣ лн птнцн ассарїн вѣннмѣ есте. *Čtver. Šišat.* нє двѣ лн пьтнцн н(а) асьсарны вѣннмѣ юста. Tak i *čtv. srb. Kop.* Náš *rp. Praž.* не двѣ лн птнцн ассарїн вѣннт се? (Než Luc. 12, 6. má rukopis tento цѣннт се). *Ev. Ostrom.* не дъвѣ лн пътнцн ассарнн цѣннмѣ юсте? Podobněž Luc. 12, 6. οὐχὶ πέντε στρουθία πωλοῦνται ἀσσαρίων δύο? *Vulg.* nonne quinque passeres vaeneunt dipondio? dle Miklošiče v *ev. Assem.* a ve *Čtver. srb. Kop.* нє пать лн птнць вѣннть са пѣнаꙁема дъвѣма? Mně se v tomto posledním místě nevyskytlo. *Ev. Ostrom.* не пать лн пътнць цѣннть са пѣнаꙁема дъвѣма? Ostatně, co do vazby slova вѣннтн s на, přirovnati se může штьдатн tolikéž s на, Act. 5, 8. v *praxaplř. mac.-bulh.* a j. рьцн, аще

и на толицѣ село отъдаста? она же рече: ей, на толицѣ (τοσούτου . . . ἀπεδόσθε). — Matth. 14, 11. ἠνέχθη ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ ἐπὶ πίνακι. *Vulg.* allatum est caput ejus in disco. *Čtver. Grig.* принѣсл главж его на мисѣ. V *Ev. Ostrom.* místo toto schází, ale v parallelném místě Marc. 6, 28. čte se на блюдѣ. — Matth. 18, 10. μὴ καταφρονήσητε. *Vulg.* ne contemnatis. *Čtver. Assem.* нене(ро)дїте. *Ev. Remeš.* нѣнѣродите, tak že jedno нѣ nade druhým stojí, opravením mýlky, než rukou přepisovatele samého. *Miss. Bind.* 1528 správně ненеродите. *Ev. Ostrom.* нерадите, patrně chybně, neboť нерадити čili неродити znamená tolik co nedbati (non curare). *Rp. Praž. a vyd. Bělehr.* да непрѣзрите. — Matth. 26, 18. ὑπάγετε . . . πρὸς τὸν δεῖνα. *Vulg.* ite... ad quemdam. *Ev. Ass.* идѣте . . . къ дниѣ. *Miss. Bindon. 1528:* идите вь градь к етероу и рцнте емоу. V *ev. Ostrom.* místa toho není: jiní cyrillští rukopisové a vydání Rujanské i Bělehradské mají къ оньсици, jakož i biblí Ostrožská. — Marc. 1, 7. λῦσαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ. *Vulg.* solvere corrigium calceamentorum ejus. *Čtv. Grig.* разрѣшити ремене чр(ѣ)вїѣмъ его. *Čtv. Krylos.* чревье. *Ev. Ostrom.* раздрѣшити ремене сапогь его. Slovo чрѣвие vyskýtá se u Exarcha ve smyslu ὑπόδημα, calceus. — Marc. 1, 35. καὶ πρωῒ ἔννυχα λίαν ἀναστάς. *Vulg.* et diluculo valde surgens. *Čtv. Grig.* и ютро пробрѣзгоу сжшти ѕѣло. *Čtv. Krylos.* пробрезгоу. *Čtv. Timocké:* и оутро нощи сжщи ѕѣло въставъ. *Rp. Praž. a vyd. Bělehr.* и оутро нощи соущи ѕѣло. — Marc. 7, 26. γυνὴ Ἑλληνίς. *Vulg.* mulier gentilis. *Schott:* pagana mulier. *Čtv. Grig.* жена . . . поганъини. *Čtv. Tim. Praž. vyd. Bělehr.* жена . . . еллиньска. — Luc. 23, 38. γράμμασιν Ἑλληνικοῖς. *Vulg.* literis Graecis. *Čtv. Šiš.* книгами еллиньсками. *Čtv. Belehr. a bib. Ostrož.* писмены. Srovnej „Okruží národův a jazykův“ z rukopisu bulharského v mých Starožitnostech slovanských II. str. 732—734 (jiný rukopis u V. Grigoroviče), kdež книгы v témž smyslu, t. γράμματα, literae, písmena. Jináč книга v Damianově praxapostoláři někdy tolik co ἐπιστολή, epistola, посланиє, n. př. 2 Petr. 3, 1 a jinde (než ve vyd. Ugrovlašs. 1547 již všudy посланїє), s čímž srovnati sluší srb. књига v

písních národních, v témž smyslu. Ještě jiný význam slova toho jest γραφή, scriptura, питанние, n. př. *Čtv. Grig.* Jo. 19, 24. — Jo. 2, 10. ὅταν μεθυσθῶσιν, τὸν ἐλάσσω. *Vulg.* cum inebriati fuerint, tunc id, quod deterius est. *Ev. Ass.* егда оупїнжтъ сѧ, тоу тауае. *Čtv. Grig.* тогда таучае. *Čtv. Šiš.* тъгда таучие. *Ev. Ostrom.* егда оупинжть сѧ, тогда хоуждеие. *Miss. Bind. 1528*, k nemalému podivení, tolikéž: тагда то, еже хоунше есть. — Jo. 3, 4. εἰς την κοιλίαν τῆς μητρὸς αὐτοῦ δεύτερον εἰςελθεῖν. *Vulg.* in ventrem matris suae iterato introire. *Ev. Ass.* въторїцеѭ вълѣстї въ урѣво матере своеѩ. *Čtv. srb. Praž.* вьлѣсти вь урѣво. *Miss. Bind.* в урнво матере своее влисти. *Vyd. Běl. a bib. Ostrož.* вь оутробоу . . . вьнити. — Jo. 3, 30. ἐλαττοῦσθαι. *Vulg.* minui. *Ev. Assem.* низити сѧ. *Čtv. Praž.* нижати сѧ. *Ev. Ostrom.* мьнити сѧ. *Čtv. Bělohr.* малити се. *Bratří*: menšiti se. — Jo 4, 14. πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου. *Vulg.* fons aquae salientis. *Ev. Assem.* истоуьникъ водън въслѣплѭштаѩ. *Ev. Ostrom.* истекаѭщаѩ. *Miss. Bind.* живне текоущее. Slovo въслѣплѭщии, jakož i hořejší тауаѥ, таучиѥ, odjinud neznámé; srovnej však, libo-li, ill. slap, ve smyslu cataracta, vodopád, aspersio undarum, stříkání vln. — Jo. 5, 4. κατὰ καιρὸν. *Vulg.* secundum tempus. *Ev. Assem.* на всѣко врѣмѧ. *Miss. Bind.* на врѣме. *Ev. Ostrom.* на вьсѧ лѣта. *Ostrož.* на всако лѣто. *Bratří:* jistým časem. — Jo. 9, 8. ὅτι τυφλὸς ἦν. *Vulg.* quia mendicus erat. *Ev. Assem.* ѣко просїтель бѣ. *Miss. Bind.* вилѣахоу и прѣѣе просеща. *Ev. Ostrom.* ѩко слѣпъ бѣ. *Bratří:* vídali slepého — Jo. 10, 3. ὁ θυρωρὸς. *Vulg.* ostiarius. *Ev. Assem.* двєрьникъ. Tak i *Čtver. Praž.* a *Miss. Bind.* Naproti tomu *Ev. Ostrom.* вратарь. — Jo. 19, 27. ἀπ' ἐκείνης τῆς ἡμέρας. *Vulg.* ex illa hora. *Čtver. Grig. Praž.* a *Miss. Bind.* отъ того часа. *Ev. Ostrom.* отъ того дьне. — Jo. 21, 19. τοῦτο δὲ εἶπεν σημαίνων. *Vulg.* hoc autem dixit significans. *Ev. Assem.* се же рече клепла. *Ev. Ostrom.* знаменаѩ. Kopitar v recensí mých Starožitností mylně udává Jo. 12, 33. neboť na tomto místě má i Ev. Ass. správně назнаменоуѩ, jakož i Ev. Ostrom. знаменаѩ. Hrubá pokléska клепла povstala tím, že v novější řečtině slovo σημαίνω znamená klepati. — Act. 9, 2. ἠτήσατο . . .

ἐπιστολάς. *Vulg.* petiit . . . epistolas. *Praxaplř. Dam.* проси . . . боуковь на лисҭь напнсань. *Praxaplř. mac.-bulh.* проси . . . боукви на лисҭь написани. *Miss. Bind.* испроси оу него книги на лисҭь написани. *Vyd. Ugrovl. 1547* a *bib. Ostrož.* посланїа. Podobně 2 Thess. 2, 2. a 3, 14. δι' ἐπιστολῆς, διὰ τῆς ἐπιστολῆς. *Vulg.* per epistolam. *Praxaplř. Dam.* боукьвами. *Vyd. Ugrovl.* a *Bib. Ostrož.* посланїемъ. — Act. 17, 23. εὗρον καὶ βωμόν. *Vulg.* inveni et aram. *Praxaplř. mac.-bulh.* и ѡбрѣть тѣло. *Vyd. Ugrovl.* ѡбрѣтохь и храмь. *Praxaplř. Kam.*, *praxapl. Iriž.* a *bib. Ostrož.* ѡбрѣтохь и коумирь. Patrno, že staří vykladači slovu коумирь na místě tomto zoumyslně se vyhýbali: neboť rp. mac.-bulh. pokračuje на немже написано въ нма невидимаго (tak místo недовѣдомаго) бога. Kterak jim možné bylo spojiti s tím slovo коумирь? — Na tom výčtu na ten čas končíme, majíce za to, že k hlavnímu účelu našemu postačí.

8. Pozornosti naší neušlo, že v hořejším výčtu mnohá z těch míst, kteráž se od rukopisův východní recensí, v jichž čele evangelistář Ostromirův, uchylují a rukopisům západní čili hlaholské recensí jsou vlastní, zřejmě souhlasí s vulgatou, tolikéž že v jiných makavé, tytýž dosti hrubé poklesky starých vykladatelův na jevo vystupují. Pojednáme dříve o bližnosti hlaholské recensí s vulgatou, potom o kleskách. Zdeť hlavní a podstatná otázka jest, zdaliž tato souhlasnost hlaholského čtení s vulgatou povstala tím, že původce hlaholské recensí nahlížel do vulgaty, čili tím, že užíval řeckých rukopisův západní recensí (dle Griesbacha), s nimiž, jakž vědomo, vulgata nejvíce souhlasí? Odpověď na tuto otázku není snadna. Dobrovský, jakž nahoře dotčeno, poslední příčinu přijímal za pravou: mněť se první pravější býti zdá, zvláště proto, poněvadž nacházím některé patrné půtahy, že původci hlaholské recensí latina dobře byla známa, snad i v zemi, kde žil, v jistých okresích (vzpomněme si na Macedovlachy, na města v Chorvatech a Dalmatech) běžná. Takovéť jsou užívání slova боукьви ve smyslu ἐπιστολή, podle lat. literae, a вѣнити сѧ z latinsk. vaenire. Neníť mne sice tajno,

že sledy latiny již i v nejstarších rukopisech východní čili cyrillské recensí, jmenovitě v evangelistáři Ostromirově, se vyskýtají, a však vždy jen ve vedlejším přístrojí, v nadpisech a synaxáři, nikoli v textu samém. Sem náleží slovo алелоуниꙗ dle latinského alleluia v evangelistáři Ostromirově (jakož i v praxapostoláři macedobulharském, zdeť však někdy i алнлоугниꙗ), kdežto v biblí Ostrožské již výhradně аллилоуиа dle řeckého ἀλληλουΐα, dále to, co Kopitar poznamenal, že v kalendáři Ostromirově památka sv. Silvestra papeže položena na den 31. ledna, spůsobem církve římské, a že tamže pokléska překladatelova капетоулꙗ нхъ jen z latinského Capituleorum (místo Capitulensium) vysvětlena býti může. (Glag. Cloz. p. LXI—LXII.) Tyto nadpisy a přídavky synaxáře a menologia podléhaly ustavičným proměnám: každý písař knih bohoslužebných přispůsoboval a upravoval je dle potřeby své země a svého věku. Odtud pošlo, že ani dvou stejně znějících synaxářů a menologií ve starých rukopisech nalézti nelze, a že čím starší jsou rukopisové, tím větší rozdíly v kalendářích. Než buď jak buď: výsledek, že text nejstarších rukopisův západní čili hlaholské recensí na mnohých místech, od nejstarších rukopisův východní čili cyrillské recensí odstupuje, k západní řecké recensí a tudíž spolu k Jeronymově vulgatě se chýlí, jest vždy týž, buď že původce hlaholštiny do vulgaty samé nahlížel, anebo řeckými, s ní zároveň jdoucími rukopisy se spravoval. Čelnější taková místa jsou: Marc. 7, 26. *řec.* γυνὴ Ἑλληνίς, *vulg.* mulier gentilis, *hlah.* жена поганъннн, *cyr.* жена елланьска. Jo. 5, 4 *řec.* κατὰ καιρὸν, *Vulg.* secundum tempus, *hlah.* врѣмѧ, *cyr.* лѣта Jo. 9, 8. *řec. byzant.* τυφλὸς, *řec. záp.* προσαίτης, *vulg.* mendicus, *hlah.* просітель, *cyr.* слѣпъ. Jo. 19, 27. *řec. byz.* ἡμέρας, *řec. záp.* ὥρας, *vulg.* hora, *hlah.* часа, *cyr.* дьне. Majíce tuto nezápornou bližnost hlaholské recensí s Jeronymovou vulgatou ve mnohých místech před očima (větší počet jich probrání celého čtveroevangelia a praxapostola nepochybně na jevo vynese), nemůžeme potlačiti tanoucí nám na mysli domněnky, žeť právě ona zavdala příčinu pozdějšímu odvozování celé hlaholštiny, i samé abecedy, od sv. Jeronyma. Aspoň bych

výkladu přirozenějšího (neboť příčinu nějakou to míti musí) nad tento nevěděl.

9. Zbýváť ještě, bychom ohledali něco blíže vady a nedostatky starého překladu, povstalé buď z nedopatření anebo i z neumění. Z těchto některé rukopisům obou recensí, cyrillské i hlaholské, jsou společné, jiné jen jedné z nich vlastní. Vytkneme čelnější, opáčivše z krátka již nahoře uvedené. Matth. 10, 3. καὶ Λεββαῖος. Jméno toto v rukopisech západní a alexandrinské recensí a ve vulgatě schází, kdež se místo καὶ Λεββαῖος ὁ ἐπικληθεὶς Θαδδαῖος, et Lebbaeus cognomento Thaddaeus, jakž to v rukopisech byzantinské recensí nacházíme, čte pouze καὶ Θαδδαῖος, et Thaddaeus; než cyrillští rukopisové, pokudž jsem do nich nahlédnouti mohl, mají všickni келевен, tolikéž i stará vydání, žaltář Cetinský 1495 na listu 344 кıелевен, biblí Ostrožská 1581 келевен, a teprvé opravená Moskevská 1751 správně и леввеи. — Matth. 26, 18. πρὸς τὸν δεῖνα, *Vulg.* ad quemdam, *Ev. Ass.* къ днитѣ, *cyr.* къ оньсици. Než řecké to slůvko mohlo v okolí, kde původce hlaholské recensí žil, tehdá býti běžné. — Luc. 3, 13. μηδὲν πλέον παρὰ το διατεταγμένον ὑμῖν πράσσετε, *Vulg.* nihil amplius, quam quod constitutum est vobis, faciatis, *ev. Ostrom.* ничьтоже болıе повелѣнааго вамъ творите. Smysl jest, jakž Bratří dobře přeložili: nic více nevybírejte, nihil amplius exigite: než slovanský překladatel dělí zde vinu s latinským. — Jo. 21, 19. σημαίνων, *Vulg.* significans, *ev. Ass.* клепла, místo знаменаıа. Na jiném místě vatikanský rukopis má správně. Omyl (ač není-li to pouhá hra piscova nebo jiná náhoda) povstal z dvojsmyslu řeckého slova σημαίνω, kteréž v novější řečtině znamená klepati, odkudž σήμαντρον, klepadlo, jímž v řecké církvi do chrámu svolávají. — Act. 17, 9. Ἄρειος πάγος, *Vulg.* Areopagus, *cyr.* ve všech nejstarších rukopisech a vydáních, jež jsem srovnati mohl, ариевъ ледъ, až do opravené biblí Mosk. 1751, kdež správně ареопагъ. (Viz nahoře č. 6.) — Gal. 4, 17. ἐκκλεῖσαι, *Vulg.* excludere, *praxapostolář Dam. a vyd. 1547* црькви (цркви), čtouce ἐκκλήσιαι, opáčně a proti smyslu: bib. Ostrožská již ѡтлоучити. — K těmto

pokléskám možno připojiti některé jiné, z kalendáře při evangelistáři Ostromirově, a sice: l. 228, dne 4. Října: свѧтааго свѧщеномѫченика петра капетоулм ихъ, to jest Sancti hieromartyris Petri Capituleorum s. Capitulensium (řec. Καπετωλέων), jakoby dle latinského Capituli-eorum (*Kopitar* Glag. Cloz. LXI—LXII). — List 272, dne 11. Máje (srv. l. 295): памѧть свѧтомоу генетлию и мъножѣхъ, v řec. τὸ γενέϑλιον τῆς πόλεως, t. obnovení města Byzantu od c Konstantina Vel, z čehož někdo snad udělal τοῦ ἁγίου Γενεϑλίου καὶ τῶν πολλῶν. — List 274, dne 21. Máje (srv. l. 295): памѧть свѧтымъ василию костантиноу и еленни, kdež názovné τῶν βασιλέων, t. císařův, obráceno nedorozuměním ve vlastní jméno Vasilia. — Pozoru hodné jest též užívání slova тапаѳи, на тапаѳи, на тапаѳихъ atd., v rukopisech hlaholských a v kalendáři evangelistáře Ostromirova, pošlého z řec. τὰ πάϑη, místo страсти. — Tolik na ten čas těch příkladův.

10. Přehleduěmež ještě jednou v mysli celou řadu vyčtených zde různých míst a čtení z nejstarších rukopisův jak cyrillských tak hlaholských a uváživše jednokaždé z nich nepodjatě, zastavme se konečně u některých hlavních, z přehledu toho plynoucích výsledkův. Především viděli jsme na své oči, že staroslovanský překlad vzdělán neprostředně z řečtiny, nikoli z latiny. Shoda a souhlasnost slovanštiny s řečtinou jest pravidlo, neshoda a nesouhlasnost jen výjimka a uchýlka. Za druhé spatřujeme neméně zřejmě, že překlad v rukopisech cyrillských a hlaholských v celosti sice jeden a týž jest, a však že nicméně v jednotlivých čteních znamenitá panuje různost, sahající do nejstarší doby, o níž z pozůstalých památek souditi můžeme, tak že již nejstarší staroslovanské rukopisy nejen dle písma, ale i dle různosti čtení na *dvě třídy* čili *recensí* se rozcházejí, kteréžto dvě recensí podle písma *cyrillskou a hlaholskou,* podle podstaty věci pak *východní byzantinsko-ruskou* a *západní* čili *italskou* přístojně bychom nazvati mohli. K oné cyrillští, k této hlaholští a z nich přepsaní cyrillští rukopisové připadají. Za třetí přijímáme za věc jistou a vší pochybnosti zbavenou, že mnohá hlaholským rukopisům vlastní čtení původ svůj vzala jestli ne z latiny čili vulgaty,

tedy aspoň z řeckých rukopisův jedné a též recensí s Jeronymovou vulgatou. Že počet jich v sestavení našem tak skrovný, věc jest přirozená, ježto jsme posavad jen kusy a výjimky z nejstarších rukopisův v té příčině ohledati mohli; proberou-li se kdy bedlivě celé ty rukopisy, nepochybně mnohem větší počet jich se vyskytne. — Poněvadž, jakž řečeno, překlad jeden a týž jest a recensí dvoje, vzniká otázka: která recensí jest starší a základ druhé? Odpověď na tuto otázku není sice snadná: my však podle všeho, co jsme svrchu přednesli, neváháme se vyznati, že cyrillský pokládáme za starší, hlaholský za pozdější. Pověděli jsme nahoře, že sestavení hlaholského písma a zřízení pravopisu, jakéž v nejstarších rukopisech hlaholských nacházíme, byť třebas písmena sama větším dílem i z nějaké jiné abecedy pocházela, máme za následování pravopisu cyrillských rukopisův. Totéž tvrditi musíme o textu. Uchýlky a zvláštnosti jazyka, vyskytující se v hlaholštině (viz připomínky u slov нскрь, кннгꙍ, боүкьвн, тръжьннкъ, үрѣвнѥ a j.), ukazují, jakž nám se vidí, zřejmě k zemím dřevního Illyrika, Macedonii, Albanii, Dalmatii, Chorvatům, v nichž vedle domácího a slovanského druhý starý živel — latina. Kde světlo historie schází, mějtež i domněnky své místo. Má domněnka o původu hlaholské recensí jest tato. Svatý Cyrill přeložil za živobytí svého z písem svatých pouze evangelistář a praxapostolář čili čtení svatých evangelií a epištol a k tomu ještě žaltář. Tento překlad zachoval se v prvotní přesnosti své v Ostromirově evangelistáři a rukopisech jemu buď rovných buď příbuzných. Method přeložil, tak zní zpráva, nedlouho před svou smrtí a vypuzením slovanských kněží z Moravy a Pannonie, ostatní kanonické knihy: než žeby se ten překlad v oněch brzo nastalých pohromách a stěhovačkách byl zachoval, jest velmi pochybno. Jan Exarch bulharský o něm nic nevěděl. Podobnéť, že Kliment anebo některý ze společníkův jeho, Naum, Angelar, Sava aneb Gorazd, přinesl evangelistář a praxapostolář do Bulhar, zde se o dovršení jednoho i druhého zasadil, přehlédl znova již dříve přeložená čtení (perikopy), sestaviv je pořádem čtyr evangelií a epištol, doplniv mezery mezi nimi a

převod cyrillicí do hlaholice, k tomu cíli buď již hotově odněkud přejaté, buď tehdáž nově a naschvál vymyšlené. Tak povstala hlaholská recensí, došlá nás v evangelistáři Vatikanském a v čtveroevangelii Grigorovičově a Zografském. Z takovýchto čtveroevangelií hlaholských pošla přepisováním některá cyrillská, podle čtení jim příbuzná, jmenovitě Kryloské psané l. 1143 (což pozornosti ctihodného A. Ch. Vostokova ušlo, v Izvěst. russk. Akad. 1852. Díl I. Č. 7. str. 100—101), Šišatovecké, Kopitarovo, Pražské a j. Totéž platí o praxapostoláři: i tohoto někteří staří rukopisové, jako Strumický čili macedobulharský a Damianův čili Šišatovecký, prostředně nebo neprostředně, přejati z hlaholice. Později starý překlad tento v rukopisech cyrillských, neodvisle od hlaholských, často přehlížen a jinačen: než při všem tom v některých rukopisech zůstala nejstarší hlaholská čtení místy nedotknutá až do XV—XVI. stol., na př. v papírovém čtveroevangelii Pražském (asi z XV. stol.) вънить се, двєрникь, часа, вь сьнмищихь, вьчеть, вьлѣсти вь чрѣво, нижати се atd. Naproti tomu hlaholská recensí, v rukopisech cyrillských téměř dočista zahlazená, trvala nepohnutě v knihách hlaholských, až ji, po dvojím předběžném povrchném přehlédnutí od Levakoviće 1631—1648 a Pastriće 1688—1706, naposledy Karaman, věci nedost povědomý a nevčasně pilný, v druhé čtvrti minulého století (1741—1745) i z těchto vypudil, nahradiv ji opačně čteními novější ruské, často již nestaroslovanské recensí. — Co se nedostatkův a poklések v překladu dotýče, mezi nimiž ovšem některé (jako кіелевен, клепла, арневь ледь, црьквн) velmi nemotorné jsou, komu by ty přičteny býti měly, kdoby to teď určitě a výslovně rozhodnouti se opovážil? Snad že jimi jedna i druhá strana, cyrillská i hlaholská, třebas nerovnými podíly, vinna? Než buď jak buď, my raději chceme prvoučitelům svým za to, což velikého dobře udělali, vřelé díky vzdávati, nežli kárati je přísně, kde v maličkostech lidské křehkosti ulehli.

Ὁ μηδὲν εἰδὼς οὐδὲν ἐξαμαρτάνει.

Stručný přehled liturgických kněh církve řecko-slovanské.

(Čas. Č. Mus. 1862.)

(Hlavní pramen o knihách bohoslužebných církve řecko-slovanské jest: De libris et officiis ecclesiasticis Graecorum v *Caveových* Scriptor. Eccl. hist. lit. T. II. app. Dissert. 2. p. 20 sqq Mimo to uvozuje Šafařík: *Leona Allatia* de libris eccl. Graec. dissertationes duae, recussae cura Jo. Alberti *Fabricii.* Hamburg.. 1722. 4°, *Montfaucon* Palaeographia graeca p. 386 sqq. *Du Fresne* Glossar. mediae Graecitatis. *Aleksějevův* Cerkovnyj Slovar'. *Assemani* Calendaria I. 145. coll. VI. 561, 563 et I. 83 sqq. *Guiceri* Thesaurus ecclesiasticus Ed. 2da. 2 vol. *Ep. Philaret* v čtenijach 1864. IV. 20, VII. 8.)

Šafařík přehled tento sepsal asi l. 1852—53.

Akathist, 'Ακάθιστος, *Akathistnik,* slavná služba původně ke cti nejsvětější Panny Marie, při níž se pravidelně stálo (odkudž jméno); později nápodobně i ke cti Ježíše Krista a některých svatých.

Apostol, *Praxeo,* 'Απόστολος, Πραξέων, Πραξαπόστολος, Apostolus, t. skutkové sv. apoštolův, poslání katholická a sv. Pavla, bez zjevení sv. Jana. Nejstarší rukopisy jsou apoštoly nedělní, t. j. čtění z epištol pořádkem dnův rozložená, což *nevlastně* Aprakos slove. (Viz Aprakos).

Aprakos, od ἡμέρα ἄπρακος, feriatus dies, nedělja, vozkresenje, Εὐαγγέλια ἐκλογάδια, εὐαγγελιστάριον, Evangelistarium, Lectionarium, rus. Vsednevnoje ili voskresnoje Evang., evangelium nedělní, t. pořádkem dnův na čtení rozložené, počna od veliké noci s evangelium sv. Jana. — Naproti stojí Tetro, Tetroevangelium. — O čteních z epištol slova Aprakos nevlastně se užívá.

Bogorodičnik, Θεοτοκάριον, v *širším* smyslu sbírka zpěvův ke chvále nejsv. Panny Marie, z kněh bohoslužebných vytažená; v *užším* smyslu kniha, obsahující službu ke cti nejsv. Panny Marie od Agapia Krétského z rozličných kněh v jedno snešenou a sestavenou. Vyd. řecky v Benátkách 1643. 4°.

Časoslov, *Časovnik*, Ὡρολόγιον, Horologium, Breviarium (i. e. breve horarium), Polustav ierejskij, Officia, kniha, v níž každodenní služby a modlitby k vyměřeným hodinám církevním (t. 1, 3, 6 a 9, horae canonicae, nocturnae vigiliae, tertia, sexta, nona, vespera et completorium. Gieseler I. 685) patřící obsaženy jsou. *Časoslovec*, Časlovac, ὡρολογόπυλον, jmenuje se krátký výtah z onoho.

Činy, Normalia. *Čin* v církevních knihách znamená spůsob čili pořádek obřadův církevních od sv. Otcův ustanovených, n p. čin přijímání kacíře, čin litije (processí) atd. a dělí se od *služby* (canon) k poctě Boha a svatých, ačkoliv kniha činův čili *činovnik*, mimo předpisy, i modlitby v sobě, zavírá.

Činovnik archierejský, *služebnik archierejský*, Χειροτονία, Pontificale, slove kniha pro biskupy, arcibiskupy, metropolity a patriarchy k vykonávání obřadův církevních sepsaná, asi to, co u nižšího duchovenstva Trebnik.

Čitula, *Čitulja* (srovnej: Srbulja), popis zemřelých v rodině. Dle Vuka se čitula taková nachází v každé rodině srbské. O zádušnicích ji podávají knězi, aby všechny zemřelé zejména připomínal [1]).

Irmolog, Εἱρμολόγιον, sbírka církevních zpěvův, obzvláště ve dni sváteční na ranních službách zpívaných; výtah z Oktoichu, Triodu a z Menejův. (Obyčejně s notami.)

Kannonik. Kanon znamená: 1) pravidlo církevní čili zákon, jímž církevní řád a kázeň se předpisuje 2) Církevní písně na ranních službách božích, po žalmech a troparech zpívané, dle obsahu vzkřesné, trojičné atd. V tomto posledním

---

[1]) *Srbulja* slove kniha církevní, buď rukopisná nebo tištěná, v níž převládají tvary srbské, místo ruských nyní obvyklých.

smyslu slove *Kannonik* sbírka těch takových písní. Někdy též užívá se *Kanon* místo *služba*, kteréž viz.

Měsjacoslov čili *Svjatcy*, dvojího spůsobu:

1) *Měsjacoslov* čili *Svjatcy* vlastně, Μηνολόγιον, Menologium, lat. Calendaria, Fasti, pouhé vyčítání jmen svatých a svátkův pořádkem dnův přes celý rok, nejčastěji na konci Evangelií a Apoštolův.

2) *Synaxar*, Συναξάριον, collectio mensium, knížka, v níž sebrána svatých jména, rozložená podle dnův měsíce, s přidáním písní církevních (pochval svatých) a jiných výtahův ze služeb (krátkých životopisův atd.), zvláště na ranních službách užívaná.

Synaxary v Triodech od začátku postu až do neděle všech svatých jsou od Nicephora Kallista Xanthopula.

Mineja, Μηναῖον. Trojího spůsobu:

1) *Mineji měsjačnyja* čili *služebnyja*, knihy zavírající v sobě služby svatých na každý den celého roku, pořádkem měsícův, počna od 1. září. (V rukopisech buď po 1, 2, 3 i 6 měsících v díle, v jednotlivém tisku 12 foliantův.)

2. *Mineja obščaja*, Menaeum commune. Výtah z velikých dvanácti Minejův měsíčných, pro každodenní potřebu menších i chudších obcí.

3. *Mineja prazdničnaja*, Ἀνθολόγιον (Cvětoslov), vulgo *Trefoloj*, Tryphologium, služby na *nepohnutedlné svátky* přes celý rok.

Docela rozdílná jest:

Mineja četja, pl. *Četii Minei*, obšírné životopisy svatých s připojením chvalořečí ke cti jejich. V Rusku proslulá sbírka od Makaria, metropolity, v rukopise. Srovnej *Prolog*.

Molitvenik, *Molitvoslov* 1) Liber precatorius s. sacrarum precum, modlitebná knížka k soukromému užívání 2) Molitvenik viz *Trebnik*.

(Vlastně Molitvenik, Εὐχολόγιον, u protestantův Agenda, v původním a širším smyslu obsahoval všecko to v sobě, co nyní Služebnik a Trebnik: než později začali, zvláště Rusové, rozdíl činiti mezi knihou liturgie čili Služebnikem, a knihou obřadův čili Trebnikem, této poslední výhradně název Molit-

venik, Euchologion, přikládajíce. V Goarově Molitveniku oboje spojeno. Viz Cove II. App. 28.).

Nomokanon, Νομοκανῶν čili Νομοκανόνιον, t. svod (harmonia) *císařských zákonův* (νόμος) a *církevních pravidel* (κανῶν, regula) jest sbírka církevního práva (jus canonicum) východní čili řecké církve. Slove jinak *Kormčaja kniga*, Πηδάλιον, lat. *Directorium.*

Někdy slova Nomokanon v užším smyslu pouze o sbírce *církevních pravidel* se užívá, n. p. v tištěném Nomokanonu 1620 sld. a při Trebniku ruském. Vydání rumunská slovou „*Pravila*".

Obichod pěvčij, Ὑμνολόγιον, kniha zpěvův, nejen návod ke zpívání, ale i samy hlavní písně duchovní na celý rok v sobě obsahující. Jest to vlastně Oktoich s přídavkem výboru rozličných písní: kanonů, troparů, stichirarů svátečných.

Oktoich, *Osmoglasník,* Οκτώηχος, církevní kniha, v níž se obsahují písně na osmery hlasy, složené od Jana Damaskina, kteréž přes celý rok se zpívají, vyjma čas od začátku velikého postu do neděle všech svatých (první po letnicích), kdež z Triodu postního a květného se zpívá.

Paleja, *Palea,* (z παλαιός, starý) biblická historie starého zákona, vytažená z patera kněh Mojžišových, někdy i z Josue, Soudcův, Královských atd.

Panegyrik srb., *Toržestvennik* rus., Πανηγυρικόν, sbírka chvalořečí ke cti vybraných svatých, z Athanasia, Alexandra, Cyrilla Jerusalemského, Basilia velikého, Gregoria Nazianzského, Gregoria Nysského, Amphilochia, Epifania, Chrysostoma, Efrema, Cyrilla Alexandrinského a jiných, s připojením životův jejich, pořádem měsícův. Srovnej Sbornik č. 1.

Paraklis, *Paraklitik,* Παρακλητικός, vlastně nic jiného nežli Oktoich aneb částka jeho s rozličnými pozdějšími proměnami a přídavky (Srov. o něm Ep. Filareta v Čtenii 1846. IV. 22.)

Paremejnik, *Paremji,* Ἀναγνώσεις, Ἀναγνώσματα, Lectionarius (od slova παροιμία, proverbium), výbor řečí a průpovědí ze sv. Písma, zvláště z přísloví Šalomounových, v

řecké církvi druhdy na začátku nešporu a jindy čítaných. Čtení ta nyní v Mineji a v Triodech obsažena.

Paschalia, Πασχάλιον, Paschalion, kruh velikonočný, jímž se svátky velikonočné a jiné od těchto závisející označovaly.

Paterik, *Otečnik,* Πατερικόν, kniha obsahující v sobě životy svatých a církevních otcův, jednak v chrámech na službách božích, jednak nyní obzvláště v čas stolování v klášteřích čítané. Zvláštní druh té knihy jest *Starčestvo,* Γεροντικόν, t. j. životy a řeči starých poustevníkův egyptských. Rozdílný od Pateriku jest Prolog.

Sem náleží *Lausaikon,* Λαυσαϊκόν, životy svatých otcův od Palladia, biskupa Helenopolského (připsané Lausovi praefectovi), z něhož v jisté dni v chrámě čítáno. Podobný jest *Paradis,* Παράδεισος. Cave App. 34.

Prolog (Πρόλογος, ani řecky ani latině jsem toho názvu nečetl; *Preloh* malorusky již v památkách XVI. stol. Zubř. 59), sebrání *krátkých* životů svatých a poučných řečí Basilia Vel., Jana Zlatoústého a jiných podle ustanovení církve na službách božích čítaných. V Rusku a v Srbsku až do dnes církevní kniha; v Uhřích zanedbána. Rozdílný od Prologu Paterik.

Psaltir slědovannaja, *Poluustav, Polustav, Psaltir so vozslědovanijem* (ἀκολουθία), Ψαλτήριον, jest obyčejný žaltář, na jisté články (καθίσματα, sessiones, sědidlny) rozdělený s připojením kanonův nejsv. Panny Marie a vybraných svatých, synaxaru, služby velikého postu a časoslovu. Podle této knihy vykonávají se v řecké církvi služby boží ranní, časové a večerní.

Sbornik v rozličném smyslu: 1) Sebrání poučných slov (διδαχαί), od rozličných církevních otcův, v chrámě čítaných. Srovnej Panegyrik.

2) Sebrání bohoslovných sepsání a pojednání, též od rozličných církevních spisovatelův.

3) Modlitebná knížka k domácí potřebě. V tomto smyslu dnes nejobyčejněji.

4) Někdy též pouhé krátké životy svatých.

Služby. Služba, řecky Κανῶν, ἀκολουθία, lat. officium, ve výtečném smyslu liturgia, služba boží, potom v širším smyslu služba ke cti jednotlivých svatých v církvi zřízená. Sbírka všech služeb jest v Mineji měsíčném; porůznu nacházejí se ve knihách rozličnými jmény vyznamenaných, n. p. Bogorodičnik, Akathistnik, Služby etc.

Služebnik, Λειτουρίαι, Λειτουργικόν, Λειτουργιάριον, Liturgie, Liturgiarium, v lat. církvi Missale, církevní kniha, podle níž se boží služba jak ranní tak nešporní, t. liturgie sv. Jana Zlatoústého, Basilia Velikého a o velikém postě ve středu a v pátek Řehoře I. papeže římského (tak řečená Praesanctificatorum, prědosvjaščennych) vykonává.

Původně a vlastně částka to *Molitvenika* (Euchologion) v širším smyslu.

Služebnik archierejskij, viz Činovnik archierejskij.

Synodik rus., *Pomenik* srb., kniha, v níž sebrána jména pravověrných křesťanův, buď o církev vůbec (δίπτυχα), buď o některý chrám obzvláště zasloužilých a na modlitbách („na proskomidii") připomínaných.

Šestodnev, *Šestodnevec*, sbírka zpěvův ke službám božím na velikou neděli (t. před velikonocí, hebdomas sacra). Výtah z Triodu. Rozdílnýť *Šestodnev, Šestodnevnik* (Hexameron) n. p. Zlatoustov, kniha ke čtení o velikém postě na ranních službách [2]).

Tetro, místo *Tetroevangelium, Četveroblagověstije*, Τετραευαγγέλιον, jsouť čtvery evangelia v obyčejném pořádku. Slove rusky *Naprestolnoje*, srb. *Nakolajnu, Nakolajnoje* (?), zdá se mi. Naproti stojí *Aprakos*.

Trebnik, jinak *Potrebnik, Molitvenik*, též *Polustav* (vyd. Vilenské 1622. Tolst. č. 68. b. p. 540), Εὐχολόγιον, Rituale, kniha, podle níž se vykonávají církevní obřady, n. p. svátosti, pohřby, svěcení vody atd. Původně spolu se služebnikem částka Molitvenika. V Dolhopolském Molitveniku 1635 užívá se

---

[2]) Šestodnev v Mosk. 1640. F. jest výtah z Oktoichu s modlitbami. (Stroj. Car. N. 113). — „Šestodnev kniha se službami sedmičnými i nedělního dne osmi hlasův." (Aleksěj.)

slov Euchologion, Molitvenik, Trebnik jako stejnoznačných (synonyma, aequivoca).

Trefologion, трефологїонъ, сїесть словопитанїе. Vyd. Kyjevské 1734 Fol. Srovnej Mineja 3. Rusové slovo to odvozují od τρέφω a λέγο „питателное слово.“ Jiní od τρυφαί fructus praestantissimi: „пищесобранie“, a od τρίφυλλος trojlistý.

Triod, *Tripěsnec,* Τριώδιον, tak nazvaný od třípěsenných kanonův v něm obsažených. Jest dvůj:

1) *Triod postnaja,* obsahující v sobě služby boží od začátku vel. postu až do neděle květné.

2) *Triod cvětnaja,* jináč *Pentikostar,* Πεντηκοστάριον, od neděle květné až do neděle všech svatých (první po letnicích). Skladatelé jsou: Kosmas Sladkopěsenný, Theodor a Josef Studity, Nicefor Kallistus a Filothej patriarcha Carhradský. — Když se z Triodu slouží, tehdáž Oktoich není v užívání.

Podle Řekův a Rusův Triod postní sahá až do veliké noci a květný odtud až do ochtábu po letnicích (ab ipso paschalis die usque ad octavam pentecostes, quae est dominica omnium sanctorum): my jsme rozdíl podle starosrbských vytkli.

Ustav cerkovnyj, jináč *Oko cerkovnoje, Obraznik* srb., *Tipik,* Τύπικον, Τακτικὰ, Typicum Ordinarium, Cerimoniale.

1) Řád vykonávání služeb božích a obřadů církevních, zvláště onen, jejž prvotně sv. Sáva Jerusalemský pro svůj klášter ustanovil a řecká církev potom vůbec přijala.

2) V užším smyslu řád a pravidlo jednotných klášterův, od zakladatelův jejich, lat. regula, česky řehole, n. p. typicon sv. Sávy srbského pro klášter Studenický a j.

O staroslovanských, jmenovitě cyrillských tiskárnách

v jihoslovanských zemích a krajinách příležících, totiž v Srbku, Bosně, Hercegovině, Černéhoře, Benátkách, Valachii a Sedmihradsku, ve století XV., XVI. a XVII.

(Čteno ve shromáždění filologické sekcí král. české společnosti nauk dne 14. října 1841.)

(Čas. Č. Musea. 1842).

Vědomoť jest, že asi v polovici 14. století Turci, až dotud jen v Asii panování své rozšiřující, vyzváni jsouce od Jana Kantakuzena proti císaři Janovi IV. Palaeologovi, válečně a u velikém počtu do Evropy vkročili, l. 1357 pomořského města Kallipole, l. 1361 pevného a lidného města Adrianopole se zmocnili, v kterémžto posledním již l. 1365 sultán jejich Murad I. stolici svou zarazil, l. 1389 dne 15. června srbského cara Lazara v rozhodné bitvě na Kosově přemohli, téhož léta bulharského cara Šišmana v Nikopoli sobě podmanili a konečně l. 1392 do vazby dali, l. 1453 Konstantinopol opanovali, naposledy l. 1463 bosenského krále Štěpana Tomaševiće jali a věrolomně, proti danému slovu a slibu, usmrtili. Tímto násilným vhoštěním se Turkův do Evropy přestala ovšem samostatnost a neodvislost říší až dotud na thrackoillyrském poloostrovu kvetoucích, jmenovitě řecké, bulharské, srbské a bosenské, a nejedny, s takovými násilnými proměnami neuchylně spojené, těžké pohromy na podmaněné národy se uvalily: ale národnost sama těchto dotčených národův, t. přirozený jazyk, a zdědění, celou podstatnost domácího života zakládající zvykové a mravové, dle mého zdání, na odpor obecnému domnění, tím samým nebyla hned zničena, nébrž v nejednom ohledu rovně svobodně a bujně květla, jako

předtím. Důkazy toho vnitřní historie národu bulharského a srbského za onoho věku, ovšem posud málo známá, namnoze nám poskytuje: než místné a podrobné jejich předkládání daleké jest od mého dnešního předsevzetí a účele. K vysvětlení tohoto na oko podivného úkazu připomenu jen to dvé: předně, že Turci 15. a 16. století nebyli odrodilí a zmalátnělí Turci našeho věku, nýbrž že to byl lid silný, znající řád a kázeň, a mající v čele svém panovníky a vůdce zdravou politikou nadšené, politikou mohoucí založiti a udržovati veliký stát, a tudy naproti cizím a nepřátelům hroznou a pohromivou, naproti domácím a poddaným mírnou, krotkou a povolnou; za druhé pak, že ona porušenost mravův, která z Konstantinopole a od křesťanského východu k západu se šíříc, starší a vůdce národu srbského i bulharského byla nakazila a hlavní příčinou oupadku obojího království se stala, do jádra národu, do obecného lidu, tehdáž ještě nebyla vnikla, tak že zdravý a silný kmen, i po utětí vrcholkův jeho, pod cizím panováním, ještě dosti dlouho zespoda pučiti se a hojné výstřelky do květu hnáti mohl. Toto však platí vůbec jen do počátku 17. století: neboť tehdáž povaha, mravové a řád Turkův, po půltřetastaletém přebývání jejich v Evropě, docela se měniti počali, síla jejich pomalu klesala, a tím i starší, v každém ohledu lepší poměrové mezi nimi a poddanými jim národy, zvláště Slovany, ke zjinačení a přerušení přišli. Následkem toho již l. 1697, ve velké oné bitvě u Senty, hvězda válečného štěstí Osmanského kmene v Evropě navěky se zatemnila, tak že nyní právě tak veliké a úsilné namáhání všech hlavních evropejských mocností viděti jest, bohdá nadarmo, o nadšení mrtvole turecké nového politického života, jakéž bylo viděti na počátku 16. století, ovšem nic naplat, o odvrácení útoku obra toho a vyhnání jeho z Evropy.

V oné prvotní době, k níž jediné zřetel můj teď obrácen jest, panovníci turečtí, spokojivše se zrušením předešlé křesťanské vlády, zdvižením šlechty neturecké a uvedením všech podmaněných a poddaných v rovnost, nesáhali ni nejméně ani na jazyk, ani na náboženství, ani na domácí mravy, zvyky a obyčeje poddaných sobě křesťanských, jmenovitě slo-

vanských národův. Jazyk slovanský byl pořád, jakož předtím, tak i za panování jejich, nejen jazykem bohoslužebným, většího počtu národův jihodunajských, jmenovitě Srbův, Bulharův, Arbanasův a Valachův, nýbrž i jazykem diplomatickým týchž národův a jejich tu i tam v jakési polovičatné neodvislosti pozůstalých nebo na ni se dobývajících knížátek a vévod. Slované křesťanští, vyloučeni jsouce dle práva mohammedanského ode všech služeb a zásluh vojenských, což jim v některém ohledu nebylo ke škodě, podrželi nicméně jedno z nejdůležitějších municipálních práv, t. vnitřní řízení a spravování svých obcí, skrze starší od sebe k tomu volené. Tomuto zvláštnímu zřízení svých obcí a jeho vplyvu na rozvíjení se života rodinného mají Srbové a Bulharové zač děkovati, že až podnes, po tolikých, zvláště v posledních dvou stoletích na ně doléhajících pohromách, ještě při své národnosti se obhájili, a ve svých spůsobech a mravech mnoho, přemnoho čistě-slovanského, ba prastaroslovanského zachovali. Vedle tohoto vší chvály hodného zřízení obcí, jímž se vplyvu Turectva a Mohammedanismu na domácí, rodinný život Slovanův přítrž učinila, zachováním své národnosti povinni jsou Slované jižní nejvíce duchovenstvu. Turci zajisté, zdravou politikou vedeni jsouce, a dobře vědouce, jak platný prostředek k udržování poddaného lidu v pokoře a poslušenství jest duchovenstvo se svým stavem spokojené, v prvních stoletích velmi opatrně a mírně nakládali s kněžími a mnichy, klášterův a chrámův, kromě kde toho nevyhnutelná potřeba žádala, nerušíce, ano mnohé z nich, jako k. p. všecky kláštery na sv. Hoře, zvláštními výsadami obhajujíce. Takovým spůsobem klášterové v oné době stali se hlavním semeništěm, a později, v časech méně příznivých, posledním útočištěm, stištěné národnosti, čímž oni až podnes ještě, i v tom největším svém zpuštění, býti nepřestávají. Všeliké literní umění a mnohé větve průmyslu, co jich v oněch válečných vichřicích a bouřkách zbylo, utekly se do klášterův srbských a bulharských a přechovávaly se tu několiko století. Klášterové řečtí, srbští a bulharští byli školami nejen pro náboženství a nauky, ač můžeme-li to tak zváti, nýbrž i pro mnohá umění (n. p.

malířství, řezbu atd.) a řemesla. Zvláště v přepisování starých a ve spisování nových knih pokračovalo se v srbských a bulharských klášteřích v celém 15. a 16. století neunaveně, tak že rukopisův aneb aspoň zlomkův a ostatkův z rukopisův z oné doby převeliká hojnost jest, ovšem ponejvíce nábožného obsahu, než tytýž i historických, lékařských a jiných, ježto naproti tomu ze starší předturecké doby převelmi málo jich z bouře času vytonulo.

Toto o stavu a položení Slovanstva v Turecku v první době vůbec předeslati vidělo se mi zapotřebno, aby tomu, což dnes obzvláštně přednésti hodlám, snáze a úplněji porozuměno býti mohlo. Chciť pak dnes odhaliti pouze jednu stránku činnosti jihoslovanských kněží a mnichův a jejich zásluh o zachování národnosti, totiž tu, kteráž se jeví ve vydávání slovanských bohoslužebných čili církevních knih, a sice nevelmi dlouho po vynalezení umění knihtiskařského. Maje toho dobrou vědomost, že ve knihách těchto neprostředně ze starých rukopisův bulharských a srbských pošlých, poklad staroslovanského jazyka našeho mnohem přesněji, nežli ve přejinačených ruských, nám zachován jest, neobmeškal jsem v čas svého přebývání mezi Srby ohlídati se s obzvláštní pilností a pozorností po všelikých zbytcích těchto prvotisků. Takovým spůsobem podařilo mi se viděti na své oči neméně než pět a čtyřicet rozličných vydání a tisků; o některých jiných jsem zprávy od očitých svědkův nabyl: a ačkoli nepochybuji, že kdyby možné bylo bedlivěji prohlédnouti všecky kláštery a a staré chrámy v Srbsku, Bosně, Bulharsku a Valachii, počet tento by velmi snadně zdvojnásobněn býti mohl, však nicméně mním, že to, co jsem posud spatřil a vyšetřil, postačuje ku podání stručné a dosti jasné zprávy o prvotinách knihtiskařství u Jihoslovanův.

Jsouť pak nejstarší u Jihoslovanův aneb aspoň jejich přičiněním v cizině tištěné knihy trojího rozdílu: 1) *hlaholské*, 2) cyrillské tak jmenovanou *bukvicí*, pro Slovany latinského obřadu vydané, a 3) *vlastně cyrillské*, pro Slovany řeckého obřadu tištěné.

Z těchto dle pořádku let nejstarší jsou *hlaholské*, tištěné pro tak řečené hlaholity, t. katolické Chorvaty a Illyry v Istrii, Chorvatech a Dalmacii, požívající privilegium úplných služeb božích čili mše v jazyku slovanském. V čele jejich stojí missal l. 1483 bez místa, nepochybně v Římě aneb Benátkách ve folium vydaný.

Nejmladší jsou *bukvicí*, což jen odrůda cyrillice jest, pro katolíky v Bosně tištěné. Vzorové jejich spatřují se sice již u Postella [1]) l. 1538 a Thesea Ambrosia Albonesia l. 1539 [2]), než celé knihy od l. 1574 starší mně aspoň známy nejsou. Od těchto rozdílné jsou knihy od propagandy v Římě pro Bosňáky a jiné Illyry latinského obřadu v 17 stol. vydané; neboť písmena jejich čisté srbské cyrillice mnohem bližší jsou, nežli bosenské bukvice.

U prostřed mezi hlaholitikou a bukvicí, dle času, stojí knihy *vlastně cyrillské*, pro Srby, Bulhary a ostatní národy řeckého obřadu vydané. Dnešní mé přednešení jediné k těmto tiskům vztahovati se bude; o ostatních dvou třídách bohdá jiným časem stručnou zprávu podám.

Tištění knih cyrillských počalo se téměř stejným časem na dalekém severu a hlubokém jihu, v Krakově a Benátkách a však podle toho, co nyní o té věci víme, o dvě léta dříve na severu nežli na jihu, t. léta 1491 v Krakově a l 1493 v Benátkách. Totiž „Švaipolt Fĕol', z Němec německého rodu Frank“, jakž sám se podepsal, vytiskl léta 1491 v Krakově tři knihy: Žaltář s přílohami (neznámý), Osmohlasník ve Fol., a Časoslovec v 4°. Jiné dvě knihy, t. Triod postní a Triod květný, obě ve Fol., jen v kusých exx. dochované, od bibliografův ruských a polských obyčejně Féolovi připisované, žeby jemu náležely, velice pochybuji. Švaipolt Fĕol', v Krakově z kacířství obviněný, později do Levoče v Uhřích se odstěhoval, kdež ještě l. 1511 živ byl; než není známo, žeby zde nebo někde jinde o tištění knih cyrillských byl se více pokusil.

---

[1]) Linguar. XII. characteribus differentium alphabetum. Paris 1538. 4°.
[2]) Introd. ad chaldaicam etc. et. X. al. linguas. Papiae 1539. 4°.

Vlast a semeniště všech jihoslovanských tiskův jsou nepochybně *Benátky.* S tímto slavným a květoucím městem, hlavou mohutné svobodné obce, měli téměř všickni jihoslovanští národové, od nejstarší doby až do polovice 17. století ouzké nepřetržené svazky: anó částka jich dlouho v odvislosti od Benátčanův zůstávala. Chtěje již chronologický výčet jihoslovanských cyrillských tiskův podati, nejslušněji a nejpřiměřeněji k věci, mním, začnu od Benátek.

1. *Benátky* 1493—1638.

První cyrillský tisk, v Benátkách na světlo vyšlý, jest *Časoslovec* (Horologium), tož co u Latiníkův Officia aneb Breviarium, l. 1493 dne 13. března dokončený. Tiskařem byl: Mag. *Andreas de Thoresanis de Asula.* Zmínka o té knize jest u *Murra:* Memorab. Bibl. Norimb. P. I. p. 222, než kniha sama bohužel z biblioteky Norimberské od té doby již zmizela!

Vévoda *Božidar Vuković Djurić z Podgorice* [umř. 1540], přičiněním svým a pomocí rozličných mnichův a kněží srbských vydal v Benátkách na svůj náklad sedmero knih: 1) Služebnik (Missale), l. 1519 v 4⁰. 2) Žaltář s Časoslovcem, l. 1519—1520. v 4⁰. 352 l., 3) Služebnik l. 1527. 4⁰. 104 l. 4) Molitvoslov l. 1527, v 8⁰. 5) Oktoich čili osmohlasník, l. 1537, ve Fol. 162 l. 6) Minej sváteční, l. 1538, ve Fol. 432 l. 7) Molitvenik čili Euchologion (Rituale), bez o. l., v 4⁰ 280 listův. Pomocníci jeho ve vydávání a tištění těchto knih byli: mnich *Pachomius* z Řeky v Černé hoře, *Jiři Ljubavić* z Goraždě a jeho bratr mnich *Theodor,* kněz *Theodosius,* a parekklesiarch *Gennadius* z Přepolje, mnich *Mojžíš* z kláštera Dečanského.

V chvalném a bohulibém díle otcově pokračoval po smrti Božidara syn jeho vévodic *Vincenc Vuković,* vydav na své útraty v témže samém městě „Benátkách" následující šestery knihy: 1) Žaltář, l. 1546, v 4⁰. 305 listův. 2) Molitvoslov, l. 1547, v 8⁰. 304 list., 3) Služebnik, l. 1554, v 4⁰. 240 list., čtyřikrát aneb i vícekrát po sobě tištěný (snad patisky), 4) Molitvoslov, l. 1560, 8⁰. 5) Triod postní, l. 1561, ve Fol. 250

list., 6) Žaltář, l. 1561, v 4°. 282 list. Jediný jeho spolupracovník, jehož jméno nás došlo, byl *Štěpán ze Skadru*, o němž ještě níže zmínka bude.

Po Vincencovi tiskl v témže městě, písmeny po Božidarovi pozůstalými, *Jakub z Kamenné Řeky*, což v Hercegovině blízko Kolašina: Časoslovec l. 1566. v 8.

Po třech letech vyšel tamže od *Jeronyma Zaguroviče z Kotoru a Jakuba Krajkova ze Sofie*: 1) Žaltář, l. 1569, v 4°. 264 l. 2) Molitvenik, l. 1570. 4°. 282 l.

Poslední, jenž zde církevní knihy tiskl, byl *Bartoloměj Ginammi*. od něho jest: Žaltář, l. 1538, v 4°, 275 l.

V běhu 18. století tištěno sice u *Pany-Theodosia* v Benátkách několiko srbských knih, než těch vyčítání již sem nenáleží.

2. *Cetině v Černé hoře* 1494—95.

Vévoda *Jiří Crnojević*, syn slovůtného v historii Černé hory vévody *Jana Crnojeviče*, zakladatele kláštera Cetinského (1485) a prvního, pokudž vědomo, původce svobody obyvatelův Černéhory, dal v dotčeném Cetinském klášteře, kterýž i podnes sídlem jest biskupa a vládce Černohorského, na svůj náklad skrze mnicha *Makaria* dvě bohoslužebné knihy překrásným, nejpodobněji v Benátkách zhotoveným novým písmem vytisknouti, totiž: 1) Oktoich čili Osmohlasník, počatý l. 1493 a dokončený l. 1494, ve Fol., 270 list. 2) Žaltář, l. 1495 v 4°. 347 list. Domýšlím se, že i třetí kniha: Molitvenik čili Euchologion, jejížto jen jediný, a i ten neouplný list posavad najíti se mi podařilo, tamže tištěna byla: neboť litery s literami výš jmenovaných knih úplně se srovnávají. Ano dle některých znakův a okolností, o nichž teď šířiti se za nemístné pokládám, nemohu jináč než za to míti, že již něco dříve, před vyjitím oktoichu a žaltáře, literami cyrillskými buď v Cetini buď v Benátkách tištěno bylo; jsouť zajisté při žaltáři někteří kusové písmem starším, již velmi zužívaným, jakýmž i Molitvenik tištěn jest, vytištěni. Potvrdí-li se toto domnění mé, což ovšem dalšímu vyšetřování zůstaveno býti musí, snad někdy

se shledá, že tiskové Benátští aneb Cetinští starší jsou nežli Krakovští, prací a nákladem Fěolovým vydaní.

3. *Brašov čili Koruna.*

Znamenité, od Němcův obydlené město v Sedmihradsku, *Brašov* čili *Koruna*, drží se vůbec za vlast velmi řídkého, nákladem *Hanuše z Běgnera Brašova* vydaného: Evangelium, bez označení místa a roku ve Fol., jehož jediný exemplář v biskupské bibliotece v Mukačově (nyní v Ungváru) se chrání. Durich a Dobrovský, dle zprávy od Rybayho obdržené, vydání toto do konce 15. století kladou. Věc ta potřebuje ještě dalšího vyšetřování.

4. *Trhoviště ve Valachii* 1512—1647.

Bez označení místa, a však nejpodobněji v sídelném městě Trhovišti, neboť nákladem velikého vévody Ugrovlachie a zemí podunajských *Jana Basaraby*, prací mnicha *Makarije*, snad téhož, co l. 1493—95 v Černéhoře tisknul, vyšlo skvostné Evangelium, l. 1512, ve Fol., 288 listův. Písmo nové, velmi sličných, příjemných forem. Text tohoto Evangelium sloužil za základ všem následujícím vydáním.

Též bez označení místa, než ve Valachii za dnů vévody *Petra*, panovavšího l. 1534—36, tištěn: Molitvenik v 4°., kniha mnou samým ještě neviděná.

S výslovným doložením města Trhoviště vydán nákladem *Dimitria* logothety, vnuka *Božidarova*, pomocí učedlníkův *Opra* i *Petra*, za dnův vévody *Jana Mirče:* Apoštol, t. Skutkové apoštolští a Epištoly. l. 1547, v 4°. 258 list.

Nepochybně do této doby a do tohoto města náleží též Oktoich ve výtahu, ve Fol., 192 list. Jediný mno uviděný ex. jest neouplný. Tisk neforemný.

Naposledy v témž samém městě vyšel nákladem vévodkyně *Heleny*, manželky *Jana Mat. Basaraby*, prací mnicha *Jana Svatohorce* z kláštera *Gomilnice* v Bosně, Květný Triod č. Pentikostar, l. 1649, ve Fol., 409 list. Písmo nové neouhledné. Po Božidarově Mineji svátečném největší to staroslovanská kniha u jižních Slovanův na světlo vydaná.

5. *Goraždje* 1529—1531.

V tomto starém a někdy lidném, na řece Drině v Hercegovině ležícím městě dvé staroslovanských knih bylo tištěno. Totižto mnich *Theodor Ljubavić*, jenž již l. 1527 v Benátkách nákladem Božidara Vukoviće Služebnik vytisknul, vydal zde nákladem *Božidara Goraždjanina* Žaltář, l. 1529, v 4⁰., a Molitvenik čili Trebnik, l. 1531, v 4⁰., 296 l., tento poslední pomocí jahna *Radoje.* Tisk dosti sličný, písmo totéž, kterýmž Služebnik l. 1527 v Benátkách tištěn. Z čehož patrno, že z Benátek do Goraždě přineseno bylo.

6. *Klášter Rujani* 1537.

V tomto teď zašlém klášteře, v jihozápadním Srbsku, nedaleko města Užice na řece Moravě, vydáno bylo přičiněním mnicha *Theodosia* Evangelium l. 1537, ve Fol., 292 list. Toto vydání zvláště proto pamětihodno jest, že v něm písmo od začátku až do konce není stejné, nýbrž že se v několikero rozdílů rozpadá. Neobyčejný tento úkaz snad se tím nejlépe vysvětliti dá, položíme-li, že mnichům kláštera Rujanského *tajemství matric a lití liter do matric* [3]) skryté zůstalo; tak že oni litery pouze vyřezávali, a sice spíše ze dřeva nežli z kovu. K uspoření času rozdělena byla práce mezi tři nebo více; odtud ta rozmanitost písma.

7. *Klášter Mileševa* 1544—57.

Slavný někdy, teď zbořený klášter *Mileševa* v Hercegovině nedaleko města Prijepole a řeky Limu, založený od krále srbského Vladislava okolo r. 1234, v němž i sám pochován byl, jakož i ujec jeho sv. Sáva, tré dosti sličných tisků v 16. století na světlo vyprovodil. Tiť jsou: 1) Žaltář, nákladem hegumena *Daniele,* prací mnichův *Mardaria* a *Theodora,* l. 1544, v 4., 350 list., 2) Molitvenik, nákladem téhož hegumena *Daniele,* prací jahnův *Damiana* a *Milana* z Obny v Černém Záhoří na Sávě, l. 1545 4⁰. 360 l., týmž písmem

---

[3]) Viz smlouvu Sweybolta Veyla s Rudolfem Borsdorfem Brunvičanem v Krakově 1491. U Lelewela księg bibliograf. dvoje 1823. 8⁰. T. I. str. 150.

co hořejší, 3) Žaltář, nákladem téhož hegumena, l. 1557, v 4°. 290 list., písmem novým, podle Černohorského skrojeným a dosti sličným.

8. *Bělehrad* 1552.

V Bělehradě, a sice dle vší podobnosti v *srbském*, u stoku Dunaje a Sávy ležícím (jiný jest v Dalmatsku na moři, třetí v Bosně, čtvrtý v Sedmihradsku, pátý v Uhřích, šestý v Albanii) vydáno bylo, nákladem knížat (t. hrabat, Comes) *Radiše Dmitroviće* a po jeho smrti *Trojana Gunduliće z Dubrovníka*, prací mnicha *Mardaria* z kláštera Mrkšiny-Církve: Evangelium, l. 1552, ve Fol. 212 list., hrubým, při tom však dosti pěkným písmem. Za základ sloužilo vydání Ugrovlaské od l. 1512. Začátek tisku učiněn v Dubrovníku u Radiše Dmitroviće: potom Trojan Gundulić celou zásobu liter a nástrojů do Bělehradu přenésti a knihu zde dohotoviti dal.

9. *Klášter Mrkšina-Církev (Crkva)* 1562—66.

Týž mnich *Mardarius*, o němž právě zmínka byla, tiskl po desíti letech v klášteře Mrkšině-Církvi. O položení kláštera tohoto, u samé Černé hory, nyní nic se neví. Vydal pak zde 1) Evangelium, l. 1562, ve Fol. 211 list. 2) Triod květný čili Pentikostar, léta 1566, ve Fol. 218 l. Při této poslední knize pomáhali: kněz *Živko* a jahen *Radul*. Písmo obou tiskův rozdílné. V připisku k evangelium praví Mardarius, že litery sám vlastnoručně s velikou prací ze železa, mědi a tak dále zhotovil, „*rukodelisach* sija slova ot *železa i mědi i pročaja* s velikim trudom i podvigom.“

10. *Skader* 1563.

Skader na ř. Bojaně, v 11. stol. sídlo srbských králův starší, přednemaňské dynastie, podnes ještě znamenité město, i v bibliografii slovanské má své jméno za příčinou pěkného vydání Květného Triodu čili Pentikostaru, prací *Štěpána Skaderského* (téhož, jenž l. 1561 v Benátkách pro Vinc. Vukoviće tiskl), a tiskaře *Camilla Zanetti*, l. 1563, ve Fol. 224 li-

stův. Písmo totéž jest, kterýmž l. 1538 Božidarův Minej a l. 1546 Vincencův Žaltář v Benátkách tištěn.

11. *Šebeš.* 1580.

V *Šebeši,* maď. Szász-Sebes, val. Šebeša, něm. Mühlenbach, v král. městě ve stolici Šebešské v Sedmihradsku, vydán: Minej sváteční, l. 1580, ve Fol., povolením sedmihradského metropolity *Gennadia,* prací jahna *Koresiho.* Minej Benátský od Božidara 1538 sloužil při vydání tomto za základ. Tisk nesličný, papír špatný. Domýšlím se, že i ostatní tři tiskové od téhož *Koresiho* zde na světlo vyšli, totiž: Žaltář, l. 1577, ve Fol. 172 l., 2) Evangelium, l. 1579 ve Fol. 268 l., a 3) Postní Triod, ve Fol., přes 288 listů. Všickni tři bez označení místa.

12. *Dlouhépole.* 1635.

V *Dlouhémpoli,* val. *Kimpolung,* městě ve Valachii na řece Valle Mare, nedaleko hranic Sedmihradských, vyšel povolením vévody *Jana Matouše Basaraby* prací *Timotea Aleksandroviće:* Molitvenik čili Trebnik (Euchologion), l. 1635 v 4°, 126 list.

Tolik jest knih, jež jsem buďto sám na své oči spatřil anebo o nich jisté a neomylné zprávy dostal. Připomínané od Sopikova a po něm i od jiných ruských bibliografův některé jihoslovanské tisky, jakožto velmi pochybné a pouze do podrobné úplné bibliografie patřící, zde mlčením pominuty buďtež.

Budiž k závěrce ještě několik úvah učiněno.

1) Jihoslovanské cyrillské tisky počínají, pokudž nyní vědomo, l. 1493 Časoslovcem v Benátkách vydaným, jehož jediný předtím známý exemplář v Norimberku nedávno zmizel. Než i Oktoich Černohorský vlastně l. 1493 tištěn, nebo již 4. *ledna* l. 1494 dokonán. Léto vydání Evangelium Brašovského známo není. Jsouť tedy jihoslovanské tisky o dvě leta mladší nežli Krakovské od l. 1491. Než, jak již nahoře jsem dotekl, já se domnívám a sice z podstatných

příčin, že v Benátkách již před l. 1493 cyrillsky tištěno bylo, a že se někdy naleznou jihoslovanské tisky starší nežli Krakovské.

2) Všecky tyto jihoslovanské cyrillské bohoslužebné knihy jsou i v samých těch jižních krajinách nad míru řídké, a patří jistě mezi nejřidší knihy na oboru zemském. V Benátkách a v jiných městech, kde tištěny byly, jich ani sledu, ani památky není. Mnohých jen jediní, a to nadto kusí exemplářové známi. Užíváním jich ve chrámech při službách Božích a obrácením od začátku 17tého stol. Turecka jak u panujícího tak u poddaného národu v mravnou, duchovní i fysickou poustku, přišly tyto knihy na zmar. V polovici 17tého století Srbové liturgické knihy zase přepisovati, než brzo potom, za panování Petra Velikého, zvláště od l. 1711, ruských vydání užívati počali. Mám sice za to, že po pilnějším prohledání chrámův a klášterův v Bosně, Srbsku a Bulharsku ještě nejedna, posud neznámá vydání odkryta budou: než tím samým řídkost a vzácnost těchto knih nepřestane.

3) Všecka vydání těchto knih pocházejí od mnichův a kněží srbských anebo bulharských. Ve Skadru tiskl l. 1563 (Triod květný) Vlach Camillo Zanetti, než i tam pomahačem a spolupracovníkem byl Srb Štěpan Skaderský. Vydavatelé sami začasté ve přípisu obšírně vypravují, jaké obtížnosti a nesnáze, jak velikou práci jim podnikati bylo při lití písma a tištění knih, jmenovitě Jiří Ljubović ve Služebniku Ben. 1527, 4⁰., Mardarius a Theodar v Žaltáři Mileš. 1544, 4⁰., týž Mardarius v Evang. Mrkš. Círk. 1562 atd Důkaz mozolné práce mnichů kláštera Rujanského před námi leží. Jen pro některé, a sice nejstarší tisky byly litery, jakž patrno, od *umělých* vlaských mistrův zhotoveny.

4) Obrátíme-li zřetel na krajiny, do nichž vyčítaná nahoře města i klášterové, kde staroslovansky tištěno, padají, s podivením pozorujeme, že mezi nimi ani jednoho *Bulharského* není. Mně aspoň posud žádná staroslovanská kniha známa není, jenž by v Trnově, Sofii, Ochridě, Niši atd. byla na světlo vyšla. Úkaz tento vysvětluje se poněkud tím, že všecky

ve Valachii a Sedmihradsku tištěné knihy byly spolu pro potřebu Bulharů určené, jako naopak v Benátkách, Srbsku a Bosně vydané pro potřebu Srbův, odkudž tyto nyní, potahmo na novější ruské knihy, i Srbule slovou. V oněch pravopis staroslovanský neproměněný — s písmenami ѧ a ѫ v těchto srbská jeho odrůda — bez ѧ a ѫ, a místo nichž е a ѹ přijato — panuje.

5) Důležitost těchto vydání a knih v nejednom ohledu nemalá jest. Jsouť ony předně bohatým skladem přesného staroslovanského jazyka: studnice to pro grammatiku a slovník církevní řeči pramenitá, ještě dosti nevyčerpaná. Za druhé pro speciální historii srbského a bulharského národu nacházejí se v nich některé, nehojné sice, však předce neopovrženlivé pomůcky, jako na př. pro starší dobu legendy o domácích národních svatých, pro novější obšírné přepisy vydavatelův. Za třetí a naposledy památky tyto již vůbec jako důkazy činnosti ducha v jisté době a v jistém spůsobu, ač jednostranně se jevící, pro skoumatele dějin člověčenstva a vzrostu i úpadku osvěty jsou zanímavé a poučné.

Přehled literatury illyrských Slovanův po l. 1833.

(Čas. Č. Mus. 1833.)

Jakož přirozená láska šlechetné příbuzné a pokrevníky, oudy jedné rodiny, třebas v daleké rozloučenosti žijící, vždy předce buď zjevně a činně, buď aspoň v tiché srdce tužbě, ouzce spolu víže, a k tomu pobízí, aby při zakušování všelikých života losův přátelskými city vzájemně se sdíleli: tak i náklonnost, kteráž obyčejně příbuzné národy, ratolesti jednoho kmene, ke společnému sebe vespolek milování a vážení vede, drahý dar jest přírody a člověčenstvo šlechtí. V obojí straně se jeví nevystihlá moudrost dobročinné prozřetedlnosti boží, osnovavší na tak pevném základě, na tomto sladkém i silném soucitu, svazky nejtužší, výminky jak domácího tak též i pospolného neboli občanského života, a tudíž i vzdělanosti i blaženosti lidského pokolení. V říši naší rakouské, v zastínění křídel orla jejího, pod otcovskou ochranou nejlepšího mocnáře a zákonův od něho pečlivě střežených, sídlí široko daleko čtvero lidnatých kmenův slovanských, na osm nebo i devět ratolestí rozvedených, požívajíc, při zděděné své národnosti, trvanlivého pokoje, ovoce vzácného zřízené správy občanské. Všecky tyto kmeny a ratolesti, syny jedné pramateře, ve vichřici časův rozptýlené, těší i sama památka společného původu; a ušlechtilejším dušem mezi nimi vzájemná radost nad zdařilým prospěchem a zrůstem jazyka, literatury, mravův, vzdělanosti, osvěty a blaženosti, jakož zase žalost nad neřestmi a pokleskami bratří svých, jistotně není cizá a neobvyklá. Za touž příčinou nadějíce se, že osvíceným Čechům a jiným Slovanům, čtenářům toho časopisu, úmysl náš nebude nevhod, umínili sme podati zde krátkou sice, a

však věrnou zprávu o nejnovější literatuře kmenův slovanských, v říši rakouské kromě Čech a Moravy obývajících, počínajíce od kmene illirského v širším smyslu, t. j. od Chorvatův, Srbův latinského i řeckého obřadu, a vindických Slovenův. Předběžná tato zpráva, obsahující v sobě téměř jen pouhé vyčítání jmen spisovatelův a nápisův jejich literních plodin, nikoli kritický rozbor samé literatury, nechať na ten čas laskavému čtenáři, milovníku slovanské literatury, aspoň k tomu poslouží, aby tudy zvěděl: kdo jsou u těchto příbuzných kmenův, jižto se spisováním knih obírají? o jakových předmětech píší? a kde i v jakém počtu díla jejich tiskem na světlo vycházejí? V prodlouženém čase, bude-li nám k tomu zde místa přáno, ovšem i úplného rozebrání jednotlivých literních plodin těchto kmenův, obsahem i jazykem nad jiné výtečnějších, a tudíž uvážení všech osvícených Slovanův hodných, laskavým čtenářům podati neobmeškáme.

I. Literatura Chorvatů od r. 1820.

Vůbec vědomo jest, že národ Chorvatův, dnes co do počtu neveliký, ale co do povahy statečný, snažný a milý, své vlastní, od sousedního srbského nebo illyrského, tolikéž i od vindického rozdílné nářečí má, a za tou příčinou i svou vlastní od oněch rozdílnou literaturu vzdělává. Které místo staří Chorvati, onino slovútní vrstevníci císaře Konstantina Porfyrogenety, a které nynější v soustavě kmenův slovenských vlastně zaujímají, o tom sice — „sváří se mluvníci, a ještě u soudce je rozpor.“ My zde o tom se šířiti nemohouce, obrátíme zřetel svůj jediné na nejnovější plody literatury dnešních Chorvatův, t. j. illyrských Slovanův v tak nazvaném království Chorvatském bydlících. Sami Chorvati počátek literatury své asi od krále Kolomana [1095—1114] odvozují, od něhož prý několik chorvatským nářečím a latinskými literami psaných diplomů v rozličných panských archivech se chová. Jen jednu jsem posavad takovou listinu viděl od r. 1105 (nebo ke mnohým archivům přístupu nelze míti), někdy císařsko-královským soudem za pravou uznanou, v skutku pak, dle mého domnění, i se svým „junačkim mej-

danom“ (mejdan, souboj, slovo turecké) podvrženou. Po rozšíření umění kněhtlačitelského vydávali Chorvati rozličné knihy v jazyku svém a tiskli je v Nedělišti, v Lublaně, v Hradci německém, v Benátkách, v Linci, ve Vídni, v Trnavě a jinde, a teprv od l. 1696 v Záhřebu. V Nedělišti tištěna kniha: „Decretum, koteroga je Verbevci Ištvan popisal, a poterdil ga je Laslov Kral, od *Ivanuša Pergošiča* na slovienski jezik obernjen,“ 1574. Fol. 93 str. Tamže za panování císaře a krále Maximiliana [1564—1576] na světlo vyšly rozličné nábožné od evangelíků vydané knihy, zvláště katechismy, jba jakž někteří myslí, i Nový zákon; ale z těch podnes v celých Chorvatech ani jen jediného exempláře nalézti není! Že jich kdy bylo, konsistorialní akta toho času výslovně potvrzují. V Lublaně vyšla na světlo: „Kronika slovenskim jezikom po *Antolu Vramce* kanoniku,“ 1578. 4°. 69 listů. V Benátkách tištěna znamenitá hrdinská báseň „Adrianskoga mora Syrena,“ 1660. Fol. 166 listů. Sepsal ji ponejprv řečí uherskou [1651] pravnuk *Mikuláše Zrinského*, onoho nesmrtedlného hrdiny, bránitele Sigeta, také *Mikuláš* zvaný, bán chorvatský, nar. 1616, a 1664 na honbě od divokého kance roztrhaný; do mateřské řeči pak ji přeložil bratr jeho, hrabě *Petr*, nešťastný onen bán, r. 1671 za proněvěru ve Vídeňském Novém městě sťatý. Obsahuje 2 předzpěvy, 15 zpěvů epických (všeho dohromady 1706 strof čtveroveršových, čili 6826 na středu i konci rýmovaných veršů, počítajíce sem i strofy předběžné i verše mimořadné) a v přídavku 12 menších básní. Opěvá velebně a vážně hrdinské činy i smrt vítěze Sigetského. První chorvatská v Záhřebě tištěna kniha jest „*Pavla Vitezoviča* kronika aliti spomen vsega svieta vikov,“ 1696. 4°. 222 str., potom často znovu vydaná. V 18tém století zvláště v hojném počtu knihy chorvatské na světlo vycházely. Této doby (1833) se tisknou v Záhřebě, ve Varaždině (od r. 1774), v Řece (od r. 1790), v horním Karlovci (od r. 1809), v Budíně a ve Vídni.

Novější spisovatelé chorvatští mně známí jsou následující:

1) *Maximilian Vrhovec z Rakitovec*, nesmrtedlných zá

sluh a věčné paměti biskup Záhřebský [nar. v horním Karlovci 1752, zemř. 1828], milovník národa i jazyka jak chorvatského tak slovanského vůbec, knihovnu akademickou i biskupskou výbornými spisy všelikého druhu obohatil, jmění své na dobro obce, církve, národa i za života vynaložil i poslední vůlí odkázal, pečlivý podporovatel literatury materské, i sám některé básně složil, a mnohé knížky nábožné a jednotlivá kázaní sepsal, z nichž některé, jako: Keršćanski navuk s molitvami itd. tištěny, jiné v rkp. pozůstávají. (Srv. přílohu na konci této zprávy).

2) *Tomáš Mikloušić* rodem z Jastrebarska, jináč Jaska [nar. 1767], nyní farář a místoarciděkan v témže rodním místě svém, předtím farář v Steněvci blíž Záhřeba, a ještě dříve professor humanitétu na arcigymnasium Zahřebském muž učený, příčinlivý, vlastenec horlivý, od l. 1796 do čtyřicet rozličných spisův a spiskův na díle v latinském, na díle v chorvatském nářečí vydal, z nichž jen některé nejnovější zde připomeneme: Čtéjenja i evangeliumi na vse nedelje i svétke, vu Beču 1821. 8°. 417 str.; Izbor dugovánj vsakoverstnéh, vu Zagrebu 1821. 8°. 186 str., záleží z 3 dílův: *a)* o počátku národu slovanského a jeho vladařích, vlastně přehled dějin Chorvatův; *b)* o kněhtiskárnách, spisovatelích a knihách chorvatských; *c)* o hospodářství a domácích potřebách; Podvučanja vu najpoglavitešéh vére istinah, vu Z. 1822. 8°. 694 str; Huta pri Save, igrokaz, vu Z. 1822. 8°. 39 str.; Navuk od prostčenja vu občinskom i od prostč. obileumskoga, vu Z. 1826. 8°. 192 str.; Pobožnost k božanskomu Serdcu Jesuša, vu Z. 1827. 12°. 93 str.; Molitvena knižica, vu Z. 1828. 12°. 221 str.; Zveršovanja pobožnosti, vu Z. 1830. 8°. 193 str. a j.; dříve toho vydal Stoletni Kalendar, vu Z. 1819. 8°. 247 str. a mimo to až podnes rozličné drobné chorvatské i latinské básně porůznu a v přídavcích k německému časopisu Luna i v kalendářích v Záhřebě vydává.

3) *Titus Brezovački* ze Záhřeba, kněz řádu sv. Pavla poustevníka [nar. 1754, zemř. 1805], ohnivý a smělý hajitel národnosti, podával do kalendářův chorvatských rozličné sa-

tyrické básně, obnárodnil tiskem několik románův a dramatických her ještě za života, a jiné pozůstavil v rk., z nichž některé p. Mikloušić vydal: Matiaš garabanciaš diak i Ljubomirović, igrokazi, vu Z. 1821. 8⁰. 190 str.; Diogeneš ili sluga dvéh bratov, vu Z. 1823. 8⁰. 102 str. a j. veselohry dosti rozmarné.

4) *Benvenuti Orlić* z Kostajnice, kněz řádu sv. Františka v Záhřebě [nar. 1759, zemř. 1829], sepsal mnohá kázaní, kteráž v rkp. zůstávají.

5) *Josef Djurkovečki*, rodem ze sv. Jana v Zelině, farář v Samarici [nar. ok. 1764, zemř. 1832], vydal na světlo, mimo jiné starší spisy, mluvnici: Jezičnica horvatsko slavinska, vu Pešti 1825. 8⁰. XLV i 167 str; dílo spisovatele svého národní duch, ochotnost a usilovnost, krajanům svým v něčem posloužiti, patrně jevící, ostatně co do věci i skladu jalové, plné chyb a scestností, slovem nanic hodné.

6) *František Xaver Koritić z Mrazovec*, rodem z Popovce v stolici Křížské [nar. 1771], kanovník Záhřebský, arciděkan Vrbocký itd., začal veršovné přeložení Virgilia, ale posavad nedokonal; na světlo vydal některé drobné básně: Domorodsko raduvanje G. Imbrihu Ožegoviću, vu Z. 1826. 4⁰. a j.

7) *Jan Birling* ze Záhřeba [nar. 1775] kanovník Záhřebský, synodalní examinator, referent při bisk. konsistoři itd., muž pro své výtečné ctnosti veliké vážnosti a lásky jak u nejvyššího zeměpána, tak i u svých krajanův došlý, přihotovil několik ročních běhův výborných kázaní, modlitebnou knihu a jiné spisy do tisku, přeložil některá poslání sv. apoštola Pavla, vše to ještě v rkp.; tiskem ohlásil některé nábožné písně a zpěvy.

8) *Jan Krizmanić* rodem z Malého Tábora [nar. 1766], infulovaný opat sv. Trojice v Petrovaradině, vicearciděkan v okolí Stubickém a farář v Bystřici, přeložil Miltonův ztracený ráj, v proze sice, ale věrně a jadrně, Osmanštici činobru z illyrského Marnavića, sv. Rožalii z Kanižlića a j., ale tiskem posavad nic z toho neohlásil.

9) *Zigmunt Karner*, farář Bezeňský v biskupství Rabském v Uhřích, přeložil okolo r. 1812 Tomáše Kempisa o následování Krista P. kn. IV, rkp. v biskupské knihovně Záhřebské.

10) *Matěj Jandrić*, farář v Cirkveně na pomezí vojenském [zemř. 1828], pilný spisovatel, pozůstavil kázaní a hospodářskou knihu v rkp.; jeho dramatickou hru: Ljubomirović ili pravi prijatel, vydal p. Mikloušić spojeně s jinou od Brezovačkého, v Z. 1821. 8°. 190 str.

11) *Emerik Ožegović z Barlabaševec*, kanovník Záhřebský, zvolený biskup Dlmenský, opat sv. Heleny na Podhoří, septemviralné tabule spolusoudce [nar. 1775]. podal veřejnosti své kázaní na jubileum biskupa Vèrhovce odpravené: Govorenje na čast Max. Vèrhovcu itd., vu Z. 1826. 4°. 23 str. Touž příležitostí vydal i

12) *Josef Vèrhovec* ze Staré Gradišky [nar. 1767), kanovník Záhřebský a arciděkan Bežinský, své: Govorenje duhovno, vu Z. 1826. 4°. 17 str.

13) *Tomáš Koštjak*, dokt. ve filos., správce národních chorvatských škol [zemř. 1831], školské knihy opravoval, s jehož novotárstvím však mnozí nespokojeni jsou.

14) *Emerik Domin* ze Záhřeba, doktor práv, advokát a prof. i senior fakulty juridické na akademii domovní [nar. 1776], osnoval a vydal krajanům svým téměř celé pásmo věd právnických: Predznanja pravic, vu Z. 1818, 8°. 142 str.; Dogodospis pravic, vu Z. 1819. 8°. 190 str.; Navúčanje vu pravicah, vu Z. 1821—1830. 8°. 4 díly, vesměs 758 str. Stěžují si Chorvati na mnohé nepodařené, s duchem slovanské řeči se nesrovnávající novomluvy tohoto jináče výborně zasloužilého, učeného spisovatele.

15) *Ludvik Bedeković z Komor*, cís. král. komorník, hlavní išpan stol. Křížské, podal do tisku několik svých veřejně pronešených řečí: Govorénje vu velikem zpravištju, vu Varažd. 1828. 4°. 7 str., Govorénje itd. 1832. 4°. a j.

16) *František Xaver Lucić* kanovník Záhřebský i arciděkan Kemlecký, opat sv. Jiřího v Lisci, protonotář apoštol-

ský itd., vypustil na světlo své kázaní pohřební: Mertvečko prodičtvo G. Max. Vèrhovcu bišk. Zagr., vu Z. 1828. 4°. 11 str.

17) *Emerik Lopašić*, městský hejtman v horním Karlovci [nar. ok. 1780], složil několik zpěvův příležitostných, mezi nimiž novější: Pozdrav Horvatov G. Max. Vèrhovcu bišk., vu Karlov. 1823. Fol. 4 listy; G. Alex. Alagoviću bišk., vu Karl. 1830. 4°. 4 str. a j.

18) *Petr Zanić*, vicearciděkan, farář v Maruševci, vydal několik pohřebných kázaní.

19) *Jakub Lovrenčić* ze Záhřeba [nar. ok. 1780], předtím úředník hraběte Draškoviće, nyní na odstávce ve Varaždině, sepsal a vydal rozličné knížky: Rodbiňstvo, igrokaz veseli, vu Varažd. 1823. 8°. 116 str.; Kratka dobréh deržanj pripovédanja, Var. 1824. 8°. 105 str.; Deset zapovedi božjéh pripovédanja, Var. 1825. 8°. 111 str.: Predsud zvèrhu stališa i roda, igrokaz, vu Var. 1830. 8°. 88 str.; mimo to rozličné připovídky, básně, dramatické hry v rkp. hotové má.

20) *Jiří Pavlinović*, vysloužilý úředník panský, přeložil z uherské řeči 1823—1830 mnoho románův, dram a t. d., do tisku hotových, ale ještě nevydaných.

21) *Josef Vračan* ze Záhřeba [nar. 1786], farář v Ludbregu od l. 1815 a bývalý v okolí Koprivnickém vicearciděkan, pilný spisovatel, kromě jiných starších spisův vydal: Razlaganje sv. evangeliumov, vu Var. 1823. 8°. 4 díly vesměs 779 str.; Pesma G. Alex. Alagoviću, vu Z. 1830. 4°. a j.

22) *Anton Rožić*, prof. humanitétu ve Varaždině [nar. ok. 1787], mimo jiné dřevnější knihy vydal návody k latinskému jazyku a k děje- i zeměpisu: Vputčenje vu diačkoga jezika temeljih, vu Bud. 1821. 8 28 str.; Temelji diačkog jezika, vu Varažd. 1821., Zavjetek zemeljskoga spisavanja horvatske i vugerske zemlje, vu Var. 1823. 8°. 64 str.; Pripovest naroda horvatskoga. rkp. l. 1825; Belizar i Gelimer, kralj vandaljski, rkp. l. 1826.

23) *Ignac Kristianović* neboli *Kristian* ze Záhřeba [narozen l. 1796], předtím kooperator u chrámu sv. Marka v svém domově, nyní duchovník v biskupském seminarium, horlivý vlastenec a neunavený dělník na roli materské litera-

tury, sepsal a vydal: Način vsigdar zadovoljnomu biti, vu Var. 1826. 8°. 254 str.; Blagoréčja za vse céloga léta nedelje, vu Z. 1830. 8°. 2 díly spolu 600 str.; Kèrsčanski navuk, vu Z. 1831. 8°.; Pomočnik betegujučéh i vumirajučéh, vu Z. 1832. 12°. 251 str.; v rkp. má Telemacha, a hotuje přeložení celé biblí a j.

24) *Anton Mihanović*, předtím cís. král. gubernialný tajemník v Rjece, nyní na odstávce, vydal, mimo několik pojednání o příbuznosti řeči slovanské se samskritem: Reč domovini od hasnovitosti pisanja vu domorodnom jeziku, vu Beču 1825. 8°.

25) *Josef Risman* z Varaždina [nar. 1797], farář v Obrězu, složil několik básní příležitostných: Ispis svetkuvanja polostoletja G. Jos. Dominića, vu Var. 1826. 4°. 12 str.; Pesma G. Grofu i Banu J. Gyulay, vu Var. 1827. 4°. 8 str. a j.

26) *Josef Sever*, kněz, prof. na král. gymnasium ve Varaždině [nar. ok. 1795], dal vytisknouti svůj: Zavjetek godenjspisov Kraljestva Madjarskog, vu Var. 1824. 8°. 49 str.

27) *Josef Romuald Kvaternik* z Ravnéhory [nar. 1799], prof. při hlavní měšťanské škole v Záhřebě, vydal několik drobných básní po různu, jakožto: Plesopesem Juraju bratu svojemu, vu Z. 1826. 8°. 5 str.; Imenoslavnik G. Grofu Jos. Sermage, vu Z. 1828. 4°. 6 str.; v rkp. vyhotovil arithmetiku a geometrii a j.

28) *Ludvík Gay* z Krupiny [nar. 1810], právník, mimo některé výborně psané drobné básně, tiskem ohlásil: Osnova horvatsko-slovenskoga pravopisanja, vu Bud. 1830. 8°. 27 str., kdež litery na vzor českých čárkované krajanům svým poroučí; od výborného tohoto mladého spisovatele očekáváme časem svým chorvatskou mluvnici dle soustavy Dobrovského.

29) *František Milašinović* z Bedně, kněz, prefekt bisk. seminarium v Záhřebě [nar. 1808], horlivý, učený vlastenec, složil mnohé básně, z nichž některé v časopisech a porůznu vyšly, jako: Tom. Mikloušiću, v Luně 1831, nr. 44; Nad smertjum Ign. Gyulay a j.

30) *Jan Nepomuk Labaš*, zeman, bývalý stoličný sloužný (judex nobilium) stol. Varaždinské, přeložil Knihu Job v rkp.

31) *Šimon Palatin*, farář v Stinci v stolici, Železné v Uhřích, sepsal před l. 1829 chorvatskou grammatiku dle podnářečí hornochorvatského, přeložil Virgiliovy selanky časoměrným veršem, zhotovil sbírku svých kázaní a j., ale posavad obecenstvu tiskem nepodal.

32) *Matěj Laab*, farář v Novémsele v Šopronské stol. v Uhřích, vydal v podnářečí hornochorvatském (u Chorvatův v Uhřích bydlících obvyklém): Kratka šuma velikoga občinskoga katekizmuša v Bud. 1814. 8°. 108 str.; Veliki občinski katekizmuš za gornje ugrske Horvate, v Bud. b. o. r. (před l. 1830) 8°. 159 str.

33) *Jiří Dulikravić*, mnich a bývalý polní kaplan, *Josef Haramuztek*, kooperator v Kašině, *Pavel Stoos*, klerik v Záhřebě, *Josef Herović*, učitel v Samoboře, *Mikuláš Maraković* a *Karel Rakovec*, právníci, *Jan Hadžić*, kooperator v Malém Táboře, *Josef Marić*, *Ondřej Štipec*, *Josef Kundek*, posluchači bohosloví v Záhřebě, a jiní, vydali rozličné drobné básně příležitostné, Maraković prý i národní písně sebral.

Drahný počet dramatických her se v rkp. v Záhřebě u rozličných osob a v tamějších knihovnách nalezá, kteréž tytýž na soukromém divadle od seminaristův a jiných ochotníkův provozovány bývají; nebo na veřejném divadle sama němčina panuje. Rozličné školské knižečky v Budíně, v Záhřebě a jinde rok co rok vydávané, tuto mlčením pomíjíme.

Ze starších knih a spisův znovu přetištěny: *Pavla Vitezoviće* [zemř. 1713] Lado Horvatski ili Sibilla, vu Karlovcu 1828. 4°. 40., spis zábavný, ve verších umění hádactví přednášející; Čtéjenja i evangeliumi na vse nedelje i svétke, po zapovedi preizv. bisk. G. Alex. Alagovića, vu Zagr. 1831 8°. 307 str., vydání čisté, ozdobné a správné. Nejstarší vydání chorvatských evangelií a epištol jest od *Petra Petretiće* biskupa Záhřebského, v Německém Hradci („vu Nemskom Gradcze“) l. 1651. 8°. 319 str. Od té doby kniha tato, co do textu a pravopisu poopravena aneb aspoň pozměněna, často přetištěna byla v Trnově, ve Vídni a v Záhřebě. Celá biblí posavad na světlo nevyšla: bodejž se horlivému vlastenci p. Kristianovićovi podařilo, jí krajany své oblažiti. Některé částky

biblí již dříve, pobádáním bisk. Vèrhovce, přeloženy jsou, a sice: Sveto pismo novoga zakona, preneśeno po *Ivanu Gusiću* biškupie Zagrebačke mešniku [potom benediktin, nar. ve Vivodině, zemř. 1821], rkp. v 4⁰. v bisk. knihovně v Záhřebě, díl 1ní evangelia str. 226, díl 2hý epištoly 289 str.; Nejmenovaného Svéto pismo, evangelium i čini apoštolski, tamže rkp. 4⁰. 607str; naposledy Arfa Davidova, to jest žoltari svetoga pisma poleg vulgate prenešeni po *Antonu Vraniću* plebanušu na Šipku l. 1816, tamže rkp. 4. 336 str. —

„Mal zaisto Horvátov broj" (malý zajisté Horvatův počet!), zvolal kdesi ctihodný spisovatel chorvatský p. Mikloušić; a laskavý čtenář z toho stručného přehledu snadno zpozná, jak skrovný jest teď žijících a pracujících chorvatských spisovatelův počet. Literatura Chorvatův se v příliš úzkém, těsném okresu pohybuje. Nedostává se zvláště zpěvcův, kteříby jestli ne na vzor našeho Kollára, aspoň na způsob illirského Kačiće srdce k srdci pěli a utuchlou národnost zaněcovali. Nedostává se spisovatelův prozaických nevinně a vesele zabavujících, coby pomalu přízeň pospolného lidu literatuře získávali. Nedostává se i kritických jazykozpytatelův, ano grammatiky chorvatské již stařinou daleko za vzděláním nynějšího století a za potřebami národních spisovatelův zůstaly, a úplného chorvatsko-latinského nebo chorvatského (vedle dobrých latinsko-chorvatských Belostence a Jambrešiće) slovníka až posavad není. Ale toto nebuď na ujmu a hanu tohoto literního sadu a jeho opatrovníkův řečeno. Chvála zásluhám jejich, a díka jim i za tyto dary. Věru nevím, jest-li velikost nevyhnutná výminka spokojenosti a tudíž blaženosti národův. Mně se zdá, že štěstí idyllické, založené na míře a obmezenosti, neméně půvabu do sebe má, nežli sláva velikosti a blesk bohatství. Nechť tedy Chorvati malý sad materčiny své vysazují štěpy ne tak mnohými, jako raději ušlechtilými, kteřížby i květy blahovonné i ovoce zdravé a zralé, jim samým ku požitku a ozdobě, jiným pak na útěchu, nyní i napotom přinášeti mohli. Tak se splní chorvatské přísloví: bolje (lépe) je malo pa dobro, kak zlo pa vnogo (mnoho). — V no-

vější době ovšem mnohé, téměř ještě neočekávané úkazy na poli národnosti, krásnou naději, ale jen naději dalšího zniku a zkvétání řeči i literatury chorvatské u bedlivého pozorovatele zbuzují. Sem přináležejí veřejná čtení o řeči a literatuře chorvatsko-slovenské od p. *Matěje Smodka* (Smodek), dokt. filos. a právníka, minulého léta (1832) v Záhřebě před posluchači rozličných stavův s všeobecnou pochvalou držaná, zotavující se láska u šlechty k přirozenému jazyku, jednání v materské řeči na sborech stoličných, jmenovitě v stolici Křížské, ve výsadném městě Turopoli a jinde, rozšiřující se chuť ke čtení knih slovanských a t. d. Ale o dalším běhu a následcích tohoto chvalitebného snažení zpráva i soud budoucímu času zůstavena buď.

Na okázku jazyka, slohu i pravopisu chorvatského, připojujeme k této stručné zprávě píseň od neb. biskupa M. Vèrhovce v duchu národních zpěvův složenou, a u přítomnosti JJ. MM. císaře a krále Františka i císařovny Karoliny na přistrojeném od téhož biskupa bále v Záhřebě dne 27. Června 1818 od chorvatských po domácku oděných šlechticův a slečen při národním tanci, kolo řečeném, zpívanou, a zde pro snadnější srozumění od nás sprostným pobočným českým vyložením opatřenou.

Pleszopiszen.

Chorvatsky.	**Česky.**
Kolo, kolo, naokolo,	Kolo, kolo, naokolo,
Hitro, lyubno y veszelo!	Rychle, slibně i veselo!
Divojchicze prizkochite,	Nuž děvčinky přichvátejte,
Veszelo nam poigrajte,	Veselé nám zaplésejte,
Horvaticze, Dalmatinke,	Chorvatinky, Dalmatinky,
Kchere lepe y Szlavonke,	Dcery krásné, i Slavonky,
Od krepozti glaszovite, [1])	Pro ctnost šíře hlasovité, [1])
Kolo z-nami zaztavite!	Do kola se s námi víte!
Dan veszelya nam je danasz;	Den veselí nastal u nás;
Oko Bosje gleda na nasz.	Oko Boží hledí na nás.
Dva szu gozti mili doshli	Přišli nám dva hosté milí
Od bogatog grada Becha:	Z bohatého města Vídně:
Bog nye shalye knam y szrecha.	Bůh i štěstí je k nám chýlí.

[1]) t. rozhlášené, pověstné.

Oko, licze nyim szvedochi,	Oko jich i líce jeviť,
Da szu doshli nam pomochi.	Že nás přišli pooblevit.
Bose, sivi takve gozti!	Živ, ó Bože, tyto hosti,
Nam na diku szrechno doshli!	Jenž nám k slávě šťastné došli!
Kud sze vrate, szerechno proshli	Kýž, kam půjdou, šťastně prošli
Kroz planine y kroz morja:	Přes pohoří i přes moře:
Vodila ih jaszna zorja,	Provodiž jich jasná zoře,
Szuncze svetlo vedrog dana	Slunce světlé v denním běhu
Daruvalo nyim do ztana:	Oblažuj jich do noclehu:
Ili gorum ishli puztum,	Buďto k horám přijdou pustým,
Ili shumum ishli guztum;	Buďto lesem půjdou hustým;
Gore lahko premahnuli,	Hory lehce ať přešvihnou,
Shume rano premaknuli.	Z lesův časně ať odtíhnou.
Zefir mili, szuhi, tihi,	Zefir milý, suchý, tichý,
Kudgod pojdu, putuj z-nyimi	Kam-li půjdou, putuj s nimi.
Kisha nagla, szever lyuti	Nech déšť náhlý, vicher krutý
Goztom selnem puť nezmuti.	Hostům drahým cest nezmoutí.
Kroz planine, loze, vode	Přes pohoří, háje, vody
Neka mirno idu, brode:	Nech pokojně jedou, brodí:
Da Szlavoncze y Horvate	Ať Slavonce i Chorvaty
Pervo vide, neg sze vrate,	Dříve uzří, než se vrátí,
Y vu szercza nyim glediju,	I ve srdci jim vidějí,
Da nyim dobro vszi seliju	Že jim dobře všickni přejí
Dugo szrechno kralyuvati,	Dlouho šťastně kralovati,
Y veszelo nasz ravnati. [2])	I vesele nás rovnati. [2])
Chuj nasz, czeszar y kraly zmosni,	Slyš nás císař i král zmožný,
Da szmo vsigdar verni, szlosni,	Že sme vždycky věrní, složní,
Vu nevolyi y u szili,	V čas nevole i v čas síly,
Austrianzkoj hisi bili.	Rakouskému domu byli.
Budi anda Ti nam Titus,	Budiž tedy ty nám Titus,
Karolina pak Gisela,	Karolina pak Gisela,
Iz Bavarzkeh kralyev kervi	Již z Bavorských králův krve
Ku je imal Stefan [3]) pervi.	Štěpan [3]) sobě pojal prvé.
Bose, chovaj ove gozti,	Bože, ochraň těchto hostí,
Ki szu nashe zrok radosti!	Jenž sou naší zdroj radosti!

II. Literatura katolických Srbův neboli Illyrův, t. Dalmatincův (od l. 1800), Bosňákův i Slavoncův od l. 1820.

Illyrský kmen v užším slova smyslu, obývající krajiny Dalmatskou, Bosnu a Hrcegovinu, Srbsko, Slavonii a částku poledních Uher, dělí se, jak povšechně známo, z ohledu ná-

[2]) t. zpravovati, souditi.
[3]) Sv. Štěpán, první král uherský.

boženství i literatury na dvě hlavní polovice: na Illyry *a)* latinského, a *b)* řeckého vyznání i obřadu. Srbové řeckého vyznání užívají liter cyrillických, a píší ještě až podnes větším dílem, vyjmouc p. Vuka Stefanoviće Karadžiće a jeho některé následovníky, jazykem z církevnoslovenského, ruského a vlastně srbského divně, nerci-li potvorně, smíchaným. Srbové římskokatolické církve, volící raději Illyry, Slavonci, Dalmatinci, Dubrovničany a t. d., nežli Srby, slouti, osvojili si čteny latinské, ačkoli dle rozdílného zde i tam pravopisu, a knihy své spisují prostou, přirozenou národní mluvou, v Slavonii něco jináče, a jináče opět v Dalmacii, avšak toliko s malým, nepatrným podnářečným rozdílem. Někteří katoličtí missionáři v Bosně psávali v XV—XVIII. století tak nazvanou bukvicí, odrodem cyrillice. Nábožné a politické rozdvojení Illyrův (drahná jich část, zvláště v Bosně, se docela poturčila!) překazilo žádoucímu spojení se literatury tohoto lidnatého kmene do jednoho celku, a panující pořád mezi syny jedné matky nenávist a záští bohužel tak přepiaté jest, že katolický Illyrec o srbských knihách svého bratra málo co, a řecký Srb o illyrských knihách onoho naskrze nic neví a věděti nechce. Těmto posledním literatura oněch prvních právě tak málo známa jest, jako Švedská nebo Portugalská.

Katoličtí Illyrové, jejichž novější spisy zde přehlédnouti chceme, mají asi z 12ho a 13ho století některé památky jazyka, jako kroniku kněze Dioklejského, služby ke cti bl. P. Marie a t. d. V 15tém a zvláště v 16tém století zkvetla narodní literatura především v Dubrovníku, potom i v Dalmacii; ale výtečné tvory umu Držiće, Hektoroviće, Vetraniće, Čubranoviće, Gunduliće, Palmotiće, Minčetiće, Djordiće a jiných, tištěné i netištěné, zůstaly pospolitému národu cizé a do života jeho nepronikly. V novějších časech literní snažení Dalmatincův velice kleslo; sotvy se ještě jedna nebo druhá důmyslná hlava spisováním v národním jazyku obírá, a teprv před několika roky počali někteří milovníci v Dubrovníku básně starých svých zpěvcův z rumu zapomenutí vydobývati a na světlo vydávati, bodejž jen sličněji, s užitím prostějšího

pravopisu. Naproti tomu počet spisovatelů v Slavonii a v poledních Uhřích (kdež také mnoho katolických Illyrův) asi od jednoho století, co rok patrně se množí, a jest se čeho nadíti, že národní literatura za jejich snažením brzo veseleji zkvetne. Již mnozí svou péči a zření na to obraceti počínají, kterakby učená společnost ve Slavonii zaražena býti mohla. Illyrské knihy od počátku tohoto století až po tu dobu tiskly se v Dubrovníku, ve Spletu, v Zadře, v Rjece, v Terstu, v Římě, v Ankoně, ve Vičenci, v Udině, v horním Karlovci, v Pěti Kostelích, v Oseku, v Novém Sadě, v Aradě, ve Vídni, v Pešti a v Budíně. V tomto posledním městě v universitské tiskárně vycházejí zvláště školské a nábožné knižečky. Jest to věc politování hodná, že se katoličtí Illyrové na osvojení si stejného pravopisu nijakž shodnouti nemohou! Slavonci, Dalmatinci, Chorvati, ba i Slovinci vindičtí by jen jednoho pravopisu společně užívati i mohli i měli. Přistupuji od takovýchto na ten čas ještě daremných rozumování a žádostí k vyčítání novějších spisovatelův a jejich spisův, zahrna v tento přehled dalmatinské knihy pro řídkost jejich až od r. 1800. V čele jejich jasně vyniká

1) *Matěj Petr Katančić*, člověk neobyčejný, učenec zázračné veleobsáhlosti, výborný skoumatel starožitností a zeměpisec, spisovatel neunavený, vtipný a cvičný básník latinský i slovanský, věčné u svých slávy došlý. Narodil se ve Válpově v Slavonii roku 1750, stal se knězem řádu sv. Františka 1775, byl professorem v Oseku, v Záhřebě a naposledy při universitě v Pešti, potom od r. 1809 do 1825, kteréhožto posledního léta dne 24. máje zemřel, žil v Budinském klášteře do literních prací tak zarytý, že mnohá léta ani jen nohy z komůrky své nevynesl. Sepsal v řeči latinské a slovanské do třidceti rozličných knih, dílem v tisku vyšlých, dílem v rkp. pozůstávajících, z nichž některé ohromností i učeností svou čtenáře zaražují. Sem přináleží, nebo starších jeho spisův zde pomíjím, především: Sveto pismo u jezik slavno-illirički izgovora bosanskog prinešeno, u Budimu 1831—1832. 8°. 6 hrubých dílův. Text latinský s přeložením slovanským a s výkladem ve dvou sloupcích. Škoda, že

překladatel sám tisku nedožil a o správnost péči nevedl! Mezi jeho rkp. se nalezají: Etymologicon illyricum ad leges philologiae dialecto bosnensi exactum, ms. a. 1815. 2 Vol. Fol. 1340 pag.; Geographia Ptolemaei e graeco illyrice reddita, subjunctis vocibus graecis et varietate lectionis, ms. a. 1803 a j. Rukopisy pozůstalé připadly král. pešťanské universitě a její tiskárně, ale z těch některé již zbledly, jiné blednou, a jiných se již nyní více ani dohledati ani doptati nelze. Tak hle i zde platí, co Chorvat říká: Komu ni za kaj, za ono mu nit srce netuži.

2) *František Maria Appendini*, rodem z Vlach, od 40 let piarista v Dubrovníku, prefekt tamějšího gymnasium i rektor piaristského kollegium, horlivý spisovatel o věcech illyrských: Grammatica della lingua illirica, Rag. 1808. 8⁰. 2hé vyd. 1828. 8⁰. 335 str. Jeho historie dějin a literatury Dubrovničanův vůbec známa jest. V rkp. vyhotovil „opus sane operosum,“ jakž sám praví, Varro illyricus, seu de originibus linguae illyricae ejusque cognatione cum graeco, latino et teutonico sermone.

3) *Tomáš Ivanović*, farář v Dubrovníku [zemř. 1804], podal veřejnosti dějepis církve Dubrovnické: Bogoljubstvo Dubrovačko, u Dubr. 1804. 4⁰. 25 archův.

4) *Bóže (Natalis) Salatić*, Dubrovničan [nar. 1750], kněz ve vlasti své ještě žijící, přeložil z vlaského: Priprava na ispovjes i pričeštjenje, u Dubr. 1805. 16⁰. 231 str. (1ní vyd. vyšlo 1783. 8⁰. 272 str.)

5) *Jan Salatić* Dubrovničan, kněz [nar. 1760, zemř. 1826], pozůstavil sbírku kázaní i básní v rkp.

6) *Lukáš Stulli* z Dubrovníka [nar. 1772, zemř. 1828], doktor v lékařství, mimo mnohé jiné latinské a vlaské knihy, v materském jazyku sepsal a vydal: Razglas više kuge (moru), u Dubr. 1805. 8⁰.

7) *Jan Stulli* Dubrovničan, starší bratr Joachima Stulli [nar. 1728, zemř. 1804], kněz, pomáhal bratru při spisování slovníka, přeložil Tomáše Kempenského knihy čtyry o následování Pána Krista v rkp., před r. 1800 vydal v Ankoně: Put križa a j. — Slovníky *Joachima Stulli* [nar. 1729, zemř. 1817]

a *Josefa Voltiggi* [zemř. ok. 1827] schválně opouštím, jako již povšechně známé.

8) *Jiří Ferić,* Dubrovničan [nar. 1744, zemř. 1824], dokt. filos. a vysloužilý prof., kanovník bisk. Dubrov., pastor Arcas atd., výborný básník latinský, překladatel prostonárodních srbských písní do latiny, ve zpěvu slovanském bohužel, snad jen pro zanedbání, méně horuje: Fedra pričice Esopove u pjesni slovinske prinesene, u Dubr. 1813. 12°. 167 str. s textem latinským, přeložení rýmovné rozvleklé, vodnaté; v rkp. vyhotovil přeložení svých původně latině psaných bájek a j.

9) *Michal Karaman,* Dubrovničan [nar. 1763], kněz v rodném městě svém ještě žijící, přeložil z latiny: Život sv. Nikole, u Dubr. 1814. 8°. 32 str.

10) *R. Riardović* vydal: Blago sv. proštjenj bogoljubnoga skupa aliti družbe prisv. sàrca gosp. našega Isusa itd., u Splitu 1814. 8°.

11) *František Vrinjanin,* bývalý kanovník bisk. stol. Seňské, nyní farář ve Grižanech v bisk. Modrušském, vydal: Razgovori za sve nedilje kroz godišta, u Rici 1825. 4°. 466 str.; Razgovori Petra Vanni redovnika, vu illirički jezik prineseni, tamže 1831. 8°.

12) *Šimon Trošan,* Dubrovničan (nar. 1754, zemř. ok. 1800], kanovník u sv. Jeronyma v Římě, pozůstavil po sobě knížku několikrát tištěnou: Bogoljubnost koja se diluje u petak veliki, u Dubr. 1828. 12°. 5 archův.

13) *Mikuláš Vučić,* kněz řádu sv. Františka, pronesl na jevo: Put križa, u Mletcih 1802. 12°. 141 str.

14) *Lukrecia Budmanni* rozená *Bogašinovićova,* učená Dubrovničanka [zemř. ok. 1800], pozůstavila sbírku básní v rkp.

15) *Jiří Higgia,* Dubrovničan [nar. 1752], dokt. lékařství v Dubrovníku, přeložil Virgila, Horacia, Katulla, Tibulla i Propercia, složil mnohé původní drobné básně, vše v rkp.

16) *Marin Zlatarić,* Dubrovničan [nar. 1753, zemř. 1826], přeslovanil Gesnerovy selanky, složil v hojném počtu původní básně všelikého druhu, v rkp.

17) *Jan Marin de Maris*, rodem z ostrova Raba (Arbe), vydal kratičký spis o zemčatech: Naprava vàrhu tega od krumpira, u Zadru 1804. 8°. 32 str.

18) *Šimon Starčević*, farář v Novém okolí Lickém (Lika), přeložil z Mozina: Ričoslovnica illiričko-francezka, u Tàrstu 1812. 8°. 311 str.

19) *Ondřej Dorotić*, kněz řádu sv. Františka, sepsal veršem: Iskazanje jednoga dogadjaja itd., u Beču 1815. 8°. 47 str., příběh ze svého života.

20) *Marek Ivanović* z Dobroty v okolí Kotarském, doktor bohosl. a kanovník, obnárodnil tiskem: Zpivanje odkupljenja svieta, u Mlecih 1815. 8°. 55 str.

21) *Augustin Miletić*, kněz řádu sv. Františka, biskup Daulinský a vikář apoštolský v Bosně, vyprovodil na světlo: Početak nauka kàrstianskoga, u Splitu 1815. 8°. 184 str.; Iztomačenje nauka kàrst., u Rimu 1828. 12°. 211 str.

22) *J. Matić* vydal Almanach illirski za godinu 1823, u gornjom Karlovcu. 12°.

23) *Jiří Plančić*, rodem ze Staragradu na ostrově Hvaru (Pharia, vlasky Lesina), dokt. fil. i bohosl., opat, dozorce národních škol od l. 1818 v Zadru a Dalmacii, od l. 1832 v Benátkách, horlivý a učený Slovan, mimo jiné knihy ve vlaském jazyku, vydal v materském: Katekizam mali, u Mletcih 1823. 8°. 61 str., v rkp. shotovil Abecedář illyrský i vlaský r. 1820 a j.

24) *Jakub Borković* z ostrova Visu (vl. Lissa) [zemř. 1825], kněz, slovutný kazatel, pozůstavil kázaní a básně v rkp.

25) *Marek Bruère*, rodem z Bambino ve Francii, přistěhovav se ve mladém věku do Dubrovníka, vyučil se zde illyrskému jazyku tak dokonale, že v něm i zdařile básniti mohl, a pobyv drahně let co francouzský konsul dříve v Dubrovníku, potom v Sarajevě v Bosně, poslán byl do Tripoli v Syrii, kdež i zemřel l. 1827; vydal několik illyrských drobných básní po různu, více jich pozůstavil v rkp.

26) *Petr Bašić* z Dubrovníka, kanovník [nar. 1749, zemř. 1814), vydal několik nábožných knih od l. 1785—1800, později pak: Život sv. Vlasi bisk. itd., u Dubr. 1803. 8°.

180 str., přihotovil do tisku sbírku plodův nejvýtečnějších básníkův Dubrovnických (o níž viz dole) a j.

27) *Jan Josef Lučić* z Makarské [nar. 1758, zemř. 1818], dokt. práv, kanovník, generalný provikář Makarský i apoštolský delegat Bosenský, přičinlivý spisovatel, mimo jiné starší spisy vydal následující: Skup pastirskich govorenjâ, u Mlecih 1800. 4⁰. 99 str.; Iskazanje života sv. Ivana Nepomucena, u Dubr. 1801. 8⁰. 112 str., tolikéž i modlitební knihu, v rkp. přeložil Ustanovení sněmu Tridentského a j.

28) *Matěj Santić*, rodem z Trogira v Dalmatsku, kněz a prof. na arcibisk. seminarium v Zadře, přeložil knihu o rolnictví z vlaského J. C. Gagliarda: Nauk o poljskoga težanja, u Zadru 1829. 8⁰. 148 str., týž obyčejně překládá i úředně vydávané reskripty, ohlášení a j.

29) *Štěpan Marianović*, kněz řádu sv. Františka, dal tlačiti: Institutiones grammaticae latinae idiomate illyrico, Spalati 1822. 8⁰. 277 str.

30) *Antonín Kaznačić*, Dubrovničan, tu dobu mezi svými znamenitý básník.

31) *Antonín Nagy (Nač,)* censor i revisor knih při kr. místodržící radě v Budíně, nar. 1774 v Požeze v Slavonii, přičinlivý ochotník národní literatury, vydal mimo mnohé drobné básně a jiné před rokem 1820 tištěné knihy: Život sv. Jenovefe, u Bud. 1821. 8⁰. 160 str.; Novi i stari kalendar illirički, u Bud. 1813—1823. 8⁰. s užitečnými přílohami, a v rkp. přihotovil do tisku „P. Ovidii libros tristium“ věrně a lahodně na slovanské verše přeložené.

32) *Řehoř Čevapović*, kněz řádu sv. Františka a bývalý provinciál téhož řádu provincie Kapistranské, nar. 1786 v Bèrtelovcích ve Slavonsku, zemř. 1830 v klášteře Budinském k veliké ztrátě literatury teprv v 44. r. života, vydal, kromě několik latinských knih, dramatickou hru ve verších: Josip sin Jakoba patriarke, u narodnoj igri prikazan od učenikâ Vukovarskih, u Bud. 1820. 8⁰. 140 str. tvoření výborné, a k nahoře uvedené biblí M. P. Katančiće znamenitě přispěl, ji úvodem a j. opatřil atd.

33) *Ignac Bajay* podal do tisku: Vinac angeo-

ski, to jest bogoljubne molitve i pisme, u Pešti 1821. 8°. 326 str.

34) *Karel Pavić*, rodem z Tovarniku v Slavonii [nar. 1779], předtím farář a vicearciděkan ve Vinkovcích, nyní od léta 1832 kanovník v Djakově (Diakováru), opat Biharský atd , přeložil z němčiny: Politika za dobre ljude, to jest uprave rozumnoga i kripostnoga života, u Pešti 1821. 8°. 188 str.; mimo to vydal porůznu rozličná kázaní i časoměrné básně slovenské (o nichž jinde více).

35) *Adam Filipović z Heldenthalu*, exhortator, prof. i duchovník při bisk. seminarium v Diakově, rozhojnil domácí slovesnost následujícími spisy: Razgovor priprosti iliti vèrtlar s povèrtaljem se razgovara, u Osiku 1822. 8°. 110 str. veršem; Život bisk. Antuna Mandića, u Pečuhu (t. j. v Pětikostelích) 1823 8°. 183 str., tolikéž veršem; mimo to vydal příležitostné básně po různu, kalendář v Oseku a j.

36) *Štěpán Lukić*, u král. komory uherské koncipista, vypustil na světlo: Život gospodina boga i spasitelja našega Isu Kèrsta, u Pešti 1823. 8°. 217 str.

37) *Michal Mihajlović*, farář v Dreňanech [zemř. 1830], vyhotovil: Diloredník za kripostljubnu zabavu i korist svakoga čovika, u Osiku 1823. 8°. 152 str.

38) *Adalbert Horvát* [nar. 1783], kněz řádu sv. Františka a provincialný sekretář i guardian klášterní v Požeze, obdařil své krajany sbírkou kázaní: Nediljna govorenja, u Bud. 1824. 8°. 2 d. 1113 str.; Korizmena (t. j. postní) govorenja, tamže 1824. 8°. 288 str. Govorenja od različitih svetkovinâ, tamže 1824. 8°. 336 str.

39) *Marian Jaić* z Brodu [nar. 1795], guardian kláštera františkánského ve Vukováru, administrator lokalní fary. mimo jiné tiskem obnárodnil: Istinito ispisanje čudotvorne prilike (t. j. obrazu) B. D. Marie u Radnoj, u Aradu 1824. 16°. 178 str.; Vinac bogoljubnih pisamâ, u Bud. 1830 8°. 165 str.

40) *Martin Pustaić*, major v pohraničném regim. Brodském [zemř. ok. 1818], přeložil z německého následující od nadřečeného Jaiće vydanou knihu: Indianski mudroznanac

iliti način i viština kako čovik na svitu živiti mora, u Bud. 1825. 8°. 123 str.

41) *Antonín Mihalić* z Iloku v Slavonii [nar. 1786], dokt. v bohosloví, farář i vicearciděkan v Petrovaradině, předělal z německého sbírku nedělních i svátečních kázaní: Pridike i homilie za sve nedilje i svetkovine priko cele cèrkvene godine u Novomsadu 1829—1830. 8°. 4 díly úhrnkem 1101 str., mimo to vydal mnohé básně porůznu, ku př. Oda Em. Karli Raffayu bisk., u Novomsadu 1830. 8°. Oda Fr. Vlašiću, tamže 1832. 8°. a j., v rkp. shotovil pravopis illyrský.

42) *Josef Kalasanci Mihalić*, starší bratr předešlého [nar. 1781], farář v Sotu v Slavonii, složil veliké množství rozličných básní, z nichž některé příležitostné tištěny jsou: Pisma Em. Karli Raffayu, u Bud. 1826. 8°. 27 str.; Elegia Frani Kolundjiću, u Bud. 1826. 8°. 19 str.; Narodkinja Vila P. M. Sučiću bisk., u Bud. 1828. 8°. 15 str. a j.

43) *Bartoloměj Pavlić* z Klokočevika v Slavonii [nar. 1790], dříve vicedirektor bisk. seminarium v Djakově, nyní farář ve Varoši, sepsal: Sveta govorenja za sve nedilje kroz cilu godinu, u Bud. 1827. 8°. 2 díly úhrnkem 728 str.

44) *Mikuláš Hadžić*, učitel národní školy v Zemlině, pronesl na světlo dva spisy: Cvitje istine za oplemeniti razum i popraviti sèrce mladeži, u Novomsadu 1828. 8°. 105 str.; Pripovidčice na veselje i zabavu, u Bud. 1829. 8°.

45) *Antonín Mihaly*, vysloužilý prof. gymnasialní v Požeze, dal tisknouti: Put Marianski na Bistricu, u Varažd. 1822. 8°. 56 str.

46) *Silvester Ninković*, rodem ze Slavonie [nar. 1782], kněz řádu sv. Františka i bývalý guardian kláštera Požežského a od l. 1830 Černeckého, přihotovil sbírku kázaní do tisku.

47) *František Tomić*, čestný kanovník Djakovský, farář ve Válpově i vicearciděkan, vydal: Govorenje pokopno Jos. Kiralyu, u Pečuhu 1825. 4°. 21 str.

48) *Jan Dvojak*, kanovník v Záhřebě, a *Karel Radinović*, dokt. v bohosl. a farář v Oriovci v Slavonii, přeložili

společně z chorvatského: Pobožnost k božanstvenomu sèrcu Isusa, u Zagrebu 1827. 12°. 81. str.

49) *Ambrož Matić*, kněz řádu sv. Františka, dal vytisknouti: Račun (t. j. počtárství), u Osiku 1827. 8°. 116 str.

50) *František Milinković*, farář v Sentváru v pomezí chorvatském, složil a vydal některé básně porůznu: Oda G. Šand. Alagoviću bisk., u Varažd. 1830. 4°. a j.

51) *Jan Jozepac*, farář v Oseku, vydal několik kázaní po různu r. 1830 a 1832.

Ze starších spisův této literatury přetištěny následující: *Petra Kneževiće* [kv. 1765] Muka Gosp. n. Isu Kàrsta, u Vičenci 1804. 8°. 64 str. a *Filipa z Oćevje*, Vavř. z *Ljubuški i Lukáše Vladmirovice* Nauk kàrstjanski, u Vičenci 1804. 8°. 32 str., od nejmenovaného ochotníka do tisku podané. *Innocenca Gargiće* [kv. ok. 1745] Nauk kàrstjanski, u Dubrovniku 1811. 8°. 5 archův. — *Matěje Antonína Relkoviće* [zemř. ok. 1800] Satir (mravokárná báseň) 3. izd. u Osiku 1822. 8°. 142 str. Tato znamenitá kniha ponejprv tištěna v Drážďanech 1761, podruhé v Oseku 1779. Skladatel její, onen známý grammatik slavonský, byl hejtmanem ve službě vojenské. Při této příležitosti připomeneme, že v hist. lit. slov. (Gesch. der slaw Lit. 1826) str. 263 v notě omylem stojí Relkoviće slovník, kteréž knihy nikdy nebylo, ačkoli ani Vídenský recensent této chyby nevytknul. Zavedlo spisovatele, že v některých rozpisech knih, u př. v Catal. bibl. Szécsény., na čele titule zlopověstného onoho Vídeňského srbsko-něm. a něm.-srbského slovníka (od *Theodora Avramoviće)* 1791. 8°. hned Relkoviće, hned Lanošoviće jméno chybně položeno našel. Slavonci užívají slovníkův dalmatských. — V Kaloči v arcib. knihovně leží v rukop. *Adami L. B. Patacsich* dictionarium lat.-illyr.-germ. Ms. 4°. pap. 1038, mimo registry. — Korabljica pisma svetoga i svih vikovâ svita dogadgaji poglavitih, po *Andrii Kačiću Miošiću*, u Dubr. 1822. 8°. 500 str. Jiná starší vydání mně známá jsou Benátské od r 1760, 1782 a 1802. Spisovatel jest slovůtný onen národní básník *Ondřej Kačić Miošić*, rodem z Brěsta, Františkán, o jehož Rozhovoru hned mluviti budem. Kniha tato, vypravující dějiny od nejstarších časův až do r. 1760,

vytažena jest z kronik latinských, vlaských a chorvatské Pavla Vitezoviće, a co do dějin Illyrův z domácích archivův, z pověstí a písní národních. Z tohoto posledního ohledu ovšem nemalé ceny jest. A však vypravování domácích dějin téměř slovo od slova totéž jest, které se i v Rozhovoru téhož spisovatele nachází. Škoda, že tisk tak velice nesprávný jest. Od téhož spisovatele: Razgovor ugodni naroda slovinskoga itd., u Mlecih 1801 (vlastně v Dubrovníku u Antonína Martekini 1826) 4°. 267 str. Jiná mně známá vydání této oblíbené knihy vyšla v Benátkách 1756. 8°. 396 str., t. 1758. 8°., t. 1759. 4°. 338 str., v Ankoně 1780. 4°. 318 str., v Benátkách 1801. 4°. 263 str. Jest jich i více: nebo zhusta od knihkupcův s pozadržením starších měst i let tisku přetištěna bývá. Této doby (1832) znovu vyšla v Dubrovníku, v Zadře i Terstu. Kačić opěval činy hrdin illyrských na spůsob prostonárodních písní, a sice, mohu-li co o tom souditi, nad míru zdařile s nevyrovnanou živostí a lahodností. I jest tedy a zůstane právem, cokoli Fortis naproti tomu bleptal, líbezný básník tento miláčkem národu. Nalezají se v této knize i rozpravy historické v proze o šlechtických rodech illyrských vítězův, obsahující důležité v této třídě zprávy z podání starých i z archivův čerpané. Kýžby ji nějaký nový Rumjancov někde u Didotův nebo Bodonich pod dohlédáním některého slovanského Schäfera všemu slovanskému světu ku potěše nejen správně ale i ozdobně znovu vytisknouti dal! — Cvit razlika mirisa duhovnoga, po *Tomasu Babiću* [kv. 1719], u Dobrovn. 1829. 4°. 463 str. Kniha výborná, obsahující rozličné nábožné spisy v proze i verši, v novějším vydání i od jiných spisovatelův. Dřevnější vydání jsou Benátské 1726. 4°., 1736. 4°., 1759 4°., 1802. 4°. a j.

Mezi nejznamenitější plody illyrských tiskáren patří nepochybně díla předního z básníkův Dubrovnických *Jana Frant. Gunduliće* [nar. 1588, zemř. 1638], kteráž teď teprv po dlouhém čase Dubrovnický minorita *Ambrož Marković* a knihkupec Antonín Martekini na světlo vydali. Posud vyšly: Osman, zpjevanje vitežko, u Dubr. 1826. 8°. díl 1 str. 201, díl 2 str. 268, d. 3 str. 270. Obsahuje 20 zpěvův, 2,966 čtveroveršo-

vých strof a 11,864 krátkých rýmovaných veršův, nepočítajíc v tu summu strofy na čele zpěvův od Petra Sorga postavené. Zpívá o vojně mezi Osmanem sultanem tureckým a Vladislavem královicem polským (vlastně otcem jeho králem Sigmundem III.) r. 1621 vedené. Neosobujíc si jména vlastní neboli homerické epopeje, vyniká tato hrdinská báseň vznešeností myšlének, živostí obrazův, přirozeností řeči i slohu a zvláště lahodností dokonalého rýmu nade všecky jiné plody Mus illyrských a pojišťuje původci svému slávy nesmrtelné. Dva zpěvy, 14. a 15., po smrti Gundulićově prý ztracené, dle jiných zničené, ku podivu zdařile vynahradil později Petr Sorgo. Životopis básníka i Osmana, vysvětlení historická a jinorodná ku každému zpěvu, naposledy rejstřík slov pozatmělejších přidal příčinlivý vydavatel. Téměř tím časem vydal srbský učitel v Terstu, Euthymius Popović, touž báseň z nesprávných rukopisův a s omyly bez počtu, literami cyrillskými pod tím chlubným názvem: Razna djela Jefte Popovića, u Bud. 1827. 12°. 2 č. Sám praví, že Dubrovnickou řeč zpěvce na svou Srěmskou přetvořil: ale tím přišly sladké rýmy na zmar! Vlaské příliš jalové přeložení vyšlo v Dubrovníku: Versione dell' Osmanide, 1827. 8°. 214 str. Týž Martekini vytiskl z Gundulíće i některé menší básně: Suze sina razmetnoga (naučná rozprava), 1828. 8°. 125 str.; Ariadna polužalostivo prikazanje (činohra), 1829. 8°. 78 str.; Ljubovnik sramežliv, 1829. 8°. 16 str.; U smàrt Marie Kalandrice, 1829. 8°. 19 str.; Pjesan Ferdinandu II. knezu od Toskane 1829. 8°. 15 str.; v rukopise pak má sbírku nejvýtečnějších básníkův illyrských od *Petra Bašiće* do tisku přihotovenou, z 22 dílův záležející, kterou již několikrát ohlásil, ale pro nedostatek předplatcův posavad vydati nemohl. Obsahuje díla téměř čtyřidceti básníků, v jejichž čele Držić, Vetranić, Minčetić, Hektorević, Nalješković, Vitalić, Čubranović, Dimitri, Bunić, Ranjina, Lukari, Zlatarić, Primović, Mažibradić, Gundulić, Palmotić, Kanavelli, Soltanović, Gjorgjić, Bošković, Bettondi, Sorgo a j. jasně se skvějí. Jest ovšem věc žádoucí, aby p. Martekini u všech osvícenějších Slovanů podpory nalezl, a svého předsevzetí šťastně dovesti mohl. Škoda, přeškoda, že se u Dubrovničanův ta stará,

barbarsky-divá, vlastně ani vlaská, ani slovanská, pravopisná šereď tak hluboce vkořenila, že nižádnému přirozenějšímu pravopisu, u př. Stulliho a Voltiggiho, ustoupiti nechce! V tom „Illyrském Parnassu“ jsou ovšem sklady krásot, ještě nedotknuté, studnice jazyka posud nepřebrané; ale jsou to něžné květiny do šeredných cundr a capartův zakuklené, kteréž v této podobě nikdy přízeň jiných neillyrských Slovanův získati nemohou. Třeba se tu teprv bořiti s potvorami, jako scgljêsc místo šleš, blifcgnja m. bližňa. kgnifcnici m. knižnici, oghgnjen m. ogňen, gnjoj chjesc m. ňoj ćeš, ba i — ach nastojte! gghgnjevno m. gňevno atd. Třeba zuby lámati tvrdé skořepiny, abys do měkkého jádra proniknul. A s tu práci věru není každý! Dobře praví chorvatské přísloví: preveč nemogu nit kola voziti, a opět: kaj je preveč, ni nit s kruhom dobro. — Buď jak buď, illyrický Parnas by neměl zahynouti.

Od nejmenovaných, aneb aspoň mně neznámých spisovatelův vyšly na světlo následující knihy: Priprava duhovna za pristupit na sv. sakramente itd., u Dubr. 1804. 16°. 4 archy. Novena pjesan za svetac božića, u Dubr. 1804. 16°. 1 arch. Molitva sedam bolestî B. D. Marie u Dub. 1804. 16°. 1 arch. Plač B. D. Marie, u Dubr. 1806. 16°. 3 archy. Elementi della lingua latina esposti in ital. ed illir. Rag. 1814. 12°. 18 archův. Krátko uvježbanje o pravoj ispovjesti, u Dubr. 1816. 16°. 4 archy. Nauk kàrstjanski od K. Bellarmina, u Dubr. 1812. 16°. 3 archy. Devetinja u bogomilnih zabavah provedena, u Dubr. 1828. 8°. 6 archův. Sakupljenje različitih zabavâ, u kojim se uzdàrže razmišljanja duhovna itd., u Splitu 1829. 8°. Molitve, u Oseku 1824. 12°. 280 str., nové vyd. t. 1827. 8°. 276 str., obsahuje i mnoho nábožných písní, nákladem bisk. Slavonského neb E. K. Raffay; 1. vyd. vyšlo v Záhřebě 1817. 16°. Mali katekismus, u Rici 1824. 8°. 29 str. Male povidanja, u Rici 1819. 8° 127 str. Vàrhu navlačenja kravokozicâ (t. j. o všípení neštovic), u Rici 1804. 8°. 15 str. Uvižbanje svarhu sakramenta pokore, u Udinam b. o. l. 4°. 127 str. Nauk karstianski u Jakinu 1820. 12°. 6 str. Duhovne mèrvice iliti malene molitvice u Bud. 1818. 8°., 1827. 12°. 239 str. Uputjenje

za duvan sadeće ljude, u Bud. 1822. 8°. 46 str. Jiných drobných knížek školských v Budíně tištěných zde mlčením pomíjím. V novějších časech i c. k. dvorská rada vojenská ve Vídni o přeložení školských knížek pro Slavonské pomezí laskavě pečovati počala. Důležitější knihy jsou ještě následující: z tiskův Benátských Ritual rimski, u Mletcima 1827. 4°., dle přeložení *Bartoloměje Kašiće* (v Římě 1640 4.) s malou opravou; z tiskův Dubrovnických: Pravovierstvo starih, u Dubr. 1804. 4°. 172 str.; z tiskův Rječanských: Epistole i evanjelja priko svega lita po redu missala itd., u Rici 1824. 4°. ouhrnkem 407 str., i Običaji i molitve iz rimske katol. knjige nauka duhovnoga itd., u Rici 1824. 4°. 93 str., oboje vydání ozdobné a správné, péčí a nákladem biskupa Seňského i Modrušského *Jana Bapt. Ješiće* [nar. 1746] na světlo vyšlé. Nejstarší vydání evangelií a epištol jest od kněze *Bernardina* v Benátkách 1495. 4°. 208 str. Od léta 1810—1813 vycházely v Lublaně, hlavním městě tehdejšího království illyrského a sídle pravitelstva, noviny francouzské: Télégraphe officiel, spolu i v nářečí illyrském, nikoli v krajinském neboli vindickém. O novém přeložení biblí od *Pavla Miošiće,* předtím kněze a professora v Zadře, nyní biskupa ve Spletu, jemuž šťastnějšího losu přejeme, nežli starší přeložení Bart. Kašiće a kněze Burgadelli potkal, zde zevrubní zpráva podána býti nemůže. —

Přítomný stručný přehled nejnovější literatury illyrské, jak se nadějeme, zatím aspoň k tomu postačí, aby tudy soudný čtenář o nynějším stavu jejím předběžně jaké také známosti nabyl, a o tom se přesvědčil, že některé třídy umění a vědomostí, jmenovitě bohosloví a básnictví, i v těchto posledních dvou desetiletích své vzdělavatele nalezly, naproti tomu pak jiné aneb příliš lhostejně a chudě opatrovány bývají, anebo docela poustkou leží. Katoličtí Illyrové nejen vyspělostí a věcnatostí literních svých plodin, ale obzvláště i tím Illyry řeckého obřadu znamenitě převyšují, že ve spisování knih přesného a přirozeného svého nářečí užívají, varujíce se bezchutné směsice různorodých slovných dob a mluvení spůsobův těmto oblíbené. A však z jiné strany roz-

ptýlenost široko daleko po Uhřích, Slavonii, Chorvatech, Pomoří, Dalmatsku, Dubrovnicku, Albanii atd. rozhoštěných údův samé této polovice, nedostatek sdílné vzájemnosti a společného literárního centrum, i zde zdařilejšímu zniku a zkvétání literatury nad míru překáží. Slabé síly jednotlivých ochotníkův se tím ještě více rozdrobují a ztenčují, ještoby společným jejich sjednocením mnohem větší literní záměry a podnikání nepochybně snáze v skutek uvedeny býti mohly.

Pro lepší vyrozumění tomu, co nahoře od nás povědíno o neskladnosti, nerci-li neohrabanosti pravopisu Illyrův Dubrovnických a jejich posobníkův — nebo spisovatelé i tiskaři v hořejších krajinách, t. v Pomoří (Řece) a v Slavonii, ovšem sličnějšího pravopisu užívají — klademe zde k závěrce kratičký zpěv z Gundulíće v dvojí pravopisné spůsobě, původní i české.

Ariadna, u Dubrovniku 1829. 8. str. 29—30.

Pravopisem Dubrovnickým.

Zoro ljepa, zoro bjela,
ſlatnîm stupôm nebo uresi,
ſrak objavi,
Dan donesi,
Hodi vedra, hod vesela,
Gljubovnika starza ostavi.
Bogh suncjani stavióje
ſlatnu uzdu svîm kognima,
Jur iſ morra ſrake svóje
Mechje, i k nebu put uſima,
Da sne iſaghnu tamne svjima,
Otvorene trepte occi,
Prostri prostri ſrak s' istoci,
U kòm nàmsî dan donjela.
Zoro ljepa, zoro bjela itd.
Noch s' mjesezom, i ſvjeſdami
Skuppiusc' tmastu svû koprenu
Drugo nebo svoîm igrami
Ide uresit nosech sjennu;
Zvjet na busu kìjê ſelenu

Pravopisem českým.

Zoro ljépa, zoro bjéla,
Zlátnim stúpom nebo urési, [4])
Zrák [5]) objávi,
Dán donesi;
Hodi vedra, hod vesela,
Ljúbovnika stárca ostavi.
Bóg sunčani stavio je
Zlátnu úzdu svím koňima,
Jur [6]) iz mora zráke svoje
Meće, i k nebu pút uzima,
Da sne izagnu támne [7]) svima,
Otvorene trepte oči,
Prostri, prostri zrák s istoči, [8])
U kom nam si dán donjéla.
Zoro ljépa, zoro bjéla itd.
Nóć s mjesecom i zvjézdami,
Skupivš' tmastu svú koprenu, [9])
Drugo nebo svoim igrami
Ide urésit, noséć sjenu;
Cvjét, na búsu [10]) ki je zelenu,

---

[4]) Okrášli. [5]) Světlo, paprsky. [6]) Již. [7]) Temné sny prchnou. [8]) Od východu. [9]) Oponu. [10]) Keři.

Sunze prosi, rosu pita,
Hodi draga, hod cestita,
ſemgljatèsèê uſcegljela.
  Zoro ljepa, zoro bjela itd.
  Tih kladenaz romonechi
ſove svîtlos dana draga,
Slaviz perja svâ cistechi
Vârhu ghnjeſda pjesni slaga,
Na pârscjagne hladka blaga
Sladko trepti vârh od morra,
Tanze vode vile od gorâ
Resech zvjetjem vedra cela.
  Zoro ljepa, zoro bjela itd.

Súnce prosi, rosu píta,
Hodi drága, hod čestita,
Zemlja te se je uželéla.
  Zoro ljépa, zoro bjéla itd.
Tih kladenac romonéći [11])
Zove svitlos dána drága,
Slavic pérja svá čistéći
Vrhu gňézda pjésni slága,
Na pršáňe hladka blaga
Sladko trepti vrh od mora,
Tánce vode víle [12]) od górá
Reséć cvjéťem vedra čela.
  Zoro ljépa, zoro bjéla itd.

III. Literatura Srbův řeckého obřadu od l. 1825.

Neuznávám za potřebné, uvoditi zde zevrub všech spisův srbských v posledním desetiletí od Illyrův řecké víry vydaných, zvláště proto, poněvadž drahná jejich částka již v mé historii literatury slovanské (1826) dosti úplně vyčítána jest. Dosti budiž nyní, poukázati krátce na ony, které v nejnovějším čase, asi od l. 1825, na světlo vyšly. Spisovatelé srbští mně známí jsou tito:

1) *Lucian Mušicki*, biskup Karlovecký v Chorvatech (bytem na díle v biskupské stolici Plaškách, na díle v horních Karlovcích), ozdobil Parnas srbský několika výtečnými, z částky v srbských letopisech, z částky porůznu tištěnými básněmi; k těmto posledním patří: Da bog živit Carja, otečestveno-narodnaja pjesn, v horním Karlovci 1830. 4⁰. 12 str., 2. vyd. tamže 1831. 8⁰. 4 listy, německy, církevnoslovensky a srbsky — první to cyrillský tisk z nové od Jana Nepomuka Prettnera v horních Karlovcích založené srbské tiskárny, an předtím, jak vůbec vědomo, jen v Budíně a ve Vídni v Armenském klášteře srbské knihy tištěny bývaly. — Srbljin Srbljinu, oda, tamže 1832. 8⁰., list a j.

2) *Jan Berić* z Brestovce v st. Báčské [nár. 1786], aktuar při ředitelství národních srbských škol a při výboru spravujícím jistiny nesjednocených Řekův, bytem v Budíně, dva

[11]) Pramének hrčící. [12]) Bohyně lesní.

nové spisy k předešlým svým připojil: Přitče libo sravnitelne besjede i nravstvenna poučenija za mlade i stare itd, u Budimu 1831. 8°. 140 str. z německého; Žitje Jisusa Christa, u Bud. 1831. 8°. 202 str.

3) *Jiří Zacharievič* aneb *Zachariades*, rodilý Řek, učitel dříve v Zemlině, potom v Šabci v Srbii, nyní na odstávce, vyprovodil na světlo: Rukovodstvo k slavenskoj grammatici, u Bud. 1830. 8°. 137 str., jest to vlastně jen pravopis, a sice dosti chudý a nedověcný, s některými přílohami; ale tu dobu ohlásil vydání celé grammatiky církevnoslovenské.

4) *Milovan Vidaković*, nar. ok. roku 1780 v tureckém Srbsku, od r. 1817 až do 1825 prof. na gymnasium Novosadském, nyní zde tam co soukromný učitel a vychovatel se zdržující mnohopisák, rozmnožil počet dávnějších jalových románův svých čtyrmi novými: Mladyj Tovia, u Bud. 1825. 8°. 115 str. veršem; Kassia Carica, u Bud. 1827. 8°. 252 str.; Siloan i Milena, u Bud. 1829. 8°. 264 str; Ivo Zagorica, u Bud. 1832. 8°.

5) *Joachim Vuič* z Baje v st. Báčské [nar. 1772], dříve školmistr ve Futaku, Zemlině a jinde, potom učitel novejších řečí v Terstu, Pešti a jinde, nyní v sv. Ondřeji spisováním knih se obíraje, srbský Thespis, druhdy osobně frašky po městech a městečkách provodivší, drahný počet svých čarbanin nadvršil těmito novými: Novjejše zemleopisanje cjelago svjeta (sic), u Bud. 1825. 8°. 450 str., kniha plná hrubých omylův; Putešestvije po Serbii, u Bud. 1828. 8°. 380 str., v nejednom, zvláště v psychologickém ohledu uvážení rozumného čtenáře hodný cestopis; Istino sredstvo obogatiti se i svoju kesu puniti, u Bud. 1829. 8°. 28 str.; Pribavlenije ko učilišču dobrodjeteli, u B. 1830. 8°. 202 str., samo učiliště dobroděteli vyšlo v Bud 1823. 8°.

6) Vuk *Stefanović Karadžić*, nar. v osadě Tršići v Srbsku [r. 1787], dokt. filos. a úd rozličných učených společností, r. 1830—1831 bývalý president soudní stolice okolí Bělehradského, pilný dělník na roli slovesnosti srbské, jehož zásluhy vůbec známy jsou, přispěl k dobrému řeči a literatury opět některými užitečnými spisy, jakovéž jsou: Danica, zabavnik

za godinu 1826—1829, u Beču i Bud. 12°. 4 roční běhy, poučujícího i zábavného obsahu; Srbski bukvar, u Beču 1827. 8°. 17 str.; Žitije Djordja Arsenijevića Emanuela itd., u Bud. 1827. 8°. 110 str.; Miloš Obrenović knjaz Serbii u Bud. 1828. 8°. 203 str., zvláště důležitý, již dříve v ruském nářečí v Petrohradě vytištěný životopis; od zasloužilého tohoto literatora nadějeme se v prodleném čase nové sbírky národních srbských písní, mluvnice srbské dle soustavy Dobrovského, doplňkův slovníka, vydání pohrobného díla *Lukáše Milovana Georgieviće*, bývalého učitele v Pešti [zemř. 1829] o srbském veršovnictví a j.

7) *Petr Stojšić*, advokat v Sentě v Báčské stol., přeložil z německého: Helikon ili sredstvo ukrašenija duše i usoveršestvovanija čovečeskog, u B. 1828—1829. 8°. 2 č. 301 str.

8) *Michal Vitković* z Jagru, tabularní advokat v Pešti [nar. 1778, zemř. 1829], chválený básník maďarský, v srbské řeči pozůstavil dvě dramatické hry, z němčiny přeložené: Žertva na smert, u Bud. 1830. 8°. 80 str.; Odjelo iz Triesta, vela igra, u Bud. 1830 8°. 107 str.

9) *Pavel Berić*, narozený v Moholu v stol. Báčské, advokát, od r. 1830 sekretář J. Exc. arcib. i metrop. Karlovického, nepochybně jeden z lepších spisovatelův srbských, překladatel Wielandova Agathona, některých básní Virgiliových i Horaciových atd., vydal: Zadig, Volterov roman, u Bud. 1828. 8. 137 str.

10) *Dimitr Tirol* z Čakova v stol. Temešské, předtím kupec v Temešváru, nyní pěstoun a soukromý učitel v Bělehradě srbském, mimo jiné vyprovodil tiskem na světlo: Banatski almanah, u Bud. 1827—1829. 12°. tři roční běhy; Slavenska grammatika, I. svezka, u Beču 1829. 8°. 54 str., vlastně jen elementárná nauka dle Dobrovského s některými nepatrnými přílohami, spis nezralý a malovážný; Nemačka grammatika, u Budimu 1830. 8°. 365 str.; Političesko zemlěopisanije za upotreblenije Srbske mladeži, u Beogradu 1832. 8°. 175 str.

11) *Miloš Lazarevič* z dolních Karlovic [nar. 1801], učitel v Zemlině, sepsal románek: Plemenita i silna ljubov, u Bud. 1831. 8°.

12) *Řehoř Lazić* z Čerevice v stol. Sremské [nar. 1796], professor na srbském gymnasium v Karlovicích, ohlásil léta 1827: Fizičesko zemleopisanije, ale až posavad nevydal; spisuje ruční srbsko-latinsko-německý slovník, z něhož některé úlomky na okázku v srbských letopisech tištěny.

13) *Sebastian* (předtím v světském stavu *Samuel*) *Ilić*, biskupský arciděkan ve Plašcích, složil některé básně: Genetliakon g. episk. Miokoviću, u Bud. 1825. 4°. a g., a vydal Dosithea Obradovićovu knižku: Bukvica, o níž dole.

14) *Euthymius Popović* z dol. Karlovic [nar. 1797], učitel městské školy srbské v Terstu, vystoupil na veřejnost s rozličnými cizími i vlastními díly, mezi nimiž: Suze Radmilove, po Vlahu Minčetiću Dubrovničaninu, u Bud. 1826. 12°. 36 str., báseň výborná, cyrillicí tlačená, ale nepotřebným jazyka přejinačením od vydavatele docela pokažená; Razna djela Jefte Popovića, svezka 1. i 2., Osmanida, u Bud. 1827 12°. 2 č. 414 str.; č. 3, Milošijada 1829. 8°. 300 str., tato, poslední původní tvor vydavatele, opěvá děje srbského hrdiny Miloše Obilića v 8 zpěvích a v osmeořádkových slokách, beze všeho básnického nadšení a umělecké vyspělosti; Sveslavie ili pantheon, 3 sv., u Bud. 1831—1832. 8°. oubrnkem 148 str., jedná o počátcích srbského národa, životu a dějích carův Štěpána Dušana, Lazara, vítězův Marka Kralevića, Miloše Obilića, Jug-Bogdana a j., spis nekritický, malovážný.

15) *Jiří Magaraševič*, naroz. v Adaševcích v Petrovaradinském regimentu [r. 1793], gymnas. prof. dříve v Karlovicích, potom v Novém Sadě [zemř. 1830], horlivý na roli národní literatury dělník, vydal, mimo jiné starší spisy: Ljetopis srbski, 1825—1830, u Bud. 8°. 20 svazkův, časopis v prostomluvě i verši, s přispíváním jiných, od něho co redaktora vedený; sebral některé listy nesmrtedlného obránce a rozšiřovatele srbské národní osvěty: Dositeja Obradovića pisma, u Bud. 1829. 8°. 126 str. Po jeho smrti vyšly: Duch spisanijâ Dositejevih, u Bud. 1830 8°. 126 str., výtah ušlechti-

lejších míst ze spisův D. Obradovićových; Kratka vsemirna istorija, u Bud. 1831. 8. 155 str.; v rkp. pozůstavil, mimo jiné nedokončené návrhy a zlomky, první díl latin.-něm.-srbského slovníka.

16) *Abraham Branković* z Franjeva v stol. Torontalské, studoval právní vědy v Pešti, a r. 1830 přešel do Srbska, kdež brzo potom nenadálou smrtí sešel, podav obecenstvu: Karakteristika narodâ po celoj zemlji, u Bud. 1827. 8⁰. 181 str.; Pregled istorije svemirne, u Bud. 1828. 8⁰.; Boj kod Navarina, u Bud. 1829. 8⁰. 38 str., což není epos, jak neb. Pirch mylně zpravil ve svém německém cestopise, ale kratičká historická zpráva o pověstném tom sražení; Novi zabavni kalendar, u Bud. 1830. 12⁰. 32 str. a j.

17) *Jan Hadžić*, vydávající své spisy pod obraným smyšleným názvem *Miloš Svetić*, rodem z kr. městě Somboru v stol. Báčské [nar. 1799], dokt. práv a advokat, gymn. direktor v Novém Sadě, přeložil: K. Horacia Flakka O stichotvorstvu knjiga, u Beču 1827. 8⁰. 104 str., v dvojí spůsobě, t. v hexametřích a rýmech, s přidáním latinského textu a potřebnějšího výkladu; l. 1830 vedl Letopis srbský, ku kterémuž hned od počátku až podnes mnohými básněmi i pojednáními přispíval.

18) *Basilius Joannović*, naroz. v Zemlině [r. 1792], učitel národní školy dříve tamže, nyní v Požarevci v Srbsku, přeložil z německého: Romeo i Julia, u Bud. 1829. 8⁰., sepsal román: Svetolik i Leposava, u Bud. 1831. 8⁰. 112 str.; vydal životopis: Istoria Petra Velikog, u Karlov. 1832. 8⁰. 270 str.

19) *Petr Matić* z Binguly v stol. Sremské, studoval práva ve Vídni, nyní syndikus v Kostajnici v Chorvatech, přeložil: Salomona Gesnera Dafnis, u Beču 1826. 8⁰. 130 str., Sol. Gesnera Idylle, tamže 1827. 8⁰. 261 str.

20) *Šimon Milutinović*, nar. v Sarajevu v Bosně [r. 1791], studoval v srbském Bělehradě, v Segedině a v Karlovicích byl písařem na rozličných místech v Srbsku a zakusil jak tehdáž, tak i potom nejpodivnějších osudův; l. 1819 přešed do Bessarabie, bavil se tam skládaním básní; l. 1825—1827

žil v Lipsku, z částky díla svá tiskem vydávaje, z částky v naukách prospívaje; posledního léta z jara podal se odtud do Černohory, kdež až do l. 1831 bytem byl, život dobrodružský veda; tu dobu jest policejním úředníkem v srbském Bělehradě. Spisy jeho tiskem vyšlé jsou následující: Serbianka u Lipsku 1826. 16°. 4 č. úhrnkem 709 str., opěvá v jednotlivých hrdinských zpěvích nejpamátnější děje a příhody Srbův v čas vojny domácí pod vůdci jejich Jiří Petrovićem Crným a Milošem Obrenovićem, dílo nejen pro svou básnickou cenu, ale i za příčinou nestranného soudu o věcech domácích vážné, důležité; Njekolike pjesnice, tamže 1826. 16°. 92 str.; Zorica, u Bud. 1827. 8°. 81 str., oboje sbírka drobnějších básní rozličného druhu. Milutinović jest bez odporu přední srbský básník ze strany cyrillské, jen škoda, že spanilému geniovi jeho v tom života i losu boji a pro nedostatek příslušného učeného vychování nebylo lze vyniknouti až do pravé vzdělanosti, vytřelosti a svrchovanosti uměleckého básníka, jak co do látky, tak a obzvláště co do jazyka a veršování; výtečné jeho v jiném ohledu básně za touto poslední příčinou se nikdy jměním národu státi nemohou. Mimo již jmenované spisy vyhotovil mnoho činoher a jiných básní, sebral hromadu prostonárodních písní atd.

21) *Athanasius Nikolić* ze Somboru [nar. ok. 1800], zeměměřič, nyní suppl. prof. na gymnas. Novosadském, vydal almanach: Ružica, god. 1827, 1828, 1829, 1831 (na rok 1830 nevyšlo nic), u Bud. 16°.; sbírku rozličných drobných básní: Serbski slavuj, 1827—1828, u Bud 16°. 2 č. 72 i 86 str.; román: Ljuba Milanova, u Bud. 1830. 8°. 119 str.; sebral a předělal národní povídky a j.

22) *Konstantin Pejčić* z Borova v stol. Verovitické, doktor v lékařství, nyní bytem v Somboru, sepsal činohru: Mladen i Dobroljub, u Bud. 1829. 8°. 196 str., jejíž 1000 výtiskův předplatitelům nepostačilo; začal vydávati: Rukovodstvo k sveobštem zdravlju, u Bud. 1830. 8°. 1 č. 85 str. jedná toliko o těhotnosti a porodu.

23) *Jan Steić* z Aradu, dokt. lékařství, od r. 1829 až do 1832 dvorský lékař u bratra knížete Srbského, p. Jefrema

v Bělehradě, tu dobu lékař v Zemlině, přeložil: Chr. V. Hufelanda Makrobiotika, u Beču 1826. 8°. 2 č. 650 str; sepsal: Zabave za razum i srce, u Beču 1828. 8°. 1 č. 220 str., 2 č. u Bud. 1831. 8°. 258 str., 3 č. pod nápisem: Sabor istine i nauke, u Beogradu 1832. 8°. 224 str., obsahuje různé naučné pojednání, a v dodatku 6 srbských národních rozpravných písní.

24) *Timotej Ilić*, farář v Sanadě v stol. Torontalské, vydal román: Erbija, princeza afrikanska, u Bud. 1827. 8°. 158 str.

25) *Eustathius Mihajlović*, advokát i bývalý městský sudí v Bečkereku v stol. Torontalské, sepsal podobněž román: Cvet nevinosti ili Dobrivoj i Alexandra, u Bud. 1827. 8°. 250 str.

26) *Jan Pačić* [nar. 1771], c. kr. ritmistr, od několika let v odstávce, dříve v Soboticích a Novém Sadě, nyní v Rabu žijící, zpěvec neunavený, vydal sbírku svých lyrických básní: Sočinenija pjesnoslovska, u Bud. 1827. 8°. 680 str.; přispěl ke Kollárovu Jmenoslovu 1828. 8°.

27) *Jan Štěpán Popović* z Vršce [nar. 1807], v čas svého studování na universitě Pešťanské sepsal drahný počet knih zábavných, z nichž známější jsou: Nevinost ili Svetislav i Mileva, u Bud. 1827. 8°. 107 str. smutnohra; Boj na Kosovu ili Milan Toplica i Zoraida, u Bud. 1828. 8°. 288 str. román; Život Djordja Kastriota Skenderbega, u Bud. 1828. 8°. 127 str. životopis s přiloženými písněmi o Skenderbegovi z Kačiće; Miloš Obilić, junačko pozorište, u Bud. 1828. 8°. 116 str. rytířská činohra; Naod Simeon ili nesrećno supružestvo, tragedija, u Bud. 1830. 8°. 122 str.; Laža i paralaža, veselo pozorište, u Bud. 1830. 8°. 63 str.; mimo to vydal některé drobné básně porůznu a v Letop. srb.

28) *Julia Radivojevićova* z Vršce [nar. 1799], manželka krejčířského mistra v Pešti (o niž více v J. Kollárově Výkladu ku Sl. Dc. 1832. str. 302), vydala malý almanach srbský: Thalia, u Bud. 1829. 16°. 58 str.; v rkp. přichystala rozličná pojednání a smíšené básně původní.

29) *Štěpán Aćimović*, učitel národní školy ve Vinkovcích v Slavonii, vystoupil s několika rozpravnými básněmi:

Vitežstvo srbsko, u Bud. 1829. 8°. 62 str., mimo jiné drobnůstky příležitostné.

30) *Jan Čokrljan*, nar. v Bečkereku, dříve učitel v Bílécrkvi, teď polní kaplan při německo-banatském regimentě, zhotovil dva romány: Ogledalo dobrodjeteli, u Bud. 1829. 8°. 182 str.; Poljska Ljubičica, u Bud. 1830. 8°.

31) *Jiří Lazarenić* z Iregu v stol. Sremské, právník, vydal sbírku naučnou i zábavnou: Cvetje, sočinenija i prevodi za poučenije, uveselenije i zabavu, 1—2. sv., u Bud. 1829. 12°. 183 str.

32) *Lazar Lazarević* z Karlovic [nar. 1805], advokát a od r. 1830 prof. na gymn. Novosadském, sepsal činohru bezejmenně vydanou: Vladimir i Kosara, u Bud. 1829. 12°. 135 str., přispěl k Letop. srb. a j.

33) *Josef Milovuk* z Trpiny v stol. Sremské [nar. 1787], kupec a měšťan v Pešti, horlivý, neunavený podporovatel srbské slovesnosti, vydal množství knih na svůj náklad a k vyhotovení některých i sám přispěl: Luna za god. 1831, u Bud. 12°. 126 str., maličký almanach; Začatije Matice srbske Protak a j.; v rkp. chystá do tisku: Ruční obchodní slovník v 6 jazycích.

34) *Theodor Pavlović* z Karlova v stol. Torontalské, advokát v Pešti, přeložil z Wielanda: Simpatije, u Bud. 1829. 8°. 112 str.; od r. 1831 vydává Letopisy srbské.

35) *Živan Theodorović* rodem ze Smedereva v Srbsku, vydal: Život Stefana Jakšića, č. 1., u Bud. 1829. 12°. 142 str.

36) *Spyridon Alexijević*, farář v Zadře v Dalmacii, předělal z vlaského původní Chesterfieldovo dílo: Rukovodstvo čelovečeskog života, u Bud. 1830. 8°. 216 str.

37) *Basilius Čokrljan* z Melenic v stol. Torontalské [nar. 1806], posluchač dříve lékařství, potom matematiky v Pešti, podal obecenstvu: Chudožestvo otvratiti bolesti, u Bud. 1830. 8°. 166 str.; a s pomocí jiných: Srbski rodoljubac, u Bud. 1832. 8°. 160 str., spis pokračující, v prose i verši.

38) *Štěpán Marković*, učitel v Koprivnici v Chorvatsku, přeložil Kramerův románek: Vozarska djevica (das Schiffermädchen), u Karlov. 1830. 8°. 132 str.

39) *Pavel Roža Mihajlović*, rodem ze Somboru, kupec v Temešváru, přetlumočil známou Kocebuovu činohru: Krstonosci, (křížovníci, Kreuzfahrer), u Bud. 1830. 8⁰. 128 str., na niž se přes 1600 předplatitelův shluklo!

40) *Pavel Stamatović*, rodem z Jakova v stol. Sremské, od r. 1832 diakon při církvi Pešťanské, vydával po čtyři léta ročník na spůsob Letopisův srbských zřízený: Srbska pčela ili novi cvjetnik za god. 1830—1833. u Bud. 8⁰. 4 svazky, liché ceny.

41) *Petr Virovac*, advokát v Oseku slavonském, pronesl na jevo: Osnovi glavokrivnog (sic) madjarskog prava (t. j. elementa juris criminalis Hungarici), u Bud. 1831. 8⁰. 110 str.

42) *Demetrius Vladisavljević*, rodem z Kuzmina v stol. Sremské [nar. 1789], učitel národní školy v Terstu, přeložil z vlaského jazyka paedagogickou knižku: Otac ili misli čedoljubivog otca, u Karlov. 1832. 12⁰. 95 str.

43) *Petr Demelić* z Pánjeva v Krašovské stolici, šlechtic, přeložil z Homerovy Iliady tři první zpěvy: Omirova Iliada s Ellinskog prevedena, 1—3 pesma, u Bud. 1832. 8⁰. 69 str., přízvučným hexametrem, dosti sice věrně, ale, jak se zdá, s lepší známostí řeči řecké, než srbské.

44) *Antonín Arnovljev*, rodem ze Segedina [nar 1808], právník v Budíně, sepsal drahný počet činoher, kteréž tiskem ohlásiti míní; vydal Virginia, ili krvava žertva osvoboždenija, žalostno pozorišče u 4 dějstv. po rkp. maďarskom, u Bud. 8⁰. XIII a 92 str.

45) *Filip Peić* (zem. 1829), *Štěpán Stefanović* (zemř. 1826), *Vladislav Čikoš* právník, *Jakub Živanović*, gymn. prof. v Karlovicích, *Adam Dragosavljević*, učitel ve Vukováru, a někteří jiní, vydali rozličné drobné, nejvíce příležitostné básně po různu.

Některé starší knihy znovu přetištěny, jiné z rukopisův pozůstalých teprv nyní na světlo vydány, několik jich i bez označení jména spisovatelova vyšlo. Pominouce malichernosti, zmíníme se jen o důležitějších spisech. *Jana Raiće*, bývalého

archimandrity kl. Kovilja (zemř. 1801) „Istorija raznych slavenskich narodov,“ již r. 1823 v Budíně znovu tištěna beze vší i sebe menší proměny. Slovútného srbského mudrce, *Dosithea Obradoviće* (zemř. 1811), jehož sbírka psaní již nahoře dotčena, dva pozůstalé spisy ze tmy zapomenutí na světlo vyprovozeny: Christoithija siréč blagyj obyčaj i vjenac ot alfavita (nákl. Jos. Milovuka), u Bud. 1826. 12°. 119 str., vlastně nauka mravopočestnosti a zdvořilosti pro mládež, z řečtiny okolo roku 1770 přeložená; Prvenac, Ižica, ili *Dositejeva* Bukvica, izd. *Sev. Ilić,* u Karlov. 1830. 8°. 168 str., knížka výborností obsahu i přesností řeči celé haldy novějších srbských čarbanin daleko převyšující. Zavírá v sobě mravná poučení v příjemném oděvu pro lid pospolitý; a jest to ona pověstná „bukvica“, kterouž Obradović, tento srbský Sokrates, krásotou své učenky nadšený, léta 1770 v dalmatském Plavně sepsal, a která tehdáž v tisícerých přepisech po Dalmacii a všem Srbsku roznešená tak podivně v probuzující se z mravného i umného sna národ srbský účinkovala. Týmž časem i Novosadský knihkupec K. Kaulici z nesprávného rkp. tutouž knižku vydal: Bukvice, u Beču, 1830. 8°. 79 str. Týž knihkupec při znovu vypuklé maďaromanii, starou uherskou gramatiku *Petra Petroviće*, od r. 1795, novým titulem s r. 1831 opatřil, a na r. 1831—1833 vydal ve Vídni kalendář v 4°., ovšem mnoho ozdobnější nad obyčejný Budinský. Z církevních knih některé v Budíně znovu tlačeny, jmenovitě: Služebnik (liturgiář), 1826. 4°. Tamže biskup Budínský *Dionysius Popović* (zemř. 1828) podal do tisku: Damaskinova djela filosofičeska itd., 1827. 4°. 408 str., známé bohoslovné dílo tohoto otce. Nákladem kupce Milovuka vytištěna modlitební knižečka: Molitvy vo vremja božestvenyja liturgii, u Bud. 1831. 32°. 1 arch.

Budinská tiskárna, mající posavad výsadu na tisk knih cyrillských, vydávala všeliké drobné knížečky církevní i školské. Poněvadž tento výsadní list, jehož rok vyplynul, podnes ještě obnoven není, aniž snad v celosti více obnoven bude, naděje jest, že v krátkém čase i na jiných místech cyrillské tiskárny zavedeny budou. A v skutku v horních

Karlovicích p. Prettner tiskárnu svou i cyrillskými čtenami již zásobil, a posavad několik srbských knih dosti ozdobně vytiskl. Ve Vídni v klášteře Armenském, jakož vědomo, i cyrillským písmem se ode dávna tlačí. Nejnověji v *Srbském Bělehradě* od mistrův zahraničných a s velikým na to vedeným nákladem zaražena knížecí tiskárna, a překrásnými literami cyrillskými i latinskými i vším potřebným ústrojím úpravně zásobena. Knihy tam posavad tištěny jsou následující: (na obálce) Srbska stihotvorenija, sočiněna od *Kovačevića* i *Stamatovića*, u Beogradu kod Gligorija Vozarovića 1832; (vnitř:) Pesma o slučajnoj buni Srbâ protiv daijá i o srećnom izobraženju njini narodni dělâ, sastavljena *Gavriilom Kovačevićem* itd., u Beogradu u kňažeskoj srbskoj pečatni 1832. 8°. 62 str., po čemž neprostředně následuje nový nápis: Srbskom rodu spisano i posvećeno od *N. Stamatovića* itd. 63—86 str.; první, o srbském pozdvižení proti Turkům jednající báseň, vyšla poprvé v Bud. 1804. 8°. 56 str., druhá některé národní důležitosti za předmět mající v Bud. 1806. 8°. 24 str.; onéno původce jest knihovazač v Zemlině ještě žijící, této c. k. vojenský oficír r. 1810 zemřelý: obě básně co do ducha i slohu ničemné, svým nic naplat, sousedům, jichž šetřiti i dlužno i rádno, ku pohoršení. Dále: *Joana Steića* Zabave na razum i srce, 3. č., 1832. 8°. (viz nahoře). Kniha tato příčinou pravopisu knížeti a jeho radcům neoblíbeného hned po vyjití zničena, potom pak s proměnou pravopisu znovu tištěna jest. *Dimitrija Pantelejmona Tirola* Geografia 1832. 8°. (viz nahoře). Pak Zabavnik za 1833 godinu, sočiněnije *Dimitria Davidovića*, u Beogradu 1833. 16°. 223 str. (Obsahuje kalendář, rozpis vlády a úřednictva, č. schematism, zábavné i naučné rozpravy, básně, pohádky, přísloví atd. Tisk překrásný! Spisovatel, knížecí sekretář, poslán na počátku r. 1833 do Cařihradu). Již roku 1831 začali v této tiskárně rozličné úřední písemnosti, pasy, měnné listy, ohlášení cholery, protokoly atd. tlačiti; z jara 1832 vydáno i číslo srbských novin na okázku, samo však pořádné vydávání novin až posavad ještě pohříchu ve skutek uvedeno není. Máť tedy ta nová srbská obec nástroj k rozšíření osvěty mnohomožný a velecenný; jehož však

účinnost nejvíce od toho záviseti bude, které ruce napotom jím pohybovati budou.

Z tohoto stručného přehledu nejnovější srbské literatury bedlivě rozvážlivý čtenář snadně sám pozná i světlou a potěšnou, i pošmournou a neveselou literního tohoto sadu stránku. Nemůže mu nebyti s podivením, že při tak hojném počtu dělníkův na roli veřejné národní vzdělanosti a osvěty, některé toliko její brázdy a hřádky zorávány a bujnou buření vysazovány bývají, anto naproti tomu jiné, kteréžby rannější a zdravější ovoce nésti měly, docela poustkou leží. Vyrojilo se v těchto posledních osmi letech tolik nechutných, potuchlých, nákažlivých románkův, činohřiček a zábavných spiskův, kolik nikdy posavad; ale u prostřed trnovatého, planého tohoto lesu sotva kde tam jeden nebo druhý plodonosný štěp vyniká. Spisův nábožných, mravných, naučných, řemeslnicky-hospodářských, kterýmižby se srdce šlechtilo, užitečné nauky mezi lidem rozsívaly, a tudíž pravé osvětě národu napomáhalo, veliký tu nedostatek: téměř nikdo se o ně nestará, nikdo jich nepodává, a protož i nikdo nepohledává. Není-liž to hanba, že v celém tomto přeběhu let od kněží srbských ani jen jedna sbírka kázaní, postilla, biblická historie, prostonárodní nauka bohoslovní, mravopis, modlitebník, slovem, ani jen jedna opravdu vzdělavatedlná, nábožná kniha na světlo vydána nebyla, ješto naproti tomu literatura katolických Illyrův, Chorvatův a vindických Slovencův takovýmito, nadíle výbornými, spisy opravdově oplývá! Vyjmeme-li několik učených a všeliké cti hodných mužův, jejichž i spůsobilost, i snažení, i zásluhy my vděčně uznáváme, kdož jsou, prosím, mezi Srby, kteříž se spisováním knih obírají? Jsou to anebo nevyspělí mladíkové, kteří, sotva vyproštění z těsnější vazby gymnasialního cvičení, dostanouce se na lyceum neb universitu, začasté s úplným zanedbáním svých studií, z pouhé nezřízené ctižádosti a pro zisk, celé haldy knih, obyčejně přeložení z němčiny s utajením jména původopisu, sypají; anebo lidé za vychováním i povoláním svým ze všech ke spisování knih potřebných propravných vědomostí dočista vyzutí a zobnažení. Zname-

nati pak sluší, že v předešlém rozpise *nynější* stav a úřad spisovatelův označen, a že z těchto přemnozí, zvláště mladší, vyčítané tam knihy v čas svého bytu na školách vydali, později docela oněměvše. Jakouž tedy cenu mohou míti plodové takovýchto buď nevyspělých, buď necvičených umův? Štítilbych se o tom i mluviti, kdybych jen soukromný svůj soud o věci, kterouž si ošklivím, vynášeti měl, tím více, poněvadž každá, i sebe mírnější a sebe spravedlivější domluva jen k rozdráždění, nikoli k napravení nesmyslně svéhlavých vinníkův posloužiti může: ale však se zastírám a zmužuji tím, že nepříznivý tento soud není toliko mé osobné domnění, nýbrž jest výrok samých osvícenějších Srbův, a jmenovitě samých čelnějších spisovatelův v tomto rozpise uvedených. A naposledy pravdy vyznání, padni co padni, kde tam průchod míti musí. Zaplašeno jsouc tím nezbedným hlukotem nedoperných čejek a vran, utichlo těch několik sokolův a orlův, kteří ještě zde tam, z lepší doby dochovaní, o samotě hnízdí. A však i u samých těchto nováčkův ten pisácký svrbot jen za několika málo let trvá: potom, jakoby z vytržení k sobě přišli, obyčejně oněmějí na věky. Nepochybuji, že pro stud, nebo i samo nevinné připomínání jejich dřevních spisův již je k omrzelosti a hněvu popuzuje; ještoby právě na opak ve zralejším věku zralejší ovoce vydávati měli. Všudy, i v samé literatuře, tuto sice k slušné žalosti, kupecký, po okamžitém zisku bažící národa duch se jeví. Tato nákaza zarazila hned z počátku i chvalitebnou jináče společnost, matici srbskou, všeliké bez rozdílu spisy, i sebe jalovější romány a babské povídky beze všeho ohledu na podporování pravé národní osvěty, jediné pro pouhý zisk, vydávající. Ale snad při takovémto zanedbání hlavního účelu každé literatury, t. rozšiřování nauk užitečných a věcnatých a tudíž napomáhání mravné i umné osvěty národu, aspoň přirozený jazyk prospěšně vzděláván bývá? Líto nám, že ani tomu přisvědčiti nemůžeme. Vůbec vědomo jest, že u Srbův řeckého obřadu od nejdávnější doby až podnes, za příčinou přijmutí knih liturgických od Slovanův bulharských, vedle přirozeného domácího nářečí, i tak řečené církevnoslovenské, od sousedův

s oněmi knihami přinešené, se vkořenilo a v obvyklost vešlo. Tudíž již v starých původně srbských písemných památkách, u př. v listinách srbských králův, v zákonech Dušanových a j., panuje jazyk nečistý, z dvojího nářečí, domácího srbského a cizího církevnoslovenského, podivně smíšený. Později, po úplném přejinačení starého církevnoslovenského jazyka od Rusínův a Rusův, po zkvetnutí novější ruské slovesnosti od času Petra Velikého, a po rozvodnění po Srbsku knih církevních i světských na Rusi tištěných, přimícháno k onomu starému zadělání od neumělých, otrockých následovníkův konečně ještě nesčíslné množství rusinských a ruských spůsobův slov, odkudž nová, až nadto strakatější směsice spisovatelského jazyka mezi Srby povstala, jejížto řečová látka zavírá v sobě slovní doby čtverých původně rozdílných nářečí, t. srbského, starobulharského, rusinského a ruského. V novějších časech Dosithej Obradović, a ještě mnohem uměleji a zdařileji Vuk Stefanović Karadžić, tuto potvornou a bezchutnou směsici pilně odvarovati, a naproti tomu čistému srbskému nářečí přirozeného jeho práva úsilně hájiti počali. I nalezli oni sice, jakž se toho nadíti lze, jak z jedné strany veliké množství slepých a svéhlavých protivníkův, tak také z druhé strany znamenitý počet ochotných následovníkův. Po mnohých, tytýž hnusných rozepřech a literárních půtkách, zdá se, že poslední strana, aspoň co do základu a v theorii, dokonale zvítězila: nebo dnes již téměř všickni srbští spisovatelé na tom se výslovně snášejí, že národnímu učiteli jen národního jazyka, a tudy spisovateli srbskému jen přirozeného srbského nářečí užívati sluší. A však při všem při tom zapříti nelze, že ta potvorná směsice již příliš hluboko do života samého se vkořenila, tak že bez přednášení čistého srbského jazyka ve školách sotva se nadíti lze, aby kdy docela zahlazena býti mohla. Směsice ta v samém skutku, bohužel, jak předtím tak i nyní, téměř ve všech knihách více méně panuje, čehožbychom nestrannému čtenáři snadně dokázati mohli, kdyby zde k tomu místa bylo. Sami nejochotnější a nejpřednější posobníci Vuka Stefanoviće Karadžiće, pro neumělost, tytýž a zhusta, chtějte oni neb nechtějte,

v nesrbské slovní doby ubíhají, jakž se o tom znatel nářečí slovenských snadně sám přesvědčí, jestli jen vyložené nahoře tituly kněh pozornou myslí přetříbí; neb slova, jako knjaz, sovjet, sočinenije, usoveršestvovanije, putešestvije, pribavlenije, čelovečeski, božestven a j. místo knez, savjet, djelo č. izvod, usvršenost č. savršenje, putovanje, dodatak, čovečanski, božanstven, u prostřed srbských nepříjemně mu v oči bíti budou. Že nám přirozený sloh ve spisech katolických Illyrův lépe chutná, nežli makaronická směsice Srbův řeckého obřadu, tomu snad mnozí mezi těmito, jakož nějaké buď strannosti buď neumělosti, smáti se budou; před učenými Čechy v té příčině důvody se ohrážeti netřeba. Abychom jim pak celou tu věc ještě lépe, a takořka makavě, najednou vyjádřiti mohli, zavíráme tuto zprávu věrným následováním srbského slohu v českém jazyku. Coby, medle, k tomu pověděly něžné Češky, co kovaní Čechové, znatelé přirozeného svého nářečí, kdyby některý národní básník asi takovouto českou, polskými, lužickými a uherskoslovenskými zvuky proplétanou písní uši jejich lákati počal?

Leda-Srbsky.	**Leda-Česky.**
Preobraženije.[13]	Przemienienie.[13]
Il *plačúšća*, il *smějúšća*	Buď *płacząca*, buď *śmieiąca*,
Orošáva oči rájne,	Rajské oči orošuje,
Vlást učárat *iměјúšća*	Moc očarovat *maiąca*
Ukrašáva zvjézdosjájne.	Hvězdoblesky okrašluje.
Kade *skórbi*, *uninije*	Když se *smęci*, *nayslubnější*
Podražňejše čára spori;	*Bolosčž* její kouzlí spory;
Ňój veséle *jošć* vedrije	Veselost *ešte* jasnější
Ot nebesa líce tvori.	Jí nad nebe líce *tvorí*.
Smjéši kad se u žalosti,	Když se směje, od radosti
Sve nas *vobšće* oživľáva;	Všech nás *calkom* obživuje;
Snuždi kad se u žalosti,	Když si *stęsknie* od žalosti,
Onda i nás *oskorbľáva*.	Tehdáž i nás *zasmęcuie*.

[13]) Z tištěné zbírky básní J. P. Vytčená slova se příčí obdobě srbské; jiná, jako spori, zri a t. d., ač odjinud čerpaná, aspoň srbský ráz mají. Ostatně smęci, zasmęcuie jsou staropolské (nv. pl. smuci, zasmucuie), rozpaczam (t. zoufám) atd. polské, ešte, calkom (t. celkem, cele) uherskoslovenské, bolosčž h. lužické, najslubnější, tvorí, otměny, staročeská slova a slovní doby.

Preobrazla kak' je mene,	A kterak mě tak promění,
Sáma se i blága dívi:	I sama se blahá diví:
Sad *otčajem* bez *otmjene*,	Teď *rozpaczam* bez *otměny*,
Venút zri me svaki živi.	Vadnout mě zří každý živý.

IV. Literatura vindických Slovanův od r. 1820.

Literatura třetího odvětví kmene Illyrského, t. vindických Slovanův v Krajině, Korutanech, Štýrsku a v západních Uhřích obývajících, teprv na prostředku 16ho století přičiněním několika horlivých reformatorů vznikla. Z nejstarší doby jen některé, drahocenné sice, ale malicherné zůstatky nářečí vindického v rukopise nyní v Mnichově chovaném věku našeho došly; odtud, t. asi od 10ho nebo 11ho století až do r. 1550, v kterémž *Primoš Truber* s pomocníky svými vindické knihy nejprv v Němcích, potom v Lublani vydávati počal, hustá, žádným světýlkem nepojasněná tma kryje stav a proměny jazyka tohoto. V běhu 16ho století vystoupilo za průvodnictvím Truberovým ještě asi deset jiných spisovatelův na roli domácí literatury s rozličnými nejvíce nábožnými spisy, jako s katechismy, modlitebními knížkami, kancionaly, postillami, biblí a t. d., a ranní záře národního, třebas ještě v ouzkých mezích zavřeného spisovatelství vesele se zabřeskovati počala. S vyhynutím nekatolíkův v těch stranách [1595] přestalo i toto první literní snažení u národu toho téměř docela; a drahně uplynulo času, dříve než řeč a literatura materská, jako samolet, z popele svého zkříšená, k novému, čerstvějšímu životu se probudila. Od počátku 17ho století až do druhé polovice 18ho věku nepočítá se více než asi dvacet vindických spisovatelův, vydavších některé, ponejvíce nábožné, co do řeči a obsahu ovšem malovážné knihy, vyjmouc několik grammatických a slovnických, na díle tištěných, na díle v rkp. ležících spisův. Ale asi od r. 1770, v kteréžto době téměř po vší rozlehlé říši rakouské vůbec pro vědy a umění příznivější epocha nastoupila, počet národních spisovatelů v Krajině, Korutanech a Štyrsku znamenitě zrostl, a čehož předtím nebylo, knihy již i jiného, nejen nábožného obsahu,

hustěji na světlo vycházeti počaly. Od r. 1770 až do konce minulého století pojevilo se mezi Vindy asi padesát spisovatelů v jazyku materském, k nimž od r. 1800 až podnes ještě jiných padesát přistoupilo, a počet knih nimi vydaných v též míře se rozmnožil. V této novější době o rozšíření a zvelebení vindické literatury nejvíce se přičinili jak spisováním a vydáváním knih, tak vůbec i svým příkladem, vynaučováním, pobádáním, pomáháním a t. d., slovutní muži *Juri Japel* [umřel 1807], *Žigmunt* svob. pán *Zois* [umř. 1819], *Valentín Vodnik* [umř. 1819], *Jernej Kopítar*, biskup *Matevž Ravnikar*, *Urban Jarnik*, *Peter Dainko*, *Frant. Seraf. Metelko* a jiní. Vznešený vlastenec, biskup M. Ravnikar vystavil ve spisech svých vzor přesné a přirozené prosy, a tudíž novou, až potud neznámou cestu k vysokému cíli krajanům svým proklestil: umělejšímu básnictví, zdá se, teprv nyní, za zjevením se péčí Kastelicovou „Krajinské Včelky,“ a za průvodnictvím výborného Prešerna i jiných mladých básníkův, lepší doba nastává. Léta 1815 učitelská stolice pro řeč a literaturu slovenskou na lyceum Lublanském zaražena; na universitě v Hradci řeč ta se také, ačkoli jen mimořádně, přednáší. O grammatickou ústrojnost jazyka, zvláště o uvedení prostějšího, důslednějšího pravopisu osvojením si ve drahném počtu nových, k latinským přimíchaných liter, veliké u dnešních vindických spisovatelův namáhání, a však, jak to obyčejně při takových novotách bývá, i ne bez zámeznosti, odporův, literních roztržek a půtek, jakž o tom čtenářům musejního časopisu, a sice v ročníku 1832 sv. 4. str. 443—454 obšírná zpráva dána. O vyhovení jiným potřebám národní literatury, o rozšíření okresu jejího ještě vždy až příliš zouženého a téměř okolo samých nábožných spisův se otáčejícího, o prostonárodní i vyšší básnictví, o knihy zábavné, naučné, vědecké a t. d., bohužel, mnohem menší tu péče! Nechtíce dál v takováto a těm podobná trnovatá rozjímání se zapouštěti, obrátíme zřetel svůj na nejnovější plodiny literatury vindické, vyčítajíce je pořádkem spisovatelův, se zachováním původního spůsobu psaní jmen a nápisův knih. Spisovatelé od r. 1820 nám známí jsou následující:

1) *Matevž Ravnikar*, aneb, jak sám obyčejně jméno své podpisuje, *Raunicher*, narozený ve Vači v hořejším Krajinsku r. 1776, bývalý professor bohosloví na lyceum Lublanském, direktor filosofických nauk a kněžského seminarium, kanovník tamější biskupské stolice, potom gubernialní rada (referent v duchovních a naukových důležitostech) v Terstu, nyní biskup v témže Terstu a v Capo d' Istrii. Znamenité zásluhy tohoto osvíceného preláta o školy, jazyk, literaturu a osvětu národní všickni Slovenci jednomyslně s vděčností uznávají a velebí. Jeho účinlivost při lyceum, co do mravů a vzdělanosti studujících, nejdobročinnější plody nesla. On národní řeč a literaturu nejen jako spisovatel několika výtečnými spisy obohatil, ale obzvláště i tím znamenitě napomohl, že jeho horlivým přičiněním učitelská stolice řeči slovenské na lyceum Lublanském r. 1815 založena jest. Řeč slovenská počtena od r. 1817 mezi řádné předměty naukové pro všecky posluchače bohosloví v 2hém roce, mohouc spolu i od jiných učňův na veřejných čteních dle líbostí pilňována býti. Čímž především u velebného duchovenstva Lublanského biskupství (počítavšího r. 1831 do 548 údův) pozornost na materský jazyk obrácena, a potřeba dokonalejšího se v něm pocvičení dokázána jest, v kterémžto jazyku až potud málo kteří kněží a jiní vzdělanější vlastenci i jen náležitě se vyjádřiti, nerci-li čistě a pravidelně psáti pečlivi byli. Neméně horlivě a zdařile vznešený tento vlastenec přispěl spisy svými k uvedení vlastnější a přesnější prostomluvy slovenské místo obvyklého starého, rozličnými cizoi chybomluvy nakvašeného šeradu. Sloh jeho přirozenou slovenskou, od germanismův očiděnou skladnou, tolikéž umělým osvojením si dobrých na díle zastaralých kořenných slov a obecných spůsobův mluvení patrně nad posavadní vyniká; a cokoli od některých, jak to bývá, novotou věci a ještě více nemotorností přes čáru zabíhajících následovníků vybídnutých „starověrcův“ na nemístnost tohoto novějšího slohu naříkáno, předce příti nelze, že, jestli spisovní jazyk v Krajinsku v těchto posledních časích co do přesnosti a mluvnické správnosti nějaké dokonalosti nabyl, toho zásluha,

vedle Kopitara a Vodnika, zvláště Ravnikarovi a jeho cvičenějším postupníkům, jmenovitě Metelkovi, Potočnikovi, Zalokarovi a j., přičtena býti musí. Připomínajíce jen běžně některé jeho starší spisy: Perpomozhnik bogá pràv ſposnati in zhaſtíti, v' Lublani 1813. 8⁰. 1816. 8⁰., Sgodbe ſvetiga piſma, v' L. 1815—1817. 8⁰. 3 d., Male poveſti sa ſhole na kmetih, v' L. 1816. 8⁰., knížečka původně od *Janeza Debevca* přeložená, ale od Ravnikara co do slohu poopravená; vytkneme zde novější: Sveta maſha, v' Lublani 1826. 12⁰. 238 str., známá modlitební knížka, prvotně od *Jurja Gollmayrja* přesloveněná (v' L. 1783. 12⁰.), a do r. 1811 jedenáctekrát tištěná, r. 1813 od Ravnikara znovu přeložená, a v tomto novém oděvu posavad již pětkrát vydaná, Kerſhanſki katolſhki nàvuk, v' L. 1822. 8⁰. 260 str. Při některých z těchto spisův jméno spisovatelovo doloženo není.

2) *Urban Jarnik*, rodilý Ziljec (Geilthaler), předtím kaplan při biskupském chrámě a městské faře v Želanci, nyní farář v Moosburgu blíže Celovce v Korutanech, „muž, jak dí Primic, ke všemu, což vznešeného, dobrého i pěkného jest, neuhaslým ohněm milosti zažžený.“ „Srdce ctihodného tohoto kněze, mluví týž dále, vřeť neukojenou horlivostí po krásném, úpravně skladném jazyku materském a jeho vzdělání, jakovéž horlivosti bychom každému, o vážnosti svého vznešeného, svatého povolání rovně živě přesvědčenému národnímu učiteli nejen rádi propouštěli, ale i z té duše přáli.“ (Nemſhko-ſlov. branja ſ. 64.) Mnohé vzorové básně tohoto vlastence, z částky i německým výkladem opatřené, vyšly v časopise „Carinthia“; některé z nich i do sbírky „Krajinská Včelka“ vtaženy a znovu obnárodněny jsou. V jeho jazykozpytných spisech se jeví duch střízlivě skoumavý, zřetel svůj nade všecko k tomu, což prakticky užitečného i důležitého jest, obracející. Mimo starší spisy: Sbér lépih ukov, v' Zelovzu 1814. 12⁰., Sadje-Reja, v' Z. 1817. 8⁰., náležejí sem: Jedro kerſhanſkih reſníz, v' Z. 1820. 8⁰. 134 str., Sammlung altslaw. Wörter, welche im wind. Dialekt fortleben, Klagenf. 1822. 8⁰. 79 str. Versuch eines Etymologikons der slowenischen Mundart, Klagenf. 1832. 4⁰. 243 S. Od něho vydána s některými

opravami i mluvnice *Osvalda Gutsmanna:* Wind. Sprachl. 6te Aufl. Klag. 1829. 8⁰. 108 str., a nemýlím-li se i nedělní a sváteční evangelia r. 1821, snad ještě i některé jiné knížky.

3) *Peter Dainko,* kaplan při městské faře v Radgoni, nejčelnější a nejplodistvější spisovatel mezi vindickými Slovany v Štyrsku. Zásluhy jeho v národní literatuře tím větší cenu do sebe mají, poněvadž on mezi svými ve Štyrsku, právě tak jako Jarnik v Korutanech, při všem vlasteneckém počínání ještě až příliš o samotě stojí, a cokoli činí, o své vlastní ujmě a síle činí. Až posavad do dvaceti rozličných spisův vydal, z nichž zde jen novější ze jména stůjte: Lehrbuch der wind. Sprache, Grätz 1824. 8⁰. 344 str., mluvnice s obzvláštní pilností sepsaná, co do obsahu i methody, důvodností, bohatstvím i srozumitedlností velecenná, co do pravopisu novou cestu razící, a — ne bez úsilného odporu jiných, nové litery krajanům svým poroučející: Abezedna knishiza, v' Gradzi 1824. 8⁰. 29 str., Kmet Isidor, v' Gr. 1824. 8. 140 str., známá kniha z německého Chr. Schmida, Opravilo ſv. meſhe, v' Gr. 1824. 8⁰. 1826. 8⁰. 154 str., Veliki katehisem, v' Gr. 1826. 8⁰. 200 str.; Listi ino evangelji, v' Gr. 1826. 8⁰. 248 str. Sto zirkvenih pesmi, v' Gr. 1826. 12⁰. 258 str., Poſvetne peſmi med ſlovenſkim narodom na Shtajarſkem, v' Gr. 1827. 8⁰. 227 str., vlastně nikoli původně národní, ale od vydavatele a snad i jiných učených básníkův pro národ složené, na mnoze jalové písně s přídavkem pohádek a j., Molitbe, v' Gr. 1829. 8⁰. 126 str. Sveti krishni pot, v' Gr. 1829. 12⁰. 105 str., Boshja ſlushba kerſhanſke mladoſti po jutrah itd., v' Gr. 1830. 12⁰. 140 str., Zhelarſtvo, vu Gr. 1831. 12⁰. 210 str. Jakož ve spisech Jarnikových podnářečí Korutanské, tak naproti v Dainkových podnářečí panuje Štyrské, čímž sloh obou ode slohu spisovatelův Krajinských patrně se liší.

4) *Janez Zalokar*, narozený r. 1792 ve Vinici blíž S-Marjety (sv. Markety) v dolejším Krajinsku, bývalý duchovník při kněžském seminarium v Lublani, tu dobu farář v Novémtrhu (Neumarktl) v hořejším Krajinsku. Spisy jeho pro čistotu a správnost jazyka u veliké vážnosti jsou. Vydal:

Tomásha Kempzhána Hója sa Kriſtuſam, v' L. 1820. 8°. 278 str.; Navuki ino molitve sa mlade ljudi, v' L. 1822. 8°. 166 str. 1825. 8°.; Nauk od krajnſkih zherk, v' L. 1825. 12°. nauka čtení dle Metelka; Poduzhenje v' kerſhzhanſkih reſnizah, v' L. 1826. 12°. 381 str.; Dvanajſt bukev Tomásha Kempzhána itd., v' L. 1826. 12°. 580 str., t. ascetické knihy: vallis liliorum, de tribus tabernaculis, de vera compunctione etc.; Premiſhljovanje Kriſtuſoviga terplenja, v' L. 1826. 12°. 72 str.

5) *Valentin Stanig* aneb vlastněji *Stanik*, rodem z Canale v okolí Gorickém, kanovník a vyšší dozorce škol v biskupství Gorickém. Jakož Jarnik v Korutanech a Dainko ve Štyrsku, tak on, pokud nám vědomo, v okolí Gorickém, ba téměř v celé gubernii Terstanské (Triest), vyjmouc biskupa Ravnikara, jest ten samojediný učený vlastenec, kterýž spisováním i vydáváním knih v nářečí vindickém horlivě se zanáší; pročež jak vůbec snažlivost jeho, tak i literní plody, třebas v jiném ohledu méně důležité, předce zvláštní pochvaly hodny jsou. Spisy od něho vydané, mimo některé menší, jsou následující: Zeſar ino prelat (známá Bürgerova báseň „der Kaiser und der Abt“), při tom: Rosh'ze na grob Marjane D** b. m. a r. 8 str.; Peſme sa kmete ino mlade ljudi, v' Gorizi 1822. 8°. 32 str., čtyrmecítma písní z německé Mildheimské zpěvací knížky, vyjmouc dvě původní; Molitve in premiſhlovanja itd. s perſtavkam 41 zerk. ino drugih peſem, v' Vidmu (Udine) 1826. 12°. 148 str., modlitby a rozjímání dle Bossueta jsou vzaty z knížky Blažeje Potočnika (sr. dole č. 14), přidané písně jsou na díle staré, zde jen přetištěné, na díle od vydavatele v nově složené anebo přeložené, mezi těmito posledními Schlegelova znělka „Die Mutter Gottes in der Herrlichkeit“, Salisova píseň „Seht wie die Tage sich sonnig verklären“ a j. V rkp. chová sbírku světských z částky původně složených, z částky z Bürgera, Gellerta a j. přeložených básní.

6) *Janez Pavel Ješenak*, farář v Ulimje, oud c. k. společnosti pro polní hospodářství v Hradci, vyhotovil knihu o polním hospodářství: Bukve sa pomozh inu prid (t. užitek) kmetam potrebne, pervi deil, od oſkerblenja tih njiv (t. o vzdě-

lání rolí), v' Zelli 1821. 8°. 146 str., zdali již i druhý díl na světlo vyšel, nám povědomo není.

7) *Frant. Seraf. Metelko,* narozený ve Š-Kocjanu (čti Škocjan, t. S. Cantian) v dolejším Krajinsku r. 1789, od r. 1816 c. k. veřejný a řádný professor řeči a literatury slovenské na lyceum Lublanském, katecheta při hlavním chrámě, oud c. k. společnosti pro polní hospodářství v Krajině, původce známé již povšechně grammatiky slovenské dle soustavy Dobrovského: Lehrgebäude der slowenischen Sprache, Laibach 1825. 8°. XXXVI. 296 str., i některými jinými spisy literaturu vindickou rozhojnil, jakovéž jsou: Abezédnik sa flovenſke ſhòle, v' L. 1829. 8°. 39 str.; Deutsch krainisches Namenbüchlein, eb. 1829. 8°. 77 str.; Slowenische Sprachlehre, ein Auszug aus dem Lehrgebäude, eb. 1830. 8°. 108 str., na spůsob malé německé grammatiky pro trivialné školy předepsané; Shtevilſtvo (t. počitářství), v' L. 1830. 8°. 141 str., vlastně přeložení německé pro školy zřízené knihy. Všecky tyto knížky tištěny novými od spisovatele v grammatice navrženými a tamže ponejprv užitými literami. Jakož již předtím prof. Vodnik, tak nyní Metelko obyčejně i všecka úřadní veřejná ohlášení, cirkuláře, patenty a t. d., písemnosti tytýž dosti obšírné, na slovenský jazyk překládá, a i zde cíděním a broušením až potud co do čistoty a správnosti nad míru zanedbané řeči mateřské nemalých zásluh sobě vydobývá. V prodleném čase také ouplný německo-vindicko-latinský, již dávno chystaný slovník vydati obmýšlí.

8) *Mihál Barla,* rodem z vindických Slovencův v západních Uhřích, sl. bož. kazatel v stolici Saladské, vesnici Kövágó örs, vyhotovil nové přeložení nábožných písní a zpěvův, anebo tak řečený Gradual, pro ubohé církve vindické augsp. vyzn. v západních Uhřích, pod nápisem: Krſzcsanſzke nôve peſzmene knige, ſzprávlene evangyelicsánſzkim gmainam, v' Soproni 1823. 8°. 503 str. Mluva tohoto vindického odvětví v Uhřích v mnohém ohledu ode mluvy jejich příbuzných na Krajině, Korutanech a Štyrsku se sice liší; a však osvojení si rozdílného, dle maďarčiny skrojeného pravopisu, jakový v jejich knihách panuje, bylo předce a jest bezpo-

třebné. V předešlém století vyšlo několik nábožných knih na tomto podnářečí.

9) *Janez Bedenčič*, farář u sv. Petra na předměstí Lublanském, poopravil a vydal starší přeložení Tomáše Kempenského knihy o následování Krista Pána: Tomásha Kempensarja zhvetire bukve, pot k' nebeſam, katiro je pokasal Jesuſ Kriſtuſ, v' L. 1825. 8°. 315 str.; rozmnožil a obnovil nábožnou, původně od kanovníka Lublanského *Ant. Clementini* sepsanou knížku: Sveti krishovi pot, v' L. 1826. 8°. 184 str.

10) *Friderik Baraga*, narozený v Dobernici v dolejším Krajinsku léta 1797, předtím kaplan v Š-Martnu nedaleko Kranje (Krainburg) a v Metlice (Mötling), nyní missionář v městě Cincinnati v Americe, vydal nábožné písně k milostivému létu: Opomivanje eniga duhovniga paſtirja, b. m. 1826. 8°. 8 str.; modlitební knížku: Duſhna paſha, v' L. 1830. 8°. 503 str., 2. vyd. 1831. 8°.; pak na vzor Tomáše Kempenského: Od pozheſhevanja in poſnemanja (t. o poctě i následování) matere boshje, v' L. 1830. 8°. 418 str.; naposledy: Obiſkovanje Jesuſa Kriſtuſa itd., v' L. 1832. 8°. 314 str. Poslední tři spisy po odchodu spisovatele od nejmenovaných co do látky i slohu opraveny a do tisku podány. Týž missionář vydal minulého léta modlicí knížku v jazyku divochův Ottava řečených v Americe.

11) *J. Dolenc*, předtím biskupský dvorský kaplan v Lublani, tu dobu farář v Bohinské Biſtrici, přeložil bisk. Lubl. Ant. Aloisa kázaní na milostivé léto: Pridiga itd., v' L. 1826. 8°. 28 str.

12) *Luka Dolinar* z Loky (Laak) v hořejším Krajinsku, narozený l. 1794, nyní lokalní kaplan na Jančbergu v dolní Krajině, složil mimo některé jiné drobnůstky: Peſme v' nedele-zeliga leta, v' L. 1829. 8°. 184 str., nevelikou při tom o správnost jazyka a zdokonalení slohu péči veda.

13) *Martin Kuralt*, rodilý Krajinec, církevní kněz, cvičný latinský, německý i vindický básník, složil a vydal v časopisech „Télégraphe officiel" (vydávaném v Lublani 1810—1813) a „Illyrisches Blatt" některé písně, ku př. Jútrejna

péſem eniga krajnſkiga kméta po létu, v Illyr. List. 1826. č. 31.

14. *Blaž Potočnik,* narozený l. 1799 v Struževě blíže Nakla v hořejším Krajinsku, kooperator i kantor při hlavním biskupském chrámě v Lublani. Všecky jeho literní plodiny vynikají jak přesnotou tak i správností jazyka. Přeložil z Bossueta: Premiſhlovanje sa zhaſ ſvetiga-léta, v' L. 1826. 8°. 112 str., téhož roku i podruhé tištěné; Svete peſmi sa prasnike in godove itd, v' L. 1827. 12°. 139 str.; Molituvne bukvize, v' L. 1827. 12°. 190 str., ku krajinské Včelce (sr. doleji č. 24) hned z počátku některými pěknými, literou P. poznačenými básněmi přispěl: nejlépe se mu zdají dařiti písně lehkého druhu, jako „Dolenska“ sv. I. str. 32, „Ženjice“ I. 45 a t. d.

15) *Gašper Švab,* narozený v Bohinské Bistřici léta 1797, nyní farní vikář v Kotedražici v středním Krajinsku, sepsal: Nauk od ſakramentov ſvete pokore in preſvetiga réſhniga teléſa, v' L. 1826. 8°. 154 str.; Nauk kat. zerkve od opravizhenja greſhnika, v' L. 1832. 8°. 254 str.; přeložil biblickou historii pro mládež z německého Chr. Schmida: Sgodbe ſvétiga piſma, v' L. 1830. 8°. 190 str.

16) *Andrej Albrecht,* narozený v Idrii 1782, kanovník a městský farář v Lublani, rozmnožil vindickou literaturu třemi nábožnými knihami: Kerſhanſki katolſhki nauk od narpotrebniſhih reſniz ſvete vere, v' L. 1827. 8°. 432 str., 2hé správnější vydání 1830. 8°. Kerſh. kat. nauk sa mladoſt, v' L. 1728. 8°. 240 str., výtah z předešlého většího katechismu; Sveti veliki teden, v' L. 1829. 8°. 304 str. Všecky tři oblíbené knížky dobrý odbyt mají; první tištěno přes 9000 exx. Mimo to Albrecht i k některým jiným cizím spisům, jmenovitě k Františka Veriti Životům svatých, znamenitě přispěl, jak vůbec napomožením jejich vydání, tak i zvláště vedením péče o čistotu a správnost jazyka a t. d. Nové Metelkovy abecedy byl hned z počátku a jest až posavad nejúsilnějším podpůrcem.

17) *Andrej Bohinc,* narozený v Zápuži (Seebach) v hořejším Krajinsku l. 1795, kooperator u sv. Petra na před-

městí Lublanském, vydal: Drushba verniga zhlovéka s bogam, v'L. 1827. 12⁰. 240 str., obsahuje katechetické vynaučování a modlitby.

18) *Franc Veriti*, narozený v okolí Videmském (Udine) v gubernii Benátské l. 1771, asi ode 30 let církevní kněz v Krajině, nyní farář na Horjule v středním Krajinsku. Za dětinství ani jen slova neuměl slovensky: po svém osazení v Krajině ochotným cvičením se ve vindickém nářečí brzo tak výborně prospěl, že tudíž nejen horlivým milovníkem národní literatury, ale i plodistvým spisovatelem se stal. Od něho vyšlo: Raslaganje (t. výklad) Jesuſovih naukov na gori, v' L. 1827. 12⁰. 267 str.; Popòtnik ſhiroke in voske poti, v' L. 1828. 8⁰. 238 str., allegorická k mravnosti vedoucí rozprávka; Raslaganje ſvetiga evangelia vſih nedelj in prasnikov itd., v' L. 1830. 8⁰. 640 str., Shivlenje ſvetnikov (životy svatých), v' L. 1828. 8⁰. 1. d. 662 str., 2. d. 624 str. 3. d. 1829. 640 str., 4. d. 671 str., 2hé vyd. tamže 1831. 8⁰. 4 d. Poslední toto obšírné dílo původně od *Michala Hoffmanna*, kanovníka při kollegialním chrámě v Novém městě (Neustadtl) v dolejším Krajinsku započato, od Veritiho pak dokonáno jest.

19) *Ferdinand Vonča*, krajinsky *Bonča*, rodem z Krajiny, řeholník řádu sv. Františka v klášteře Konstanjovickém nedaleko Gorice (Görz), učitel východních jazykův a svatého písma obojího zákona na tamějších františkánských školách, podal do tisku: Tri pridge sa ſveto leto, v' Zelovzu 1827. 12⁰. 155 str., ohledem na řeč ovšem velice nesprávné.

20) *Vid Rišner* ze Štyrska, duchovní správce v káznici na Karlově (v Hradci), horlivý druh a postupník Dainkův v rozněcování ducha národnosti a napomáhání jazyku i literatuře u tamějších Slovencův, vydal dvé knížek pravopisem Dainkovým: Katolſka meſhna knishiza, v' Gradzi 1828. 12⁰. 72 str.; Nabirki sa mlade kriſtjane, v' Gr. 1828. 12⁰ 36 str., posud jen 1ní díl, obsahující rozličná poučení, rozpravy, písně, přísloví a t. d.

21) *Koloman Quaſs* (původně snad *Kvas*), tolikéž ze Štyrska rodem, mimořádný učitel vindického jazyka na c. k. universitě v Hradci, zhotovil společně s nahoře jmenovaným

vlastencem V. Rišnerem nové přeložení čtyr evangelií, kteréž ale až posavád, pokud víme, ještě tištěno není. V rkp. chystá novou vindickou grammatiku.

22) *Janez Ziegler,* narozený v Udmatu blíž Lublaně l. 1792, duchovní správce v káznici na hradišti Lublanském, vydal bezjmenně: Molitve sa bolnike (t. pro nemocné) v' L. 1828. 8°. 247 str., 2hé vyd. 1830. 12°. 282 str.; potom s doložením jména: Shtiri poſledne rezhi, v' Iblani (t. v Lublani) 1831. 12°. 192 str.; Dober nauk ali poduzhenje ſe zhaſne in vezhne neſrezhe obvárvati, v' L. 1832. 12°. 132 str,; Maſhne bukvize, to je molitve itd., v' L. 1832. 12°. 338 str. Ve sbírce „Krajnſka Zhbeliza" se nalezají některé básně od něho, literou Z. vyznačené.

23) *Janez Traven,* narozený roku 1781 v Dóbě (Aich) v hořejším Krajinsku, farář v Pölandu, sepsal: Opominjevanje k' pokori v' ſvetim letu 1826, toje pridige od odpuſtikov itd., b. m. i r. (v Lubl. 1829.) 8°. 389 str.

24) *Miha Kastélic,* narozený v Horní Vsi (Gorénja vás) v dolejším Krajinsku l. 1796, skriptor při lycealní knihovně v Lublani, vydal s pomocí jiných učených a horlivých vlastencův vzácnou sbírku rozličných básní s nápisem: Krajnſka Zhbeliza, v' L. 1830—1832. 12°. 3 svazky, čtenářům musejního časopisu, jak co do obsahu, tak i co do poetické ceny, již z kritické o ní od p. Čelakovského podané zprávy (v ročníku 1832 sv. 4. str. 443—454) dostatečně známou. Ve sbírce této básně literami M. K. znamenané jsou od vydavatele. O sobě vydal: Peſem ſvitlimu Zeſarju Franzu itd., v' L. 1829. 4. 2 l. vindicky a německy. Někteří z básníkův, k této sbírce přílohami svými přispěvších, mimo již nahoře jmenované Bl. Potozhnika a Jan. Zieglera, zde ze jména uvedeni buďte.

25) *Juri Grabner* z dolejší Krajiny, l. 1831 posluchač právních nauk ve Vídni, básně své značil literami Gr.

26) *Ignaci Holzapfel* z Nového trhu (Neumarktl) v hořejším Krajinsku, narozený l. 1799, kooperator při městské faře u sv. Jakuba v Lublani, znamenal své plodiny literou H.

27) *Juri Kosmač* z Dane v středním Krajinsku, narozený l. 1799, pomocník při lycealní knihovně, mimo básně

do Včelky podané a tamže literami J. K. vyznačené, o sobě vydal: Ita Togenburſka grafinja, v' L. 1831. 8°. 149 str., známou naučnou povídku z něm. Chr. Schmida do slovenčiny přeloženou.

28) *Jernej Levičnik* z hořejší Krajiny, l. 1830 student na lyceum Lublanském, plodiny své ve Včelce vytknul podpisem L—k.

29) *Franc Prešérn*, narozený ve Vrbě v hořejším Krajinsku l. 1800, doktor v právech, bytem v Lublani, přední básník v pořadí zpěvcův Krajinské Včelky, pokusil se v básních rozličného druhu, v lyrických, elegických, satyrických, v romancích, epigrammech a sonettech, a všudy neobyčejnou básnického ducha ušlechtilost a vyspělost objevil, čímž u milovníkův slovenské Musy srdečnou zbudil žádost, aby na tak slavně nastoupené cestě neoblevil dříve, nežby vznešeného cíle svého snažení, t. osnování a rozšíření umělejšího, vkusnějšího nad to posavadní básnictví mezi krajany svými, šťastně dosáhnul. Básně jeho odličeny podpisem Dr. P.

30) *Jakop Zupan* z Prevoje v hořejším Krajinsku, narozený l. 1785, doktor v bohosloví, professor biblické nauky starého zákona a východních jazykův na c. kr. lyceum v Lublani, muž veleučený a Slovan horlivý. Básně jeho literou S. poznačené ne tak poetickým zápalem, jako raději vlasteneckým duchem a slohovou smělostí předčí. Mimo příspěvky ku Včelce několik jeho básní i v Illyr. List. („Illyr. Blatt") tištěno jest.

31) *Franc Pirc* z Kamniku v hořejším Krajinsku, narozený l. 1785, farní vikář v Březí (Brezje) v horní Krajině, napomáháním štěpnictví ve vlasti své výborně zasloužilý muž, vyhotovil knihu o témže předmětu: Krajnſki vertnar ali poduzhenje itd., 1. del, v' L. 1830. 8°. 88 str. Knížka tato i z ohledu řeči a slohu chvály hodna.

32) *Urban Jerin*, děkan při hlavním chrámě v Lublani, *Franc Jelovšek*, katecheta při normalní škole tamže, a *Jožef Burger*, duchovník v biskupském seminarium, vydali bezejmenně nový vindický, dle německého předělaný katechismus,

pro školy literami Metelkovými: Kerſhzhanſki nauk sa ſlovénſke ſhole, v' L. 1831. 8°. 131 str.

33) *Alič*, rodilý Krajinec, farář ve Štyrsku, přeložil z němčiny: Majhini katekismus itd., v' Gradzu 1830. 8°. 4 archy; Kratke perpovédanja sa ſhole, v' Gr. 1831. 8°. 101 str.

34) *Anton Janez Murko*, rodem ze Štyrska právník, sepsal a vydal dosti dobrou grammatiku: Theoretisch-praktische slowenische Sprachlehre für Deutsche, Grätz 1832. 8°. XVI a 208 str. pak příručný slovník: Slowenisch-deutsches und deutsch-slowenisches Handwörterbuch, 1. slow.-deutscher Theil, Grätz 1832. 8°. 25¼ archův, 2. deutsch-slow. Th. 1833. 27 archův. V obojím tomto svém díle pravopisu až potud obvyklého užil. Co do nářečí, za základ sice položil podnářečí Štyrské, a však i na mluvu krajinskou a korutanskou slušný ohled bral. Slovník jeho, třebas nedokonalý a neúplný (zdá se, že ani jen starší slovnické sbírky, ku př. Markusovo dictionarium, náležitě vyčerpány nejsou), předce při velikém nedostatku jiných lepších zasluhuje, aby vděčně přijat a laskavě souzen byl.

35) *Matija Čop*, bibliothekář při c. kr. lyceum v Lublani, sepsal v rkp. obšírně a důvodně historický přehled všeho toho, co posud v nářečí vindickém psáno a tištěno jest, objasnil důmyslným kritickým pojednáním povahu a cenu nové vindické, od prof. Metelka ponavržené abecedy, a zde jak i jinde horlivost a snažlivost svou o dobré národní literatury chvalně objevil. Pojednání to, původně při Illyr. List. 1833. č. 13. 14. 15. 17 tištěné, v několika výtiscích i o sobě vyšlo: Nuovo discacciamento di lettere inutili, das ist: Slowenischer ABC-Krieg, Laibach 1833. 4°. 10. listův.

36) *Andrej Smole*, mladý, horlivý vlastenec v Lublani, přihotovil sbírku vindických národních písní do tisku, brzo cele na světlo vyjíti mající. Z těch písní některé již v 3tím sv. Včelky na ukázku tištěny jsou.

37) *Anton Slomšek*, rodem z okolí Celského, duchovník při theologickém seminarium v Celovci, vyučuje bezmezdně učence bohosloví vindickému jazyku, a pracuje společně s ctihodným knězem Urbanem Jarnikem o německo-vindickém

slovníku. Na světlo vydal bezejmenně: Navod v' branje sa mladoſt nedelſkih ſhol (t. navedení ke čtění), v' Želi (tištěno v Hradci) 1832. 8°. 64 str., dále: Prijetne perpovedi sa otroke, v Zelovzi 1832. 8° 80 str., z něm. Chr. Schmida od bohoslovců Celoveckých přeložené a od vydatele poopravené.

38) *Anton Scherf*, kaplan ve Velké Neděli, horlivý nástupník Dainkův a Rišnerův v rozšiřování Dainkovy abecedy, podal obecenstvu: Pad ino sdig zhloveka itd. (t. pád i pozdvižení člověka), v' Radgoni (tištěno v Hradci) 1832 8°. 94 str., vlastně sedmero postních kázaní.

Mimo tyto nahoře vyložené spisy, jejichž původcové ze jména známi jsou, vycházejí každoročně i bezejmenně některé, zvláště drobnější knížky jak pro školy a mládež, tak i pro domácí potřebu. Nemohouce se na tomto místě jejich úplným vypočítáním zanášeti, připomeneme jen některé z nich k závěrce této zprávy. Příčinou uvedení Dainkovy abecedy do škol vydána následující knížka: Abecedna knishiza sa deshelne ſhole vu z. kr. dershavah, v' Gradci 1831. 8°. 99 str; proti níž však, jak slyšno, i duchovenstvo i lid sprostý se zasazuje. Vindický kalendář asi od l. 1726 vychodí v Lublani pod názvem: Nova pratika, 1/2 archu v 32°., měsíce, dny a jiné kalendářské věci na vzor starodávního jižnoněmeckého — ne slovy, zvláštnímimi figurami a znameními vyznačující. Tiskne se ho coročně přes 30,000 exx. Jiného kalendáře od l. 1797, kdež V. Vodnik svou „velikou pratiku" vydávati přestal, ubozí Vindové nemají. Nedělní epištoly a evangelia, ponejprvé v Hradci 1613 tištěné, vyšly v tomto posledním deşetiletí několikrát znovu: v' Zelovzi 1821; v' Zelli 1822. 8°.; v Lublani 1825. 8° 342 str.; v' Radgoni (tiskem v Hradci) od P. Dainka 1826. 8°. 248 str.; v' Marburgi (tiskem v Hradci) b. m. a. r. 8°. 310 str.; a pro katolické Vindy v západních Uhířch od *Niklava Küzmiča* [kv. 1780] Evangelji 1821; postní evangelia: v' Zelovci 1821, v' Lublani 1826 8°. 98 str. Z nábožných knih zde ještě uvedeme: Pot ſvetiga Krisha, v' Zelli 1822. 12°., dle staršího vydání; Podvuzhenja polno spremiſhlovanje od ſhtirih poſlednih rezhi itd., v L. 1827. 12°.

5 listův; Molitne bukvice sa gmein volk itd. v' Marburgi (tiskem v Hradci ok. 1830) 12°. 144 str.; Molitivne bukvize id., (původně od Jurja Verdineka) v' Zelli 1820. 12°. 216 str., v' Marburgi (tiskem v Hradci ok. 1830) 12°., *Niklava Kuzmiča* Molitvena knishica (pro katol. Vindy v západních Uhřích) 1821 a j.

Slovo o českém pravopise.

(Č. Č. Mus. 1843.)

(Proneseno ve schůzce česko-filologické sekcí kr. společnosti nauk dne 2. června 1842.)

Suo quisque judicio res probare aut improbare debet, non pendere ex alterius vultu ac nutu, nec alieni momentis animi circumagi. — Ubi semel decretum est, omnibus id, etiam quibus ante displicuerit, pro bono atque utili est defendendum. *Livius.*

O věci mnohokráte již tříbené, ano do omrzení často již přetřásané, však vždy nedokonané, dnešní jednání mé býti má, o opravě totiž jisté nedokonalosti pravopisu českého, vždy škodlivě zůstávající. Nemůžeť předmět tento bedlivého uvážení oudův učené společnosti té sekcí, kteráž jméno česko-filologické sekcí má, nedůstojný býti. Neboť písmena, sama v sobě znaménka nepatrná, pro filologa tak jsou věci důležité jako pro chemika prvkové jeho, na kterýchž on dole nauku svou zakládá, a u nichž ji dovršuje, od těch vychází i zase k nim vrací se. Tak jako moudrý peněžník, byť i největším bohatstvím vládl, v počtech svých haléře nepomine, aby se vše srovnávalo, musíť i filolog moudrý, jakkoli důmyslný a učený, aby soustavě nevadilo, rozjímání o literách za malicherné nepovažovati, kdež potřeba káže.

V pravopise českém, jakž po posledních analogických opravách ve starodávné soustavě své nyní se nachází, uvážení hodná vada zůstala onen nedůsledný mechanismus, jímž jeden a týž zvuk, totiž *j*, trojím způsobem psáti jsme uvykli. Píšemeť zajisté:

1) ve mnohých *jmenech vlastních*, jak *místných* tak *osobních* a *rodinných*, cizích i domácích jakož: *Jan*, *Josef*, *Jeronym*,

Jordan, *Jericho*, *Jaromjr*, *Jaroměř*, *Jaroslaw*, *Jaroš*, *Jaroslawice*, *Janušowce*, *Janda*, *Jandera*, *Jeník*, *Jedlička*, *Jesenský*, *Jawornický*, *Jablonský*, *Jakeš*, *Jirsjk*, *Jeljnek*, *Jelen* atd., ačkoli statná jména, od nichž ona, pokudž domácí jsou, pocházejí, předce jináč se píší, totiž *garo*, *gedle*, *geseň*, *gavor*, *gabloň* a k tomu podobná. Naproti tomu mnohá jména vlastní: *Geruzalém*, *Gežjš*, *Gindřich* atd., *g* podržují. Vše to bez kusa důvodu.

2) V imperativě: *koney*, *woley*, *podey*, a ve slovu *ney*-píšeme chybně *y*; neboť tu nikde dvojhlásky není, ale nadřečené imperativy pravidelně, jako *wez*, *nes* od *wezu*, *nesu*, odvedeny jsou od staročeského *konaju*, *wolaju*, *podaju*, totiž *konaj*, *wolaj*, *podaj*, z čehož nynější *konej*, *wolej*, *podej*, povstalo; *ney*, *nay* pak místo *naj* jest tolik co *na-ji*, rozuměj ono *ji*, kteréž ukazovací a potažné náměstce *jenž*, *jeho*, *jemu* atd., za kořen slouží. Tím nesmyslnější jest, což semotam se nachází, psaní slov: *wedleyšj*, *zeytřeyšj*, *museynj* a podobná.

3) Konečně vůbec užívané a právě panující písmeno *g* místo *j*: *gablko*, *garo*, *gitro* atd.

Rozličnost tato ve psaní, a jmenovitě obecné písmene *g* místo *j* užívání plodí nedůslednosti jiné neméně ošklivé. Neboť proti vší obdobě dlouhé *í* místo čárky píšeme přivěšením ocásku, totiž *j*, a tvrdé *g* označujeme znaménkem změkčovacím: *ǧ*.

Tyto nedůslednosti, tito odporové a zmatkové tak jsou patrní, makaví a nemotorní, žeť kdybychom mocí zvyku tou upoutáni nebyli, samočinnost a soudnost i nejbystřejší mysli zastavujícího a rušícího, s podivením by nám býti musilo kterak tento tak křiklavý neřád (neboť přiměřeněji toho pojmenovati nemohu), jehož v starém českém pravopisu nebylo, usaditi se a tak dlouho beze všeho odporu panování své provoditi mohl? Toho pokud stává, nemáme zajisté příčiny chlubiti se, jakž to předce rádi činíme, že máme pravopis veskrz na rozumných základech spočívající. Pokud ovšem literatura česká v těsnějších mezech se pohybovala, jsouc literaturou prostonárodní, výhradně českou, potřebám nižších stavův v Čechách sloužící, jinak pouze oblibou a jako hříčkou něko-

lika vlasteneckých ochotníkův, za časův Krameriusových a Procházkových, nemohla potřeba opravy nedostatku toho tak příliš cítěna býti, ač ovšem ode dávna ji poznali všickni, kdož s československou filologií se zaměstknávali. Tak již Dobrovský, kdykoli ve spisech svých text staroslovanský neb ruský, srbský, vůbec cyrillský latinskými literami a českým pravopisem, jakž říkal, přepisoval, v Slavínu, na příklad a ve Slovance, nikdež *g*, ale vždy místo toho *j* psáti v obyčeji měl; poněvadž tu, kdež se do jinoslovanských mimo české nářečí zabíhá, pravopis tak ošklivě od druhých nářečí se lišící velice jest nepohodlný a naskrze nehodí se.

Tím více žádoucí jest oprava v té věci za našich dnův, kdežto literatura česká vždy více na celý národ působení své rozšiřuje a všem jeho duchovním potřebám vyhověti se spůsobnou činí, ano čím více i jiných národův, a zvláště příbuzných nám slovanských, pozornost na sebe obrací. Nebylożby znamenité ulehčení mládeži české na školách německy a latinsky se učící, kdyby postavením písmena *j* místo posavadního *g* čtení české od německého a latinského méně se lišilo? A též platí o vzrostlých, kteří, prvé na německé knihy zvyklí byvše, pozdě teprvé češtiny se chápají. O důležitosti opravy této z ohledu sblížení se pravopisu českého s jinoslovanským, ano evropejským vůbec, kteréžby literaturu naši, v poměru k cizím ještě chudou a mladistvou, jiným národům přístupnější činilo, jakož toho neuznati nemožné jest, řeč příliš šířiti za zbytečné pokládám. Myslím, že této v oči bijící důležitosti, přirozenému běhu, ať tak dím, vnitřní nutnosti věci, nikoli pouhému bažení po novotách a změnách přičísti jest, že již i skutkem mnozí novější spisovatelé o odstranění tohoto nedostatku v jednotlivých spisech svých se pokusili, jakož dříve již Tomsa, a nejnověji pp. Hanka, Čelakovský, Palacký, Purkyně, Šembera, Staněk, Jablonský a j., ano i Sbor Musejní pro řeč a literaturu českou opravu tuto schválil, pro Staročeskou Biblioteku ji předepsav, a výtečné díle Viktorina Všehrda o právech českých tak vytisknouti dav. Ke všeobecnému uvedení opravy té v užívání zdá se již čas svrchovaný býti, povážíme-li, že, bude-li literatura naše pokračovati, dříve

nebo později nevyhnutelně nastoupiti musí, a to čím déle prodlévati se bude, s tím větší obtíží.

O to zasaditi se přináleží obzvláště filologické sekcí učené Společnosti, aby věc tu bedlivě uvážíc, initiativu sobě v ní osvojila, a zároveň položila opravě jisté meze i míru určila. Neboť neučiní-li toho oudové její, k tomu povolaní, ale učiní jiní, nepovolaní, a snad nezdařileji, jdouce dále než potřeba káže, a tudy věci spíše uškodí než ji napraví, ježto potom jistě přístojné nebude sekcí filologické za jinými příliš zvolna a jako bezděčně kráčeti, jimžto by napřed cestu ukazovati měla. Úkazův nezdařilého počínání odvážných opravcův zajisté již nyní nechybí, a mohliby na budoucnost, jestližeby se přítrž neučinila, ještě dále zajíti. Protožby zdání mé bylo, aby filologická sekcí na tom se usnesla, by spisové češtì od ní budoucně vydávaní naskrze opraveným čili — jakž jej pojmenovati chci — *skladným* pravopisem, totiž s *j* místo *g* (též místo *y* v případnostech nahoře dotčených) a s *í* místo *j* tištěni byli.

Snad že přes důvody udané rozličné proti opravě ponavržené namítati se bude; snad že předstírán bude zvyk několikostoletý, kterým oblíbené *g* právo své upevnilo, jehož rušiti za příliš opovážlivé pokládaloby se. Nemním, by dbáti bylo zvyku i nejstarodávnějšího ve věci, jakáž jest pravopis, jestliže neshodnost jeho s rozumem a škodlivost, tak jako nadzmíněné vady, patrna jest a znamenita. Toho staří pravopisu českého opravcové se drželi, toho s týmž pováženim nejposléze zlepšených zásad obdoby původové; proč by krok další, jako dovršující, neměl týmž právem ještě přičiněn býti? Obtížnost pro čtenářstvo, na *g* a dlouhé *j* užíváním uvyklé, žádná namítati se opravdově nemůže; neboť každý se přizná, že i sebe zatvrzelejšímu čtenáři, byťby i chtěl, obnovené *j* a *í* nijak jináč, než co předešlé *g* a *j*, čísti nelze; pak nové obvyknutí brzy se udá, a stará moda k vůli nové oželena bude. Aniž mi kdo namítej pravopis francouzský, anglický i sám německý a jiných jazykův západoevropejských, že i tam více podobných, ba horších nedůsledností se nachází a neopravují se. Víměť, že jazykové oni, větším dílem ze směsi

rozličných řečí povstalí, stavěli a staví pravopis svůj více na etymologii nežli na eufonii, náš samorostlý jazyk naopak více na eufonii nežli na etymologii, ačkoli i k této slušné zření má. Kdyby u nich podobnými malichernými a snadnými opravami, jako ta jest, o kterouž se tuto jedná, mohlo spomoženo býti, není pochyby, žeby dávno a radostně byly přijaty, a žeby nebylo takového váhání a rozpakování, jako u nás. Ale pravopisy ty na jednoduchá a důsledná pravidla uvésti jest věc nyní již na prosto nemožná, lečby zcela a naskrze zrušeni a nové základy jim položeny, nové soustavy na nich stavěny byly. Toby byl násilný převrat (revoluce), nikoli tichá a prospěšná oprava (reforma), coby se tudy podnikalo, anižby takové počínání, soudě podle povahy lidské a posavadní zkušenosti, kdy prospěchu mělo. A předceť i v oněch již úplně zkamenělých pravopisech jednotlivých oprav, jakž každému z nás povědomo, nezavrhuje se, nedbajíc zvyku starodávního. Též podobně v písmě cyrillském, jakkoli dle obecného zdání ukončeném a dovršeném, čas po čase rozličné proměny a opravy, přičiňováním i odčiňováním písmen a čárek, podle povahy a potřeby nářečí, se uvozují, jakž toho světlé příklady, staré i nové, u Srbův i Rusův před očima máme.

Přijetím této ponavržené opravy odstraněna bude nejošklivější příškvara, pravopis náš, ostatně skladný a rozumný, nepříjemně zohyzďující, aniž napotom bude stávati rozumné příčiny, by se k dalším proměnám kvapně sáhalo. Neboť netajím toho, že mi se zdá, žeby navrhované od některých stran zavedení v písmě dvojhlásky *ou* místo *au* a souhlásky *v* místo *w* ani tuze potřebno ani radno nebylo. Co se dvojhlásky *au* týče, pouštím rád, že její vyslovení v češtině, aspoň v Čechách, bližší jest slohu *ou* nežli *au* (žeby to čisté *ou* bylo, v pochybnost beru): než etymologická význačnost dvojhlásky *au* (o kteréž na ten čas šířiti se nemohu), její husté přecházení v *ú*, zvláště na začátku slov, kdež již i tak píše se, nelepost zvuku *ou*, zvlášť rázně a ostře pronášeného a proto ve všech jazycích během času a broušením řeči v jiné libozvučnější přecházejícího, slušný ohled na sjednocené s námi v literatuře Moravany a Slováky, již *au* vůbec jako *ú* čtou, všecko toto

a ještě mnohé jiné příčiny k tomu radí, aby jí tak nakvap se nehýbalo a cesta budoucí, bohdá lepší opravě, totiž přijetí *ú* místo *au*, se nezamezovala, kteréžby snad týmž právem psávati se mohlo, jímž nyní *ů* a *ý* se píší, ačkoli od lidu českého ono co *ú*, toto co *ej* se vyslovuje. Námitku, že přijmouce *ou* potom již čistě tak, jak mluvíme, psáti a pravopis dokonalý míti budeme, úsilovně vyvraceti nechci, ježto její jalovost každému, kdo, co jazyk a co písmo jest, z bedlivého skoumání ví, sama se naskýtá. Tolikéž o potřebě uvedení do českého písma starého *v* místo obvyklého *w*, kteréžto nám, i zeměpisně v prostředku postaveným, s Němci a Poláky společné jest, přesvědčiti se nemohu; a vůbec, ať zkrátka dopovím, toho jsem domnění, že v každém, i sebe lepším pravopise, jisté zvykem zasvěcené nepohodlí v *nepodstatných věcech* trpělivě snášeti a od kvapných hromadně uvozovaných novot pečlivě zdržovati se zapodobno, nemá-li oprava v převrat vzrůsti a škoda z odporu a různic vzešlá větší nad zamíněný prospěch býti.

Že k takovým *nepodstatným vadám* pravopisu našeho, jimižby se bez všetečnosti hýbati nemohlo, užívání písmen *g* místo *j* a *j* místo *í* nepočítám, již nahoře dosti světle jsem propověděl, a nematné důvody svého domnění Vašemu, pánové, nestrannému soudu předložil. Vaše teď úloha a povinnost jest, rozhodnouti, máme-li my, údové českofilologické sekcí české společnosti nauk, dle povolání svého k rozumnému vzdělávání řeči české zavázáni jsouce, proti lepšímu přesvědčení svému setrvávati při nerozumném zvyku, maní povstalém [1]) a slepým mechanismem stvrzeném? Máme-li pořád, bez kusa důvodu, jeden a týž zvuk, t. *j*, psávati trojím písmenem, t. *j*, *g* a *y*: Jaroslav, garo, gitro, zeytra, volage voley? Máme-li dlouhé *í* proti obdobě označovati dole ocásskem *j*? a naopak tvrdé *g* zezhora znakem změkčovaní *ǧ*:

---

[1]) Opačný ten spůsob psáni *g* místo *j* povstal ve středním věku z mylného a však tehdáž obyčejného vyslovováni latinského *g* jako *j*. Nejen slova: *genus*, *legere* atd., ale i *nego*, *gaudeo* atd., vyslovována tehdáž *jenus*, *lejere*, *nejo*, *jaudeo* atd. právě tak, jakož podnes v některých německých krajinách *Jott*, *jejanjen* atd. místo *Gott*, *gegangen* atd. vyslovují.

ǧroš, ǧubernator? Máme-li se kolotati mezi dvojím pravopisem, jinak táž slova a též průpovědi ve staré a jinak v nové češtině, jinak v illyrském nebo polském nářečí píšíce, a to často téměř stejným časem, v témž řádku? čili máme otevříti bránu rozumné a mírné opravě? přidružiti se v užívání písmen *g* a *j* k bratřím a sousedům našim, ostatním Slovanům latinského písma užívajícím, Němcům, Latiníkům? usnadniti mládeži, ve školách naší vlasti dotčeným třem jazykům se učící, čtení a psaní? Doufám, že uváživše bedlivě a nepředpojatou myslí důvody na obě strany, nebudeme dlouho se rozpakovati, zvláště pomníme-li na konec, *že přijetím navržené opravy vlastně žádného nového písmene nebo znamení do písma našeho neuvedeme, nýbrž jediné známá a běžná písmena* **g** *a* **j** *na své místo a tam postavíme, kam je zdravý rozum, příklad našich prapraotcův a zvyk téměř celé Evropy postaviti velí.*

Konečně, poněvadž již o pravopise se jedná, nemohuť i chyby se nedotknouti, kteráž při psaní přídavných jmen, odvozených od vlastních, nezřídka se vluzuje, že totiž bez rozdílu malým písmenem psávána bývají: *vídeňský, pražský, boleslavský* atd. Povstáváť z toho přečasto dvojsmysl velmi nemilý a zmatečný, jestliže taková adjektiva rovněž od jiného jak od vlastního jména odvoditi a vykládati se dají jakož: lidský (Lida, město v Litvě), řecký (Řeka, město v illyrském pomoří, Fiume), horský (Hora, Kutnáhora) mostský (Most, Brüx), novoměstský (Novéměsto), a nemálo tomu podobných. Obyčej tento vzešel z podobné chyby, kteráž v pravopise německém se začala, neprozřetedlným následováním příkladu toho. V tomto by se mělo, mého dle zdání, za pravidlo ustanoviti, aby se vyjmouc jména národův, k. p. český, německý atd., všecka jiná od vlastních jmen pošlá adjektiva, tak jako v latině (Pragensis, Venetus, Rhenanus), velikým písmenem psala a rovněž přídavná jména národův, kdež nějaký titul čili název v sobě obsahují a místo latinského genitivu se kladou, jakož: císař Rakouský, imperator Austriae, král Český, rex Bohemiae atd. Slušnoť ovšem při rozhodnutí záhady: kde jaké začátečné písmeno psáti se

má? malé-li či veliké? vždy spolu zření míti ku potřebě čtenáře, totiž k logické určitosti a srozumitedlnosti, nikoli pouze k výrokům grammatika čili k tomu, ku které třídě slovo náleží; jakož jistě proto, že slova Pavlův, Hoškův, Klimšův, Veselý, Dobrý, Malý, aneb Slaný, Jílový, Nový a jiná těm podobná, dle formy přídavná jsou, žádný předce malým písmenem jich psáti nebude, kdekoli co vlastní jména osob neb měst stojí: Pavlův dvůr, Hoškův mlýn, v městě Slaném, na hradě Novém atd.

Virtus est vitium fugere, et sapientia prima
Stultitiâ caruisse. *Horatius.*

Přídavek.

Údové českofilologické sekcí král. Společnosti nauk, porokovavše o předmětu zde předloženém, o němž mezi nimi již i dříve mnohokráte řeč jest bývala, na tom se *jednohlasně* snesli, aby jak pojednání jejich v aktech učené společnosti, tak i všelicí jiní spisové v jazyku českém, ježto by budoucně nákladem též společnosti na světlo vycházeli, dle návrhu jednatele z ohledu užívání písmen *g*, *j* a *í* *skladným* pravopisem tištěni byli.

Ve Sboru musejním pro řeč a literaturu českou, jakž o tom výš zmíněno, již dříve, a sice l. 1840, při vydávání prvního dílu Staročeské Biblioteky, totiž Všehrda o právích a soudích země české, o opravě této jednáno a potřeba její uznána byla. Podobně roku přítomného týž Sbor, přijav k sobě vydávání Malé Encyklopedie nauk, svolil k žádosti spisovatelův dotčené sbírky, a aby týmž tak poopraveným spůsobem tištěna byla, poručil. Konečně týž Sbor, ve svém shromáždění dne 1. Října b. r., „vzav v bedlivé uvážení (uvodíme slova protokolu) jednak makavou nedůslednost posavadního užívání písmen *g* a *j* v pravopise českém, jednak znamenité polehčení, kteréžby mládeži naší české, ve školách německy a latinsky se učící, z navrácení v této částce ke staročeskému, s německým a latinským shodnému spůsobu psaní vzrostlo, a maje ohled na úsilnou žádost většího počtu spisovatelův českých, k této opravě jednomyslně a

dílem již i skutkem přilnuvších, též dle příkladu od česko-filologické sekcí zdejší kr. Společnosti nauk podaného, za potřebné a prospěšné uznal nařiditi, aby budoucně všickni spisové v jazyku českém nákladem Matice české na světlo vydávaní, s vymíněním na některý čas spisův pouze pro lid obecný určených, co do písmen *g* a *j* opraveným čili *skladným* pravopisem tištěni byli, ostatně nižádných dalších proměn a novot v pravopise českém, a tak ani uvedení navrhovaného *ou* místo *au* a *v* místo *w*, potřebu nebo užitečnost neuznávaje, ani jim ve spisech od Matice vydávaných místa propůjčuje.“

Klasobrání na poli staročeské literatury.

Sbírka první.

(Čas. Č. Mus. 1847. I.)

Byloť již nejednou od vzdělavatelův literatury naší řečeno, že po nehodách, kteréž nejstarší plody národní naší slovesnosti, zvláště básnictví, pochovaly, vytonulé z tolikých záhubných bouří a téměř všeobecné potopy zlomky a zbytky prvotní doby slovesného umění v Čechách již jen po kusích z rumu a ssutin, z obálek a desk starých rukopisův a knih shledávati a shromažďovati musíme, více k rozčilení a roztoužení se po tom, co sme ztratili, nežli k ukojení touhy a úplnému kochání se s tím, což nám náhodou zachováno jest. Pravdivost tohoto výroku čím dále tím více se potvrzuje. Povrchné nahlédnutí do příběhův a dějin novější naší literatury každého přesvědčiti může, kolik přerozličných, více nebo méně vzácných, nám však vždy milých ostatkův a zbytkův prvodobní národní slovesnosti naší v běhu posledních *třiceti* let (asi od r. 1817) od horlivých zástupcův a vzdělavatelův literatury naší touto cestou ze tmy a nepaměti vydobyto, na světlo denní vyneseno a před zahynutím ochráněno jest, — ostatkův a zbytkův, o jejichž jsoucnosti, ba možnosti, otcové a dědové naši tak naskrze nic nevěděli, že nejedni z nich, při prvním jich objevení, co nějakých strašidel, mátoh a oblud jich se lekati a je zažehnávati začali, hotovi jsouce, pokud by to na jejich vůli záleželo, na věčné věky se světa je sprovoditi.

Maje takovéto skvělé příklady horlivého a zdařilého rumování na zbořeništi staré slovesnosti před očima, neopominul sem i sám ode mnohých let, kdykoli a kdekoli se mi příležitost vyskytla, pozornost svou k věci této obraceti, a

zvláště u známých antikvarův a knihvazačův desky starých knih prohlížeti, též i jiné, blízké i vzdálené přátely a známé k témuž pilnému prošetřování starých památek ústně i písemně pobízeti, věda dobře z cizí i své zkušenosti, že při náležité vytrvalosti mezi sty *latinou* popsaných blanek na vazbách vždy nějaký (ovšem nevždycky důležitý) *český* kousek se vyskytne. Tou cestou podařilo se i mně samému za posledních let na některé, ač nepatrné zlomky a odránky tu i tam uhoditi, i přátelům a známým mým něco sebrati a mně zaslati. Mezi těmito mladšími přátely zvláště synovci Janovi v Bělehradě, dále ctihodným mužům E. zde v Praze, K. v Brně, V. ve Vídni, Ch. ve Slovensku a některým jiným, jejichž jména v pokračování těchto sbírek na svém místě uvedena budou, za ochotné sdělení některých jim se naskytlých zlomkův a blánek k upřímným díkům zavázán sem. Mimo to, když mne na podzim léta 1845, tehdáž po trapné nemoci ještě polochuravce, cestující mladý výtečný antikvář B—č z A—u, s nímž a jehož předchůdcem B—tem mně již z Uher staré a stálé svazky byly, navštívil a mezi jiným, že ve Slovensku, Moravě a Čechách z klášterních, městských a soukromých bibliotek mnoho prvotisků nakoupil, vypravoval, byl ode mne, jakoby žertem, aby nám aspoň staročeské jemu nepotřebné, blanky z nich zpátky poslal, napomenut a požádán: byltě sem tedy nemálo překvapen, když mi o rok později, cestující professor S. z E. svitek ulomkův a uřízkův starých blanek od něho doručil, kteréž ovšem na mnoze nepatrné, a však ne beze všeho dobrého zrna, býti se vykázaly. Čehož všeho i proto naschvál zde dokládám, aby podporovatelův a milovníkův literatury naší nezůstalo tajno, že i teď někdy ještě vzácné literní památky ze slovanských našich zemí do ciziny se vyvážejí — jakož ještě na konci předešlého roku antikvář A—r v Geře (vlastně v Lipsku) jeden vzácný český rukopis, jiný latinský od Čecha Petra ze Železnice l. 1419 psaný a jiný velmi starý pergamenový latinský, dle vší podobnosti též z Čech pocházející, na prodej ohlásil — což není-li třebas ztráta pro člověčenstvo, vždy předce jest ztráta pro domácí naši půdu, napo-

dobné staré památky nebohatou, a proto nová ke shledávání a shromažďování toho, což ještě na ní stává, pro každého vlastmila pohnoutka.

Nemoha posud pro jiné práce a rozličné překážky, mezi jiným i samu povahu podobných zbytkův a odránkův, jejichž čtení pro porouchanost blanky a vybledlost písma někdy nad pověti těžké, opětovaných zkoušek a vytrvalosti požadující, někdy i naprosto nemožné jest, k vydávání některých výjimkův a okusův z této své sbírky, v níž ovšem ne vše jednostejné ceny, nýbrž mnoho, což tištěno býti nezasluhuje, přikročiti, činím teď počátek, podávaje dva kusy z dotčené zásilky, a další pokračování v začatém klasobrání, podle okolností a možnosti, k nejbližší budoucnosti odkazuje. Ostatně toho jsa domnění, že při prvním ohlašování starých památek jazyka a slovesnosti nejvíce záleží na správném jich čtění a vytištění, ješto rozsetým v tom ohledu omylům později vstříc vycházeti těžko (připomínám jen oblíbené u mnohých z novějších *nazvíce* místo *nejvíce*, povstalé mylným čtením z „*nayvíce*"), méně na vysvětlení věcí samých, ježto toto jen v postupu času a společnou snahou povolaných k tomu učených v plnosti docíleno býti může, umínil sem k tomu zde obzvláštní, nerci-li výhradný zřetel obraceti. Pročež předkládám nejdříve text tak jak v originálu stojí čili původním pravopisem, pokudž možné co nejvěrněji; potom hned týž text novým pravopisem, pro pohodlí čtenáři, onomu po boku stavím; posléze pak některá skrovná poznamenání, týkající se nejvíce jazyka, pokudž totiž při nynějších pomůckách (mluvnici a slovníku), potřebná býti se vidí, k textu připojuji. Při přenášení starého pravopisu na nový držím se v celosti, totiž až na některé nepatrné uchýlky ohledem na vyznačování měkkosti souhlásek, základův ve staročeské mluvnici (Úvodu k Výb. z čes. lit. I.) položených, o jejichž potřebě a přiměřenosti, ze stanoviště nauky, čím dál a víc sklad staročeského jazyka vyšetřuji, tím hlubšího přesvědčení nabývám. Posavadní spůsob přenášení staré češtiny na nový pravopis, v němž se více na nynější, nežli na tehdejší vyslovování ohleď béře, dosti dobře se snad hodí k prakti-

ckým našim účelům a potřebám; než nauka co nauka musí věc přísněji na váhu bráti a nesmí se těmi takovými ohledy na zvyk a libůstky nynějšího věku mýliti a ke stírání rázu a barvitosti staré češtiny, každému věku vlastní, zaváděti dáti. K určení vyslovení češtiny XIII. věku poskýtají tehdejší rukopisové, vedle jiných z důkladné známosti veškerého slovanského jazyka vyplývajících pomůcek, v samém skladu svého, jakkoli zdánlivě nemotorného pravopisu tolik pevných neomylných momentův, kolik potřebí, aby pravda u nepředpojatých, samostatně myslivých skumatelův (o jiných se při tom jednati nemůže) průchod nalezla.

I. Zlomek legendy o XII apoštolech.

Této legendy zachoval se jeden porouchaný *pergamenový* list v malém folium neboli v podlouhlém kvartu. Výška celého listu obnáší 11 coulův i 4 linie Pařížské míry, šířka 8 coulův též míry; výška pak psané dvojsloupcové stránky 8 coulův i 4 linie, šířka 5 coulův i 2 linie, a každého sloupce, po srážce prázného mezi nima prostranství, 2 coule i 6 linií. Psán totiž jest dvěma sloupcema, dosti sličně a správně, s malovanými začátečnými literami u každého apoštola. Jakož obsahem svým, tak i jazykem a pravopisem velice se podobá onomu 76tiveršovému zlomku legendy o sv. apoštolech, jejž Fort. Durich na pergamenovém listu v cís. dvorské knihovně ve Vídni nalezl a Dobrovský v Gesch. d. Liter. 1818 str. 103—107 věrně vytisknouti dal, odkudž potom do Starob. Sklád. III. 251 a Výb. z česk. Lit. 1845. D. I. str. 1143 přešel; a poněvadž onen Vídenský zlomek od soudných znatelův Duricha a Dobrovského do prostředku XIII. stol položen jest, nebudeme hrubě na omylu, položíme-li tento nový zlomek do druhé polovice XIII. století, čemuž i všecky linguistické a palaeografické příznaky očitě nasvědčují. Mimo *c* místo *k*, ještě zhusta užívané, tolikéž *g* místo *i*, znamenáme v něm virgulované *í*, jako v rkp. Kralodvorském a Budějovském zlomku českého Alexandra, virgulované *r*, jako v Jelenu a Písni krále Václava, polokroužkem zhora znamenané *y*, jako v glossách homilií biskupa Pražského z XIII. století,

v Písni na Vyšehrad, v Mastičkáři a Budějovském zlomku českého Alexandra. Ostatně *ot* střídá se s *od* (v. 88 a 138 *ot*, v. 14, 116 a 146 *od*), kteréž poslední již v dotčených glossách z XIII. stol. se nachází. (Viz Poč. staroč. mluv. str. 22. §. 23.) Na každém sloupci psáno pravidelně a stejně, mezi vodorovnými černidlem taženými liniemi, 39 řádkův, což následovně na celém listu činí dohromady 156 veršův Z prvních *jedenácti* veršův pro zúmyslné uškození pergamenu, jen některé, sotva při největším namáhání spatřitedlné sledy písmen pozůstaly: nicméně doufáme, že vyjmouce slova „*pří-hany*“ v 7 a „*swój*“ v 9. verši, kteráž, pro konečnou nemožnost dobrání se nějakých sledův liter, zde pouze z domyslu doplněna, v ostatních sotvy v něčem od pravého čtení uchýleno.

Text legendy.

Sloupec 1.

Potom pak prsiſſed do asie	Potom pak, přišed do Ažje,
Jat byl prsieliuym pohanem	Jat był přěljútým pohanem,
Cziezzarsem domicianem	Cěsařem Domicianem.
Tet gho chtye muchzity wzzady	Teť jho chtje mučiti, vsadi
W oley wruczi w pylney cady	V olej vrúcí v płnej kádi.
Gdys ozzta bez wſſie bolezzty	Gdyž osta bez všjé bolesti,
Bez (*prsih*)any gmu wylezty	Bez (příh)any jmu vylezti.
Then byw siw dewiet let ke zztu	Ten byv živ devjeť let ke stu
Bohem dany siwot z(*zwoy*) tu	Bohem daný život s(svój) tu,
Gdes iedne chwile nochabil	Gdež jedné chvíle n'ochabił
Piſſie as gho boh powabil	Píšje, až jho bóh povabił,
Rska wiez s budeſſ wzat w nedyeliu	Řka: věz, ž'budeš vzat v nedělju
W to bydlo w nems zzie nedyeliu	V to bydło, v němž sje nedělju
Od twe bratrsie hi od tebe	Od tvé bratřjé hi od tebe,
Chtye tye gmiety podle zzebe	Chtje tje jměti podle sebe
W tey rozcoſſi obieczaney	V tej rozkoši oběcanej,
Tobie hi wſſiem zzbosnym daney	Tobě hi všěm sbožným danej.
W tom pak uzzlyſſaw hlazz bosi	V tomž pak, usłyšav hłas boží
Na modlitwie zzie polosi	Na modlitvě sje położi,
K zzmyrtye hotow zza dozzpiele	K smrtje hotov sa dospěle.
By den the zzwathe nedyele	By den té svaté neděle,
Gdys ius zzwymi uchzennyky	Gdyž již s svými učenníky,
Rozmluwiw gich zztaw wſſeliky	Rozmłuviv jich stav všeliký,

Pozzlednyu radu gie darsie
Rozzkaza podle oltarsie
Zzwemu rowu dol wytyety
Pochzem zzam zzwatu mſſiu piety
Doconchzaw pak tu mſſiu owſſem
Wſſie zzwe mluwy zzlowie po wſſem
Gdyſto iuse w then dol zztupi
Takay gho zzwiethlozzt ozztupi
Jacose prsi blzzketu takem
Nelzie by tam hnuty zrakem
Po wſſem cozztelu w ephesie
Taks mnyecze by tu byl lesie
Gdys pak ona zzwietlozzt minu
Liud zzie oy gho rowie zzwinu
Nali nenye czo zahrsezzty
Cromies w rowie by nalezzty

Poslednjú radú je daŕje,
Rozkáza podle oltáŕje
Svému rovu dół vytjeti,
Počem sám svatú mšju pěti.
Dokončav pak tu mšju o všem,
Všjé své młuvy słově po všem,
Gdyžto juže v ten dół stúpi,
Takáj jho světłosť ostúpi,
Jakože při błsketu takém
Nelzje by tam hnúti zrakem
Po všem kostełu v Efežje,
Takž mnjéce, by tu był ležje,
Gdyž pak ona světłosť minu,
Ljud sje oj jho rově svinu:
Nali nenjé co zahřesti,
Kroměž v rově by nalesti

Sloupec 2.

Mannu na dnye po wſſem rowie
Jakſto coli gdyſto w nowie
Piezzek zztudnye gdyſto bywa
Se zzie zz wodu zzmiezziw wzplywa
Mathias apoſtol zzwathy
Lozzem yudy miezzto wzaty
Yudy rsku iens na zzwu ſſcodu
Zradyl boha zzwu hozzpodu
Ten iens gdys wizzal w ozzidle
Prsiewelike newiery dle
Nemoha drobow zzdyrsiety
Muzzil zzie u poly rozdrsiety
Aby zzlych uzzt chzezzt w tom zzchowal
Gimis byl boha czielowal
By tyech azz tak nepoſſkwyrnyl
Nebo byl hi to prowinyl
By gho duſſie neſſla tady
Jadys zzlowem zle prorady
W czielowanyu dal znamenye
Hrsieſſney duſſi na ztraczenye
Proneſto zzwe droby prolil
Se w nychs zzwe zradye powolil
Tey chziuſſ zradye iuſto zzkutyl
ZZ angely weſſczken zzwiet zzmutyl

Mannu na dně po všem rově,
Jakžto koli gdyžto v nově
Pěsek z studnje, gdyžto bývá,
Že sje s vodú směsiv vzpłývá.
Mathiáš apošteł svatý,
Łosem Judy — mjésto vzatý.
Judy řku, jenž na svú škodu
Zradił boha, svú hospodu.
Ten, jenž, gdyž visał v osidle,
Přěveliké nevěry — dle,
Nemoha drobóv sdržěti,
Musił sje v poły rozdřěti,
Aby złých ust česť v tom schovał,
Jimiž był boha cěłovał,
By těch as tak nepoškvrnił:
Nebo był hi to provinił,
By jho dušje nešła tady,
Jadyž slovem zlé prorady
V cěłovánju dał znamenjé,
Hřěšnej duši na ztracenjé:
Pronežto své droby prolił,
Že v nichž své zradě povolił,
Tej čjuš zradě, jižto skutił,
S angeły vešcken svět smutił

Protos prsi nych zzie nezzmiezztyl
Ale k nymſto zzie prsichziezztyl
Prsi tyechs zzconchzal iezzt w tom bydle
Gdeſto zli duchowe bydle
W tohos miezzto apostola
Mathias iezzt dozzahl zztola
Na nems po welikem trudye
ZZiede liudzke winy zzudye
Then mathias mnohe zdrawiw
Mnohe liudy hrsiechow zbawiw
Pozzadyl ge u bosiem lonye
Bral zzie pak do macedonye
Gdes gmu pitye dano bylo
Gimſto mnoho liudy zbylo
Napiwſſe zzie zzweho zraku

Protož při nich sje nesměstił,
Ale k nimžto sje příjestił,
Při těchž skončał jesť v tom bydle,
Gdežto zlí duchové bydlé.
V tohož město apoštoła
Mathiáš jesť dosáhł stoła,
Na nemž po velikém trudě
Sjede, ljudské viny súdje.
Ten Mathiáš mnohé zdraviv,
Mnohé ljudi hřěchóv zbaviv,
Posadił je v božjém łóně:
Brał sje pak do Macedonje,
Gdež jmu pitjé dáno było,
Jimžto mnoho ljudí zbyło,
Napivše sje, svého zraku

Sloupec 3.

Pro neſtowichznu powlaku
Tos gmu take dano pity
Chtyeczey gho gim ozzlepity
Wſſaks ie pil netbagie o nyem
Hi dal opiet wſſiem zrak onyem
Potom trsi dny gho hledawſſe
Tu gdes prsi nych bywal za wſſe
Nalezzty gho ne mohucze
As pak zzam dal zzie jim v ruczie
Tus inhed byl ot nych zzvazan
A v selars vzzadyty kazan
Tehdy ty gis nan nazztali
Tu gdes prsieds selarsem zztali
Zemi uzzta zzwa rozdrsiewſſi
Pochytla gie wſſie posrsiewſſi
Szzwaty marek chzazza zzweho
Tyrpiel mnoho protywneho
Bydle u penthanapoli
Potom prsiſſloy gmu tu k woli
S chtyel do alexandrie gity
A gdys zziey gmu tu da byty
Zzwu krwiu mnoho duſſ pokupi
Se zzebrawſſe zzie bizzcupi
Toho liuteho pohanzztwa
Minuwſſe mocz zzweho panzztwa
Wlachzili ieho po miezztu

Pro neštovičnú povłaku:
Tož jmu také dáno píti,
Chtjécej jho jím osłepiti:
Všakž je pił, netbaje o njem,
Hi dał opjet všěm zrak oněm.
Potom tři dni jho hledavše,
Tu, gdež při nich býval za vše,
Nalesti jho nemohúce,
Až pak sám dał sje jim v rucě:
Tuž inhed był ot nich svázán,
A v żełář vsaditi kázán.
Tehdy ty, již naň nastali,
Tu, gdež před żełářem stáli,
Zemi, usta svá rozdřěvši,
Pochytła je, všje požřěvši.
Svatý Marek časa svého
Trpěł mnoho protivného
Bydle u Penthanapoli
Potom přišloj jmu tu k vóli,
Ž' chtěł do Alexandrje jíti:
A když sjej jmu tu da býti,
Svú krvjú mnoho duš pokúpi,
Že sebravše sje biskupi
Toho ljútého pohanstva,
Minuvše moc svého panstva,
Vláčili jeho po městu,

Wffady krwiu cropiecze ciezztu	Všady krvjú kropjéce cěstu,
An obachz czoy gmu toho dle	A'n obač, coj jmu toho — dle
Dal duffiu bohu zzie modle	Dał dušju, bohu sje modle.
Potom pak chtyewffe gho zzseczi	Potom pak, chtěvše jho šeci,
Mohli wiekem prechz uteczi	Mohli věkem preč uteci,
Pro zztrach welike hrsimothy	Pro strach veliké hřímoty,
Pro bursiu hrozzne blyzzcothy	Pro búřju hrozné błyskoty,
Gies zzie byli tako lekli	Jéž sje byli tako lekli,
Jaks casdy iams mohl utekli	Jakž každý, jamž mohł, utekli.
Tus gho pohrsebli krsezztyene	Tuž jho pohřebli křestjene,
Potom paky benathchzene	Potom paky Benáthćene,
Tyelo ieho odtad wzemffe	Tělo jeho odtad vzemše
A zz welicu chzctyu prsigemffe	A s velikú čctjú přijemše,

Sloupec 4.

Do Benatek ie prsienezzli	Do Benátek je přěnesli:
Prones zzu wiecze prohlezzli	Pronež sú vjéce prohlesli
Jeho kozztola drahotu	Jeho kostoła drahotú,
A naywiecze zzwatozzt pro tu	A najvjéce svatosť pro tu,
Gies zzie gim mnoho dozztawa	Jéž sje jim mnoho dostává,
Se ktos z nych na morsi plawa	Že, ktož z nich na moři płává,
Achz iezzt gde w kterem nechzazzu	Ač jesť gde v kterém nečasu,
Wzdada prozzbu zzveho hlazzu	Vzdada prosbu svého hłasu,
W ktereys koli praczi bude	V kterejž koli práci bude,
The ieho pomocziu zbude	Té jeho pomocjú zbude.
Szzwathy philipp ffezzteho dne	Svatý Philipp šestého dne
prsied zzwu zzmyrtyiu chwile hodne	Před svú smrtjú chvíle hodné,
zzezwaw zzbor sacowzztwa zzweho	Sezvav sbor žákovstva svého,
Czos bylo z bizzcupztwa ieho	Což było z biskupstva jeho
W yerapolim toho miezzta	V Jerapolim toho města,
Rsekl dyetczie to iezzt rsiechz zzwiezzta	Řekł: dětcje! to jesť řeč zvěsta,
S mne boh ieffchze iezzt poffchziedyl	Ž' mne bóh ješče jesť poščjedił
SSezzt dny bych waff zztaw zporsiedyl	Šesť dní, bych váš stav zpořjedił:
Protos proffiu by w tom zztali	Protož prošju, by v tom stáli,
W nems byffte zzie bohu wzdali	V nemž byšte sje bohu vzdali.
Jazt zzie ot wazz k nyemu blisiu	Jázť sje ot vás k njemu bližju.
Rsek to by rozpat na krsisiu	Řek to, by rozpat na křížju
W tohoy gmeny o nems cazal	V tohoj jmeni o nemž kázał,
Hi prons zzwoy siwot pozzazal	Hi pronž svój život posázał.
Szzwaty petr po mnozie zzkutcziech	Svatý Petr po množě skutcěch

Hi po neiednakych zzmuthcziech	Hi po nejednakých smutcěch,
W nychſto wſſdy byl uplacagie	V nichžto vždy był upłakaje,
Na tu chwiliu wzpominagie	Na tu chvílju vzpomínaje,
W nyeyſto zzie byl odrsekl boha	V njejžto sje był odřekł boha
ZZotnye zzobu wlazzty moha	Sotně sobú vłásti moha,
Mdlobu hi pozztem welkym	Mdłobú hi postem velikým
Hi zzwym naboszztwem wſſelikym	Hi svým nábožstvem všelikým,
Jestoy gmiel bosie dle lazzky	Ještoj jměł božjé — dle łásky,
Jaks po ieho licziu wrazzky	Jakž po jeho lícju vrásky,
Placanym byly tak zzwadly	Płakáním były tak svadły,
Hi tak zzuchotu opadly	Hi tak suchotú opadły,
Jacos po wſſem ieho licziu	Jakož po všem jeho lícju
Hi placanym hi pak tſſchzicziu	Hi płakáním hi pak tščicjú
Byla wſſie pleth ieho zprahla	Była všje pleť jeho zprahla.

Hlubokou dřevnost jazyka a grammatických forem jeho každý znatel, i bez našeho připomenutí, hned na první pohled pozná. Majíce bohatý, uměle sestavený sklad veškerého jazyka našeho od p. Jungmanna a aspoň jakéž takéž počátky staročeské grammatiky (co Úvod k prvnímu dílu Výboru z české Literatury) před rukama, konali bychom práci zbytečnou, kdybychom se do příliš podrobného výkladu jazyka našeho zlomku pouštěli. O řemeslně sestaveném a dosti důsledně provedeném pravopisu mlčíme docela (o něm viz Dobrovského Gesch. d. böhm. Liter. 1818. S. 107).: o ostatním co nejstručněji. — V. 1 *do Asie)* dvojslabičně, *do Asje* aneb *do Ažje*, za příčinou rozměru; tak i níž v. 75 *do Macedonje*, v. 98 *do Alexandrje*. — v. 2. *přěljútým)* podobně níž *ljútého, ljud, ljudi, ljudské, nedělju, chwilju*, kdež všudy *i* v originálu znamení měkkosti; jen před *e* se vypouští (*vylezti, let, oslepiti, chvíle, podle, dospěle, neděle* atd.), poněvadž se samo sebou (jakož i před *i*) rozumí. Že staří Čechové, jako i jiní Slované, rozdíl mezi měkkým a tvrdým *l* znali, patrno z pozdějšího přehlasování *u* v *í, lítý, libý*, naproti *lukno, lúka*; neboť *u* v *i* jen po měkkých přechází *(jitro, jinoch, čich*, ale *ruka, kus, chudý)*. Bylo-li měkké, byloť i tvrdé: protivy se vzájemně podmiňují, a dnešní neutrálné čili obecné, dle logických zásad, jen ze záporu obého povstati mohlo. Jestliže tedy Drachovský 1660 napsal: *l* quidam volunt distinctum ab *ł* — satis superstitiosa observatio, toť každý, kdož chce

viděti, vidí, že soudil o věci, jíž dobře nerozuměl. — v. 4 *teť)* tak i v staročeských právích, nyní *tenť.* — v. 10 *n' ochabil)* nenechal, nezůstavil, nepromeškal. — v. 11 *powabil)* trop. místo povolal, pozval. — v. 14 *hi)* tak podobně i níž v. 55, 83, 141, 148, t. *i* s předsuvkou *h*, jakž někdy i v jiných rukopisech, a nezřídka i dodnes u jiných Slovanův (v Moravě, Lužici, Bulharech) v některých slovech; viz Poč. star. mluvn. str. 26. — v. 20 *k smrtje)* místo *k smrti*, opáčným přehlasováním *i* v *je*, o němž šířeji v Poč. star. mluvn. str. 19 §. 18. — v. 24 *poslednju)* pozoru hodna dřevnost formy, jakož i *smrtjú, po licju, tščicjú, chvílju, na křížju, mšju, čctjú, pomocjú;* nikdež ještě *v niž, králi*, jako v Alexandru. — v. 27 *počem)* změnou *n* v *m*, místo *počen*, nyní *počav;* viz Poč. star. mluvn. str. 22 a 105. — v. 34 *kostełu)* níž v. 120 *kostoła*, výslovně a zřetedlně, jakž dodnes Slováci. — v. týž 34 *v Efežje)* tak rým čísti velí: srv. *Paříž* místo *Parisii* a j. — v. 38 *nali)* tak i v Alexandru našem (v. 57), což buď stažené *ne ali*, staroslovanským pravopisem *nō ali*, t. *než ale* (srb. *ala*), aneb kusé *nalit, nalet* (flugs, viz Slovn. pod t. s.) — v. týž 38 *zahřesti)* t. *zahřebsti, zahřebati*, v staroslov. i *greti, pogreti* (defodere, sepelire). — v. 48 *visał)* zpátečným přehlasováním m. *wisěl*, jako *odvečeřal, vidjal* atd., o čemž Poč. st. ml. str. 20 §. 20. — v. 57 *jadyž)* místo *kadyž, když;* tak i v. 113 *jamž* m. *kamž*, a v. 60 *pronežto*, jinde *pronež*, m. *pročežto, pročež*, od prvotního potažného *jiže, jaže, ježe.* — v. 62 *čjuš)* jinde *ciž, tociš, tocjuš* atd. místo *totiž*, u Slovákův dodnes *totjuž.* — v. 69 *stoła)* ve smyslu stolce, stolice (sedes, Stuhl), velevítané nové dotvrzení *otnja stoła* v Libušině soudu, někdy tak urputně v pochybnost braného. — v. 89 a 91 *żełář, żełářem)* přehláskou *e* místo *a*, dle Poč. st. mluvn. str. 15. — v. 100 *duš)* tak v Rukop. Kralodv. a jinde; později *duší*, viz Poč. star. ml. 39. — v. 106 *a'n)* skráceně místo *a on*, *a* ve smyslu *ale, než;* Poč. str. 85 §. 77. — v. 109 *věkem)* t. sotně, sotvy, slovce v tomto smyslu mně odjinud neznámé; srv. *ačkoli-věk, jakkoli-věk* atd. — v. 113, 151 a 154 *jakž, jakož)* že, až (ut, adeo ut). — v. 116 a 117 *vzemše, přijemše)* místo novějšího vzavše, přijavše; Poč. st. ml. 105. — v. 119 *pro-*

hlesli) prosluli, slovce velmi vhodné; srv. *hlesnouti,* t. *hlas* vydati, ve Slov. čes. — v. 138 *k njemu* a v. 145 *v njejžto)* naproti v. 140 *o nemž,* kterážto na pomístné rozličnosti vyslovení založená rozdílnost psaní, jindy s původním *j*, jindy s vysutím jeho, rovněž tak i ve staroslovanských rukopisech srbského a ruského rodu (v blh. vždy tvrdé *n*) se nám namítá; viz Poč. star. mluvn. str. 26. — O přivěšování *j* ze *jho, jmu* ku předcházející samohlásce a tím jakoby zdvojování jeho, n. př. v. 31 *takáj jho,* v. 37 *oj jho* atd., již Dobrovský potřebné vysvětlení podal v Gesch. d. Lit. str. 108.

II. Zlomek českého Alexandra.

Zlomek tento pozůstává ze *tří* nestejné velikosti a formy proužkův čili ustřižkův, kteříž dohromady činí prostředek čili asi třetinu jednoho dvojlistu z rukopisu *na pergameně* v malém folium nebo v podlouhlém kvartu psaného. Po ostřižení na třech stranách nelzeť ani výšky a šířky celého listu, ani výšky psaného sloupce udati: šířka psané dvojsloupcové stránky vynáší 5 coulův Pařížské míry, a každého sloupce obzvláště, po srážce prázdného mezi nima místa, 2 coule 5 linií též míry. Psán totiž jest zlomek tento, jakož i onen hořejší legendy sv. apoštolův, dvěma sloupcema, dosti sličně a uměle, na liniích černidlem až téměř k nevidění tenounce tažených. Zevnitřní i vnitřní povahou a podobou, písmem i pravopisem, velice se blíží k onomu 160tiveršovému zlomku českého Alexandra, jejž p. Hanka léta 1827 v upevnění vazby jedné inkunabule nalezl, a v Časopise Musejním ročn. 1828 sv. IV str. 109—114 vytisknouti dal, odkudž později do Výboru z české literatury (1845), D. I. str. 1086—1090, vtělen jest. V něm *i* a *r* bez virgulí; sledy zdvojování souhlásek ve verši 56 *zpalyll;* pravopis jednodušší, nežli v hořejší legendě; formy jazyka již o něco málo pozdější věk prozrazující, n. př. *niž* m. *njuž, králi* m. *králju,* ačkoli i archaismy, jako *hrímotú* m. *hřímotú, budi* m. *buď, rači* m. *rač* atd. Bylť po krajích sloupcův, zároveň musejnímu, krátkými latinskými sumariemi opatřen: neboť k verši 64 čte se ještě: hic Alexander cecidit (dle českého *padl*) in civitatem . . . a

k v. 81 zřetedlně: hic Alexander vocat medicum ad se. Podle všeho toho nebude nemístno položiti zlomek tento do samého začátku XIV. století, aspoň jistě do první čtvrti jeho, sotvy později. Pro náramné porouchání blanky všeho již naskrze čísti nelze: na takovýchto místech aspoň počet nerozebranlivých anebo nerozebraných námi veršův vyznačiti za dobré uznáno, nepočítajíc ostatně sem oněch veršův zhora na několika sloupcích, z nichž pro ustřižení blanky již jen slabounké stopy liter na liniích pozorovati, celého však slova nikde čísti nelze. Takovýmto spůsobem kdyby všecko čísti bylo možné, vynášelby počet veršův našeho zlomku 102. Ačkoli pak pro tyto takové mezery zlomek náš mnoho ze své ceny tratí, však nicméně i tyto chudé zbytky aspoň k lepšímu poznání a ocenění někdejšího celku posloužiti mohou, pročež je tiskem na světlo vydati za dobré uznáno. Teprvé z tohoto zlomku dovídáme se s názornou jistotou, což sme posavad ne bez důvodův tušili, že český Alexander skutečně zavíral v sobě vypsání úplného kruhu dějin slavného řeckého velehrdiny; neboť v něm vypravuje se již o skutcích Alexandra v Indii (v. 13: *Nejeden Indien hrdý)*, jakž dalece žádný z posavad objevených zlomkův, ani onen nejobšírnější z rukopisu u sv. Víta, nezasahoval. Do budoucnosti nelze ovšem s jistotou prohlídati; než znatel dějin naší literatury, maje zkušenost posledních *tříceti* let před očima, nebude pokládati naději tu za nedůvodnou a marnou, že časem ještě i jiné zlomky Alexandra z noční tmy na světlo denní vykmitnou: tehdáž podobné, o sobě nepatrné odtržky a odpadky mohou se státi ohledem na celek velmi důležité.

Text Alexandra.

Str. 1, sloupec 1.

. . . .

meho ſyrdczie myſly rowny	mého srdce mysli rovný.
Rzka tak przytcze na bok lewy	Řka tak, přitče na bok levý,
Potrzye liud yakozto plewy	Potřě ljud, jakožto plevy,
An by rad utekl *(na)*teka	A'n by rád utekł (ná)teka,
ſotnye ſye hbe nohy wleka	Sotně sje hbe, nohy vleka.

Neb welbludy acz wyſoczy	Neb velbłúdi, ač vysoci,
A wſakz gſu gych leny ſkoczy	A všakž jsú jich lení skoci.
ſy gmagiucze rychle konye	Si jmajúce rychłé konje,
ſwobodnye kdez chtye przyhonye	Svobodně, kdež chtjé, přihonjé,
Kteruz chtye ſkodu czynyecze	Kterúž chtjé, škodu činjéce.
Neby pomeſkanye wiecze	Neby pomeškánjé vjéce,
By boy w obye ſtranye twyrdy	By boj v obě straně tvrdý:
negeden indyen hyrdy	Nejeden Indien hrdý
By prziewraczen y ſ welbludem	By převrácen i s velbłudem.
ſtachu ſ neſczaſtnym oſudem	Stachu s neščastným osudem —

Sloupec 2.

. . . .	. . . .
ſwoy welblud pyeſ . .	Svój velbłúd pěš . . . .
Az pak prziewelyku . .	Až pak převeliků . . .
Vderzy ſam hnyew . .	Udeři sám hněv . . .
Tuz gey kral hrzec . .	Tuž jej král hřec . . .
Vzrzyew ho ſ kony . .	Uzřěv ho s konj . . .
blyze k nemu kone . .	Blíže k nemu kone . . .
An giuz ſotnye wzwody ocz(*y*)	A'n již sotně vzvodí oč(i),
Znogem mdlobu	Znojem, mdłobú. . . .
. . . .	. . . .
. . . . onye	. . . . onje
. . . . . gda ſ konye	. . . . . jda s konje
wz . . . wy . . . kra . . . orze	vz . . . vy . . . kra . . . oře
. . . . . padl w toto horz(*e*)	. . . padł v toto hoř(e) —

Str. 2, sloupec 3.

. . . .	. . . .
. . . . . awſſe honye	. . . . . avše honje
. . . .	. . . .
. . . .	. . . .
. . . .	. . . .
. . . .	. . . .
. . . . weny	. . . . veny
. . . . . dale neklopocze	. . . . . . dále nekłopoce
A (*z*) a (*b*) . . . az gde krocze	A (z) a (b) . . . až jde kro(t)ce.
. . . . . . owy dywna	. . . . . . ovy divná
. . . nycſe neprotywna	. . . . . nicse neprotivná
. . wyek gſſa welmi ranen	. . . věk jsa velmi ranen
. . swe cſty yuz oplanen	. . . své csti již opłanen
. z mluwy rzyecz wytyezſku	. . z młuvi řěč vítjezskú —

Sloupec 4.

(*Pro*)nežto puſtyw odtyezy	(Pro)nežto pustiv otježi
(*Na*)wſye strany swu mocz styezy	(Na) všje strany svú moc stježi,
lomye pod sie swu przyprzyetu	Łomje pod sje svú přípřětú
po . . . ony . . . . . . ſwyetu	Po . . . ony . . . . . světu:
Nycſ mene nez kdyzto w mraky	Nics méně, než kdyžto v mraky
wſtupy hrom mutye oblaky	Vstúpi hrom mútje obłaky,
Ta wyecz newyedoma gyez geſt	Ta věc nevědoma, jež jesť
Wſyech ſtworzeny hrozna przyezest	Všěch stvoření hrozná přěžesť,
Zha nacz spadne swu blyſkotu	Žha, nač spadne, svú błyskotú,
ſtraſſy weſſ ſwyet ſwu hrymotu	Straší věš svět svú hrímotú,
ze cſoz kolywyek zamane	Že což kolivěk zamane,
to wſſe geho ohnem ſplane	To vše jeho ohnem spłane:
Takez on burzye oczyta	Takež on, búřje očitá,
gehoz myſl nykdy neſyta	Jehož mysl nikdy nesytá,
Genzto kdez byl to wſſe zpalyll	Jenžto, kdež był, to vše zpálił —

Str. 3, sloupec 5.

. . . .	. . . .
Naly ſye gmu to dostalo	Nali sje mu to dostało,
kdež nemohl ſtaty zamalo	Kdež nemohł státi za máło'
ze ſye vzcye tu zed ſtahla	Že sje úzcě tu zeď stáhła.
. . . ſez	. . . sez . . . . . .
Geze na nycſ nezpomyna	Ježe na nics nezpomina,
to wſſe cſoz ſye stane myna	To vše, což sje stane, mina,
wyda ze tam byty w ſtrasty	Vida, že tam býti v strasti,
wſſak zwoly v myesto paſty	Však zvoli u město pasti:
a w nyz dobu liudye za nym	A v niž dobu ljudjé za ním
welykym vſylowanym	Velikým usiłováním,
Chtyecze ſye na zed wzebraty	Chtjéce sje na zeď vzebrati,
Kazdy ſye opyet otwraty	Každý sje opjet otvráti:
Nebo ſie gym rzyebrzye ztyrly	Nebo sje jim řěbřjé ztrli,
byechu liudye yako zmyrly	Běchu ljudjé jako zmrli,
A . . gmagycze k kraly . . .	A . . jmajíce k králi . . .

Sloupec 6.

. . genzto w k . . e	. . jenžto v k . . e
ſtogiu ſyeka nabye ſtranye	Stojú, sěka na 'bě straně,
welykey ſye lagy branye	Velikey sje laji bránje:
A z ust gen	A z ust jen . . . . .
. . . .	. . . .
wyecz	Vjec . . . .
Po	Po . . . .

Pawezi	Pavézy . . . .
bytye zk	Bitjé zk . . . .

Str. 4, sloupec 7.

. . . .	. . . .
Az lekarzye ſam zawola	Až lekařje sám zavolá.
ſweho mystra krzyſtobola	Svého mistra Křistoboła
. . . . y	. . . . y
. . . .	. . . .
. . . . u	. . . . u
. . . . elu	. . . . elu
. . . . a	. . . . a
. . . . a	. . . . a

Sloupec 8.

Czy ſie pro mye ſmyrty bogyſſ	Či sje pro mje smrti bojíš?
Czakanym mye malo zhogyſſ	Čakáním mje máło zhojíš!
Budy acz chczeſ pomoczy ſnazen	Budi, ač chceš pomoci, snažen,
giuz ſem ſyem y tam przyewazen	Již sem sjem i tam přěvážen:
Negmyegz w obem giuz rozpaczy	Nejmějž v obém již rozpači!
tdy myſtr weczie kraly raczy	Tdy mistr vecje: Králi! rači
ſwym liudem toho poprzyety	Svým ljudem toho popřjéti,
ſebe na czaſ podrzyety	Sebe na čas podržěti,
Donadz ta ſmyrtedlna ſtrzyela	Donadž ta smrtedlná střěła
newygme ſye y tweho tyela	Nevyjme sje z tvého těła.
. . . . sobu	. . . . sobú
. . . .	. . . .
. . . .	. . . .
geſty wzdy	Jesti vždy . . . . . .

K vysvětlení forem a slov postačíž co nejméně podotknouti. — v. 4 *náteka*) čtení ohledem na první dvě písmeně nejisto, ačkoli sledy jich k ničemu jinému nevedou; snad *nátěka* srv. (*outěk*), snad dlužno položiti po *utekł* komma, a *nateka* buď v přechodníku, buď toho *né teka* = *než teka?* — v. 21. *k nemu*, v. 40 *pronežto*, v. 40 *opłanen)* ohledem na nejotování samohlásky *e* srv. pozn. k v. 138 legendy a apoštolech. v. 38 *nicse*, v. 46 a 61 *nics)* místo *ničese*, a toto místo *ničeso*. — v. 40 *opłanen)* zbaven. — v. 44 *přípřětú*) t. hrůzou (terrore), slovce v této básni oblíbené a charakteristické; srv. Výb. z čes. lit. I. 66. — v. 49 *přěžesť)* strach, hrůza, od *žas*, *žasnu*, slovo dosti řídké; ostatně viz Slovn. čes. pod t.

s. — v. 51 *hrímotú)* tak, tvrdé *r*, snad jen omylem piscovým. — v. 52 *zamane)* zamyslí; viz Slovn. pod t. s. — v. 57 *nali* viz legendu v. 38. — v. 65 *v niž dobu*, a v. 71 *k králi* i v. 94 *králi)* již pozdější formy s *i* místo *u*, jichž v legendě není — v. 69 *ztrli* a 70 *zmrli)* tak i v min. trp. příčestí: trt, mrt. Poč. st. ml. 105. — v. 73 *stojú)* nepravidelně, aspoň neobyčejně, a však zřetedlně tak; srv. ostatně Poč. star. mluvn. str. 19 §. 19 o neústrojném přehlasování *i* v *u*. — v. 79 *pavézy)* čtení nedosti jisté pro porouchání blanky a vybledlost písma, zatím ze všech nejpodobnější. v 92 *převážen)* odhodlán (in utrumque paratus), slovce velmi případné a vhodné. 97 *donadž)* dokudž, od vztahovacího *jiže*.

Z toho, co sme předložili, soudný čtenář snadno nahlídne, že zlomek náš legendy o dvanácti apoštolech skutečně největší zevnitřní i vnitřní příbuzenství jeví se zlomkem od Duricha objeveným a od Dobrovského ponejprv na světlo vydaným, zlomek pak o Alexandru že náleží k též recensí této znamenité básně, ku kteréž onen v Časopise Musejním ročn. 1828 sv. IV. str. 109—114 ponejprvé vytištěný, oba pak plodové že pocházejí z nejstarší posud známé doby učeného, řemeslného básnictví v Čechách, stojícího naproti samorostlému, národnímu, jehož skvělé památky se nám v Libušině soudu a Rukopise Kralodvorském zachovaly. Neboť ačkoli objevené posavad zlomky Alexandra větším dílem do začátku XIV. století padají, však nicméně, poněvadž v nich již rozličné jsou recense, s jiným pořádkem věcí, s novými vstavkami a výpustky na bíledni jest, že prvotní vypracování básně starší býti a aspoň do XIII. století padati musí. Ano, povážím-li všecky okolnosti zdravě a bez předpojatých domněnek, neváhám se, po opětovaném čtení těch památek, vyznati, že všecky ty pod jménem Legendy o dvanácti apoštolech, Básní dějepravných a Alexandra posavad vydané básně a zlomky básní plody jedné básnické školy (nerci-li jednoho mistra), jednoho věku, stejného ducha, stejné techniky býti a tudyž k jednomu většímu *cyklu* stejnorodých básní náležeti mi se vidí. Příbuznost tato někdy až v nejmenších obzvláštnostech, podobenstvích, obratech a

výrazech (srv. n. př. verš 110—111 legendy s veršem 50—51 Alexandra) se obráží a zračí. Pročež jen převýšeně a k věci nedosti přiměřeně vyrčeno bylo ve Výboru (str. 1143) domnění o náležení těchto básní k jednomu celku, jednomu spisu, místo k jednomu *cyklu*, a ctihodný původce článku o básněch dějepravných ve sv. I. t. r. zdá se nám zase tuze daleko na jinou stranu uchylovati, přijímaje je za plody různých věkův. Mého dle zdání ráz stejnověkosti a stejnorodosti jim znale na čele vytištěn; jisté původnosti, cvičnosti ve skladě, ovědomělé, úplné vlády nad jazykem původci nebo původcům jejich odepříti nelze, čímž vším daleko nad věk XIV. (Smila Flašku i samého Dalimila) vynikají. Ovšem dokonalá básnická díla, ukončené celky nejsou; ale proto předce nejsou všech básnických okras a vnad naprosto prázna (srv. n. př. přirovnání Alexandra ke hromu a blesku v. 42—56), tak že ztráty jich, v původní jejich celotnosti a úpravě, dosti želeti nelze. A však ocenění jich z této strany, vyšetření původu a udání poměru jejich k podobným plodům cizích literatur zůstaveno budiž důmyslu a pilnosti ctihodného původce dotčeného článku v časopise Musejním, kterýž při delším setrvání v pracech tak chvalně začatých nepochybně nové žádoucí světlo na celý ten předmět vyleje.

Klasobrání na poli staročeské literatury.

Sbírka druhá.

(Čas. Č. Mus. 1848. II.)

Podávaje první sbírku tohoto druhu, připověděl sem, že další pokračování v začatém klasování podle okolností a možnosti, v nejbližší budoucnosti následovati má a bude. Abych se ze závazku slovem daným učiněného, vyvadil, předkládám (v Čas. Mus. 1848. II. str. 258 a sled.) milovníkům staročeské řeči a literatury podobnou sbírku druhou, ačkoli dobře vím, žeť ona mnohem menší ceny jest, nežli ona předešlá.

Plody staročeské literatury, kteréž teď zde z neznámých posud rukopisův a dílem i dotud netištěné, na jevo vynáším, jsou vesměs nábožného obsahu, a proto ztratily ony za těchto našich časův, jichž směr docela jiný jest, pro větší částku obecenstva téměř všecku zanímavost. Než v jiném ohledu zasluhujíť vždy předce uvážení střízlivého, pominutedlným hnutím času nemýleného cenitele národní slovesnosti, jakožto živoucí a výmluvné památky, z nichž jasně poznati lze, jakými myšlénkami, vidinami a city se duch národu českého, aneb aspoň výtečnějších a vzdělanějších údův jeho, v jistém věku a v jistém století zanášel a bavil, a jakého jazyka i jakých slohových forem v též době k vynoření svých citův a myšlének užíval.

A však ani básnických půvabův nejsou kusové tito, mého dle zdání, naprosto a docela prázni, aspoň pro toho, u koho ještě cit pro *přírodu, prostotu a pravdu* docela neutuchnul, což arci při nynější rozumové přebroušenosti a vycvikovanosti veliké částky čtenářstva velmi řídké jest.

Mne aspoň ta s takovou nevyrovnanou prostotou, lepotou a něžností líčená síla víry v legendě o sv. Dorotě vždy patrně, jakoby jakousi magickou mocí, dojala, nejináče i tklivost některých míst v Pláči sv. Marie, na př. v 19—27, v 67—72 a j. A v básni: *Mistr Lepič, moudrý hrnčíř*, medle, kdo pak by hned na první pohled nepoznal samorostlý a vlastnovkusný rozmar českého národního ducha, kterýž od té doby, co ta báseň složena, totiž od začátku patnáctého století až do nynějška téměř nic se nezměnil? Vztahův básně této ke vnitřním, církevním událostem předhusitské anebo husitské doby stopovati pouštím znatelům podrobné historie onoho věku: mněť se ona již do samého prvopočátku nového učení v Čechách padati a ve výrazu „Lepič“ nebo „Hrnčíř“ jméno osoby, na niž se naráží, ukryto býti zdá, ačkoli píseň sama jen v pozdějších přepisech se zachovala.

Ze zlomku staročeského žaltáře, obsahujícího v sobě na čtyřech pergamenových listech desatero žalmův, podávám jen jeden žalm na ukázku, ku potvrzení toho, co sem již na jiném místě (v aktech učené společnosti čili v Rozboru staročeské literatury, z oněch vyňatém, sv. I. 1842, ve sbírce této str. 356 sld.) o překladu českého žaltáře přednesl. Tam sem totiž tvrdil, že v rukopise Wittenberském zachován nám nejstarší český překlad žalmův, mimo důkazy z jazyka vzaté, i proto, poněvadž text jeho jednak v nejstarším glossovaném latinském žaltáři v Museum, jednak ve větším počtu přepisův českého žaltáře nás došlých se nachází, což vše na velikou rozšířenost a spolu dřevnost překladu toho ukazuje. I tento zlomek k oné recensí patří. Máme tedy tento překlad ve dvou pergamenových žaltářích ze čtrnáctého století, Wittenberském a Poděbradském, v glossovaném žaltáři v Museum z třináctého století a ve zlomcích tří rozličných pergamenových žaltářů z čtrnáctého století. V žaltáři Klementinském a Kapitolním jsou naproti tomu dva překladové.

Básně a výjimky mnou podané pocházejí vesměs, jedinou dotčenou píseň na Mistra Lepiče vyjmouc, z rukopisův z druhé polovice *čtrnáctého* století, jakž podle písma a pravo-

pisu, a při některých rukopisech i výslovného datum, s dostatečnou jistotou souditi lze. Při opise jich starý pravopis, pro pohodlí čtenářovo, na novější, dle přijatého od Sboru Musejního spůsobu, pozměněn, a však, pokud možné bylo, bez ujmy starých grammatickým forem.

I. Legenda o sv. Dorotě.

Z perg. listu v malém folium z druhé polovice čtrnáctého století, přilepeného na desce, a sice u vnitř, latinského rukopisu ze začátku patnáctého století: *Jacobi de Voragine* homiliae de Evangeliis Quadragesimae, Fol., v kr. veř. bibliotece (Sign. III. A. 15). Legendu tuto již dříve vydal p. Hanka ve Starob. Sklád. d. III. str. 122. z rukopisu u sv. Víta: a však poněvadž text našeho rukopisu od onoho tištěného často a v dosti podstatných věcech se liší, vidělo se za dobré, položiti ji zde slovo od slova tak, jakž v rukopise našem se čte.

II. Pláč sv. Marie.

Z latinského rukopisu, dle písma z konce čtrnáctého století, v kr. veř. bibliotece (XIV. G. 17.) Komu libo, může text pláče tohoto porovnati s textem docela jiným, mnohem obšírnějším, vydaným od p. Hanky v Starob. Sklád. d. III. str. 61 sld.

III. Hvězda mořská.

Z latinského rukopisu, rukou druhé polovice čtrnáctého století, v kr. veř. bibliotece (I. E. 25), na l. 134. Tištěná z jiného rukopisu s některými dosti patrnými různočteními v Starob. Sklad. od V. Hanky d. III. str. 121.

V. Vzdechnutí k Otci.

Z rukopisu latinského, psaného na konci čtrnáctého století (jsouť v něm stati s podpisem r. 1389), v 4° na papíře, v kr. veř. bibliotece I. F. 13), na listu 171.

V. Mistr Lepič, moudrý hrnčíř.

Z latinského rukopisu: *Eremitae Anglici* Incendium amoris, ze začátku patnáctého století na pap. ve fol. v kr. veř. bibliotece (V. A. 23), na vnitřní straně desky. Nachází se, s nepatrným různočtením, i v jiném pozdějším rukopisu latinském: *S. Gregorii Magni* Pastorale, na pap. l. 1460 v 4°, v též bibliotece (V. F. 20.)

VI. Zlomek staročeského žaltáře.

Z pergamenového žaltáře, psaného ve dvou sloupcích v kvartu dosti pěkně ač nedosti správně v druhé polovici XIV. století, z něhož

se však jen čtyři listové zachovali, u mne. Obsahujíť pak v sobě žalmy 60 od verše 3. do 9, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68 a 69 od verše 1. do 34. — Žalm 63 v. 7 zní: Zjadali sú zlosti: zhynuli sú přeptači jadánie (scrutati sunt iniquitates: defecerunt scrutantes scrutinio). Žalm 65 v. 9: jenž jesť položil duši mú k živenství: a nedal v hlesnutie noh mých (qui posuit animam meam ad vitam: et non dedit in commotionem pedes meos). Žalm 67 v. 31: Treskci zvieřata trčěna, sbor býków v skotě ludském: aby vykodlučil je, jižto sú pokušeni střiebrem (increpa feras arundinis, congregatio taurorum in vaccis populorum: ut excludant eos, qui probati sunt argento). Žalm 68 v. 24: Buďta temně oči jich a nevizta: a křebtové jich vezdy na křivo (obscurentur oculi eorum ne videant: et dorsum eorum semper incurva).

Připomenutí vydavatelovo:

Texty památek těchto otiskovati z příčin na snadě jsoucích jsme opominuli. Jsouť zajisté po ruce nejen v Čas. Musejním l. 1848, díle II., ale i také ve Výboru z literatury české, též II. díle, a v Hanušově Malém Výboru ze staročeské literatury (v Praze 1863).

Klasobrání na poli staročeské literatury.

Sbírka třetí.

(Čas. Č. Mus. 1855).

Když jsem před osmi lety v Časopise Musejním (r. 1847 d. I. str. 292—310) zlomek legendy o XII apoštolech a jiný z českého Alexandra vytisknouti dal, a spolu naději učinil, že v podávání takovýchto památek milovníkům staročeské literatury podle možnosti pokračovati se bude, tehdáž jsem ovšem nepředvídal, že úmyslu mému tak mnohé a rozličné překážky v cestu vkročí, jakéž byly ty, kteréž pozornost a snahu mou volně i nevolně na dlouhý čas jinam obrátily. Nyní, když jsem nabyl něco dostihu, abych k oblíbeným těmto předmětům opět i zření i píli obrátiti mohl, a když i některými i nenadálými nálezy k tomu pobídnut jsem, abych, počna kdež jsem přestal, začaté pásmo dále provedl, nemeškám do této obecné zásobnice literatury naší staré i nové vnésti a složiti v ní aspoň to, což se mi z pozůstatkův starobylosti, jež na ten čas před rukama mám, důležitějšího a zanímavějšího býti vidí.

1. Zlomek legendy o sv. Anně.

Zlomek tento nalezený dne 13. listopadu b. r. od professora na universitě Pražské K. A Konstantina Höflera v přebohaté na staré rukopisy bibliotece Pražské metropolitanské kapituly a mně k vydání poskytnutý i dle obsahu i dle písma náleží k oněm dvěma zlomkům téhož rukopisu, z nichž první již Dobrovský léta 1818 (v Gesch. der böhm. Sprache und Liter. str. 103—107) velmi věrně a správně byl vydal, druhý pak mnou v časopise Musejním (r. 1847 d. I. str. 295—303, sbírky této str. 330—4) se všemožnou zevrubností tiskem na světlo vydán jest. Nově nalezený zlomek vyňat jest z rukopisu starého, k němuž co

příkrov prvního a posledního sešitu přivázán byl, a záleží ze dvou pergamenových proužkův, z nichž jediné první písmem pokryt, druhý, z kraje ustřižený vyjma několika liter, jimiž se slova sloupce začínají, téměř cele bílý jest. Z obsahu na bíledni, že to kus větší legendy o sv. Anně, matce proroka Samuele, a snad i o Samueli samém, neboť toho teď, bez přirovnání vedle ní běžících latinských neb německých textův, jichž já na ten čas ještě neznám, s jistotou ustanoviti nelze. Ostatně zlomek již tak, jak jest, zvláštní jakýsi půvab do sebe má co živý a tklivý výlev nářku utrápené Anny na bezdětství její. Z druhého proužku, kdež někdy na kraji jedno nebo druhé slovo se zachovalo, jen tolik vysvitá, že již z jiné legendy jest, ač podobného posvátného obsahu, čemuž i veliká začátečná litera nasvědčuje. Z toho viděti, že rukopis více podobných legend a jako nějaký jich cyklus v sobě zdržoval; a však spolu se žalostí souditi lze, jaký poklad jazyka a starého básnictví českého jsme zkažením jeho ztratili, což, jak se zdá, teprvé roku 1489 se stalo! — Poněvadž o věku rukopisu (prostředku XIII. století), o pravopise velmi uměle složeném a jiných sem náležejících podrobnostech jak od Dobrovského, tak i ode mne na dotčených místech pro čtenáře těch takových věcí buď potřebné buď žádostivé dostatečně psáno jest, podám zde pouze text pravopisem novějším, přibližitelně k starému vyslovení. Litery v závorce stojící na pergamenu ustřiženy jsou a ode mne se doplňují.

Text legendy.

1. Vrchní strana.

Sám v sobě svój smutek tla(čí.)
Inhedž niče nepohýřie, [1])
Pojma s sobú své pastýřie,
Člověk zámutiv životem
Hna sie preč v púšču svin(iatem),
Tam, gdež ho měsiecóv piet(i).
Nikte nemohl byl vzvědět(i).
Tuj jsa, jímž smutněje chod(i),
Tiem Bóh skot jho viece pl(odi):

---

[1]) *nepohýřie*, nezanedbaje, nemeškaje.

Jakž ni jeden z toho kraje
Byl tak mnoho skota jmaj(e).
Takž tu vše své dobré děnie,
Mlad sa, činil k Bohu mienie,
V junošstvě bydle s dětinú.
A gdyž dva dcieti let minu,
Pojal sobě ženě hpannu,
Všie cti děvku, jménem Ann(u),
Jež bě dci Ižakarova,
Rodu krále Davidova.
S túj sa, tak kterúž náhodú
Dva dcieti let nej jmě plodu.
Protož Anna smutna-j súci,
(B)yla k Bohu žalujúci,
Hi mluvila, řkúci: Bože!
Vědi, ž' tvá moc všecko móže!
Proč sem jáz hi mój muž hyna,
Ž' na nedáš dcerky ni syna?
Ješčež mi sie viece miete,
Ž' neviziu mého družete,
Jímž sie liudské řeči styz(iu),
Že pieť měsiec ho neviziu.
Bych as mrtva jho viděla,
Péču bych o duši jměla,
Ač bych mohla kterým skutk(em).
Tú řečú hi těm zámutkem
Šedši do své ščepovnice,
A plačúci pade nice,
Bohu vzdyšúci s pokorú,
Mezi tiem vezřěci vzhóru.

2. Spodní strana.

(Uz)řie v hrušcě hnězdo vrabie,
(Ob)hájcej jho sedí, vábie
(V)rabata, ana křičiece
(Vz)dvihajú sie, z hnězda chtiece.
(Ta)kož náhle to uzřieci,
(S)edše plaččivě mluvieci,
(Ř)kúci: Mocný hospodine!
(Je)hož vóliu nic nemine,
(Ty, j)enž všietky smutky cělíš,
(Hi), jakž chtě, dary své dělíš,
(Dá)vaje bravóm hi skotu
(Pl)emenité vóle lhotu,

(Po)dle všěch stvoření stava,
(V n)ěmž sie každá tvar vyznává,
(Ju)ž zemie neb moře plodí,
(Co)žli gde v povětřie vzchodí,
(An)ebo gde v skalných brzěch [2])
(A n)eb gde v propastných tvrzěch
(Si)edlí od všeliké zběři,
(Ka)kž u ptactvě tako v zvěři,
(Ch)ránie vše, což jest, ot hlada,
(V n)iemž si ne zlišil [3]) ni hada.
(Že) hi ten sie tdy raduje,
(Gd)yž sie plodem sbožen [4]) čuje,
(Hi pr)onež tobě jednému
(Di)ekujú vždy, tvorcu svému,
(Ž)e dáváš komuž, co ráčě,
(S)vú voliú, nic ne opáčě. [5])
(Ty) jakžs chtěl, takžs vše obřiedil,
(Je)diné mne-s v to nedědil,
(By)ch byla vniuž jiné tvaři,
(J)ež tvá milosť ščědře daři,
(Že) sú plodem, jakž chceš, mocni,
(Hi) sobě sbožně [6]) pomocni.
(A v)šakž vieš to, silný Bože,
(C)ož sem kdy myslila, tože
(V)ieš, ž' sem sie jinam netščala, [7])
(Kr)omě, což bych plodu vzala,
(Vž)dy mi bylo na útrobě. [8])

II. Metrický překlad žalmův.

Po vzkříšení věd a umění v druhé polovici XV. století ve Vlaších, a zvláště po začetí reformace v první čtvrti XVI. století, vzňala se ve mnohých šlechetných, duchem básnictví bohatě nadaných duších neobyčejná a nevídaná potud láska ke *knize nábožných zpěvův hebrejských*, a spolu snaha o přelití

---

[2]) *brzěch,* hromadách, spoustách.
[3]) *zlišil,* zbavil.
[4]) *sbožen,* obohacen, obřeměněn.
[5]) *neopáčě,* nazpět nebera, nekřivdě.
[6]) *sbožně,* štědře, ochotně.
[7]) *netščala,* nesnažila.
[8]) *útrobě,* srdci, mysli.

jí v plné síle a kráse do všelikých jazykův oboru zemského, starých i novějších.

Důkazem toho jsou rozliční básničtí překladové žalmův, v běhu XVI. a XVII. století na jevo vyšlí, z nichž na ten čas jako za příklad jen o třech nejvýtečnějších v jazyku *latinském* zde kratičce podotčeno buď. Z dvaceti nebo i více básnických obtlumačení žalmův v tomto jazyku, jimiž Germanie, Francie, Anglie a Vlachy za oné doby pole nábožného básnictví obohatily, téměř jednomyslně od soudných cenitelův přednost se připisuje oněm třem, ježto od Marka Antonia Flaminia Vlacha, Helia Eobana Hessa Němce a Jiřího Buchanana Skotčana pocházejí.

Markus Antonius Flaminius ze Seravalle, umř. 1550, přeložil ve věku ještě mladistvém neveliký počet žalmův (30) rozmanitým rozměrem řecko-latinským: Bat. 1540. Ven. 1548. Hal. 1785. (Schlüter 1847 žalmův do svého díla nepojal!) Libozvuk, lahodnost a něžnost hlavní jich vlastnosti.

Helius Eobanus Hessus z Bockendorfu, umř. 1540, přeložil všecky žalmy rozměrem elegickým: Marb. 1537, potom asi 40krát — a předce teď řídké! Lehkost a plynnost verše, přirozená prostota jazyka a slohu velmi je ozdobují a milými činí.

Jiří Buchananus z Kelkarne, umř. 1585, přeložil tolikéž všecky žalmy rozmanitými metry řeckolatinskými: Argent. 1566 (již 1565, tamže?) etc. Buchanan byl snadně největší básník latinský novějšího věku: pročež i žalmové jeho nade všecky ostatní latinské vynikají všemi básnickými okrasami a dokonalostmi. O něm vynesl německý básník Utenhof následující úsudek:

Tres Italos Galli senos vicere, sed unum
 Vincere Scotigenam non valuere novem.
Tres Galli: Hospinianus, Turnebus, Auratus.
Sex Itali: Sannazarius, Fracastor, Flaminius, Vida, Naugerius, Bembus.

U nás *Slovanův* podařilými básnickými překlady žalmův mohou se honositi Poláci, Illyrové a Čechové.

U *Polákův* proslulý básník XVI. století *Jan Kochanow-*

ski ze Sycyna, zemř. 1584, vydobyl si v posvátné poesii palmu rýmovaným svým překladem všech žalmův: Krak. 1578 atd. Ze všech jeho básnických skládaní přičítá se tomuto největší cena: i vynikáť opravdu vznešeností myšlének a citův, věrností a hladkostí.

Mezi *Illyry* proslavil se ještě na samém začátku XVIII. století překrásným překladem žalmův *Ignác Djordjić čili Djordji* z Dubrovníka, opat Melitenský, nar. 1675, umř. 1737. Jeho Saltier slovinský, tištěný poprvé v Benátkách 1729 v 4⁰, podruhé nákladem Matice illyrské v Záhřebě 1851 v 8⁰, přeuměle rýmovaný, plností básnických půvabův a nepřevýšenou harmonií jazyka první zaujímá místo mezi všemi překlady žalmův do jazykův novějších.

V české literatuře rýmovaný překlad žalmův *Jiřího Streyce* ze Zábřehu, spolustaršího Bratří Moravských, zemřelého v Židlochovicích 1599, tištěný nejdříve v Kralicích 1587, potom množstvíkrát v Čechách i v cizině, vůbec znám jest: pročež o něm širší řeči činiti nebudu, zvláště i proto, že zdání mé o jeho poetické ceně od vůbec přijatého velice se dělí. (*Jungmann* v hist. lit.: Streyc byl poctivý, ctihodný, nábožný *rýmař*, nikoli *básník.*)

Jiný úplný překlad žalmův, a sice metrický, z nejlepší doby literatury naší ležel posavad ve skrytosti, a pozornosti našich učených bibliografův, pokudž mně povědomo, docela ušel. Exemplář jeho, bohužel neúplný, zachoval se ve veřejné cís. král. zdejší bibliotece pod označením LIV. E. 130, kdež mi v měsíci Říjnu 1854 šťastnou náhodou při přehlídce českých knih do rukou padl.

Knížka jest v malém oktávu, obyčejnou drobnou frakturou, na pohled asi na konci XVI. anebo na začátku XVII. stol. tištěná, všeho čtyři archy čili 32 paginovaných listův, na nichž LXIII žalmův zúplna, a LXIVho žalmu první pateři veršové ve dvou saffických strofách obsaženi. Hned na první stránce počíná žalm první, na poslední pak stránce nacházející se kustos „smlou-“ ukazuje, že tu ještě konce knihy není, nýbrž že pásmo žalmův i dále, bez pochyby až do 150ho čili posledního, se prodlužovalo. Scházejících 86 žal-

mův mohlo vyplňovati asi 44 listův, a tak celý žaltář $9^1/_2$ archu pouhého textu.

Jest to tedy, jak viděti, torso, u něhož ani titul, ani předmluva, ani zavírka o původu díla, též o čase a místě vydání, nás nepoučuje: a však povaha jeho jak vnitřní, totiž duch věcmi vládnoucí, tak i zevnitřní, totiž jazyk a skladba veršův, postačitelné o tom o všem svědectví vydávají.

Skládání veršův, jak již řečeno, jest časoměrné: rozměrův řeckolatinských jest čtvero druhův. Elegickým rozměrem přeloženo 40, heroickým čili hexametrem 9, saffickým 7, jambickým 6 žalmův. Elegický rozměr tedy nejhustěji užívaný: saffický v prvních dvou verších a někdy i jambický s rýmem spojen jest.

Žalm 53., obsahem 14mu rovný, nepřeložen, nýbrž k tomuto odkázáno.

Prosodie na týchž základech stojí, na nichž i novější časoměrná ustavena, a málo zvláštního poskýtá.

Z jakého jazyka překládáno, z hebrejského-li či z řeckého, čili naposledy z latiny, ještě mnou dostatečně vyšetřeno není; to jediné jisto jest, že překlad Bratří Českých Kralického vydání 1582 skladatel náš před očima měl, neboť i *čísla žalmův* srovnale s tímto klade, i některými Bratřím velmi oblíbenými slovy a rčeními dosti hlasitě na ně upomíná, na př. v Ž. 6 v. 3: *Odhliviž, ó odhliv se, Pane!*

Jazyk sám znaky nejlepšího věku češtiny na sobě nese. Básník jím vládne směle, místy odvážně, při tom však vždy uměle, s onou mistrovskou obratností, jíž jediné muž v antických jazycích, v antické poesii zběhlý na onen čas dosíci mohl.

(Následují vyňatky ze žalmů 18., 50. a 60.)

Než dosti těch maní a nakvap, bez dlouhého hledání, vytržených příkladův, vznešenost poesie, vzornost díla každému znalci patrny; do podrobností se nepouštím, zavra co nejkratčeji. Kdo skladatel toho tak výtečného díla? Tohoť ovšem s jistotou nevím, a však se domýšlím, že žádný jiný, nežli Benedikti z Nudožeru. Na schylku XVI. stol. pokusili

se, pokudž mně známo, jen dva muži v Čechách o metrický překlad žalmův, totižto Matouš Benešovský, kazatel u sv. Jakuba na Starém městě Pražském, kv. 1577—1585, a dotčený Benedicti.

Od prvního, totiž *Benešovského,* vyšlo jen sedmero žalmův, a sice elegickým rozměrem, na konci jeho české grammatiky v Praze 1577. 8°. Překlad jeho od přítomného veskrz a veskrz rozdílný jest.

Druhý jest *Vavřinec Benedicti Nudožerinský*, Slovák, narozen v Nudožeru v Nitranské stolici v Uhřích 1555, přišel asi 1598 do Prahy, 1599 správce školy Žatecké, 1600 mistr svobodných umění, 1603 správce školy Německo-Brodské, asi od 1604 professor v koleji Karlově, přednášel klassiky a mathematiku, umř. 1615. 4 června. Vydal grammatiku českou latině 1603. 8°, a paraphrasin čili obtlumačení na desatero žalmův s pojednáním o prosodii české v Praze 1606. 8°. (Sr. Tablice Slov. Veršovci I. XXXVII.)

Nemoha této poslední knihy nikde nalézti, nemohl jsem se ovšem o tožnosti překladu očitě přesvědčiti: a však přirovnávaje okolnosti k okolnostem, nemohu myslí na ničem jiném ustrnouti, než že duchaplný a klassicky vzdělaný tlumočník oněch 10 žalmův jest spolu překladač celého žaltáře, jehož menší polovice se v neúplném našem exempláři zachovala. Kdy a kde asi celý tento žaltář tištěn byl, o tom na dohad nic tvrditi nechci. Podobně teprvé po roce 1606, ale ještě před smrtí překladatele, zběhlou r. 1615.

Kýž tato mnou podaná krátká zpráva k tomu poslouží, aby nám někdo, šťastnější nežli já, brzo celý exemplář tohoto díla na světlo vynesl, kteréž, mého dle zdání, byloby nemalou okrasou Parnasu českého, jakožto památka vzorného básnictví z oné starší, jináče nepoetické doby, od nás ani netušená a neočekávaná.

Od té doby, co jsem toto byl napsal, a ve filologické sekcí kr. české společnosti věd přednesl (16. října 1854), do-

slechl jsem, že neb. Ziegler, bývalý děkan Chrudimský, celý exemplář tohoto žaltáře měl a že se tento teď bez pochyby v pozůstalosti jeho nachází. Kýžby se našel a zachoval!

Pozn. Celý ten zbytek metrického překladu žalmův, připisuje jej ne Benediktimu, nébrž Br. Janu Amosu Komenskému, vydal Jos. Jireček ve Vídni 1861 nákladem Leop. Grunda pod titulem:
„Časoměrné překlady žalmův Br. J. A. Komenského, pak Br. J. Blahoslava, kn. M. Philonoma Benešovského a M. Vavř. Benedikta Nudožerského spolu s historickou zprávou o prosodii časoměrné.“ (8⁰. str. XXIV a 88.)

O nejstarších rukopisech českého žaltáře.

(Čteno ve shromáždění filologické sekcí král. české společnosti nauk dne 29. října 1840.)

Ačkoli v novějších časech neunavenou pilností horlivých ctitelův řeči a literatury české nejedny staré památky jazyka našeho z rumu a ssutin, kteréž nepřízeň osudu a nehody minulých století na ně byly uvalily, zase vydobyty, ocíděny a k obecnému užitku na světlo vyprovozeny jsou: však nicméně při bedlivějším věci uvažování nemůže pozornosti naší ujíti, že ta pilnost, s kterouž staročeská literatura za těchto našich časův pěstována byla, vždy více se vztahovala k jistým oblíbeným větvem slovesnosti, nikoli k celku, a že zvláště plody vlastně národní literatury, jmenovitě básně, povídky a romány, potom historické spisy, pečlivěji vyhledávány a ochotněji vydávány byly, ješto naproti tomu jiné třídy nauk, především *plodové do oboru náboženství a bohosloví náležející* a jmenovitě *biblické, dogmatické, liturgické a ascetické spisy*, mnohem méně milovníkův a vzdělavatelův nalezly, anobrž na mnoze docela zanedbány jsou. Úkazu tomuto, na bíledni ležícímu, žádný diviti se nebude, kdokoli s během v nově vzkříšené naší literatury a s příčinami na její rozkvět a směr neprostředný vplyv majícími úplněji seznámen jest: tohoť zajisté nemůže tajno býti, že literatura česká, jakož již za oné dávní doby, tak i za nynějška, nikdy k oné výšce všestranného, svobodného, podle osvědomělých zákonův k jistému vznešenějšímu, ideálnému cíli směřujícího působení, v němž obyčejně duchovní život velikého, samostatného národu se jevívá, se nepovznesla, nýbrž že naopak stísněna jsouc nepříznivými okolnostmi, doma i vně na ni tlačícími, pokaždé

byla předmětem lásky a péče jen malého počtu jednotlivých milovníkův, z husta služkou, vněšnímu panovitému vplyvu podrobenou, někdy pouhou hrou náhody, a tudy přirozeně vždy zůstala kusá a zlomkovitá. A však duch člověčí, i po delších přestávkách, procítiv z dočasného omráčení, a osvědomiv si vznešenost svého povolání, nepřestává, na vzdor času a jeho žádostem, jednak po naukách chlebných a věcech hmotných, jednak po rozkošech a marnosti se táhnoucím, ohlédati se po nadzemském a nadtělesném původu svém, a milovati i vzdělávati nauky jediné proto, že nauky jsou, t. jiskry umu, osvěcující mu cestu k onomu duchu, z něhož všecko jest a k němuž všecko se navrátí. A protož, v té takové dověře a naději, že dnešní pokus můj dobromyslně přijat bude, budiž mi dovoleno obrátiti zřetel především na ono, dle mého zdání nad slušnost zanedbané pole staročeské literatury, a dokázati, že v něm ještě mnohé poklady ukryté leží, kteréž, pracně byvše vydobyty a z prachu i trusek ocíděny, mohlyby poskytnouti nemálo zrn čistého samorostlého zlata k obohacení nynějšího našeho jazyka, majetnosti drahé a velecenné, než vždy předce netak bohaté, aby již žádného přírostku, žádné nápravy snésti nemohla. Památky ty, jež zde míním, nejsou žádné jiné, než *nejstarší přeložení žaltáře a evangelií, legendy, nábožné písně a modlitební knihy* — památky, obsahem svým a spůsobem přednášení začasté arci méně půvabné, než toho chuť čtenářův našeho věku požaduje, však nicméně původem svým jistotně v nejstarší doby české literatury dosahující a v jazykozpytném ohledu vysoce důležité, proto mosaice z drahého kamení, však bez krásy a zanímavosti forem, poněkud podobné. Zatím nynější mé sepsání a přednešení, z příčin každému snadno dostupných, bude obmezenější: umínil jsem zajisté dnes pouze to sděliti, co jako *výsledky svého vyšetřování nejstaršího českého přeložení žalmův* před rukama mám.

Chtěje o starobylosti a povaze nejstaršího českého přeložení žaltáře dostatečného světla dojíti, ohlídal jsem se především po *pergamenových rukopisech*, jako těch, kteříž obyčejně nad jiné starší a správněji psáni jsou. Takovéto rukopisy

událo se mi posavad *čtvery* najíti a porovnati: totiž rukopis *Wittenberský* v malém oktávu, *Klementinský* čili kr. veřejné bibliotеky v kvartu, *Kapitulní* rovněž v kvartu, *Poděbradský* čili *Olešnický* ve folium. Všickni tito rukopisové náležejí do XIV. století. K těmto přistupují: zlomek českého žaltáře ze XIV. století na dvou listech v malém kvartu ve vlastenském Museum; jiný zlomek českého žaltáře též ze XIV. století na listech v malém oktávu, sdělený mi od p. M. Klácela v Brně; naposledy latinský žaltář z XII. století *s českými meziřádkovými glossami* ze XII. století v Museum. Na těchto sedmi mně ve známost vešlých nejstarších rukopisných památkách zakládalo se mé vyšetřování žaltáře českého, jehož výsledky teď sděliti mám.

Abych pak hned z počátku a již předběžně výsledky tyto v krátkosti oznámil, připomínám, že v těchto *sedmi* rukopisech a rukopisných zlomcích obsaženo jest *troje rozdílné přeložení žaltáře českého*, z nichž jednokaždé velice staré a v jazykozpytném ohledu velice důležité býti mi se vidí.

Přistupuji k vypsání dotčených rukopisův a památek porůznu.

Žaltář *Wittenberský* jest pergamenový rukopis, obsahující v sobě 283 listy v malém oktávu. Náležel nĕkdy bibliotece university Wittenberské, teď pak, po vyzdvižení university, v knihovně theologického seminarium tamže se chrání. V něm text latinský, jako základní, psán jest něco hrubším písmem, text pak český vepsán jest mezi onen, jako meziřádkové přeložení, o něco drobnější literou. Soudíc podle písma, obůj možné položiti do první čtvrti XIV. století. O dřevnějších příhodách tohoto rukopisu nic naskrze známo není: jediné ze slov vnitř na deskách cyrillskými literami připsaných: „Gospodi, spasi Carevića, Za věru i věrnosť,“ a z polských, onde i onde po kraji položených gloss poněkud s podobností domýšleti se lze, že žaltář ten někde v Rusku (snad v Bělorusku nebo Litvě?) a Polště se nacházel, a snad v čas reformací nebo i později do Wittenberka se dostal. Na počátku minulého století již byl ve Wittenberce: neboť léta 1740 sld. Kralovecký jáhen Michal Lilienthal ve svém spise: Preussi-

sche Zehenden (Bd. II. S. 344 ff.) dosti obšírnou zprávu o něm vytisknouti dal, kterouž známý Toruňský professor a spisovatel historie literatury polské, Jan Daniel Hoffmann, pro něj byl zhotovil. Zpráva tato však nikomu dosti učiniti nemohla, ješto Hoffmann, v jiných slovanských nářečích, kromě polského, nejsa zběhlý, na nejdůležitější otázku: v jakém jazyku by žaltář ten psán byl? s jistotou naskrze odpověditi nemohl, za to vydávaje, že by se jazyk poněkud sice českému podobati zdál, než žeby dobře i za bulharské anebo jiné slovanské nářečí jmín býti mohl. Později, l. 1809, Adelung, dav ve svém spise: Mithridates (Bd. II. Seite 665) několik veršův na okázku z něho vytisknouti, vyhlásil řeč jeho za polskou, a ačkoli nedlouho potom povolaný v té věci soudce, Dobrovský, ve knize: Geschichte der böhm. Sprache und Literatur (2 Ausg. S. 120) z hrubého omylu jej káral, však nicméně polští bibliografové a spisovatelé historie literatury, opírajíce se na onom kvapném výroku, neopominuli vydávati ho za svůj, t. za polský. Obdržev na počátku jara 1840 ochotným propůjčením mého krajana, p. L. Štúra, věrný přepis českého textu, i hned jsem poznal velikou cenu a vzácnost zachovaného nám v rukopise tomto prastarého přeložení českého žaltáře, aniž jsem prodlil porovnati jej pilněji s jinými mně dostupnými rukopisy. Wittenberský tento rukopis pochází sice od přepisovatele nad míru buď neumělého buď nedbánlivého, kterýž svůj bez pochyby velmi starý originál začasté mylně četl, anebo libovolně poddělával (interpoloval), anobrž na mnohých místech naskrze čísti neuměl a proto tytýž celá slova, průpovědi, verše propouštěl; však nicméně při všech těch takových nedostatcích náleží zachované nám v rukopise tom české přeložení pro svou starobylost a jiné vlastnosti mezi nejvzácnější památky naší staré literatury, jak to níže prostranněji se vyloží. Pořádek žalmův jak latinského tak i českého textu od vůbec přijatého na mnoze jest rozdílný: žalm 91 chybí docela, nalezáť se on sice latinsky na konci, než od jiné ruky, a bez meziřádkového přeložení. Obyčejné zpěvy ze St. i N. Zákona a symbolum sv. Athanasia stojí u prostřed mezi žalmy, nikoli, jakž jindy, na konci.

Žaltář ve zdejší *Klementinské* čili kr. veřejné bibliotece se nacházející, psán jest na pergamenu v kvartu, 147 listův, a zavíráť v sobě, mimo obyčejné písně ze St. a N. Zákona, Te Deum, a symbolum (věřím Boha) sv. Athanasia, též litanie všech svatých a památku (officium) za mrtvé. Podali o něm zprávu a některé výtahy z něho Dobrovský v Gesch. d. böhmischen Liter. (2 A. S. 117 ff.), Jungmann v Hist. liter. české (str. 29—30) a Hanka ve knize: Vetustiss. vocab. Lat.-Bohem. (Str. XV. 209—234). Podle písma náležíť i on do XIV. století, a sice do první jeho polovice; než z přemnohých omylův přepisováním do textu jeho vklouzlých poněkud s jistotou domysliti se lze, že mnohem dříve přeložen byl, čemuž i jazyk, patrné znaky vyššího stáří na sobě nesa, nasvědčuje. Přeložení v tomto rukopise zachované rozdílnéť jesti docela od tlumočení rukopisu Wittenberského. Vzdalujeť se ono místy mnohem více od latinského originalu, nežli toto poslední, jest následovně volnější a srozumitelnější; než na odpor tomu pohřešujeme v něm již mnohých znakův a vlastností starobylé, původní češtiny, jimiž toto tak bohatě nadáno jest. Tak na př. dvojný počet, jehož ve Wittenberském tlumočení tak přísně se šetří, v tomto buď docela zanedbán jest, buď aspoň nedosti pravidelně se užívá.

Pergamenový žaltář, v bibliotece *kapituly Pražské* chráněný, a ze 100 listův ve kvartu záležející, posud nejméně znám jest. Pocházíť on rovně ze XIV. století, a sice spíše z druhé, nežli z první jeho polovice. Že ze staršího rukopisu přepsán jest, patrno jak z přemnohých omylův a chyb, přepisovači do textu vtroušených, tak též a především z toho, že u prostřed mezi žalmy, znaky novějšího, čtrnáctému století přiměřeného jazyka na sobě nesoucími, vyskýtají se jiná místa, anobrž celí žalmové, jenž povahu a vlastnosti jazyka do mnohem starší doby náležejícího načitě prozrazují. Nerovnost tato tím se vysvětluje, že přepisovač nebo raději poddělavač (interpolator) textu ve své práci dosti důsledně nepokračoval, nýbrž obnovovav některá místa dle potřeby svého času anebo svého vkusu, mnohými jinými, buďto naschvále, anebo z nedbanlivosti, naskrze nehnul. Přeložení toto

od obojího nahoře uvedeného tak patrně se dělí, že mu samostatný původ přiznati náchylen jsem. Vidí pak mi se, pokud o tom z porovnání souditi mohu, že tlumočení toto, co se dotýče grammatického skladu jazyka, byťbychom i sebe více poddělek a obnovek v něm připustili, mnohem méně příznakův hlubokého stáří a prvotního rázu češtiny v sobě zachovalo, nežli dotčené Wittenberské: a však co do výboru a posazování slov čili slohu, náleží mu bez odporu přednost přede dvěma ostatními, což samo již na pokrok a zdokonalení umění překladatelského ukazuje. Při všem při tom se přeložení Kapitulní s Klementinským ve mnohých věcech dosti blízko stýká, ba co více, místy všecka tři slovo do slova souhlasí; což však jednak tím vysvětliti lze, že pozdější tlumočník o starším překladu vždy dobrou známost míti a jeho při své práci onde i onde použiti mohl, jednak též, že při tak věrném, nerci-li otrockém, doslovném překládaní knih biblických, jakáž jsou nejstarší česká, anobrž i jinojazyčná, přirozeným během věci i sebe vzdálení a neodvisle pracující tlumočníci předce často na táž slova uhoditi a celé věty stejně přeložiti museli.

Poděbradský čili *Olešnický* Žaltář, teď z pozůstalosti slavné rodiny Poděbradské v knížecí (brunsvické) bibliotece v Olešnici ve Slezsku, jest překrásný rukopis ve folium, 174 listy, obsahující v sobě mimo žalmy a obyčejné písně ze St. i N. Zákona i mnohé jiné kusy, jako litanie, větší modlitby, sedm žalmův kajících s modlitbami, památku (officium) za mrtvé, kalendář atd. Na listě 135, po poslední písni, čtou se v něm tato slova: „Tuto sie dokonává žaltář pod lety božího narozenie tisíc tři sta devadesát let a šest let." Z nacházejícího se pod obrazem ukřižovaného Spasitele, obratní stranu prvního listu zaujímajícím, štítu čili erbu rodiny Poděbradské i Wartenberské, neméně z vypodobnění dvou modlících se osob v českém kroji, jedné mužské a druhé ženské, s připojením štítu Poděbradského ku první z nich, na kraji listu 8., pod 1. žalmem, naposledy z naskýtajícího se v modlitbách na konci přidaných pohlaví ženského ve formulích: já hřiešnice, já hubenice atd., s dobrým důvodem zavírati lze, že žaltář tento psán byl v dotčeném (1396tém) roce pro paní

Alžbětu, manželku pana Jana Bočka z Kunstatu a dceru Petra z Wartenberku a Kosti (r. 1386 nejvyššího purkrabí českého). Poněvadž pan Jan Boček (před l. 1410) bez dědicův zemřel, podobno jest k víře, že rukopis tento jeho bratrovi, panu Viktorinovi, otci krále Jiřího z Poděbrad, se dostal, kterýž sice též manželku Annu z domu Wartenberkova měl, a však již něco později, nežli rukopis náš psán jest, živ byl (nar. 1403, umř. 1427 ledna 1.) Ochotnému prostředkování ctihodného přítele svého, p. Purkyně, professora na universitě Vratislavské, mám co děkovati za obdržený věrný přepis tohoto důležitého rukopisu, jejž již dříve (l. 1809) Jiří Samuel Bandtke byl ohlédal a listovní zprávu o něm našemu Dobrovskému sdělil, kterouž tento ve své: Gesch. der böhmischen Liter. (2 A. S. 184) vytisknouti dal. Porovnáním textu rukopisu tohoto s Wittenberským brzo jsem se přesvědčil, že v obojím jedno a též přeložení nám se zachovalo, a že první od posledního jediné v některých méně podstatných věcech t. v pravopise, v gramatických formách a dosazování srozumitelnějších slov místo zatmělých a zastaralých, se dělí. Co se gramatických forem dotýče, na jevě jest, že v něm, jako v rukopise již téměř konce XIV. století dosahujícím, jazyk podle zvyku onoho věku a spůsobu jiných rukopisův též doby důsledně pozměněn a obnoven jest, tak že archaismův, jako na př. liud, čakaj, obliubuju, břucho, cuzí, junošice, věky věkóm atd., jež v rukopise Wittenberském ještě tak zhusta se nacházejí, tu již naprosto žádných více nestává. Co se pak slohu tkne, pravda sice jest, že mnohá vetchá a temná slova novějším a srozumitelnějším místa postoupila, tak že ku př. místo sabírstvo čte se zlosť, m. na pokon — na skončenie, m. stól — stolec, m. pop — kniez, m. skutiti — činiti, m. věce — snem, m. popestiti — zaviniti, m. harban — koróna, m. ladnosť — krása, m. pihva — fík, m. zbierovati — vyprositi, m. jestojska — krmie, m. zatrutiti a otrutiti — zahubiti, m. dvojduch (diplois) — dvojnásoba, m. nzěti (tabescere) — zhynúti atd.; a však nicméně mnohá jiná obhájila svého místa, jako na př. zdvíž (holocaustum), vráž (sors, praestigium), dučeje (cataracta), honitva (patria), lazuka

(reptile), obrznúti (abundare), znyju (conficior, ich verschmachte), tcice (angustia), mrzkuju (abominor), přípusty (insidiae), nezbožje (infelicitas), vicě (posteriora dorsi), pychlati sie (delectari), blahaju (benedico) atd., ano někdy, ač pořídku podložené slovo řidší a zanímavější jest, nežli vystrčené, ku př. zmek m. diabel, zablstvie (=zabylstvie) m. vzteklstvie (insania), podjeseň m. vesna (omylem), robotíř m. sluha, jadánie m. rydanie (furor), puhlý m. široký (vastus) atd. Omylův a chyb rozličného spůsobu, někdy dosti nemotorných, i v tomto rukopise arci hojnost jest, jako na př. mlha místo měch (několikrát), zhníti m. nzěti atd., a však nedostatkové tito vynahrazují se tím, žeť on, jakž níže připomeneme, k jinému rodu rukopisův čili k jiné recensí, nežli Wittenberský, náleží, z čehož následuje, že rukopis tento v kritickém ohledu znamenitou jest pomůckou k opravení starého textu Wittenberského, přepisovači velmi zkaženého a porouchaného.

Následuje, abych o posledních třech památkách, jež jsem ku přítomné práci své pilněji ohlédal a skoumal, na místě tomto krátkou zprávu podal, t. o glossovaném žaltáři latinském v Museum, o zlomcích českého žaltáře v témže Museum, a naposledy o zlomku českého žaltáře v Brně nalezeném.

Glossovaný žaltář ve vlastenském Museum, pergamenový rukopis v kvartu, 238 listův, jest vlastně latinský žaltář psaný v XII. století, s českými meziřádkovými glossami, v XIII. století připsanými. S rukopisem tímto již dříve p. Hanka učené obecenstvo seznámil, jenž i všechny v něm se nalezající české glossy ve svých: Vetustiss. Vocabul. Latin.-Bohem. (Str. 234 až 258) vytisknouti dal. Pilnějším zpytováním a srovnáváním těchto gloss nabyl jsem o tom dokonalého přesvědčení, že glossator, jenž je vpisoval, nebyl vlastně původcem jejich t. že nevykládal a netlumočil ze své hlavy, nýbrž že již celý český žaltář hotový před rukama měl, z něhož jediné to, co se mu líbilo aneb potřebné býti zdálo, do latinského svého exempláře, a sice dosti kvapně, vnášel. Tento od něho použitý český žaltář obsahoval v sobě totéž tlumočení, kteréž se nám v rukopise Wittenberském zachovalo, ba co více, ná-

ležel s tímto k jednomu a témuž rodu rukopisův čili recensí; neboť v obojím tytéž poklesky a chyby textu, neuměním nebo nedbou piscův povstalé, se vyskýtají, ješto na odpor rukopis Poděbradský od nich čist a prost jest, ačkoli tento zase svou zvláštní a nemenší nákvasu omylův má. Z více příkladův zde jen tito dva stůjte. Žalm 88, 39 čteme v obojím, glossovaném i Wittenberském rukopise: omazal si pomazance tvého, distulisti Christum tuum, místo pravého: ovahal si. Žalm 113, 1: z ludu nestuluvného, de populo barbaro, místo nesmluvného. Žalm 97, 6: v trúbách lutých, in tubis ductilibus, místo dutých. Na proti tomu kde ve přepise Poděbradském něco zjinačeno a zkaženo jest, tam obyčejně obůj starší rukopis pravé čtení zachoval, u př. nzěti místo zhníti, měch m. mlha atd. Škoda, že na mnohých místech, zvláště z počátku rukopisu, české glossy od některé nepovolané ruky vyškrábány a docela zmazány jsou, tak že jich naprosto čísti nelze.

Zlomek v Brně, na deskách staré bohoslovné knihy od p. K. nalezený a mně sdělený, záleží ze dvou listův velmi pěkně a správně psaného žaltáře českého v malém oktávu. Dle písma nebude nemístno položiti jej do první polovice XIV. století. Co se tkne textu, ten dokonale s Wittenberským se srovnává, vyjma některé pravopisné maličkosti a několiko, buďto v grammatických formách pozměněných, buď docela vyměněných slov. Čtení ve zlomku tomto zachovaná jsou tato Žalm 24, 3—22. 25, 1—12. 26, 1. 34. 5—28. 35, 1—10. I jest čeho litovati, že krásného a správného rukopisu tohoto tak maličký drobet zhoubě času ušel!

Naposledy *zlomek* českého Žaltáře, o němž ještě zmínku učiniti musím, nacházející se ve knihovně *vlastenského Museum* a dle písma též do XIV. století padající, záleží ze dvou pergamenových listův v malém kvartu, a jest nám zde jediné proto důležitý, že v něm totéž přeložení s Wittenberským se nachází: neboť v každém jiném ohledu, z příčiny, že velice zašpiněn a roztrhán jest, a tudy ani cele čten býti nemůže, cena jeho velice malá jest.

Co se dotýče obou nejstarších tištěných žaltářův českých, totižto Pražského od r. 1487 ve 4°, a Plzeňského od r. 1499

v 8°, shledal jsem, že v nich jiné novější přeložení se zavírá, rozdílné od trojího tlumočení, v nahoře vytčených sedmi rukopisných památkách obsaženého. Tentýž bez pochyby od Husitův anebo Utrakvistův pošlý výklad pozorovati lze i v lepém pergamenovém žaltáři v dvanácterce z XV. století u p. Hanky, dále v desíti rukopisech z XV. a XVI. století, z nichž pět pergamenových a tolikéž papírových, ve zdejší král. veřejné bibliotece.

Z toho, co jsem posavad uvedl, již dostatečně vysvitá, že v dotčených sedmi nejstarších památkách *troje přeložení českého žaltáře* rozeznati lze, totižto *jedno* v rukopise *Wittenberském* a *Poděbradském* čili *Olešnickém*, v *glossovaném* žaltáři Musejním, a v *obou zlomcích*, Musejním i Brněnském; *druhé* v rukopise *Klementinském*; *třetí* v rukopise *Kapitulním*. Na snadě pak jest, domýšleti se, že toto troje rozdílné vyložení jedné a též knihy nepovstalo stejným časem, nýbrž po sobě, v delším prodlení času, a že příčina toho množení výkladův ve snažení a úsilovnosti horlivých kněží hledati se musí, chtějících starší, poněkud nedokonalá a drsnatá, dílem již zatmělá a nesrozumitelná přeložení vytřelejšími a srozumitelnějšími nahraditi; rovně jasné a pochopitelné jest i to, že této změně a tomuto střídání rozdílných tlumočení velice příznivá byla ta okolnost, že český žaltář nebyl knihou liturgickou; neboť u Slovanův východní církve, u nichž, jak vůbec vědomo, služby boží v materském jazyku se konají, více nad jedno přeložení slovanského žaltáře a evangelií známo není. Mnohem důležitější a k vyložení těžší jest otázka: které z dotčených tří tlumočení jest nejstarší a do kterého asi času původ každého z nich sahá? Aniž já sobě osobuji, žebych na tuto otázku sám dostatečně odpověděti mohl, anobrž rád se k tomu znám, že pro nedostatek starších rukopisův, v nichžby se Klementinské a Kapitulní tlumočení vyskýtalo, nad ty dva posavad známé, o starobylosti tohoto dvojího výkladu nic jistého tvrditi nesmím, třebas o ní nepochybuji: a však neohlídaje se na tu makavou mezeru svého zpytování, již vyplniti pro nedostatek písemných památek mně možné nebylo, nemohu předce nerozvinouti zde místněji příčin a důvodův,

kterými povozován jsa, onomu přeložení, jenž v rukopise Wittenberském a Olešnickém, dále v glossovaném žaltáři Musejním, naposledy v obojím zlomku, Brněnském i Musejním se zdržuje, *velmi vysoké stáří* připsati hotov jsem.

1. Z toho, co jsem nahoře pověděl, víme, že glossator, jenž asi v polovici XIII. století (jak já soudím) do svého latinského nyní v Museum chráněného žaltáře česká slova a průpovědi vpisoval, měl před rukama již celý český žaltář. Povaha zajisté jeho gloss jest docela jiná, nežli obyčejných, ku př. u Vacerada, kde česká glossa s latinským slovem v pádu a čísle a při časoslovech v času a spůsobu téměř vždycky se srovnává; tuto na odpor tomu velmi zřídka, a jen náhodou se to stává, tak že zřetedlně a makavě se vidí, že glossator žaltáře jednotlivá česká slova z celé věty vytrhoval a nad latinská posazoval, nic se neohlédaje na to, že vazba slov (konstrukcí) v obojím jazyku rozdílná jest. Podle toho nelze pochybovati, že českého přeložení žaltáře již v XIII. století, a sice v první polovici jeho, stávalo.

2. Rukopis, jehož glossator při své práci použil, byl již staršími a takořka stálými omyly piscův naprzněn; staršími a stálými pravím, nebo titíž omylové, jakž nahoře dotčeno i v rukopise Wittenberském se namítají, na př. omazal si místo ovahal si, nestuluvného m. nesmluvného, lutých m. dutých atd. Tyto teď vytčené chyby a poklesky nevešly naskrze do rukopisu Poděbradského; než tento naproti tomu má své vlastní takměř stálé pisecké poklesky, klada mlha místo měch, zhníti m. nzěti atd. Z toho patrno jest, že již v XIII. století, v němž neznámý glossator latinský musejní žaltář glossoval, rukopisové českého žaltáře ve čtení jednotlivých slov se různili, že místy chybami a poklesky přepisovatelův zanečištěni byli, a že v ohledu tom, co do spolnosti a rozdílův jistých čtení, v *rozličné rody rukopisův* čili *recensí* se dělili. Takovíto pak rodové rukopisův čili recensí povstávají, jakž vědomo jest, teprvé v delším prodlení času, častým přepisováním téhož textu, a jeho buď zoumyslným opravováním, buď nedbanlivým zanečišťováním.

3. Rukopis Wittenberský nese na sobě patrné a vícenásobné znaky, z nichž vysvitá, že z velmi starého rukopisu přepisován byl. Sem náleží především to, že přepisovač na mnohých, a sice nejtěžších místech, jednotlivá slova, anobrž celé věty a verše, vynechal, nikoli nedbou a nedopatřením — vpisoval-tě zajisté český výklad slovo od slova do latinského žaltáře, kdež mu pozůstalé mezery, čili nevyložená latinská místa, takořka do očí bíti musely, — nýbrž z bezděčné nouze a potřeby, proto že originálu svého, snad již zvetšelého, všudy čísti nemohl. Dále vysokému stáří originálu jeho nasvědčují i mnohá starým, za jeho věku již neobyčejným pravopisem přepsaná slova, na př. napliň m. naplň, krive m. krve, naprizněný m. naprzněný, stričenie m. strčenie atd., též časté *r* místo *ř*, *v* místo *uu*, a jiná těm podobná.

4. Přeložení to stíženo jest onde i onde takovými nedostatky a pokleskami, jakéž obyčejně jen při prvních nedokonalých pokusích potkáváme. Ku potvrzení toho uvedu zde jen dva příklady. Žalm 95, 8 slova: tollite hostias et introite in atria ejus, přeložena jsou: vyňměte dřvi a venděte v sieň jeho. Tlumočník zmátl slovce *hostia* s *ostium* čili jak se ve středním věku psávalo *hostium*. V jiných dvou výkladech na místě tomto čte se správně: vzdvihněte oběti. Žalm 108, 10 průpověď: nutantes transferantur filii ejus, vyložena jest v glossovaném a Wittenberském žaltáři: v nevidky přěneseni (gloss. přineseni) buďte synové jeho. Lépe Kapitulní žaltář: bludní přeneseni buďte (Castalio: errantes mendicent, De Wette: Umherschweifen und betteln müssen). I zde patrno jest, jak dalece vykladač pravého smyslu slova *nutantes*, snad na *nictantes* mysle, anebo tak ve svém latinském exempláři čta, se chybil. Není pak k víře podobno, žeby někdo mezi Staročechy, ovšem mečův než péra pilnějšími, maje dobré aneb aspoň snesitelné přeložení žalmův před rukama, o jiné špatnější byl se pokusil: nýbrž naopak s lepším důvodem domýšleti se lze, že právě makavá nedokonalost a drsnatost prvotního přeložení pobídla pozdější horlivé bohoslovy k tomu, aby se o srozumitelnější a vytřelejší přeložení žalmův, této v církvi křesťanské vedle evangelií nejoblíbenější knihy, za-

sazovali. Již svrchu jsem připomenul, že výkladové, jež Klementinský a Kapitulní žaltář v sobě zdržují, nikoli tak otrocky na literách a slovech latinského originálu, jako Wittenberský, nelpějí, nýbrž že sloh jejich, zvláště Kapitulního, jadrnější, vytřelejší, plynnější, jedním slovem češtější jest.

5. Přeložení Wittenberské, ačkoli častým přepisováním a mnohonásobným poddělávaním (interpolováním), dle svědectví pozůstalých rukopisův již velice zjinačené a zkažené, zachovalo předce mnohem větší počet, než ostatní dvě, neomylných příznakův staré češtiny, pro zpytatele jazyka slovanského velmi důležitých, jakž o tom každý soudný znatel pilnějším přirovnáním všech tří vespolek snadno se přesvědčí. Celý sklad jazyka a přirozená jeho barva, pokud ještě proměněna a zmazána není, prozrazuje věk daleko nazpět za končiny XIII. století zasahující.

6. Naposledy i ta okolnost, že ze *sedmi* posud známých nejstarších rukopisův českého žaltáře *patery* právě toto přeložení v sobě obsahují, ješto naproti tomu ostatní dvoje posud jen v jednotlivých rukopisech nalezeno jest, zdá se tomu nasvědčovati, žeť ono ve staré době bylo nejrozšířenější, což zajisté nikoli vnitřní ceně a výbornosti jeho, nýbrž jediné starobylosti a tudy pošlé vzácnosti připsati lze.

Podle těchto zde rozvinutých důvodův, kteříž se mi i podstatni i dosti jasni býti vidí, a s obrácením zřetele na to, že Čechové, jenž již tak časně, jak teď dokázáno jest, evangelium do svého přirozeného jazyka přeložili, dlouho po svém obrácení na křesťanskou víru bez výkladu žalmův, této v církvi křesťanské každého času a u všech národův tak velice oblíbené knihy, býti nemohli, neváhám se bez rozpakův své zdání pronésti v ten smysl, že českého přeložení žaltáře již aspoň v XI. stol., ač nedříve-li, stávalo, a že přeložení, kteréž v obojím rukopise, Wittenberském i glossovaném Musejním, jakožto v těch mezi pěti stejnorodými nejstarších, až na nás a na tyto naše časy se zachovalo, podle vnitřních jeho známek za takové pokládám, jenž onoho prvního přeložení nejbližší jest, a snad nic jiného není, než ono samo, ačkoli v podobě nás došlé již velice pozměněné a zjinačené.

Toto však mé vyznání nečelí tam, abych ostatním dvěma výkladům, Klementinskému a Kapitulnímu, veliké pro jazykozpyt náš ceny a vážnosti popíral: anobrž na odpor tomu sám živě přeji a žádám, aby ku prospěchu českého jazykozpytu všickni tři výkladové buď pospolu, nebo obzvláštně, co nejdříve a co nejsprávněji na světlo vydáni byli; neboť aby text dvou posledních k textu prvního pouze co různá čtení čili varianty připojen byl, to, byť s velikou prací i možné bylo, předce mým zdáním nemístné a opačné jest.

Život Pána Ježíše Krista.

(Čteno ve shromáždění filologické sekcí král. české společnosti nauk dne 3. listopadu 1842.)

Rukopis zdejší c. k. universitní biblioteky XVII. A. 9, obsahující v sobě *Život Pána našeho Ježíše Krista*, psán jest na pergameně ve 4º. na 113 listech, ve dvou sloupcích, velmi čistě a zřetelně, a sice, jakž podle písma souditi lze (neboť podpisu se nedostává), v druhé polovici XIV. století.

O původu díla samého, jakož i o tom, zdaliž původně česky sepsáno, čili z jiného jazyka přeloženo bylo, nic s jistotou pověděti nelze. Spisovatel v úvodu čili předmluvě ke svému spisu pouze těmito slovy o sobě a své práci zmínku činí: „Ale jež jest paměť člověčie u prodlení času k zapomnění hotova, protož *já predikatorového zákona nedóstojný duchovní* jal sem sě po to dielo, počen psáti o počátku našeho spasenie“ . . . a něco dále: „aby křestěné chválu vzdávajíc (bohu) *za toho, jenž jest to kázal česky psati*, buoha prosili a s ním se všickni buohu dostali, věky věkóm.“

Nacházíť se sice v c. k. universitní bibliotéce dvůj rukopis o témž předmětu s naším, totiž o životu a skutcích Pána Ježíše Krista, v latinském jazyku psaný, jeden pergamenový z XIII. století, druhý papírový z XV. století, než oba obsahem svým od našeho českého veskrze rozdílní jsou. První, počínající: „Sanctus Epiphanius doctor veritatis Salmaniae pontifex Cypri civitatis“ a skonávající: „Omnia per secula cunctorum seculorum Sit Jesu laus et gloria sit virgini Mariae Quod completum carmen est hujus ymnodiae, Laus tibi sit Christe, quoniam liber explicit iste,“ jest rýmovaným veršem psán, a jedná více o nejsvětější Panně Marii nežli

o Ježíši Kristu; druhý vypravuje běh života Ježíše Krista velmi stručně s připojenými krátkými rozjímáními.

Ze životův Ježíše Krista latině tiskem vydaných nejoblíbenější byl ve středním věku a v celém XVI. století sepsaný od Ludolfa Sasice, mnicha Kartuzského, kvetšího okolo roku 1330, pod nápisem: Vita domini nostri Jesu Christi, tištěný ponejprvé ve Štrasburku l. 1474 a potom množstvíkráte. Obšírné toto podle čtyr evangelistů a jiných svatých otcův vypracované a mnohými rozjímáními i modlitbami rozhojněné dílo obsahem svým od rukopisu našeho na mnoze se liší. Totéž platí o jiném ve středním věku a ještě později vysoce ceněném dílu, totiž o Šimona Fidata de Cassia, Augustinianského poustevníka, umřevšího leta 1348, knize o skutcích Krista Pána: Enarrationum evangelicae veritatis seu de gestis domini salvatoris libri XV., tištěné ponejprvé vlasky ve Florencii 1496, potom latinsky v Basilei 1517 a jinde.

V rozličných evropejských bibliotekách, jakž patrno z Montfauconova popisu, nachází se nemalý počet rukopisův, v nichž život Ježíše Krista se vypisuje, dílem od jmenovaných spisovatelův, jako od Hugona Kartuzského, Hubertina Minority a j., dílem od nejmenovaných; než o těchto, zdaliž a pokud s českým naším rukopisem se srovnávají, nemaje o nich místnější známosti, souditi naskrze nemohu.

Život Ježíše Krista, v rukopise našem obsažený, psán jest věrně a prostě na základě vypravování čtyr evangelistův, s připojenými kratičkými rozjímáními a výklady podle svatých otcův a jiných slovútných spisovatelův církevních středního věku. Uvozujíť pak se, mimo evangelisty, zejména tito: sv. Jeronym, sv. Augustin, sv. Chrysostom, sv. Dionysius, sv. Řehoř, sv. Beda, sv. Anselm (umř. 1086), sv. Bernard (umř. 1153), mistr Petr Pařížský (Comestor, umř. 1178), jehož Scholastica historia často se připomíná, a mistr Albrecht Velký (umř. 1280.) Z těchto dokladův aspoň tolik vysvítá, že české naše dílo nemohlo dříve nežli na konci XIII. století povstati, ačkoli možné jest, že skládání jeho teprvé do téhož století, v němž i došlý nás rukopis psán jest, náleží. Soudě

podle jazyka, velmi čistého, samorostlého a latinismův prázného, za podobné přijímám, že původce životopisu, jehož rozborem se zanášíme, dílo své buďto docela původně, buď aspoň velmi svobodně podle starších latinských vzorův česky spisoval, vybíraje odevšad to, co za lepší pokládal, a předkládaje je, v duchu dobře zažité a ztrávené, svým českým čtenářům spůsobem docela novým, od oněch cizích vzorů neodvislým. Jazyk zajisté a sloh našeho spisovatele tak jest přirozený, přesný, jadrný, jasný a snadno srozumitedlný (ono v nadpisech často se namítající, ovšem nečeské a neslovanské, otrocky podle latiny skrojené: *čtenie od vinnice, od Zachea, od slepého* a t. d., přijato nepochybně pouhým zvykem ze starých překladův evangelií), že čtenář ve starší češtině třebas jen povrchně zběhlý i za našeho věku dílo toto beze vší obtíže, anobrž pro dobrý výbor věcí a odstranění všeho, což pověrčivého a nebiblického jest, s opravdovým zalíbením čísti by mohl. Neboť, jakž řečeno, spisovatel obrav sobě za průvodce prvotní svědky o životu a skutcích Ježíše Krista, totiž svaté čtyry evangelisty, neodstupuje v podstatných věcech nikdež od vypravování jejich, nýbrž jediné jádru z jejich knih vzatému zevnitřní ozdůbky a barvitost, místy i jakousi dramatickou živost, ze své mysli a dle svého vkusu přičiňuje, ovšem pak na jednom místě výslovně se osvědčuje, že mu báječné životy Ježíše Krista, jimiž hned prvotní církev byla zaplavena a kteréž i ve středním věku v oběhu byly (potomně, v druhé polovici XV. století, často i tiskem vydané), nebyly neznámy, a že jimi zúmyslně opovrhoval; praví zajisté, mluvě o dětinství Ježíše Krista, v tato slova: „Nic sě nečte ani píše, co jesť těch pět let činil Ježíš bydle v Nazaretě, *kromě jedny knihy jsú, ješto slovú o dětinstvě našeho spasitele, těch jsem psáti nechtěl, neb jsú o nich svatí mistři nic nepsali ani potvrdili.*“ Jediné v celém díle nacházím místo, kdež i náš spisovatel spisu nebiblického, a sice *evangelium Nikodemova*, se dokládá, totižto kdež vypravuje, kterak Kristus Pán Josefa z Arimathie, od Židův v domě zatčeného, v noci vybavil, a kterak dva synové Symeonovi, Karinus a Leuchius, s ním z mrtvých vstali. Naproti tomu častěji se vyskytují

místa, v nichž zprávy z ústného podání obyvatelův Palestiny vážené a skrze poutníky anebo v čase křižáckých tažení do Evropy přinešené o Kristu a jeho skutcích se podávají; tak na př. hned o dětinství Kristově v Nazaretě: „A ještě i dnes ukazují pútníkóm v tom městě Nazaretě jednu studnici, z niežto syn boží Ježíš za svého dětinstva koflíkem vody nabieraje svej matce nosil,“ a jinde: „A tak na 'niej straně moře ješčeť ukazují, ež když Ježíš z jich rukú vyšed s hory šel, jako jemu byla skála postúpila, a tak všecka jeho postava i s rúchem obrazsky sě v tej skále vryla.“

Ačkoli pak původ tohoto díla, podle vší podobnosti, výš nežli do konce XIII. století anebo (a to ještě s větší jistotou) do první polovice XIV. století nesahá, k tomu rukopis, v němž se nám ono zachovalo, ještě o něco pozdější jest, a podle toho i jazyk v celosti známky jazyka XIV. století, již z jiných památek a rukopisův dostatečně známého, na sobě nese; však nicméně zachovaly se v něm, a sice v nemalém počtu, archaismy daleko nad XIV. věk zasahující kteříž rukopis tento pro českého jazykozpytce nemálo důležitým a vzácným činí. Avšak i v jiném ohledu, k lepšímu potvrzení a vyjasnění toho, což již odjinud o češtině XIV. století víme, rukopis náš dobře posloužiti může.

Co se oněch archaismův dotýče, o nichž, že již v XIV. století řídké byly, se domýšlím, přítomnost jejich ve spisu našem, dle mého zdání, tím se dobře vysvětlovati může, buď že spisovatel již stár jsa, když toto své dílo skládal, forem i spůsobův mluvení, jimž z mládí a ze čtení starých spisův byl navykl, s obzvláštním zalíbením užíval, buď též že měl před rukama rukopis evangelií velice starý, na archaismy bohatý.

Hlas o potřebě jednoty spisovného jazyka.

(1846.)

Slavnému Sboru Musejnímu, umínivšímu sebrati a vydati vážnější posud známé hlasy o potřebě a důležitosti jednoty spisovného jazyka v Čechách, Moravě a na Slovensku v Uhřích, z příčiny, by při vznikající novotě a různění se některých slovenských spisovatelův veřejný důkaz svého smýšlení a své úsilné snahy o zachování posavadních svazkův podal, vidělo se za slušné, aby tam, kde hlasové tolikerých mužův, Čechův, Moravanův i Slovákův, v souzvučný celek spojeni budou, i mého hlasu, jakožto rodilého Slováka, pohřešováno nebylo. Cítě se ve hloub duše povinnostmi šetrnosti, vážnosti a vděčnosti k Slavnému Sboru Musejnímu, co k jedinému na ten čas veřejně a řádně zřízenému, z lůna národu československého vykvětlému, nejvyšší vůlí přemilostivého našeho Zeměpána stvrzenému, tudíž ku péči a bdění nad prospěchem přirozeného jazyka i literatury jeho mravně i zákonně povolanému ústavu, neproměnně zavázána, a nemaje příčiny, pročbych se smýšlením svým o věci té tak důležité, mravného i duševného blaha dvou bratrských národův, českomoravského a slovenského, tak blízce se týkající, smýšlením již i dříve v rozličných spisech ode mne na jevo daným, před světem tajil: pospíchám vyplniti žádost Slavného Sboru Musejního, snaže se zavříti summu a jádro přesvědčení svého v nevelikém počtu nelíčených slov, abych čtenáři těchto listův v rozepři, v níž jen rozumnými důvody a střízlivým, soudným rozbíráním předmětu, nikoli chytrým nastrojováním lapavých zálud anebo blouznivým rozvášňováním zápalčivých myslí pravdě k vítězství dopomoci lze, ač jestli jí vůbec k tomu dopomoci lze, mnohomluvností obtížen nebyl.

Především, pro odstranění všelikého nedorozumění, výslovně ohraditi se musím, že cíl těchto mých řádkův není ten, abych se do všestranného rozvíjení důvodův pro jednotu spisovného našeho jazyka a do úsilného zmítání důkazův potřeby začatých na uherském Slovensku novot hluboce a široce pouštěl, nýbrž pouze a jediné ten, abych přesvědčení své v této národní záležitosti, dle žádosti od Slavného Sboru Musejního na mne vzložené, v čiré upřímnosti a bez obalu před světem osvědčil, k dostiučinění oné částce našeho obecenstva, kteréž na jeho poznání něco záleží. Pročež cokoli zde ode mne přes tyto vytčené meze a tak pronešeno bude, žeby z toho na původ a hlavní důvody mého smýšlení s větší neb menší jistotou zavíráno býti mohlo, budiž jen za vedlejší přídělek, za mimovolný pohled na okolnosti, nikoli za podstatu věci, uvažováno; ježto konečně předce o této bez dotýkání se oněch jasně a srozumitedlně mluviti nelze. Abych pak do podrobného rozbírání důvodův pro jednotu a proti novotě zúmyslně se zabral, k tomu teď u mne, byť i vůle a chuti dosti bylo, ani žádoucího dostihu není, ani mi to v nastávající příčině, buď ohledem na obecenstvo naše, buď ohledem na původy vzešlých na Slovensku novot, nevyhnutedlně potřebno býti se vidí. Ona zajisté částka obecenstva, jíž na poznání důvodův mého přesvědčení něco záleží, nalezne je v knize této téměř ve všech článcích, nejouplněji v důkladných pojednáních ctihodných mužův Jungmanna, Palackého a Kollára, obsažené: jejich důvodové jsou v podstatě a jádru i moji, nových k nim bych sotvy přičiniti uměl, a pouhé přelívání jich do jiných forem byloby jen maření času. Koho oni nepřesvědčí, pro toho slabý můj hlas ztracen jest. Rovněž ani o to pokusiti se zde nemohu, abych úplným vyložením svých důvodův původy podešlých těch novot na Slovensku od jejich předsevzetí odrazil a ku přijetí mého smýšlení naklonil: vímť dobře, že mezi zásadami, z nichž jejich a mé smýšlení o této národní záležitosti vyplývá, svrchovaný odpor panuje, jehož bez proměny celého člověka vyrovnati nelze, a že duch jejich v takové mně nedostupné absolutní výšce theoreticko-spekulativního rozumování horuje,

s které jim všecky mé v nížinách obecného života a všední zkušenosti, střízlivým uvažováním běhu lidských věcí nabyté myšlénky, domněnky a úsudky o jazyku a literatuře nejináč než starosvětské, všední, malovážné aneb naprosto neplatné zdáti se musejí. Kde naděje dosažení na odporovateli rozumnými důvody lepšího, dle mého zdání, přesvědčení naprosto zmařena jest, tam pro mne polemika nižádného půvabu nemá: neboť u mne, jakož jinde, tak i zde, neběží o provedení své pře proti osobám, k nimž já vždy a všudy slušnou úctu u sebe chovám, třebas o přiměřenosti uchopených od nich k vytčenému cíli prostředkův nestejně s nimi smýšlím, nýbrž pouze o věc samu, o prospěch a blaho milého národa našeho. Doufám pak, že mi tohoto mého veřejného osvědčení a přitom zúmyslného sebe v tak těsných mezích zavření ani oni sami, ani ostatní obecenstvo nezazlí. Kde se věc, jako zde, společného všech tří ratolestí jednoho kmene jmění, t. jazyka a literatury jejich, týká, s nímž jedna strana již v skutku libovolně, odstupujíc od jednoty a celku, nakládati začíná: tam jiné straně libost svou nad tím, co se děje, a spolu žádost, aby to k dobrému konci obráceno bylo, neúhonnými slovy projeviti za nepravé pokládáno býti nemůže. Protráviv větší a lepší částku života svého v naukách slovanských, prost jsa věkem i danou mi od všemilostivého Boha povahou všech vazeb, do nichž obyčejné křehkosti a vášně ducha lidského pojímají, nedadouce mu jasným zrakem proniknouti do samého pramene pravdy i dobra, od jakživa při obírání se jak vůbec s naukami, tak zvláště s naukami slovanskými vždy více vzdělávání a zdokonalování svého ducha, nežli poučování a mistrování jiných na zřeteli maje, ovšem pak všeho vtírání a vnucování svých myšlének a úsudkův jiným, nestejně se mnou smýšlejícím, vzdálen jsa, kojím se poněkud tou nadějí, že mi ani noví odstoupenci na Slovensku, ani přátelé posavadní jednoty za marnost a všetečnost pokládati nebudou, podám-li jim zde výpadek mého o věci té přemyšlování v možné stručnosti a prostotě, bez umělého, pracného shledávání a vyličování důvodův.

Bylo a jest mé pevné přesvědčení, že v celém prostoru

zemí lidem slovanským obydlených od českého Rudohoří až k městům Bardyjovu a Humennému nad řekou Laborcí v Uhřích, a napříč od hor Krkonoší až k Dunaji nad městem Komárnem, t. v Čechách, Moravě a v uherském Slovensku, panuje jedna a táž řeč slovanská, původně a na úsvitu naší historie dokonale jediná, nyní však, vplyvem rozmanitých okolností v dlouhém prodlení času, na dvě hlavní nářečí, na *české* s této strany Tater čili v Čechách, v Moravě a rakouském Slezku, a na *slovenské* s oné strany Tater čili v severních Uhřích, s mnohými téměř nepoznale do sebe přecházejícími podřečími, rozdělená. Nejjistějším důkazem toho jest vzájemná srozumitedlnost obecné mluvy u lidu v těchto třech vlastech přebývajícího. Mezi všemi slovanskými národy a národky, co jich na světě jest, zajisté přirozený Čech a Moravan přirozenému Slovákovi, a naopak tento oněm, nejsnáze porozumí, tak že jedni s druhými, každý ve svém nářečí, bez veliké obtíže obcovati mohou, ovšem mnohem snáze, nežli buď Čech s Lužičanem, buď Slovák s Polákem, ačkoli i tito jejich sousedé a dle jazyka blízcí příbuzní jsou. Tato pravda jest tak naočitá i makavá, že ji jen ona, ovšem teď i mezi námi neřídká skepsis, před níž nižádná tak jmenovaným zdravým rozumem poznaná pravda platnosti nemá, v pochybnost bráti může. Z této nezáporné stejnosti řeči, co do podstaty a hlavních znakův, vším právem zavírati lze na stejnost původu lidu slovanského v Čechách, Moravě a uherském Slovensku; z ní též se vysvětluje úzké ono politické spojení jmenovaných tří větví, v němž je na samém úsvitu naší historie nalezáme. Morava a uherské Slovensko náležely v celém běhu devátého století, a nepochybně již i dříve, k jedné veliké obci, mající společné panovníky; později, po násilném odtržení Slovenska od Moravy novými přistěhovalci Maďary, přivinula se Morava k Čechům, vstoupivši s nimi, co s nejbližšími bratry svými, v nejužší a trvanlivé politické svazky. Domácnost, mravy, náboženství, duševná vzdělanost stejným u všech tří větví, na vzdor všem politickým proměnám, postupovaly krokem, podle vplyvu působících na ně mocí a živlův, buď zdárně a vesele napřed, buď

smutně a neřestně nazpět. Nesmrtedlní hlasatelé náboženství křesťanského a první učení vzdělavatelé jazyka slovanského, Cyrill a Method se společníky svými, Klementem, Naumem, Angelarem, Sávou, Vavřincem a Gorazdem, rodilým Moravanem, rozsívali blahoplodné símě božských nauk stejným časem a rovnou péčí ve všech třech krajinách, ve Slovensku, Moravě a Čechách za jedinou a nerozdílnou, sobě od Boha a nejvyšší mocnosti zemské, jak světské tak duchovní, ke vzdělávání svěřenou vinici je majíce. Po jejich smrti, po úpadku bohoslužeb slovanských v těchto zemích, rozšířil se, zvláště působením sv. Vojtěcha, obřad církve latinské stejnočasně v Čechách, v Moravě a ve Slovensku, nikoli však v neprostředně ke Slovensku přiléhajícím Rusinsku v severovýchodních Uhřích; což důkazem jest, že Slováci v oné době z ohledu jazyka, mravův, obyčejův, citův a smýšlení, slovem, celého duševného života svého, mnohem užšími svazky spojeni byli s Čechy, ačkoli povzdálenějšími, neboť Moravou od nich oddělenými, nežli s Rusíny, ačkoli neprostředně s nimi sousedícími. Není pochyby, že svazkové tito zůstali i v následujících stoletích nepřerušeni, ačkoli nám o stavu a běhu osvěty u Slováků z té doby téměř žádných jistých svědectví nepozůstalo. Na snadě jest, že založení university Pražské k upevnění této duševné jednoty znamenitě přispělo, a že světlo v tomto novém semeništi rozžené září svou i krásné, veselé a živné krajiny na Slovensku v Uhřích osvěcovalo. Působení M. Jana Husi a stoupencův jeho, v Čechách začaté, zasahovalo v dalším rozvití svém hluboko až do jádra Slovenska: učení jeho nalezlo mezi Slováky mnoho přívrženců, husitští Čechové, doma vichřicemi válek a jinými pohromami stíháni jsouce, osazovali se hromadně a zakládali své sbory mezi Slováky, jakožto mezi nejbližšími příbuznými a bratry svými. S věkem Husovým počínají se nejstarší písemné památky Slovákův v Uhřích, a od té doby až do nynějška vázal všecky tři větve jednoho kmene, Čechy, Moravany a Slováky (až na některé nepatrné výjimky Sotákův a Bernoláka i posobníkův jeho), jeden a týž spisovný jazyk. Nepřímeť se, že podstatný ráz tohoto spisovného jazyka, co

do grammatických forem, vzat jest z mluvy na půdě české, jmenovitě v staroslavné královské, naukomilovné Praze a v okolí jejím běžné, ježto to z přirozených příčin, dle příkladu všech přes více zemí a krajin rozšířených jazyků jinak býti nemohlo: než to s pevným přesvědčením tvrditi můžeme, že onen uměle vybroušený, ohebný, přeušlechtilý, zvučný, bohatý, milý a milostný spisovný jazyk, který ve spisech Bratří Českých a Moravských, jmenovitě v Biblí Kralické (v níž i Slovák Jesenský pracoval), ve formalném ohledu chlumu své dokonalosti došel, a jemuž ten, kdo jej blíže a úplněji poznal, nikdy dosti obdivovati se a v něm se nakochati nemůže, nebyl plod pracovitosti pouhých Čechův, nýbrž výkvět duševného úsilí nejvýtečnějších duchův všech tří ratolestí jednoho štěpu, Čechův, Moravanů i Slováků. Kdokoli příběhů československé literatury od časů Husových až do nynějška úplněji povědom jest, tohoť tajno býti nemůže, že na nedílném poli společné literatury v dotčené dlouhé době rovně horlivě a s rovným prospěchem pracovali Čechové, Moravané a Slováci, a že jak o vybroušení, ušlechtění a zdokonalení spisovného jazyka, tak i obohacení a zvelebení literatury všickni tři, v poměru svého postavení k celku co do počtu a síly, stejné zásluhy mají. Komuť v dějinách literatury naší zběhlému, nejsou známa jména učených Slovákův, Benedikta z Nedožer, Tranovského, Kalinky, Pilaříka, Hrabce, Masnicia, Jacobaea, Semiana, Čerňanského a jiných? Bylať doba, jmenovitě v druhé polovici sedmnáctého a první osmnáctého století, kdežto spisovný jazyk československý v Čechách a Moravě pohromami krvavých válek na čas přidušený, ve Slovensku, kdež méně překážek a tíhot na něj doráželo, tím spanileji prokvítal a hojné ovoce nesl, jakž toho čistě a správně psaní spisové Krmana, Béla, bratrův Bahylův, Ambrosia, Hruškovice, Doležala a mnohých jiných dosvědčují. Ještě na začátku nynějšího století objevila se v tak jmenovaném institutu literatury slovenské v Prešpurku zdvojená snaha osvícených, blaha celého svého národu milovných Slovákův v nejspanilejším světle; péčí představených ústavu tomuto mužův, zvláště učeného a vysoce zasloužilého Jiřího Palkoviče, vydán jest

nemalý počet knih, v čele jejich písmo Svaté a Výklad nového Zákona, obyčejným spisovným jazykem naším tak vzorně a správně, že směle nejlepším knihám téhož času od Čechův psaným po boku postaveny býti mohou. Z krátka, od času prvního světla, kteréž na historii československého národu padá, až do přítomné doby nacházíme všecky tři ratolesti jednoho a téhož štěpu v literárním ohledu co nejoužeji spojené: jeden spisovný jazyk vázal je všecky tři dohromady nerozlučně, jedna pokladnice slovesného zboží, do níž každý podlé míry své majetnosti a síly vklady své přinášel, a z níž na vzájem každý duševnou potravu vážil, byla všem obecná. Muselať jistě jednota tato založena býti na hlubokém a pevném základu, kteráž v běhu tisíce let odolala všem zevnitř na ni dorážejícím překážkám, i samému politickému oddělení Slovenska od Moravy a Čech; nikoli na choutce a zvůli jednotlivých osob, náčelníkův národní literatury, nýbrž na původní nejbližší pokrevnosti všech tří větví národu československého, na podstatné srovnalosti tělesné i duševné povahy jejich, na stejnosti jazyka, mravův a obyčejův, na souhlasnosti snah a potřeb, na vzájemné všech výhodě, slovem na nutnosti a nevyhnutelnosti věci samé. Jednota tato měla své pojištění v citu celého národu československého a v osvědomění všech ušlechtilejších, vzdělanějších a osvícenějších jeho duší: Čech v Moravě a Moravan v Čechách ani podle zákonův zemských ani podle zvyku nebyl za cizince považován, a ačkoli Slováci od Moravanův a Čechův nejen občanskou správou, jako posavad, alebrž dosti dlouhý čas i vládou a panovníky odděleni byli, však proto předce v skutku a životu samém, úsudkem lidu, zdravým citem se řídícího, nikdy Slovák na Moravě a v Čechách, a naopak Čech a Moravan ve Slovensku, co do jazyka a národnosti za cizince držán nebyl. Byl-li na tomto poli vyššího národního života v poměru jedněch ke druhým jaký rozdíl, bylť on z povahy věci přirozeně vyplynulý, nevynucený, žádnému ujmu nečinící: byl to poměr, jakýž mezi staršími a mladšími, silnějšími a slabšími, bohatšími a chudšími bratry bývá; Slováci jmenovitě vinuli se, navzdor kladeným jim doma rozličnými okol-

nostmi, zvláště odrůzněním se obecné mluvy, vzdáleností sídel a rozdílností občanské správy, překážkám, vždy důvěrně a přítulně k Čechům a Moravanům, dobře cítíce, že duševné blaho jejich, že pokroky v národní osvětě a literatuře od setrvání jejich v posavádní jednotě závisí, a že kvapné, násilné vytržení se z lůna společné všech tří matky, jedné v běhu tisíce let odchované písemné řeči, jedné v běhu půlpáta století nashromažděné literatury, jim velikým nebezpečenstvím při malé naději hrozí, t. ztrátou jistého, přítomného a bohatého dědictví při odkázání k nejistému, chudému výdělku v daleké, nevyzpytné budoucnosti. Že lid slovenský v Uhřích při tomto setrvání duchovních správcův a učitelův jeho v literární jednotě s Čechy a Moravany ohledem na přiměřené potřebám jeho rozumné, mravné a nábožné vzdělání nic neztratil, že za přinešení v obět domácí své čili pokrajinské mluvy ku prospěchu obecného spisovného jazyka přiměřené odměny docházel, toho tuším žádný nepředpojatý znatel povahy a stavu jak jeho tak i jiných národův zapírati nebude: neboť nelze právem tvrditi, žeby lid slovenský proto, poněvadž vzdělanci a osvěcovatelé jeho v jednotě spisovného jazyka a literatury s Čechy a Moravany setrvávali, byl v rozumném, mravném a nábožném vzdělání svém patrnou újmu trpěl, a buď surovějším a výtržnějším, buď otrlejším a lenivějším se stal, nežli lid okolních národův slovanských i neslovanských, u nichž spisovný jazyk ode domácí, všední mluvy méně anebo dokonce nic se nerůzní, a jež zde jmenovati zbytečno, poněvadž je Slováci před očima mají.

Nelze ovšem zapírati, aniž já toho zde zahalovati a zatajovati míním, že toto setrvávání Slovákův s Čechy v jednotě spisovného jazyka a literatury stávalo se v běhu času vždy těžším a těžším, že jmenovitě spisovatelům na Slovensku žijícím bylo vždy krušněji a pracněji držeti se z ohledu grammatické správnosti a vytřelosti slohu na rovni se spisovateli v Moravě a Čechách žijícími, a že čtění novějších knih českých, zvláště z oboru vyšších nauk a umění, nebylo za našich dnův Slovákům již tak lehké, snadné a přístupné, jako za dnův našich otcův a praotcův. Příčiny tohoto nepo-

hodlí byly a jsou posavad přerozličné: mezi těmi hlavní, dle mého zdání, tyto tři. Předně zmáhající se vždy větší a větší rozdíl mezi obecnou mluvou lidu českého a moravského s jedné a lidu slovenského v Uhřích s druhé strany. Mluva lidu českého a moravského postupovala téměř stejným krokem, s malými výjimkami, za proměnami jazyka spisovného, nikdy jeho příliš se nevzdalujíc: mluva naproti lidu slovenského v Uhřích, zachovavší na mnoze, zvláště co do samohlásek, starší formy jazyka, než při tom spolu rozpadši se v hornatých těch sídlech, beze střediště národního života, v převeliký počet pokrajinských, sobě dosti nepodobných podřečí, uchýlila se tím patrně od pravidelných forem jazyka spisovného. Toto však odchýlení nepostoupilo tak dalece, žeby tím, t. pro pouhou rozdílnost forem, jazyk spisovný byl se stal lidu slovenskému naprosto nesrozumitedlný; nevěřím zajisté, žeby lidu slovenskému spisovné formy „*košile, lidé, duše*“ atd. pro rozdíl samohlásek byly temnější nežli obecně užívané „*košela, lude* nebo *ludja, duša*“ atd. — Za druhé povaha, kterou novější spisovný jazyk v Čechách, po obnovení národní literatury, na se vzal, byla od povahy staršího spisovného jazyka, jakýž nám zvláště Čeští a Moravští Bratří ve spisech svých byli pozůstavili, patrně rozdílná. Čechové, probudivše se z dlouhého spaní a vidouce sebe v národní literatuře daleko v zadu za jinými národy, zvláště Němci, chvátali klopotem nahraditi toho, co v dlouhém prodlení času bylo zameškáno. Spisováno tu a překládáno mnoho z pátra a bez příprav, slovy sice českými, než v duchu začasté nečeském, neslovanském. Potřeby našeho času, způsob a směr celé novější západoevropejské vzdělanosti donutily je vystoupiti bez rozpaku z těsného, příliš obmezeného oboru nauk a umění, v němž předkové naši žili a pracovali, sáhnouti k naukám a vědám potud u nás v národním jazyku nevzdělávaným, ku přírodozpytu, chemii, mathematice čisté a upotřebené, siloskumu, hvězdosloví, lékařství, pytvě, dušesloví atd., slovem vzdělávati literaturu všestranně. Tvořeno tu mnoho nových slov a názvův, aniž to jináče, ač mělo-li co psáno býti (a psáno býti muselo), díti se mohlo. Poklady staré lite-

ratury nemohly najednou vyhledány, ocízeny, ke správě a obohacení jazyka vydány, brána ku poznání ostatních vzdělanějších slovanských nářečí, polského, ruského a illyrského, a ku přibírání z nich potřebné k vyplňování mezer domácího jazyka látky nemohla naspěch otevřena býti. Slováci, nebyvše ve svém položení připuzeni k tak náhlému vykročení z mezí prostonárodní literatury do oboru soustavných nauk a věd, zůstali přísněji na tak řečeném biblickém slohu lpěti, kterýž se jim na ten čas ke všem jejich potřebám postačovati zdál, a tím se odcizili vědecké čili naukové stránce novější české literatury. Než ani toto nepohodlí nevystoupilo na takový stupeň, aby neuchranně k rozdvojení literatury vésti muselo. V Čechách snaha o čistotu a správnost, o původní, přirozený, a ať tak dím slovanštější ráz spisovného jazyka pronikla brzo duše všech výtečnějších spisovatelův, a trvá s nezáporným prospěchem až podnes. Slovákům bylo jen dočekati času, jenžby je připudil vystoupiti samočinně do širšího oboru nauk, aby se přesvědčili, že biblický jazyk a sloh, ač nám co do forem neodstupným pravidlem a zákonem jest, nicméně co do látky ke vzdělávání světských nauk, jakého náš věk a stav evropské osvěty žádá, naskrze nepostačuje. Pomoc z jejich strany, vystavením vzorův dobrého naučného slohu s jiného stanoviště, poskytnutá, mohlaby v tom ohledu Čechům jen ku prospěchu býti, chráníc jich před strannostmi a krajnostmi, a bylaby jistě vždy vděčně a uznale přijata. — Za třetí přispěl k rozšíření mezery v pohodlném užívání jednoho a téhož spisovného jazyka mezi Čechy a Slováky nedostatek národních škol na Slovensku a potřebných k vyučování mládeže knih. V Čechách a na Moravě, ačkoli přirozený jazyk z vyšších škol a úřadův zemských pomalu vytlačen byl, však předce péče o řádné a správné vštěpování jeho vzrůstajícímu pokolení jak doma tak i ve školách nikdy tak hluboce neklesla, jako ve Slovensku. Nacházeliť se vždycky horliví a osvícení muži, kteříž ve známosti jeho vlastenskou mládež na nižších i vyšších, světských i duchovních školách, jestli ne veřejně aspoň soukromně, cvičívali; na několika vyšších ústavech, na universitě Pražské

zřízeny dobročinnou vládou a přičiněním stavův stolice českého jazyka a literatury, spisovány a vydávány v přehojném počtu potřebné naučné knihy, návody k pravočtění a pravopsání, grammatiky, slovníky, phraseologie, chrestomathie čili čítanky a jiné propravy ke slohu a slovesnosti, z nichž mnohé, zvláště v novějších časích na světlo vyšlé, výtečností jak obsahu tak i formy znamenitě vynikají. U Slovákův o rozšiřování spisovného československého jazyka jak ve školách tak i doma, pomocí dobrých naučných knih, od starodávna menší a místy i časy do konce nižádná péče: činnost institutu a stolice řeči a literatury slovenské v Prešpurku nikdy se nerozvila stále, důsledně a bez přítrže, jiné podobné, nejvíce soukromné ústavy na gymnasiích a lyceích, sotvy povstavše, zanikaly napořád beze sledu a trvanlivého účinku, naučných kněh o jazyku našem, s obzvláštním ohledem na Slováky sepsaných, malý počet, a nadto i těch, ježto pohotově byly, nedosti užito. Než tento nedostatek dobrou a pevnou vůlí, stálostí a vytrvalostí, sjednocením úmyslův a uchopením se přiměřených prostředkův, ze všech nejsnáze odstraněn býti mohl. Potřebí bylo zasaditi se především o potřebné, methodicky vypracované naučné knížky a uvedení jich do škol, o upevnění stolice literatury slovenské v Prešpurku, a jestli možné o založení jiné podobné někde hloub v lůně Slovenska. Bez důkladného, úsilného vyučování a přiučování se není možné zmocniti se dokonale kteréhokoli spisovného jazyka, zachovávati ve psání jeho čistotu, správnost a nevyhnutedlnou ke srozumitedlnosti jednotu grammatických forem, budiž on posléze jakýkoli, starý nebo nový, z temene Tater nebo Krkonoší, z řečiště Váhu nebo Moravy neboli Vltavy vážený. Pročež ani tyto, ani jiné podobné na užívání posavadního spisovného jazyka ve Slovensku ležící tíhoty, jakožto náhodné a snadno odstranitedlné, nemohly mne nikdy přivésti k tomu přesvědčení, žeby kvapné a násilné odtržení se Slovákův od Čechův ve spisovném jazyku a literatuře byl krok nutností věcí požadovaný, prostředek k zachování a napomožení jejich duševného blaha nevyhnutedlně potřebný. Bylať doba ještě za času mého přebývání

v Uhřích, kdežto myšlénka, kterakým spůsobem by spisovatelé slovenští ohledem na jazyk potřebám lidu svého, v nynějším stavu vzdělanosti jeho, nejlépe a s nejjistějším prospěchem vyhověti mohli, nemálo zaujímala duši mou. Mnoho tehdáž mezi mnou a přítelem Kollárem o předmětu tom i dopisně i ústně rozjímáno a přemítáno. Vyznám se, že se mi i tehdáž zdálo, i nyní zdá, žeby spisovatelé slovenští, bez újmy jednoty literární, na základu zděděného spisovného, jmenovitě biblického a u evangelíkův spolu liturgického jazyka, mohli dále pokračovati zvláštní, poněkud od Čechův rozdílnou cestou, tak aby, šetříce podle možnosti přijatých od starodávna grammatických forem a neměníce pravopisu, v lexikalním a v jistém smyslu i syntaktickém ohledu čili v látce jazyka více na krajany své Slováky nežli na Čechy ohled měli, užívajíce slov a mluvení spůsobův domácích, tam kde Čech své zvláštní, jim neznámé, anebo méně srozumitedlné má. Učinili to poněkud již nejedni spisovatelé slovenští starších i novějších časův, jmenovitě Rybay, Bartholomaeides, Feješ, Čaplovič, Fejérpataky, i sám Kollár v posledních svých, s obzvláštním ohledem na Slováky vydaných spisech, v čítance, kázaních atd., ježto patrně ráz a barvu svého slovenského původu na sobě nesou; a mohloby se, po dobrém věci uvážení a všestranném vyšetření, zvláště ve spisech výhradně pro obecný lid slovenský určených, snad o krok nebo dva i dále jíti, vždy až potud, pokudby se tím žádoucí jednota nerušila, spisové od Slovákův pocházející Čechům a od těchto oněm, pro rozdíl pravopisu i grammatických forem, naprosto nesrozumitedlnými a nepřístupnými nestávali. Tím spůsobem by literatura slovenská v Uhřích působila zvláštní oddíl v celku, nejsouci z něho vyňata, nýbrž v něm, co duha v duze, co kruh ve kruhu, obsažena. Obě strany by se vzájemně podělovaly svými zvláštními, každé z nich původně náležejícími poklady; Slováci by sobě nezavřeli přístupu k volnému a snadnému užívání neoceněných památek staročeské literatury, Čechové by ze slovenských spisův čerpali hojnost slov a průpovědí, k dalšímu obohacování a šlechtění spisovného jazyka a zvláště k zapuzování

německých spůsobův mluvení velice prospěšných. Toť by byla blahodějná *obnova* a jistý zisk, nikoli odvážný, násilný *převrat* a jistá škoda.

Že za takovou přiměřenou, mírnou, oběma stranám prospěšnou a tudíž vítanou *obnovu* onu minulého roku v uherskému Slovensku vzešlou, v Novinách a Orlu na odiv vystavenou novotu v jazyku a pravopise uznati nemohu, o tom před čtenáři věci povědomými mnohými slovy šířiti se netřeba. Jest to, dle mého pevného přesvědčení, konečný a svrchovaný *převrat*, kterýž, bude-li důsledně a úplně proveden a ujme-li se u nynějších i budoucích spisovatelův slovenských, nejen posavadní jednotu spisovného jazyka mezi Čechy a Moravany s jedné a mezi Slováky s druhé strany dokonce vyzdvihne, ale i přítomnost a budoucnost Slovákův v duševném a literárním ohledu od jejich minulosti docela odsekne. Podřečí, za základ nového spisovného jazyka obrané, i u samého lidu slovenského na malé pole obmezené, pravopis, podle abstraktních zásad, bez ohledu na etymologii a na obdobu pravopisův vzdělanějších nářečí slovanských skrojený, vše to jeví patrně snahu o zúmyslné zrušení celého posavadního literárního stavení ve Slovensku, tak aby kámen na kameni nezůstal, a nová budova, nový chrám osvéty pro Slováky, v původním samorostlém slohu, jest-li ne docela bez ohledu na ostatní větve kmene slovanského (čehož posuzovati nemohu), aspoň bez ohledu na nejbližší příbuzné, Čechy a Maravany, vystaven býti mohl. Vyznám se, že v celé historii literatury vzdělanějších slovanských národův tak kvapného, násilného a rozsáhlého převratu, tak odvážného skoku od bílého k černému neznám, jako tento jest. Mezi příklady, které se z historie literatury ruské, srbské, illyrské atd. uvozovati mohou, a mezi tímto jest veliký, podstatný rozdíl. Rusové i před Petrem psávali rusky a píší dodnes jazykem z církevního i domácího nářečí uměle slitým, Srbové i před Obradovićem psávali srbsky (dle svědectví listin, zákonův, letopisův atd.) a nezhostili se až dodnes vplyvu církevního nářečí; pravopis u obou jen po částkách obnovován, beze zrušení

základův etymologie; u Chorvatův nejnověji pouze pravopis nepatrnou obměnou některých písmen sjednodušen, spisovný jazyk naproti tomu na starší, širší, pevnější, positivní a historický podstavek čili základ uveden; u všech tří národův při předsevzatých obnovách souvislost přítomnosti s minulostí více šetřena, u všech tří jiné ke hledání nových lepších cest pobídky, jiné výpadky. Kdyby Slováci byli lid polodivoký, nedávno na víru křesťanskou obrácený, mravně i rozumně docela nevzdělaný, s jinými sousedními národy v žádném svazku pokrevenství a příbuznosti nestojící, asi jako Arnautové v Turecku anebo Avarové v Kaukasu; kdyby byli národ veliký a politicky samostatný, aneb aspoň položením svým na nějakém ostrově v oceanu vplyvu ostatních je obkličujících národův méně podrobený, méně bych se tomu, co počato jest, divil: než Slováci nejsou začátečníci na dráze života civilisovaných národův, nebyli posavad zbaveni světla a pomoci domácí národní literatury, nejsou prosti starých, svatých svazkův s nejbližší svou krví, k níž by je, co bratry ke starším, jednak povinnosti vděčnosti a uznalosti, jednak hlas opatrnosti, v této tak pro přítomný i budoucí blahobyt všech tří větví rozhodné době úžeji než kdy vázati měli. Divní, nepochopitelní osudové Slovanstva! Když československá řeč v Čechách a Moravě chřadla a hynula, v druhé polovici sedmnáctého a první osmnáctého století, Slováci se jí horlivě a s velikým prospěchem ujímali, píšíce správněji, než sami Čechové: nyní, když čestina veseleji než kdy prokvetá, národnost a literatura rychlejším a zdařilejším krokem, nežli sme sami ještě před nedávnem doufati směli, ku předu se berou, nyní se Slováci, bez dostatečných příčin, mermomocí od Čechův odtrhují! Daremné jest ujišťování, že tím přijmutím nového spisovného jazyka a založením nové literatury na Slovensku staré svazky lásky mezi bratrskými národy, staré poměry literární vzájemnosti ujmu trpěti nebudou, že stojíce každý na své půdě a vzdělávajíce ji o závod, tím snáze, neboť bez závisti a řevnivosti, výtečnými plody umu vzájemně se podělovati a jimi ze spolka živiti moci budeme. O prvním nepochybuji, nebo láska jest

mocnost přírody, silnější nade všecky odbojné a jí odporné mocnosti světa; tať ani ve krvi ušlechtilejších synův Slovenska, Moravy a Čech nikdy nevychladne, byť i více bylo podnětův neshod a různic, nežli jich skutečně jest: o druhém nikterakž přesvědčiti se nemohu. Budouť jistě i budoucně jednotliví učení mezi Slováky, kupující a čítající lepší knihy české a mezi Čechy slovenské, asi jako teď polské nebo illyrské nebo ruské, ale jich počet bude velmi skrovný: o vzájemnosti v literatuře, jakáž posud byla, bez jednoty spisovného jazyka, napotom ani řeč býti nemůže. Bez úmyslného, důkladného cvičení se v spisovném československém jazyku, bez horlivého, stálého zasazování se o jednotu literatury, v témž smyslu a směru jako posavad, odcizí se Slováci brzo docela jak staršímu spisovnému slohu, tak i novější literatuře české; Čechové a Moravané k nově oblíbenému podřečí a pravopisu slovenskému nikdy nepřivyknou. Mezera mezi jazyky a literaturami obou stran (ač bude-li dvou literatur) bude brzo tak veliká, že jí více nic nevyplní. Předstíráno, že mimořádný stav, v němž se Slováci v Uhřích nalezají, že nově povstalé poměry mezi nimi a ostatními národy uchopení se nového, mimořádného prostředku k zachování jich před zahynutím neúchylně požadují. Pouštím rád, že nový stav věcí nové, zdvojené péče o zachování lidu slovenského při zděděné národnosti požadoval: než myslím, že mohl k důraznějšímu působení na srdce i mysl lidu slovenského obrán býti prostředek mnohem přiměřenější, mnohem lahodnější, méně škodný, méně nebezpečný nežli ten, jehož se uchopeno. Nelze po pravdě tvrditi, žeby plodové výtečnějších spisovatelův v Čechách a Slovensku, pouze pro povahu spisovného jazyka, byli na čilejší duše ve Slovensku docela bez působení zůstali: původové vzešlých těch novot věděť sami nejlépe (tak se aspoň dověřujeme), kterým spisům za své probuzení k národnímu citu a smýšlení, za své zachování Slovanstvu díky povinni jsou, Bernolákově-li grammatice, čili některým jiným knihám. Bylo-li potřebí sestoupiti o několik stupňův níže a prohlédati ku potřebám obecného lidu slovenského, mohla k tomu nalezena býti cesta

prostřední ode mne již nahoře podotčená, s vyhnutím se nepřirozeným, násilným a tudy nebezpečným a škodným krajnostem. Pravenoť ovšem, že obrání toho prostředku, zvolení této cesty stalo se ke všeobecné žádosti samého lidu slovenského. Nevím, byl-li skutečně, dříve nežli se k dílu přikročilo, o to lid, byli-li dospělí a k hlasování v tak důležité věci vnitřně povolaní údové jeho řádně tázáni: podle toho, co o nespokojenosti mnohých spanilomyslných, národu svému věrně oddaných Slovákův s touto novotou, o odporu, s kterým se ona i u samého obecného lidu v nejedněch okolích uherské vlasti potkává, i nás vzdálených došlo a posud dochází, slušně bych o všeobecnosti oné žádosti pochyboval: než budiž naposledy z ohledu té žádoti jakkoli, při rozhodnutí takových záhadek, jako přítomná jest, netak množství, jako raději jakost hlasův platiti má a musí. Neboť jakož nemohou nemocní lékařům předpisovati spůsobu léčení, dítky rodičům a učitelům spůsobu vychovávání a vyučování, tak ani obecný lid vzdělavatelům svým nemůže nařizovati cest a prostředkův k dosažení duševné vzdělanosti a osvěty, duševného blahobytu svého: tím by zajisté všeliká přednost vybroušenosti rozumu nad přirozenou hrubostí jeho, osvícenosti nad temností, slovem vzdělanosti nad surovostí naprosto zapřena a zrušena byla.

Než poněvadž sem předešle několikráte se dotekl, že se mi začatá novota nepřirozená, škodná a nebezpečná býti vidí, musím ještě o tom něco porozvinutěji a určitěji se vyjádřiti. Nepřirozená se mi ta novota vidí, poněvadž nevyplývá z nynějšího stavu rozumové osvěty a duševné vzdělanosti Slovákův co pouhé pokračování, co nový, vyšší stupeň její, nýbrž pochází pouze z theoretických, spekulativných zásad, snažících se bezohledně a mermomocí vkořeniti se do života, jich neznajícího a proti nim se zpouzejícího, nespolehá na positivném, historickém základě, nýbrž pouze na ideálném, samolibě podstrčeném podstavku, neváže budoucnost s minulostí, nýbrž je naprosto přetrhuje, nevede zvolným, mírným, povážným krokem dále a napřed, nýbrž velí se vraceti, s opomítnutím všeho, co posud jinými cestami

a prostředky na poli literární osvěty pracně nabyto, k samému prvopočátku — od Iliady k abecedě. Čest a chvála obecné mluvě lidu slovenského v horním Pováží a v celém Slovensku, kde ona na svém místě jest (já sám sem prostonárodní písně slovenské již roku 1844 sbíral, později s přítelem Kollárem vydal): než i jazyk náš spisovný, společnou snahou ušlechtilejších duchův trojvětvého našeho kmene v běhu půlpátastoletí zdokonalený a obohacený, jazyk, jenž milé Slováky v dlouhém prodlení času, v neustálém kolotání osudův, v přenebezpečných, na ně se z rozličných stran valících vichřicích duševnou krmí krmil a před mravným spuštěním i odnárodněním se uhájil, není povrhel: jest on faktickou mocností, jest reálným světem, máť i on svá práva, jichž bezeškodně přerušovati, máť své ostny, jichž bezbolestně dotýkati se nelze; platíť i o něm, co o římském panovníku: *cui male si palpere, recalcitrat undique tutus.* Žeby nynější občanské čili politické položení Slovákův, žeby stupeň jejich rozumné i mravné osvěty tak kvapného vykročení z posavadní dráhy, odřeknutí se všeho společně s Čechy a Moravany pracně nabytého dědictví, zboření celého starého stavení až do samých základův a podjetí se o novou budovu požadoval, žeby nemožné bylo prostonárodní literatury mezi Slováky v posavadním spisovném jazyku dociliti, o tom se přesvědčiti nemohu Nebyliť ani posavadní přiměřeně k potřebám čtenářův psané knihy bez dobrého vplyvu na lid slovenský. Že jich málo bylo, tím není spisovný jazyk vinen, nýbrž okolnosti docela jiné a rozdílné. Prostonárodnost nezáleží podstatně a nevyhnutelně v užívání toho nebo onoho obecné mluvě bližšího podřečí, nýbrž ve věcech, ponětích, myšlénkách a spůsobů jich přednášení čili ve slohu: kdyby zajisté tak bylo, a prostonárodnost pouze v prosté řeči záležela, nemohlby meklenburský, hanoverský, švábský, švejcarský, bavorský, rakouský, slovem, německý sedlák tak beze vší nesnáze a s takovým prospěchem knihy pro něj v písemném jazyku německém vydávané čítati, s jakým je dle všeobecné zkušenosti každodenně čítá. Nedím nic o tom, že literatura, která, chce-li jináč toho jména hodna býti,

potřebám všech tříd celého národu, vyšších i nižších, stejně hověti musí, nemá a nemůže býti pouze prostonárodní. — O škodlivosti vzešlé novoty jak ohledem na posavadní celek čili trojratolestný kmen, tak i ohledem na odštěpující se větev, abych příliš řeč šířil, nebude, tuším, žádný rozumný a nepředpojatý posuzovatel věci, o níž se jedná, ode mne žádati: vidoucímu sama se naskýtá, nevidoucímu vlastní své a svých bratří rány a strasti, bolesti a neřesti zúmyslně odhalovati a ukazovati, věc jest přetrpká a vděku prázdná. Síly všech tří větví československého národu, v tom jeho stavu, v kterém se skutečně nachází, i dohromady vzaté, přirovnáme-li je k silám jiných národův jak slovanských tak i neslovanských, n. př. ruského, polského, německého, francouzského, anglického atd., jsou ke všestrannému vzdělávání a obohacování literatury dosti slabé; všeliké, i sebe menší rozdrobování a trhání jich nemůže býti ohledem na celek i částky jeho neškodno. Tím kvapným, násilným odčesnutím se slovenské větve od kmene obnaží se na tomto veliká, hluboká rána, kteráž, byť i v prodlení času se zacelila, a byť i odtržené větvi se událo vpustiti do své půdy kořeny nového samostatného života (o čemž velmi pochybujeme), jízva předce, a to patrná, vždy zůstane. Což horšího: jakož každé svévolné a jednostranné vytahování se z posvátných svazkův, pokrevenství, podle přirozené povahy lidské, nemůže zůstati bez rozkvašení úmyslův a vzbuzení vášní, vedoucích od svornosti, snášelivosti a lásky záhým přeskokem k nesvornosti, nesnášelivosti a nenávisti, tak i zde předvídati, anobrž již na samém začátku cítiti lze, že urputné zasazování se o provedení začaté novoty povede k rozepřem a hádkám, k rozhořčení úmyslův, k roznícení vášní, jichž jakož začátek obyčejně lehký a malovážný, tak konec vždycky smutný a záhubný bývá. Neboť ze semene nesvornosti, nesnášelivosti, hněvu, slovem z vášní, nikdy a nikde plod dobrý, srdci i mysli k duhu jdoucí, uroditi se a dospěti nemůže. Naleznouť se blouznivi a blázniví učedlníci, ješto půjdou dále, nežli mistři chtějí a velí; nezůstaneť, ano nezůstáváť již nyní, bez kaceřování češtiny a Čechův, bez kaceřování oněch Slovákův,

kteříž od otcův a matek svých v té víře vychováni byvše, že Čechové, Moravané a Slováci jedna krev, jedna veliká rodina jsou, že spisovný jejich jazyk společné všech tří jmění, společné dědictví jest (co prý dle nového učení některých Slovákův pověra, ba hříšné smýšlení býti má), v ní také setrvati a zemříti chtějí. — Než není na této z rozdrobení sil, z rozdráždění myslí a vzbuzení vášní povstalé, jakkoli makavé a veliké škodě dosti; budoucnost ještě větším nebezpečím hrozí. Nedím nic o tom, že při známé rozdrobenosti slovenského nářečí na veliké množství sebe rozdílných podřečí, z nichž jednoho pěstovati bez ujmy jiných nelze, spory o pravopis a grammatiku v postupu času budou naprosto neúchylny, a že tudíž Slováky snadno to potkati může, co potkalo Srby, kteříž již téměř ode třidceti let o pravopis a grammatiku se hašteříce a v tom domnění uvazše, že bez soustavného, podle filosoficko-theoretických zásad skrojeného pravopisu klassických spisovatelův naskrze míti nelze (ačkoli historie nejbohatších literatur, francouzské, anglické, německé a vlaské, opak toho dokazuje), od šešulin k jádru, od formy k věci, od písmen ke spisům, od slov k slovesnosti (literatuře) nikterakž probrati se nemohou [1]; nehoda tato,

---

[1]) Že tato bázeň není zamyšlená a marná, kdokoli protra sobě oči a přizdvihna trochu oponu o něco hloub do proudu času, do dílny umův našich, do směru tajných jejich choutek a libůstek, nahlídne, snadno připustí. Není dosti, že nedávno Slavnému Sboru Musejnímu návrh z brusu nového spisovného českého jazyka, více politování než smíchu hodný důkaz pobloudilé mysli, předložen byl, již prý zase jiné podobné vejce se kluje; není dosti, že brzo po přijatém a stvrzeném jak v kr. české Učené Společnosti tak i ve Sboru Musejním pravopisu, opět a opět nejen novými pravopisy, ale i novými abecedami obdarováni sme byli, tak že teď všeho všudy *sedmero* rozličných pravopisův v Čechách a Slovensku stejnočasně v oběhu a užívání máme (těch, v nichž posavad jen sami vynálezci se kochají, ani nepočítajíc), a již zase o přistřihování dvojí nové abecedy, jedné v hlavním a sídelním, druhé v jiném pokrajinském městě, pověst proskakuje. Věru nevím, čím to jest, kletbou-li svrženého od praotcův našich Peruna, čili mstivosti nevrlého nad lehkomyslností a marností naší Demiurga, přistvořivšího nám kradmo, k doličení jména našeho, od nás často zapíraného, zvláštní písmenko- a slovotvorný organ, že jakož druhdy Ixion z mučného, sirnatého, suchoparného kola na čistý vzduch, tak my z kalného, matného, duchomorného víru písmenkování a *slovíčkování* na výslunî *slovesnosti* nikdy a nikterakž vyplesti se nemůžeme. Již nás Čechoslovany jeden Adam trochu levné ceny titulem *filologického národu* poctil; doufejme,

ač veliká a škodná, vždy by byla jen dočasná, podřízená; nebezpečí, s kterýmž to nové počínání dle mého zdání spojeno jest, mnohem jest větší a podstatnější, totiž to, že Slováci, odcizivše se v krátce tím kvapným vymknutím se ze společného kruhu vzdělanosti posavadnímu i budoucímu písemnému českému jazyku, posavadní i budoucí české literatuře, a nemajíce ke vzdělávání vlastní, samostatné, všem potřebám národu dosti činící literatury dostatečných sil, po mnohem úsilném a bezkořistném namáhání vyjdou z boje na prázno, k dalšímu vedení své věci, pro vysílení, slabi, k navrácení se ke starým pramenům vzdělanosti a osvěty, pro přetržení starých svazkův a zanedbání spisovného jazyka, neschopni. Což pak jest, což je důvěrou naplňuje, že se předsevzetí jejich podaří, že se podařiti musí? Vyznám se, že pohled na minulost a přítomnost u mne té tak sanguinické naděje nebudí, že naopak mne jakousi tesknotou a starostí naplňuje. Spisovné jazyky a literatury se nikde, ani v nejpříznivějších okolnostech tak nakvap improvisovati, podle abstraktných theoretických, byť sebe vznešenějších zásad do života vnutiti nedají; nadto pak méně u Slovákův, jichžto zeměpisné položení, odrůzněná horami sídla, bez hlavního rozptýlené údy poněkud spojujícího města, rozdrobený na mnohá podřečí jazyk, nízký stav vyššího průmyslu a tudíž materialného blahobytu, poměry k ostatním národům, zvláště k Maďarům, nedostatek národních škol a mnohé jiné

že nás druhý Adam brzo ráznějším a významnějším titulem *abecedářského národu* poctí. Blaze potomkům našim! Spisův z ducha pošlých a k duchu jdoucích, výlevův svobodných duší život do svobodných duší vlévajících, květův idei a semenišť idei, zrcadel odvěčného dobra, odvěčné krásy a pravdy, těchto jisker božství, podnětův k velikým úmyslům — spisův osvěcujících nebeským bleskem temné, nízké, blátivé stezky duší sklíčených, duší pod břemenem života shrbělých, duší k nížinám země, pracným výdělkům, mrzkým ziskům, trampotnému živoření připiatých — spisův otvírajících žasnoucímu radostí oku hluboký, neobmezený rozhled po nekonečné říši nauk a věd, po říši světla — těch spisův jim ovšem příliš mnoho po sobě nepozůstavíme; než což o to? My jim místo všeho toho pozůstavíme takové nepřebrané sklady starých i nových abeced, starých i nových pravopisův, starých i nových spisovných jazykův, že jimi směle nade všecky jiné vzdělané národy oboru zemského vypínati se, že jimi bezpracně a bezstarostně žaludky své až do skonání světa živiti moci budou. Jaké štěstí, jaká čest, jaká sláva, býti *největšími abecedáři* na světě!

okolnosti takovému odvážnému, bezohlednému podjetí se o stvoření nového světa, neodvislé národní Tatranské vzdělanosti a literatury, velice nepříznivy jsou. Medle, jak daleko to přivedli Sotáci (v Zemplinské stolici), kteříž již před devadesáti lety o spisování knih ve svém obmezeném domácím podřečí se pokusili? Vždyť těch několika od nich vydaných nábožných knížek sami ostatní Slováci ani jen podle jména neznají! Jak daleko to přivedl Bernolák a následovníci jeho, muži jinak bez odporu učení, pilní a vytrvalí, kteříž již před padesáti a více lety o povýšení jiného podřečí slovenského ke cti literaturního jazyka s největším namaháním sil se ujali? Čest a chvála některým, zvláště básnickým plodům úsilovnosti jejich: než při všem při tom za to máme, že to, co posud na světlo vyprovodili, ještě není literatura, a že i těmi svými spisy, jimž co ve svém způsobu podařilým plodům umu lidského slušné pochvaly odepřiti nelze, mnohem důrazněji, hlouběji a rozsáhleji by nejen na celý náš trojvětvý kmen, nýbrž i na samé Slováky byli působili, kdyby, držíce se přísněji obecného spisovného jazyka, zbytečně byli nenovotili. Pročež, kde nabytí nové, buď lepší buď aspoň stejně dobré majetnosti v nejistotě a v pochybnosti vězí, tam opatrnost, bez níž i sama moudrost slepá jest, radí nespouštěti se, pro některá nahodilá, při dobré vůli, snaze a vytrvalosti brzo přemožitedlná nepohodlí, starého, společným úsilím otcův nabytého, v rozmanitých času kolejích a převratech pracně dochovaného, k živení a šlechtění všech nás postačitelného dědictví.

Než znamenám, že mne neostřežený běh citův a myšlének bezděčně daleko za vytčené tomuto psaní meze unášeti počíná. Naději se, že z toho, co sem zde bez obalu a líčidla, a však *sine ira et studio*, pověděl, smýšlení mé o věci, o níž se jedná, dostatečně vysvitá: že nižádného tajno býti nemůže, kterakou teskností a žalostí vzešlá ta novota v řeči a pravopise na Slovensku v Uhřích, hrozící nám konečným převratem všech posavadních svazkův, poměrův a vztahův mezi Čechy, Moravany a Slováky, srdce mé skličuje. Tím úkol můj vyplněn; ostatní buď poručeno rozvaze a rozhod-

nutí soudných a nepředpojatých Slovákův, v jichž rukou a moci přítomné i budoucí literní vzdělání rodákův jejich spočívá. Ještě není vše ztraceno; ještě, zdáním mým, navrácení k mirnějšímu a přiměřenějšímu, k dosažení chvalitebného cíle i rychleji i jistěji vedoucímu prostředku, k obzvláštnímu slovenskému, na základě biblického jazyka vystavěnému slohu není naprosto nemožné! Dejž Bůh, aby nebylo daleké! Do budoucnosti ovšem nepronikā oko smrtedlné: kam se větší částka obecenstva slovenského nakloní, předvídati nelze. Možné, že všecky naše vřelé žádosti a přání o zachování jednoty budou marné a neplatné, že rozdvojení a rozdrobení jest neúchranné, neodvratné, že začaté násilné trhání se mimo nadání bude dovršeno, že půlpátastaletá velebná budova spisovného jazyka a literatury na Slovensku bude kvapným překotem do kořen zbořena a nová nikdy nedostavena: tehdáž nám, pamětlivým, že na této zemi a na tomto světě nevždycky vítězství dochází to, což lepšího a spravedlivějšího jest, nýbrž že naopak často, přečasto lepší věc obětí věci horší se stává, nezbude nic, než zahaliti ducha svého do pláště oddání a zvolati s mudrcem Utickým:

Victrix causa diis placuit, sed victa Catoni!

Bibliografický přehled sbírek slovanských národních písní.

(Čas. Č. Musea. 1838).

Počet sbírek slovanských národních písní, přede dvadceti lety ještě tak skrovný, v běžícím desítiletí se více než zdvojnásobil, a snažnost ve vydávání jich ještě svého konečného vrchu nedosáhla. Málo jest větví slovanských, jejichž domácí sklad národních písní by již dokonale byl vyvážen. U jižních Slovanův, na toto duševné zboží, jakž vůbec vědomo, nad míru bohatých, ještě mnoho pokladův onde i onde po krajinách ve skrytu leží, pokladův buď naskrze nesebraných, jako v Bulharsku, buď aspoň nevydaných, jako v horním a dolním Illyrsku; u severových chodních, t. Velko-, Malo- i Bělo-Rusův, oněm v ohledu bohatství nic napřed nedávajících, přesnější a pořádnější sbírky teprvé nyní do květu pučiti se počínají, úplné a správné ještě v pozadu jsou; aniž pak u západních větví, Polákův, Čechův, Moravanův a Slovákův, ačkoli již po žni, klasobraní bude daremné, ať nic nedím o Lužičanech, z jejichž písní posavad jen skrovničký, ovšem tím vzácnější, výbor tištěn jest. Pilnost vydavatelův nachází v ochotném a vděčném přijímání poskytovaných darův u obecenstva našeho, vlasti a jazyka milovného, svou nejpříslušnější odměnu. Svrchu jmenovaný, byv již několikráte ode vzdálených přátel, též od jiných cestujících milovníkův slovanské literatury, o úplný popis sbírek slovanských národních písní požádán, viděl se býti pobídnuta, by své zápisky v té třídě literatury doplnil a v pořádek uvedl, jež tuto, na výslovnou žádost některých přátel, k libému všech, jimž na tom záleží, použití na světlo vypouští. Možné, že mnozí o práci jeho, již on sám za úplnou a bezomylnou naskrze nevydává, jináč souditi a ji snad za nepotřebnou pokládati budou, ti totiž, jimžby příjemnější bylo, místo tohoto suchého výčtu pouhých titulův knih obdržeti nějaké ostrovtipné sepsání o povaze a ceně našeho národního básnictví vůbec; než i to neméně podobné jest, že tímto pouze bibliografickým popisem aspoň jednomu, dvěma nebo třem horlivým cenitelům našich národních písní poslouženo bude, cenitelům majícím na zřeteli, kterak v nynějším stavu literatury naší, zvláště knihkupectví a časopisectví, již pouhé dovědění se, co kde na světlo vychází, nerci-li sebrání všeho toho, nad pomysl trudné jest. Na-

posledy, spůsobí-li vzezření na toto co den bujněji zkvetající pole národní literatury opravdovým vlastencům aspoň na několiko okamžení nějakou potěchu, i tehdáž nezůstane práce bez užitku. K dokonalému, všestrannému rozebrání látky a ocenění ducha, jevícího se v národním slovanském básnictví, tomto jediném a své rovni nemajícím úkazu v novoevropejské literatuře, potřebí dříve, zdáním našim, nachovati mysl širšími náznatky a volnějšími úmysly nad ty, do nichž nás neodolatelná moc běhu věcí zakovala, potřebí též proložiti cestu nejedněmi ještě sbírkami, nejedněmi propravnými pracemi, jichž nám na ten čas se nedostává, a bez pochyby ještě dlouho dostávati nebude. [1]) Svrchu jmenovaný se vyznati neváhá, že jen malou částku vyčítaných zde sbírek sám posud s rozbornou úvahou přečetl, že větší částka z nich ani do rukou jeho se nedostala, a že zprávou o těchto posledních cizímu sdělení zavázán. Budiž tedy zatím, pokud naše síla k něčemu dokonalejšímu nedospěje, výčet tento jen jako pomůcka uvažován pro ty, jenž o sbírkách národních našich písní nadběžné známosti nabyti žádostivi jsou, by, opatříce sobě hlavnější z nich, sami obraznost, ano celou mysl svou, jestli svěží, chopná, v cizotu neobutá, kocháním ve přirozené kráse slovanských těchto květohradův rozplamenili a k vyššímu, umělejšímu letu nastrojili, jestli pak přesycením módného romantismu zmožená, zapájením jí z těchto tekutých pramenův opět zocelili a ku předešlému zdraví navrátili. Bude-li možné, čas po čase následovati budou jiná podobná sepsání, v nichž pomalu celá vlastně národoslovná literatura slovanská, t. sbírky přísloví, pověstí a podání, vypsání obyčejův a mravův atd., zahrnuta a ke snadnému přehlédnutí sestavena bude.

I. Ruské.

A. Velkoruské.

a. *Tištěné.*

1. Novoje i polnoje sobranije Rossijskich pěsen, soderžaščeje v sebě pěsni ljubovnyja, pastušeskija, šutlivyja, prostonarodnyja, choral'nyja, svadebnyja, svjatočnyja, s prisovokuplenijem pěsen iz raznych Rossijskich oper i komedij. V Moskvě v univ. tipogr. u N. Novikova 1780. 8⁰. Č. I. 198

[1]) Ostatně známoť jest, že o povaze a duchu národních písní slovanských již nejedni cenitelé široce jednali, jednak ve předmluvách ke svým sbírkám, na př. *W. z Oleska* Pieśni Pol. i Rus. Lwów 1833. str. III—LIV., jednak v časopisech, na př. *K. Brodziński*, jednak v obzvláštních spisech, na př. *J. Venelin* O char. nar. pěs. u Slav. Zadunaj. Mosk. 1835. 8., a mnohem důkladněji *J. Bodjanskij* O nar. poez. Slav. plemen. Mosk. 1837. 8.

str. č. II. 208 str. č. III. 202 str. č. IV. 184 str. č. V. 174 str. č. VI. 1781. 200 str.

Srov. *Smirdinovu* Rospis' č. 8048. Obsahuječ v sobě okolo 2000 písní, mezi nimiž asi 300 národních. Sbírku tuto pokládá Kirějevský za nejlepší mezi staršími. Není pochyby, že i v jiných podobných sbírkách, pod nápisy: „Sobranije Rossijskich pěsen" a „Pěsennik" vyšlých, národní písně se nalezají. Výčet jedněch i druhých viz u *Sopikova* IV. str. 258—260. č. 9288—9308 a str. 460. č. 10978—10983. Nejnovější vydání od *Gurjanova* viz níže č. 10.; ostatní zde pomíjíme.

2. Molodčik s molodkoju na guljanje s pěsennikami, ili novoje sobranije samych upotrebitel'nějšich pěsen prostych, gorodskich, ucharskich, derevenskich, něžnych, pljasovych, svjatočnych, svadebnych, vojennych i malorossijskich. V St. Pet. 1790. 8⁰. 245 str.

Srov. *Smirdin.* Rospis' č. 8049. *Sopikova* Opyt Rossijsk. Bibliogr. č. III. č. 6292. Hojný počet velkoruských písní; maloruských jen 16. (U Smirdina a Sopikova titul něco jinak položen.)

3. Obstojatel'naja i věrnaja istorija Rossijskago mošennika, slavnago vora, razbojnika i byvšago Moskovskago syščika Vaňki Kaina, so vsěmi jego syskami, rozyskami, sumozbrodnoju svadboju i raznymi zabavnymi jego pěsnjami i jego sotovarišej, četvertym tisnenijem. Vo Gradě Sv. Petra 1793. 8⁰. 237 str.

Pod předmluvou podepsán „*Matvěj Komarov* žitel' goroda Moskvy." Na str. 176—237 stojí písně, počtem 54. U Smirdina č. 2917 jiné vydání.

4. Sobranije Ruskich prostych pěsen s notami. Časť I. Pečatano tretjim tisnenijem v S. Pet. 1796. 4. 24 str.

Pod předmluvou podepsán neznámý odjinud *V. G.* Obsahuječ v sobě 20 písní. Kniha velmi vzácná; u Sopikova a ve Smirdinově Rozpisu jí není.

5. Sobranije Russkich narodnych pěsen s ich golosami, položennych na muzyku *Ivanom Pračem*, v nov izdannoje s pribavlenijem k onym vtoroj časti. Časť I. S. Pet. v medicinskoj tipografii 1815. 8⁰. 79 str. Časť II. 77 str.

Obsahuječ v prvním dílu 74, v druhém 75 písní. V předmluvě řečeno, že to již druhé správnější vydání. O prvním srov. *Smirdinovu* Rospis' č. 5418.

6. Drevnija Rossijskija stichotvorenija, sobrannyja *Kiršeju Danilovym*, i vtoryčno izdannyja, s pribavlenijem 35 pěsen i skazok, doselě neizvěstnych, i not dlja napěva. (Izd. *K. Kalajdovič.*) Moskva 1818. 4. XXXIX, 423 str.

Pouhé národní písně, nejvíce rozpravné čili hrdinské zpěvy, jichž nové vydání *P. V. Kirějevskij* chystá, maje některých šestnáctery varianty. Na německo přeložil některé z nich dvorský rada *Busse:* Fürst Wladimir und dessen Tafelrunde. Altrussische Volkslieder. Leipz. 1819. 8°. 160 str. Na česko *F. L. Čelakovský* při litevských písních (viz níže č. 87.), a *J. Langer* v Čas. čes. Mus. 1834. II. 138. IV. 378.

7. Slovanské národní písně, sebrané *Fr. Lad. Čelakovským.* V Praze 1822—1827. 8°. 3 díly.

Jsou tu písně velkoruské s českým přeložením v d. I. str. 94—153 II. 80—111. III. 96—137.

8. Sobranije Ruskich prostonarodnych pěsen. Moskva v tipogr. Lazarevych 1831. 24°.

Viz *Smirdinovu* Rospis' č. 11795. II str. 202. (Odjinud neznámé.)

9. Russkija narodnyja pěsni, sobrannyja i izdannyja dlja pěnija i fortepiano *Daniilom Kašinym.* Kn. Ija Pěsni protjažnyja. Moskva 1833. 4°. 143 str. Kn. IIja Pěsni poluprotjažnyja. 1834. 4°. 144 str. Kn. IIIja Pěsni pljasovyja i skoryja. 143 str.

Samé lyrické písně. Vydání toto pro přidané nápěvy čili melodie jedné každé písně velikou cenu má. Všech písní 108.

10. Polnyj novějšij Pěsennik v trinadcati častjach, soderžaščij v sebě sobranije vsěch lučšich pěsen izvěstnych našich autorov ipr., sobrannyj *J. Gurjanovym.* Moskva 1835. 16°. č. I. 191 str. č. II. 144 str. č. III. 114 str. č. IV. 160 str. č. V. 148 str. č. VI. 97 str. č. VII. 190 str. č. VIII. 176 str. č. IX. 120 str. č. X. 137 str. č. XI. 114 str. č. XII. 144 str. č. XIII. 144 str.

Větší počet obsažených zde písní pochází sice od umělých básníkův; než jsou též mnohé národní, velko- i maloruské.

11. Skazanija Russkago naroda o semejnoj žizni svojich predkov, sobrannyja *J. Sacharovym.* Časť I. S. Pet. 1836. 8°. 201 str. Časť II. 1837. 274 str.

Jest tu mnoho národních písní. Celé dílo záležeti bude z osmi částek. (Viz Čas. česk. Mus. 1837. III. 370.)

12. Ruskije prostonarodnyje prazdniki i sujevěrnyje obrjady. (Soč. *J. Snegireva.*) Vypusk I. Moskva v univ. tipogr. 1837. 8⁰. 246 str. Vypusk II. 1838. 142 str. Vypusk III. 214 str.

Spisovatel uvodí místy i národní písně v nemalém počtu, nejvíce lyrické.

13. Zapiski i zaměčanija o Sibiri. Moskva 1837. 8⁰. 156 str.

Jest tu na str. 95—142 50 národních písní, sebraných v Sibiři a velmi zanímavých. Pod předmluvou podepsán *K. P.;* zasloužilá spisovatelkyně, Sibiřanka, jméno své zatajila.

14. Pěsni Russkago naroda, izd. *J. Sacharovym.* Časť I. S. Pet. 1838. 16⁰. CLVIII., 168 str. Č. II. LIV., 473 str.

Sbírka tato není pouhý výjimek písní z hořejšího díla: „Skazanija Russkago naroda," nýbrž, aspoň z částky a v jistém ohledu, samostatná práce. Vydání překrásné, pochvaly hodné, bez odporu přední místo mezi posavadními zaujímající.

b. *V rukopise.*

15. *Petra Vasiljeviče Kirějevského* Sbírka ruských národních písní. Č. I. Moskva 1838.

Podle některých zpráv první tento díl již se skutečně tiskne. Vyjde-li sbírka tato, bude jistě nejlepší a nejúplnější.

B. Maloruské.

a. *Tištěné.*

Ve velkoruských sbírkách, v tak řečených pěsennikách, nalezají se i některé maloruské písně, na př. ve knížce Molodčik s molodkoju 1790. 8⁰, ve Sbírce *Gurjanova* a j.

16. Opyt sobranija starinnych Malorossijskich pěsnej. (Izd. knjaz' *Certelev.*) S. Pet. 1819. 8⁰. 64 str.

Nejvíce rozpravné.

17. Slovanské národní písně, sebrané *Frant. Lad. Čelakovským.* V Praze 1822—27. 8⁰. 3 díly.

Jsou tu maloruské písně v d. I. str. 154—163, II. 112—121, III. 138—149.

18. Malorossijskija pěsni, izdannyja *M. Maksimovičem.* Mosk. 1827. 16⁰. XXXVI., 234 str.

Téměř samé lyrické. Sbírka velmi vzácná.

19. *Łukasza Gołębiowskiego* Ubiory w Polscze. Warsz. 1830. 8°. 308 str. Lud polski, jego zwyczaje, zabobony. 325 str. Gry i zabawy. 1831. 322 str. Domy i dwory. 296 str.

V tomto díle nachází se několik malo- i běloruských písní a zlomkův v částce 2. a 3.

20. Grammatica Slavo-Ruthena, seu veteroslavicae et actu in montibus Carpathicis parvo-russicae ceu dialecti vigentis linguae, edita per *Michaelem Lucskay*. Budae 1830. 8°. 176 str.

Na konci této gramatiky mezi příklady nářečí maloruského uvozují se i „Cantilenæ populares“ str. 166—174, sebrané u Malorusův uherských.

21. Zaporožskaja starina. Izdanije *Izmaila Sreznevskoho*. Charkov 1833—34. 12°. č. I. sv. 1. 132 str. sv. 2. 140 str. sv. 3. 168 str. č. II. sv. 1. 82 str. sv. 2. 1835. 184 str. sv. 3. 1838. 162 str.

Spisovatel uvodí v tomto svém velmi zanímavém díle mnohé písně maloruské, zvláště rozpravné.

22. Pieśni Polskie i Ruskie ludu Galicyjskiego, z muzyką instrumentowaną przez Karola Lipińskiego, zebrał i wydał *Wacław z Oleska*. We Lwowie 1833. 8°. LIV., 516 str. Nápěvy 183 str.

Vydavatel sjednotil ve své bohaté sbírce písně polské i maloruské. Těchto počet jest hojnější. (Viz Čas. čes. Mus. 1833. IV. 445.)

23. Ukrainskija narodnyja pěsni, izdannyja *Michailom Maksimovičem*. Časť Ija. Kn. I. Ukrainskija dumy. Kn. II. Pěsni kozackija bylevija. Kn. III. Pěsni kozackija bytovyja. Moskva 1834. 8°. 180 str. K tomuto vydání náleží: Golosa Ukrainskich pěsen, izdannyje *M. Maksimovičem*. Tetrađ Ija. Moskva 1834. 8°. 18, 28 str.

Nejlepší to posavad sbírka písní maloruských. Více svazkův nevyšlo.

24. Ruskoje vesile, opysanoje czerez *J. Łozinskoho* V Peremyszły. 1835. 8°. 153 str.

Jest tu hojný počet písní svatebných.

25. Malorossijskija i Červenorusskija narodnyja dumy i pěsni. S. Pet. 1836. 8°. 170 str.

Sbírka tato rozvržena na dvoje oddělení. V prvním se zavírá 20 rozpravných zpěvův čili dum, 27 lyrických obyčejných a 20 obřadných písní, sebraných mezi národem maloruským v Před- i Zádnepří; v druhe, pod nápisem „Červenoruské dumy a písně,“ obsaženo 105 dum a písní, vyňatých ze sbírky Václava z Oleska, výš uvedené.

26. Pieśni ludu Białochrobatów, Mazurów i Rusi z nad Bugu, zebrane przez *K. W. Wojcickiego*. Warsz. 1836. 8°. 2 d.

Zavírá v sobě též některé maloruské písně.

27. Čari. Soč. *Kirilla Topoli*. V Mosk. 1837. 8°. 102 str.

V této rozmarné činohře uvodí se zhusta písně Ukrajinského lidu.

28. Rusalka Dněstrovaja. U Budimi 1837. 8°. 133 str.

Písně národní, sebrané od *D. J. Vahileviče* v Haliči, stojí na str. IX—XX. 1—58.

29. Bojan. Część I. Wydawca *Ad. Pienkiewicz*. Wilno 1838. 8°. 250 str.

Jest tu nevelký počet maloruských, z Maksimoviče a j. vážených a na polsko přeložených písní: některé též v nářečí maloruském, než skládané od *Tomáše Padury*, nikoli národní.

30. Dumy o zbójcach na pograniczu Polski i Węgier. We knize: Sławianin, przez *St. Jaszowskiego*. T. II. Lwów 1839. str. 100—106.

Tři maloruské písně, zdělené od *K. J. Turovského*.

b. *V rukopise.*

31. *Żegoty Pauli* Pieśni ludu Ruskiego w Galicyi. Tom I. Lwów 1838. Nakładem Kajet. Jabłonskiego.

Censurovány v červenci 1838, a nyní, jak slyšíme, v tisku. O sbírce této nadběžnou zprávu viz v *Maciejovskiego* Hist. prav. słow. III. 503.

32. *Z. D. Chodakovského* Sbírka Maloruských písní. V Rkp.

Ostatkové této sbírky dostali se *J. Bodjanskému*.

33. *Jos. Bodjanského* Sbírka písní Maloruských. V Rkp.

Velmi bohatá, dílem ze starších sbírek povstalá.

34. *D. J. Vahileviče* Maloruské písně, sebrané v Haliči. V Rkp.

Horlivý sběratel pokračuje neunaveně v rozhojnění této své sbírky, kteráž, vyjde-li na světlo, opravdovým obohacením této třídy literatury se stane.

35. *Jana Prav. Koubka* Sbírka Maloruských národních písní. V Rkp.

O ní zmínka v Čas. čes. Mus. 1838. sv. III. str. 397 pozn. 19.

C. Běloruské.

a. *Tištěné.*

36. *Łuk. Gołębiowskiego* Lud polski. Warsz. 1830. 8°. Gry i zabawy. 1831. 8°.

Jsou tu některé, ovšem nemnohé, běloruské písně.

37. Piośnki wieśniacze z nad Niemna. We dwóch częściach. Wilno 1837. 8°. 110 str.

Tyto písně, jejichž vydavatelem pověst *Čečota* jmenuje, přeloženy jsou z nářečí běloruského na polské. Překladatel slibuje v předmluvě, že zalíbí-li se tato, vydá hojnější sbírku s původním textem.

(Příznivý posudek o vydání tomto viz v časopisu: Tygodnik Literacki, Pozn. 1838. č. 14—16.)

b. *V rukopise.*

38. Běloruské písně, ve sbírce *Z. D. Chodakovského* V Rkp.

Nyní u *J. Bodjanského.*

39. Běloruské písně, ve sbírce *P. V. Kirějevského.* V Rkp.

II. Bulharské.

(Tištěné.)

40. Dodatak k Sanktpeterburskim sravniteljnim rěčnicima sviju jezika i narěčija, s osobitim ogledima Bugarskog jezika, napisao *Vuk Stefanović Karadžić.* U Beču 1822 8°. 54 str.

Na str. 37—47 nachází se 27 písní bulharských, vydavateli zdělených od kupcův pocházejících z kraje Razlogu na řece Mestě.

41. Slovanské národní písně, sebrané *Fr. L. Čelakovským.* V Praze 1822—27. 8°. 3 díly.

Bulharské z *Vukova* Spisu stojí v d. II. na str. 180—185. III. 212—213.

26*

III. Illyrské.

A. Srbské.

a. *Tištěné.*

42. Razgovor ugodni naroda Slovinskoga itd., po Fra *Andrii Kačiću Miošiću.* U Mlecih 1756. 8°. 396 str. Potom množstvíkrát; nejnověji: *Andria Kačića* Razgovor ugodni naroda Slovinskoga, izd. *V. J. Dunder.* U Beču 1836. 8°. č I. 416 str. č. II. 382 str.

Kačić básnil v duchu národních písní. Některé zpěvy v jeho sbírce jsou čistě národní, z ust lidu vzaté, jako: O ženidbi Sibinjanina Janka, str. 119 (vydání 1801), O Sekuli i Mustajpaši i Dragoman děvojci, str. 120, O Juriši Senjaninu, str. 239; jiné, jako píseň o Radoslavovi a j., jsou něco málo pozměněné. Výtahy z Kačiće jsou: *G. Kovačevića* Pěsnoslovka. U Bud. 1818. 8°. (cyrill. písmem). *J. S. Popovića* Život Djordja Kastriota Skenderbega. U Bud. 1828. 8°. str. 75—127. Překlad latinský: *E. Pavić* Descr. reg. banor. et. her. Illyricor. Budæ 1764. 8°., německý některých zpěvů *W. Gerhard's* Wila Lpz. 1828. 8°.

43. *A. Fortis* Viaggio in Dalmazia. Ven. 1774. 4°. 2 d.

Zdeť položeno vlaské přeložení zpěvu o Agan-Aginici, dle něhož potom Göthe své německé tlumočení zhotovil.

44. *M. P. Katančić* Fructus auctumnales, in jugis Parnassi Pannonii lecti. Zagrab. 1794. 12°. 78 str.

Jest tu dvé nebo tré písniček národních, na př. str. 65 Košutica, str. 70 Povodna a j.

45. *Georgii Ferrich (Ferić)* Ragusini ad Cl. Virum Jos. Müller Epistola, huic accedunt Illyricae linguae poemata XXXVII. latinis carminibus ab eodem reddita. Ragusii 1798. 8°. 64 str.

Vyjímaje dva nebo tři hrdinské zpěvy, téměř pouhé ženské písně časoměrně rozličným rozměrem na latinsko přeložené. Mezi národními písněmi jest několik básní od Dubrovnických zpěvcův, jmenovitě 5tá na str. 25 od Vladě Minčetiće. Na str. 59—61 stojí pamětihodné psaní Jana Müllera ku překladateli. Na str. 62—64 jsou začáteční veršové písní těch v nářečí illyrském.

46. *F. M. Appendini* Notizie istorico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei. Ragusa 1802—1803. 4°. 2 díly.

V d. II. str. 259—262 vytištěna jedna píseň hrdinská illyrsky s přeložením vlaským od *Marka Bruère*, o němž se praví, že více podobných písní sebral a přeložil.

47. Istorija Sindipy (sic) filosofa. V Bud. 1809. 8°. 96 str.

Zde mezi jinými básněmi i jedna rýmovaná a porouchaná národní píseň.

48. Mala prostonarodna slaveno-srbska pěsmarica, izdana *Vukom Stefanovićem Karadžićem.* U Vieni 1814. 8°. Č. I. str. 120. č. II. s nápisem: Narodna srbska pěsmarica. 1815. 8°. 262 str.

49. Narodne srbske pěsme, skupio i na svět izdao *Vuk Stefanović Karadžić,* Knjiga I. U kojoj su različne ženske pěsme. U Lipisci 1824. 8°. LXII. 316 str. Knjiga II. U kojoj su pěsme junačke najstarije. 1823. 305 str. Knjiga III. U kojoj su pěsme junačke poznije. 1823. 399 str. Knjiga IV. U kojoj su različne junačke pěsme. U Beču 1833. 368 str. (Díl 2. a 3. tištěn dříve než 1ní.)

Obšírný posudek s německými překlady od *B. Kopitara* v Jahrbücher der Literatur 1825. d. XXX. str. 159—277. Jiné překlady jsou: Über die neueste Auffassung langer Heldenlieder aus dem Munde des Volks in Serbien, zur Vergleichung mit Homer und Ossian, nebst einer Übersicht des merkwürdigsten und längsten jener Lieder. Von *J. S. Vater.* Tištěno ve: *Vuk Stefanowitsch (Karadžić)* Serbische Gramm. verdeutscht u. mit e. Vorr. von *J. Grimm.* Lpz. 1824. 8°. str. LV. — LXXVII. — Volkslieder der Serben, metrisch übersetzt und historisch eingeleitet von *Talvj (Th. A. L. v. Jacob,* nyní *Robinsonova).* Bd. I. Halle 1825. 8°. 293 str. Bd. II. 1835. 330 str. — Serbische Hochzeitlieder, herausg. von *W. St. Karadžić* metrich übersetzt und von einer Einleitung begleitet von *Eug. Wesely.* Pest 1826. 8°. 96 str. — Wila, Serbische Volkslieder und Heldenmährchen von *W. Gerhard.* Abth. I. Lpz. 1828. 8. 416 str. Abth. II. 317 str. Jest i více německých přeložení, jichž teď vyčítati nemohu. — Servian popular poetry, translated by *John Bowring.* London 1827. 8°. XLVIII., 235 str. (La Guzla. v Paříži u Levraulta 1827., neobsahuje v sobě národní písně, nýbrž plody básníka *Mervinceta,* jenž nikdy v Illyrsku nebyl.) — Mnohé z písní srbských přeloženy jsou na česko od *F. L. Čelakovského* ve Sbírce 1822—27. a v Čas. čes. Mus. 1829. I. 25. 1830. II. 143. 1832. II. 138, od *W. Hanky* v Jungmannově Slovesnosti str. 57—65, na rusko od *Kastorského* v Lipsku 1838. atd. — Jest i přeložení uherské od *Sekáče.*

50. Slovanské národní písně, sebrané *Frant. Lad. Čelakovským.* V Praze 1822—27. 8°. 3 díly.

Písně srbské nacházejí se v d. I. str. 164—190. II. 122—185. III. 150—211, vybrané ze sbírky V. St. Karadžiće.

51. Sabor istine i nauke, od *Jov. Steića.* U Běogradu 1832. 8°. 224 str.

Na konci ve přídavku str. 177—224 nachází se šestero hrdinských zpěvů.

52. Pěvanija Crnogorska i Hercegovačka, sobrana *Čubrom Čejkovićem* Crnogorcem *(Sim. Milutinovićem)*, izdana Jos. Milovukom. Časť I. U Budimu 1833. 8°. 160 str.

Více nevyšlo. Pouhé hrdinské zpěvy, tištěné podruhé v následující pod č. 54, úplnější a správnější sbírce.

53. Istorija Crnegore, od iskona do novijega vremena, spisana *Sim. Milutinovićem* Sarajliom. U Běogradu 1835. 4°. 120 str.

V ní sedmero národních hrdinských zpěvů str. 14—20. 35—44. 50—54. 71—75. 85—90. 96—100.

54. Pěvanija Crnogorska i Hercegovačka, sobrana *Čubrom Čejkovicem* Crnogorcem *(Sim. Milutinovićem)*, pa i njim izdana istim. U Lajpcigu 1837. 8°. 335 str.

Obsahujeť v sobě 175 téměř samých hrdinských zpěvův, z nichž 100 *W. Gerhard* na německo přeložil a k tisku chystá. (Ve knížce Zorica *Sim. Milutinovićem* Sarajliom sočiněna. U Bud. 1827. 8°. 81 str. písně o Kralevići Markovi a j. jsou jen nápodobení národních, nikoli národní.)

55. Lěk jarosti Turske. Cetinje 1834. 8°. 23 str.

Tři národní písně s připojeným chvalozpěvem na Černou horu (od biskupa *Něguše Petroviće?*)

56. Danica Illyrska. U Zagrebu 1835—1836. 4°.

Jest tu několik národních písní, dílem z *V. St. Karadžiće* sbírky, dílem z ust národu: jmenovitě r. 1835. č. 45. 46. 50., r. 1836. č. 24. 25. 32. 38. 40—48.

b. *V rukopise.*

57. *V. S. Karadžiće* Nová sbírka Srbských národních písní. V Rkp.

Viz. Čas. čes. Mus. 1838. II. sv. 258.

B. Chorvatské.

58. Sbírky chorvatských národních písní měli v Rkp. *Tomáš Mikloušić*, *N. Maraković* a j.

U *Kerčeliće:* Notitiæ præliminariæ p. 133 nachází se latinské, přeložení jedné chorvatské písně, též v předmluvě k Evangeliim chorvatským v Hradci 1651. začáteční veršové čtyr chorvatských písní.

C. Korutanské.

a. *Tištěné.*

59. Das Turnier zwischen den beiden Rittern Lamberg und Pegam, ein krainerisches Volkslied mit einer deutschen Uebersetzung. Laibach 1807. 8°. $1^1/_2$ archu.

Přeložil *J. A. Župančić*, vydal *V. Vodnik.* Táž ballada ve sbírce *Čelakovského* II. 186—195.

60. Slovanské národní písně, sebrané *Fr. Lad. Čelakovským.* V Pr. 1822—27. 8°. 3 díly.

Slovinské č. korutanské v d. I. str. 192—194 (korošská), II. 186—195. III. 214—217 (krajinská).

61. Krajinska Čbelica. Na svitlobo dal *M. Kastelic.* V Ljubljani 1830—33. 8°. 4 sv.

Jsou tu některé, ač nemnohé, národní písně ve sv. III. 85—110. V. 84—94.

b. *V rukopise.*

62. Krajinské písně, sebral *Ondřej Smole,* okolo l. 1830. V Rkp.

Kam se dostaly, nevědomo.

63. Písně Slovencův a Chorvatův, sebral *Emil Korytko* v Lublaně 1838. V Rkp.

Nyní prý se tisknou v Záhřebu.

64. Písně Slovencův, sebral *Stanko Vraz.* 1838. V Rkp.

Srov. Navuk. v peldah. V Gradzi. 1836. 8°. str. VIII—XII.

IV. České, Moravské, Slovenské.

(Tištěné.)

A. České.

65. Slovanské národní písně, sebrané *Frant. Lad. Čelakovským.* Díl I. V Praze 1822. 8°. 232 str. d. II. 1825. 222 str. d. III. 1827. 231 str.

Nejlepší to sbírka písní českých, a první i jediná posavad, v níž výbor písní téměř všech větví kmene slovanského s českým přeložením podán jest. Díl I. zavírá v sobě písně české, moravské, uherskoslovenské, ruské, maloruské, srbské a korutanské, II. české, moravské, slovenské, polské, ruské maloruské, srbské, bulharské, korošské, polabské a litevské, III. české, moravské, slovenské, polské, ruské, maloruské, srbské, bulharské a korutanské. Německé přeložení vybraných z této sbírky písní jest: Slawische Volkslieder von *Jos. Wenzig.* Halle 1830. 8°. 244 str.

66. České národní písně. V Praze 1825. u K. Bartha. V půlarch. formátu, listův 75.

Obsahujeť 300 písní českých t. melodií, s podloženým textem, 50 německých a 50 národních tancův. Poněvadž některé písně více strof mají, vydán text jak českých tak německých písní zvláště pod titulem: České národní písně. V Pr. 1825. 8°. VI. 144 str. *J.* rytíř *z Rittersberku* převzal na sebe vydání těchto po celých Čechách shledaných národních písní. (*Jungmann* Hist. lit. čes. str. 528. č. 281). Sbírka tato pro nedostatek výboru a nesprávnost méně se cení.

67. České prostonárodní obyčeje a písně, Od *J. Langera.* V Čas. čes. Mus. 1834. I. 58. III. 268.

Spisovatel uvodí několik národních písní, zpívaných při svatbách a jiných příležitostech.

B. Moravské.

68. Slovanské národní písně, sebrané *Frant Lad. Čelakovským.* V Pr. 1822—27. 8°. 3 díly.

Zdeť stojí písně moravské v d. I. str. 73—76. II. 46—59, III. 58—73.

69. Moravské národní písně, sebral *F. S.* (*Frant. Sušil*). V Brně 1835. 8°. 128 str. s nápěvy kamenopisem na 4 listech.

C. Slovenské.

70. Slovanské národní písně, sebrané *Frant. Lad. Čelakovským.* V Praze 1822—27. 8°. 3 díly.

Písně slovenské jsou v dílu I. str. 77—90. II. 60—70. III. 76—84.

71. Písně světské lidu slovenského v Uhřích (vydal *J. Kollár*). Sv. I. v Pešti 1823. 12°. XXXIV, 149 str. Sv. II. 1827. 12°. XXX, 168 str.

Tato první neúplná sbírka dosazena jest následující úplnější.

72. Národní zpěvanky čili písně světské Slováků v Uhřích, jak pospolitého lidu tak i vyšších stavů, sebrané od mnohých, v pořádek uvedené, vysvětleními opatřené a vydané od *Jana Kollára.* Vydání hojně rozmnožené, i první dva svazečky v sobě obsahující. Díl I. V Budíně 1834. 8°. 454. str. d. II. 1835. 566 str.

Sklad to písní bohatý, dobře spořádaný, správně tištěný, a potřebnými vysvětleními opatřený, jakýmž, co do podotčených vlastností, sotva která jiná větev slovanská honositi se může. Že vydavatel mimo pouhé národní písně i některé jiné, od učených skladatelův poślé a v národu oblíbené do sbírky své vtělil, již z titule patrné a v samém díle šířeji se vykládá i důvody ohrazuje.

V. Polské.

(Tištěné.)

73. Slovanské národní písně, sebrané *F. L. Čelakovským.* V Praze 1822—27. 8°. 3 díly.

Ve sbírce této jsou písně polské v d. II. str. 73—79, III. 86—95.

74. *Łukasza Gołębiowskiego* Ubiory w Polscze. Warsz. 1830. 8°. 308 str. Lud Polski, jego zwyczaje, zabobony. 325 str. Gry i zabawy 1831. 332 str. Domy i dwory. 296 str.

V tomto spisu nachází se dosti hojný počet polských písní a zlomkův, zvláště v částce II. a III.

75. Pieśni Polskie i Ruskie ludu Galicyjskiego, z muzyką instrumentovaną przez Karola Lipińskiego, zebrał i wydal *Wacław z Oleska.* We Lwowie 1833. 8°. LIV, 516 str. Nápěvy 183 str.

Polské písně ve sbírce této jsou jen z polovice národní, vydavatel zajisté i jiné, původně od umělých básníkův poślé, do ní položil.

76. Krakowiáky aneb písně národní polské s českým přeložením, od *V. Hanky.* V Praze 1834. 16°. 114 str.

Výbor to písní ze sbírky *V. z Oleska.*

77. Pieśni ludu Białochrobatów, Mazurów, i Rusi z nad Bugu, z dołączeniem odpowiednych pieśni ruskich, serbskich, czeskich i słowiańskich. Zebrane przez *K. W. Wojcickiego,* ozdobione rycinami i muzyką. T. I. Warszawa 1836. 8°. 343 str. T. II. 383, 106 str.

Širší zprávu o vzácné sbírce této viz v Čas. čes. Mus. 1837. III. 366.

78. Pieśni ludu Polskiego v Galicyi, zebrał *Žegota Pauli.* Lwów 1838. 8°. 234 str.

Náleží k lepším svého druhu. Viz Čas. čes. Mus. 1838. sv. II. str. 259 a sv. III. str. 428—429.

Pozn. Piośnki wieśnacze z nad Niemna. Wilno. 1837. 8. jsou překlady z běloruského. Viz nahoře č. 37. V časopise: Przyjaciel ludu. Leszno 1834—38. nacházejí se též polské národní písně.

VI. Lužické.

A. Hornolužické.

79. Slovanské národní písně, sebrané *Fr. L. Čelakovským.* V Praze 1822—27. 8°. 3 díly.

Hornolužická píseň v d. I. str. 194—200.

B. Dolnolužické.

a. *Tištěné.*

80. Prostonárodní písně Slovanů v Lužici dolní od *F. L. Čelakovského.* V Čas. čes. Mus 1830. sv. IV. str. 379—406.

Jedenáctero písní dolnolužických, vyňatých ze sbírky *O. Kucharského,* s českým přeložením a poznamenánimi.

b. *V rukopise.*

81. Sbírka dolnolužických písní u *O. Kucharského* ve Varšavě 1838. V Rkp.

C. Horno- i Dolnolužické.

82 Sbírka Horno- i dolnolužických národních písní u učené společnosti hornolužické ve Zhořelci. 1838. Rkp.

Společnost Zhořelecká ohlásila 1836 odměnu za sbírku lužických národních písní, načež pět sbírek se sešlo, od *Haupta, Schmalera, J. P. Jordana,* dohromady přes 240 horno- i dolnolužických písní, jejichž vydání 26. září 1838 tajemníku společnosti Hauptovi poručeno.

VII. Polabské.

83. Píseň polabská, z Ekkarda vážená, v *Čelakovského* Slov. nár. písn. II. 196—199.

Přídavek.

Pro velikou příbuznost kmene Litevského se Slovanským z ohledu písní, jazyků, zvyků a mravů, vůbec národnosti, tyto sbírky jako nádavkem k libému srovnání tuto se uvodí.

Písně Litevské.

(Tištěné.)

84. Prutena oder preussische Volkslieder, von *L. Rhesa.* Königsb. 1808. 12°.

85. Tři písně (dajny) z *Ruhigova* pojednání před jeho slovníkem v *Čelakovského* Slov. nár. pís. d. II. str. 200—206.

86. Dainos oder Litthauische Volkslieder, gesammelt, übersetzt und mit gegenüberstehendem Urtext herausgegeben von *L. J. Rhesa.* Nebst e. Abh. über die lith. Volksgedichte. Königsb. 1825. 8°. 362 str.

87. Litevské národní písně. Z původního jazyka dle sebrání *Dra. L. J. Rhesy* přeložené od *Fr. Lad. Čelakovského.* V Praze 1827. 18°. 132 str.

Připojena k nim staroruská pověst: Potok Michaljo Ivanovič, str. 12, z *Kirše Danilova.*

88. *Szymon Staniewicz* Daynas Zemayeziu (Žmudské národní písně). Wilno 1829.

Vydavatel, znamenitý básník litevský, sebral básně tyto ve Žmudi, mezi Vyduklemi a Eržvilkem.

89. Lotyšské národní písně, s německým přeložením od *Karla Kristiana Ulmanna,* v Dorpater Jehrbücher der Literatur 1834 sv. V. str. 393—407.

Písní tu několiko na ukázku, s pojednáním o národním básnictví Lotyšův. Vydavatel slibuje časem podati větší sbírku do tisku.

90. Dzieje starożytne narodu Litewskiego, przez *Th. Narbutta.* T. I. Mythologia Litewska. Wilno 1835. 8°.

Některé litevské písničky uvozují se ve knize této co doklady, vážené dílem ze sbírky *Rhesovy,* dílem od spisovatele samého sebrané.

91. *L. A. Jucewicz,* slovutný básník litevský, vydal, podlé některých zpráv, novou úplnější sbírku národních písní litevských. Vilno 1838.

Srv. Tygod. Lit. 1838. č. 21. 22. — Od něho jsou: Wyjątki a nowoczesnych poetów Polskich tłumaczone na język Litewski. Vilno 1837. 12°. 73 str., s předmluvou velmi poučnou o řeči a literatuře litevské.

FILOLOGIE.

Přehled národních jmen v jazyku slovanském.

(Čas. Č. Mus. 1835. IV.)

Historie starého Slovanstva v tom velmi nepříznivém položení se nalezá, že pramenové její téměř vesměs pocházejí od *cizozemcův*, jazyka slovanského nepovědomých a národu, jehožto dějiny spisovali, nemilovných. Tím to povstalo, že tito nenávistí proti Slovanstvu z mládí zapojení svědkové, buďtež oni Řekové, Latiníci nebo Frankové, nejen povahu a mravy nepřátelského národu z pouhého strannictví ustavičně *na černo* malují, nýbrž za jedno, píšíce cizími jazyky a řeč slovanskou za barbarskou pokládajíce, všeliká *jména slovanská*, o nichž jim zmíniti bylo, bídně *zpotvořují*. V obojím tomto neřádu věrně jich následovali nejstarší naši letopisci domácí, *latině* píšící, na př. *Kosmas*, *Gallus*, *Kadlubek* a j., i sami duchem cizoty nakvašeni jsouce a za povinnost držíce, v ohledu tom vyrovnati se svým vzorům. Přesnější pak pramenové domácí, ve *přirozeném mateřském* jazyku, počínají u nás téci teprvé později a nadto z počátku ještě velmi nehojně, na *Rusi* s *Nestorem* (umř. 1114), ve *Srbsku* se sv. *Sávou* (kv. 1200), v *Čechách* s *Dalimilem* (1310) atd.

V památkách řeckých, latinských a staroněmeckých vyskýtá se nad míru veliký počet národních a krajinských jmen slovanských, jejichž pravého vyslovení a původního významu podnes domysliti se buďto nad ponětí přenesnadné, buďto docela nemožné jest. Velikému počtu těchto jmen diviti se nebude, kdokoli povážl, jaký byl spůsob občanského živobytí našich předkův, kteříž poděleni jsouce na nesčíslné malé obce, podle otcův čeledních, sídel, polohy a měst roz-

ličnými jmeny vyznačené, o jedinovládě nic nevěděli. V pořadí těchto takových jmen slovanských národův a krajin nalezáme k. p. tato: *Abodriti, Antae, Attorozi, Aturezani, Baeunitae, Belegizitae, Berzitae, Berzetia, Besunzani, Bethenzi, Circipani* č. *Zcirispani, Cherinania, Cocarescemii, Colodici, Dadosesani* č. *Dedosesi, Dalaminci, Doxani, Eptaradici, Glopeani, Golensizi, Guduscani, Chozirozi, Kanalitae, Kyzini, Licicaviki, Lendici, Lenzanini, Lucolane, Lupiglaa, Miloxi, Morozini, Nerivani, Nitici, Parantani, Predenecenti, Redarii, Riaciani, Runchini, Sagudati, Sebbirozi, Selpuli, Seravici, Sittici, Siusli, Smeldingi, Spori, Stadici, Subdelitia, Terbunia, Thadesi, Thafnezi, Tolenzi, Ucrani, Ultini, Wagiri, Warnabi, Weletabi* č. *Wilti, Willerozi, Vulici* č. *Unlizi, Zabrozi, Zerivani, Zitici, Zvireani* a sto jiných těmto podobných. Na pravém vyložení těchto jmen a vykázání sídel od národův těchto zaujatých zakládá se hlavní částka historie starých Slovanův. I jest tedy věc vysoce důležitá a potřebná, přičiniti se o důvodné vysvětlení jejich, a hledati lepšího spůsobu nad ten posavadní k vydobytí čistého zlata z těchto trusek.

Neboť poohlédneme-li se na to, což posavad ve příčině této od historikův našich podniknuto, tož s bolestí vyznati musíme, že téměř všecko to více v nové zmatky a bludy nás vluzuje, nežli na světlo pravdy a důkladného přesvědčení vyvodí. Posavadní zajisté oblíbené a panující pravidlo řemesla toho bylo toto jediné: Vezmi kterékoli jméno, obracej a převracej je tak dlouho, až libovolným změněním podstatných jeho živlův, hlásek i souhlásek, nějaký slovanský zvuk z něho vyloudíš, pak jsi hotov. Tím způsobem, abychom příkladem výpovědi své dolíčili, dva slavní znatelé Slovančiny mezi námi vyložili jméno slovanského druhdy národu u stoku Tisy a Dunaje *Predenecenti*, a sice *F. Durich* skrze *Předně čteni* čili *Přední Čety* [1]), čímž je aspoň Slovanům zachovati hleděl, *J. Dobrovský* pak *Pečenězi, Pečenci* [2]), čímž je Slovanům odepřel. Nevědělit ctihodní tito zpytatelé, že jméno *Braničevci* ve starosrbských památkách v témže okolí

---

[1]) *F. Durich* Bibliotheca slavica. Vindob. 1795. 8°. T. I. p. 300.
[2]) *Pertz* Archiv d. Gesellsch. Bd. IV.

a spojení s jinými (*Braničevci, Kučané, Timočané*) zhusta se připomíná, anobrž až podnes ještě v písních prostého lidu v Srbech se hlásá, ve kterémž je letopisy Franské l. 822 atd. uvozují (*Predenecenti, Guduscani, Timociani.*) Kde nás domácí pramenové o čisté formě jmena poučují, přestává všeliké další šlakování, hmatání a hádání; co ale činiti, kde nám této pomoci se nedostává? Že tou posavadní svévolnou hrou leda poloučeným ochotníkům k nevinné zábavě, nikoli však kritickým zpytatelům historie k důkladnému poučení poslouženo býti může, nestranní cenitelé věci, o niž zde běží, snadno připustí. Jazyk zajisté slovanský tak jest bohatý a tak ohebný, že zasadíš-li se o to úporně a zápalčivě, z kteréhokoli jména na světě, třebas židovského anebo mexikanského, přerušováním ústrojných jeho živlův, natahováním a překrucováním, slovem, mučením, předce naposledy vždy nějaké slovanské zvuky vynutíš. Ale ostojí-li to s pravdou, toť je ovšem jiná otázka.

Obíraje se za přirozenou náklonností ode mnoha let historictvím i jazykozpytem slovanským, a toulaje se ohledem dotčeného předmětu cestou od předchůdcův již dávno raženou, brzo sem nahlížeti počal, žeť ona nevede k cíli. Znamenal jsem, že vinou toho nepodaření u předchůdcův našich není nedostatek známostí buď historických, buď zeměpisných, buď jazykových, nýbrž opačný, převrácený spůsob, jehož při tom užíváno, čili, ať dím učeněji, nedostatek vědeckého návodu. Přesvědčil jsem se, že jediné *obdobné* stopování, při němž *výsledky z rozboru forem jmen domácích a přesných vydobyté za základ se kladou*, zde žádoucího světla poskytnouti může. Bez důkladné známosti forem národních a čeledních jmen, v jazyku slovanském běžných, všeliké převlíkání zpotvořených názvů v domácí kroj jest matné a daremné. Teprvé po vyšetření útvaru jmen čistých a jistých lze přistoupiti k ohledání jmen nečistých a nejistých, aby, jako tam v mathematice, i zde pomocí věcí známých změřeny a určeny byly věci neznámé.

K tomu cíli počal jsem pro potřebu svou zakládati sbírku národních, čeledních a krajinských jmen slovanských,

kterouž, ačkoli vždy ještě nehojnou a neúplnou, teď vzácnému obecenstvu československému předkládám, maje za to, že tím milovníkům slovanského historictví a jazykozpytu vždy poněkud poslouženo bude, a že oni ve prodlení času důmyslem a učeností svou vyplní, zdokonalí a dovrší, což ode mne zde teprvé započato a jakoby nastíněno jest. Ohledem této sbírky znamenám: 1. Všecka zde uvedená jména vážena jsou z pramenův slovansky psaných, nikoli z památek jinojazyčných. Nic tu není podezřelého, nejistého, nepřesného; všecko jest domácí, čisté, běžné. Pročež kde některé jméno posavad jen z jinojazyčných pramenův bylo známo, na př. Bodrici č. Bedrici (Abodriti), Sakulatin (Sagudatea) atd., pamatovati sluší, žeť já i v domácích je našel a z těchto vážil jsem. Sbírka zajisté moje zavírá v sobě zrnečka z přerozmanitých, na díle málo známých pramenův a památek, tištěných i netištěných, východních č. cyrillských i západních. 2) Nevšecky zde uvedené názvy jsou jména celých velikých zemí, krajin a národův, anobrž některá z nich, ač nemnohá, vztahují se jen k menším krajům a tříslům zemí, k nepatrným větvem národu anebo dokonce ke zvláštním třídám obyvatelstva, jako na př. Burlak, Ulan, Hajduk, Bandur atd. Tato poslední připojena jsou z důležitých příčin, a sice proto, poněvadž buď původně byla tolikéž jmena národův, buď docela podle analogie národních jmen tvořena jsou. 3) Že vedle jmen slovanských zemí a národův i jména cizinských vypočítána jsou, toho základ a důvod jest, poněvadž oboje dle stejných pravidel odvozována jsou, a tato poslední tytýž nejen formou, nýbrž i látkou svou Slovančině náležejí, na př. Němec, Plavčin č. Polovčin (něm. Falben), Sedmihradsko atd.

I. Jména zemí, krajin a okolí.

1. Okončení ' čili měkké jer, místo i, rodu ž.

Rus. Domácí: Rus'. Cizí: Doň (Dania), Mur' (Aethiopia), Sibir', Syr' (Syria).

Pol. Domácí: Białoruś, Ruś. Cizí: Żmudź (Samogitia).

Forma nad míru řídká a prastará, jejíž vysvětlení viz níže č. 12.

2. Okončení jer měkké i tvrdé, rodu m.

Rus. Domácí: Galič, Niz (jináč Nizovskaja zemlja), Volyň.

Srb. Domácí: Borač, Jadar, Kitog, Ključ, Ljevač, Mrak, Ras, Srjem.

Vind. Goratan (Carantanum).

Pol. Domácí: Wolyń.

Slc. Domácí: Liptov, Spiš, Turec.

Slova této formy měkkým *jer* čili ' okončená, na př. Galič, Wolyň, od předešlé formy tím se líší, že v nich žádné *i* na konci odvrženo není, pročež i mužského jsou rodu.

3. Okončení a, rodu ž.

Rus. Domácí: Luga, Morava, Ukrajna. Cizí: Litva Meščera.

Bulh. Domácí: Dobriča.

Srb. Domácí: Bjelica, Bijtva, Bosna, Budva, Krajina, Krbava, Krušilnica, Lepenica, Lika, Morava, Mačva, Rasina, Zeta.

Vind. Domácí: Krajna.

Pol. Cizí: Litwa, Łotwa, Wołosza.

Čes. Domácí: Luka, Morava, Šumava (hory).

Patrné jest, že tato zde pro krátkost pod jednu formu zahrnutá slova ohledem na tvořící slohy mezi okončením *-a* a mezi kmenem znamenitě od sebe se dělí; na př. Lik-a, Bud-va, Krb-ava, Kraj-ina, Bjel-ica, Lepenica, Kruš-ilnica. Rozbírání těchto tvořících součástic, jakožto málo výnosné, zde jako jinde naschvál pomíjíme.

Sem přináležejí cizí, teprvé později od učených do spisovného jazyka vnešené, národní mluvě neznámé formy *-ia*, *-ija*, np.

Rus. Domácí: Černomorija.

Srb. Domácí: Moskovija, Srbija, Šumadija, Travunija. Cizí: Ugrovlachija, Turćija.

4. Okončení y, i, e, mn. č., rodu ž., někdy i m.

Rus. Domácí: Bolgary, Čechy (u Nestora), Derevy,

Ljachy, Luky, Poly. Cizí: Arbanasy, Chvalisy, Ugry, Varjagy.

Srb. Domácí: Hrvati (acc. Hrvate), Krasničani.

Vind. Domácí: Cháloze (mn. ž.)

Pol. Domácí: Czechy, Kujawy, Mazowy č. Mazury (ž. i m.). Cizí: Inflanty, Kurony, Multany, Prusy, Sasy, Węgry, Wołochy.

Čes. Domácí: Čechy, Dúdleby, Chrvati (u Dalimila), Krkonoše. Cizí: Bavory, Marky, Rakousy, Sasy, Švedy, Turky, Vlachy.

Slc. Domácí: Horňáky, Tatry. Cizí: Uhry.

Ohledem na pohlaví nejlépe jest šetřiti panujícího zvyku. Říkáme Čechům, Uhrům, Turkům atd.; lid v pohoří Karpatském přebývající mluví: Tater, Tatrám, nikoli Tatrů, Tatrům, jakž někteří novější píší. Ve Sněmích čte se: od hor Krkonoší, nyní Krkonošů.

5. *Okončení -ice, rodu ž.*

Čes. Domácí: Lužice.

Jest to zdrobnělá forma starého jmena Luha, Luhy, jež někdy krajina mezi Odrou a Vislou nesla. Odtud složené Lugomira v Srbsku.

6. *Okončení -ina, -izna, rodu ž.*

Malorus. Domácí: Bjelgorodščina, Hetmanščina (=Ukrajna), Kravčina (zaporožské země), Moskovščina, Umaňščina. Cizí: Švedčina, Tatarščina, Turetčina, Vološčina.

Pol. Domácí: Duljewszczyzna, Ljachowszczyzna, Moskalewizna, Moskiewszczyzna, Pińszczyzna, Ruszczyzna, Siewierzyzna, Siewierszczyzna, Słowiańszczyzna. Cizí: Niemcowizna, Wołoszczyzna.

Forma *-izna* od okončení *-ina* jen přísuvkou *z* se dělí. V jiných nářečích běžná není. Velkorusové užívají sice formy *-ina*, na př. Karbovščina, Stachorovščina, Vigurovščina atd., avšak jen o vesnicích.

7. *Okončení -ovo, -evo stř., -ovina, -evina ž.*

a) *-ovo, evo.*

Srb. Domácí: Braničevo, Dragačevo, Kisiljevo, Kosovo, Kučevo.

b) *-ovina, evina.*

Srb. Domácí: Banovina, Držkovina, Ercegovina, Radjevina.

Pol. slc. Domácí: Bukowina.

Forma tato krásná a zvučná, škoda že tak pořídku užívaná, pojí se nejen s osobními jmény, na př. Braničevo, od m. Branič, Dragačevo od m. Dragač, nýbrž i s jinými kmeny, na př. Kosovo od obecného kos (merula), Kučevo od hory Kuč, nyní Kučaj (srv. kyka, cac-umen, Cauc-asus). Vindické Hočevje č. Kočevje, jakožto zkrácené z cizího Gottschewari, jinam náleží.

8. Okončení o (e), -no, stř.

Srb. Domácí: Dobriče, Dl'mno, nyní Duvno, Chvostno nyní Fostno, Rabno, Rujno.

Pol. Domácí: Mazowsze. Cizí: Wołosze.

Forma tato povstala ze jmen přídatných, na př. Dobriče, rozuměj pole, od m. Dobrica, Wołosze od m. Wołoch. Ohledem na tvořicí slohy rozpadá se na více rozřadů.

9. Okončení -sk m., -ska, -ška ž., -sko, -ško stř.

a) *-sk* m.

Pol. Domácí: Śląsk, později Szląsk.

b) *-ska, -ška* ž.

Srb. Domácí: Bačka (m. Bačska), Bugarska, Hrvatska, Moskovska. Cizí: Kaurska, Madžarska, Njemačka (m. Njemačska), Turska, Vlaška.

Pol. Domácí: Polska.

Stčes. mor. Domácí: Polska (u Komenského a j.)

c) *-sko, -ško stř.*

Srb. Domácí: Gacko (m. Gadsko?)

Chorv. Domácí: Pokupsko (regio Colapi adjacens).

Vind. Domácí: Dolénsko, Gorénsko, Chrovaško, Koróško, Krajinsko, Litiško, Notrajnsko, Pemsko. Cizí: Láško (=Vláško), Nemško, Turško.

Pol. Domácí: Kujawsko, Krakowsko, Sandomirsko, Śląsko, Zadniestrzansko atd.

Čes. Domácí: Hradecko, Chrudimsko, Kladsko, Kuřimsko, Lucko, (u Kosmasa), Písecko, Polsko, Slansko, Slezsko, Srbsko, Tursko (pole). Cizí: Sedmihradsko.

Slc. Cizí: Sedmohradsko.

O tvořícím slohu *-sk* dole č. 34 šířeji promluvíme.

10. Ukončení -stvo stř.

Malorus. Domácí: Kozačestvo.

Pol. Domácí: Pomorstvo (viz. č. 11 γ.)

Čes. Cizí: Judstvo (Judaea provincia, Plácel 19), Židovstvo (krajina, tamže 21 a u Velesl.)

Od národu přeneseno na zemi, a sice velmi úhodně. Pročbychom neměli psáti: sv. Konstantin, obrátiv Kozary, přešel z Bulhar do Slovanstva (in terram Slaviniam)? Podobně užívají Poláci svého Moskiewszczyzna, Wołoszczyzna, což původně tolikéž jen skupení lidu vyznamenává.

11. složená:

a) *Statná a přídatná s týmiž.*

Rus. Domácí: Bjeloberežje stř., Lukomorje stř., Vladimir m.

Srb. Domácí: Bjelopolje stř., Crnagora ž., Dugopolje stř., Gostivar m., Ludovopolje stř., Lugomira ž., Onogost m., Ovčepolje stř., Starivlah m., Sudomira ž.

b) *Předložky se statnými:*

α. Mužská.

Bulh. Domácí: Razlog, Polog.

Srb. Domácí: Oblačić (župa), Podgor, Podibar, Raztok.

β. Ženská.

Srb. Domácí: Pocerina, Posavina, Zagrlata.

Vind. Domácí: Medvode mn. č.

Stpol. Domácí: Pałuky (Pałąky?).

γ. Střední.

Rus. Domácí: Poberežje, Pomorje, Por'sje č. Porosje

Posulje, Povoložje č. Povolžije, Zaporožje, Zavoločje, Zaozerje, Zarječje.

Bulh. Domácí: Zagorje.

Srb. Domáci: Medjulužje, Pocerje, Podgorje, Podrimlje, Podunavlje, Pomoravlje, Potisje, Prekoruplje, Primorje, Zabrežje, Zagorje.

Chorv. Domácí: Medjimurje, Pokupje (regio Colapi adjacens), Posavje, Prekomurje, Prekodravje.

Pol. Domácí: Podgórze, Podlasie č. Podlasze, Podole, Pokucie, Polesie, Pomorze č. Pomorstvo.

Česk. Cizí: Předjordání, Zájordání. (Pláč.)

Slc. Domácí: Předdunají, Předtisí, Zadunají, Zátisí.

Některá z vyčítaných zde jmen jsou raději skupená nežli složená, np. srb. Ludovopole, Crnagora, Starivlah. Předložky, jichž se ve složení užívá, jsou sledující: *med, medju, medji (mezi), ob, pa, po, pod, pred, preko* (stčes. *přiéko*, nčes. *přík, příko*), *pri, raz, za.* Z těchto *po* jest neoblibenější. Ve přehledu jmen národních ještě některé jiné se nám vyskytnou.

II. Jména kmenů, národů a rodin.

A. *Collectiva.*

12. Okončení ' čili měkké jer, místo i, rodu ž.

Strus. a rus. Slované: Rus', Srb' čili Sereb', Volyň. Cizinci: Čeremis', Čuď č. Čjuď, Goljad, Jam' č. Jem', Kors, (Curones), Lib' (Livones), Lop', Perm', Samojaď č. Samojeď, Sibir', Skuf' (Scythae), Sum' (Finni), Ter', Vať č. Voď, Ves' Žmuď č. Zemoit' (Samogitae).

Z čísla 1 patrno jest, že forma tato i o zemi, krajině, ačkoli pořídku, se užívá. Jest to jedna z nejstarších a nejpamátnějších forem, nemající v jiných jazycích nic sobě podobného, vynímaje ve finském čili čudském. Že povstala odvržením původní koncovky *i*, patrno jest jednak z obdoby jazyka slovanského, np. mať a mati (mater), rus. dať, zvať m. dati zvati atd., česk. vlast, strast (zkrácený infinitiv vlasti od vladu, strasti od stradu, stradám) atd., jednak z toho, že ve finském jazyku až podnes plná forma trvá: Eesti, Lätti, č.

Letti, Rootsi (=Rus'), Tani (=Don', t. Danové), Torki, Livi (=Liv') Suomi (=Sum', Finové) atd. V tomto jazyku, v němž rozdílu rodového, jakož i v uherčině, naskrze není, zakončení *i* při statných velmi jest obyčejné, np. tuomi (schwarzer Vogelkirschbaum), luomi (Muttermal), ruomi (pustotina), nuoli (střela), vuori (hora), puoli (půle) jöggi (řeka, srv. maď. jég=led) atd. Ostatně jménům této třídy přístojí ve přísudku číslo nejen jednotné, nýbrž i množné, np. Rus' ozbrojivše se v tichosti, vyskočili na Čuď v Závoločí, než Čuď, znamenavše příchod jejich, umínili brániti se v zásekách a t. d. Z toho, co jsme napověděli, již vysvitá, proč tato forma jediné na Rusi běžná a jiným Slovanům, vyjímaje Poláky a dřevní Bulhary, docela neznámá jest. Domnívám se, že ve spisovném jazyku mírně užívaná ani v češtině vaditi nebude. Ačkoli, jsa rádcem, nechci a nemíním býti zákonodárcem. Quisque abundet in sensu suo.

13. Okončení jer tvrdé, rodu m.

Strus. Slované: Sjever.

Vyskýtá se u Nestora podle nejstaršího rukopisu Lavrentijevského (1377), kde však spolu tvrdé *jer* neumělostí písařovou zaměněno do *o*. Není-li tvrdé *jer* místo měkkého omylem položeno, proto že obecné slovo: sjever, sever (boreas), tak se píše, nevím. Staropolské knížestvi Siewierz má měkké zakončení. Možné však jest, že i mužské Sjever jako collectivum se užívalo: tak ve starém letopisci Novohradském čte se gost m. collect. (hospites). Ještě podobnější, že původně Sjever m. byla země (srv. Niz č. 2), Sjever' ž. národ.

14. Okončení a, ž.

Strus. a rus. Slované: Morava (u Nestora), Susola. Cizinci: Čeremisa, Čuvaša, Deremela, Ižera č. Ižora, Jerva, Korela č. Karela, Latyna (t. Lotyši, v Sofijském Vremeniku), Ljetgola č. Lotygola, Litva, Merja, Morď'va, Muroma, Norova č. Nerova, Pečera, Torma, Ugra, Vol'chva, Zimjegola.

Pol. Cizinci: Litwa, Łotwa, Wołosza.

I v tomto pořadí na tvořicí slohy mezi koncovkou *a* a kmenem zřetele neobracíme. Ve přísudku užívá se rovněž nejen jd., nýbrž i mn. čísla.

15. Okončení -ija, -ad, -adija, ž.

a) *-ija:*

Srb. Cizinci: Arapia (Mauri), Ciganija, Latinija, Madžarija.

b) *-ad:*

Srb. Slované: Bugarčad (juventus vel soboles Bulgara), Srbčad, Šokčad. Cizinci: Arapčad, Arnaučad, Cigančad, Cincarčad, Čivučad, Grčad, Gurbečad, Latinčad, Niemčad, Turad (juv. Turcica).

c) *-dija:*

Srb. Slované: Srbadija, Šokadija. Cizinci: Grčadija, Njemadija, Njemčadija, Turadija.

Všecky tyto formy z ciziny do Srbska připutovaly. Jmenovitě forma *-ad*, *-adija* jest docela turecká. I staroslovanské čeljad, čes. čeleď, kdo ví, nepovstalo-li původně na rozhraní světa slovanského a tureckého, na dolejší Volze?

B. *Mužská.*

16. Okončení tvrdé jer, zřídka měkké.

Rus. Slované: Sjeveri mn., Sosoli mn. Cizinci: Berendeji mn., Besermeni mn., Burtasi mn., Čeremisi mn., Frjagove mn, Gr'ci mn., Chvalisi mn., Jasi mn., Obezi mn., Prusi mn., Taurmeni mn., Torci mn., Židove mn.

Bulh. Cizinci: Čerkes, Frug č. Frąg (Francus), Grk.

Srb. Slované: Rác (dle maďarského, místo Rasin, Rašanin, od krajiny druhdy Ras jmenované), Srb. Cizinci: Sebr.

Vind. Slované: Čiči mn., Rus, Uskok. Cizinci: Francoz, Grek, Turk.

Pol. Slované: Kurp mn., Kurpie, Polab, Sérb. Cizinci: Prus.

Čes. Slované: Rus, Srb. Cizinci: Řek, Turek (m. Turk).

Do této formy zahrnuta jsou jména, ponejvíce cizích národův, jichžto tvořicích slohův, z příčiny, že z jazyka slo-

vanského nepocházejí, zde skoumati a určiti nelze. Vesměs o nich znamenati slušno, že ve starých pramenech, v cyrillských rukopisech z 11ho a 12ho století, v jd. čísle bez osobního zakončení *-in* naskrze se nevyskýtají. Podle toho přináležejí vlastně k číslu 29 a jiným, kdež některá z nich také po druhé uvedeme. Teprvé v pozdějších písemných památkách, v západním Slovanstvu něco dříve nežli ve východním, t. již v 13. a 14. století, namítají se kusé formy, jako Čeremis, Frjag, Gr'k, Samojed, Srb, Tork atd., místo Čeremisin, Frjagin, Grčin, Samojedin, Srbin, Torčin atd., kterýchž forem nynější spisovatelé již bez rozpaku užívají. Uvedená od nás jména Sjeveri, Susoli, Burtasi, Chvalisi atd. jsou zde ve mn. čísle, protože nám jich v jd. čísle ve staroruských letopisech čísti se neudálo, ješto letopisci, mluvíce o vojnách mezi národy, obyčejně mn. čísla užívají, ačkoli jisti jsme, žeby Nestor a jeho souvěcí jináč byli nepsali, než Sjeverin, Susolin, Burtasin, Chvalisin, Čeremisin atd. Osobní zajisté *-in* ve mn. čísle pravidelně se odvrhuje (srv. č. 29, 30).

17. Okončení b.

Rus. Slované: Duljebi mn. (u Nestora).

Kaš. Slované: Kaszeb.

Pol. Slované: Kaszuba, mn. Kaszubi (podle Mrongoviusa).

I tato jména měla nepochybně ve Staroslovančině v jd. čísle osobní okončení *in:* Duljebin, Kašebin. Mínim, že slůvko Dolebin u Prokopa jest naše Dulebin. S koncovkou *-eb* srovnej rus. *jastr-eb*, *vind. jer-eb* atd.

18. Okončení c.

Rus. Slované: Bjelozerec, Brjanec, Černomorec, Jaroslavec, Kolomenec, Moravec, Muromec, Novgorodec, Nizovec, Orlovec, Pereslavec, Piščanec, Rjazanec, Tiverci č. Tjeverci mn. (u Nestora), Turovec, Vladimirec, Volynec, Vygoševec, Zaporožec. Cizinci: Bavarec, Baškirec, Britanec, Čuchonec, Eskimosec, Germanec, Grusinec, Hanoverec, Hispanec, Chersonec, Iljurci mn. (u Nestora), Irlandec, Italianec, Japonec, Kabardinec, Kytajec, Kolyvanec, Korsikanec, Korsunec, Kris-

menec, Kurilec, Mavritanec, Mongolec, Neapolitanec, Njemec, Osetinec (Alanus), Peruanec, Pokenec, Polovec, Portugalec, Saksonec, Silezec (!), Spartanec, Šotlandec, Tirolec, Veljadec, Vengerec (!), Zakubanec, Zlinec atd.

Bulh. Slované: Kalofer'c č. Kaloferic. Cizinci: Njem'c

Srb. Slované: Bjelopoljac, Bjeogradac, Bosanac, Braničevac, Bunjevac, Crnogorac, Dalmatinac, Dolnjozemac, Ercegovac, Gornjozemac, Kekavac (Croata), Krajinac, Mostarac, Onostranac, Pazarac, Planinac, Pocerac, Podrinac, Podunavac, Pomoravac, Posavac, Prekodrinac, Prekomorac, Prjepolac, Resavac, Srjemac, Svetogorac, Šokac, Šumadinac, Valjevac, Zagorac. Cizinci: Njemac, Amerikanac atd.

Chorv. Slované: Brajec, Dalmatinec, Gorotanec, Istrianec, Kekavec, Krajnec, Medjimurec, Posavec, Prekodravec, Prekokupec (Transcolapianus), Prekomurec, Posavec, Štajerec.

Vind. Slované: Dolénec, Gorenec, Chalužanec, Ižanec, Koróšec, Krajnec, Krakovec, Krašovec (Karstner), Moravec, Poljanec, (Feldbewohner), Slovénec, Štajérec č. Štajarec, Ternovec, Trebanec, Vipavec. Cizinci: Amerikanec, Asiatec atd. (Všude *e* temné, nezvučné.)

Pol. Slované: Ukrajniec.

Česk. Slované: Moravec. Cizinci: Němec, Plavec.

Slc. Slované: Hronec, Oravec, Zadunajec. Cizinci: Němec, Plavec, Psohlavec.

Docela zvláštní jest *slc.* Kuruc, se kterýmžto porovnej *vol.* Kuruk (miles Litvanus), a *srb.* Poturica (Poturčenec).

Ku podivu jest, kterak tato forma na ujmu jiných starších, zvláště *-anin, -ěnin,* v ruské a illyrské řeči, ponejvíce vinou novějších spisovatelův, široko se rozlezla a rozjedla. Lidé tito při své obmezenosti a nedbanlivosti již ani jen domácích přesných jmen: Čech, Slezák, Uhrin č. Vengrin, Slovák atd. neznají anebo jich sobě nevšímají, píšíce Pémec (sic), Silezec, Vengerec, Tótovec atd. Ve starých jazyka našeho památkách forma tato nad míru řídko se namítá, np. Tiverci, Němci, Plavci atd. Prvotně jí užíváno s rozdílem od jiných a s ohledem na význam kmene i libozvuk; podnes již ku každému kmenu bez rozpaku se přivěšuje.

19. Okončení -áč.

Slc. Slované: Krckáč.

Při pilnějším shledávání snad se jich i více nalezne, což zvláště ohledem na staré jméno Glomaci, Glomazi v letopisech Franských důležito jest. Srv. *čes.* Naháč, sekta.

20. Okončení g.

Rus. Cizinci: Jatvjag, Kazog č. Kosog, Kolbjag (jindy i Kolbjak), Korljazi mn. (u Nestora), Varjag.

Bělorus. Cizinci: Jadvinga (= Jadvjag).

Malorus. Cizinci: Jatvjenga (= Jatvjak), Tatarjuga.

Pol. Cizinci: Jacwiezi mn. (jd. Jacwieg? Jacwież?)

Jména tato v nářečí staroruském, u Nestora a j., končují se ve mn. čísle slohem -zi: Jatvjazi, Korljazi, Varjazi, v novoruském naproti tomu slohem -gi: Jatvjagi, Varjagi. beze změny dyšného g. Jsouť pak všecka jakož látkou tak i formou svou jazyku slovanskému cizí: jmenovitě *jag* rovná se německému *-ing* č. *ling:* Varjag = skand. Waeringr atd. Jatvjag zní u Owidia Jazynx = stněm. Jating, goth. Jatiggs. Jménem Kolbjag kterýby národ ve Pravdě ruské se mínil, mezi vykladači spor jest. Forma Kolbjag vede k něm. Kalbing č. Kalpink, naproti tomu Kolbjak k východnímu Kalpak (Kara-Kalpak). Porovnání našeho kněz, *cyr.* k'nęz', s něm. kuning, peněz, *cyr.* penęz', s něm. pfening atd. ukazuje, že jazyk náš ohledem na ona jména od pravidla se uchýlil, nechaje sloh *g* bez proměny, což na pozdější jich přiosobení ukazuje. Slovo Kasog skončením se různí.

21. Okončení ch.

Rus. Slované: Čech, Ljach, Pinčuch, Polešuch. Cizinci: Skomoroch, Vołoch.

Bulh. Slované: Čech. Cizinci: Vlach.

Srb. Cizinci: Neropch č. Meropch, Vlach, nyní Vlah.

Vind. Cizinci: Lach (m. Vlach).

Pol. Slované: Czech, Lech č. Lach. Cizinci: Tatarczuch, Wołoch.

Čes. Slované: Čech, Lech. Cizinci: Čúch (Finnus), Valach, Vlach.

Že skončení *-ch* tvořící sloh jest, aniž ku kmenu náleží, ukazuje porovnání jiných slov, np. bra-ch m. bratr, kmo-ch m. kmotr, žen-ich, rus. pjet-uch. konj-uch, past-uch, ovč-uch atd. tolikéž rozdílná forma týchže jmen v jiných jazycích, np. Skomoroch, u Řekův a Latiníkův Scamarus, Vlach lat. Gallus, Vallus, Vallicus, Neropch řec. Nerops atd. Ve mn. čísle u Nestora čte se Česi i Čechove atd. Místo Pinčuch, Polešuch u Polákův obyčejnější jest Pińczuk, Poleszuk (č. 26.)

22. *Okončení j.*

Rus. Cizinci: Kuršaj (Curonus).

Nad míru řídké. Porovnej *cyr.* balij (incantator), njetij (nepos), kraguj, slavuj (luscinia), izgoj (exul) atd.

23. *Okončení -ak.*

Rus. Slované: Burlak, Kazak, Poljak. Cizinci: Ižorak, Kajtak, Kolbjak (jindy Kolbjag), Korjak, Koreljak, Kostjak (= Ostjak), Ostjak, Permjak, Prusak, Votjak.

Malorus. Slované: Burlak, Čumak, Hajdamak, Kozak.

Bulh. Slované: Manjak, Šumjak.

Srb. Illyr. Domácí: Bezjak, Bošnjak, Morljak, Srbljak, Šijak.

Chorv. Slované: Majdak.

Vind. Slované: Poljak, Slovenčak (semislavus). Cizinci: Němčak (semigermanus).

Pol. Slované: Hajdamak, Kijak (= Podgórzanin), Krakowiak, Kujawiak, Malopolak, Mazurak, Podlasiak, Polak, Proszowiak, Rusak, Skalmierzak, Skawiniak, Słowak, Szlązak č. Szlęzak, Wielkopolak, Wolyniak. Cizinci: Łotwak, Prusak.

Čes. Mor. Slované: Blatniák, Čuhák, Hanák, Horák, Kujebák, Podhorák, Podlužák, Polák, Pražák, Slezák, Straňák, Vídeňák, Zabečvák (obecně Zabečák), Zalesák.

Slc. Slované: Bosnák, Lipták, Polák, Rusnák, Slezák, Slovák, Soták, Spišák, Trpák.

Forma širokosáhlá, jíž bez rozdílu při rozličných kmenech domácích i cizích, na místo čili obydlí, rod, povahu a spůsob živobytí se vztahujících, se užívá, np. Krakowiak, Horák, Prusák, Rusnák, Čuhák (protože lid tento říká *čuhati* m. *viděti*), Trpák (protože vyslovují *trpou* m. *teprvé*) atd. Někteří Slované, jmenovitě Vindové, spojují s formou touto tytýž smysl podlý, np. Slovenčák, Nemčák, což však vesměs a o jiných neplatí. Ať nic nedím o ubohých Slovácích, svých rodácích, nejrytířštější národ mezi Slovany, Polané nadvislanští, jmenují sami sebe Poláky, aniž kdo mezi nimi na to myslí, žeby v tom zakončení *-ák* málo bylo velebné důstojnosti. S větrem tedy a s hýblaty svými potýká se p. Levickij, když proti těm hněvivě a ostře vystupuje, kteříž výrazu Rusnák, Rusák, m. Rusin o Malorusech užívají. [3]) Čestné jméno jest každé, pokavadž národ, jemuž se přikládá, sám své cti hájí. Před nadužitím, zvláště u úsměšných a zlovolných cizozemců žádné jméno, třebas sebe krásnější a zvučnější, pouhým zvukem bezpečno není. Zdaliž tito neudělali z našeho čestného a veleslavného jména Slované své hanebné Sklave?

24. Okončení -ek, (ok).

Malorus. Slované: Bojok, mn. Bojki, Lemok, mn. Lemki.

Vind. Slované: Slovenček. Cizinci: Nemček.

Pol. Slované: Mazurek. Cizinci: Litvinek.

České Turek vlastně sem náleží; původní zajisté forma jest Turk, Turčin, Turci (č. 16 a 29). Naše domácí *-ek* jest zakončení jmen zdrobnělých.

25. Okončení -ik.

Rus. Slované: Brodnik. Ostrovnik. Cizinci: Uškujnik.

Vind. Cizinci: Némčik.

Pol. Slované: Krakowczyk, Kurpik, Opolczyk, Pomorczyk, Poznańczyk, Serbiańczyk, Słowiańczyk Cizinci: Brandeburczyk, Duńczyk, Inflantczyk, Kurończyk, Lacinik, Multańczyk, Wiedeńczyk.

---

[3]) Lewicki Ruth. Gramm. S. XXIII—XXVI.

Čes. Slované: Moravčík. Cizinci: Bavořík, Hesík, Latiník, Němčík, Sasík.

Zvláštní jest *srb.* Racika, m. Racík = Srbík, podle maďarského skrojené. Sem počísti dlužno řídké mn. Venedici (u Nestora), Iljurici (u téhož), Vendici (ve zpěvu o Igoru), a snad i Vetenici, Vetnici v letopisech Franských. — Původní význam formy *-ík* na bíledni jest.

26. *Okončení -uk.*

Rus. Cizinci: Frenčjuk (Francouz, v Sof. Vrem.), Hajduk, Klobuk (mn. Klobuki černii, u Tatiščeva), Serdjuk.

Srb. Cizinci: Ajduk, Juruk (v národní písni: sve Juruke i Bugare mlade).

Pol. Slované: Pińczuk, Poleszuk (srv. rus. Pinčuch, Polešuch, č. 21.) Cizinci: Hajduk, Kuruk (srv. *slc.* Kuruc, č. 18), Serdjuk.

Ve jménech Frenčjuk, Pińczuk, Poleszuk a j., tvořicí sloh *-uk* jistě jest slovanský: zdaliž i v jiných, tvrditi nesmím. Pozoru hodné jest, že novější polští spisovatelé mn. číslo ruským spůsobem tvoří: Kurpiki, Poleszuky atd., ješto u starších toho nic není, píšících Kuruci, Hajduci atd.

27. *Okončení l.*

Rus. Cizinci: Mongol, Uškal, Vogul.

Srb. Slované: Srbal', (jen. Srblja, mn. Srblji).

Pol. Slované: *a)* Goral, mn. Gorale, Moskal. *b)* Hucuł, mn. Huculi (u Gołębiowského Hucuły!)

V těchto několika příkladech více rozdílných forem obsaženo: *pol.* Goral, Moskal od *srb.* Srbal' docela se různí, v onom *a* pevné, v tomto přísuvné, pohyblivé jest, m. Srb'l', t. Srbův (adj. poss.). Od obojího se liší *pol.* Hucuł, původně maloruské, ješto lid sám k této větvi náleží; s nímž ovšem porovnati dlužno rus. Vogul. Cizí Mongol v jiných jazycích zní Monkal.

28. *Okončení -an.*

Nrus. Slované: Ulan. Cizinci: Koman č. Kuman, Moldavan.

Bulh. Cizinci: Kuman, Litvan, Talijan.

Vind. Slované: Celóvčan, Dobljan, Gorjan, Goričan (Oberländer), Grajan (od města Grad), Cháložan, Kamnečan, Kolovračan, Krakovčan, Kropčan, Kumljan (od města Kum), Laknečan, Litejan, Mokronožan, Novomeščan, Ormužan, Ternovčan, Turjačan. Cizinci: Egiptčan, Korinčan, Nazaréčan, Rimljan, Samarejan, Silunčan, Sodomljan.

Pol. Slované: Ułan (druhdy Ulan). Cizinci: Multan.

Čes. Slované: Moravan, Pomořan, Pražan, Slovan. Cizinci: Cikan, Litvan, Prušan, Rakušan.

Slc. Slované: Nitrančan, Novohradčan č. Novohraďan, Tekovčan, Šarišan, Zemplinčan, Zvolenčan. Cizinci: Ciğan, Sedmohradčan č. Sedmohraďan, Talijan.

Tato kusá forma povstala teprvé v novějších časích, odvržením osobního zakončení v jd. počtu *-in*: Slovanín, Slověnín, Moravenín, Rakušanín atd. Ve starých jazyka našeho pramenech, t. v rukopisech z 11—14 století, nic podobného se nenalezá. V Srbech a Polště zkomolené *-an* až posud se neujalo. Pročež o něm doleji č. 30. jednati budeme.

29. *Okončení -in.*

Strus. (cyr.) rus. Slované: Kostromitin, Moskvitin, Pskovitin, Rusin, Serbin, Tveritin. Cizinci: Bolgarin (u Kirika o Bulharech na Kamě), Čjudin, Galatin, Gr'čin, Jelamitin, Jevrein (mn. Jevreje, později Jevrei), Judein, Kozarin, Kuršin, Latinin (či Latin? u Nestora Latin gen. mn.), Litvin, Mordvin, Murin, Njemčin, Obrin (mn. Obri), Pečenježin č. Pečenjezin (mn. Pečenjezi), Polovčin, Prusin, Skythin, Spolin, Tatarin, Torčin č. Turčin, Židovin.

Bulh. Slované: Bl'garin (o Slovanech v Moesii), Charvatin, Rusin, Sakulatin, Sr'bin. Cizinci: Arbanasin, Chizin, Iverin, Jasin (Alanus), Jevrein, Sarakinin, Sasin, Tatarin, Turčin, Vugrin.

Srb. Slované: Bugarin, Chr'vatin (v l. 1220), Srbin č. Srbljin. Cizinci: Arapin, Arnautin, Ciganin, Čivutin (Judaeus), Gurbetin (Zingarus nomadicus), Kaurin (paganus, i. e. Hungarus et Germanus), Latinin, Sasin (mn. Sasi, zákon cara

St. Dušana 1349), Sraciniи (mn. Sracini) č. Sracin, Ugrin Torčin, Židovin.

Pol. Slované: Białorusin, Moskwicin, Rusin. Cizinci:, Greczyn, Kurszyn, Litwin, Łotwin, Murzyn, Turczyn, Węgrzyn, Wołoszyn, Žmudzin.

Čes. Slované: Rusín (u Dalimila). Cizinci: Litvín, Tatařín, Uhřín.

Zakončení *-in* jest výhradný příznak osobních jmen v *jednotném čísle*, jenž ve *množném čísle* pravidelně se odvrhuje: Rusi, Turci, Srbi. [4]) Nerůdných forem Rusini, Turčini, Srbini v nižádném starém pramenu veškerého jazyka slovanského najíti nelze. Totéž platí o jmeních na *-anin* (Srv. č. 30.) — Po odloučení tohoto příznaku jednotného čísla osobních jmen zůstává buďto pouhý kmen, n. p. Rus, Čud, Prus, Sas, Srb, Jas, Mur atd., buďto jméno již odvozené, a k jiným třídám přináležející, np. Chr'vat, Sakulat(č. 37), Moskvit, Pskovit (č. 36), Bl'gar, Tatar (č. 32) atd. O těchto posledních viz na svém místě.

30. Okončení -anin (enin).

Strus. (cyr.) rus. Slované: Berežanin, Beresťanin, Bužanin, Derevljanin, Drjučanin, Dvinjanin, Chorutanin, Izborjanin (Izborsk), Kalužanin, Krakovljanin, Kyjanin, Ladožanin, Lučanin, Lukomljanin, Mazovšanin, Minjanin (Minsk), Moložanin, Nerechtčanin, Pinjanin (Pinsk), Pidebljanin, Poljanin, Poločanin, Pomorjanin, Porosjanin č. Por'šanin, Posuljanin, Rossijanin, Serjanin, Sjeverjanin (mn. Sjeverene u Nestora), Slovjenin (u Kirika), mn. Slovjene, Slovjeni, gen. Slovjen, akk. Slovjeny, Smolnjanin (Smolensko), Toropjanin, Ugličanin (Uglič město), Velynjanin, Viljažanin, Vilnjanin, Voločanin (Volok), Vologžanin (Vologda), Vyčegžanin (Vyčegda) Zavoločanin. Cizinci: Angljanin (u Nestora), Angličanin (u novějších), Armjanin, Asurjanin, Datčanin, Galičanin (Hispanus Galiciensis, u Nestora), Galilejanin, Gomorjanin, Ižerjanin, Judejanin, Južanin, Korsunjanin, Lopljanin, Moldavjanin, Ne-

[4]) *Rus.* Kostromitin, Moskvitin, Pskovitin, tvoří mn. číslo Kostromitjane, Moskvitjane, Pskovitjane, podle formy 30.

revljanin, Ogarjanin Penežanin, Persjanin, Rimljanin, Rižanin, Samarjanin, Sodomljanin, Tigožanin, Urmanin (m. Normanin, u Nestora), Ustjužanin, Veljažanin V(eljad,) Vjatčanin, Vyrojanin, Vožanin, Zyrjanin.

Bulh. Slované: Iskizacharenin (=Novozagorenin), Kotljanin, Trevnenin. Cizinci: Alamanin, Indianin, Jarmenin, Egyptjenin, Komanin, Persjenin, Sirjanin.

Srb. Slované: Bačvanin, Banatjanin, Brdjanin, Cetinjanin, Drinjanin, Dubrovčanin, Chl'mljanin (ve starých listinách), Chrvatjanin (Chervačanin u Levakoviće 1629), Jadranin, Karlovčanin, Konavljanin, Kučanin, Lipljanin, Lozničanin, Mačvanin, Nerečanin, Novljanin, Paležanin, Pomorjanin, Rječanin, Šabčanin, Solunjanin, Srbljanin (?), Timočanin, Topličanin, Travničanin, Ubljanin, Užičanin, Zvorničanin. Cizinci: Agarjanin, Ciganin, Israiltjenin, Egiptjenin, Kritjenin, Muntjanin (Valachus), Persjenin, Rimljanin (mn. Rimljene), Samarjanin č. Samarjenin, Trapezontjenin (ve starých rkp.)

Illyr. Slované: Bračanin, Hvaranin, Višanin (od ostrova Vis.)

Chorv. Slované: Pokupčanin (Colapianus).

Pol. Slované: Bielszczanin, Brańszczanin, Buszczanin, Czerszczanin, Czerwonogrodzanin, Haliczanin, Chełmińszczanin, Inowłodzanin, Kaliszanin, Kolomyjszczanin, Kruświczanin, Kujawlianin, Łęczyczanin, Małopolanin, Mińszczanin, Nurczanin, Pińszczanin, Piotrkowszczanin, Płoczanin, Podgorzanin, Podlaszanin č. Podlasianin, Podnieprzanin, Połabianin, Połoczanin, Pomorzanin, Poznańszczanin, Radomianin, Rawianin, Sandeczanin, Sanoczanin, Serbianin (?), Troczanin, Upitczanin, Wielkopolanin, Wieluńczanin, Witebszczanin, Wolynianin, Zwinogrodzanin. Cizinci: Brandeburzanin, Wołoszanin.

Čes. Slované: Bobřané, Lučané, Lužičané, Moravané, Polané, Slezané, Slověnín (mn. Slované, Slověné), Vislané. Cizinci: Benátčané, Mouřenín, Prušané, Rakušané, Říměnín, Římanín (u Plácela). — Jednotné číslo ve starých pořídku se vyskýtá: nepochybuji však, žeby do Dalimila i později

ještě každý Čech byl psal Lučanin, Lužičanin, Moravanin, Slezanin atd.

Forma *-anin*, *-enin* v celém Slovanstvu jest jedna z nejstarších a nejrozšířenějších. O ní znamenáme: *a*) Oboje forma, *-anin*, *-enin*, mn. *-ane*, *-ene*, rovně pravá a běžná jest. Střídání to zakládá se na pravidelné proměně hlásky *ě* do *ia* a naopak, hluboko v ústrojí jazyka slovanského zakořeněné. Jakož ve staré češtině měštěnín a měšťanín, zeměnín a zemanín, Říměnín a Římanín, ve mn. čísle měštěné a měšťané, zemené a zemané, Římené a Římané atd., jedno vedle druhého bez rozdílu (?) se namítá; tak totéž již v cyrillských rukopisech z 11ho stol., anobrž ve jmeních od Řekův a Latiníkův nám zachovaných ještě mnohem dříve, se nachází. Ve mn. čísle však ve staroslovančině obyčejnější jest východ *-ene:* Agarjene, Kritjene, Persjene, Rimljene, Slovjene atd. *b)* Výhradný příznak jednotného čísla mužských jmen *-in* odvrhuje se při tvoření množného: Slovjenin, mn. Slovjene, nikoli Slovjenini anebo Slovjeninové. Novější nerůdy: měštěnínové, zeměnínové atd., neslýchané jsou ve starobylých památkách našeho jazyka. *c)* Množné číslo v některých slovanských nářečích, jmenovitě v srbském a chorvatském, koncuje se na *i:* Dobrovčani, (Ragusini), Kučani, Mačvani, Timočani atd., v jiných na *e:* Bužane, Kalužane, Poločane, Sjeverane atd. Pilnější vyšetřování skladu jazyka našeho učí, že forma *-ani*, *-eni* starší, naproti tomu *-ane*, *-ene* pozdější jest. (Totéž platí o formě *-ici*, nyní *-ice*, srv. č. 36.) *d)* Zakončení *-anin*, *-enin* užívá se ve slovančině původně a vlastně při tvoření jmen místních (topica), potahmo na sídla lidí, np. Berežanin, Poljanin, Lučanin, Lužanin, t. obyvatelé břehu, pole, louky, luhu, Bužanin, Dvinjanin, Pusuljanin, t. obyvatel řeky Buhu, Dviny, Suly, Rižanin, Korsunjanin, Minjanin, t. obyvatelé města Rigy, Korsunu, Minska, Sjeverjanin, Moravanin, t. obyvatelé krajiny nebo kraje Sjeveru, Moravy atd. Nevlastně a jen v pozdějších časech od některých spisovatelův přivěšuje se k domácím jménům temného původu, np. Srbljanin, Ser-

bianin.[5]) Ohledem na jména cizích národův užívání této formy ovšem mnohem volnější jest, ačkoli i zde vždy aneb aspoň ponejvíce krajina a vlast, z níž lid pochází, základem pojmenování jest, np. Moldavjanin, Judejanin, Galilejanin, Egiptjenin, Trapezontjenin atd. *e)* Naše *-anin* rovná se zvukem i významem svým latinskému *-anus:* Romanus, Thebanus, Spartanus, Lucanus, Sicanus, Campanus, Montanus, Padanus, Rhenanus, Silvanus atd.

31. Okončení n, -na.

Bulh. srb. Cizinci: Cakon.

Rus. Cizinci: Čuchna (Finnus).

32. Okončení -ar, -ar', -er (r), -ir, -or, -ur.

a) *-ar, -ar':*

Rus. Slované: Bolgar (mn. Bolgare) Lugar'. Cizinci: Čuchar', (gen. Čucharja), Kafar, Kozar (mn. Kozare), Lopar' (gen. Loparja), Tatar.

Srb. Slované: Bugar, Graničar. Cizinci: Cincar, Gursar č. Gusar, Madžar.

Mor. Slované: Kopaničář.

b) *-er, r:*

Rus. Cizinci: Vengr (u novějších, u Nestora Ugri mn., odtud jd. nepochybně Ugrin).

Pol. Cizinci: Węgier.

Čes. slc. Cizinci: Uher.

c) *-ir:*

Rus. Cizinci: Baškir.

d) *-or:*

Čes. Slované: Tábor. Cizinci: Bavor.

e) *-ur:*

Pol. Slované: Mazur.

Srb. Cizinci: Fremenur, Pandur (*slc.* Bandur).

Při formě *-ar* znamenati sluší rozdíl měkého a tvrdého *r*, kterýž v jednom a témže nářečí se zachovává, np. rus.

---

[5]) Náš Kosmas psal Zribin, t. Srbin, nikoli Zribenin, Srběnin. („Scelestus *Zribin* ille" 1. 31.) Tak ve všech starých pramenech.

Čuchar' (Finnus, srv. Čúch), Lopar' atd, naproti tomu Bolgar, Kafar atd.

33. Okončení -as, -es, -is.

Rus. Cizinci: Burtas, Čerkas, Merdas; Čeremis, Chvalis. *Bulh. srb.* Cizinci: Čerkes.

Ve dřevní době i tato jména přijímala v jd. čísle skončení mužských *-in:* Čerkasin.

34. Okončení -sk, -ský.

Čes. Slované: Berounští, Čáslavští, Jihlavští, Hradečtí, Chrudimští, Kadanští, Kolinští, Táborští, Žatečtí. Cizinci: Amalechitští, Amorejští, Arabští, Assyrští, Babylonští, Egyptští, Fenytští, Ferezejští, Filistinští, Galilejští, Gebuzejští, Gergerejští, Hettejští, Hevejští, Chaldejští, Chutejští, Idumejští, Judští, Izraelští, Kadmonetští, Kananejští, Kenitští, Kinisetští, Macedonští, Medští, Moabští, Partští, Perští (u Bratří, u Plácela Peršané), Samarští, Sydonští, Syrští, Trojanští, Tyrští.

Forma tato, jakž z uvedených příkladů patrno, hustěji ve množném nežli v jednotném čísle užívána, a nadto na samu češtinu obmezena jest, což tím více jest ku podivu poněvadž v jiných indoevropských jazycích panování její velmi jest rozsáhlé. Nalezáť se zajisté v jazyku celtickém, np. Scordisci, Taurisci atd. v latinském: Hetrusci, Tusci, Falisci, Volsci atd., ve staroněmeckém: Gannascus, Attaliscus, Aravisci, Narisci, Cherusci atd., *skand.* Gotneskr (gothicus), Saxneskr (saxonicus), Valneskr (Vallicus), i samo novější Deutsch povstalo ze starého Diutisk, Diotisk, Mensch z mennisco atd. V řečtině jména zdrobnělá pomocí -ίσκος se tvoří: νεανίσκος, οὐρανίσκος, στεφανίσκος, παιδίσκος. Ve slovančině, jakož i v litevčině, sloh *-sk* jest zakončení jmen přídavných dosti běžné, np. *cyr.* sloven'sk (slavicus), mur'sk č. murin'sk (aethiopicus) rim'sk (romanus), litov'sk (litvanicus), muž'sk atd, *lit.* lêtuviszk'as (litvanicus), rymioniszkas (romanus), dieviszkas (divinus) dieniszkas (diurnus) atd. Skončení *-ský, -ští* zastupuje v češtině místo staroslovanského *-anin*

-ane np. *rus.* Kyjevljane, Smolnjane, Dvinjane, *čes.* Kyjevští, Smolenští, Dvinští atd.

35. Okončení -aš, -oša, -yš.

a) *-aš:*

Rus. Cizinci: Čuvaš.

Srb. Cizinci: Gurbetaš (Zingarus nomadicus).

b) *-oša:*

Pol. Cizinci: Wołosza (Valachus).

c) *-yš:*

Rus. Pol. Cizinci: Latyš, Łotysz.

36. Okončení -ić, -išt, -ič, ic.

Rus. Slované: Bježiči, Bodriči, Boroviči, Dregoviči, Goryniči, Chotuniči, Kolomniči, Kostromiči, Kriviči, Mjestiči, Moskviči, Možaiči, Ljutiči, Nizoviči, Onipoloviči, Pleskoviči č. Pskoviči, Radimiči, Serpuchoviči, Tveriči, Ugliči č. Uliči, Vjatiči. Cizinci: Berendiči, Goguliči č. Voguliči, Jugriči. Vše ve mn. čísle; jd. číslo se nevyskýtá.

Bulh. Slované: Belišti, Dobriništi, Pravišti, Radovišti, Starčišti, Tajmišti, Vojevišti (v list. 1348), nyní obyčejněji v jd. čísle Belišt, Dobriništ, Pravišt, Radovišt, Starčišt, Tajmišt, zkaženě Belišta, Dobriništa atd. (Jména míst podle otcův čeledních.) Od Slovanův bulharských zakončení toto po vypuzení anebo potlačení Slovanův v Dacii, přejali Valachové, np. Vladimirešt, Dragomirešt, Tatomirešt, Dragoješt, Popešt, Srbešt, Župunešt, Bogdanešti, Mundrešti a přemnohá jiná místní jména na *-ešt, -ešti,* kterážto s *rus. -ič, -iči, čes.* a *pol. -ic, -ici* (nyní *-ice* mn. p.), *srb. ić, ići* se rovnají. [6])

Srb. Slované: Srbčići, Šokčići. Mimo to nesmírný počet místních jmen ve mn. č. Bjelotići, Bjelušići, Brajkovići,

---

[6]) Rozeznati sluši okončení *-ište, -išt,* np. Tirgovište, Tirgovišt, Pepelišt, od *-ešt, -ešti.* V onom *št* jsou zvukové prvotní, všem slovanským nářečím obecní (*čes.* Trhoviště, Popeliště); v tomto *št* jest pazvuk prvozvuku *t,* povstalý předsutím souhlásky *š* místo *změkčení* souhlasky *t.* Valachové zaměnili nadto hlásku *i* do *e*: Prodanešti m. Prodaništi, *rus.* Prodaniči, *srb.* Prodanči, *česk.* Prodanici, od obvyklého u Bulharův a Srbův mužského jména Prodan.

Brančići, Cr'nići, Dražinovići, Galovići, Grebanići, Kalenići, v jd. č. Bogalić, Budišić, Degurić, Desić, Dračić, Drobić, atd. Cizinci: Njemičići, Švabčići.

Stpol. stčes. Slované: Bodrici, Lutici, Olomutici. Sem náležejí téměř bezpočetná jména žup, měst a osad ve starém jazyku polském i českém koncující se ve mn. č. slohem *-ici:* Lubeševici, Lutomirici, Trebešici, Vojkovici, Gogolici, Kojatici, Vršovici, Budigostici, Netolici, Butovici atd.

Forma tato v oboru jazyka slovanského jest bez odporu nejrozšířenější. O ní znamenáme: *a)* Rozdíl mezi *rus. -ič, -iči, bulh. -išt, -išti, srb. -ić -ići, pol.* a *čes. -ic, -ici,* zakládá se na pravidelné změně původní souhlásky *t* v dotčených nářečích, np *rus.* peč, noč, moč, svječa, obračen, *cyr.* č. *bulh.* pešt, nošt, mošt, svješta, obrašten, *srb.* peć, noć, moć, svjeća, obraćen, *pol.* a *česk.* pec, noc, moc, swieca (*nčes.* svíce), obracen atd. *b)* Prvotný její význam jest pojití od otce a tudíž spolu zdrobnělost, np. *česk.* panic (pán), dědic (děd), šlechtic (lech), králevic (král), *rus.* otčič (heres, otec), djedič, korolevič, *cyr.* č. *bulh.* lvičišt (leunculus), djetišt, kozlišt, otročišt, osličišt (pullus asinae), grličišt (grlica), *srb.* gospodičić (domicellus, filius heri) kumić (kmotříček), gradić (hrádek, hradec), carević, vojevodić atd. *c)* Podle toho forma *-ič* č. *ic* jest původně *otečná* (patronymica), rovnající se řecké ίδης, ιάδης: Priamides, Peleides, Tantalides, Cecropides, Teucrides, Atreides, Telamoniades, a však spolu zastupující místo *rodové* (gentilis), příležité jménům osobním s významem domova čili vlasti, ve kterémžto ohledu ona i látkou svou souhlasí s řec. ίτης, άτης: Sybarites, Abderites, Spartiates, Aeginites, Epirotes atd. Z porovnání jazyka řeckého a z jiných důvodův spolu patrno, že *srb. -ić* nejstarší jest, z něhož všecky ostatní pazvuky *-ič, -išt, -ic* se vytvořily. Zdaliž *starorus.* Kostromitin, Moskvitin, Pskovitin, Tveritin ještě původní *t* zachovali, čili teprvé později změnou *ć* do *t* povstali (čehož příklady v jazyku slovanském neřídko se nalezají), na ten čas ještě rozhodnouti neumím. V jazyku německém otečná forma jest *-ing, -ling,* odkudž jména národní Asdingi, Thervingi, Othingi, Vithingi, Thuringi, čeledni Merovingi, Karolingi, též

-ung: Trutungi, Juthungi, Greuthungi, Harlungi atd. Jakož ve Slovanstvu nesmírný jest počet místních jmen končících se v *srb.* na *-ić, ići,* v *bulh.* na *išt, -išti,* v *pol.* a *čes.* druhdy na *-ici,* nyní na *-ice,* tak totéž platí o německých na *-ingen, -lingen.* [7]) *Staročes.* Lutomiřici, Lubeševici, Budigostici, Butovici atd. jest tedy původně a vlastně místo, kdež potomstvo Lutomira, Lubeše, Budihosta, Buty atd. sídlí. [8]) Národní pak jména *rus.* Ljutiči, Radimiči, Vjatiči, západoslovanská Bodrici čili Bedrici, Lutici atd., vyznamenávají potomstvo, čeleď, rodinu otce Bodra č. Bedra, Luty, Radima, Vjaty atd. *d*) Poněvadž ve slovančině dvě řecké formy, *otečná* (patronymica, *-ides, -iades*) a *rodová* (gentilis *-ites, -ates*), v jedno splývají, z té příčiny i jména skončujíci se na *-iči, -ici* nejen od *osob,* nýbrž i od *míst* a *sídel* tvořena jsou, np. *rus.* Bježiči, Chotuniči, Kolomniči, Kostromiči, Moskviči, Pleskoviči, Serpuchoviči, Tveriči, Nizoviči (t. synové čili rodáci měst Bježecka, Chotunu, Kolomny, Kostromy, Moskvy, Pleskova, Serpuchova, Tveru, země Nizu), což při odvozování a vysvětlování staroslovanských jmen nepřemožené překážky zavaluje. [9]) Nejednou zajisté naprosto není možné rozhodnouti, zdaliž některého národu jméno od čeledního otce čili od města odvozováno býti má, np. Krjeviči, slovou-li tak od otce Krivy, Krjevy, čili od prastarého města (ve Vilenské gubernii) Krjevy? K rozřešení takovýchto záhadek jiných příprav a pomůcek potřebí nad ty, kteréž nám pouhé zakončení jména poskytuje.

37. Okončení -at, -et.

a) *-at:*

Rus. Slované: Chrvat, Chorvat, mn. Chorvate, Chorvati.

---

[7]) Ve staroněm. mn. nom. bylo *-inga:* Alamundinga, Sigmaringa; novější *-ingen* povstalo z dat. zu Alamundingen, zu Sigmaringen. *Grimm's* D. Gramm. I. 349.

[8]) Rozdíl mezi ž. jd. *-ice:* a mn. *-ice:* Bohuslavice náležitě vytčen jest v pojednání o místních jmenách v Čas. mus. 1834, sv. IV. str. 394—419. Sledy původního muž. mn. *-ici* trvají ještě v dat. Bohuslavicům a soc. Bohuslavici.

[9]) V *rus.* nářečí Goryniči jsou rodáci č. obyvatelé hor, Mjestiči předměstí, Onipoloviči oné strany řeky (v Novohradě).

Bulh. Slované: Chrvat, Sakulat.
Srb. Slované: Hrvat, mn. Hrvati.
Chorv. Slované: Horvat.
Vind. Slované: Chorvat.
Stpol. Slované: Karvat.
Čes. Slované: Charvat, mn. Charvati.

b) *-et:*

Srb. Cizinci: Gurbet.

Forma řídká: porovnej hulvát a j. Jméno Chrvat a Sakulat ve starých pramenech přijímají v jd. čísle osobní koncovku *-in*: Chrvatin, Sakulatin.

38. Okončení -av, -ov, -va.

Bulh. Slované: Chunav.
Srb. Slované: Moskov.
Vind. Cizinci: Židov.
Rus. Cizinci: Litva (Litvanus).

39. Okončení -ez.

Rus. Cizinci: Obez, mn. Obezi.

Jakož národ, tak i jméno a forma jeho cizí jest, rozdílná od *slv.* vítěz, kněz atd.

40. Zvětšující a zmenšující formy.

Tato a sledující ženská jména uvozujeme zde jediné pro doplnění přítomného předmětu, při ohledání jejich formy a tvoření, příčinou krátkosti, nic dále se nezastavujíce.

a) *Zvětšující:*

Srb. Slované: Srbekanja, Srbénda. Cizinci: Turkešanja (m. i ž.), Švabetina.

Pol. Cizinci: Brandebura.

Slc. čes. Cizinci: Němčisko, Švabisko, Židisko.

b) *Zmenšující:*

Rus. Slované: Ljaško (u Nestora). Cizinci: Kalmyčenok, Židenok, Turčenok. Kalmyčata, Židenjata, Turčata (jediné ve mn. čísle).

Srb. Slované: Bačvanče, Bjeograče, Bugarče, Erče, Srbče, Šokče. Cizinci: Arapče, Arnauče, Ciganče, Cincarče, Čivuče, Latinče, Madžarče, Njemče, Švabče, Vlaše. V dověrném příhovoru a pěštěně: Bošnjo, Cigo, Cinco, Ero, Srbo, Vlaho. Pohrdlivě: Švabo. (Bečlija, Bosanlija, Budimlija, Vidinlija atd. jsou turecké formy od Srbův podnes zhusta užívané.)

Čes. Tábořе, Srbě, Srbátko (?). Cizinci: Turče, Židě.

C. *Ženská.*

41. Okončení -ica.

Srb. Slovanky: Kranjica, Srjemica, Šokica, Totica. Cizinky: Madžarica, Njemica, Švabica.

Vind. Slovanky: Chorvatica, Korošica, Krajnica. Cizinky: Švebica.

42. Okončení -ka.

Rus. Cizinky: Njemka, Židovka.

Srb. Slovanky: Bačvanka, Cetinka, Crnogorka, Donjozemka, Ercegovka, Gornjozemka, Jadranka, Mačvanka, Onastranka, Planinka, Pocerka, Pomoravka, Podunavka, Prekodrinka, Zagorka. Cizinky: Arapka, Arnautka, Gurbetka, Jermenka, Latinka.

Vind. Slovanky: Čechovka, Dobljanka, Dolanka, Dolénka, Gorénka, Gorjanka, Ižanka, Krajnka, Laknejanka, Litejanka, Medvodka, Pemka, Poljanka, Slovénka, Štajerka. Cizinky: Nemka, Samarejanka, Židovka.

Pol. Slovanky: Góralka, Huculka, Kaszubka, Kijaczka, Krakowjanka, Kujawianka, Morawianka, Moskiewka, Podgórzanka, Podolanka, Polka, Pomorka, Pomorzanka, Proszowianka, Rusinka, Skalmierzanka, Słowiaczka, Szlęzaczka, Szlązaczka, Wolyniaczka. Cizinky: Litewka, Litwinka, Łotewka, Multanka, Murzynka, Njemka, Prusaczka, Węgierka, Węgrzynka, Wołoszanka, Wołoszka.

Čes. slc. Slovanky: Češka, Moravka, Polačka, Polka, Pražka, Pražačka, Pražanka, Slezačka, Slezanka (Mor.), Slovačka, Slovanka, Slovenka. Cizinky: Bavorka, Rakušanka, Římanka, Uherka, Uhřinka (slc.), Vlaška, Valaška, Židovka.

43. Okončení -yni, -ynja.

Rus. Slovanky: Sechyni (u Nestora). Cizinky: Bolgaryni, Grekyni, Egiptjanyni, Samarjanyni.

Srb. Slovanky: Bošnjakinja, Mitrovkinja, Osječkinja, Požežkinja, Rackinja, Srbkinja, Srjemkinja, Šijakinja, Zemunkinja. Cizinky: Fruginja, Grkinja, Madžarkinja, Misirkinja (Aegyptia), Rimljaninja, Ugrinja, Vlahinja.

Vind. Slovanky: Čechinja, Koroškinja, Poljakenja, Rusenja, Perbinja, Štajarkinja č. Štajerkinja. Cizinky: Francozenja, Grekenja, Nemkinja, Turkenja č. Turkinja. (Všude *e* temné, u prostřed mezi *e* a *i*.)

Pol. Cizinky: Niemkini i Niemkinia.

Česk. Cizinky: Němkyně, Turkyně.

44. Okončení -oša, -uša.

Vind. Slovanky: Koroša.

Srb. Slovanky: Bošnjakuša Cizinky: Turkuša, Vlahuša.

Sestavivše hojný počet národních a čeledních jmen, v jazyku slovanském druhdy i nyní běžných, podle hlavních jejich forem ke snadnému přehlednutí, dohromady, končíme tuto svou započatou, nikoli však dovršenou práci některými závěrnými úvahami a poznamenáními.

1) Přehled tento jmen sám v sobě a beze všeho dalšího dovozování dostatečné důkazy toho podává, že jazyk náš ohledem na *bohatství, vzornou článkovitost, ústrojitost a důslednost ve tvoření jmen těchto* daleko nad jiné indoevropejské jazyky předčí. I jest tedy dvojitá povinnost spisovatelův českoslovanských, šetřiti a hájiti této přednosti jazyka svého, jmenovitě též i mírným, opatrným obnovováním forem méně známých, zastaralých, zvláště proto, poněvadž od té doby, co národ náš osudným během svého bytování sám tvořiti přestal a zbohacování řeči úkolem několika málo ochotníkův se stalo, jazyk náš i v tomto, jakož v nejednom jiném ohledu, patrně zakrsávati počíná.

2) Že při té takové hojnosti a rozmanitosti forem vesměs nemnoho *jmen složených* se vyskýtá, věc jest přirozená.

Snadné a hojné skládání slov v každém jazyku důkazem jest obmezeného, skrovného počtu tvořících slohů a forem. Mimo již nahoře vytčené předložky: *medju*, *medji* (*mezi*), *ob*, *pa*, *po*, *pod*, *pred*, *preko*, *pri*, *raz*, *za*, namítá se slůvko *on* v *srb*. Onostranac, *rus*. Onipolovići (t. Onostranci, s oné strany řeky bydlící, od slova pol, t. půle). Že druhdy ještě i některé jiné předložky v užívání byly, níženi uvidíme.

3) Kterak by přítomné sbírky při vyšetřování a rozbírání jmen starých použiti se mělo, vysvětlíme dvojím příkladem. V letopisech Nestorových připomíná se zhusta národ slovanský, jehož jméno v rukopisech rozličně psáno: *Uliči*, *Uluči*, *Ugliči*, *Suliči*. Někteří vykladači slyšeli to na obyvatele řeky Ugly, jenž nyní Erel, Orel slove; Karamzin, přijav čtení Suliči za pravé, obrátil jméno to k řece Sule: obojí bez kusa důvodu a naodpor jasné výpovědi Nestorově, stavícího lid tento do jiného, odtud vzdáleného okolí. Přehled národních jmen nás s jistotou o tom přesvědčuje, že *otečná* a *rodová* forma *-iči* (č. 36) nikdy se jmény řek se nepojí, kterýmžto formy *-anin*, *-ec* přístojí (srv. č. 18. 30.) Na Sule, podle letopisův ruských, obývali *Posuljane*, oddíl Severanův. Mimo to čtení Suliči na hrubém omylu spoléhá, jelikož ve propovědi: a (Oleg) Suliči i Tjeverci imjaše rať [10]), sloh *s* jestiť předložka, již ode jména Uliči odděliti dlužno: Oleg s Uliči a Tjeverci měl válku. Povážíme-li, že starší Nestora zeměpisné zápisky Mnichovské vyčítají mezi národy, slovanskými na Rusi národ *Unlizi*, že Konstantin Porfyrogeneta v téže straně městí slovanské *Ultini*, a že nedaleko odtud, kdež Nestor Uliče připomíná, v sousedství Drevlanů a Tjeverců, až posud trvá osada *Uluči*, zachovavší nám prastaré národu jméno, již nebudeme pochybovati, že lid ten skutečně sloul *Uliči*, a prvotních jeho sídel snáze se domakáme Ve formě *Uluči* jest *u* pazvuk místo prvozvuku *i*; tak říkají Rusové *birjuč* m. *biřič*, česk. *biřic*, tak i v německém jazyku oboje *-ing* i *-ung* se užívá. Ve formě *Ugliči* jest *g* přísuvka, ve staroslovančině dosti zhusta před *l*

---

[10]) Nestor vyd. Timkovského str. 15. (srv. str. 7, kdež Uliči.)

se vyskýtající np. *negli* m. *ne-li* Druhým příkladem nám buďtež tak řečení *Circipani* č *Cerecepani*, mučírna vykladačův. Jméno jejich v letopisech germanských, v listinách císařův německých, u Adama Bremenského, Helmolda a jiných rozličně se píše. *Cerecepani*, *Circipani*, *Zerecezpani*, *Zcirizspani* atd.; v tom však všickni svědkové se srovnávají, žeť oni byli větev mohutných Luticův a že bydleli na řece Panis, Peanis, Penus, nyní Peene jmenované. Řeka Pěna, pol. Piana, na Rusi, v Polště a jinde ve Slovanech se nachází: z čehož slovanskost jména toho dosti jasně vysvitá. Jest tedy jméno to složené ze jména řeky a z jiného nějakého slova. Přehled jmen národních nám na ruku dává, že jména řek obyčejně s předložkami: *mezi*, *ob*, *pa*, *pod*, *před*, *překo*, *při*, *roz* a *za* se pojí; ale z těchto zde žádná se nehodí. Nahlédneme-li však hlouběji do skladu jazyka slovanského, nalezneme předložku *cyr.* č. *stbulh.* črez, črjez, *rus.* čerez, *vind.* čez, črez, črjez, *slc.* čež, črez (t. přes, per č. trans); načež v porouchaném tom jménu bez rozpaku poznáme *slv.* Čerezpěňané, Čerezpěnci. Potřebuje-li výklad ten ještě dalšího stvrzení, poskytnou nám je polohopisná a místní jména, np. *vind.* Čez-Soča, osada na řece Soči (Sontius, vlas. Isonzo), v okolí Gorickém, a j. Podobně užívá se v nářečí srbském a chorvatském předložka *preko*: Prekodrinec, Prekosavec atd., v jazyku pak latinském *trans*: Transpadanus, Transrhenanus, Transalbianus. Podle tohoto návodu jest naděje, že i jiná prastará, od cizinských spisovatelů zkažená jména pomalu vysvětliti nám se podaří.

O tvoření slov zdvojováním kořene.

(Čas. Č. Mus. 1846).

V jazyku slovanském, jakož vůbec ve všech indoevropejských, vnikneme-li pilným a střízlivým rozborem slov do skladu jeho hloub, nalezáme ve slovech něco většího rozsahu a rozeznanlivého útvaru dvě veskrz rozdílné částky; jednu, kteráž v též, buď naskrze nezměněné, buď poněkud přejinačené spůsobě v menším nebo větším počtu příbuzných slov, co jádro jejich, na němž hlavně ponětí lpí, se vyskýtá, tuto jmenujeme *kořenem* slova *(radix)*; jinou, která k onéno zevnitř a sice od zadu přistupujíc, pouze k vyznačení potahy ponětí čili postavení jeho do určité kategorie myšlení a mluvení slouží, a tuto nazýváme *zvukem* čili *slohem odvodicím* i *skloňujícím*, samo pak to určování a odlikování ponětí pomocí těch takových zvukův *odvození* a *skloňování* *(formatio, flexio)*; ku př. ve slovech *duji, duch, duchovníkův, duchovenství, dýchati, dýchavičností, dychtěti, dyšným i, duše, dušice, dušenka, duševného, dušenství, dusiti* a t. d. slabika *du-* čili *dy-* ke kořenu, ostatní pak všecky k odvození a skloňování náležejí. [1])

Důmyslným vyšetřováním starších i novějších mluvozpytcův dostatečně dokázáno jest, že odvození a ohybování jest jen zvláštní způsob ústrojného skládání slov, t. že všecky ty přírostky, přístavky a přísuvky, ježto nyní, odtrhnou-li se od kořene, pouhé zvukoplodné a smyslu prázné zlomky býti se vidí, prvotně a původně byly slova, rovněž o sobě užívaná a svůj zvláštní význam mající, kteráž však ustavičným jich přibíráním k rozličným kořenům, k určování a od-

---

[1]) O tvoření a skloňování slov *vnitřním měněním kořene* zúmyslně zde zamlčeno, ježto to ku předležícímu předmětu nevyhnutedlně nenáleží.

likování ponětí v těchto zavřeného, vedle těchto o svou neodvislost a samostatnost přišla. V důkladném a zdařilém oddělování zvukův odvodicích od kořenův záleží hlavní práce slovozpytcova (etymologova): než poněvadž jednak kořeny samé během času v podstatě své mnohým, začasté naprosto nevystižným proměnám podrobeny jsou, jednak veliká částka odvodicích zvukův, při vši snaze skumatelův, co do původu a prvotního významu svého vždy temná zůstává, patrno jest, že těch slov, u nichž naskrze nelze udati, kde kořen přestává a odvodicí zvuk nastupuje, v každém, zvláště starém jazyku nemalý počet býti musí, a že tudy ani nejdůmyslnější a nejučenější slovozpytci původu a souvislosti všech slov toho neb onoho jazyka dostatečně vysvětliti nemohou Tak ku př. každému jest ovšem snadno se domysliti, že slova jako skr. *ru*, *rav*, slv. *revą*, *revati*, čes. *řvu*, *řváti*, lat. *rugio*, skr *rud*, lat. *rudo*, slv. *ryd*, *rydati* (plorare); aneb lat. *sero*, *sevi*, *semen*, něm. *säen*, *Same*, slv. *sěją*, *sějati*, *sěmę*, srb. *suti*, *prosuti*, čes. *sutý* (t. sypaný), řec. σπείρω, σπέρμα, lat *sipo* v *dis-sipo*, slv. *sypati;* aneb skr. *lû*, lat. *ruo* v *eruo*, *diruo*, slv. *ryją*, *ryti*, *runo* (vellus), skr. *lup*, lat. *rumpo*, *rupes*, slv. *rypają*, *rypati*, *rupa* (fovea), pol. *rupić* (vellicare), *rup'* (vermina) atd. mezi sebou souvisí (v posledních skr. *l* místo *r* jiných jazykův), než co v nich vlastně kořen a co zvuk odvodicí čili kam souhlásky *d* a *p* ve formách *rud*, *ryd*, *rydati*, σπείρω, *sipo*, *sypati*, *lup*, *rumpo*, *rypati* atd. náleží, ke kořenu-li čili k odvození, toť již nelze tak snadno, jak by se mnohému na první pohled zdálo, s dokonalou jistotou rozhodnouti.

Po boku tohoto vůbec známého a ve všech mluvnicích i jiných jazykozpytných knihách mnohonásobně objasňovaného tvoření slov pomocí přírostkův, s kořenem se ústrojně v jeden nerozdílný celek slučujících, stojí jiné, teď řídčeji se vyskýtající a proto pozornost skoumatelův obyčejně méně na se obracející, totiž to, když slovo opětováním kořene se tvoří, což *zdvojováním (reduplicatio, geminatio)* slove. O tomto tedy nyní zde na krátce jednáno budiž. Původ a počátek tohoto plození nových slov sáhá jistě do nejstarší doby a takořka zárodku jednoho každého jazyka: neboť čím samorostlejší,

t. čím bližší přírody jestiť jazyk a čím dále při zpytování vzdělaných jazykův v čase nazpět do šeré minulosti postupujeme, tím hustěji se nám úkaz tento, t. zdvojování kořenův, namítá.

Již v novějších jazycích pozorujeme, že v živém, pěštěném, hravém mluvení, jakoby ve stavu omlazenosti ducha a navrácení se do času dětinství, zdvojováním prostých slov rozličná nová povstávají, o jejichž složitosti nižádné pochyby býti nemůže, na př. něm. *wirrwarr*, *klingklang*, *singsang*, *mischmasch*, *ripsraps*, *zickzack;* franc. *criccrac* (sonus ruptae rei), *bonbon* (bellaria), *joujou* (crepundia); angl. *flimflam* (puerilia, ineptiae). Podobně nacházíme i v indoevropejských jazycích již ve starší době slova sama s sebou názorně a očitě složená, na př. lat. *sese*, *memet*, sněm. *selpselpo* (ipse), střněm. *wiltwilde* (ferus) a t. d. Co se zde v jistých okolnostech takořka před očima našima dálo a děje, to že i v nejstarší době, v samém zárodku jazykův indoevropejské třídy, v týchž okolnostech rovně tak se dálo, právem domýšleti se můžeme; neboť, jakož v běhu jiných věcí v přírodě a lidském bytování nic nebývá osamělého, jednotného, nahodilého, nesouvislého, nového, tak ani zde: všecko jest nekonečné pásmo souvislého, ústrojného rozvíjení téže samočinnosti nestižného, nižádnou myšlénkou neobsáhlého ducha. Čemuž aby dokonaleji porozuměno býti mohlo, potřebí několika slovy dotknouti se samého původu a vzniku slov řeči lidské.

Pilný rozbor slov vede téměř ve všech jazycích (ani semitských, dle nejnovějšího skoumání, nevynímajíc) k *jednoslabičným kořenům:* jestli pak kde v jednotlivých případnostech opak toho vyskytati se zdá, toť ještě není dostatečným důkazem původní mnohoslabičnosti kořenův. Uvažujeme-li věc tu pouze z přemyslu, nevidí se býti chybeno, přijmeme-li za pravé, že původně každé ponětí jenom jednou slabikou označeno bylo. Ponětí ve tvoření jazyka jest dojem předmětem buďto zevnitřním anebo vnitřním na člověka učiněný, a živostí tohoto dojmu vylouzený z prsou zvuk jestiť slovo. Na této cestě není snadné, aby jedním dojmem dva zvukové na svět vyvedeni byli. Nebo kdyby dva zvukové neprostředně jeden po druhém povstali, jižby o dvojím z téhož předmětu

pocházejícímu dojmu svědčili a působili v samém zniku slovo složené. Toto skutečně shledáváme ve všech jazycích, nade všecko pak v nevzdělaných, v onom nahoře dotčeném *zdvojování*. Zdeť každý z opětovaných zvukův vyráží celý předmět; než opětováním přistupuje k výrazu nové, zvláštní od ličenství, buďto pouhé sesílení, co znamení větší živosti dojmu, buďto význam opakování se anebo trvání předmětu, buď něco tomu podobného.

Zdvojování jest tedy buď skutečné a úplné, buď aspoň částečné a naznamenané opětování kořenné slabiky, spojené s odličením významu jejího, n. př. řeck. ἀγ-αγ-εῖν, lat. *te-tend-i*. Tomuto vysvětlení původu a počátku zdvojování kořenův nasvědčuje bedlivé porovnání tím spůsobem tvořených slov v rozličných jazycích, z něhož jasně vysvitá, že ty takové formy nejsou pouhá hra přírody aneb slepá náhoda, nýbrž žeť ony v samé povaze předmětův a v zákonnosti mysli lidské svůj výklad nalezají. [2]) Vyznačuje pak se jimi nejvíce opakování, máchání a míchání, zmítání a kolotání předmětův, skupení a hromadění, sesílení a zvýšení, důraz a váha, trvání času, jmenovitě v časování sloves minulý čas, též velmi často vlastnost předmětu, odkudž husté jich užívání v samorostlých, nevzdělaných jazycích při tvoření přídavných a povstalých z těchto samostatných jmen; nebo u vlastnosti to nejvíc v oči bije, že se nikoli co jednotné obmezené tělo, nýbrž co plocha všudy v témž prostoru před myslí jeví. Což vše z příkladův, jež uvedeme, světleji poznáno býti může.

Slova zdvojováním tvořená vztahující se ke zvukům, na př. řec. ὀλολύζειν (ululare), βορβορύζειν (strepere, de intestinis), κιχλίζειν, καγχάζειν (cachinnari), ἀλαλάζειν (clamorem bellicum edere), βαβράζειν (stridere), μορμύρειν (murmurare), κορκορύγειν (strepere, de ventre); lat. *susurrus* (srv. skr. koř. *svar*), *tintinnabulum*, *gingrire*, *zinzitare*, *zinzibulare*, *cucurire*,

---

[2]) Totéž platí o písmenech. Opakování posledního písmene v latinských skracováních jest, jakž vědomo, přirozený symbol mnohosti; Čiňané, dle Timkovského, označují v písmě les zdvojováním znaku stromu, a ztrojováním hustý les.

trutissare (srv. prosté trissare), *baubare, cucubare, murmur, ululare, turtur, cuculus, cicada, upupa;* skr. *kankana* (tintinnabulum, nola), *kinkini* (cigulum e nolis), *dundubhi* (tympanum), kopt. *kemkem* (tympanum) atd.; k světlu a lesku: řec. μαρμαίρειν (rutilare), παμφαίνειν (splendere), lat *cicindela* (candere) atd.; k pohybování, máchání a míchání, zmítání a kolotání, třesení, poskakování atd. řec. παιπάλλειν (quatere), τετρεμαίνειν (titubare), καρκαίρειν (tremere; saltare), γαργαίρειν (plenum esse), ἑλελίζειν (torquere), λαῖλαψ (turbo), μαιμάσσειν (vehementer cupere, palpitare), γαγγαλίζειν (titillare), τετραίνειν, τιτράνειν (perforare); lat. *titubare, titillare;* skr. *dardura* (rana, od koř. *dru,* currere, jakoby skok skok, zajisté malebně a uhodně, s ohledem na pravidelné, odměřené skákání zvířátka, srv. naše *skokan,* t. žába) atd.

Mnohem častější a ráznější jest zdvojování, anobrž někdy i ztrojování kořene a kmene při tvoření slov v jazycích méně vzdělaných, jmenovitě v polyneských, spojené s označováním subtilných, často i grammatických rozdílův: než z těchto pro krátkost zde jen některé doklady stůjte. Tak povstalo n. př. v jazyku tahitském *rairai* z *rai* (rarus), *rarahi* z *rahi* (magnus), *paraparau* z *parau* (loqui), *ninaninau* (crebro interrogare) z *ninau* (interrogare), *opanipani* z *opani* (claudere); v tongském *manumanu* z *manu* (dolor), *nonofo* z *nofo* (habitare), *bibiko* z *biko* (obliquus); v novoselandském *vakavaka* z *vaka* (scapha), *kurakura* z *kura* (ruber); v havajském *loloa* i *lololoa* (valde longus) z *loa* (longus), *laalaau* (frutex, herba) z *laau* (arbor) atd.

V sankritském, koptickém a semitských jazycích velmi obyčejné jest zdvojování ve tvoření desiderativných a intensivných forem u sloves. Majíť i armenský a perský jazyk slova podobně, t. opakováním kořene za příčinou většího důrazu, tvořená, n. př. arm. *kuenakuen,* pers. *gunagun* (varius, versicolor).

Nejhustěji však se vyskýtá zdvojování kořene v tvoření minulého času v jazyku sankritském, zendském, řeckém, latinském, gothském a některých jiných téže indoevropejské třídy, n. p. skr. *mard* (confringere) *mamarda* (fregi), *bandh*

(ligare) *babandha* (ligavi), *tap* (ardere) *tatâpa* (arsi), *tras* (timere) *tatrâsa* (timui), *svap* (dormire) *suśvâpa* (dormivi), *tud* (verberare) *tutôda* (verberavi); řec. πέμπω (mitto) πέπομφα (misi), δέρκω (video) δέδορκα (vidi; lat. *mordeo momordi, spondeo spopondi, tondeo totondi, curro cucurri, tango tetigi, pungo pupugi*; goth. *salta* (salio) *sáisalt* (salii), *halda* (pasco) *háihald* (pavi), *valda* (imperio) *váivald* (imperavi), *máita* (abscindo) *máimait* (abscidi, srv. slv. *měta*, řezka, nota, odkud *mětelnik*, notarius, v starých zákonech ruských), *grêta* (ploro) *gáigrôt* (ploravi) atd. Zdvojování kořene mohlo lidem velmi snadno a přirozeně co symbol minulosti na mysli a v ústech tanouti; neboť vypravování zběhlostí a událostí sahá do minulosti, vynáší to, což zmizelo, na jevo, a tím samým je opětuje a jakoby *zdvojuje.* V tomto ohledu pozoru hodno jest, že sloveso μιμνήσκεσθαι, že sama mohutnost zpřítomnění, zachování a opětování pojetí *memoria (memor,* srv. skr. kořen *smri)* zdvojováním se vyznamenává.

Toto zdvojování přešlo v některých starších indo-evropejských jazycích, jmenovitě v sankritském a řeckém, i do samého přítomného času ve formách, jako skr. *dadhâmi* (do), řec. δίδωμι, čili v tak nazvané (archaické) řecké konjugaci na -μι. Ve staroslovanštině zachovalo se jediné podobně tvořené sloveso *dam'* m. *dadm'*, odkudž slv. *dadoch*, sčes. *dadech* (dedi), čes. *dadí* (dají, dant, dabunt), *dada* (daje, dans) atd.

Z rozličných posavad uvedených příkladův patrno, že při tvoření a odvádění slov pomocí zdvojování kořene celý pouhý kořen neboli kmen, beze vší proměny, pořídku dvakrát vedle sebe se klade, n. př. tah. *rairai* (rarus), lat. *turtur, murmur, sese* atd.; nýbrž že nejčastěji buď na prvním, buď na druhém místě nějakou proměnu na se přijímá, a sice nejobyčejněji na prvním, jednak skracováním a přehlasováním samohlásek, jednak přetvořováním a odvrhováním souhlásek, na př. skr. *pupûra* (implevi) od *pûr* (impleo), *babandha* (ligavi) od *bandh* (ligo), *čakranda* (flevi) od *krand* (fleo), *čikśipa* (projeci) od *kśip* (projicio), *suśvâpa* (dormivi) od *svap* (dormio) řec. γέγραφα (scripsi) od γράφω (scribo), πέπομφα (misi) od

πέμπω (mitto), lat *momordi* od *mordeo*, *tutudi* od *tundo*, *cucurri* od *curro* atd. Na druhém místě se kořen obyčejně v celejší a čistější své formě zachoval; pročež nachází-li se kde kusý, jest to pozdější zakrsání, pošlé z odvrhování koncovek, ve všech jazycích, zvláště slovanském, obyčejného.

Takovýto, téměř ve všech blíže známých a lépe vyskoumaných, nade všecko pak v indoevropejských jazycích tak velmi rozšířený a do samého ústrojí jazyka tak hluboce vkořeněný úkaz nemůže, podle povahy věci, býti jazyku slovanskému naprosto cizí a v něm nevídaný. V samém skutku přihlídneme-li blíže buďto k obecné mluvě rozličných národův slovanských, buďto k literárním, zvláště básnickým plodům jejich, všudy se nám vyskytnou slova, patrný ráz podobného původu na sobě nesoucí, n. př. čes. *toto*, sčes. *tet* (jako rus. *etot*), *ses* m. *s* (cum), *žež* m. *že* (ut), mrus. a brus. *onon* (ὁ δεῖνα, slv. onsica, slk. oný), blh. *sos* m. *s* (cum), *kach* m. *kak* a to m. *k* (ad, obyčejněji však k-am), *vov* m. *v* (in), a známé ve všech slovanských nářečích zdvojování předslovce *pra-*, ssrb. *prě-*, k označování vzdálenějších stupňův pokrevnosti: *prapraděd* (atavus), *prapravnuk* (abnepos). Někdy i celé větší nebo menší kmeny a formálně oddělená slova neprostředně po sobě se kladou a s důrazem opětují, n. př. čes. *kolkol*, *jižjiž*, *velevele*, *blížeblíž*, *rázrázem* (v Rukopise Královdvorkém), bulh. *samsamiček* t. sám, *menimi* t. mně, slk. *konec koncem*, ill. *na kon konca* (postremo), pol. *idą a idą* (continuo eunt), *ciska a ciska* (perpetuo projicit) atd. [3])

Majíce takovéto jasné a nepodezřelé příklady z přirozeného jazyka našeho před očima, směleji již přistoupiti můžeme k rozboru jiných starších slov, při nichž zdvojování kořene neleží sice tak, jako při těchto, naze a makavě na

---

[3]) Ve slovech z rozdílných kmenův složených hlubším pátráním někdy též zdvojování aspoň poněti (srv. něm. Diebstal) stopovati lze, na př. slv. *grajvran* (corvus), nepochybně ze slv. *grają*, dluž *gronić*, čes. *hranouti*, odkudž *hrana* (garrio, loquor, sono), srv slv. ptič *graj* (vox avium), a ze slv. *vrą*, *vrati* (totéž), odkudž *skovran* (alauda, skřivan) a *vrač* (medicus, vlastně incantator, zažehnavač, jako *balij* od *bają*, *vlchev* od *vlsną*, balbutio a t. d.) Možná však i to, že *grati* a *vrati* jsou souřadné formy téhož kořene; neboť vzájemná obměna souhlásek *g* a *v* jest ústrojná a pravidelna.

bíledni, však nicméně při zdravém a nepředpojatém věci uvážení nemůže v pochybnost bráno býti. Poněvadž pak nám zde více na obrácení pozornosti k tomuto předmětu, nežli na úplném jeho vyčerpání a všestranném vysvětlení záleží, uvedeme zde jen některé, naspěch sebrané příklady, ostatek jiným skumatelům pozůstavujíce.

K takovýmto, zdvojením kořene povstalým slovům ve slovanštině počítáme: pol. *bąbel*, spol. *bąbol*, čes. *bublina*, řec. πομφόλυξ, lat. *bulla*, v kterémžto posledním pouhý kořen bez zdvojení se zachoval. — pol. *bęben*, čes. *buben* (tympanum); skr. kankana (tintinnabulum), též skr. dundubhi (tympanum). — čes. *bláboliti*, pol. s proměnou tupé retní v ostrou *plaplać* i *paplać*, čes. též *blebotati*, *bleptati*, *breptati*, ill. *blabositi* i *brbositi* atd. (balbutire). Jednoduchý kmen nacházíme v lat. *balare* a v rus. *boltať* (blaterare, effutire); než kořen *be-* dlužno stopovati ještě v jednodušších slovích, n. př. v čes. *bečeti* atd. — sčes. *boboň*, *boboněk* (nyní *poboněk*). slk. mor. *bobák*, *bubák* (terriculamentum); koř. *báti se*, odkudž sčes. *boniti* (terrere). — slk. *bobula* (bacca), srb. *bubuljica* (pupula); téhož kořene s čes. *boule*, sčes. *búla*, něm. *Beule* (tuber). — čes. kor. *čača* (crepundia) s odvozenými *čačaný* (bellus), *čačati se* (nugas agere), rus. *čečenja* (fiflena), *čečeniť se* (comere se) atd. — rus. *čečeť* (fringilla linaria), čes. *čečetka*, pol. *čečotka*. — čes. *dada*, *dadí* (dans, dant) atd., pozůstatek zdvojující formy časování od prostého kořene *da*, jakž nahoře podotčeno. — čes. *dadám* (dormire, de infantibus), bez pochyby pěštěná forma z *dřímám* (dormire). — čes. *dudy* (tibia utricularis), od koř. *duju*. — čes. mor. slk. *ǵáǵati*, *ǵáǵotati* (gingrire, gackern), pol. gęga (anser). — chrv. *gergrati* (gargarizare, γαργαρίζειν). — pol. *gžegžolka*, srus. *zegzica*, čes. *žežhule* (cuculus); srv. *kukačka*. — čes. *hlahol* (sonitus), slv. *glagol* (vox); srv. *hlas* (vox) a sněm. *gall* (sonus vehemens) v Nachti-*gall* (luscinia), See-*gall* (larus), *gällen*, *gellen* (ejulare; tinnire), Hall, hallen, lat. *gallus*, *gallina* (slv. srb. pětel, od pěju, pěti) atd., v nichž prostý kořen. — chrv. *hahuljam* (langueo, *h* = čes. *ch*); srv. ill. *huljati se* (diffic. incedere, serpere). — čes. *chlácholím* (mulceo, sedo, sopio): koř. *chel*, odkudž i *chla-d*, tedy vlastně

chladiti (prudkého, ohnivého, vášnivého), něm. *kühlen*. — čes. *chechotati, chochotati, chechtati, chochtati se*, pol. *chechotać się*, rus. *chochotať sja*, mrus. *chlechoču sja*, s přisutým *l*, lat. *cachinnor*, řec. καγχάζειν, καχάζειν; prostý kořen se v citoslovci: *cha! cha!* (t. výrazu smějícího se) zachoval: odtud nepochybně *ochechule* (siren). — rus. *chichikať*, pol. hluž. *chychotać się*, (cachinnari); a vedle toho rus. *chikať*, bez zdvojení, od kořene v citoslovci *chi!* trvajícího: souřadná to forma (paronymum) hořejšího slova. — čes. *chochol* (apex, summitas, crista), chrv. *huhor* (crista). — čes. *koukol*, pol. *kąkol*, rus. *kukoľ* (agrostemma githago); srv. maď. *konkoly*, což s polským nosovým zvukem souhlasí. — slk. *kodkodákat*, kor. *kokkodakam*, *kk* spodobněním místo *dk* (gracillare, de gallina); prosté slovo v čes. *kdákati*, pol. *gdakać*, rus. *kudachtať*. — rus. *kolokol* (campana); srv. arab. *djuldjul*, pers. *djèlâdjil*, něm. *Glocke*, kteréžto poslední vede ke kořenu *gal*, tak že *glagol* a *kolokol* jsou slova původem sobě příbuzná. — slv. *kokorav*, chrv. *kukurjav* (crispus); lat. *cincinnus*, tolikéž zdvojením kořene utvořené. — čes. *krákorám* (gracillo, glocio de gallina); srv. něm. *gurren*, v němž prostý kmen. — slk. *kukuk*, čes. *kukačka*, ill. *kukuvěk*, chrv. *kukuvača* (cuculus); čistý, nezdvojený kořen zachován ve slově chrv. *zlo-gu-k* (vates malorum, Unglücksprophet). — chrv. *kukurikam* slk. *kikirikám*, rus. *kukorekaju*, pol. *kokorykać*; čes. něco pozměněně *kokrhám* (cucurio); odtud slv. *kokeš, kokoš, kokot* (gallus, gallina). — ill. *kukuvika* (lanius strix, dle Micalie); prostý kořen ucelel v česk. slk. *kuvík*, něco pozměněně čes. *ťuhýk*, slk. *čuvík*. — chrv. *lalati, lalam*, čes. *lalotám* (lallare, řec. λαλεῖν, něm. lallen); čes. *lalok* (palear); čes. *lala* (pupa); vše zdvojením z kořene *la*. — čes. *lelek* (caprimulgus Europ.); srb. *lelekati* (ululare, wehklagen): pták nepochybně od smutného, vrčivého hlasu, jejž vydává, tak nazvaný. — rus. *lelět* (mollire alqm., verzärteln). — chrv. ill. *ljuljam, leljam, lelujam, leljukam, lelekam* (agitare, quassare); rus. *ljuljukať* (sopire, něm. einlullen; srv. rus. citoslovce *lju! lju!* hlas chův dětí uspávajících). — rus. (obecné) *lyly* mn. č. (fraus). — čes. *máma* (mater). — ill. *marmoriti*, kor. *mermrati*, slk. *mrmrati*, pol. *marmotać*, lat.

murmurare, něm. *murmeln*; prostý kmen trvá v prodloužené formě rus. *murčať*, pol. *markotać*, něm. *murren*. — mrus. *momoču* (balbutio), *momot* (balbus); srv. lat. *mutus*, řec μύω. — *njanja* (nutrix). — mor. *paprati*, pol. *papřać*, *papřyć*, slk. *babrať*, kor. *berbati*, pol. *babrać*, *babłać* (suffodere, perquirere; sordes tractare); srv. čes. *piplati*, mor. *piprati* (palpare); prostý kmen snad v čes. *párati se* (scalpero, perquirere, stöbern, trödeln). — chrv. *perper*, čes. *pepř*, lat. *piper*, pers. *pelpel*, *pilpil*; slovo původu ovšem cizího, než pro zachované v nářečí chorvatském zdvojení důležité: v čes. *perný*, *perník* forma prostá. — čes. *plápol* (flamma); kořen v časoslově slv. *plają*, *plati*, *poléją*, *poléti* (ardere), *palją*, *paliti* (urere): i slovo *popel*, sslv. *pepel* (cinis) podobněji povstalo zdvojením, nežli složením s předslovcem *po*; nebo toto pokudž mně vědomo, nikdy se v *pe* nepřehlasuje. — chrv. *plepelica*, slk. *prepelica* pol. *přepiora*, *přepieřyca*, čes. *křepelka*, s proměnou *p* v *k* (coturnix). — čes. *prapor*, *praporec*, pol. *propořec* (vexillum): nejpodobněji od slv. *parją*, *pariti* (volare), odkud *pero* (penna), *notopyr* č. *netopyr* (vespertilio, νυκτερίς, nottola, z *noť* = *noc* a *pyr*, srv. mrus. *pyrcati*, volitare) atd. — ill. chrv. *praprat*, *preprut*, kor. *praprot*, rus. *paporoť*, čes. *kapraď*, změnou *p* v *k* (polypodium filix); srv. něm. *Farn*kraut, řec. πτέρις, v nichž prostý kmen zachován se býti zdá. — čes. *rarach*, kor. *rarašk* (daemon); srov. *rachot*, *hroch* (strepitus) atd., tak žeby původně a vlastně skoro to vyznamenávalo tolik co něm. Poltergeist. — ill. *rarakati se* (altercari); zdvojení vysvitá z porovnání slova slk. *rákoš* slv. a pol. *rokoš*, srus. *ragoza*, *rogoza* (tumultus, seditio; comitia.) — pol. *rarog*, čes. *raroh*, někdy polab. i *rereg* (falco buteo, f. cyanopus.) — čes. *ssu*, slv. *sъsą*, *ssati*, slk. blh. *cycám* (sugo, saugen), slv. *sъsьcь*, čes. *cecek*, blh. *cycy* mn. č. (ubera) atd.; není-li lat. *su-men* skrácené ze *su-gi-men*, vězelby v něm prostý kořen, jako v *se-men*, srv. *sě-jati*. — rus. *taratoriť*, slk. *trátoriť* (garrire, blaterare), slk. *trátora* (garritus, nugae): prosté *tárať* u Slováků znamená totéž. — čes. *táta* (pater). — pol *tętent* i *tęten*, mrus. *tutno* (strepitus pedum, Trampeln); slv. *tątno* (tonitru), *tątnanije* (tinnitus); srv. lat. *tintinnabulum*, rovněž zdvojením kořene tvořené, a prosté *tin-*

nio, *tono*, řec. τόνος, něm. *Ton*, *tönen* atd. — ill. *trator* (amaranthus.) — ill. *tutoliti*, čes. *tutlati* (occultare); prostý kmen vyskýtá se ve slovech *túliti*, rus. *tulit'* (occulere), *túl* (pharetra), *toliti* (fovere, sedare), než kořen sám leží hloub v *taj*, *tajiti*. – čes. *vrávorám* (titubo, vacillo, torkeln); kořen *vr-*, *vor-*, týž co ve slovích *vrtím*, *-vrat*, rus. *-vorot*, již přírostkem *t* odvozených. — srb. *žiža* (ignis, v dětské řeči), čes. *žhu*, skráceně z *žehu*, *žežeš*, *žeže* atd. (uro); v *žehu* stojí *h* místo *ž*, tak jako v srb. *nego* m. slv. *neže*, čes. *než;* v rus. *izgaga* (acrimonia stomachi) i první *ž* změněno v *g*, vedle čehož však i *izžoga* se užívá, jako v češtině *žáha;* srv. též slv. *žužel'*, *žuželica* (scoria, σκώρια); od prostého kořene, zdá se, pošlo slv. *žalo* (aculeus), od zdvojeného čes. slk. luž. *žahadlo*, *žihadlo:* že ke kořenu obě sykavky nenáležejí, patrno z jiných kmenův, z téhož kořene vyrostlých, na př. *žá-r*, *po-žá-r*, a v souřadné formě, s obyčejnou obměnou souhlásek *ž* a *g*, *ho-ř-eti*, slv. *go-r-ěti*, *žestok* (vehemens) atd. — čes. *žižlati* místo původního *žužlati* (mandere), od kmene *žuju*, *žvati*. — rus *žužžu*, *žužžat'*, (bombum edere, bombitare, susurrare, sumsen, summen), *žuželka* (carabus, Lauskäfer), čes. *žižala*, sčes. *žužel'* (insectum): vedle těchto zdvojováním, ba (není-li *žž* v ruském *žužžu* pouze grafické, od pravopiscův vymyšlené) dílem ztrojováním kořene utvořených forem běžné jsou v ruštině, k nemalému podivení, i prosté *žukat'* (sonum edere) a *žuk* (scarabaeus).

Poněvadž předsevzetí naše více k tomu směřuje, abychom pozornost našich jazykozpytcův k tomuto, u nás, jak se zdá, posud zanedbanému předmětu obrátili, nežli abychom jej zde hned v prvním pokuse dokonale a všestranně vysvětlili (čehož mimo to bez hlubšího vniknutí do vnitřního skladu a takořka nejukrytějšího jádra jazyka dosíci nelze), přestáváme na těchto několika nakvap, nejvíce z paměti, sebraných příkladech. Nezapíráme, že některá z uvedených slov i jinak, bez zdvojování, dosti snesitedlně odvozovati se dají, a že při jiných tvoření poněkud temné, záhadné jest; než větší jich částka jistě patrně a očitě známky zdvojování na sobě nese, tak že věc sama nade všecku pochybnost vyvýšena jest. Jsou to ovšem větším dílem slova buď zvukonápodobivá (onomato-

poetica), buď z řeči dětské a pěštěné, buď z mluvy obecného lidu vážená; než zrovna tato slova, jakožto povahou svou přírody a tudy kolébky jazyka bližší, otvírají nám pohled do dílny jazyka v nevystihlé minulosti jeho, a dávají nám právo povznésti se v domyslu tam, kam bychom bez vodítka a světla jejich nikdy pustiti se neopovážili. Při čemž pro slovozpytce slovanského nad míru důležito jest, že při tvoření slov pomocí zdvojování kořene tento nejen, jak již nahoře dotčeno, na prvním místě proměny zakušuje, nýbrž že samohláska kořene i na druhém místě, kdež k němu jiné odvodící zvuky přistupují, začasté mizí, jakž viděti ve slovích: *cho-ch-t-ati*, *che-ch-t-ati*, (koř. *cha! cha!*), *lju-lj-ati* (koř. *lju! lju!*), *ži-ž-l-ati* místo starého *žu-ž-l-ati* (koř. v *žu-ju, žv-ati*), *žu-ž-ž-u*, *že-ž-eš*, *cu-c-ám*, *so-s-u*, *so-s-ati* (v lat. *su-go*, něm. *sau-g-en* souhláska *g* rovná se našemu *s* a *c* atd. Projdeme-li, přesvědčivše se o tomto vysouvání samohlásky kořene, na druhém místě stojícího, a obracejíce k tomu obzvláště zřetel, bedlivěji slovníky všech našich slovanských nářečí, není pochyby, že se nám ještě mnohé jiné příklady tvoření slov prostředkem zdvojování vyskytnou, a že tím spůsobem smyšlení kořenové, jako *bąb*, *bęb*, *čač*, *čeč*, *hlah*, *chlach*, *choch*, *chech*, *kąk*, *kok*, *krák*, *lal*, *lel*, *plap*, *prep*, *prap*, *rar*, *sos*, *žeh*, *žiž* atd. vždy víc a více ze slovníkův a etymologických spisův našich mizeti budou.

O šíření časoslovných kořenův a kmenův vsouváním a přirážením souhlásek.

(Čas. Č. Mus. 1846.)

Článek první.

O šíření vsouváním souhlásek.

Slovozpyt (etymologia) zanáší se, jak již jméno ukazuje, zpytováním čili rozborem slov, k tomu cíli a konci, aby jak tvoření a povstání jich, tak též stupeň příbuznosti jedněch ke druhým, podle povahy zvukův, z nichž ona záležejí, a s ohledem na příbuznost ponětí jimi vyznačených, poznány a určeny býti mohly. Slova zajisté jsou znakové ponětí; pročež, jakož ponětí jiná z jiných, ubíráním nebo přidáváním nebo jakýmkoli střídáním známek čili představ se rodí, rázu svého pokrevenství při tom netratíce, tak zároveň i slova, co ukazatelé ponětí, přidáváním nebo ujímáním nebo jakýmkoli měněním zvukův se přetvořují a v jiná přecházejí, zevnitřní příznaky svého společného původu vždy více nebo méně světle na sobě nesouce. Tato příbuznost slov někdy ovšem tak na jevě leží, že každému přirozeného jazyka dobře povědomému, byť i slovozpytcem nebyl, sama se naskýtá, na př. ve slovích *milý*, *milost*, *milostivý*, *milovati* aneb *pravý*, *právo*, *pravda*, *pravdivý* *spravedlnost*, *spravedlivý*, aneb *kapati*, *kapka*, *kropiti*, *krůpě* atd.; ale někdy před nezkušeným a takořka neozbrojeným okem tak hustým závojem zakryta a zahalena jest, že zvláštního umění k pořádnému jí stopování potřebí jest, na př. ve slovích *oslnouti* a *oslepnouti*, *čistý a cesta*, *skoktati* (titillare) a *cektati*, *cektovati* (irritare; provocare), *čmel* a *šuměti*, *střed a strženˇ* (medulla), *žíti* a *hojiti* atd.

Dáme-li bedlivě na to pozor, po čemž příbuznost slov buď na první pohled, buď po hlubším vniknutí do skladu jejich poznáváme, shledáme, že to jistá jejich částka jestiť, která ve všech k jedné rodině náležejících slovích buďto v tétéž, buďto v jen něco málo pozměněné podobě se jeví, a na níž hlavně ponětí lpí, ješto ostatní částky pouze jen k určování vztahu tohoto ponětí slouží. Tuto stálou a základní částku, oddělíme-li ji v mysli, co nějaké jádro, od slova, jmenujeme *kořenem* (radix), ostatní pak onomu jádru za obálku a skořápku sloužící, zvuky *odvodícími* a *skloňovacími*, na př. v *žiji*, *živému*, *životem*, kořen jest *ži-*, ostatní pak slabiky jsou zvuky odvodicí a skloňovací. Kořen, buďto *prostě* a *jednoduše*, buďto též, ač mnohem řidčeji, i *zdvojeně* slovu za základ sloužící — odkudž *zdvojovací* (reduplicatio, geminatio [1]) — přijímá někdy zvuky skloňovací k sobě neprostředně, n. př. *dá-m*, *dá-me;* ale někdy mezi ním a těmito stojí zvuky odvodící u prostřed, na př. *mateř-e*, *ramen-a*, *nebes-a*, kdež formy *mateř*, *ramen*, *nebes*, vlastně již kmenové, nikoli čistí kořenové jsou slov skloňovaných *mateře*, *ramena*, *nebesa*. V obyčejné však řeči, kde na přísném zachování vědecké terminologie méně záleží, užíváme výrazu kmen o všech těch takových prvotvarných slovech (primitiva), z nichž množství jiných slov odvozováním a skládáním povstává, a jejichž vztah ke kořenům nevždycky na jevě jest, n. př. *strach*, *chrast*, *struk*, *hluk*, *sklep*, *koukol*, *koráb*, *holub*, *tovar*, *hlomoz*, *břečtan*, *korouhev*, *bažiti*, *strádati*, *žebrati*, *kulhati*, *hrabati*, *tupiti*, *žehrati*, *pelichati*, *cepeněti* atd.

Příbuznost slov zatemňuje se měněním prvotního tvaru kořene a kmene, a sice nejprvé jinačením zvukův, z nichž slovo se skládá, v samé jejich podstatě, potom jich přidáváním, ujímáním a přesmykováním, a to tím více, čím více těch proměn pojednou jest a čím hloub do samé podstaty, do nejživějšího jádra kořene nebo kmene zasahují [2]) Tím

---

[1]) O *zdvojování* viz pojednání naše tuto předcházející.

[2]) O zatemňování prvotního tvaru slov *skládáním* naschval tu zamlčeno, ješto ono v naší příčině menší vážnosti jest

se stává, že slova, z jednoho společného pramene pošlá, nejen přečasto tvářnost sobě na první pohled velmi nepodobnou na se berou, n. př. *chalupa* a *koliba*; *koleno* a *člen*, *článek*; *test* a *tchán*; *skřivan*, *škovránek* a rus. *žavoronok* (alauda); *chlípati* a *slopati*; *hláza*, *hlúza*, *hlíza* a *žláza* (glandula); *hořeti* a *žár* v *požár*, *žarovišče* (bustum) atd. [3]), nýbrž někdy v samém prvotním a základném živlu svém docela se přejinačují, n. př. čes. *ťuhýk* místo *kuvík* (lanius); slk. *cno* m. *teskno*; ill. *prionuti*, *priunuti*, *prianuti* m. *prilipnuti* (čes. *přilnouti*), anobrž i samého kořene docela se zhošťují, n. př. dluž. *za* m. *slza*; rus. *vynu*, *vynuť* m. *vyimnu*, *vyimnuť*, čes. *vyjmu*, *vyjmouti* (srv. lat. *ens* od *sum*, ačkoli v *prae-sens* a *ab-sens* kořen *s* od *sum* ucelel) atd.

Proměny zvukův buď se vztahují k samohláskám, a tyto slovou vlastně *přehlasování* n. př. *zoře* a *záře*, buď k souhláskám, a tyto jmenujeme *přetvořování*, n. př. *honím* a *ženu*, *čamrda* a *šamrha* (trochus), *hvizd*, *zvizd*, *svist* (sibilus) atd. [4]) Přehlasování samohlásek a v jisté, ač mnohem menší míře i přetvořování souhlásek, též přidávání a ujímání jedněch i druhých (nikoli však pouhé jich přesmykování), ohledem na účinek jejich co do smyslu řeči a barvitosti slov, dvojího jest tvaru čili spůsobu: jedním se význam slova více nebo méně mění, t. s přejinačením zvuku i přejinačení ponětí jim označeného nerozlučně souvisí, a toto jmenujeme přehlasování nebo přetvořování *smysloplodné*, *sílojevné*, *ústrojné* (dynamické, genetické), n. př *viděti* a *věděti*; *voliti* a *veleti*; *viseti* a *věsiti*; *seděti* a *saditi*; *řezati* a *raziti*; *zučeti*, *vučeti*, *zvučeti*, *hučeti*, *hlučeti*, *hrčeti*, *srčeti*, *crčeti*, *division* *sršeti* atd.; při jiném se význam slova,

---

[3]) Skracování, jichž užíváme, i sama sebou snadno srozumitedlná, i odjinud již známa jsou, na př. *slv.* = slovansky, *slk.* = slovensky čili slovácky, *sčes.* = staročesky, *mrus* = malorusky, *brus.* = bělorusky, *kor.* = korutansky, *skr.* = sanskritsky a t. d Mimo to píšíce latinou, a to jednak pro své a čtenářstva pohodlí, jednak z jiných důležitých příčin, užíváme cyrillského ъ a ь na svém místě, místo pak nosovek (Jus a Ja) polského ą a ę jakožto velice přiměřených, o čemž jinde.

[4]) Někdy samohlásky v souhlásky a naopak tyto v ony na čas se mění, a zase ku prvnímu stavu se navracejí, což proto *přestrojováním* nazváno budiž, na př. čes *vlk* srb. *vuk*; čes. *dal*, srb. m. *dao* ž. *dala*; čes. *krev*, slk. *krv*, slv. *kry*, gen. *krvi* i *krve* a t. d.

čili vztah zvuku k věci jím označené, naskrze nemění, ale pouze zvuk pro ucho jiný, měkčejší nebo tvrdší, slabší nebo silnější, ostřejší nebo tupější, lahodnější nebo drsnatější, prázdnější nebo plnější, živější nebo mrtvější výraz dostává, a tudy vztah jeho ke sluchu a vnitřnímu citu se jinačí, a toto jmenujeme přehlasování i přetvořování *zvukoplodné, tvarodatné* (phonetické, plastické), n. př. *rákos* a *rokos* (arundo); *rakyta* a *rokyta* (salix caprea); *čaša* a *číše; košelja* a *košulja* i *košile; kavka* a *čavka* (monedula); *chramost* a *šramot* atd. Oním prvním tvoří se hlavně kmenoví jazykové, přiměřeně k větší nebo menší síle a pružnosti samočinného ducha národních kmenův, v nich, co v zrcadle svém, se obrážejícího; tímto druhým povstávají vlastně jen rozličná nářečí a podřečí i různořečí v jednom a témž jazyku. A však meze obou spůsobův tvoření slov nejsou tak přísně a příkře odděleny a jakoby odsečeny, aby jedno druhého nikde se netýkalo, jedno do druhého nikde nezabíhalo. nýbrž změny zvukův často i tam na jakési tenké a něžné změny v ponětí poukazují, kdež nám jich rozbíravým rozumem stihati a jinými slovy vyličovati nelze, ješto naproti tomu pouhé odstíny a odliky zvukův i méně jemnému uchu snadno jsou čitedlny. Ponětí zajisté jest věc nekonečně vyšší a tenší, nežli jeho hmotný symbol, zvuk.

Přehlasování smysloplodné jest onen tajemství plný, nepřebraný pramen, z něhož se největší částka sobě příbuzných slov, nade všecko časoslov, v jazyku slovanském vyprýštila. Že slova, jako n. př. *padati* (cadere) a *puditi* (impellere); *řešiti* (solvere) a *rušiti* (dissolvere); *řinouti* (fluere) a *roniti* (profundere); *vázati* (ligare) a *vězeti* (haerere); *mořiti* (necare) a *mařiti* (pessumdare); *sunouti* (trudere) a *sotiti* (idem); *téci* (fluere; fugere) a *točiti* (fundere; rotare); sčes. *ruditi* (contristare) a *rydati* (lamentari); *chýliti se* (inclinari) a *chouliti se* (animum despondere); *kapati* (stillare) a *kypěti* (redundare, efluere); *býti* (esse) a *baviti* (morari); *nýti* (tabescere) a *naviti, unaviti* (lassare, defatigare); *dojiti* (mulgare) a *dáviti* (stringere); *niknouti* (se flectere, demittere) a *vnočiti* (impingere); *bukati* čili *bučeti* (mugire) a *býk* (bos, taurus); *nzeti*

(conpungi), *nizati* (pungere) a rus. *nozit'* (infigere), *zanoza* (festuca infixa), *nóž, nůž* (culter); *tepati* (percutere), *topor* (securis), *tupiti* (obtundere), *tupý* (obtusus); *tichý* (lenis), *těšiti* (solari) a *tucha* v *odtucha* (solamen), *tušiti* (praesentire); *tahati* (trahere) a *touha* (desiderium); *chřestěti* (stridere) a *chroust* (scarabaeus) atd., dle původu svého nemohou sebe naskrze cizí a nepříbuzná býti, zajisté každý na první pohled cítí, ačkoli mu snad svazky mezi pojmy jimi označenými ne vždycky dosti viditelny jsou; než hlubším bádáním začasté i tam překvapující příbuznost a stejnokořennost slov se odhaluje, kde jí smělé přechody od věci k věci, od ponětí k ponětí, od samohlásky k samohlásce nezkušenému oku a nezostřenému rozumu do neproniklé tmy zaobalují, n. př. *žíti* (vivere) a *hojiti* (srb. alere, čes. sanare, srv. dluž. *žyjom* č. *žyju, žyś*, sanari, heil werden, srv. též srb. *živinče* i *govedo*) i *hájiti* (hägen, fovere, tueri); *roniti* (effundere) a *rána* (vulnus); *vaditi* v *zavaditi* (impingere, adhaerescere), *vyvaditi* (solvere) a *uditi* (hamo captare), *udice* (hamus), *udidlo* (frenum), *uzda* (idem); *vadnouti* (marcescere) a *uditi* (infumare); *voda* (aqua) a *vědro* (hydria) i *vidra* (hydra, lutra); *židati, ždáti* (expectare) a rus. *godit'* (idem), *hod* (festum), *hodina* (hora, srb. annus); pol. *hyd* (fastidium), čes. *ohyzda* m. *ohyda* (nausea) a *had* (srb. nausea; čes. serpens) atd. Slovem, v dynamickém přehlasování samohlásek spočívá klíč k tajemství plnému tvoření kmenův a slov v jazyku slovanském, tak že s dobrým přesvědčením tvrditi můžeme, že tu dobu, když se poštěstí klíče toho úplně se zmocniti, t. základy a zákony tohoto přehlasování ve vnitřní jejich nutnosti čili ve spojitosti jejich s formou jak myšlení tak i mluvení názorně před oči postaviti, hlavní brána k poznání vnitřního ústrojí a skladu slovanského jazyka se otevře. Neboť žeby tento tak hluboko do podstaty jazyka našeho sahající úkaz nižádnými stálými a rozumem dostižitelnými pravidly se neřídil, tohoť podle toho, což posavad o tvoření jazyka našeho jednak z domyslu tušíme, připustiti nemůžeme, ačkoli nás tajno není, že povaha živlu tak tekutého, plynného, jako jsou samohlásky vedle souhlásek (co svobodný, nekonečně pohybný duch vedle

vázaného, hmotného, zdlouhavě se měnícího těla) konečnému a svrchovanému vniknutí do souvislosti a pravidelnosti všech jeho proměn nepochybně ještě dlouho, jestli ne navždy překážeti bude.

Přetvořování souhlásek, ačkoliť i ono v jazyku slovanském dosti daleko, mnohem dále nežli v nejedněch příbuzných n. př. v latinském a řeckém, v nichž hustých sykavek není, sáhá a na tvoření a tváření slov veliký vplyv má, však nic méně mnohem jest obmezenější, jednotvárnější a pravidelnější, nežli přehlasování samohlásek. Zasahujeť pak, zároveň tomuto, přečasto do kmenův a kořenův samých, zahalujíc nezkušenému oku více nebo méně jejich příbuznost, n. př. čes. *kobliha* (placenta frixa), rus. *kovriga* (panis orbicularis); čes. *včela*, rus. *pčela*, pol. *pščoła*, kor. *bučela* (apis); čes. *vápno*, ill. kor. *japno* (calx); čes. *křik*, slv. *klik* (clamor); čes. *křepelka*, slk. *prepelica*, chrv. *plepelica* (coturnix); čes. *velbloud*, rus. *verbljud* (camelus); čes. *vlkodlak*, slk. blh. *vrkolak* (Währwolf, loup garou, blíže k skr. *vrkas*, zend. *vehrkô*); slv. *smuryj* (ater), pol. *chmura* (nubes atra), čes. *pošmourný* (nubilus, obscurus); čes. *dráb*, *drabant*, chrv. *grabant* (satelles); čes. *dláto*, ill. srb. *gljeto* (cuneus manubriatus); čes. *vráska* (ruga), chrv. *brazga*, *brazgotina* (cicatrix); čes. *hrdlo*, ill. *grlo* (collum), slv. srb. *žrělo*, srus. *žerelo* (fauces), odkud ill. *ogàrljaj*, srus. *ožerelje*, slv. *ožrělije* (monile, collare); slv. rus. slk. *čudo*, mn. p. *čudesa* (miraculum), rus. *kudesnik* (thaumaturgus); čes. *skrze*, ill. *kroz*, slk. *krez*, rus. *skvoz'*, slv. *črěz*, slk. *čez* (per, trans); čes. *chata*, *chatrč* čili *katrč*, *chátra* (casa; plebs), slv. *šatər* (tabernaculum); slv. *struj*, pol. *zdroj* (fons); čes. *prejze*, slv. *brəslěn* (tegula); čes. *truchlý*, slv. *dręchlyj* (tristis); slv. *skrada*, ill. *grata* (crates); slv. *kəbəl*, ill. *kabao* (cadus, střlat. *cubulus*), chrv. *čeber*, čes. *čber*, rus. *žber* (labrum); slv. rus. *sapog*, pol. rus. *čobot*, pol. *chobot* (calceus, srv. pers. *čapat*, arab. *sapaton*, hisp. *zapato*); čes. *chlum*, slv. *chləm* (collis, *culmen*), srus. *šolomje* (colles), slv. *slěmję* (malus), pol. *ślemię*, (tholus, culmen tecti), ill. *sleme* (culmen montis, vertex fornacis); čes. slk. *chlípati*, *chlemtati*, *slopati*, *sleptati* (sorbere); srb. *vrulja*, *vrutak*, pol. *zźródło*, čes. *zřídlo*, mrus. brus. *žrudlo* (fons); čes. *chramostýl*, rus. *gornostaj*

(mustella herminea); čes. *hlemýžď*; slk. *slimák* (limax); čes. *chramostiti* a *šramotiti* (strepere); čes. *tlaka*, srb. *dlaka* (pilus) atd.

Podobně zatemňuje se původní příbuznost a stejnorodost slov přidáváním rozličných zvukův, jak samohlásek tak i souhlásek, ke kořenům a kmenům, sloužících ne tak k odvozování a skloňování, jako raději pouze k sesilování, odužování a barvení jich, což vůbec *přisouváním*, a podle místa, na němž se to ve slově děje, s trojím rozdílem, na začátku *předsuvkou* (prothesis), v prostředku *vsuvkou* (epenthesis), na konci *zásuvkou* (epithesis, paragoge) zoveme; n. př. předsuvky: ill. *arvati se*, čes. *rváti se* (luctari); kor. *erjemen*, čes. *řemen* (lorum); čes. *kóra*, *kůra*, pol. *skóra* (cortex; corium); čes. slk. ill. *pstros*, *pštros*, rus. *strus*, pol. *struś* (struthio); čes. *rmoutiti*, slv. *mątiti*, (turbare); ill. *tkovati*, *tkovač*, čes. *kovati*, *kovář* (cudere; faber); slv. *čmąta*, pol. *chachmęt* (confusio), od slv. *mątiti*, sčes. *mútiti* (confundere, srv. *matu*, *másti*); vsuvky: čes. *krok*, ill. *korak* (gressus); slv. *nejesyť* m. *nesyť* (pelicanus); kor. *nejevérnik*, čes. *nevěrník* (paganus); pol. *zdrada*, čes. *zráda* (perfidia); pol. *zazdrość*, slv. *zazor* (zelus, livor, slv. záviděti); čes. *střed*, *středa*, slv. *srěd*, *srěda* (medium); chrv. *glumpak*, čes. *hlupák* (stupidus); čes. *kmen*, spol. *kień* (truncus); zásuvky: ill. *tui*, čes. *tu* (hic); ill *onomui*, čes. *onamo* (illic); čes. *by* i *byť*, *že* i *žeť* atd.

Totéž platí o naproti postaveném úkazu, t. o ujímání a vypouštění zvukův, buďtež samohlásky nebo souhlásky, původně k podstatě slova náležejících, což vůbec *vysouváním*, a sice na začátku slov *ssuvkou* (aphaeresis), v prostředku *výsuvkou* (ecthlipsis, syncope), na konci *odsuvkou* (apocope) zoveme, n. př. ssuvky: slv. *iz*, čes. *z* (ex); slv. *iskati*, pol. *šukać* (quaerere); slv. *igra*, čes. *hra* (lusus); čes. *blesk* a *lesk* (splendor); čes. *břinkot* a *řinkot* (crepitus); čes. *hluza* a *luza* (plebs); čes. kor. pol. *knap* (Tuch*knappe*, Berg*knappe*), slv. *nap* (mercenarius); rus. *gosudar'* i *sudar'* (dominus); kor. *vinograd* i *nógrad'* (vinea); výsuvky: čes. *pražiti* (frigere), srb. *pržiti* (ustulare); čes. *žalud* (glans), rus. *žludi* (Treff, Eicheln im Kartenspiel); sčes. *brah* i *brh* (acervus); čes. *lnu* m. *lípnu*,

lpnu (adhaeresco); slv. *zěnica* (pupila), rus. *zěnki* (oculi tumidi), ill. *zenje* (visus), pol. *źrenica*, sčes. *zřědlnica* (pupilla); slk. *piklet*, *pitvor*, slv. *priklět*, *pritvor* (atrium); kor. *grem*, slv. *grędą* (gradior); kor. *bóm*, čes. *budu* (ero); odsuvky: čes. *stráž*, slv. *straža* (excubiae); čes. *postel*, slv. *postelja* (lectus); čes. *já*, slv. *az*, sčes. *jáz* (ego); čes. *vidí*, sčes. slv. rus. *viditʹ* (videt) a t. d.

Vysouvání zvukův sáhá již do nejstarší historické doby jazyka našeho a zmáhá se postupem času ve všech jeho nářečích vždy více a více. Již v nejstarších památkách jak slovanského jazyka tak i českého nářečí potkáváme mnohé směle skrácené formy, jako na př. *kněni* m. *knęhynja*, *knin* m. *knęhynin*, *jach* m. *jadoch* (comedi), *remyj* m. *rekomyj*, t. *řečený* (ač nemají-li tyto formy raději jinak, t. neprostředným odvozováním od kořene, objasňovány býti, o čemž jinde), srus. *grin* m. *gridin* (satelles), srus. *osu* m. *gospodarju*, *gosudarju* (domine, v přípitcích); podnes pak nacházíme, zvláště v ústech lidu, v řeči pěštěné, důvěrné a milískující, množství nad ponětí směle skracovaných forem, často spolu s přehlasováním a přetvořováním hlásek spojené, ješto někdy i nejzkušenějšího slovozpytce do rozpaku přivesti mohou, na př. slk. *ozaj* m. *ozajisto*, *dozajista* (sane, serio, říká se i *ozajst*); chrv. *branjug* m. *borovnjak* (turdus pilaris); srb. *gosa* m. *gospodin*, *gospodar* (dominus); chrv. *zdenec* m. *studenec*, čes. *studánka* (fons); slk. *cno* m. *teskno* (angor, anxietas); čes. *půjčiti* m. slk. *požičiti* a toto m. *požitčiti* (mutuum dare); pol. *wójt* z lat. *advocatus*; pol. *člek* m. *člověk*; kor. *ugniti*, čes. *uhodnouti* (divinando assequi); srb. pokraj. *čovesto* m. *čelověčenstvo* (humanitas); pol. *młokos*, rus. *moloko-sos* (impuber); srb. *nada*, slv. *nadežda*, čes. *naděje* (spes); chrv. *morti*, kor. *mordè* (forte), z *more biti* t. *může býti*; ill. *sele*, *sěka* m. *sestřice* (soror) atd.

Naposledy tratí slova původní svůj ráz i *přesmykováním* zvukův (metathesis, Lautumstellung), čili vystupováním jich z prvotního a přirozeného pořádku a nepravidelným proměšováním, kterýžto úkaz mnohem hloub a šíř v jazyku našem sáhá, nežli při povrchním pohledu na věc býti se vidí, tak že začasté velmi těžko jest rozhodnouti, které z rozličných

forem původnost a přednost přiřknouti sluší, na př. čes. *hedváb* i *hedbáv* (sericum), rus. kor. *kropiva*, čes. *kopřiva*, pol *pokřywa*, slk *pokriva* (urtica), čes. *mhourati* i *hmourati*, mrus. *mruhati*, pol. *mrugać* (nictari), slv. *mъgla*, srb. *magla*, čes. slk *mhla* i *mlha*, slk. i *hmla* (nebula). pol. *skowronek*, čes. *skřivánek* (alauda), slv. slk. *powraz*, čes. *provaz* (funis), čes. *mktám*, *mkytám se* i *kmitám*, *hmitám se* (mico), sčes. *dřvi* m. *dvéře*, mrus *vedmid* m. *medvěd*, *nedvěd* atd.

K úplnému a zdařilému rozboru slov z příčiny stopování jejich tvoření a určování stupně příbuznosti mezi nimi náleží tedy trojí úkon: *předně*, oddělování skloňovacích částic od kmene anebo, kde k tomu neprostředně přiléhají, od kořene; *za druhé*, oddělování odvodicích částic od kořene slova čili objasňování tvoření kmenův z jednoduchých, všeho dalšího složení prostých kořenův; *za třetí*, vyšetřování prvotní a původní formy samého kořene a doličování genetických svazkův mezi ním a slovy z něho odvozenými, kteřížto svazkové začasté, jakž jsme viděli, přehlasováním samohlásek, přetvořováním souhlásek, přisouváním a vysouváním, naposledy přesmykováním zvukův, obyčejnému nezkušenému a neozbrojenému oku do neproniklé tmy zahaleny a jen hlubšímu důmyslu při střízlivém, návodně konaném, slovem, kritickém skoumání všech v oboru zvukův našeho jazyka se jevících úkazův a proměn dostižitedlny bývají. Nauka o skloňování sklonných částek řeči byla od starodávna v lepších grammatikách nářečí slovanských s velikým prospěchem vzdělávána; méně péče vynaloženo posud na nauku o tvoření čili vlastně odvozování slov, a to, co v té částce začato, ještě mnohých oprav a doplňkův potřebuje; nauka pak o povaze zvukův, o přehlasování samohlásek, o přetvořování souhlásek, o přisouvání i vysouvání jedněch i druhých, naposledy o přesmykování zvukův leží do té doby u nás ladem, až nad podobnost a víru zanedbána a v zapomenutí dána; nebo to, co o tom tu i tam v grammatikách a jiných spisech několika slovy prohozeno, jest leda povrchní dotýkání se předmětu a do jádra věci naskrze nesáhá, nerci-li aby nám úplný přehled všech sem náležejících úkazův, s poukázáním příčin je-

jich, poskytovalo. A předce nauka o povaze a proměnách zvukův jest počátek a základ všelikého rozumného slovozpytu, bez něhož tento hned na začátku úkolu svého, buďto věcem případným a hmotným větší, než do sebe mají, cenu přikládaje, příliš se obmezuje a bránu k hlubšímu nahlédnutí do skladu jazyka samochtě sobě zavírá, anebo, a to ještě častěji, opustiv pevnou positivnou půdu realného světa, t. daného sobě jazyka, do povětrných výšin se staví, a místo pravd ze skutečného jazyka odtažených, pouhými z přemyslu nebo domyslu čerpanými výroky o fysiologickém významu zvukův a jinými podobnými hrami obraznosti sebe i jiné baví a mámí. Nepřiměřenost, anobrž převrácenost methody jest hlavně tím vinna, že etymologická nauka u lidí vzdělaných a soudných přišla v posměch a opovržení.

Že předmět takový, tak širokosáhlý a posud u nás velmi zanedbaný, nemůže najednou, jakoby jedním oka i péra hnutím, úplně vzdělán a dokonale vysvětlen býti, soudnému znateli věci samo sebou se naskýtá. Pročež i toto, i jiná pojednání tohoto druhu, kteráž čas po čase v časopise tomto následovati mají, jen jako pomůcky a propravy k dotčené nauce o povaze a proměnách zvukův jazyka slovanského a jako veřejné vybídky jiných stejně smýšlejících skumatelův jazyka k úplnějšímu vyšetřování téhož předmětu považovány býti mají. Chcemeť pak v tomto sepsání vlastně jen *o šíření čili rostění a tváření kořene nebo kmene předně pomocí vsouvání souhlásek do středu jeho, za druhé pak pomocí přitvořování čili přirážení souhlásek na konci jeho, a sice s obzvláštním ohledem na časoslovo* jednati (nikoli pak o vsouvání a přirážení tvořicích slohův vůbec, cožby přeobšírné bylo), bychom tak dílem některé podivu hodné, posud nepovšímnuté úkazy jazyka našeho odhalili, dílem k určení až posud v jazykozpytu našem nestálého, mlhavě pohyblivého *ponětí kořene* podle možnosti nápomocni byli. K *časoslovu* proto napřed zření své obracíme, poněvadž ono jest v jazyku našem hlavní ten mnohoramenný zdroj, z něhož se na všecky strany tisícové slov prýštějí a pramení. Ale poněvadž tytéž úkazy vsouvání a přirážení zvukův i v jiných, s časoslovy vidomě a vědomě ne-

souvisejících částkách řeči se naskýtají, uvozujeme zde někdy pro úplnější věci vysvětlení, i z těchto některé, ač nemnohé, příklady.

Vsouvání souhlásek.

Podnebné r.

Čes. *bouliti, vybouliti* oči, a *brouliti, vybrouliti* oči (oscitando aspicere, cernere). — čes. *bavím*, od kmene *býti*; blh. *bravim* v *zabravim* (obliviscor), ill. *boravim* (dego), *zaboravim* (obliviscor); formy *boravim, zaboravim* jsou pouhé odužení a prodloužení slova *bravim* vsutím samohlásky *o*, jako ill. srb. *korak* (passus), *koračati* (gradi); co do významu pak rovná se blh. *zabravim*, ill. srb. *zaboravim*, čes. *zabudu, zabyti*, slk. *zabudnu, zabudnúti* (oblivisci). — čes. rus. *bobr*, pol. *bóbr* (fiber, Biber); chrv. *breber*, kor. *pibra, piber* i *breber*. — čes. *bučeti, býknouti* (mugire), odkud *býk* (bos), *bukač* (ardea stellaris); čes. *bručeti, broukati* (bombilare), odkud *brouk* (scarabaeus) — čes. *foukati* místo *voukati* (flare); čes. *frkati* (apertis inflatisque naribus respirare, fremere; screatum egerere, de equo). — srb. *gad* (nausea), kor. *gaden* (fastidium creans), srb. kor. *gaditi* (fastid. creare); kor. *grd* (foedus), srb. *grdan* (id.), kor. srb. *grditi* (foedare) atd. — ill. *gomila* (cumulus); chrv. a srb. (pokraj.) *gromila*. — slv. ill. čes. *kapati*, rus. *kapať* (stillare), slv. rus. ill. *kaplja*, pol. *kapia* (gutta); slv. ill. čes. *kropiti*, rus. *kropiť, krapať*, pol. *kropić* (stillare), slv. rus. *kraplja, kroplja*, pol. *kropla* (gutta). Maďarské *csepegni* (čti *čepegni*), v němž *k* změněno v *č*, rovná se prvnímu, něm. *tropfen, tröpfeln, träufeln*, v němž *t* zastupuje místo slovanského *k* (jakž i jindy velmi často), druhému tvaru. V slk. čes. *kvapkati, kvapka*, vsuto *v*. — čes. *klestiti*, mor. slk. *klesniti* (amputare, defrondare); kor. *kleštrati*. Podobně místo čes. *kléště*, srb. *klěště*, rus. *klěšči* (forceps), říká se kor. *kleštre* ve smyslu: Klammern am Kommet (fibulae ferreae helcii). — slv. *koš* (cophinus), *košnica* (corbis, sporta); rus. *krošnja*, mor. *krošna*, čes. *krosna* (sporta, corbis), slv. *krošnica* (canistrum, cophinus). Od těchto kořenně rozdílné býti se mi vidí čes *krosna* (machina textoria), srb. *krošnje* mn. č. (feretrum), chrv *krošnja*, něm. *Krach-*

sen (machina ad portanda onera in dorso). Vsutím souhlásky *r* změteni, zdá se, dva rozdílní kořenové: *ko-š* (srv. *košulja* atd.) a *kr*, odkudž *okrest* (circa), *krěsla* (sedes, sella), a změkčením hrdelního *k* slv. *črěsla*, pol. *trosla* (lumbi). — čes. *kvičeti* (grunnire, quieken), čes. *kvíčala*, slk. *cvíčala* (turdus pilaris, Krammetsvogel); čes. *cvrčeti*, sčes. *svrčeti*, slk. *škvrčať* (zirpen, schwirren), čes. *cvrčala*, sčes. *svrčala* (turdus musicus, Singdrossel). Mezi *kvíčala* a *cvíčala*, *kvičeti* a *cvrčeti*, co do souhlásek *k* a *c*, týž poměr, co mezi *květ* a *cvět*, *kvěliti* a *cvěliti* atd. — slv. *kъsniti*, rus. *kosniť*, srb. *kasniti* (cunctari); slv. srb. *krsmati*, *pokrsmati*, *zakrsmati* (cunctari, cessare, moram facere). S posledním snad souvisí čes. *krchý*, slk. *kršnavý* (laevus, srv. co do smyslu lat. dexter, t. agilis, a něm. linkisch atd.) — čes. *máchati* (vibrare, schwingen); čes. *mrskati* (idem). — čes. *manu*, *manouti*, slv. *maną*, *manąti*, s prodloužením *majati* i *mavati* (nutare, innuere), slv. *migati*, *mizati*, *mžati*, *měžiti*, pol. *migać*, čes. *míhati* (nutare, oculos claudere); rus. *morgaju*, mrus. *mrugaju*, *mružu*, *zamružu*, pol. *mrugam* (nictari, blinzeln), srb. *mrgoditi se* (obscurare vultum). Rozdílná jest česká forma *mhourám*, v níž *r* jest zvukem odvodicím, jakož i v rus. *gmuraju*, slk. *žmurím*, kteréžto obě přesmyknutím ze *mhourám*, *mhouřím*, povstaly. — chrv. ill. *muk*, rus. *myk* (mugitus), *myčať*, kor. *mukati* (mugire); mrus. *mruču*, *mručati* (idem, lex. ms.); než pol. *mruczeć*, rus. *murčať*, o medvědu. — pol. *pasternak*, čes. *pastrnak*; lat. *pastinaca*. — čes. *pepř*, pol. *pieprz* (piper); chrv. *perper*. Toto však spíše za zdvojování kořene vzato býti může, nežli za vstavku; neboť cizí to slovo v per. *pelpel*, *pilpil* zní, a skutečně ze vdvojování povstalo. V dluž. *per*, čes. *perný* (piperatus), *perník* (artopiper), slovo to opět k jednoduchému kmenu se navrátilo. — sčes. *plaju*, *pláti*, slv. *planą*, *planąti* (comburi), *palją*, *paliti* (urere); blh. *prljim*, *oprljim*, srb. *prljiti*, ill. *prliti*, slk. *prhliti* (urere), slk. *prhlavka* (urtica, od urere, srv. čes. *žáhavka*, slk. *žíhlava*, pol. *żegawka*, kor. *žgavica*, ill. *žigavica* i *ognevica*, něm. *Bren*-nessel, i samo slv. *kropiva*, od kmene *krop*, zachovaného v kor. chrv. *krop*, v čes. srus. *ukrop*, fervens aqua, srv. lat. *carbo*), souvisí s *pýřiti*, *prahnouti* atd. — čes. chrv. *puditi*, pol. *pędzić*, kor. *poditi*

(pellere, instigare); čes. slk. *prouditi, prúditi* (idem), v průpovědech: *prouditi* k hněvu, k lásce, t. puditi (impellere); podle toho slv. *prędą* v *vъzpręnąti* (exsurgere, expergisci), čes. *prudký*, pol. *prędki* (rapidus, celer, praeceps) sem náleží. Než čes. *pruditi* (urere, accendere), pol. *prędanie* (ustio), důsledněji od jiného, rozdílného kořene odvozováno býti může; tak že vsutím *r* do kmene *puditi* i zde dva rozdílní kmenové, *pud*, *pąd* a *par*, odkudž pol. *přeć*, rus. *přeť* (calore, vapore lixari), jak zevnitřní svou podobou, tak i příbuzností smyslu se setkali. — čes. *pukati, pučiti*, pol. *pękać* (rumpi, bersten, platzen), čes. *puk*, pol. *pęk* (gemma, Knospe): čes. *pručiti se*, *rozpručiti se* (rumpi), na př. srdce mu *zpručilo* (v sčes. modlitebním rukopise), das Herz brach ihm, podobně srb. srdce mi *puca* (t. *puká*), das Herz bricht mir, byť se hořem *rozpručili* všickni (Star. sklád. 4, 175); slk. *-prk* v *pa-prk, paprček*, mn. č. *paprčky* (ungulae *fissae*), ill. *papak*, gen. *papka*, tedy místo *papark*, chrv. *parkel, parkljec* čili *prkel, prkljec* (unguis, ungula), a s proměnou *k* v *t* i přisutím sykavky *s*: *prst* atd. Ale poněvadž ke kořenu pouze *pą-* a zástupce jeho *pr-* náleží, ostatní pak zvuky všecky k odvození počítati se musejí, na jevě jest, že mimo dotčené, ještě i mnohé jiné kmeny jazyka našeho pod tento nad míru bohatý a plodný kořen se seřadují, na př. *pr-s, pa-pr-sk*, slv. slk. *prýšt*, pol. *pry-šč* (pustula, ulcus) atd. — slv. *sęknq*, v *izsęknąti* (siccari), *izsąčiti* (siccare), čes. *sáknouti* (sieckern, trocknen), srb. *uséknuti se* č. *nos*, slv. *vysákati se* (nares emungere), mrus. *izsjakati nos* (id., lex. ms.); čes. *smrkati*, s přísuvkou *m*, místo *srkati*, ve „*smrkati*“ (nares emungere), slk. tolik co *šňupati*, ill. *šmrkati* (sorbere) atd. Souřadnost obou forem a stejnost kořene vysvitá, položíme-li srb. *useknuti se, useknuti nos*, vedle českého: *smrkati, vysmrkati se.* (Srv. v druhém oddílu *srkati*, *srbati*, od kořene *sr.*) — čes. *sápati*, mor. *schápati* (carpere), srv. slk. *sepati* (quassare); pol. *šarpać* (idem.) Vše to jsou souřadné formy slova *chopiti, chápati*; podobný rozdíl forem nacházíme již v lat. *capere* a *carpere*, z čehož patrno, že jejich znik a počátek hluboko do kolébky jazyka, dávno před rozdělením jazykův indoevropejských, padá. — rus. *skobliť*

(scabere, *scalpere*, *σκάπτειν*, *schaben;* dolabrare), sčes. *skoblík* (dolabra), později *hoblík* a ssuvkou *oblovati* (hobeln, dolabrare); čes. *škrábati*, pol. *skrobać*, rus. *skrebu*, *skresť* (id.) atd. — čes. *stačiti* (sufficere), skráceně ze *statčiti;* pol. *starčyć* (id.) Zdeť *t* vysuto a *r* dosazeno. — kor. *šumeľ*, rus. *šmeľ*, čes. *čmel*, chrv. *čmela* (apis terrestris, *Hummel*, od zvuku, jakž patrno, *šum*, *šuměti*, něm. *summen*, *hummen*, srv. *bučela*, *bčela*, *včela* a *bučeti;* *srch*, *sršeň* a *sršeti*, rus. *šoroch;* srb. *zoja*, osa a *zujim;* *chroust* a *chřest*, *chřestěti* atd.); ill. *strmelj*, pol. *třmiel*, krajn. *čmereľ*. — rus. pol. čes. *tačka*, *tačky* (pabo, vehiculum unius rotae, feretrum trusatile), rus. mrus. *taskať*, *taskati* (trahere, tollere); čes. *trakati* (idem), *traky*, *trakař* (pabo). Srv. *strkám* nížeji pod *tku*, — slv. *teką*, *tešti*, čes. *teku*, *teci*, blh. *tičim* (currere; fluere); sčes. *trčeti*, na př. Polené *trčjú* ku bráně, Jaroslav v Tatary *trčí* RKr., srb. *trčati*, čes. *trcliti* (cursitare) atd. Totožnost bije v oči, položíme-li na př. blh. „kuče *tiči* slěd krava-ta“ vedle srb. „kuče *trči* za kravom“ (pes běží za krávou). Vyskýtající se slv. forma *těste* místo *tekoste* (srv. *rěste* m. *rekoste*, *rěch* m. *rekoch*, a dluž. *žeju*, *žaś*, t. *rěją*, řec. *ῥέω*) vede k zašlému kořennému časoslovu *teją*, řeckému *θέω* (curro) dokonale se rovnajícímu; podle čehož by zde *k* vlastně k odvození, nikoli ke kořenu náležeti se zdálo; než *r* dle vší podoby přisuto teprvé v pozdější době do kmene již hotového *teku*. — slv. *tęžati* (aquirere), *tęžateľ* (agricola), srb. *teg* (labor), srb. cor. *težak* (mercenarius), chrv. *težati* (operari), čes. *těžiti* (operari, aquirere); slv. *trъg*, pol. *targ*, čes. *trh* (forum, nundinae), čes. *tržiti* (negotiari, aquirere): nápodobně též slv. *tęgnąti*, *tęzati*, čes. *táhnouti*, pol. *ciągać* (protendere, trahere), slv. *tęžъk*, čes. *těžký*, pol. *ciężki* (gravis); slv *trъgnati*, *trъzati*, pol. *targać*, čes. *trhati* (rumpere, vellere), chrv. *teržiti*, *nateržiti* (onerare, gravare, slv. *otęgoliti*), srv. *tereh* (onus), a dle tohoto přistřihnuté slk. *těrcha*. Jakož slv. *tęg*, srb. *teg* (labor negotium) s přísuvkou *r:* *trъg* ve smyslu quaestus, forum, se užívá, tak ve středověké latině slovo *negotium*, *negotiator*, k vyražení obojího ponětí, *dělání* i *kupčení*, se užívalo a něm. *handeln* do dnes se užívá. Vedle slv. *otęgotiti* dlužno jen neprostředně postaviti chrv. *nateržiti*, pak stejnokořennost

kmenův *tęg* a *trg* zřejmě do očí padne — slv. *tepą, tepsti*, čes. *tepu, tepati*, chrv. kor. *tepem* (percutere, pulsare); čes. *třepati*, rus. slk. *trepať* (idem). Že zde *r* vsuvka, patrno z řec. τύπτω. — čes. *tku, tknouti, týkati*, slv. *tъkną, tъknąti* atd. *(tangere*, figere, impingere, řec. θίγειν, goth. *tekan)*, přijímá co vsuvky *r* a *l*, odkudž přerozmanití kmenové ve všech nářečích jazyka slovanského povstávají; a sice *a)* s *r* slv. srus. mrus. brus. *trъčati, torčati*, mor. *trčeti*, slk. *trčať* (prominere), čes. *trkati* (cornu petere, hörnen), *strkati* (trudere), kor. (vlastně kraj.) *terkati* (pulsare, klopfen), poterkati (anklopfen), rus. *trogať* (tangere, toucher, berühren, změnou ostrého *k* v tupé *g*, *nedotroga*, a vedle toho i *nedotyka* (impatiens noli me tangere) atd. V slv. prologu (passionálu) čte se ke dni 19. srpna v starých rukopisech: „obrětošę glavu jego dolě v sopli prochodněm' i nozě jego gorě *tyčašči*“ (prominentes); ve vydáních ale již: „nozě gorě *torčašča.*“ Se slv. *tyčati* srv. čes. *vztyčiti se* (attolli) a kor. *tičati* (haerere, stecken). *b)* s *l* čes. *tluku, tlouci* (pulsare, percutere), rus. *tolknu, tolkať* (trudere, impellere, impingere, θλάειν), na př. *tolknuť* kogo pod bok atd. K jasnějšímu nahlédnutí do stejnorodnosti forem *tku, trku* a *tlku* vhodno postaviti vedle sebe, mimo již uvedené slv. nozě *tyčašči* a *torčašča*, a mimo rus. *nedotyka* i *nedotroga*, zvláště průpovědi stejného smyslu, jako ruské *stolknuť* so stula a čes. slk. *strknouti* č. *strčiti* se stolice, cožby staroslovansky znělo: sъtъknąti sъ stola, a naobrat kor. *terkati, poterkati* na dvéri a čes. *tlouci, zatlouci* (t. zaklepati) na dvéře atd. — čes. *točím se* (circumagi); blh. *tarkaljam se* (volutor), něm. *torkeln* (totiť bez pochyby slovanského původu), náleží vlastně k hořejšímu kmenu *teku*, a jest jen zvláštní jeho tvar. — rus. *toska* (cura), čes. *teskno, tesknost, tesklivost* (solicitudo, anxietas); pol. *troska* (cura), *troskliwý* (solicitus), *troskać się* (solicitudine affici, cruciari). — kor. *tupati*, čes. *cpáti* místo *tpáti*, a to skrácené místo *tupati (stipare, stopfen)*; srb. *trpati* a složené *natrpati* (idem) atd. Souhlasnost latinské a německé formy s korutanskou dokazuje pozdější přisutí souhlásky *r*. — slv. *vęzati*, pol. *wiązać*, ill. *vezati*, čes. *vázati* (ligare); blh. *vrzem, otvrzem* atd. Formou časoslova tohoto u Bulharův užívanou objasňuje se

poměr slov. sčes. slk. pol. *povraz*, *povroz* (funis), slk. *povréslo*, kor. *povréslo*, čes. *povříslo*, pol. *powrosło* (tomex, Strohband) a čes. *provaz* (funis), slv. *uvęslo* (redimiculum, tiara), rus. *perevjaz'* (Patrontaschenriemen), *perevjaslo* (tomex) atd.

2. *Podnebné* l.

Čes. *bečim. bečeti* (balare); slk. *blečeti*, čes. *blek*, *blekot*, srv. řec. βληχαόμαι, něm *blöcken*. — slv. *dąga*, srb. *duga*, pol. *dęga*, čes. mrus. *duha* atd. (iris, propr. arceus; tabula doliaris); kor. *dlóga* i *dóga*. — čes. *dáviti*, slv. ill. chrv. kor. *daviti*, pol. *dawić* atd. (suffocare); slk. *dláviti* (quassare, quetschen), *zadláviti* (suffocare), atd. — lat. *gobio*, κωβιός (cyprinus gobio); rus. *kolba*, mrus. *kolb*, pol. *kiełb'*. — čes. *huk*, *hučeti*, pol. *huk*, *hukać*, *hučeć*, ill. *huka*, slv. *guk*, *gukati* (sonitus, sonare); čes. *hluk*, pol. *giełk*, rus. *gulk*, kor. (pokraj.) *golk*, blh. *glka*, *glčka* (strepitus; seditio). Tento kořen souvisí, jakž patrno, s kmenem *gъl* v *glagol*, *glagolati*, *glas* atd., a stojí v poměru souřadnosti s kořenem *zu-*, odkudž přerozmanití kmenové vzrostli, jako na př. ill. *zujiti*, *zukati*, rus. *zyčať*, čes. *zvučeti*, slv. *zveněti*, *zvoniti*, *zovą*, *zvati* atd. — čes. *chechotati*, *chechtati se*, rus. *chochotať*, pol. *chechotać* i *chychotać się* atd. (cachinnari); mrus. *chlechoču sja*, *chlechotanje* (idem, lex. ms) — kor. *hiniti se* (simulare), *himba* (simulatio) i *hliniti se*, *hlimba*. (Korutanské *h* rovná se českému *ch*). — pol. *chusta* (linteum), mn. č. *chusty* (linteamina), slk. *chustka* (sudarium); rus. *cholst*, *cholstina* (tela). — slv. *kosnąti sę* (tangere, berühren); slv. *prikolesnąti sę* (idem, cod. hom. Greg. Naz. sec. XI), srv. *prikasati se*. — ill. *kimati* i *klimati*, *klamitati*, čes. *klímati*, *kleměti* (capite nutare; dependere). — čes. *mknu*, *mknouti*, slv. *mъkną*, *mknąti*, srb. *maknem*, *maknuti*, rus. *mčať*, pol. *mknąć*, opět. *mykati*, *mykať*, *mykać* (*micare*; movere, trudere, rücken), odkud *meč* (ensis), *mečta* (imaginatio), *promyk*, (radius); rus. mrus. *meľknuť*, *meľkať* (apparere, coruscare). Sem někteří potahují i slv. *mlъnija*, rus. *molnija* (fulgur), což však nejisto. — řec μύω, μύζω (claudo os, oculos), něm. *mucksen*, lat. *mutus*, kor. *mutav*, *mutast* (mutus), též *muta* (subst , homo mutus), a souhlasné s tímto, zdvojováním kořene povstalé, mrus. *momoču*, *momot* (balbutio,

balbus, lex. ms., v němž souznačným „němuščij" se tlumočí, ač není-li raději skrácené *mormoču?)*; slv. *mlъčati* (tacere), *umlъknąti* (conticescere), čes *mlknouti*, pol. *milknąć* atd. — čes. *poskonný*, slk. *paskonný*, rus. *poskoń* (cannabis femina, le chanvre mâle, kvetoucí bez semene); pol. *płoskoń*, *płoskunka*, *płoskonna* konop' (idem). Kmen vsutým *k* sesílený jest vlastně *pak* (tergum), odkudž *paky*, *opak*, srv. *znak*, *vz-nak*, retrorsum, od *nak*, něm. *Nacken*, *zpět*, *opět*, *zpátky*, od *pata* atd.), litv. *pakala*, (tergum), *pasku*y (postea) atd.; tedy *poskonný* vlastně tolik co *zadní*, *špatnější* (*posticus*, deterior). — čes. *skubati*, pol. *skubać*, ill. chrv. *skubem*, *skubsti* (velere, vellicare); čes. *šklubu*, *šklubati*, slk. *šklbať* (idem), srv. lat. *glubo*. — lat. *spuo*, řec πτύω, něm. *spucken*; slv. *pljują*, čes. *pliji* (idem). — čes. *šupina* i *šlupina*, *šlupka* (gluma, squama; něm. *Schuppe*, Schaale). — ill. *tažiti* (placare, mitigare); kor. *tažiti* i *tolažiti*, *tolaža*, *tolažba* (mitigatio, placatio); z ohledu *o* srv. srb. ill. chrv. kor. *korak*, srb. *boraviti*, *zaboraviti*, jakž výš dotčeno. Ostatně vsuvka tato není dost jistá; neboť srovnání slov slk. *tlojiti*, *natlojiti* (premere, vexare), slv. *toliti*, *utoliti* (placare, mitigare), pol. *tło*. kor. *tla* mn. č. (pavimentum), prodloužené čes. *tlak*, *tlačiti* (pressio, premere), dále řec. ϑλίβω atd. spíše tomu se nasvědčovati zdají, že *tažiti*, jest skrácené z *tlažiti*, jako ill. *čovêk* *človêk*. — čes. *tku*, *tknu* (tango); čes. *tluku*, slk. *tlčem* (ferio), viz. výš. pod *r*. — slv. *tomiti*, rus. *tomiť* (*domare*, δαμάειν, *zähmen)*; pol *tłumić*, *přytłumić* (opprimere) atd.)

3. *Podnebné* n.

Čes. *bákati* i *bančiti* (instigare). — pol. *brud*, *břyd* (sordes, nausea), *brudzić*, *břydzić* (inquinare, nauseare); čes. *bryndati* (pantschen), *brynda* (Gepantsche); rus. *chikať* i *chnykať* (ridere), čes. *kníkati* (nugari, ludere; flere). — čes. *kuji*, *kovati*, pol *kuję*, *kuć*, *kovač* (cudere); pol. *knuje*, *knuć*, *knować* (cudere, caedere; trop. consilia inire, conflare) srv. *kozń*, *kowarstwo*, srv. pol. *kień* čes. *kmen* (truncus). slv. *žują*, *žvati* čes. *žvu*, *žváti* opětov. *žvýkati*, ill. *žvatati* (maudere); *ill. žvenkat* (idem).

4 *Retné* v.

Srb. ill. chrv. blh. *dižem, dići, dignem, dignuti, digati* i *dizati* (tollere, elevare); slv. *dvignqti,* rus. *dvinuť, dvigať,* pol. *dźwigać,* čes. *dvihnu,* srv. skr. *tvag* — čes. *chytiti* (capere); pol. *chwycić,* čes. *chvatiti* atd — slv. ill. čes. *kapati,* pol. *kapać* (stillare); slk *kvapať, kvapkať, kvapka* (gutta). — slv ill. *koriti,* rus. *koriť,* čes *kořiti,* pol. *kořyć* (contumeliose tractare, ὑβρίζειν), *korisť* i *korysť* (spolium), čes. *kárati* (punire); chrv. *kvar* (noxa), chrv. ill. srb. *kvariti* (corrumpere), slk. *kváriť* (ligurire, naschen). — slk. *sepati* (quassare); slv. *svepanije* (impetus), brus. *svepet* (examen apum secundun, slk. *paroj*); srv. *roj* od *rěja, rějati,* cum impetu ferri, prorumpere. — slv. *sijajq, sijati,* rus. *sijať,* mrus. *sjajati* (lucere, splendere), srb. *sinuti* (exsplendescere); srb. *svanuti* (lucescere), slv. rus. čes. *svět,* čes. *světlo, světiti, stvěti* i *stkvěti se* čili *svítiti, stvítiti* i *stkvíti se* atd. — slk. *súriť* (urgere), rus. *ssoriť sja, ssora* (certare; certamen, lis); slv. *svariti* (pugnare), čes. *svářiti, svár* (contendere; jurgium) atd. — kor. *torim, toriti* (creare); ve všech jiných nářečích *tvoriti, tvor, tvar.*

5. *Retné* b.

Slv. rus. *botějq, razbotějq* (turgeo, pinguesco), pol. *botwieję, bóčeję* (cariem traho); čes. *botnati, bobtěti, bobtněti, bopněti, bobněti* (turgere). —

6. *Retné* m.

Čes. *čuchati, čichati* i *čmuchati* (odorari, schnuffeln, wittern); srv. též čes. *čenichati.* — čes. *duji, douti,* rus. *duju, duť,* ill. *dunem, dunuti* (flare, spare); slv. *dmq. dmqti,* čes. *dmu, dmouti, dýmati,* rus. *dmiť,* ill. *dimati* (inflare) odkud *dým* (fumus), pol. *dmuchać,* čes. *dmýchati.* — slv. *imq, jęti,* čes. *jmu, jíti* (capere); srv. lat *imo* v ad*imo*, ex*imo* atd. — slv. *žmq, žęti,* rus. *žmu, žať,* opět. *žimať,* pol. *žmę, žąć, žymać,* kor. *žmem, žmeti,* čes. *ždmu, ždímati* (torquere), odvozené slk. *žmýkati* (id.), čes. *žmoliti* (comminuere; stipare, subigere); v příbuzném *žujq, žuti* čili *žváti* prostý kořen. Ostatně formy *dmu, imu* a *žmu* možné považovati, a to důvodněji jako přirážkou ke kořenu tvořícího *m*, nikoli vsuvkou povstalé, o čemž jinde.

7. *Zubné* d.

Slv. *bręcati*, rus. *brjakať*, čes. *břinkati*, ill. *brenkati* (sonum vel tinnitum edere); pol. *brękać*, *bręknąć*, i *brdęknąć*, *brdąkać* (idem), *brdęk* (sonitus, tinnitus.) — slv. *nrěti*, *ponrěti* (mergi, subire); chrv. ill. *noriti*, čes. *nořiti*, pol. *nurzyć* (mergere); chrv. *pondreti*, *pondirati* (mergere); *pondert* (mersus), čes. *pondrava* (oestrus bovis.) — čes. *zřím zříti*, slv. *zrěti*, rus. *zrěť* (aspicere); odkud čes. *pozor* (attentio), slv. *zázor* (invidia); mrus. *zazdru* (aemulor, zelor), pol. *zazdrośc* (livor, zelus), ill. *zdrak* (visus), — čes. *ždmu* místo *žmu* (torqueo), viz nahoře pod *m*. — čes. *žehu*, *žíci* (accendere); srb. *razždežem* atd. — čes. *ženu*, *hnáti* (pellere); srb. *ždenem*, *razždenem* atd. — čes. *žeru*, *žráti* (vorare); srb. *žderem*, *žderati* atd. Podobně vsouvání zubného *d*, zvláště před podnebným *r*, řidčeji před jinými souhláskami, v srbštině nejen v časoslovech, ale i v jiných slovech, velmi jest oblíbené a již v nejstarších přepisech církevních knih se nachází.

8. *Zubné* t.

Slv. *sijati* (splendere); čes. *stvěti se*, *stkvěti se* čili *stvíti se*, *stkvíti se*. — slv. *srbati*, mrus. *serbati*, čes. (pokraj.) *srbiti* i obyčejněji *střebati* (sorbere). — čes. *sršeti* (hirsutum esse), *sršatý* (horridus), *srch* (vespa crabro), *srsť* (pili); slv. *stršiti* (horrere, aculeos erigere. cod. ms. Georg. Hamart.)

Z vyčtených příkladův, jež sobě každý znatel jazyka našeho podle libosti jinými a jinými rozmnožovati může, již i povaha i rozšířenost *tohoto spůsobu vsouvání souhlásek* v jazyku našem s dostatečnou jistotou posuzována býti může. Hlavní *výsledky*, jichž srovnáním a uvažováním úkazu tohoto docházíme, jsou tyto:

1. Vsouvání souhlásek do jádra kmenův a takořka do kořenův samých jest *dvoje*. Jedno pouze *zvukoplodné*, *tvarodatné* (fonetické), sloužící za základ buď rozličným nářečím, na př. čes. *bobr*, chrv. kor. *breber* (fiber); kor. *šumeť*, ill. *strmelj* (apis terrestris); rus. *toska*, pol. *troska* (cura); pol. *chusta*, rus. *cholst* (tela): slv. *tomiti*, pol. *tłumić* (opprimere), aneb rozličným podřečím, na př. ill. *gomila* i *gromila* (cumu-

lus); ill. *kimati* i *klimati* (nutare); někdy však i bez patrného rozdílu v témž nářečí jedno vedle druhého užívané, na př. čes. *skubati* i *šklubati* (vellere), *šupina* i *šlupina, šlupka* (gluma), *srbiti* i *střebati* (sorbere); pol. *bręknć* i *brdękać* (tinnire); kor. *dóga* i *dlóga* (iris); rus. *nedotyka* i *nedotroga* (impat. noli me tang.). Druhé jest *smysloplodné, silojevné* (dynamické), na př. slv. *tęg* (labor, negotium) a *trъg* (quaestus, forum), *tъknq, tykajq* (tango) a *trknu, trkám* (trudo, cornupe to) i *tluku* (percutio), *kapati* a *kropiti* (stillare), *máchati* a *mrskati* (vibrare), *sáknouti* a *srknouti, smrknouti, kvičeti* a *cvrčeti, škvrčeti* atd. Někdy však přechody od jednoho ke druhému tak jsou nerozeznanlivé, nepatrné a styčné, že rozdílu určitě ustanoviti těžko, nerci-li nemožné, na př. *pučiti se* a *pručiti se* (rumpi), *puditi* a *prouditi* (impellere), *těžiti* a *tržiti, čuchati* čili *čichati* a *čmuchati* (odorari), *naduji* a *nadmu, hučeti* a *hlučeti* atd.

2. Srovnáním slovanských kmenův s kmeny jiných příbuzných jazykův vychází na jevo, že vsouvání souhlásek do středu kořene mnohem jest v jazyku slovanském, nežli v příbuzných indoevropejských, oblíbenější a rozšířenější, na př. chrv. kor. *breber*, lat. *fiber*, něm. *Biber*; čes. pol. *pastrnak, pasternak*, lat. *pastinaca*; *mlčeti*, řec. μύειν, něm. *mucksen*; rus. *meľknut* lat. *micare*; srb. *trpati*, lat. *stipare*, něm. *stopfen*; rus. *kolba*, pol. *kiełb'*, lat. *gobio*, řec. κωβιός; pol. *tłumić*. lat. *domare*, řec. δαμάειν; čes. *škrábati*, řec. σκάπτειν, něm. *schaben*, lat. *scabere*, a však i *scalpere*; slv. *pljujq*, čes. *pliji*, lat. *spuo*, než řec. πτύω; ačkoliť ono i v těchto posledních velmi často v týchže slovech se vyskýtá, takže počátek a původ jeho již do předhistorické doby, dávno před rozdělením hlavních jazykův indoevropejských, položen býti musí, na př. čes. *kropiti, krůpěje*, něm. *tropfen, tröpfeln*; *šklubati*, lat. *glubere*; *chopiti, sápati*, mor. *schápati*, pol. *šarpać* lat. *capere* a *carpere*; *bečeti, blečeti*, lat. *balare*, řec. βληχάομαι, něm. *blöcken* a t. d.

3. Ze všech souhlásek jsou plynné podnební *r* a *l* při sesilování a tvoření kořenův pomocí vsuvek nejoblíbenější a nejrozšířenější, čehož příčina právě v dotčené plynné, tekuté, hebké a pružné povaze jejich, jíž samohláskám nejvíce se podobají, hledati se musí. Jich se výhradně užívá při roz-

šiřování časoslovných kořenův siloplodném, jako *těh* a *trh*, kteréž, jakožto nejdůležitější úkaz v celé nauce o vsouvání hlásek, zde zvláštního uvážení požaduje.

4. O *smysloplodném* čili *dynamickém* rozšiřování a tváření kořenův časoslovných, vsouváním souhlásek *r* a *l*, podle rázných a makavých příkladův, jež sme nahoře uvedli, nelze naskrze pochybovati. Připustíme li, jakož jináč učiniti nelze, že rus. *toska* a pol. *troska* (cura), čes. *dáviti* a slk. *dláviti* (suffocare) jedno a též slovo jest, jen onde prosté, zde vsuvkou odužené, zajisté nemůžeme zapírati, že nejen slova čes. *baviti*, ill. blh. *braviti*, (morari), čes. *kapati* a *kropiti*, *kvíčala* a *cvrčala*, *skubati* a *šklubati*, slk. *šklbati*, kor. *šumeľ* a ill. *strmelj* atd., ale i slv. *kъsniti* a ill. *krsmati* (cunctari), *máchati* a *mrskati*, *foukati* a *frkati*, *míhati*, slv. *migati* u rus. *morgať* (nictari), srb. *mrgoditi se* (obscurare vultum), *páliti* a *prliti*, *prljiti*, *prhliti*, *pučiti se* a *pručiti* čili *proučiti se*, *prk*, *puditi* a *prouditi*, *súkati* a *srkati*, *smrkati*, *téci*, *uteci* a *trčeti*, *trcliti*, *těh* a *trh*, *těžiti* a *tržiti*, *táhati* a *trhati*, *tku*. *tknu* a *trkám*, *strkám*, *tluku*, *tupati* a *trpati*, *vázati* a blh. *vrzem* (vincio), *po-vraz*, *po-vřeslo*, *skobliť* a *škrábati*, *mknu* a *meľkať* (*micare*), řec. μύω, *mutus*, *mucksen* a slv. *mlčeti* atd. sobě jsou příbuzná a ohledem na původ a tvoření své ničím jiným, leč vsutím souhlásky *l* aneb *r* do kořene anebo kmene, od sebe rozdílná. Že při některých prvotní samohláska vedle vsuté souhlásky zůstává, na př. *puditi* a *prouditi*, *baviti* a *braviti*, *boraviti*, *kapati* a *kropiti*, *tepati* a *třepati* a t. d., při jiných naproti prchá a tratí se, na př. *téci*, *uteci* a *trčeti*, *tъknqti* a *trknouti*, *tupati* a *trpati*, *těžiti* a *tržiti*, *táhati* a *trhati* a t d., není genetické souvislosti těchto forem naskrze na odpor; neboť to přirozený účinek plynné povahy dotčených dvou souhlásek, snažících se v jazyku slovanském potlačiti stojící vedle sebe samohlásky a zastoupiti jejich místo, a však toho úplně a důsledně provésti nemohoucích. Srovnejme na př. slova *plaziti se* a *plzati se*, *plzký*, *plž*, *oslepnu* a *oslnu*, *blyštěti se* a sčes. *blštěti se*, *pluk* a slv. *plъk*, *hluk* a pol. *zgiełk*, blh. *glčka*, pol. *pluję* i *plwam*, *bluję* i *blwam*, *kluję* i *klwam*, čes. *krušiti*, ill. *kršiti*, čes. *drápati*, srb. *izdrpati*, čes. *trápiti* a *trpěti*, *mraziti* a *mrznouti*, *hrob* a *hrbi-*

tov i *pahrbek, hrom* a *hřměti,* slv. *greměti, zápražka,* srb *zápržka, mračiti* a *mrknu,* čes. *bředu, břísti,* sčes. *brdu, brsti,* pol. *brnąć, strom, strmý* a *strměti,* mrus. *zastromiti* (infigere), *stromholov* (praeceps) a t. d. Není tedy divu, že i v těchto, vsutím souhlásek *l* a *r* povstalých útvarech samohláska jindy zůstává nepohnutá, na př. v *kropiti, třepati, škrábati, hlučeti* a t. d., jindy docela mizí, na př. v *cvrčala, smrkati, trčeti, trhati, mlknouti* a t. d., jindy opět v některých slovech trvá, v jiných naproti z téhož kmene pošlých se tratí, na př. *proučiti se* a *prk* v *paprk, paprček, prkljen, šklubati* a *šklbati, tluku* a slk. *tlčem* atd.

Nabudeme-li o skutečnosti, rozšířenosti a důležitosti tohoto úkazu pevného přesvědčení, jakož po zdravém věci uvážení jiného očekávati nelze, otevře se nám nová, prostranná brána ke stopování původu a zniku těch přemnohých v jazyku našem pomocí plynných podnebných souhlásek *l* a *r* tvořených kmenův bez stálých samohlásek, kteříž nám posavad v etymologickém ohledu opravdovou záhadou byli.

O šíření časoslovných kořenův a kmenův vsouváním a přirážením souhlásek.

(Čas. Č. Mus. 1846.)

Článek druhý.

O šíření přirážením souhlásek.

Viděli sme v prvním článku, že úkol etymologie čili slovozpytu jest stopování příbuznosti slov umělým rozbíráním jejich součástek, k tomu cíli a konci, aby, jakož prvopočátek a takořka zárodek, tak i prvotní a vlastní význam jejich dokonale poznán býti mohl. V prvotní době, v samém počátku jazyka, musel ovšem původ a sklad každého slova a tím spolu i příbuznost jeho s ostatními býti docela znalý a jasný; než v dlouhém běhu času začala se tato prozračnost jazyka vždy více a více zatemňovati proměnami, jimž i jazyk, jakož každá věc na světě, podroben jest, jmenovitě pak ujímáním, přidáváním, střídáním a přesmykováním zvukův, z nichžto, co z podstatných součástic svých, slova záležejí. Tak povstalo v každém jazyku množství slov, jichž *živý význam*, t. příbuznost s jinými čili vztah ke kořenu, zmizel, a kteráž podobu pouhých libovolně vymyšlených, *mrtvých znakův ponětí*, na se vzala. Povinnost slovozpytu jest odhalovati ukrytou příbuznost slov, obnovovati původní mladost a čerstvost jazyka a tak překážeti, aby se jazyk nestal pouhým nakupením mrtvých znakův ponětí, bez povědomí o původní organické souvislosti jedněch s druhými. V jazyku zajisté, jak již dotčeno, původně a prvotně všeliké tvoření a tváření zvukův, všeliké vyvinutí slov jest souvislé, spojité a nepřetržené; neboť jazyk jest úkon ducha, ukazatel a odtisk všech jeho vnitřních pohybův a proměn, zrcadlo myšlének; a jakož

v duchu a mysli člověčí všecko všudy jest spojité a srostité a při tom věčně pohybné, představa s představou se stýká, myšlénka za myšlénkou se blýská, tak i v jazyku, v tomto slyšitedlném myšlení, zvuk ze zvuku, slovo ze slova se proudí, aniž původně a vlastně což mrtvého, osamělého, nesouvislého býti může. Z čehož spolu důležitost důkladného slovozpytu pro zachování čistoty a správnosti národního jazyka jasně vysvitá. Každý zajisté jazyk tím více pružnosti a síly, slovem tím více organického života do sebe má, čím jest vnitřní a prvotní smysl, čím vzájemná příbuznost jeho slov již obecnému citu a přirozené mysli všech jím mluvících přístupnější a znalejší; naproti pak tomu tím více klesá a hyne, čím více povědomost souvislosti slov se slovy, co do původu svého, v něm se tratí, a slova v pouhé mrtvé znaky ponětí přecházejí.

Důmyslným badáním novějších slovozpytcův, zvláště Němcův, jimž z toho co děkovati máme, že k hlubšímu nahlédnutí do vnitřního, podivu hodného skladu jazykův indoevropejských prostranná brána i nám Slovanům otevřena jest, vytknut jest *dvůj rozdíl čili druh kořenův*, mezi nimiž posavad buď naprosto žádní, buď aspoň žádní patrní a jistí svazkové souvislosti vypátráni nejsou, ačkoli tím možnost, ba podobnost styčnosti a příbuznosti jedněch s druhými ještě se docela nevylučuje, t. *kořenové náměstkoví* čili *místojmenní*, na př. *m-* v *mi*, *my*, *v-* ve *vy*, *t-* v *ten*, *ta*, *to*, *n-* v *on*, *ona*, *ono*, *s-* v *sí*, *k-* v *kto*, *ký* a t. d., z nichž spolu prvotní a vlastní předslovce, pojislovce a bez pochyby i čísla povstala, a *kořenové časoslovní*, na př. *du-ji*, *li-ji*, *ku-ji*, *či-ji*, *bi-ji*, *dá-m*, *dě-ji*, *ka-ji se*, *ji-du*, *la-ji*, *pi-ji*, *my-ji*, *vě-ji*, *vi-ji*, *se-ji*, *ži-ji* atd., s nimiž jména jak samostatná tak i spolustatná souvisejí. Poněvadž počet kořenův náměstkových nad míru malý a tvoření slov z nich pošlých velmi jednoduché, snadno prostupitedlné jest, počet naproti tomu kořenův časoslovných bez poměru větší a plození slov z nich nad ponětí hojné, ovšem nepřebrané a nepřehledné jest: snadno jest domysliti se, že největší a nejtěžší částka slovozpytu okolo stopování skladu časoslov a jejich souvislosti se jmény jak samostatnými tak

i přídavnými točiti se musí. Jména zajisté věcí a jejich vlastností, jakž v každém starém a bohatém jazyku téměř nesčíslná, tak spolu též větším dílem co do původu svého a souvislosti s jinými velice temná jsou; tak že větší jich počet podnes již jen pouhým mrtvým znakům ponětí, bez živého významu, se podobají, a teprvé tehdáž opravdového a úplného světla nabývaji, když se příbuzenství jejich s časoslovnými kořeny s jistotou objeví; na př. slovo *řeka* platí každému za mrtvý znak ponětí většího potoka, pokud o souvislosti jeho s časoslovem slv. *rěju* (teku), čes. *řinu se* citem nebo myslí nějakého buď tušení buď vědomí nenabude. Pročež bychom i připustili, jakož zapírati nemíníme, že jména věcí stejným časem se slovy činnost znamenajícími čili časoslovy povstala a povstati mohla, však niceméně nemůžeme za pravé neuznati, že časoslovo jest v oboru jazykozpytu nejdůležitější částka řeči, a že tedy na zdařilém rozboru jeho, co na pevném základu svém, téměř celá etymologická nauka stavěti se musí. Důležitost časoslova v etymologickém ohledu cítili již indičtí grammatikové, všecka slova jazyka sanskritského pouze od časoslov odvozujíce, a jiných, než časoslovných, kořenův naprosto, ovšem jednostranně, přepiatě a nedůvodně, nepřipouštějíce.

V předešlém článku sme uvažovali proměny časoslovných kořenův a kmenův, na *vsouvání souhlásek* se zakládající; v tomto druhém o šíření a tvoření i tváření týchže kořenův *přirážením souhlásek* jednati chceme. Jakož pak v obojím předešlém sepsání, t. *o tvoření slov zdvojováním kořene* a *o šíření kořenův vsouváním souhlásek* více k tomu zření své sme obraceli, bychom vystavením rázných a jasných obdob v obmezeném počtu příkladův cestu ku poznání pravidel, jimiž v jednom i druhém ohledu jazyk se spravuje, klestili, nežli abychom všecky pod jedno a též pravidlo padající příklady úplně vyčtli a dohromady sestavili: tak totéž, a sice ještě v plnější míře, i o přítomném pokuse platí. Neboť jestli kde, zdeť zajisté nacházíme se u vchodu do nejvnitřnější a nejukrytější dílny jazyka, u něhož pro množství a důležitost nových

a nových předmětův každý náš krok rozvážný a zdlouhavý, každý úsudek střízlivý a podmíněný býti musí, ač nemáme-li hned na začátku zpytování svého na scestnosti se dostati a místo světla do tmy ubíhati.

Zdeť ještě připomenouti musíme, že mluvíce o šíření a tváření kořenův a kmenův posavad jen o dvojím jeho spůsobu, t. o šíření *vsouváním a přirážením souhlásek* zmínku sme učinili, o třetím spůsobu, o tom totiž, kteréž *předsouváním souhlásek* se děje, naschvál zamlčevše. Staloť se to, poněvadž tento spůsob, ačkoli sám v sobě dosti důležitý jest, však nicméně v nynější naší příčině méně vážným býti se vidí, jednak proto, že jím kořenové a kmenové méně, nežli ostatníma dvěma, se zatemňují, jednak též, že v poměru k těmato mnohem řidčeji se vyskýtá, jednak naposledy, že vysvětlení jeho, všecko všudy srovnavše, za mnohem snadnější nežli oněch, pokládáme, ačkoli o tom, zdali dotčené předsuvky pouze zvukoplodné (phonetické), čili smysloplodné (genetické, t. zastaralé předslovce anebo jiné částice) jsou, mezi jazykozpytci posavad rozdílné zdání panuje. V jazyku slovanském, bychom několik příkladův uvedli, jakož vůbec v jazycích indoevropejských, nejoblíbenější předsuvka, vyjmem-li pouze v jednotlivých nářečích užívané *v*, na př. chrv. *vučiti* m. *učiti* (docere), čes. prostonárodní *vorati* m. *orati* (arare), atd., jest sykavka *s* a její střídnice *š*, která zvláště před kmeny s *t* se začínající nad míru ráda předstupuje, na př. *skopiti* a *kopiti*, (castrare), *skora* a *kora* (cortex), *skot* (pecus) a *kotiti* (parere) *kroz*, *krez* a *skrz*, *skrze* (per, trans), *trkati* a *strkati* (trudere), *krata* a *skrada* (crates), *murý* a *smurý* (ater; maurus, μαυρός, μαῦρος), rus. *ščiryj*, pol. *ščéry*, slk. čes. *čirý* (purus, litv. *čyras*), pol. *ščešuja*, slv. *češuja* (squama); potom hrdelné *k*, *ko*, *ka*, na př. čes. pomístné *komírám* a *mru* (morior), *kormoutím* a *rmoutím*, *moutím* (turbo), sčes. *s-ko-d-lučiti*, *vy-ko-d-lučiti*, *roz-ko-d-lučiti*, *ot-ko-d-lučiti* a *sloučiti*, *rozloučiti* (jungere; disjungere), mrus. *prikmětiti* a *primětiti* (animadvertere), mrus. *kacap* a slk. *cap* (hircus), pol. *kšyk*, *ksyk* (sibilus) a čes. *syčeti* (sibilare), rus. *sykať* (st! dicere, silentium imperare); *g*, *go*, čes. *h*, *ho*, na př. pol. *gmatwać* a *matwać* (miscere), ill. *gronuti*, *grinuti* a

rinuti (ruere; defluere), rus. *gnusiť* (nieseln), *gnusar'* (Niesler), čes. *hrochati* a *rochati* (grunnire), *ho-lub* (columba, srv. pa-lumbus), *go-vor* (loquela, srv. rus. *vru*, *vrať*); *ch*, *cha cho*, na př. pol. *cha-ch-męt*, slv. *čmqta* (Wirrwarr), od *mqtiti*, *chmura* (nubes atra) a *murý* (ater, srov. *mra-k*, *mra-kava*, a co do významu *černava*), chrv. *hman*, *zahman* a čes. *maně* (gratis, casse, fortuito), kor. *za-ho-motati se* a čes. *zamotati se* (implicari; chrv. a kor. *h* rovná se čes. *ch*); řidčeji *r*, na př. *rmoutiti* (turbare), *rdousiti* (suffocare), sčes *rpuť* místo *poutec* (discrimen capillorum in vertice); *p*, na př. kor. *psikati*, čes. *syčeti* (sibilare), rus. *sykať* (silentium imperare), *pšoga* m. *šoga* a čes. pol. *sojka* (corvus glandarius); *d*, na př. ill. *drěšiti* a slv. i sčes. *rěšiti* (solvere); *t*, na př. ill. *tkovati* a čes. *kovati* (cudere), kor. *tvezéti* a čes. *vězeti* (haerere, ligatum esse) atd. Těchto a podobných předsuvek, jakožto předmětu ohledem na hlavní náš cíl podřízené váhy, na ten čas minuvše, obrátíme již zření své výhradně k šíření kořenův a kmenův přirážením souhlásek.

Přirážení souhlásek.

1. *Polohlásky* j *a* v.

a) Hrdelná polohláska *j*.

Tato polohláska, jejíž působení v jazyku slovanském na změnu a tváření zvukův, jak samohlásek tak i souhlásek, největší a nejrozšířenější jest, přijímajíc k sobě samohlásku *a*, slouží ke tvoření jak infinitivův a minulých časův dle 5. formy, jimiž se delší trvání činnosti vyznamenává (continuativa), od sloves 1. formy, tak též i častoopětavých sloves 5té formy (frequentativa). Příkladové prvního druhu jsou: *ba-ja-ti* (loqui), *ča-ja-ti* (sperare), *da-ja-ti* (dare), *odě-ja-ti* (vestire), *cha-ja-ti* (curare), *ka-ja-ti sę* (poenitere), *la-ja-ti* (latrare; forire), *li-ja-ti*, *lě-ja-ti* (fundere), *ma-ja-ti* (innuere, movere; debilitare, frangere), *rě-ja-ti* (jacere, trudere), *sě-ja-ti* (serere), *si-ja-ti* (splendere), *ša-ja-ti* (vitare), *ta-ja-ti* (liquare; liquescere, solvi), rus. *zatě-ja-ti* (excitare, ordiri, conflare, ex. gr. rixam etc.), *vě-ja-ti* (flare), *zi-ja-ti* (hiare), *ble-ja-ti*, *blě-ja-*

ti (balare), *gra-ja-ti* (crocire), *grě-ja-ti* (calefacere), *pri-ja-ti* (amare; favere), *smě-ja-ti sę* (ridere), *spě-ja-ti* (maturare), *sta-ja-ti* (stare), *vla-ja-ti sę* (fluctuare), *va-ja-ti* (sculpere: cavare) atd. Z těchto některá, ač nemnohá, mají i přítomný čas dle 5. formy, na př. *ble-ja-ją*, *si-ja-ją*, *va-ja-ją* atd.; než větší částka dle 1. formy: *ba-ją*, *ča-ją*, *odě-ją*, *ka-ją sę*, *la-ją*, *rě-ją*, *sě-ją*, *vě-ją*, atd. Naproti tomu infinitiv dle též 1. formy mnohem jest řidší: *odě-ti*, *sě-ti*, *spě-ti*, *ba-ti* (loqui) atd., vyjma *da-ti* a *sta-ti*, jakožto ze všech nejzběžnější. Slovesa od 1. formy odvozená a ve všech časech i spůsobech přirážku *ja* podržující za častoopětavá se považují, na př. *si-ja-ją si-ja-ti* (splendere), *bi-ja-ją bi-ja-ti* (ferire), *ble-ja-ją ble-ja-ti* (balare), *izva-ja-ją izva-ja-ti* (sculpere; excavare), *poma-ja-ją poma-ja-ti* (innuere) atd.

b) Retná polohláska *v*.

Této, vyjmeme-li *j*, v odvozování prodloužilejších a složitějších forem časoslov od prostších a jednodušších nejhustěji se užívá. Sloužíť pak sloučená se souhláskou *a* a *i* ke tvoření časoslov, jimiž buď časté opětování činnosti (frequentativa), buď přecházení jí z podmětu na předmět (transitiva) se vyznamenává.

Příkladové prvního druhu časoslov jsou: *by-va-ti* (esse), *obu-va-ti* (induere), *pobi-va-ti* (ferire), *li-va-ti* (fundere), *odě-va-ti* (vestire), *zě-va-ti* (hiare), *krě-va-ti* (fovere), *tr(a)va-ti*, mrus. *tryvati* (durare, srv. srb. *tra-ja-ti*), *po-ky-va-ti* (innuere), *umy-va-ti* (lavare), *otkry-va-ti* (detegere), *poči-va-ti* (quiescere), *povelě-va-ti* (jubere; imperare), *skonče-va-ti* (finire), *progone-va-ti* (persequi), *oplaka-va-ti* (deflere). Přirážka ta se někdy i zdvojuje, odkudž české *dávávati*, *bývávati* atd. v kterýchžto formách, jakož i v oněch časoslovech, jenž z 5. formy na *-ati* pocházejí, Rusové a Poláci, nelibému shluku dvojího nebo trojího *a* se vyhýbajíce, *y* místo *a* užívají, na př. *davyvať*, *byvyvať*, *podkopyvať*, *oplakivať* atd. Přidá-li se ke slovesům přirážkou *ja* prodlouženým nová přirážka *va*, povstanou složené formy: *oča-ja-va-ją oča-ja-va-ti* (exspectare), *vъzsi-ja-va-ją vъzsi-ja-va-ti* atd.

Druhého způsobu jsou na př. *nyją nyti* (tabescere) a *naviti unaviti* (fatigare), *stati* (stare) a *staviti* (sistere), *byti* (esse) a *baviti* (morari), *sluti, slyti* (audire) a *slaviti* (celebrare), *pluti, plyti* (natare) a *plaviti* (facere ut natet) atd. Nápodobně i od transitivných: *truti, tryti, traviti* (conterere; conficere), *gnésti, gnjaviti* (subigere, depsere) atd. Od těchto se různí polské *tkwię, tkwieć*, čes. (z pol. vzaté), *tkvím, tkvíti* (haerere, infixum esse) od *tku, tknu.*

Že rozdíl významu sloves přirážkou *ja* a *va* odvozených, na př. *dajati* a *davati, oděјati* a *oděvati, stajati* a *stavati, krějati* a *krěvati, pomajati* a *pomavati, pobijati* a *pobivati, upijati* a *upivati, trajati* a *tr(a)vati (trvati), zějati* a *zěvati, lijati* a *livati* atd. velmi malý a slabý jest, že čím starší památky jazyka před sebou máme, tím více v jedno splývá, věc jest známa: pročež i obyčejně slovozpytci váhu pouze na samohlásku *a* kladou, význam oddálenosti a prodlouženosti dění výhradně této připisujíce, polohlásky pak *j* a *v* za pouhé zvukoplodné (phonetické) vstavky a vsuvky vydávajíce. My této domněnky zatím, až k budoucímu rozebrání na jiném místě, při své váze ponechávajíce, přistoupíme k ohledání jiných, službu časoslovných kmenových přirážek konajících souhlásek, především retných.

2. *Retné* b, p, m.

a) Souhláska b.

Užívá se jí dosti zhusta. Sem počítáme: slv. *derą, drati*, rus. *deru, derať*, ill. *derem, derati*, čes. *deru, dráti* atd. (dirimere, scindere, rumpere): čes. *drbati* (radere, fricare, scabere) a *drob-iti* (conterere), srv. rus. *derba* (novale, Neubruch, Neuland), *derbina* (Land, wo der Rasen weggenommen). Srv. *drápati* pod *p*. — Slv. *dlato*, čes. *dláto*, ill. chrv. kor. *dljeto, dleto* pol. *dłoto*, rus. *doloto* (scalprum, coelum, cuneus manubriatus): čes. *dlabati*, pol. *dłubać*, rus. *dlobiť*, kor. *dolbsti*, ill. *dubsti* (scalpro scindere, excavare.) Srv. lat. *dolare* a *dolabra* (rus. skobel', sčes. skoblík, nyní oblík, hoblík; srv. též slv. *dol* a ssrb. *dlъbok*, nyní *dubok*, místo *glъbok* (profundus). — pol. *gnę, giął, giąć* (flectere), odkud *gięty* (flexus), *giętki* (flexi-

bilis), *gięcie* (flexio), slv. *gną, gnąti* (movere), *ženą, gnati*, čes. *ženu, hnáti* (pellere), chrv. *genem, genul, genuti*, kor. *genem, genil, geniti*, (movere): slv. rus. *gybają, gybati*, čes. *hýbati* (movere, flectere; trop. perdere, destruere.). — slv. *greją, greti* (fodere), v *po-greti* (sepelire, δάψαι, propr. defodere) v rpp. Ostromir. a Asseman., čes. *hrnu, hrnouti*, kor. *gernem, gernjam, razgrinjam*, ill. *garnem, garnuti* (colligere, congregare), srus. *pogrenu* (defodio): čes. *hrabati* (fodere, colligere etc.). slv. *po grěbati* (sepelire, ἐνταφιάζειν), slk. *hrba* (cumulus) atd. Srv. *hrnouti* pod *n* a *hrtati* pod *t.* — čes. *srbiti, střebati* (sorbere, schlürfen): čes. *srkati* (idem), kteréž viz pod *k.* — slv. *zъl*, čes. *zlý* (malus): slv. *zъloba*, čes. *zloba* (malitia), *zlobiti* (irritare, bös machen.) Srv. ssrb. *zleď* (malitia), *zlediti* (nocere) pod *d.* —

Souhláska *b* i v jiných indoevropejských jazycích, slovanskému příbuzných, k šíření a odvozování časoslovných kmenův, ačkoli nepříliš zhusta, se užívá; na př. v ἀμείβω vedle ἀμεύω (muto, transeo), φέβομαι (timeo), vedle lat. *paveo*, slv. *boją sę;* v lat. *debeo* vedlé řec. δέω, *cubare* vedle řeč. κείειν, skr. *sî* (cadere); v něm. *graben* vedle slov. *hrnouti;* v litv. *dirbu* vedle *darau* (laboro), srv. řec. δράω atd. V řečtině, jako i v sanskritu, často stojí dyšná místo tupé: γράφειν (scribere), skr. *labh* (sumo, capio) atd. [1])

b) Souhláska *p.*

Jedna z nejoblíbenějších. Příklady: slv. *črěti, črěvati*, čes. *čřím, čříti, čírati* atd. (haurire): slv. *črьpą, črьpsti, črьpati* i *črěpati*, chrv. *črepati*, slk. *čerpať* (id.), slv. *črěp* (testa, propr. haustrum), slk. *čerpák* i *krpka* (haustrum). Srv. κεράω, κεράννυμι (miscere, temperare) a κέραμος, Krug (urceus), z čehož přeobšírné rozvětvení tohoto kořene patrně vysvitá. — čes. *deru, dráti* (řec. δέρειν, dirimere): čes. *drápati* (scalpere, scabere, fricare), ill. *drpati* (lacerare), *zdrpati* (prehendere).

---

[1]) Pamatovati sluší, že jakož zde *labh*, tak i ostatní od nás se slv. sestavovaná a rovnaná skr. časoslova jsou *odtažení kořenové*, bez časovacích koncovek, jacíž v jazyku samém se nevyskýtají, nýbrž jen od grammatikův ze skutečných slov odtaženi jsou. V přít. čase ind. přistupují k nim koncovky *-mi* a *-jâmi.*

Srv. *drbati, drobiti* pod *b.* — pol. *chłam, chłać* (lambendo bibere), odkud *chłańsko, otchłań* (abyssus): pol. *chłapać*, slv. *chleptati*, ill. *hlepati, hlipati* (id.) Srv. čes. *chlemtati*, kor. *šlemtati*, přirážkou *m* od téhož koř. *chla-* odvozené, pol. *chłanę, chłonę* atd. — čes. *chvěji, chvěti, chvíti* (vibrare, agitare): čes. *chvěpliti* (id.), *chvěpliti se* (tremere). — čes. *klenu, klenouti* (concamerare): čes. *sklep* (fornix), *klopiti* (operire). Srv. lat. *celare, clam, cella,* a naproti κλέπτω, *clepo*, něm. *Klappe.* — čes. *křeji* v *okřeji, okřáti* (refici), ssrb. *krěvati* (fovere): slv. *krěplją, krěpiti* (roborare), *krěpъk*, čes *křepký* (fortis). Srv. *krěsiti, křísiti* pod *s.* — slv. *kują, kovati*, čes. *kuji, kouti, kovati* (cudere), pol. *knuję, knuć* i *knovać* (dissecare; trop. fallacias fingere): slv. čes. *kopati* (percutere, ex gr. calce; fodere) řec. σκάπτειν. Od *kuju* prostředkem partic. *kut* odvozené čes. *kutiti* posud znamená *fodicando* vestigare, eruere, ale i trop. moliri, machinari, jako *kovati* (cudere.) Ohledem na *n* v *knuję, knuć*, srv. obdobné *tną, tepati, topor.* — slv. *kyją* (moveo; innuo), čes. *kynu, kynouti*, srb. *kinem, kinuti*, ve slož. *ukinem, otkinem* (movere): čes. *kypím, kypěti* (bullire, exaestuare). — slv. *sěją, sějati*, čes. *seji* atd. (serere, σπείρειν, säen), odkudž *sě-mę, semen, Saa-me*, srb. *sujem, suti, prosujem, prosuti* (effundere, spargere), srus. *suju, suť*, čes. pol. *sutý* (sparsus, largus): čes. *sypati*, rus. *sypať*, ill. *sipati* (spargere, schütten). Srv. řec. σπείρειν, σπέρμα, lat. *sipo* v *dissipo, spargo* atd. — slv. *stoją, stati*, rus. *stať*, ill. *stati* i *stajati*, pol. *stać*, čes. *stojím, stanu, státi* atd. (stare ἵστασθαι, stehen): slv. *stąpiti*, rus. *stupať*, spol. *stępać*, čes. *stoupati* (incedere), slv. *stepeň*, čes. *stupeň* (gradus), slv. čes. *stopa* (vestigium); a s odsutím sykavky *s* i čes. *tanu, tanouti*, v „*tanouti* na mysli“ (*subire* mentem, in den Sinn *steigen)*, kor. *tavati* (lente circuire), naproti rus. *topať, toptať*, pol. *tępać, tąpać*, spol. *teprać*, sčes. *tupati*, nyní *dupati*, a však ještě *tápati* (*stampfen*, calcare). Tedy *tanu* má se k *tápati*, jako *stanu* k *stąpati, stúpati.* — slv. *tają, tajati*, rus. *tajať*, ill. *tajati*, pol. *tajeć.* čes. *taji, táti* (liquefieri, schmelzen, thauen, corr. liquare): čes. *topiti, roztopiti*, ill. kor. *topim, topiti*, rus. *topiť*, pol. *topić* (liquefacere, schmelzen.) Sem náleží *teplý* atd. — čes. *tnu, títi*, slv. *tьną, tęti*, pol. *tnę, ciąć* (scindere, secare; fe-

rire, percutere, na př. srus. „12 muže pristavi *teti* žezlijem“ Letop. Rus.): čes. *tepu, tepati* (percutere), rus. *tjapať, tjapnuť* (leniter secare), slv. rus. čes. *topor* (securis), čes. *tupiti* (obtundere; vituperare, srv. *tupý*, ob*tusus*.) Srv. skr. *tam* (secare), řeč. τέμνειν. Podle toho jest rus. *tjapať*, slv. *tępati* (leniter secare), slv. *tąpiti* (obtundere) a *topor*, ohledem na střídání nosovky s čistou samohláskou, v tom poměru jako *stopa, stepeň*, a *stąpiti, stępać*. — slv. *toliti* (placare); slv. *tlapati* (πραΰνειν, mitigare). Mikl. Radic. — srb. *trajem, trajati* čes. *trám, tráti, trvám, trvati*, hluž. *trać*, mrus. *tryvati* (durare): slv. *trъpěti*, čes. *trpěti* (perferre), kor. *terpeti* (durare.) Srv. lat. *durare*, per*durare*, a něm. *dauern*, mich *dauert*, be*dauern*. Znamenáť tedy slovo *trpěti* 1) o věcech: prodloužiti se v čase, na př. v srbské listině 1427: „za tolikoj vrěmene, štoby kadi rať *trpěla* (t. *trvala, durante* bello) . . . kolikratliby kadi rať prestajala“ (Srb. Spomen. I 169.) Jakož zde v listině této, tak u Slovencův místo neznámého *trajati* užívá se dodnes *terpeti* ve smyslu durare, dauern, währen, *terpež*, duratio, mora, Dauer. 2) o lidech: vystáti, aushalten, perdurare, obdurare (srv. „persta atque obdura“ Hor.), na př. srus. „Sudislav *nesterpě* pered Dem'janom, no poběže v Galič.“ Sem patří též *tvrd* (durus), odvozené přístavkou *d* a sesílené vsuvkou *v*. Dalších forem *trápiti* atd. pomíjíme. — slv. *uvy*, čes. *ouvé*, zdvojením prostého kořene *u* čili *v* povstalé (srv. lat. *vae*, řec. αἶ, οἴ v οἴμοι, lot. *vai*, něm. *weh* atd.), odkudž slv. *vъpiją, vъpiti*, rus. *vopļju, vopiť*, ill. srb. *vapim, vapiti*, sčes. *úpěju, úpěti*, nyní *úpím, úpěti* (lamentari, srv. něm. weh-klagen a lot. vai-dét, od kořene vai!) — Přirážka *v* v příbuzných jazycích rovněž zhusta při tvoření časoslovných kmenův se užívá, na př. v skr. *vap* (texere) od *vê* (id.), *dîp* (fulgere) od *dî*, zachovaném v *dî-di-hi* (fulge), *lip* (illinere) od *lî* (liquefacere, solvere), *sthâp* (sistere) od *sthâ* (stare), *srip* od *sri* (ire), *lup* od *lû* (scindere, vellere), *krip* od *kri* (facere, srv. creare); v řec. δείρειν (pellem detrahere) a δρέπειν (carpere), τείρειν (terere, vexare) a τραπεῖν (calcare), μέλειν (terere) a ἀμαλάπτειν (delere, destruere), μέλος (cantus) a μέλπειν (canere), τρέειν (tremere) a τρέπειν (vertere), srv. trepidus, skr. *sri* (ire) řec.

ἕρπειν (serpere), skr. *lû* (scindere, vellere), řec. λέπειν (decorticare) ὀλόπτειν (vellere), skr. *dru* (currere) řec. δραπέτης (profugus), slv. *kryją* řec. κρύπτειν (celare); někdy místo ostré souhlásky π stojí v řec. dyšná φ, na př. δρύφειν (lacerare) vedle δρέπειν a δείρειν, στύφειν (adstringere, spissare) od στύειν; v lat. *sero, sevi* a *prosâpia*, skr. *ri* (ire) lat *repere*, skr. *sri* (ire) lat. *serpere*, skr. *lû* (scindere, vellere) lat. *rumpere, rapere*, skr. *kri* (facere) lat. *creare* a *corpus*, zend. *kerep*, skr. *śri* (avellere) lat. *carpere;* v němčině skr. *sthâ* (stare) angl. *stop* (sistere), ssas. *stapan* (gradi), skr. *sri* (ire), angl. *slip* (serpere), skand. *glia* (splendere), *gloa* (candere) a *glypa* (coruscare); v litv. *švilpiti,* lot. *svilpét* (fistulare), lot. *svilpa* (řec. σάλπιγξ, tibia), skr. *svri, svar,* slv. *svirati, svirěľ;* litv. *kvěpti* (olere), *kvěpa* (halitus), řec. κύειν (turgere), lot. *rapt,* litv. *replóti,* skr. *ri* (ire) atd.

c) Souhláska *m*.

Sem, mimo jiné, náleží: srb. *bogmati se* (deum testari). — slv. *dąti* (flare): slv. *dmą,* čes. *dmu, dýmám* atd. (id.) — čes. *deru dráti* (dirimere, scindere, rumpere): čes. *drmoliti* (comminuere), *drmochati* (convellere). — skr. koř. *drai,* odkud *drâjâmi, dor-mio,* δαρ-θάνω (srv. něm. *Trau-m):* slv. *drémati,* kor. *zdrámiti* (suscitare, expergefacere). Viz *drychnati* pod. *ch.* — pol. *chlam, chlać* (lambendo bibere): čes. *chlemtati,* kor. *šlemtati* (id.) Viz *chleptati, chłapać,* pod *p.* — slv. *jęti* atd. (capere): slv. *imą, imam', imati, iměti,* rus. *iměju, iměť,* ill. *imam* atd. (capere, habere). — čes. *teku, uteku, tkám se* (vagor), srv. vsutím souhlásky *l* odužené *potloukám se,* srb. *potucati se,* odkudž srb. *tucak* (mendicus): čes. *tkýmati se* (vagari). — čes. *třesu, třásti* (agitare, quatere): čes. *trmáceti se* (collabi), srb. *drmati* (agitare). Srv. lat. *tremo* a rus. *trvoga.* Z lat. patrno, že *m* ke kořenu již před rozdělením jazyků přistoupilo — slv. *žęti,* rus. *žať,* pol. *żąć* (torquere): slv. *žmą,* rus. *žmu, žimaju,* kor. *žmem,* čes. *ždmu, ždímati,* odvozené slk. *žmýkati* atd.

V předešlém pojednání našem o přisouvání souhlásek, uvedli sme časoslova *dmą, imą* a *žmą,* v řadě ko-

řenův, vsutím souhlásky *m* odužených; než považivše, že přírostek *m* v staroslovanském nářečí nejen v přítomném čase se vyskýtá, *dmą, imą, žmą* ale i v minulém *dąch, jęch, žęch*, v inf. *dąti, jęti, žęti* v nosovce *ą* a *ę* ukryt jest, a v odvozené *imam', iměją, dýmam, ždímam* atd. přechází, pokládáme jej teď s lepším důvodem za opravdovou přirážku (suffixum).

V příbuzných jazycích přirážení souhlásky *m* téměř častější jest, nežli v slovanském, na př. v skr. *śî* a *śam* (jacere, dormire), *gâ* a *gam* (ire), *jat, jaččh* a *jam* (ligare, cohibere); v řec. δρέμειν a διδρά-σκειν (currere, skr. *dru* kor. *derdram*, zdvojením kořene), τρέω a τρέμω; v lat *tremo*, vedle řec. τρέω, *clamo* vedle *calare, clangere*, καλέω, κλάζω; v sněm. *stē-men* (sistere), *sta-m* (stirps), *stu-m* (mutus), *sta-malôn* (stammeln, srv. stocken, stecken), skand. *gima* vedle řec. χάω, lat. hio, slv. zěją, *geyma* a *ga* (custodire, servare), něm. *glimmen* (gliscere) a skand. *gloa* (candere), *glia* (splendere) atd.

3. *Podnebné* n, l, r.

a) Souhláska *n*.

Známoť jest, že v jazyku slovanském přirážení souhlásky *n* ke kořenům a kmenům časoslovným tvoří se zvláštní třída časoslov, v posavadní soustavě třetí, na *-nq, -nąch, -nąti,* jimiž se nejkratší trvání činnosti čili okamžité dění vyznamenává, tak že se přítomného času (dle formy) obyčejně jako budoucího (dle významu) užívá (praesentia vel futura unitatis, actionis momentaneae, determinato tempore definitae); na př. po *samohláskách: viną* od *viją* (vincio), *miną* od *miją* (transeo), *riną* od *riją* (impello), *zěną* od *zěją* (hio), *suną* od *sują* (trudo; spargo), *planą* ve *vъzplanq sę* od *plają* (ardeo), *pljuną* od *pljują* (spuo), rus. *děnu* od *děją* (ago); po *souhláskách: gybną* (pereo), *lipną* (adhaeresco), *padną* (cado), *metną* (jacio), *gasną* (extinguor), *běgną* (fugio), *sęgną* (prehendo, manum, porrigo), *dvigną* (elevo), *stigną* (assequor), *tuchną* (rancio; exstinguor), *nikną* (subeo), *klikną* (clamo) atd. Tato poslední v jazyku staroslovanském pouštějí v minulém čase přirážku *n*, co pouhé znamení přítomnosti a naočitosti, a tvoří jej z kmenův jiných tříd, na př. *gybną gyboch, lipną lipoch, padną pa-*

doch, metną metoch, gasną gasoch, běgną běgoch, sęgną sęgoch, dvigną dvigoch, stigną stigoch, niknq nikoch, potkną potkoch atd., než i v církevním nářečí již někdy vyskýtá se neoustrojné *-nąch* v minulém čase vedle ústrojného *-och,* na př. *ischnąch* a *ischoch,* a v jiných novějších nářečích podobných odchylek již množství jest, jakož i v samém staroslovanském nářečí po kořenech samohláskou zavřených původní význam přírostku *n* již dávno se zatemnil, tak že minulý čas na *-ąch: vinąch, minąch, rinąch, zěnąch, sunąch* atd. za pravidelný platí. K této obdobě přítomnočasovým *n* tvořených sloves počítáme, mimo jiné: čes. *hrnu, hrnouti,* pol. *garnąć,* chrv. *gernem, gernuti,* ill. *garnuti* iterat. *grinati* atd. (congerere): čes. *hrabati,* slv. *grebsti,* srb. *grebati,* čes. *hrtati,* mrus. *hortati,* rus. *gorstať* (fodere; corradere; colligere) atd. — čes. *klenu, klenouti* (camerare): čes. *sklep, klopiti, zaklopiti, přiklopiti.* Srv. výš pod *p.* — slv. *kyją* (moveo, innuo): čes. *kynu kynouti* (moveri, odkud *kývám;* fermentescere, odkud *kysám;* jacere, odkud *kydám* atd.); týž poměr mezi řec. κινέω a κίω, lat. cieo. — ill. *srnem srnuti* (salire), odkudž *srna* (caprea): a naproti tomu ill. *srtati* (id.) — Na otázku: zdaliž formy *hr-nu, kle-nu, ky-nu, sr-nu* atd. za zkrácené z *hrb-nu, klep-nu, kýv-nu* nebo *kys-nu* nebo *kyd-nu, srt-nu* atd. s dobrým důvodem držány býti mohou, po přečtení tohoto pojednání každý sám sobě odpovídati bude moci.

Docela k jiné obdobě náležejí slovesa, v nichž přítvorek *n* nemá významu přítomnosti, naočitosti a okamžitého dění, aspoň ne tak patrně a výrazně, jako v oněch. K takovýmto ku př. čes. *báti se,* slv. *bojati se* (timere): sčes. *boniti* (terrere), factitivum neboli causativum z onoho, u Dalimila, odkudž *boboň, boboněk,* ssrb. *babun* (terriculamentum) atd. — čes. *čichati* a *čenichati* (odorari, schnuffeln, wittern). — slv. *grają, grati* (crocire), odkud *graj,* ptič *graj* (vox avium) a *grajvran* (corvus): dluž. *gronić* (loqui), čes. *hrana* (sonitus campanae in fun.), *uhranouti* (fascinare), toto podle první obdoby. — rus. *krenić,* než srb. *krenuti* dle první obdoby (vertere): čes. *kroutiti,* pol. *okręt* (navis.) Srv. *krъma* (puppis), *krъmčij* (gubernator), něm. *kehren* a maď. *kör* (circuitus.) slv. *plěvą,*

plěti, čes *pleji, pléti* (sarrire, runcare), odkud *plěn* (spolium): slv. rus. ill. *plěnją, plěniti*, pol. *plonić*, čes. *pleniti* (populari, vastare, captivare.) — slv. *rěją, rějati*. rus. *rějat* (trudere, impellere, praecipitem agere). odkud *rěnije* (praecipitatio): čes. ill. *roniti*. pol. *ronić*, rus. *ronjat* (large fundere), též čes. *řinouti*, rus. *rynut sja*, dle první obdoby. — slv. *trą, tryją* (tero): srb. *truniti* (spargere). Viz *trusiti* pod *s*. — slv. *věją, vějati*, čes. *věji, váti, víti* (spirare, ἄω, ἄημι, wehen, skr. *an):* čes. *voním, voněti* (odorari.) Viz *uchati, ňuchati* pod *ch*. — čes. *žvu, žváti* (mandere): čes. *žvaniti*, ill. *žvenkati* (id.), poslední již v předešlém sepsání mezi vsuvkami uvedené, než vedle čes. *žvaniti* vlastněji sem náležející.

V ostatních jazycích kmene indoevropejského přistavování souhlásky *n* rovněž jest oblíbené a rozšířené. V sanskritu jsou zvláštní třídy sloves, od jiných hlavně a význačně přirážením *n* se dělící, jmenovitě pátá, v níž ke kmenu *nu*, a osmá, v níž ke kmenové koncovce *n* pouze *u* přistupuje, přecházející příhlasem v *ô*, na př. *âpnômi* (adipiscor, srv. slv. *japiti, japną*, čes. *japný, nejapný), tanômi* (extendo) od koř. *tan* (srv. slv *tęg, tęgati*, srb. *tanak, tenuis* atd.), pak devátá, v níž ke kořenu *nâ*, přecházející v *nî*, se přidržuje, na př. *mrdnâmi* (comminuo, srv. *mordeo)*, naposledy sedmá, v níž nosové *n* před souhlásku kmen zavírající se staví, na př. *bandh* (ligare), *bhind* (findere) atd. Tento poslední úkaz nepořídku i ve slovanštině se jeví, na př. slv. *lęgą (*decumbo) inf. *lešti*, *sędą* (consido) inf. *sěsti*, *ręštą* v *obręštą* (invenio) inf. *rěsti*, *obrěsti* atd. Zvláštní, podnebným *n* tvoření kmenové vedle kratších, samohláskou zavřených, jsou v skr. *prin* a *prî* (exhilarare, diligere), *drun* a *dru* (currere), *mrin* (occidere) a *mri* (mori), *bhrun* a *bhrî* (timere), *tûn* a *tu* (implere) atd. V řečtině jest asi třinácte sloves, v nichž složitý (soudem samého Benfeye) kmen ve středu nosovkou ν, na konci pak přítvorkem αν se sesiluje, tak že co v skr. v páté a sedmé třídě oddílně, tu pojednou a pohromadě se spatřuje, na př. χανδάνω (*prehendo)*, ἁνδάνω (placeo), λανθάνω *(lateo)*, μανθάνω (disco), πυνθάνομαι (interrogo, srv. slv. *pytają)*, λαμβάνω (capio, srv. skr. *labh*, slv. *lapiti)*, λιμπάνω *(linquo)*, κλαγγάνω *(clango, cluo*,

slv. *slują*), *θιγγάνω* (*tango*, slv. *tką*), *φυγγάνω* (*fugio*, slv. *běgati*), *ἐρυγγάνω* (*ructor*, slv. *rigają*), *λαγγάνω* (sortior, srv. čes. *los*), *τυγχάνω* (assequor, reperio; accido) atd. Mimo to jest v řečtině nemalý počet časoslov, jejichž kmenové při porovnání s jinými již přirážkou *n* odvozeni se býti vykazují, na př. *πίνω* a *πίω* (*bibo*), *δραίνω* a *δράω* (facio), *κυνέω* a *κύω* (osculor), *γραίνω* a *γράω* (rodo), *φαίνω* a *φάω* (luceo), *ῥαίνω* a *ῥέω* (fluo; aspergo), *φθίνω* a *φθίω* (corrumpo), *δύνω* a *δύω* (mergo), *βαίνω* a *βάω* (gradior), *γανύμι* a *γαίω* (*gaudeo*), *κινέω* a *κίω* (moveo), *ξαίνω* a *ξέω* (rado), *τίνω* a *τίω* (aestimo), *χαίνω* a *χάω* (*hio*, slv. *zěją*), *κρίνω* (dis*cerno*, judico) a skr. *krî* (disjicere, dispergere) atd. V latině tvoření silnějších kmenův přirážkou *n* pravidelné: nosovkou *n* sedmé sanskritské třídě čili první řecké obdobě se rovnají: *jungo*, *frango*, *scindo*, *findo*, *pinso*, *censeo*, *fundo*, *tundo*, *rumpo*, *cumbo*, *linquo*, *vinco*, *pungo*, *tango*, *pango*, *pingo*, *fingo*, *stringo*, *mingo*, *ringo*, *nanciscor*, *frendo*, *lingo*, *emungo*, *pollingo*, *ningo*, *sancio*, *lambo*, *langueo*, *clango*, *plango*, *mando*, *prehendo*, *pando*, *scando* a nepochybně ještě mnoho jiných. K druhé řecké obdobě náležejí: *obstino*, *sperno*, *temno*, *cerno*, *sino*, *pono*, *farcino*, *lancino*, *sermocinor*, *latrocinor*, *lenocinor*, *vaticinor* atd. Z němčiny uvodíme na př. skand. *flona* (calefieri) a *floa* (calefacere), *glana* (lucere) a *gloa* (candere), *hlyna* (calefieri) a *hlua* (calefacere); anglosas. *ganian* a skand. *gina*, řec. *χάω* lat. hiare, slv. zěją atd.

b) Souhláska *l*.

Příklady: čes. *bečeti*, *beknouti* (balare, blöcken): srb. *bekeljiti se* (ringi), — čes. *ději*, *díti*, slv. *děją*, *dějati* (agere), odkudž *dělo* (factum): čes. *dělati* (agere), atd. — čes. *deru*, *dráti* (carpere, findere), odkud sčes. *dralivý* (rapax), *drlavý* (spinosus, aculeatus): sčes. *drliti*, nyní *droliti* i *drmoliti* (comminuere); srb. *drljati* (occare), *drljiti* (nudare), atd. Srv. *drobiti*, *drápati*, *drhnouti*, *drchati* atd. pod svými souhláskami. — čes. *kotiti*, *káceti*, rus. *katať* (volvere, vertere): čes. *kotáleti* (id.), *kotrmelec* atd. — čes. *mnu*, *mnouti*, slv. *mną*, *męti*, pol. *mnę*, *miąć* (lat. *minuo* v com*minuo* atd.), odkud slv. *mnij*, srb. *manji*, čes. *menší* (minor), a *mą-ka* (farina, něm. *mê-l*, srv.

násl.): čes. *meli, mlíti*, rus. *melju, molot*, srb. *mlěti*, pol. *mielę, mleć* (lat. molere, μύλλειν, mâlen), čes. *měliti, mělniti*, slk. *meliť* (friando conterere, comminuere), odkud slk. *omelinka* (mica panis), slv. čes. *mol* (tinea), pol. *międlić* (linum frangere), dále *malý* (parvus), *mělký*, rus. *melkij, meločnyj* (exiguus, subtilis), též dalším přitvořováním *mlat, mlátiti* atd. — slv. *muditi*, pol. *mudzić*, chrv. kor. *muditi* (cunctari, tardum esse): slv. *medliti*, rus. *medliť*, s výsuvkou *mlěť*, s přesmyknutím souhlásek *melediť* (cunctari), čes. *mdlím, mdleti, mdlíti*, pol. *mdleć* (debilitari, infirmari), *mdlý*, kor. *medel* (debilis), chrv. přesmyknutím *mleden* (macer), *mlednem* (maceo, macresco) atd. Kam náleží *mlad* (juvenis), ke *mdel*, jakž rus. *melediť* místo *medeliť* a chrv. *mleden* místo *mdelen* nasvědčovati se zdají, čili raději a podobněji ke kmenu *mal?* — čes. *pnu, píti*, slv. *pьnq, pęti* (pandere): rus. *pjaliť* (extendere, ex gr. pannum suspensum in erectis trabibus, in Rahmen spannen.) — pol. *porę* i *proję, prół, proć*, hluž. *poru* i *próju, proć*, čes. *párám, párati* (dissuere): pol. *prodlić*, se vsuvkou *d*, jako *międlić* místo *mięlić* (viz nahoře.) — čes. *táhnu, táhnouti*, slv. *tęgnq, tęzati* (trahere): blh. *otteglim se* (separor, sejungor). — čes. *taji, táti* (liquefieri): chrv. kor. *talim* (liquefacio), čes. *talov* (pus, sanies). — čes. *tru, tříti* (terere): dluž. *tarlim, tarliš* (linum vel cannabes frangere), pol. jen *trzeć*, čes. *trlice* (frangibulum) atd. — srb. *vrag* (diabolus): srb. *vragoliti, vragolisati* (petulantem esse.) — čes. *ždmu, žmu*, slv. *žmq, žęti* atd. (torquere): ill. *žuljiti se* (occalescere). Ohledem na poměr *u* k *ę* srv. ill. *žuditi* a slv. *žędati*, čes. *žádati*, rus. *prijut, ujut* od *jęti*. — slv. *žujq, žvati*, čes. *žuji* atd. (mandere): ill. *žuliti* (mordere), srv. však i *żęlo* (aculeus) a *žьnq, žęti* (metere), a ohledem na *u* místo *ę* hořejší připomenutí.

V jiných, příbuzných jazycích nacházíme touž přirážku, ačkoli ne příliš zhusta, na př. v skr. *sthal* a *sthâ* (stare), *sthûl* a *sthû*, *lul* a *lû* atd., v řec. μύ-λλω (ore alq. significo), μυλλαίνω (os vel labia distorqueo) a μύω (claudor: premo), od μῦ, odkudž μῦ λαλεῖν (mu facere, mutire, něm. einen Muck thun, mucksen), s nímž i sněm. mû-la (Maul) atd. souvisí; v lat. sem náležejí formy na *-ulo, -ulor*, na př. *ejulo* (t. ei cla-

mo, řec. *αἰ' ά-ζω*, srv. vъ-piti, weh-klagen, lot. vai-dét atd.), *ululo*, *vagillo*, *jubilo*, *sibilo*, *pullulo*, *petulo*, odkudž *petulans*, *speculor*, *gratulor*, též na *-illo*, vyznamenávající ustavičnost, stálost, později i jakousi pěštěnost a zdrobnělost dění, na př. *sorbillo*, *cantillo*, *vacillo*, *scribillo*, *focillo* atd.; v něm. novější forma na *-eln* (v goth. *il*), velmi zhusta užívaná, na př. *wandeln*, *wedeln*, *liebeln*, *sudeln* atd.

c) Souhláska *r*.

K této obdobě patří: čes. *baviti se* (morari): srb. *bavrljati se* (vagari), spolu přirážkou *l* sesílené. — čes. slv. *česati* (scabere, pectere): chrv. *česrati* (discriminare, carminare), čes. *čechrati* i *češrati* (idem), kdež *ch* místo *s*, *š*. — čes. *chvěji* (motitare, agitare, oscillare): pol. *chovieram* i *chvierutam* (id.) — kor. *kajati* (exprobrare) a *karati* (idem), čes. *kárati* atd. Sem *kořiti*, *kázati* atd. — slv. *kapati* (stillare): kor. *skopernéti*, *skopnéti* (solvi, evanescere). — čes. *kopati* (fodere): ill. *koporiti*, *koporati* (moveri, agitari, vermium instar), srb. s proměnou hrdelného *k* v *č*, *čeprljati*, *čeprkati* (fodicare, scabere.) — čes. *kotiti*, *káceti*, rus. *katiť* (vertere, volvere): blh. *prekaturim se* (invertor), srb. *koturati*, *kotrljati*, *kotrškati*, čes. *kotrleti* (volvere) atd. — čes. *kuji*, *kovati* (cudere): pol. *kojařyć*, *skojařyć* (jungere). Sestavení obou kmenův nejisté, na dohadku, k dalšímu vyšetřování. — slv. *nyją*, *nyti*, *unyti* (ignavum esse, languere); slv. *nuriti*, *iznuriti*, rus. *nuriť*, *iznuriť* (debilitare, absumere). Srv. *nyděti* a *nuditi*. — slv. *sijati*, mrus. *sjajati*, rus. *sinuť* (splendere): rus. *sverkať* (coruscare). Srv. blh. *sekavica* i *svetkavica* (fulgur). — čes. srb. *šibati*, rus. *šibať* (virga caedere): chrv. *šibrati*. — čes. *třepati*, *třepetati* (palpitare): blh. *treperam*, *treperanje*, *zastreperam*. — srb. *ujati* (ululare): kor. *uliti*, srb. *urlati*, *urlikati* (idem). — čes. *žehu*, *žíci*, slv. *žegą*, *žešti* (urere). srb. *žiža* (ignis), slv. *žužel'*, *žuželica* (scoria): rus. kor. čes. *žar* v *požar* (incendium), slv. *goréti*, čes. *hořeti* (ardere). Již dříve za podobné sme přijali, že *žiža*, *žehu*, zdvojováním kořene povstalé formy jsou, a že tedy v *žar*, *hor*, podnebné *r* přirážkou. Souvisí *žaliti*, *želéti*, *želati* (dolere, desiderare; srv. pešti sę, pečal', péče, peku, pečuji, backe),

a nepochybně i *žalo* (aculeus), ačkoli v blh. rkp. s nosovkou *žęlo*, v pol. *żądło*, než naproti tomu chrv. a kor. *žalec*, litv. *gelonys*, *gylys*, a vůbec nosování již úkaz druhotvarných kmenův, nikoli prvotvarných kořenův. Prvotní samohlásky v slv. *vъžagati* (rkp. Ostromir.) a kor. *nažagati*. (Srv. též *žьnq*, *žęti*). — slv. *žьmą*, *żęti*, čes. *ždmu*, *ždíti* (torquere, torquendo premere): ill. *žuriti se* (laborare, properare, eniti), pol. *żuryć się* (indignari), rus. pomíst. *žuriť* (objurgare).

Touž samohlásku nacházíme i v příbuzných našemu jazycích službu přirážky konati, na př. v skr. *mûr* a *mû* (ligare); v řec. ξύρεσθαι a ξύειν, ξέειν, ξαίνειν (radere, scalpere, srv. skr. *kšur* conterere, *kšura* culter tonsorius), φθείρειν a φθίειν (corrumpere), πτύρειν a πτόειν (terrere), ὀδύρομαι (lamentari) a skr. *du*, *dû* (angi), *dev* (queri), σπαίρειν a σπάειν (trahere; palpitare); v lat. *sero* vedle slv. *sějq*, *ploro* vedle *pluo* (srv. slv. *plują*, *plyją* a *plakati sę*), *vibro* vedle skr. *vêp* (tremere), *patro*, *elutrio*, *penetro*, *calcitro*, *veneror*, *lacero*, *blatero*, *lambero* atd.; v skand. *glora* (splendere) vedle *gloa* (candere) atd.

4. *Zubné* d, t.

a) Souhláska d.

Vyjmeme-li *n*, ze všech nejhustěji užívaná. Z mnohých některé příklady: slv. *brijq*, *briti* (tondere), odkudž *britva* (novacula): ill. *briditi* (mordere), *bričiti*, skráceně z *bridčiti* (radere) *bridak* i *britki* (acer) atd. (Micalia). — čes. *dlažiti* i *dlážditi*, (viam sternere). — čes. *drzí* (temerarius), sčes. ill. *dražiti*, rus. *dražniť*, pol. *drażnić* (irritare): čes. *drážditi* (idem.) — rus. *dur'* (protervia), *dura*, (stultus), *duriť* (stultum agere), slk. *duriť* (terrefacere, fugare): čes. *durditi* (infatuare), *durditi se* (ira excandescere). — slv. čes. *kriv*, *křiv* (curvus); srb. *krivudati* (sinuari). — čes. *křehck* (fragilis): slv. *krъždevati* (debilitari). — slv. *kyjq* (moveo; innuo), čes. *kynu*, ve smyslu jacio, odkud *vykynu*, srb. *ukinem*, *ukinuti* (removere); čes *kydati* (jacere). Viz připomenutí pod souhláskou *n*, slovem *kyju*. — kor. *moliti* (orare), *moledovati* (enixe rogare). — slv.

nyją, nyti (languere): slv. *nyděją, nyděti* (idem, Pamva Berynda), slv. *nąditi* (cogere); odkudž *nąžda*, srb. *nudja*, čes. *nouze* (necessitas). Srovnáme-li čes. *nukati, ponoukati*, na př. ponukl rukou (innuere, innuendo hortari), se srb. chrv. kor. *nuditi, ponuditi* (invitare, innuendo hortari), přijdeme do rozpaků v, s kterým kořenem toto poslední spojiti máme, zvláště z příčiny korutanského vyslovení slova, v kterémžto nářečí stará nosovka vlastně samohláskou *o* se zastupuje. Než srv. čes. *nu* (age) se slv. *nq*, skr. *nud* (agere), a viz připomínku o nosování výš pod *žehu*. — slv. *revą, rjuti*, kor. *revem rjuti*, sčes. *řuju*, nyní *řevu, řváti* (lat. *rugire, rudere*, skr. *ru, rav, rud*, sonum edere, clamare): slv. *rydati* (flere, lamentari), sčes. *ruditi* (contristare), *ryd* (singultus, fremitus) atd. Srv. slv. *ryknq*, čes. *ryk* pod *k*. — kor. *véjem, véti* (marcescere), a *vednem, vedniti, vehnem, vehniti* i *vedlim, vedleti, vedliti*, slv. *vęnq*, čes. *vadnu*, něm. *welken* atd. — slv. *šają se, šajati se* (vitare, declinare), čes. *šinu se, pošívám se*, blh. *šavam se* (moveor), rus. *ševelit* (agitare): slv. *šьdъ, šьdъše*, (partic. s. transgress.), pol. *přyšedł*, (venit, a však jen *přyšła, přyšło*), čes. *choditi* atd. Srv. *šają sę* pod *t*. — slv. *zěl* (fortis, validus vehemens), *zъl* (malus), čes. *zlý* atd (id.): ssrb. *zleď*, (noxa, malum), *zleditı* (nocere), *zledan* (noxius) atd. Srv. *zloba, zlobiti* pod *b*. — slv. *žaljq, žaliti, želěti, želati* rus. *žalet*, srb. *žaliti*, čes. *želeti*, atd. (dolore affici; cupere): slv. srus. *žlěděją, žlěděti, žlědq, žladq, žlasti* (mulctari), *želědba, žladva* (mulcta, damnum), v nejstarším překladě slv. biblí Exod. 21, 22, *žlědboją da žlědějeť*, ἐπιζήμιον ζημιωθήσεται, subjacebit damno (srv. v Pravdě ruské *želěti* kun, proka, mulctari), *žlade* sъmrъtiją v Hom. Jo. Chrys. (Mikl. Rad. 115—116), *želědba*, mulcta (Dobr. Inst. 287.) — slv. *žegą, žešti*, iter. *žagati*, čes. *žehu, žíci* (urere) zdvojováním ze *ži*, srv. srb *žiža* (ignis), *žalo* (aculeus, sblh. *žęlo*, pol. *żądło*), *žaliti, žalěti, želeti, želati* (dolore affici, cupere), *žar, požar* (incendium): slv. *žędati* (sitire), *žężda* (sitis), ill. *žedjati* (sitire), *žuděti* (desiderare, optare), *žudba* (desiderium), pol. *żądać, żędać*, čes. *žádati* (cupere). Srv. peką sę, pešti sę, ve smyslu cura affici.

Sem náleží známá a od nás již i jinde vyčtená slovesa:

jíti (ire), přít. *ji-dą* (eo), *je-dą* (vehor equo vel curru), *by-ti, bě-ch, by-ch* (esse, fui), bud. *bą-dą*, (ero), slv. *odeždą* (induo), *zadeždą* (molesto), *nadeždą sę* (spero), místo *odědą, zadědą, nadědą sę* a to místo *o-děją, za-děją, na-děją se*, a snad i *ziždą* místo *zidą* od problematického koř. *zi-*, ačkoli jiní obyčejně od *sъdati* (condere) odvozují, což veskrz rozdílné jest (srv. srb. *sa-zidati*, kor. *so-zidati, se-zidati*). Forma *da-dęt, da-dąt*, čes. *da-dí*, ohledem na příbuzné jazyky za zdvojováním kořene povstalou se pokládá.

Zubné *d* jest ve všech indoevropských jazycích co přirážka druhotvarných časoslovných kořenův a kmenův rovně tak oblíbené a rozšířené, jako ve slovanštině. Z mnohých zde některé doklady: v skr. *mâd* a *mâ* (metiri, srv. *modus, moderari*, μέδιμνος), *rud* a *ru* (sonum edere), *sad, sîd* (sedere) a *as* (jacere, ponere), *âs* (sedere), *čhad* tegere a *čhâ-ja* (umbra, σκιά), *gad* loqui a *gai* (canere), někdy dyšné *dh, śridh* (madefacere) a *śru* (fluere); v řec. rovněž oboje, δ i ϑ, jako v sanskritu, než velmi často i ζ, což se rovná změkčenému čili jotovanému *d* = *dj*, ἔλδομαι (exopto) a λῶ (volo), ἀλινδέομαι (volutor) a goth. *valtjan* (volvere) skr. *vri*, κυλίνδειν (volvere) a κύ-κλος (circulus, zdvojované), γηϑεῖν a γαίειν (gaudere), τελέϑειν (fieri) a τέλος (finis), πλήϑω (plenus sum) a πιμ-πλήμι (repleo), πολύς (multus), φϑινύϑω a φϑίω (corrumpo), κνήϑω a κνάω, κναίω, κνύω (scabo), ἕζω a ἕω, ἧμαι (sedeo), βλύζω a βλύω (ebullio, kypím), βύζω a βύω (impleo, obstipo), κνύζω a κνάω (scabo), δαΐζω a δαίω (divido; lacero), ὀκλάζω a κλάω(frango), βιβάζω a βάω, βίβημι (meo, gradior); odvozená na -άζω, -ίζω: δικάζω, ἐϑίζω, σωφρονίζω atd.; v lat. *rudo* skr. *ru* (sonum edere), *sedeo* skr. *sad* i *âs, gradior* skr. *śri, cado* skr. *sî, gaudeo* řec. γαίειν, *tendo* a *tenuis*, skr. koř. *tan, portendo, pendo, pendeo*, a slv. *pьnją, pьněti, pando* a slv. *pьną, pęti, claudo* a *clavis, prehendo, ordior* a *orior, credo cre-didi*, slat. *cresduo* i *creduo* (fidem do, pono), *vendo*; v litv. *plûditi* (enatare), lot. *peldét* (natare), řec. πλάδος (humor), skr. *plu* (fluere, natare), lot. *kveldét* a *kvélét* (gliscere), litv. *rauda* (lamentari) skr. *ru, lyditi* (sebum solvere) skr. *lî* (liquefacere), *giedmi* (canere), *gaudziu* (lamentari, susurrare,

bombitare), srv. slv. *gądą, gadati, ganati* a *gatati* (canere, loqui, vaticinari), *baidyti*, lot. *baidét* (terrere, fugare) a *bijóti*, lot. *bít* (timere), *mẹrdmi* a *mirti* (mori) slv. *mrą, narditi* (mergere) a *panertu* (mergor), slv. *nrěti ponrěti*, lot. *vaidét* (lamentari), *vaida* (miseria) a *vai* (vae), *skandét* a *skannét* (sonare), *naudét* a *naut* (miauen, gall. miauler, ital. miagolare), *dimdét* a *dimt* (sonare, boare, srv. slv. kor. *duněti, doněti)*, *jádelét* a *ját* (equitare), *skumdét* a *skumt* (moerere), *mídít* a *mít* (calcare), *skraidít, skraidelét* a *skreet* (currere, cursitare), *tumdít* (huc illuc trudere) a *stumt* (trudere) atd.

b) Souhláska *t*.

Ve slovanských nářečích velmi zhusta užívána, na př. čes. *bleptati, breptati (balbutire)*. Srv. *blekot, bečeti*, atd. — čes. *brněti*, pol. *bŕmieć* (sonare): rus. *bormotať* (murmurare). Viz *břinkati* pod *k*. — slv. *cvįją* (floreo), v přít. č. neužívané, ale v min. *procvisę* (effloruerunt) m. *procvichą*, spol. *okvity* (nyní *obfity* místo *opfity*, *k* a *p* se střídá, *kapraď* = *paprať*, *prepelica* = *křepelka)*, turgidus, uber, řec. κύω, κυΐσκω, turgeo, skr. *śvî*, crescere: slv. *cvьtą*, čes. *kvetu* atd. (floreo). — slv. *čują*, *čuti*, rus. *čujať*, čes. *čiji, číti* (sentire, vigilare, audire): ill. kor. *ćutiti, ćutiti*, sčes. *cútiti*, nyní *cítiti* (sentire), rus. *očutiť sja* i *oščutiť sja*, pol. *ocucić się*, čes. *octnouti se* místo *ocitnouti se* (evigilare; vitam accipere). — *čьtą, čьsti*, čes. *čtu, čísti* (legere, numerare). Slovo *číslo* (numerus), náležející k neužívané formě *čisą* (srv. *čismę*, id.) a z příčestí povstalé statné *cěna* (pretium, srv. litv. *cěna* summa, numerus, lot. honor, dignitas), jakož i dotčené *čьtą* vedou přímo k neužívanému kořennému *čiją*, od něhož slv. *čisę* (legerunt), místo *čichą*, rovnajícímu se řec. τίω (aestimare), odkudž τίσις a τιμή. Změna *č* v *c* jako v *cěstiti, cěsta* místo *čistiti* atd. — čes. *deru, dráti* (carpere): čes. *drtiti* (comminuere, confringere). Viz *drbati*, **drpati* atd. na svém místě. — čes. *hrnu, hrnouti* pol. *garnąć*, srb. *grnuti*, mrus. *hornuti* atd. (acervare); srb. *grtati*, mrus. *hortati, prihortati, zahortati, ohortati* (corradere, coacervare), čes. *hrýtiti* (stipare), odkudž *gorsť* (manipulus), rus. *gorstať* (manibus corradere) atd. Srv. *hrabati* pod *b*, a slv. *grъmada, gromada*

(cumulus) atd. — čes. *chrápati, chropěti, chrúpati, chřipěti* atd. (stertere, crepare, raucire); chrv. *hriputam* (anhelare), čes. *chroptěti* (stertere) atd. — čes. *chvěji* (agito, oscillo): pol. *chwierutam* (id.) — čes. *jmu, jal, jíti,* slv. *imą, jęti* (prehendere): rus. *prijut* (asylum), *ujut* (locus commodus), *prijutiť* (recipere). Ohledem na čes. *zejmu se, zjíti* č. *zníti se*, kor. *vnéti se, vnémati se* (accendi, ignem concipere) mohloby se slv. čes. *nětiti* (accendere) a *jętriti, jitřiti, jątřyć* (inflammare, irritare), *jętriti sę* (inflammari, suppurari) sem potahovati, kdyby souvislé zend. *âtar*, řec. *ἦταρ*, sněm. *eit, eiten,* něm. *eitern,* naposledy srb. slk. *vatra* (ignis) podobně odvozovati se daly. — srb. *kr'am, kr'ao sam,* imper. *kr'aj,* inf. *kr'ati* (frangere), na př. vrát (cervicem), odkudž pol. *krta, krtyna* (mica), slv. *kratъk,* čes. *krátký* (curtus), *krátiti* (decurtare) atd. Srv. *krušiti* a j. sem patřící. — kor. *kregati* (increpare, greinen): čes. *skřehotati,* chrv. *škergutati,* slv. *skregtati* (fremere; coaxare etc.) — rus. *kreniť,* srb. *krenuti* (vertere); čes. *kroutiti* (id.), pol. *okręt* (navis). Srv. *kreniť* pod *n.* — čes. *kuji, kovati* (cudere): čes. *kutiti* (eruere, fodicando vestigare; trop. moliri). — čes. *meli, mlíti* atd. (molere): čes. *mlátiti,* ill. *mlatiti,* slv. *mlaštą, mlatiti,* rus. *moluču, molotiť* (triturare). Viz *mьną* pod *m.* — čes. *mru, mříti* (mori), odkud *mrtev, smrť* a *smrtiti* (necare) atd. — čes. *nutiti, nutkati* (cogere), viz *nąditi* pod *d.* — slv. *perą prati* (ire, calcare; srv. čes. *praviti, vypraviti,* expedire, *pracovati,* proficisci, skr. *pru,* ire, odkud slv. *poprište,* parasanga): srb. ill. *pratiti* (deducere, comitari). — čes. *plývati* i *plýtvati,* (natare; dilapidare). — čes. *pnu, pial, píti,* srb. *zapeti, otpeti,* (pandere, spannen): srb. *zapetljati* (fibulare). — slv. *porją, prati,* rus. *poroť* pol. hluž. též *proję, próć,* čes. *párati* (dissuere), odkudž slv. *prъt* (lacinia), rus. *porty* (lacinae; vestes), *prъtiti, portiť* (destruere), čes. *prtati,* t. starou věc látati (sarcire). Rozdílnéť jest ill. srb. chrv. *prtiti* (tollere, onerare). — čes. *pru* i *přím, příti,* pol. *prę, přeć* rus. *pru, prěť,* slv. *prją, priši, prěti,* (fulcire; contendere), odkudž *podpora, spor* atd.: čes. *proti,* slv. *protivą,* slk. *preti,* pol. *přeciw, přeciwko,* chrv. ill. *proti, protiv* (contra, než kor. ještě posud *soper* místo *soproti* bez *t!*), slv. *prětiti,* ill. kor. *pretiti* (minari), chrv. *pretna*

(impedimentum) atd. Sem náleží slv. srus. *prěka* (repugnantia), čes. *přík, příč*, pol. *spřeka, spřečka*, rus. *poperek*, ill. kor. *prek, poprek* (contra, transversim), přirážkou *k* odvozená. — slv. *rějati* (praecipitem agere): čes. *řítiti*, sčes. *řútiti*, pol. *řucić* (projicere), *řut* (jactus) atd. Viz *roniti* pod *n*. — slv. *sijati*, (lucere): čes. *svitati* (lucescere), *světiti, svítiti* (lucere). Viz *sinuti* pod *n*. — ill. *srnuti* a *srtati* (salire), odkud *srna* (caprea). — slv. *suję suti, sovati*, čes. *sunu, souvám*, rus. *sovať, sunuť*, chrv. kor. *sujem suvati*, i *sunim suniti* (impellere, trudere): sčes. slk. *sotiti* (id.) — slv. srb. *svirati* (fistulare, srv. něm. *schwirren*) a *svistati*, česk. *hvízdati* (fistula canere, sibilare). — slv. *šają sę, šajati sę* v *ošają sę* (abstinere, vitare, declinare), blh. *šavam se* (moveor), čes. *šinu se*, místo *šiju se*, odkud *pošívati se* (moveri), *šíje* (collum, srv. srb. vrát a vrtím se, slv. vyją a viją sę, *y* a *i* se častěji střídá), rus. *ševeliť* (agitare, quassare): příčestí *šьt, šet*, v *šь(t)stvije, přišь(t)stvije. šь(i)stvovati*, čes. *příští, záští*, srb. *šetati* (ambulare), slv. *šatati sę* (deambulare; fluctuare), rus. *šag* (gressus) a *šastať*, čes. *šoustati, šouchati, šotek* č. *šetek* atd. — slv. *šuj* (laevus), *suj* (vanus, inanis): rus. *šutiť* (jocari), *šut* (stultus, ol. morio), čes. *pošetilý* (demens), slk. *šudiť, ošudiť*, česk. *šiditi*, mrus. *šidžu, šidar* (decipere, deceptor), pol. *šydzić* (cavillari), *šyd* (ludibrium) atd. Sem patří, jinými přirážkami odvozená: pol. *ošukać, ošust* (defraudare, impostor), *šáliti, šalba* atd. — čes, *tru tříti*, slv. *trą trěti*, rus. *tru tereť*, pol. *třeć*, ill. *trem, tarem, trti*, atd. (terere, τείρειν), rus. *terjať* (perdere), *potra* (jactura), *protory* (expensae litis), pol. *terać, tyrać* (destruere; perdere), srv. čes. *týrati*, kor. *tarati* (cruciare), od téhož *tru*: rus. *trata* (sumtus inanis), *tratiť* (insumere, profundere), čes. *outrata* (sumtus), čes. ill. *tratiti*, pol. *tracić* (perdere), rus. *trutiť* (premere), pol. *trącić* (attingere), sčes. *trutiti, zatrutiti, otrutiti* (necare). Že *tratiti* a *trutiti* z jednoho kořene vyrostlo, vysvitá ze slv. průpovědí „*potruten* puť“ i „*potryjen* puť“ (od formy *tryją, tryti*), mrus. „*utertaja* doroha.“ — čes. *vír* (vertex, vortex, turbo), rus. *vernuť*, kor. *verniti* (vertere, reddere), slv. *otvrьn* (vicissim), rus. *izvernen* (enucleatus): čes. *vrtati* (perforare), *vrtiti, vrtěti* (vertere), *vrátiti* (reddere), srb. *vrát* (collum).

Sem náleží zdvojované *vrá-vora-ti* (titubare, torkeln) a srb. *verugati se* (sinuari) atd. Zdali *vernuť* za skrácené z *vertnuť* považovati a nad „*vírcm*" se nezastavovati možné, na konci tohoto rozjímání jistěji posuzováno býti může. — rus. *vru, vrať* (garrire): sčes. *vrtrati*, *vrtlati* (murmurare, garrire). Srv. *vrzati, vrkati, govorkati.* — čes. *žvu, žváti* (mandere): ill. *žvatati, žvalukati* (id.), čes. *žvástati, žvatlati* (garrire). Viz *žvenkati* pod *n*, a *žvýkati* pod *k*.

Přítvorek tento jesti ve příbuzných jazycích neméně nežli v našem oblíbený, na př. v skr. *vrit* a *vri* (ire, versari), *džjut, djut* a *div* (splendere), *rit* a *ri* (ire), *vât* a *vâ* (spirare), *kit, kêt* a *ki* (cognoscere), *pust* a *pas* (ligare), *bast* a *vas* (venerari), *śast* a *śas, sas* (dormire), *krit* (findere, lat. *cernere* v dis-*cernere*, řec. κρίνειν) a *krî* (disjicere, dispergere), *smit* a *smi* (spernere), *jat* a *jam* (laborare; tenere); v řečt. πατέομαι (comedo), πάτνη, φάτνη (praesepe), πάω, παίειν (edo), skr. *pâ* (servare, tueri), sem lat. *pa-vi, pa-nis*, slv. *pa-su* a *pi-tają*, litv. *pětus* (prandium, oběd), τύπτω, κλέπτω, κρύπτω a p.; v lat. *nato* a *nare, batuo* a řec. παίω, slv. *biją, nuto* a *innuo, plecto* a *plico* (πλέκω), *insulto* a *salio, porto* a *fero* (φέρω, skr. *bhri*), *gusto* a γεύω, *cito* a *cieo, hortor* a slat. *horior, capto, tracto, sector, voluto, canto* a množství na *-ito* s významem opětování: *scriptito, lectito, appellito, haesito, dormito, vendito, fugito;* v litv. *retu* (cado), *rittu* (volvo), slv. *ręją*, lat. *ruo;* goth. *faurhtjan*, sněm. *ahtan*, anglos. *dihtan*, nord *glita, glia* (splendere) a *gloa* (candere) atd.

5. *Hrdelné* **g, ch, k.**
a sykavky a) *hustší* **ž, š, č**
b) *řidší* **z, s, c.**

Poněvadž hrdelnice se souřadnými sykavkami v jazyku slovanském pravidelně se střídají, jedny do druhých ustavičně se přetvořujíce, zahrneme je zde do hromady, pro snadnější jich přehlednutí.

a) Souhláska ***g*** (čes. ***h***).

Příklady: čes. *deru, dráti* (carpere): kor. *dergam*, čes. *drhnu, drhám* (frico), *drchati* (lacerare). — čes. *dlím, dlíti* (mo-

rari), sčes. na *dli* (in longum), na *dlech* (diu), rus. *dlina* (longitudo), čes. rus. *dlaň* (vola), *dolina* (vallis) atd.: čes. *dlouhý* (longus), *daleký* (longinquus, remotus), *dloužiti* atd. Srovnáním ruského *dlina*, čes. *vzdélí*, od starého *délije*, *dýlije*, a j. s přídavným slv. *dlъg* čes. *dlouhý* atd., patrno, že všecky tyto formy k jednomu kořenu náleží, a že *h* a *k* jsou již přírostky. — skr. *ju* a *judž*, lat. *jungo*, *jugum*, slv. *igo*. — slv. *manq*, *majati*, *mavati* (innuere) a *migati*, *mizati*, čes. *míhati* (nutare, oculos claudere), se vsutým *r* i rus. *mrugaju*, pol. *mrugam* (nictari) atd., jež jinde pod vsuvkou *r* sme uvedli. — čes. *mařiti* (perdere) a *mrhati* (dissipare). — slv. *viją*, *viti* (torquere): srb. *vijugati se* (sinuari), kor. *vihati* (flectere).

V sanskritu místo *g* nacházíme nejčastěji střídnici jeho *dž*, rovnající se slov. *ž*, kterouž tedy pod touto uvedeme, řidčeji dyšnou *gh*, *slâgh* a *śal*, *śâl* (laudare); v řečt. zhusta γ, πήγω č. πάγω a παίω (compingo; percutio), φλέγω a slv. *plają*, *planą* (ardeo), ὀρέγειν (extendere, porrigere, něm. recken) a skr. *ri* (ire), *îr* (mittere), φθέγγειν, φθέγγεσθαι (lucere; dicere) a φάω, φαίνω, φημί (id.), ὀρύγειν (rugire) a skr. *ru* (sonum edere), slv. *rydati*, *rykati*, *ržati*, κνάω, χναύω a něm. *nagen*, holl. *knagen*, ve slovech se zvukonápodobícím kořenem obyčejně přetvoru ζ místo γj, γρύζω (grunnio), κρώζω (crocio), βαύζω (latro, bafám), μύζω (mutire, srv. μῦλαλεῖν), πιππίζω (pipio), jichž veliký počet; v lat. *jungo*, skr. *ju*, *clango*, *regere* v *porrigere* atd., skr. *ri*, *îr*, *mingo* a *mejo*, *vagio*, *rugio*, skr. *ru*, *mugio*, řec. μῦ, μύω, *spargo*, *mergo*, *vergo*, *tergo*, *purgo*, *jurgo*, *litigo*, *fatigo*, *clarigo*, *inhumigo*, *fumigo*, *remigo*, *laevigo*, *mitigo*, *variego*; v něm. *reinigen*, *peinigen*, *steinigen* atd.

b) Souhláska *ž*.

Střídnice předešlé; sem klademe: čes. *krojím*, *krojiti* (scindere): ill. *križati* (scindere, in frusta secare), *ukrižati* (abscindere), *ukrižka* (buccella, skýva), slv. *kržiti* (frangere) a prodloužené *krъždevati* (debilitari), *skrižal* (tabula, πλάξ), na př. *skrižali* zavěta (tabulae foederis, Hebr. 9, 4), čes. *křížalky* (segmenta pomorum, laminarum instar), *křehek* (fragilis) atd. Všecky tyto formy: *krojiti*, *kržiti*, *križati*, *křeh*, slv. *kręg* atd.

pocházejí od jednoduchého kořene a prvku *kr-*, zachovaného v srb. *kr'a-m kr'a-ti* (frangere), hluž. *kra-ju kra-ć* (scindere), a litv. *s-krė-ti, s-kro-dziu* (minutatim secare). Ve slově *križati* možné sice *ž* považovati za neprostřednou střídnici polohlásky *j* (srv. *dojiti* a *děža*, srb. *prodaja* a slv. *prodaža, pojiti* a *pažiti*, compingere, *klejiti* a *kližiti*, a naobrat dalm. *moje* místo *móže, boje* m. *bože* atd.), než my ji zatím přijímáme za obměnu hrdelného *g*. S *křížem* (crux) *skrižal* (tabula) naskrze nesouvisí; neboť „sectio non fit *transverse*," jak Dobrovský trvdil, ale „parallele." — slv. *toliti* (placare, sedare), než *tlojiti* (premere vexare): ill. *tažiti* (lenire, sedare), kor. *tažiti* i *tolažiti, tolažba, tolaža*, blh. *utaložim* (crucio, contero).

Našemu *ž* rovná se v sanskritu *dž*, tolikéž z *g* povstalé a pouhá obměna jeho, na př. *judž* a *ju* (jungo), *mridž* (detere) a *mri* (solvi, mori), *bhridž* (assare), *ridža* (rectus) a *ri* (ire), *îr* (mittere); v řečt. změkčené γ čili γj přechází v ζ, jakž sme již výšeji doložili. (Slušíť tedy v řečtině rozeznávati ζ=γj, a ζ=δj. Viz *d*.)

c) Souhláska *z*.

Zastupuje místo hrdelnice *g (h)*, co pravidelná přetvora její, a v pozdějších tvořeních službu pouhé sesilující vsuvky koná; na př. čes. *brodím, broditi* (vadare) a *brozdati se* (id.) — slv. *glumiti* (ludere, jocari): ill. *glamazati, glamazukati* (nugari, verba effundere), *glamazalac* (histrio), *glomatati* (strepere), čes. *hlomoz* (strepitus), *hlomoziti* (strepere) atd. — kor. *kajati* (reprehendere): čes. *kázati* (castigare, punire), *kázeň* m. *kajazeň* (poena). Srv. *kárati* pod *r*. — čes. *vru, víti* v *zavru zavříti, odevru otevříti*, pol. *zawrę zawřeć*, chrv. kor. *zavreti*, (claudere): slv. *otvrъzą, otvrěsti*, příč min. *otvrъst* (apertus), blh. *otvrzem*, srb. *otvrsti* m. *otvrzti* (aperire). — rus. *vru, vrať* (garrire, blaterare), slv. *go-voriti* (loqui): čes *vrzám, vrzati*, chrv. *tverzukam* (strepere, crepare), s předsutým *t*. Viz *vrkati* pod *k*.

V příbuzných jazycích se nevyskýtá, leda v těch řeckých formách na -άζω, -ίζω, -ύζω, v nichž ζ místo původního γj *(gj)* zastupuje. Viz nahoře pod *g*.

d) Souhláska *ch*

U nás velmi oblíbená: rus. *baju, bajať* (loqui), kor. *bajem* (sortibus futura scitari), odkud slv. *balij* (vates): čes. *bachořiti* (garrire), dluž. *bachtam se* (glorior). — čes. *biji, bíti* (percutere): čes. *bouchati, boušiti* (verberare, pulsare). — slv. *čują, čuti*, čes. *čiji, číti* (sentire): čes. *čuchati, čichati, čmuchati* (odorari), *čouhati* (lauern). Srv. *čuměti* (id.) — čes. *dřímám, dřímati* (dormire, dormitare): rus. pomíst. *drychnuť*, slk. *drychnať* (stertere). — čes. *duji, douti* (flare): čes. *duch, dech, dýchati, dmýchati* (spiritus: spirare) atd. — čes. *jedu, jeti* (vehi) srv. *jidu, jiti* (ire): čes. *jechati*, spol. *jachać*, nyní *jechać*, rus. *jechať*, srb. *jašiti* (equo vehi). V skr. koř. *ja*. — srb. *kr'am, kr'ati* (frangere): čes. *krouchati, krušiti* (idem). Viz *kroutiti* pod *t*. — slv. *manąti, majati, mavati* (innuere, nutare): rus. ill. čes. *máchati* (vibrare), na př. čes. „*rozmáchav* prak“ circumducens fundam. St. Vok. — slv. *parją, pariti* (volare), odkud *pero, pra-por*, kor. *prepeleti* (volitare), *notopyr, netopyr* (νυκτερίς, notolla), mrus. *pyrcati* (volitare): čes. *prchati* (fugere). Souvislost obou slov v jednom společném kořenu *pr-* dokládá se shodností německých slov *fliegen* a *fliehen*. — slv. *rěją, rěti* (loqui), odkud *rěch* (dixi), dluž. *žeju, žaš*, polomin. *žach*: sčes. *rechniti* (deblaterare, effutire). Výbor Lit. čes. 1254. — slv. *rują, rъvą, rъvati* (ruere v eruere, rumpere, vellere): čes. *rouchati, porouchati* (destruere, demoliri), kor *ruhati, rušiti* (fricare). Jarn. 96. — čes. *spěji, spěti* (maturare, properare): čes. *spěchati, spěšiti* (properare). — čes. *tru, tříti* slv. *tryją, tryti*, srb. *truju, trovati* (terere): čes. *trocha* (parum, modicum), ill. *troha* (labes), *trohati* (maculare), srb. *trošiti* (insumere) atd. Srv. *trousiti* a j. — čes. *věji, váti, víti* (řec. ἄω, ἄημι, skr. *an*, spirare, něm. *wehen*), *vanouti* (id.), odkud *voněti* (olere, odorari), *vonja* (odor): slv. *ąchati* kor. *vóhati*, čes. *ňuchati* (odorari). — ill. *zijem, zijati*, čes. *zeji, zíti* (hiare): sčes. *zichánek* (spirabulum) od neužívaného *zíchati*, ill. *zihati* (oscitare).

Z příbuzných jazykův nám sanskrit a latina sem náležitých tvoření neposkytají; než v řečtině přirážka χ dosti jest běžná, na př. τρύχω a τείρω, τρύω (tero), ψήχω a ψάω,

ψαίω (frico, tergo, comminuo), ῥαχίζω (disseco, lancino) a ῥάσσω (pulso, rumpo), οἴχομαι (discedo) a οἴω, bud. οἴσω (fero, moveo), νήχομαι a νάω, νέω (nato), μυχθίζω (mutire, suspirare) a μύω, μύ, κιχάνω (assequor) a κίω (eo), βληχάομαι a balare, ble-kot, ble-ptati, rus. bol tať atd., nadto pak v němčině, jak vůbec známo.

e) Souhláska *š*.

Pouhá obměna předešlé: srb. *komiti* a *komušati* (demere folia, decorticare). Srv. *komolý*. — čes. *kopám*, *kopati* (fodere; calcitrare): rus. *kopyšiť* i *kopošiť sja* (moveri, repere vermium instar etc.), u Pamvy *kopošati sja*. Srv. *kopysnuti* pod *s*. Příbuzné srb. *ćeprkati*, *ćeprljati*, utvořeno vsuvkou *r* a přetvořením začátečného *k* v *ć*. — řec. ῥύω (solvo), lat. *ruo* v *diruo* atd. slv. *rěją*, *rějati* (impellere, trudere) a *rъvą*, *rъvati* (vellere): slv. sčes. *rěšiti* (solvere), čes. *rušiti* atd. Srv. *rouchati*, *ruchnouti* pod *ch*. — čes. *sluji*, *slouti* (skr. koř. *śru*, κλύειν, *cluere*, audire): slv. *slyšą*, *slyšati*, čes. *slyším*, *slyšeti* (audire), litv. *klausau*, lot. *klausitees (k = s)*. — čes. *tru*, *tříti* (terere): srb. *trošiti* (consumere, insumere). Srv. *trusiti* a blh. *ottrišem* pod *s*. — čes. *váleti se* (volutari): srb. *valjuškati se* (id.)

V příbuzném sanskritu přirážka *ś* u časoslovných kořenův velmi jest obyčejná; než poněvadž ona za pouhou střídnici a obměnu sykavky *s*, příznaku sloves požádavých (desiderativa) se pokládá, proto příklady sem náležité níže pod *s* vyčteme.

f) Souhláska *s*.

Jedna z nejběžnějších a nejdůležitějších. Z hojného počtu příkladův zde některé: čes. *běhati*, srb. *běgati* atd. (currere): slv. *běgasjają* (id.), ill. *biglisati* (exultare.) — čes. *běleti* (albicare): srb. *bělasati se* (id.) — čes. *biji*, *bíti* (percutere), ferire): slk. *bisám*, *bisať* (trudere). — čes. *bleptati*, *breptati* (balbutire): ill. *blabositi* a *brbositi* (id) Srv. *ble-kot*, rus. *boltať*, lat. *bal-are* řec. βλη-χάομαι. — slv. *briją*, *briti* (tondere): slv. *obrъsneť sę* (tondet se), *obrъsen* (tonsus), oboje v Biblí Ostrožské, bud. čas *obrsnu* (tondam) u Pamvy, srb. ill. *bri-*

sati (abstergere), odkud *ubrus, obrus* (mappa), čes. *brousiti*, ill. *brusiti* (cote acuere), rus. *brosati* (projicere). Srv. *tru, trousiti, trositi.* — čes. *deru, dráti* (carpere): kor. *dersati*, čes. *drásati*, pol. *drasać, drasnąć* (vellere, scabere). Srv. *drchám, drhnu* atd. — čes. *duji, duch, dech*, slk. *douchati* (flare): čes. *dusiti* (suffocare), než ill. *udušiti, zadušiti* (id.) — ill. *jad* (gemitus, querela, malum), *jaditi se* (moerore confici): blh. *jadosam se, jadosuvam se* (indignor, irascor). — kor. *kajati* (reprehendere) a *kesati se* (poenitere), *kes* (poenitentia). — čes. *kopám, kopati* (fodere; calcitrare): slv. *kapysają, kapysną, vъzkopysną* (ungula terram fodere, calcitrare). Biblí Ostrožská a Pamva. — čes. *křeji křáti* v *okřeji okřáti* (refici, refocillari), ssrb. *krějati, krěvati* (fovere): slv. *krěšą, krěsiti*, čes. *křísím, křísiti* (excitare, reficere). Srv. skr. koř. *kar* (facere) a lat. *creo*, odkud *re-creare*, roveň našeho *krějati.* — slv. *kyją* (moveo, srv. κινέω, cieo), čes. *kynu* (fermentesco) a *kysám* (id.) — čes. *loupati*, rus. *lupiť*, pol. *łupić* (decorticare, deglubere); čes. *louskati* (id.), *lusk* (siliqua), slv. *lusp* (squama). — srb. *mana* (vitium): srb. *manisati* (reprehendere). — čes. *miluji* (diligo) a *milískuji se* (delicate, molliter habeo). — čes. *minu minouti* (meare, transire), opětov. *míjím*, odkud slož. *zmíjím* (tabesco); sčes. *misati, zmisati, misaju, zmisaju, mišu, zmišu* (tabesco), později proměněním *s* v *z*: *mizeti, zmizeti.* V rukopisných staročeských glossách čte se: „tabescebam trudjéch, *zmijéch*, tabescit hyne, *miše.*“ — čes. *mním, mníti* (meminisse, cogitare, meinen), odkud srb. ill. *sumnjam se* (dubito): blh. *sumnjasuvam se* (dubito). — srb. *něti* v *uněti* (auferre), *unět* (ablatus), *doněti, priněti* atd., od zašlého *něją* (srv. skr. *nî*, afferre): slv. *nesą*, čes. *nesu, nésti* (ferre). — řec. πάω, πάομαι, παίειν, skr. koř. *pâ* (nutrire; servare, tueri): slv. čes. *pasu, pásti*, lat. *pasco* (než βόσκω jinam). — sčes. *plaji, pláti* (ardere): chrv. *plasam, plasikam* (flammo, ardeo). — čes. *sipěti, soptěti* (sibilare, stridere): ill. *sopisati* (impedite anhelare). — čes. *směji se, smáti se, smích* (ridere, risus): slv. *posmisati se* (illudere). Cod. fam. bulg. — slk. *tárati* (garrire), kor. *tertrati* (murmurare), sčes. *titrati* (id., Žalt. Wittenb.): srb. *trtosit* (blaterare). — čes. *tku, týkati* (tangere): sčes. *natkýsiti* (at-

trectare). — čes. *tnu, títi* (secare): slv. *tešą, tesati,* čes. *teši, tesati* (id.). — čes. *tru, tříti* (terere): ill. *satarisati* (praecipitem agere), srv. ill. *satarti, satart, satren,* blh. *ottrišem, ottrisach* (abstergam, abstersi). — srb. *vrag* (diabolus) *vragoliti* i *vragolisati* (petulcire). — čes. *vykati* (ululare), *vyk, povyk* (ululatus, clamor), srb. *vikati* (clamare): čes. *výskati* (ejulare, jauchzen).

Přirážka *s* jest téměř ve všech indoevropejských jazycích velice rozšířena; tak v skr., kdež působením hrdelné polohlásky *j* obyčejně v *ś* přechází a ke tvoření požádavých sloves (desiderativa) slouží, na př. *gras* a *gri* (devorare), *vas* a *vri* (tegere, *r* vsuvka), *bhâs* a *bhâ* (splendere), *dâs, dâś* a *dâ* (dare), *mâs* a *mâ* (metiri), mnohem častěji *ś*: *îś* a *î* (cupere, desiderare), *bhâś* (loqui, srv. φημί, *fari, bają,* ale odvozené *beseda!*), *bhâkś* a *bhudž* (comedere) a φάγειν, *jakś* a *jadž*, *makś* a *maś* (irasci), *lakś* a *lâčh, lačh, śriś* (urere) a *śri, śra* (coquere), *hriś* (gaudere), *vi-hriś* (frui) a *hri* (prehendere), srv. χαίρειν, *dviś* a *dvi* (odisse), *dhriś* (opprimere, vincere) a *dhri* (captum tenere), *vriś* (irrigare) a *vri* (tegere), *triś* (sitire) a lat. *torrere,* něm. *dörren, puś* (nutrire) a *pâ* (tueri, servare), *śuśruśe* (obsequor) a *śru* (audire), srv. lit. *klausiti* (obedire), slv. *slyšati,* něm. *hlôsen* (auscultare), *parś* a *prî* (exhilarare), diligere), *pruś* a *pûr* (plenum esse), *bhêś, bhjas* a *bhî* a se vsuvkou *r* *bhrêś* a *bhrî* (timere); *lûś* (furari) a *lû* (scindere), *jakś* a *jadž* (deos colere, sacra offerre), *môkś* a *muč, vakś* a *vaś* (desiderare, optare), *śîkś* (discere) a *sâs* (regere, docere), *akś* a *aś, nikś* a *nis, śûś, sûś* a *sû,* (v těchto příkladech *č, čh, dž, ś* a *s* mění se před *ś* v *k*); v řec. γελασείω (ridere gestio) a γελάω (rideo), obyčejněji σσ, ῥάσσω a ῥαίω (destruo, collido), ταράσσω, skr. *tras* (terreo) a τρέω (tremo), λεύσσω a λάω (conspicio; luceo), μάσσω a μάω (tango, quaero, premo, subigo), νάσσω a νέω (habito; struo; aggrego, accumulo); v lat. *viso, curso, nexo, amplexor,* nejvíce však *ss, lacesso, facesso, petisso, capesso, incesso, arcesso, statasso, incipisso* (toto σσ, *ss* v řečtině a v latině povstalo ze skr. *sj,* spodobněním zvukův, jakož i v prakritu *sj* pravidělně v *ss* přechází); v něm. *ss, reissen* (lacerare), srv. skand. *ria,* slv. *rъvą, rъvati,* řec. ῥύω, lat. *ruo* v *diruo, eruo* atd. a řec. ῥάσσω, slv. *rěšiti* atd.

g) Souhlásky *k*, *č* a *c*.

První z nich ve slovanštině velmi oblíbená a rozšířená, tak že pomocí její množství citoslovných a náměstkových kořenův neprostředně do časoslovných forem uvedeno, na př. *tykati* (ty říkati), *vykati* (vy říkati), téměř u všech Slovanův dále u Rusův *dakať* (da, t. ano, říkati), *takať* (potakovati), *nekať* (ne říkati, negare), *nukať* (nu říkati, nukati, ponoukati), *sykať* (st říkati), *pikať* (pipire), *chikať*, *chichikať* (chi říkati, chechtati se), *čikať* (zwitschern), *cykať* (ziepen), *čvakať* (lingua crepare), *čokať* (pocula collidere), *pukať* (cum crepitu rumpi), *gukať* (sonitum edere), *vjakať* (blaterare), *šmjakať* (projicere, srv. *schmeissen*), *žukať* (žu říkati, summen), *krjakať* (krächzen, crocire), *ljuljukať* (lju říkati, uspávati, einlullen), *chrjukať* (grunnire, grunzen), *tjukať* (leniter pulsare), *tjavkať* (latrare, bäffen), u Illyrův: *ukati*, *jaukati* (ejulare, jauchzen) atd. Než vizme jiné sem náležející příklady: srb. *baciti*, *bacati* (projicere) a *bacakati se* (jactare pedes.) — rus. *bajať* (loqui), kor. *bajati* (sortibus futura scitari): rus. *bajukať* (fabellarum cantu vel narratione sopire, einlullen, einsingen.) — kor. *crem*, *crim*, *créti*, (manare, fluere): srb. *curiti*, čes. *courati se*: čes. *crčeti*, *crkati* (id.) — slv. *čają*, *čajati* (sperare): sčes. *čakati*, nyní *čekati* (exspectare), *čas* (tempus) atd. — čes. *čtu*, *čísti* (legere): kor. *čatukati* (lectitare). — sčes. *děm*, *děsi*, inf. *děti* (Ev. sv. Jana; srv. *dam*, *dasi*), obyč. *děju*, *děti*, nyní *dím*, *díti* (dicere), srb. *da* (inquit), srus. *dej*, nyní *de* (inquit, so zu sagen), odkud pojislovce *da* (ut): ill. *dika* (decus), *dičiti* (celebrare), jako *rěka*, *rěč*, od *rěją*, ῥέω; sem náleží řec. δείκω, lat. *dico*, *indico*, něm. *denken*, *danken*, čes. *děk*, *děkovati* atd. Srv. obdobné rozličenství jak ponětí tak i zvukův ve *sluju*, *slynu*, *slovím*, *sláva* atd. — slv. rus *glodati*, čes *hlodati* (rodere): srb. *glockati se* (morsicare se). — slv. *grają*, *grati* (crocitare): slv. *grakati* (id.) — srb. *jaditi*, *jadovati*, *jadikovati* (lamentari). — slv. *mną*, *męl*, *męti* (friare, disterere): slv. *mąka* (farina; tortura cruciatus), *mąčiti* (torquere), ill. *mečiti* (premere). — slv. *ną*, čes. pol. ill. *nu*, srb. slk. *no* (interj. age, *en*; lot. *na*): rus. *nukať*, čes. *noukati*, *ponoukati* (innuere, instigare), *ponukl* rukou

(innuit manu) atd. Podobně od *na, nate* (en, cape), *naditi, unaditi, vnada, prinada, snad,* rus. *snasť* atd. — slv. *plują, plovati,* čes. *plovu, plouti* (natare), *plynu, plynouti* (fluere): slv. *plakati se,* čes. *plakati* (flere), *plákati* (eluere), litv. *plaukiu* (nato). Srv. lat. *fluo, fleo; pluo, ploro.* — čes *pru* i *přím, příti* atd. (fulcire): slv. *prěk, prěka,* rus. *perek* v *poperek* (transversim), odkud *prěčiti, příčiti se* atd. Viz *proti, preti, prětiti* pod *t.* — slv. *rěją,* dle užívaného *rěch* (dixi), dluž. *žeju, žaś,* polom. *žach* (loquor): slv. *reką rešti,* čes. *řeku, řku* atd. — slv. *rjują, revati* (rugire, rudere): slv. *rykną, rykati* (rugire), čes. *ryk, ryčeti* (mugitus, mugire). Srov. *ryd, rydati* pod *d.* — čes. *srkati* (sorbere), srv. *srbiti* a *střebati* pod *b.* — slv. *šuj* (laevus), *suj* (vanus, inanis): pol. *ošukać* (defraudere, decipere), *ošust* (impostor). Srv. rus. *šut, šutiť,* pod *t;* srv. slk. *šudiť,* čes. *šiditi* atd. — řec. θέω (curro): slv. *teką, tešti,* čes. *teku, uteku* atd. Poměr k řeckému týž, kterýž slv. *reką,* čes. *řeku, řku,* k řec. ῥέω (dluž. *žeju,* slv. *rěch,* dixi). — slk. *tlojiti, natlojiti* (premere, cruciare), srv. slv. *toliti* (lenire, placare): čes. *tlak* (pressio), *tlačiti* (premere) atd. Srv. pol. *tło,* kor. *tla* mn. č. (pavimentum). — čes. *tyji týti* (pinguescere): čes. *tuk* (pinguedo), *tučiti* (pinguefacere). Srv. srb. *toviti* (pabulum large praebere) — kor. *ukati,* srb. *jaukati* (ejulare, jauchzen, juhu rufen). — čes. *věji váti* (spirare, flare): čes. *foukati* místo *voukati* (valide flare). — rus. *vru, vrať* (garrire, mentiri): čes. *vrkati, vrčeti* (murmurare), srb. *govorkati* (loqui.) — čes. *vyji výti* (ululare), *vyk, povyk* (tumultus, strepitus): srb. *vikati,* krajn. *vékati* (clamare), ill. *věka, věčati* (balatus, balare). — čes. *ždmu, žďal, žďíti* (torquendo liquorem exprimere): slk. *žmýkati,* kor. *žmikati* (id.) — čes. *žvu, žváti* (mandere): čes. *žvýkati* (id.) — atd.

Někdy *č* po *d* a *t* se přistavuje, v kteréžto případnosti se dotčené zubné souhlásky vysouvají, na př. *ráčiti* (dignari) místo *rádčiti* od *rád, svačiti* (srv. *svat-večer,* blh. *setni,* serus, s nímž i čes. *sotně, sotva,* vix, souvisí), *zpěčovati se* (tergiversari), sčes. *podpěčiti* (subplantare) místo *zpětčovati se, podpětčiti,* od *pata,* slv. *pęta* (planta ped.), ill. *gněčiti* (subigere, premere) místo *gnětčiti* od *gnětu* atd.

Souhláska *c*, kde ve slovanských časoslovech co kmenová přirážka stojí, jest pouhá střídnice hrdelného *k*, na př. čes. srb. *bacati* (ferire, jacere) od *biji* místo *bakati*, srb. *pijucati* (potare) od *piji* (bibo) místo *pijukati* atd. Časoslova totiž páté třídy na *-ają*, *-ati*, přiosobují si libovolně buď pouhé *a*, buď jotované *ja*, v kteréžto poslední případnosti *k* s *j* virtualiter sloučené v *c* přechází: *narikati*, *naricati*; *dotykati*, *dotycati*; *ponukati*, *ponucati*; *mykati*, *mycati* atd.

V sanskritu místo přirážky *k* nachází se jen vplyvem následujícího *j* povstalé *č* a (dyšné) *čh*, řidčeji *ś*, na př. *rič* (eminere), *riččh* a *ri* (ire), *hričh* s *hrî* (pudore affici), *jaččh* a *jam* (refrenare, cohibere), *gaččh* a *gâ* (ire, gehen), *driś* (videre) a *dri* (magnifacere, suspicere), srv. δέρκω, litv. *dairaus* (circumspicio), sprus. *endeirit* (intueri); řec. μύκω, μυκάομαι (mugio) a μύω (claudo, comprimo labia vel oculos) od μύ, μῦ (vox clausis labiis edita, flentis, cavillantis, irascentis etc.), δείκω, δείκνυμι, δοκέω a δέαται (videtur), slv. *dėją*, *dėti* (dicere), než nejhustěji spojené s σ, ϑρώσκω (salio), βιβρώσκω (edo); v lat. *facio* a *fio*, *mulco*, *mulceo* a *molo*, *luceo* a λάω, λεύσσω (srv. slv. *luč*, *lučezarnyj*), *placeo* skr. *prî* (amare), *liquo*, *liquor* skr. *lî* (solvere), *jacere* i *jacere* skr. *jâ* (ire), *candico*, *albico*, *nigrico*, *splendico*, *tenebrico*, *frico*, *fodico*, *vellico*, *morsico*, *nutrico*, *communico*; v litv. *plaukiu* (πλέω, *pluo*, *fluo*); v něm. *spucken*, řec. πτύω, lat. *spuo*, slv. *plują*, *pliji*, něm. *hacken* a *hauen*, skand. *leka* a řec. λούω, *lavo*, *leji*, *denken*, *merken*, *würken*, *wanken*, *stärken* a množství jiných.

Až posud měli sme na zřeteli *jednotné* souhlásky co přirážky při šíření kořenův a tvoření nových kmenův; zdeť připomenouti musíme, že jeden a týž kořen velmi často dvé i více přirážek pojednou přijímá, čímž povstávají formy *složité*, jako *sk*, *nd*, *pt* atd. Z těchto doložíme zde *sk* některými příklady, ostatních pomíjejíce, zvláště poněvadž příkladové jich v tomto sepsání již porůznu se vyskýtají, a hlavní náš účel jen k vysvětlení jednoduchých přirážek směřuje, ješto tím i na složené samo sebou světlo padá. Místo *sk* vyskýtá se v skr. *ččh*, ač pořídku, na př. *gâččh*, řec. βάσκειν (mala loqui, criminari), v řec. σκ a σχ, ϑνήσκω (morior), ϑρώσκω

(salio), βλώσκω (venio), βιβρώσκω (edo), γιγνώσκω (nosco), διδράσκω (aufugio), χάσκω (hisco), ἡλάσκω (vagor), ἡβάσκω (juvenesco), γηράσκω (senesco), διδάσκω (doceo), ἀλύσκω (evito, fugio), μιμνήσκω (memini), βάσκω a βάω, βαίνω (vado); v lat. *cresco, scisco, disco, gnosco, nascor, quiesco, proficiscor, erubesco, juvenesco, senesco, glisco, conquinisco, fruniscor, acesco, dulcesco, puerasco, aegresco, albesco,* slat. *escit, obescit, superescit* (t. *erit, oberit, supererit*) atd. Ve všech těchto tvořeních převáhá význam začínání dějstva (inchoativa), pak sesílení (intensiva), pod kteréž ponětí i zdrobnělé formy na -ισκος atd. uvésti se dají; neboť mladistvost, nedorostlost opravdu začínání jest. Podle zevnitřní formy náležejí sem slv. čes. *prskati, mrskati, praskati, louskati, výskati, blýskati, lesknouti se, tisknouti, mlaskati, pleskati, třeskati, vřeskati, břískati, pískati, laskati* atd., ačkoli v nich sledy někdejšího významu sloves začínavých již dávno a dokonce setříny jsou.

Úvahy.

1. Předeslavše tyto hojné *příklady* rozmanitého přirážení souhlásek k časoslovným kořenům a kmenům, přičiníme se sestaviti zde přehledně některé z pozorného jich uvažování přirozeně vyplývající *výsledky.* Povrchní pohled na tyto příklady učí, že platnost a důležitost jejich ve slovozpytu není stejná, že mnohé, jakožto pozdější od samostatných a přídavných jmen odvozené, anebo z jiných kratších časoslov prodloužením a sesílením koncovek utvořené, dílem jen v některých nářečích a v obecné mluvě se vyskýtající formy, jako na př. *bavrljati se, bělasati se, miliskovati se, pijucati, valjuškati se* atd., s předmětem zde pojednaným jen ve vzdáleném svazku stojí; však nicméně k hlubšímu nahlídnutí do tvoření časoslova, této nejdůležitější části řeči jednoho každého jazyka, potřebno jest úplnější sestavení přerozmanitých forem, aby indukce byla řádná, a od spatřování věcí známých a jistých k tušení a domyslu věcí neznámých a nejistých bezpečný, nemylný krok učiniti se mohl. Na bíledni jest, že v nejedněch zde uvedených příkladech tak řečené *kmenové přirážky* (suffixa) již pouhé *zvukoplodné* (phonetické) *přísuvky*

jsou; než zdaliž tím i původně byly, a zdali v témž poměru pouhého sesílení i jiné starší formy ke svým jednoduchým a nedílným kořenům stojí, n. př. *cítiti* a *čiji*, *drtiti* a *deru*, *kutiti* a *kuji*, *žvatati* a *žvu* atd., toť jest jiná otázka. K dokonalé indukci by ovšem úplný výčet všech příkladův byl potřebný; než o tu takovou dokonalost u nás ještě neběží; jsmeť na klopotné cestě hledání a skoumání, nikoliv v pohodlném stánku vidění a vědění.

2. Dříve nežli ke konečnému a stanovnému rozhodnutí základné otázky přistoupíme, té totiž: *které časoslovné formy z kterých povstaly, kratší-li z delších zužíváním a otřením, čili složitější a prodloužilejší z jednodušších?* nebude neprospěšno sestaviti ještě jednou hlavní, nahoře porůznu vyčtené, zdánlivě souvislé útvary sloves v přehledné řady, bez označování nosovek a jiných nářečních rozdílův, kde na tom nezáleží.

bajati (fari): bachoriti se, bachtati se; bajukati.
bečati (vagire): beknuti, bekeliti se.
běgati (fugere): běgasati („běgasjati“), biglisati.
běleti se (albere): bělasati se.
biti (ferire): bisati; buchati, bušiti; bacati, bacakati se.
bojati se (timere): boniti.
bol . . . ble . . . (balbutire): boltati; bleptati, breptati; blabositi, brbositi.
briti (tondere): briditi; brsnuti, brisati, brusiti; brosati.
broditi (vadare): brozdati se.
br . . . (sonare). bříměti, bormotati; brněti; břinkati.
byti, bych, běch (esse): budu, buděch.
crěti, curiti (fluere): crkati, crčeti.
cviti, cviju (turgere. florere): cvьtu, kvetu, cvitati, kvitati.
čajati (sperare): čas. čakati.
česati (scabere, pectere): čechrati, češrati, česrati.
či . . . τίω (honorare, numerare): cěna; čtu; čismę, číslo; čatukati.
črěti (haurire): črěvati; čerpati, čerpsti.
čuti (sentire): čmuchati, čuměti; čenichati; čutiti, cutiti, cítiti; čuhati; čuchati, čichati.
dati, dam' (dare): dadęť čili dadąť, dadoch atd.

dějati (facere): dělati; odeždu, nadeždu se, zadeždu.
děti, děm', děsi (ajo): dika, dičiti se, děk, děkovati.
dla-to, lat. *dolare:* dlabati, dlubati, dolbiti, dolbsti.
dlažiti (viam sternere): dlažditi.
dlěti (morari, moram ducere): dlug, dlužiti.
drati (carpere): drbati, drobiti; drapati, drpati; drmoliti, drmochati; droliti, drliti, drljati; drtiti; drasati, dersati; dergati, derzati, drhnuti; drchati.
dražiti (irritare): dražniti; draždíti.
dr . . . skr. drai, řec. δαρ-ϑάνω (dormire): drěmati, zdramiti; drychnouti, drychnati.
duriti (stultescere; infatuare): durditi.
duti (flare): duvati; dmuti, dymati; dunuti; dusiti: duchati, dušiti, dychati, dmychati.
giąć (pol.), t. *guti, gųti* (movere, flectere): gybati; gnuti, ganuti, genuti.
glodąti (rodere): glockati.
glumiti, glomatati (strepere, nugari): glamazati, glamazukati, hlomoziti.
grati (garrire): groniti (gronić), hranuti, hrana; grakati.
greti, pogreti (fodere; defodere; congerere): grebati, hrabati, hrba; gramada, grmada; grinati, hrnuti; hrtati, hortati, gorstati, hrytiti.
chlati (lambere): chlapati, chleptati, chlipati; chlemtati; chlanuti.
chrapati, chropěti (stertere): chroptěti, chriputati; chrkati.
chvěti se (huc illuc moveri): chvěpliti se; chověrati, chvěrutati.
jad, jaditi, jadovati (ira, irasci): jadosati se, jadosuvati se; jadikovati.
jeti, jęti (capere): imu, imam', iměju, jimati (nimati, némati); nětiti, jętriti, jitriti.
jiti, jeti (ire): jidu, jedu; jachati, jechati, jašiti.
kajati (punire): karati, koriti; kesati se; kazati.
kapati (stillare; evanescere): kopneti, skopneti, skoperneti.
klejiti, klijiti (glutinare): kližiti.
kl . . . lat. *celare, cella* (srv. klěť): klopiti, sklep; klenuti.
kopati viz *kuti*.

kotiti, katiti (vertere): kotaleti; koturati, kotrleti, kotrljati, katuriti se, kotrmelec; kotrškati.
kr'ati (torquere; torquendo frangere; scindere): krojiti; krma, krmčij; kreniti, krenuti; krta, krutiti, okręt, kratiti; kruchati, krušiti; krehek, križati, krždevati.
kregati (crepare): škrehotati, škergutati, skregtati.
krějati (fovere): krěvati, krěviti; krěpiti; krěsiti.
kriv (curvus): krivudati. (Viz *kr'ati.*)
kuti (cudere): kovati, kopati; koporiti, koporati (čeprljati, čeprkati); kutiti; kopysati, kopyšiti se, kopošiti se, kopošati se.
kyjati (movere, innuere): kyvati; kypěti; kynuti; kydati; kysati.

ľupati (decorticare): ľusp, lusk luskati.
majati (movere, innuere): mavati; manuti; manisati; migati, morgati; machati; mrskati.
męti (friare): mlěti, měliti, mělniti, międlić; mnuti; mlatiti; mąka, mąčiti, méčiti.
mijati (meare): minuti; misati, mizeti.
mil (φίλος): miliskovati se.
mněti (meminisse): sumnjasuvati se.
moliti, modliti (orare): moledovati.
mrěti, mariti (mori; perdere): mrt, s-mrtiti; mrhati.
muditi (cunctari): medliti (mlednuti, meledit' sja).

na, nate (en, accipite): naditi, unaditi, prinada, vnada.
nq, nu (interj. hortandi): nąditi, nuditi, ponuditi, nyděti, nutiti; nukati, ponukati.
něti, uněti, doněti, priněti (ferre): nesu, nesti.
nyti (languere): naviti, unovati; nuriti. (Srv. *nyděti* pod koř. *nq.*)

parati (dissuere): prodlić; prtiti, portiti, prtati.
pariti (volare): prchati, prskati.
pa . . . πάω (pascere): pasu, pasti.
pęti (pandere): pnu; pjaliti; petljati.
plati (ardere): plasati; plasikati.
plěti (sarrire): plěniti.

plyti, pluti (fluere, natare): plyvati; plynuti; plytvati; plakati, plakati se.
pojiti (jungere): pažiti, paziti.
prati (ferire; calcare): pratiti; praskati.
prěti (fulcire): prětiti; prěka, prěčiti.
rějati (moveri, ferri, fluere, fari, ῥέω): rojiti; rěvati; roniti, rynuť sja, rinuti; rjutiti (řítiti); rechniti, rěkati.
rjuti, revati (sonum edere): rydati, ruditi; ryknuti, ryčati.
rъvati, rъvą, rują (ruere, eruere, vellere, rumpere, ῥύω): ruch ruchnouti, ruchati, rušiti, rěšiti.
ryti (fodere): rypati.
sěti (serere): sypati; sěmę.
sijati (lucere): sinuti, svanuti; sverkati; sětiti (posětiti), světiti, svitati; sekavica (svetkavica).
sluti, slyti (cluere): sluchati, slychati, slušati, slyšati.
směјati se (ridere): posmisati se.
spěti, spějati (succedere, festinare, σπεύδειν): spěchati.
sr . . . (sorbere): srbiti, střebati; srkati.
sr . . . (salire): srnuti; srtati.
stati (stare): stavati; stupati, stopa; stanuti. (Srv. *tanuti* pod *tati.*)
suti (impellere, projicere): sovati; sunuti; sotiti.
svirati (fistulare): svistati; hvizdati.
sypěti (sibilare): soptěti; sopisati.
šajati se (vitare, declinare): šavati se, šivati se; šinuti se; šed, šedše, choditi; šet, še(t)stvije, še(t)stvovati, šatati se, šetati se; šastati, šustati; šuchati.
šibati (virga caedere): šibrati.
šuj, suj (laevus, inanis): šuditi, šiditi; šutiti, šetiti (pošetilý); šukać, ošukać (ošust).
tah . . . *tęg* . . . (trahere): tahnouti; tegliti se.
tajati (liquare): topiti; taliti.
tarati (blaterare): tertrati, titrati, trtositi.
tati, taju (ire, insistere): tavati; tanuti; tapati, topať, tupati, tąpać, tępać, teptać. (Srv. *stati.*)
te . . . θέω (currere): teku, tešti.
tek . . . (tangere): tknu; tkýsiti, natkýsiti.

tęti (tundere): tepati, tjapať, tupiti; tnu; tesati.
toliti, *tlojiti* (premere, sopire): tlapiti; tažiti, tolažiti; tlak, tlačiti.
rati (durare): trvati, tryvati (mrus.); trpěti.
trěti, *truti*, *tryti* (terere): truniti; trliti (tarliś); tratiti, trutiti; tarisati, trisati (ottrišem); trochati, trošiti.
tyti (pinguescere): toviti; tuk, tučiti.
ujati (ululare): uliti; urlati, urlikati; ukati, jaukati. (Srv. *vyti*.)
uvy (vae): vъpiti, vapiti, upěti
valiti (volvere): valjuškati se.
vějati (flare): vanuti; voněti; ąchati, vochati, ňuchati; foukati (voukati).
veti, *vejem* (kor., marcescere): vędnuti, vadnuti; vedleti, vedliti; vechnuti (kor. vehniti, -ni- z -ną- pravidelně).
viti (torquere): vijugati se; vichati.
vir, *vra-vora-ti* (vortex; titubare): vrnuti, vernuť; vrtati, vrtiti, vratiti; verugati se.
vrag (diabolus): vragoliti; vragolisati.
vrati, *-voriti* (garrire, fari): vrtrati, vrtlati; vrzati; verzukati, vrkati, go-vorkati, vreskati (breskati, břískati.)
vrěti, *vru* (cum *ot* aperire): otvrzu, otvrěsti, otvrst.
vyti (ululare): vykati, vékati, věčati; výskati.
zijati, *zějati* (hiare): zěvati; zichati.
zujiti, *zvati* (sonare, vocare): zveněti, zvoniti; zučeti, zvučeti; zvekati, zvenkati.
zъl (malus): zloba, zlobiti; zleď, zlediti.
ža . . . *žagati* (urere): žalěti, želěti, žaliti, želati; žar, požar, gorěti; žedati, žedjati, žadati, żądać, žuděti; žlěděti, žladu, žlasti.
žęti (torquendo premere): žmu. žimati, ždmu, ždimati; žuljiti se; žuriti; žmykati. (Srv. *žuti*.)
žuti, *žvati* (mandere): žvaniti: žuliti; žvatati, žvastati, žvatukati, žvatlati; žvachati; žvykati (žvenkati). (Srv. *žęti*.)

3. Jediný nepředpojatý a nezkalený pohled na tyto zde vytčené formy musí každého, i sebe povážlivějšího slovozpytce vésti přímo k té myšlénce, že tato a těm podobná časoslova, buď všecka, buď aspoň větší jich částka, při té takové, tak

makavé shodě jak zvukův tak ponětí, nemohou býti naskrze sobě nepříbuzná, nýbrž že nejpřirozeněji jako jedna z druhých odvozováním povstalá považovati se mohou. O mnohých, na př. *čakati, čerpati, drtiti, dýchati, kutiti, smrtiti, slyšeti, spěchati, žmýkati, žvýkati* a t. d., žeby od prostších *čaju črju, deru, duju, kuju, mru, sluju, spěju, žmu, žvu* a t. d. buď neprostředně buď prostředkem samostatného jména pocházela, i sami nejchoulostivější slovozpytci dopouštějí; než při jiných rovně rázné a makavé souhlasnosti jak zvuku tak ponětí, na př. *hnouti, hýbati, krějati, krěpiti, biti, bouchati, briti, brisati, brousiti* a t. d., raději rozdílné kořeny za základ slov a forem přijímají, nežli aby vysvětlení podivného úkazu se podjali, bránu k hlubšímu nahlídnutí do skladu jazyka takto sobě i jiným zamykajíce. A však i tam, kde příbuznost slov od nich se připouští, výklad rozličný, nesouhlasný, nám se podává. Dle jedněch (Dobrovského, Katkova a t. d.) povstaly formy delší z kratších pouhým přetvořováním zvukův, na př. z *črěti* nejdřív *črěati*, potom *črějati*, pak *črěvati*, naposledy ztvrdnutím měkkého *v* v ostré *p čerpati*. Dejme třebas, žeby přetvořování polohlásky *v* v souhlásku *p* bylo v jazyku slovanském ústrojné a řádné (čímž ono není, nýbrž pouhou nahodilou hrou a výminkou od pravidla), kterak medle vyvedeme ostatní přirážky: *b, m, n, l, r, d, t, g, ch, k* (*ž, š, č, z, s, c*) ze samohlásek anebo z polohlásek *j* a *v*? Patrno, že návod tento ničeho nevysvětluje. Jiní (Vostokov, Šimkevič a t. d.) naopak považují formy kratší jako zákrsky a odránky forem plnějších a tělnatějších, vysokým stářím a zužíváním povstalé, na př. *tъnu* z *tepnu, tepu, mnu* ze (smyšleného) *medu. pnu* ze (smyšleného) *pedu* a t. d. Než medle, ať již o nemístnosti libovolného vymýšlení nebylých forem nic nedím. z které formy zakrsalo slv. *greti* (fodere; sepelire)? z *grabati*-li? či z *grtati?* z které *dráti?* z *drbati*-li? či z *drápati?* či z *drliti?* či z *drtiti?* či z *drásati?* či z *drchati?* či naposledy z *drmoliti* a *drmochati?* Jsou-li všecka tato slova příbuzná, jakož zapírati nelze, nejtělnatější z nich *drmochati* anebo *drmoliti* museloby býti nejpůvodnější a ostatní z něho pouhým nahodilým měněním zvukův a skra-

cováním pošlá. Nemístnost tohoto výkladu bije v oči. Zakrsalá, skrácená slova jsou mrtvé zkameněliny, bez organického života, bez ohebnosti, na př. rus. *de*, srb. *da* (inquit); než u nás nejkratší slovesa rovně tak jsou živa jako nejdelší téhož kořene, *dráti* jako *drmochati* a *drmoliti*. — Slovo jest v jazyku co kristal v přírodě: jakož při tomto, ač vzniku a vzrostu jeho ze zkušenosti nevíme, na rozpadání a rozkrušení jeho dosti často hledíce, však nicméně že vnitřní tvořivou silou přírody, *přibíráním látky z venku*, povstal a vzrostl, za pravé přijíti rozumem nuceni sme, tak totéž o slovech platí. Ve všech starších, našemu příbuzných jazycích, v sanskritském, řeckém a latinském, vždycky byly od rozumných a soudných slovozpytcův prodloužilejší časoslova za výrostky z kratších považovány, nikoli naopak, na př. ἀραρίσκω z ἄρω, βίβημι z βάω, καίνυμαι z κάδω, λαμβάνω z λήβω, fruniscor z fruor, cantillo z cano a t. d.; ani nám nelze jinak, ač chceme-li ze tmy na světlo. Jestliže sanskritští grammatikové své *sthâp* (na př. ratham *sthâpaja*, rhedam siste) co příčinnou (causativa) přirážkou *p* utvořenou formu od koř. *sthâ* (srv. angl. *stop)*, řečtí své δρέπειν, δρύφειν (carpere, lacerare) od δείρειν (excoriare, skr. *drî*, dissecare, frangere), právem a důvodně odvozují, nemůžeme ani my s našimi *stoupati* a *státi*, *drápati* a *dráti* naopak nakládati. V tomto ohledu stojí všickni indoevropejští jazykové, pokud stejné i látky i formy jsou, na rovni, a vzájemně se vysvětlují. Velezasloužilý náš jazykozpytec Dobrovský praví o *kuju*: „Der Lateiner schliesst die slawische Stammsylbe *(ku-)* mit *d*, *cudo*. Unser *kuju* ist also älter (my bychom řekli: ursprünglicher, einfacher, wurzelhafter) als *cudo*, weil hier das bildende *d* hinzugekommen ist." (Slovanka I. 57.) Dobře tak: a můžeme přidati, že i naše *kryju* jest jednodušší nežli řecké κρύπτω, naše *plają*, odkud *plamen* (flamma), jednodušší nežli φλέγω (a však i v řečtině jest περιφλεύω), naše *tanu* m. *taju* (eo, subeo, surgo) jednodušší nežli skr. *sthâ* v *tišthâmi* a t. d. Než i naopak Řek nám říci může, že jeho τίω jest jednodušší nežli naše *čtu*, κύω jednodušší nežli *cvьtu*, *kvetu*, θέω jednodušší nežli *teku*, νάω (no, nare) jednodušší nežli *nrją*, *nrěti*, *noriti*

(mergere), a že tedy při vysvětlení útvaru našich jinak nepochopitelných slv. *čislo*, *čismę*, *cěna*, *čisę* (legerunt), *procvisę*, efflоruerunt). *o-kvi-ty* (turgidus, uber), *těste* (cucurristis), *nurt*, (fluctus, srv. řec. ναρός, νηρός, fluidus. νάμα, fluentum, fons), *nyrok* (mergus albella, Tauchente), *ąta*, *ątka*, *ątva* (čti *anta* a t. d., srv. dněm. *Aante*, něm. *Ente*, lat. *ana(t)s* z příčestí *nan(t)s* od *no*, *nare*, řec. νῆττα, νῆσσα, a pomni na *Tauchente*) k nim se uteci povinni sme. Quod uni justum, alteri aequum.

4. Přijímajíce tedy bez dalšího přemítání a dokazování za pravé a dokázané, že příkladem všech jiných viditelných organismův, i jazykové indoevropejští, jakožto jazykové víceslabičná slova mající, v době svého vyvinutí, jíž ze zkušenosti a přezvědu naskrze neznáme, o níž však z přemyslu rozumně tušiti a souditi můžeme, formy svých slov a jejich kategorií (skloňování a časování) tvořili šířením a rostěním zvukův, nikoli stahováním a skracováním, a činíce rozdíl mezi prvotním zárodkem slova čili *kořenem* (radix), t. zvukem, na němž hlavně ponětí a význam lpí, a mezi *kmenotvornými přirážkami* (suffixa thematica) — neboť o *přirážkách ohýbacích* (suffixa flexionum) na ten čas zoumyslně mlčíme, — přidružujeme se k oněm jazykozpytcům, ježto za to mají, že tyto kmenotvorné přirážky původně byly slova svůj vlastní význam mající, která však v běhu času a častým jich užíváním význam svůj vedle významu kořenův větším dílem doccla potrativše, tvářnost pouhých určovacích přírostkův na se vzala, a tak z neodvislých ponětních slov v odvislá, formalní se proměnila [2]), n. př.

---

[2]) Překrásně a pravdivě, dle našeho přesvědčení, dí původce srovnavacího jazykozpytu, Fr. Bopp: Aus den einsilbigen Wurzeln gehen Nomina hervor, substantive und adjective, durch Anfügung von Sylben, die wir nicht, ohne sie untersucht zu haben, als für sich bedeutungslos, gleichsam als übernatürliche, mystische Wesen ansehen dürfen, und denen wir nicht mit einem todten Glauben an ihre unerkennbare Natur entgegen treten wollen. Natürlicher ist es, dass sie Bedeutung haben oder hatten, und dass der Sprachorganismus Bedeutsames mit Bedeutsamem verbinde. Warum sollte die Sprache accessorische Begriffe nicht auch durch accessorische, an die Wurzel herangezogene Wörter bezeichnen? Alles wird versinnlicht, verkörpert durch die sinnliche, körperliche Sprache . . . Wenn aber mehrere der Wortbildungselemente

sy-pě-ti (raucire) a *sy-ka-ti* (sibilare), kdež *sy-* jest přírodomalebný kořen, na němž pojetí lpí, t. pojetí hlasu podobného přirozenému hlasu *s! sy!*, a *pě* i *ka* jsou kmenové přirážky, pojetí *sy* určující (specialisující, individualisující), teď zdánlivě nevýznamné, prvotně však snad a bez snadu významné. Hlavní tedy a bez odporu jedna z nejtěžších otázek v jazykozpytu jest ta: *Odkud pocházejí ony přirážky, jichž při tvoření časoslovných kmenův se užívá, t. kteréž mezi kořen a časovací koncovky se kladou? co vyznamenávaly původně, v genetické době jazyka, dříve nežli po zanikání a klesání prvotvarného organismu, v pouhé nesamostatné, o sobě nevýznamné, mrtvé znaky se proměnily?* Čili konkretněji: *Odkud se vzalo a co prvotně vysnamenávalo* **dě** *č.* **d** *ve* **vladěju** *a* **vladu, p** *v* **oupěju** *a* **vapju, k** *v* **tykám** *(duzen)*, **chrkám, t** *v* **kutím, drtím, n** *v* **plením, m** *v* **dřímám, l** *v* **drlím, ch** *v* **dýchám, s** *v* **drásám, b** *v* **hrabám, r** *v* **čechrám, h** *v* **drhám,** *a v jiných těm podobných?* Že stopování původu a prvotního významu přirážek ve kmenech na pohled tak prostých a srostitých, jako větší částka dotčených časoslov jest, ač nemá-li se zvrhnouti v pouhé hádání a blouznění, nesmí se spouštěti půdy positivné a historické, t. že nesmí dále jíti, nežli obdoba jasných a nepodezřelých tvoření dovoluje, snadno jest se domysliti. Tohoť i my zde šetřiti chceme, a co v tom ohledu podáme, nevydáváme za nic jiného, než za pokus a domněnku, mnohých oprav a doplňkův potřebující. Posavadní slovozpyt točil se v jazycích indoevropejských nejvíce okolo zhloubání původu ohýbacích přirážek, ovšem s nema-

---

aus dem Reiche der selbstständig erhaltenen Wörter sich nicht mehr mit Sicherheit erklären lassen, so ist dies nicht befremdend, denn diese Anfügungen stammen aus der dunkelsten Urzeit der Sprache, und diese ist sich in späterer Periode selber nicht mehr bewusst, woher sie dieselben genommen hat, weshalb auch das angehängte Suffix nicht immer gleichen Schritt hält mit den Veränderungen, welche mit dem entsprechenden isolirten Worte im Laufe der Zeit vorgehen; oder sich verändert, während jenes unverändert bleibt.“ V. Gr. S. 129—130. Co zde o jmenech řečeno, platí úplně i o časoslovech. Překrásně a pravdivě i hlubokomyslný vykladač tajemství jazykův lidských W. z Humboldta v článku o původu, povaze, *prvotní významnosti* a pozdějším zaniknutí *ve formálné službě* přirážek. Versch. d. Sprachb. §. 14. Str. 123—129.

lým prospěchem; co naproti o odvození časoslovných kmenův od jednoduchých, nedílných kořenův na světlo vynešeno, jsou pouhé zlomky, počátky a pokusy, nikoli celek a soustava. Jsmeť všickni ještě u začátku práce: cesta daleká, příkrá a chlum vysoko! Toť požaduje i zasluhuje trpělivosti a snášelivosti.

5. Již nahoře, u samého vstupu k tomuto článku sme podotkli, že v jazycích indoevropejských všickni nedílní prvkové čili kořenové na dvě třídy, na *kořeny* a) *náměstkové* a b) *časoslovné*, uvésti se dají, a že ku posledním i jména, jak samostatná tak spolustatná, se počítají. V samém skutku časoslova prostředkem tak jmenovaných příčestí, přechodníkův a ostatních sem náležitých forem (participum, gerundivum, transgressivus, infinitivus, supinum atd.) ustavičně do jmen zabíhají (nomina verbalia atd.), a na obrat jména loučením se s časovacími koncovkami povahu časoslov na seberou (verba denominativa). Nejstarším a nejoblíbenějším spojidlem a místem vystřídání obou jest příčestí. Tak u př. povstalo v latině od *sto* příčestí *status*, a odtud časoslovo *statuo*, od *capio, traho, veho, salio, mordeo* příčestí *captus, tractus, vexus* (místo *vectus*), *saltus, morsus*, a odtud časoslova *capto, tracto, vexo, salto, morsico*, tak od příčestí *dicturus, emturus, esurus, pariturus*, odvozují se *dicturio, emturio, esurio, parturio* atd. Než i jiné časovací formy obracejí se někdy v nové kmeny, n. př. řec. perfect γέγωνα (voco) v praes. γεγωνέω, γεγωνίσκω, fut. γεγωνήσω, perf. ἄνωγα (mando) v praes. ἀνώγω, od čehož málo rozdílné tvoření fut. exact. τεθνήξω, capso, faxo atd. Obratíme-li v tom ohledu zřetel na přirážky našich časoslovných kmenův, na první pohled se nám vyskytne rázná shoda některých z nich s přirážkami v časování upotřebenými, jmenovitě souhlásek *l, m, t, n*, s příčestnými znaky (characteres participiorum), souhlásky *ch* se znakem minulého času, a souhlásky *s* se sanskritským, řeckým latinským, dílem i litevským (u nás zastaralým) znakem budoucího času. Domysl, žeby kmenové přirážky s příčestími a časovými znaky od jednoho a téhož kořene pocházeti mohly, tak jest přirozený, že se ho nijakž zprostiti nemůžeme. Vizme každou porůznu.

a) Souhláskou *l* tvoří se minulé činné příčestí: *žil, pil,* od *žiju, piju,* platící za jméno tak statné jak spolustatné: *rodil* (genitor), *gnil* (putridus), *bylije* (φυτόν). Této formy příčestí v příbuzných jazycích sice není; než jmen touž přiražkou od časoslovných kořenův odvozených, tedy formálně našemu příčestí rovných, všudy, i v samém sanskritu, nematní příkladové se vyskýtají, n. př. skr. *pâ-las* (servator) od *pâ* (servare, srv. *pa-su*, pasco, *s-pasa*, servator, *pa-n*, dominus), *bhavi-la* (existens) od *bhû* (esse, srv. *bavil* od *baviti*, morari, degere, a to od *býti*, esse), *váča-la* (loquax) od *váč* (dicere, srv. ill. *věčal*, balavit, od *věčati*, kor. *vékal* chrv. *vikal* clamavit od *vékati, vikati), â-bhi-la* (formidolosus) od *bhî* (timere, srv. *bojal se, bál se* od *bojati sę, báti se, bonil* od *boniti*, terrere), řec. δειλός, ψιλός, τυφλός, θραυλός, στρεβλός, φαλός, lat. *praesul, consul* (dle některých od koř. *as, es,* v *esse, sum), agilis, facilis,* a nade všecko v litv. a lot. n. př. v litv. *bedullis,* (miser) *didzullis* (magnus), lot. *bėglis* (profugus) od *bėgt* (fugere, slv. *běglec* od *běgą), kaplis* (ligo) od *kappât* (fodere srv. *kopal* a *kopati), mâkuls* (importunus) od *mâkt* (import. esse) atd. Původ a význam přirážky ještě ve skrytu: za přetvor z *d* ji Bopp, z *v* Pavský, z *r* Katkov pokládají, bez dostatečného důvodu: mnohem podobněji poukázal již dávno Kollár na lat. *ille,* slat. *ollus,* fr. *il,* hisp. *el,* val. *ul,* arab. *el, al,* hebr. *el,* alb. *lu,* což vše k ukazovací náměstce *la, li, lu,* co prvku, vede. Sem snad počísti lze formy, jako:

taju: tal: taliti.
žuju: žul: žuliti.
čuju: čul: roz-čuliti se.
stoju: stal: u-staliti.
děju: děl: děliti, dělati.
směju: směl: o-směliti se.
pnu: pjal: pjaliť (rus.)
proję: prół: prodlić (pol.)
deru: drьl: drliti, drljati, droliti.
tru: trьl: trliti, troliti, roz-troliti atd.
mnu: męl, mjal: měliti, meliti, mlěti.

b) Souhláskou *m* tvoří se přítomné trpné příčestí: *bijem,*

vidim. Soudíc podle statných z příčestí pošlých: *sěmę, vrěmę* (srv. *variti, varati,* irc, něm. *war,* fuit, *währen,* durare), *plemę, brěmę* (berą, fero), *slemę, vemę, imę* m. *nimę, dymę, tymę* čili *temę, ramę, pismę, čismę* (od formy *čisą,* aneb *čišą čisają*), skrácené místo *sěmeno, vrěmeno* atd., jakž patrno z Gen. *sěmene, vrěmene* atd., a podle sčes. *nedozíram* v RK. od *nedozíraju,* musela někdy i naše přirážka *m* přiléhati *neprostředně,* bez vstavky *je,* ke kmenu, jako skr. *-mana,* řec. -μενος, lat. *mini* (v *ama-mini*), z nichž ona skrácena. Kořen ukazovací náměstky *ma* a *ana* čili *na,* odkudž *ma-ana,* skrác. *mâna.* Sem snad postaviti lze:

stru: strъm, strom: strměti, stromiti, zastromiti (mrus.)
chruju: chrom: chromiti, chroměti (čes.)
gruju (grucham pol.): grom: gromiti, greměti.
prju: prim, pręm: pręmiti, vъz-pręmiti.
laku: lakom: lakoměti.
pitu: pitom: pitoměti.
znaju: znam, znajem: o-znamiti.
znaku: znakom: znakomiti (rus.)
vědě: vědom: u-vědomiti.
kroju: krom, kromy (dle „kromě"): s-kromić (pol.)
krěju: krěm, krъm: krmiti.
jęti: im, um: imati, iměti, uměti atd.

c) Souhláskou *n* tvoří se minulé trpné příčestí: *bijen, nesen, mazán,* odkudž statná jména: *stanije, zvanije.* Podobně v skr. příčestí *-na,* druhdy i infin. *-ana,* v řec. infin. -ειν, τύπτειν, v něm. též infinitiv: *geben.* Přirážka povstala z náměstkového prvku skr. *na, ana,* slv. *on, ona, ono.* Sem náležeti se zdají:

plěju: plěn: plěniti.
graju: gran: graniti, gronić (dluž.)
zuju: zven: zveněti, zvoniti atd.

d) Souhláskou *t* tvoří se též minulé trpné příčestí: *bit, kryt, žęt, pęt,* jakož i infinitiv *bíti* a supinum *bit.* V skr. podobně *-ta,* v lat. *-tus:* amatus, supinum *-tum:* amatum; odkudž samostatná jména slv. *-tije, bytije,* skr. *-ti, bhûti* (srv. slv. *bytije*), lat. *-tio,* potio, lotio, *-ium,* servitium atd. Kořen

přirážky jest ukazovací náměstka skr. *tu*, slv. *tъ*, *ta*, *to*. Tou cestou bez pochyby povstala:

čuju: čut: čutiti.
deru: drьt: drtiti.
kr'aju (srb kr'am): krat: kratiti.
ŕjuju (řěju): ŕjut: ŕjutiti.
truju: trut: trutiti (trątiti).
šaju se: šat: šatati.
kyju se: kyt: s-kytati se.
suju: sut: sotiti (m. sutiti).
porju: prьt: prtiti (portiť), prtati.
mru: mrьt, s-mrť: s-mrtiti.
jęti: jęt, jut: nětiti, pri-jutiti (rus.)
kuju (čьnu, konaju): kut: kutiti (srv. skutek, factum, skutiti, creare, skutitel, creator) atd.

Že někdy shodné s příčestím formy indikativu a infinitivu v památkách jazyka a v dnešním užívání se nevyskýtají, na př. *laką*, *pitą*, *znaką*, není na odpor; neboť ať nic nedíme, že veškera mluva kmene našeho, od nejstarší doby do nynějška, do písemných památek nevešla, a že ani všech památek, jichž stává, ani národní mluvy velikého kmene našeho posavad sme do dna nevyčerpali, stojíme zde na stanovišti porovnavacího slovozpytu, kdež nám památky jazykův příbuzných a neomylná grammatická obdoba nedostatek domácích dokladův doplňovati musejí. Tak na př. v slv. se nám arci *syn*, *pln* atd. co příčestí neprostředně od časoslovného kořene odvoditi nedají, ale ze skr. víme, že *sû-nas* (syn- a *pur-na* (pln, plenus) právě tak příčestí jsou časoslov *sû* (generare, odkudž i rus. *sem'ja*, lot. *saime*, familia, srv. lat. *prosapia*, *serere*, naše *sěti* a *sypati)* a *pri* (replere), jako naše *ru-no* (vellus) příčestí jest slovesa *ruti*, *rvati* (vellere). Jestliže k užívaným příčestím *pitom*, *lakom*, *vidom*, *vědom*, *iskom*, *ruchom*, *zrějem* atd. neúchylně nuceni sme v mysli přistavovati neužívané indikativy *pitu*, *laku*, *vidu*, *vědu*, *isku*, *zrěju* (místo *zrju*), proč bychom totéž činiti nemohli při *chrom*, *grom*, přijetím buď kořenných forem *chru*, *gru* (srv. pol.

grucham), buď (dle pol. a luž. *proju* = *párám) chroju*, *groju*, s nimiž se přirážka *m* neprostředně sloučila?

e) Souhláskou *ch* tvoří se minulý čas: *pich*, *dach*, *nesoch*. Toto naše *ch* stojí se skr. *s* v témž času, *ataps-am*, s řec. σ v aoristu ἔστησα, s lat. *si* v perfektum, *reg-si*, *scrib-si*, na rovni, a jest nepochybně pouhým jeho přetvořením, neboť v nejstarších cyrillských a hlaholských rukopisech ještě někdy skutečně *s* se nachází: *prijęs*, *sъbljus*, m. *prijęch*, *sъbljuch*, *prijęsom* m. *prijęchom*, *jęsę* m. *jęchą*, *pogresę* m. *pogrechą* atd. Kořen přirážky týž, co v samostatném slovese *as*, *sum*, *jesm'*. Sem snad postaviti možno:

spěju: spěch: spěchati.
deru: drěch, drьch: drchati.
čuju: čuch: čuchati.
gruju: gruch: gruchati.
sluju: sluch: sluchati, i
slyju (slyvu): slych: slychati.
duju: duch: duchati, i
dyju (kor. dijem): dych: dychati.
jadu, jedu: jach, jech: jachati, jechati atd.

f) Souhláskou *s* tvoří se v skr., řečt. a litv. budoucí čas, n. př. skr. *da-sjâ-mi* (dabo), řec. δώ-σ-ω, litv. *bu-s-u* (ero) atd. Kořen totéž samostatné sloveso, co u *ch*, totiž *as*, *sum*, *jesm'*. Ve slovanštině toto tvoření, až na některé památné ostatky v nejstarších cyrillských rukopisech, jež jindy na světlo vyneseme, dávno zaniklo; z příčiny, jakž myslíme, dvojí, jedné, poněvadž se prostý budoucí čas s přítomným co do ponětí i formy, přijetím znaku přítomnosti a naočitosti *n*, v jedno slil, druhé pak, poněvadž se přirážky *s* spolu co znaku časoslov žádavých užívalo. Pročež formy jako *brъsnu* (tondam) od *briju*, *kopysnu* (calcitrabo) od *kopju*, *kopaju*, *křěsnu* (surgam) od *krěju*, *plasnu* (ardebo) od *plaju*, *drasnu* od *deru*, *kysnu* od *kyju*, atd., z polovice ohledem na *s*, sem, z druhé pak polovice, ohledem na *n*, do přítomného času náležejí: formy pak, jako *bisati*, *drasati*, *jasati*, *casati*, *kusati* atd. původně byly žádavé, o čemž níže.

6. Ačkoli, dle našeho přesvědčení, tímto spůsobem

přecházením časoslovných kořenův prostředkem příčestných a časových forem do třídy samostatných i spolustatných jmen a naobrat těchto přijímáním časovacích koncovek do třídy časoslov, původ a počátek nemalého počtu prodlouženějších časoslovných kmenův důkladně vysvětlen býti může: však nicméně o všech to nikterakž neplatí, a počet tou cestou nerozebranlivých útvarův zůstane ještě vždy veliký. Tak na př. nejen přirážky *b*, *p*, *r*, *d*, *g* a *k* služby časovacích koncovek řádně a stále nekonají, ale i mnohé kmeny s přirážkou *n* a *s* se s nižádnou pravdopodobností prostředkem příčestí a budoucího času od kořene svého odvoditi nedají. Důmyslným badáním slovozpytcův německých, jmenovitě původce a zakladatele porovnavacího jazykozpytu, Františka Boppa, a čelnějších jeho následovníkův, objeven jest s dostatečnou jistotou původ a vznik čtyr dotčených přirážek, totiž *d*, *b*, *p* a *s* (o ostatních *g*, *k* a *r*, méně u nich světla); tak že potřebí ze stanoviště starého, bohatého a ústrojného slovanského jazyka jen doplniti a zde i onde poopraviti výsledky ostroumných badačův těchto, aby čistý, jasný náhled do nejskrytější dílny jazyka ještě více otevřen a pojištěn byl. Než přistupme ke každé obzvláště.

a) Přirážka *d*. O té pochyby není, že povstala z kořene skr. *dhâ* (ponere, condere, struere; facere; srv. *dhâ-tar*, conditor, *dhâ-man*, structura, aedes, naše *dóm!*), řec. θη v τίθημι (τιθέναι s akk. = efficere), lat. *da*, *de*, v *condere*, *abdere*, *perdere*, *credere*, *vendere* atd., goth. *dê* v *dê-ds* (facinus), přetvořením v *t* v *taujan* (facere [3]), sněm. *tuom*, něm. *thue*, litv. *dě-mi*, *dě-ti*, slv. *děją*, *dě-ti*, *dě-jati*. Co v nové němčině zní *salbe-ten* (unximus), znělo v goth. *salbô-dêdum* (jakoby „wir salben-thaten, srv. něm. ich thue salben, ang. I do love atd.), t. *dê* se časovalo jako jednoduché, samostatné sloveso; neboť *dê-dum* jest zdvojováním povstalý minulý čas, skr. *da-dhau*, řec. τέθεικα. Podobně v řečtině ἐτύφ-θην, τυφ-θήσομαι, v lat. *cre-*

---

[3]) Pozn. Goth. *taujan* (ποιεῖν), podle přetvoření zvukův patří vlastně ke skr. koř. *dâ* (dare); než podobno, že oba kořenové, *dâ* i *dhâ*, buď původně souvisejí, buď již od starodávna, před rozdělením jazykův indoevropejských, se míchali a střídali.

didi, *ven-didi* atd. V našem jazyku vyskýtá se dvé prastarých sloves v dvojí formě: *vladěju* i *vladu*, a *žlěděju* i *žladu*. Ve formách *vla-děju* (t. *volję dęję*, *vůli ději*, srv. *velij*, *validus* *voliti* a *veléti*, *vla-dětel'* jako *dobro-dětel'* a co dále souvisí) *vladěješi*, *vla-dějeť*, *vla-děti*; tolikéž v *žlěděju* (t. *žel-* čili *žal-dęję*, *žel ději*, poenitentiam ago, mulctor; znamenej, že ani ve *vladěju*, ani v *žlěděju*, není ponětí začínavosti, ačkoli koncovka *-ěju* jako u začínavých), *žlě-děješi*, *žlě-dějeť*, *žlě-děti* časuje se druhá polovice kmene ještě samostatně, docela rovně časoslovu *děju*; ale naproti tomu ve formách *vladą*, *vladeši*, *vladeť*, *vlasti*, *žladą*, *žladeši*, *žladeť*, *žlasti* stala se tato polovice kmene již pouhou formálnou přirážkou, docela podrobenou kořenům *vla-* a *žlě-* čili *vol-* a *žal-*, *žel-*, s nimi v jeden celistvý kmen se slivši. Co zde takořka makavě před očima našima díti se vidíme, téhož se domýšleti můžeme a musíme o původu a vzniku v prastaré nevystihlé době spřežených s *d* kmenův skr. *mâd*, *rud*, *sad* čili *sîd*, *śridh* atd. vedle koř. *mâ*, *ru*, *as* čili *âs*, *śru* atd., o řec. πλήθω vedle πλέω v πιμπλῆμι, γηθέω vedle γαίω atd., lat. *tendo* vedle *tenuis*, *ordior* vedle *orior* atd., o našem *bu-du* (ich thue sein) vedle *by-ti*, *by-ch*, *ji-du* vedle *ji-ti*, *je-chati*, *cho-diti* vedle *še-l*, *še-t*, *nade-ždą sę*, *ode-ždą*, *zade-ždą* (*ž* pouhá bulh. vsuvka), snad i *zi-ždą* a *da-dęť* čili *da-dąť* (ač není li toto zdvojování koř. *da*, *da-m*, *da-ti*), *kra-du* vedle slv. *kra-l* (furatus est) a *kryjų*, *sę-dą*, vedle skr. *âs* (sedere) a mnohých jiných. Ponětné sloveso stalo se častým užíváním a otíráním formálnou přirážkou, zde jako jinde.

b) Přirážka *b*. Povstala z kořene skr. *bhû* (esse), odkud příčinné *bhavajâmi* (facio ut sit), pers. *bu*, řec. již jen dyšné φύ-ω (než srv. βύω, ἐμβύω indo), lat. *buo* v *imbuo*, *tribuo*, *delibuo* (později *delibo*, srv. *creduo* a *cresduo* m. *credo*), v polom. čase *-bam*, *ibam*, *dabam*, v bud. čase *-bo*, *ibo*, *dabo*, s dyšným *f* ve *fuo*, *fore*, *futurus*, *fio*, ve příčinném *facio*, sněm. *bu*, *bûan*, odkud *boda* (naše *bou-da!*), litv. *bú-ti*, slv. *bu-du* (*bě-ch*, *by-ch*, *by-ti*) atd. Hlavní, do okresu kořene tohoto padající ponětí jsou: *a)* generare, producere, creare, crescere, skr. *bhû* (terra, vlastně genitrix), řec. φύω (genero; cresco),

φυή (statura), φύμα, φυτόν (planta), φῦλον (genus), lat. *femina, foetus, filius, ar-butus, ar-bor,* goth. *ba-gms,* (arbor, *g* místo *v, Baum),* slv. *by-lina, by-lije* atd ; β) agrum colere, aedificare, skr. *bhavana* (domus), goth. *bávan* (agrum col., aedif.), něm. *bauen,* sněm. *boda,* slv. *buda* (taberna), *budovati* atd. ; γ) habitare, degere, litv. *buvis* (habitaculum), *butė* (patria, solum natale), *buttas* (domus), sprus. *buvinanti* (habitare), slk. *bývati,* čes. *bydleti* atd. Odtud přechod k abstraktnému *esse* snadný, aniž potřebí, jakž to mnozí činí, buďto ke koř. φυσᾶν (flare, srv. *puch,* srb. *pušiti, puhati* atd.), anebo *bhâ* (lucere), řeč. φάω, se utíkati. Upomínáme ještě na odvozené slv. *bōděti* (vigilare) a *bąditi* (suscitare). V obecném poněti „struere, producere, creare, facere" přidružoval se kořen tento k jiným časoslovným kořenům, a sloučil se s nimi tak, že se již velmi časně, dávno před rozdělením jazykův indoevropejských, v pouhou formálnou kmenotvornou přírážku proměnil.

c) Přírážka *p.* Slouží v skr. ku pravidelnému tvoření a odvozování časoslov příčinných (causativa) od jednoduchých kořenův, na př. *sthâp* (sistere, ratham *sthâpaja,* rhedam siste, srv. angl. *stop*) od *sthâ* (stare) a t. d. V jazyku našem se zachovalo v dvojí formě časloslovo *ou-pěti* (lamentari, vlastně vae clamare, weh-klagen, lot. vai-dét, t. vai děti, slovce „děti" ve smyslu ποιεῖν), v plné slv. *vō-piją, vō-piješi, vō-pijet, vō-piti,* sčes. *ú-pěju, ú-pěješi, ú-pějeť,* imper. *ú-pěj,* ger. *ú-pěje, u-pějúce,* inf. *ú-pěti*; ve skrácené rus. *voplju, vopiš, vopit, vopiť,* ill. *vapim, vapiš, vapi, vapiti.* Časoslovo to, kteréž se u Slovanův užívalo, i dílem ještě užívá s obzvláštním významem „nad mrtvým pěti," slk. „vykládati," t. „ou, ouve, uvý křičeti, a chválu jeho hlásati," jest, jakž patrno, složeno z citoslovce *vō,* čes. *ou,* sčes. *ú,* a to roveň slv. *v* (řec. αἴ, lat. *vae,* goth. *vai,* ags. *va,* něm. *weh*), a ze slovesa *pěją, pěti,* přehlasovaně *piją piti* (canere; než srv. čes. *pá-chati,* patrare, skr *pá,* servare, nutrire, tueri, dominari, posse, řec. ποιέω, facio, lat *potis, posse, patrare*). Nový to názorný důkaz přechodu samostatného slovesa v pouhou formálnou přírážku: neboť ve slv. a čes. *vōpiją, úpěju,* tomto jediném příkladu dvojslabičného kmene v naší první třídě sloves (t. Dobrovského Forma I.

Conj. I. Parad. A), časuje se ještě *piju* čili *pěju* samostatně, jako jednoduché *pěju;* než v rus. a ill. *voplju, vapim* (Forma IV. Conj. III. Parad. F) spadlo již do kategorie pouhé služebné přirážky kořene *vo* čili *va*. Totéž stalo se již časněji ve formách, jako skr. *dîp* (fulgere) vedle *dî*, řec. δρέπειν vedle δείρειν, lat. *rumpo* vedle *ruo*, slv. *krěpiti, rypati, tepati* vedle *krějati, ryti, tęti* atd., v nichž ve všech kořen *pû*, v prostrannějším smyslu ποιεῖν facere, vzatý, v pouhou formálnou přirážku se přetvořil.

d) Přirážka *s*. Užíváť se v sanskritu a příbuzných starých jazycích při tvoření času budoucího a aoristu, jak již dotčeno, tolikéž při odvození časoslov žádavých a souvislých s těmito počínavých (desiderativa, inchoativa) od prostých kořenův, na př. *madhv-asjâmi*, t. chce se mi medu, od *madhu*, med, *at-sjâmi*, chce se mi jísti, budu jísti, od *ad* (edo) atd. Odvozuje se od kořene *as*, řec. ἐσ, lat. *sum, esse*, slv. *jesm';* než poněvadž jednak původ abstraktného ponětí *as* (esse) v jiném smyslném hledati se musí, a poukázání na kořen *âs* (sedere, srv. slv. *sę-dą, sěsti*) ještě všestranně dosti nečiní, jednak též totožnost znaku budoucího času *s* se znakem časoslov žádavých a začínavých, tolikéž *s*, slučujícím se s *k* θνήσκω, cresco, mlsati, mlaskati), od mnohých badačův v pochybnost se bere, budiž zde poukázáno na rozšířená ve všech indoevropejských jazycích slova od kořene *s* s významem žádání: skr. *iš, iččh* (desiderare, optare), řec. προΐσσομαι (stipem peto, mendico), slv. *iskają*, sčes. *jiskám* (quaero), sněm. *eiscôn, vor-scôn, for-schen* (inquirere), skand. *aeskja*, ags. *aescjan* (poscere), agl. *ask* (interrogare), blh. *sokam* (quaero), slv. *sok, sočiti* (inquisitor, accusator, accusare), pol. *šukać*, sněm. *sachan* goth. *sakan*, skand. *saka* (accusare, arguere), sněm. *sôchjan*, goth. *sôkjan, suchen* (quaerere, invisere), srv. lat. *sequi*, litv. *sekti* atd. Že i lat. *scio, scisco* a goth. *saihvan*, sněm. *sehan* (videre), skr. *îkš*, řec. ὄσσομαι (id.) k témuž prastarému kořenu (t. *is-* neb *sâ-*) náleží, není nepodobno; srv. co do ponětí *viděti* a *věděti, hleděti* a *hledati*. Ve slovanských sem náležitých útvarech: *bisati, drasati, jasati, brisati, misati, kysati, casati, kusati, tkysiti* atd. původní význam žádání a začínání

již dávno se zatemnil, a kořen *sa-* do kategorie pouhé přírážky s vedlejším významem sesílení (intensiva) přešel.

e) O přírážkách *g*, *k* a *r* něco jistějšího na ten čas ustanoviti těžko. — Při *g* jiní (Benfey atd.) poukazují na skr. *džan* (nasci), řec. γένω, lat. *gnascor*, *genero*; jiní, snad podobněji, na kořenné *g* v ἄγω ἀγάγω, *ago* a *gero* (srv. složené *satago* a odvozená *navigo*, *remigo*, dále *belligero*, *armigero*), s nímž by se naše pol. *giąć*, *giął*, *gięty*, s odvozenými *gnę*, *gybają*, *gublję*, odkud adj. *-guby*, lat. -plex (srv. skr *gu-na*, multiplicatio, vlastně duplicatio vocalis), v nejširším smyslu movere, agere, velmi dobře spojiti dalo. — Při *k*, kteréž Benfey nedůvodně za skrácené z *sc* vydává, přichází nám na mysl naše *k* v *konám* (facio), *za-kon*, *is-koni* (in principio), *do-koni* (ad finem), změnou v *č čьnę*, *počьnę*, *čin*, *činiti*, též *kuję*, odkud *skutek*, sčes. *skutiti* (creare), *skutitel* (creator), lat. *cudo* a t. d. Zdaliž s tím skr. *kr* (facere), rovné našemu *krěję*, lat. *creo*, souvisí, tvrditi nesmím. — Při *r* tanou mi na mysl rozšíření kmenové skr. *ridh*, *ruh*, *vridh* (crescere, nasci, evenire, *h=dh*; *v* snad předsuvka), odkud *rûdhis* (incrementum), *ardž ûrdž* (laborare, aquirere; movere, agere, dle Eichhoffa), odkud *ûrdžas* (vis), *radh* (efficere, perficere, dle Eichh. a Graffa, řec. ῥέζω, ἔρδω, ἔργω (facio), lat *urgeo*, sněm. *râtan* (consulere; machinari), *rîtan*, (equo vehi, reiten), *reiti* (paratus, bereit), *radja*, goth. *rathjo*, ags. *raed* (ratio, Rede), lot. *raddít* (creare, nasci, evenire), srb. slv. *raditi* (laborare; consulere), *roditi* (generare, boh. ol. et velle, cupere, curare), *robiti* (laborare), *rostu*, *rosti* (crescere), kor. *rabiti* (uti), kmenové přírážkami *d*, *g*, *b*, od vyššího, prostého kořene, nejpodobněji od skr. *ri* (ire, adipisci), řec. ῥέω (fluo, loquor), lat *reor*, *res*, slv. *rěję*, *rěč* (res) atd., odvození. — Všecky tyto tři přírážky sloužily původně ke tvoření příčinných a sesilovacích časoslov (causativa, intensiva) od prostých kořenův a jednodušších kmenův.

f) Již jsme podotkli, že všech přírážkami *l*, *m*, *n*, *t*, *ch*, *s* opatřených kmenův od příčestí anebo od povstalých z příčestí samostatných i spolustatných jmen vesměs a na slepo odvozovati nelze, nýbrž že mnozí z nich do druhé třídy, t.

do třídy kmenův, přirážkami od časoslovných kořenův vzatými utvořených, padají. Jen přirážka *n* vlastně i zde tatáž; tať co rázný, makavý znak přítomného času ve všech indoevropejských jazycích tak zhusta se užívá, na př. *tanômi*, μανθάνω, *sino*, *lino*, *nanciscor*, *fruniscor*, *stanu*, *padnu*, *sednu*, *stydnu* atd. (viz nahoře přirážku *n* str. 491), že v ní nemůžeme nepoznati ukazovací náměstky skr. *na*, *ana*, slv. *on*, *ona* *ono*, tohoto po všech indoevropejských jazycích, co výhradného znaku neprostředné přítomnosti a naočitosti, rozratolestěného prvku; srv. řec. lat. něm. a slv. νῦν, νυνί, *nunc*, *nun*, *nynja* čili *nyně*, lat. *en*, slv. *nq*, *nu*, *no*, *na*, pl. *na-te* (en, cape. tene, tenete), řec. νεύω, lat. *nuo*. *innuo*, slv. *nukati* (innuere, ponukl rukou, rkp. Bibl.) atd. Znásobené vsouvání této částice do řeckých kmenův μαν-θάνω, λαν-θάνω, λιμ-πάνω atd., jakož i pouze do první částky čili prostředku kmene v skr. *bandh* (ligare), lat *ningere*, *tangere*, slv. *sędq*, *lęgq*, *prędq*, *ręštq* atd., vysvětluje se tím, že tito kmenové ze dvou kořenův složeni jsou, a tudy někdy oba, jakoby ještě rovně samostatní a oddělení, někdy jen jeden z nich, a sice buď první nebo druhý, přirážkou *n* co významem přítomnosti se sesilují [4]) — O ostatních, t. *m*, *l*, *t*, na ten čas šířiti se nechci; při *m* se mi mimovolně před mysl staví skr. *mî*, zdvojeně *mîm* (ire), souvisejicí s *mâ* (metiri), lat. *meo*, *moveo*, slv. *mijq*, skr. *mah*, *magh* (crescere), odkud *maghavat* (potens), řec μάω, μαίομαι (cupio, nitor, quaero), μάσσω, μάττω (palpo, subigo), μόγος (labor), sněm. *magan*, *maht*, *machan* (mögen, Macht, machen), *môjan*, skand. *mya* (mühen, molestare), lot. *mâkt* (affligere), slv. *mogq* (possum), *majq* (moveo), *mьnq* (tero); při *t* pak skr. *tudž*, *takš* (tangere; efficere), odkudž *tôka* (proles [5]), řec. τέκω τίκτω (genero,

---

[4]) Předůležitou tuto pravdu první poznal a určitě vyřknul ostroumný Benfey (Gr. WL. II. 330). Jak daleko to vede, teprvé ze souřadného a úplného sestavení všech sem náležitých časoslovných kořenův, cokoli jich v jazycích indoevropejských, starých i nových, ještě stává, dokonale spatřováno a oceněno býti může. Tak ku př. tou cestou se dovídáme, že naše slv *mqdrъ* čili *mqdьr*, čti *mandar*, srb. *mudar* (sapiens), složené ze dvou kořenův, jako μαν-θάνω, t. skr. *man* (cogitare, slv. *męnq*, *mnjq*, lat. *me-mini*, *mens*) a *dhâ* (facere), s koncovkou *r* (suffixum nominis agentis), znamená: cogitare — faciens, cogitans, rovnaje se skr *manu*, *muni* (Denker, anachoreta).

[5]) Podivu hodná obdoba v původu slov skr. *tôka* (proles) a *tudž*,

produco; srv. maď. *toj*, parit), τεύχω (fabricor, struo), τέκτων (faber), τετάγων (tangens), lat. *tango*, goth. *têka* (tango), litv. *tenku* (contingo), slv. *tką* (tango), *tьną* (ferio), dále kor. *toriti* (creare), obyčejněji se vsuvkou *v*: *tvoriti*, *tvar'* (res creata): vše to, jak se zdá, výstřelky dvou prastarých souhláskami *g*, *k*, *ch*, *d*, *n*, *r* přispořovaných kořenův: *mâ*, *mu*, *mî*, a *ta-*, *tu-*, *ti-*, s významem facere, producere (srv. dotčené maď. *toj*). — Zdaliž přirážka *ch* vždy a všudy jinojazyčnému *s* se rovná, čili někdy jiného původu jest (přetvořování ostrých souhlásek v dyšné jest sice ve slovanštině neobyčejné, ale v kořenech naproti cizím ostrým stojí u nás někdy dyšné, na př. *chapnouti*, *chápati* naproti *capere*), jakož podobně zdaliž přirážka *l* stejného čili dvojího původu jest, potřebuje ještě dalšího důkladného vyšetřování. Vůbec všecko, co zde o přirážkách *g*, *k*, *r*, *m* a *t* z časoslovných kořenův pošlých řečeno, budiž jen jako domysl a vybídnutí k dalšímu hloubání a lepšímu vysvětlení považováno.

7. Jestliže tento výklad povstání časoslovných kmenových přirážek, jakž se aspoň nám zdá, není docela bez základu, dostali sme se na stanoviště, z něhož na tajemství plný sklad jazyka bystřejším okem vzhlížeti, z něhož o tvoření časoslovných kmenův důvěrněji, nerci-li směleji rozumovati můžeme. Především rozeznáváme na první pohled kmeny *dvojího rodu*, totiž pouhé, nahé, nesložité, a přioděné, přispořené, spřežené, srostité čili složité, tyto pak poslední opět *dvojího tvaru*, t. buď zdvojením téhož kořene, buď znásobením rozdílných kořenův povstalé.

a) Kmeny prvního rodu jsou *kořenové* ve vlastním smyslu slova, t. jednoslabičné nedílné prvky, záležející z jedné, nejvíce ze dvou souhlásek (v kteréžto poslední případnosti druhá z nich vždy plynná, *l* neb *r*, sic jinak první z nich přísuvka býti musí, n. př. *s* v *sta-*, skr. *sthâ-*, srv. čes. *ta-nu)* k nimž časovací koncovky buď neprostředně se přimykají,

---

takš (efficere), řec. τέκνον a τέκω, τίκτω, τεύχω, τέκτων (faber), slv. *dětę*, *děva*, a *dęją* (facio), *čędo* (proles, něm. *Kind*), a *čną*, *čęl*, *čęti*, *činiti*, *konati*, *robę* a *robiti*, goth. *magus* (puer), *magaths*, sněm. *magad* (ancilla, Magd) a *magan* (mögen, machen) atd.

na př. čes. *na* (en!), pl. *na-te* (accipite), *dá-m*, *dá-š*, *dá-ť*, *dá-me*, *dá-te*, *da-jí*, buď a sice pouze v přítomném a polominulém čase, pomocí zvláštní přirážky *ja je* (což nevlastně *sponou*, Bindevokal, jmenují), se přivěšují, na př. slv. *pi-ją*, čti *pi-ja-m'*, *pi-je-ši*, *pi-je-ť*, *pi-je-va*, *pi-je-ta*, *pi-jemъ*, čti *pi-je-mo*, *pi-je-te*, *pi-ją-ť*, čti *pi-janť*.

b) Kmeny vterého rodu, *nevlastně* kořeny zvané, povstávají znásobením jednoslabičných nedílných prvkův, a sice:

α) Zdvojováním téhož kořene (reduplicatio), na př. skr. koř. *dâ*, odkudž kmen *dadâ*, k němuž časovací koncovky neprostředně přistupují: J. *dadâ-mi*, *dadâ-si*, *da-dâti*. Dv. *dad-vas*, *dat-thas*, *dat-tas*, Mn. *dad-mas*, *dat-tha*, *dad-(n)ti*. V slovanském jazyku zjevných příkladův tohoto útvaru, nechceme-li pochybné *da(d)-m'*, *da(d)-si*, *da(d)-ť* čili *das-ť*, *da-de-va*, *da(d)-ta* čili *das-ta*, *da(d)mъ*, *da(d)-te* čili *das-te*, *dad-ję-ť* sem počítati (možno zajisté *d* pokládati za přirážku z koř. *dě-* povstalou, jako *budu* atd.), již nestává; ale ukrytých příkladův se ještě více nachází na př. kor. *der-dra-m* (curro), *ver-vra-m* (ferveo), *vla-vlja-m* (spicas lego), *ber-bra-m* (blatero), *ger-gra-m* (gargarizo), *mer-mra-m* (murmuro), čes. *la-lá-m*, *da-dá-m*, *dle-dlá-m*, *pa-prám* *plá-polá-m*, *hla-ho-lím*, *blá-bo-lím*, *chlá-cho-lím*, *vrá-vo rám*, *krá-ko-rám* atd.

β) *Slučováním* dvou nebo více rozdílných kořenův, na př. lat. *cre* a *do* v *cre-do*, *ven* a *do* ve *ve-ndo*, slv. *vъ*, *va*, *au* (vae, αἶ) a *pě* čili *pi-* (řec. ποιέω, facio) ve *vъpě-*, *vъ-pi-*, a přivěšováním časovacích koncovek buď k úplnému, v přítomném a polominulém čase přirážkou *je* sesílenému kmenu: *vъpěją* čti *vъpěja-m'*, *vъpě-je-ši* atd., buď, jako nahoře v *dad-vas*, *dad-mas*, odvržením samohlásky skrácenému, n. př. *vla-d-ti* čili *vla-s-ti* místo *vla-dě-ti*, *žla-d-ti* čili *žla-s-ti* m. *žla-dě-ti*, atd.

Zde nikterakž zatajiti nemohu, že ohledem na tak řečenou *sponovou samohlásku* (vocalis copulans, Bindevocal) s panujícím učením se naskrze nesrovnávám, nýbrž s těmi několika učenými (Lepsiem atd.) se snáším, ježto ji za součástku druhého faktora složitých kořenův mají, která v tísni a třenici s časovacími koncovkami často odpadavá, n př.

berą čili *be-ram'*, *be-re-ši*, *be-re-ť*, nikoli *ber-am' ber-eši*, *be-re-ť* atd. Ve všech formách bez samohlásky přijímám odpad a odsutí její, jako na př. v slv. *neslъ* m. *nesъlъ* srb. *nesao*, *grebsti* m. *grebъti* atd. A však o tom, jakož i o původu a významu propuštěných zde časoslovných přirážek *ja* čili *je*, *va* a *u* čili *ov* (*si-ja-ti*, *krě-va-ti*, *mil-u-ją*), obšírněji na jiném místě jednati mínim.

Při kmenech vícenásobnými přirážkami oděných shledáváme skupení tři i více kořenných prvkův, z nichž poslední, odvržením samohlásek jsouce seslablí, obyčejně prvnímu se podřizují, na př. v řec. κρύ-π-τ-ω ohledem na prosté slv. *kryją kry-ti*, tři prvky κρυ, π a τ atd.

8. V každém ze dvou nebo více kořenův složeném časoslovném kmenu lpí *ponětí* čili *význam* vyloučně na prvním kořenu, na př. v *mata-ti*, *h-mata-ti*, *ch-mata-ti*, *š matati*, *maka-ti*, *maca-ti*, na *ma*, jako v řec. μάω, ostatní pak slouží buď k určování a rozličování jeho, buď pouze k snadnějšímu přeměštění jiných částek řeči do kategorie časoslova. V prvním ohledu slouží nebo aspoň původně sloužily kmenové přirážky, odtažené od prostých, rozličné spůsoby a stupně činnosti vyznamenávajících časoslov ke tvoření zvláštních tvarův sloves (na př. causativa s. causalia, factitiva, intensiva s. amplificativa, desiderativa s. meditativa, inchoativa s inceptiva, apparitiva, augmentativa, deminutiva, perfectiva s. durativa, continuativa, iterativa, frequentativa atd.); v druhém ohledu pomáhají přestrojovati náměstky a citoslovce v časoslova, kdykoli ona formou svou do této kategorie méně se hodí, čili kdykoli k neprostřednému přijímání časovacích koncovek méně schopna jsou, na př. *tykati* (ty), *vykati* (vy), *tjavkati* (tjav!), *achkati* (ach!), *sykati sypěti* (s! sy! st!), *oupěti* (ou!) atd. Z těchto příkladův viděti, že *dvě* obecné přirážky *k* a *p*. slouží *sedmeru* obzvláštním kořenům k snadnějšímu jich uvedení do třídy časoslova. [6])

---

[6]) Tím spůsobem povstalo množství časoslov od zvukonápodobivých citoslovec v řečt. na -ζω (z-γjω): αἰάζω (αἶ), γρύζω (γρύ); v lat. na *-go*, *-gio*: *mugio*, *rugio*, *vagio*, *jugio* (milvus), *iulgo* (mulus), *urgo* (ursus), *augio*, *augito* (lepus), neb *-do*: *rudo*, *rudio*, *grundio*, *gluddo* (grus);

V každém tedy oditém čili spřeženém kořenu sloučeny jsou dvě podstatné součástky v jeden, zdánlivě nedílný kmenový celek. Nazoveme-li tyto dvě součástky *faktory*, můžeme právem, hledíce na pošlou z téhož kmene čeleď slov, pojmenovati první z nich faktorem *rodovým* (genericus), druhou *tvarovým* (specificus), n. př. ve kmenech *dro-b, dra-p, dro-l, dr-t, dra-s, dr-ch,* jest *dr* čili *dra, dro,* faktor rodový, na němž obecný význam slova lpí, naproti pak tomu *b, p, l, t. s* a *ch* faktorové tvaroví, ježto obecný onen význam určují, obmezují, specialisují. Faktor rodový jest vždycky jeden; faktorův tvarových i více dohromady shrnouti se může, n. př. *dr-mocha-ti, dr-mo-li-ti* atd.

Ostatně při všem tom, co sme posavad o původu a významu těchto kmenových přirážek přednesli, vždy pamatovati sluší, že mluvíme z domyslu o genetické době jazyka, o době, v níž sobě duch jazykotvorného kmene významu každého upotřebeného článkovitého zvuku ještě povědom byl, dříve nežli *ponětní* zvukové ve zvuky *formálné* cele a konečně přešli. Bylaby to tedy nemalá zpozdilost, kdyby někdo dnes, v každém jakkoli pozdě povstalém časoslově, kdež těchto přirážek již zhusta pouze co zvukových (phonetických) živlův se užívá, prvotního jejich významu, n. př. τ v řec. τύπτω, ve sčes. *tresktati* atd. přísně pohledávati chtěl Než v genetické době jazyka jsou pouze phonetické přirážky, dle našeho přesvědčení, nesmyslem, příčícím se zdravému ponětí o lidském jazyku co slyšitedlném *myšlení,* a snižující jej na stupeň zvířecího zvukovydávání co pouhého ohlašování vnitřního *čití.*

9. Ačkoli podle toho, co sme přednesli, snadno jest se domýšleti, že kořenové časoslov původně mnohem musejí

---

ve vlašt *miagolare,* fran *miauler,* lot. *naudét* i *naut,* něm. jen *miauen,* než slk. *miaukati,* čes. *miaučeti.* (Srv. přirážku *k* na str 510.) — U nás od podobozvuku mají dva ptáci jméno: *a)* ill. chrv. *kukuvika,* slk. *kuvík* (strix passerina), odkud čes. *kuvíkám,* sčes. *kověkám* (vagio), *kovičím* i *kovyčím* (ejulo), a chrv. ill. *kukuvěk* (helleborus niger); *b)* ill *kukurača, kukavica,* chrv. *kukavica* (cuculus), odkudž chrv. *kukujem* (cuculo), jakož o kohoutu ill. *kukurěkati,* chrv. a ill. *kukurikati,* slk. *kikirikať* (cucurire). Přirážka *věk, vik,* jest kmen časoslova kor. *věkati,* ill. srb. *vikati* (clamare), přirážka pak *rěkati, rikati* kmen časoslova *rěją* (ῥέω, reor, res)

býti *jednodušší*, nežli se nám posavad zdálo, však nicméně opatrnost velí, nevynášeti nakvap a pouze z domyslu, bez bedlivého prošetření a protříbení celé společné látky všech jazykův indoevropejských, stanovného a konečného výroku o *kořenu* ohledem na počet a jakost zvukův, co podstatných živlův jeho. Příliš těsné a přísné obmezování časoslovných kořenův na kořeny jednoslabičné samohláskou zavřené (vyrčení to Wüllnera, Bindseila a j.) uvrhloby slovozpyt náš, na ten čas ještě k té soustavné názornosti, určitosti a důslednosti, jíž věda co věda neúchylně požaduje, nedospělý, v nejedny zmatky, a otevřeloby nezasvěcencům novou bránu k blouznění a snovidění o tvoření slov. Poněvadž pak nauce na určitosti výrazův a názvův předce mnoho záleží, a kmenův zjevnými přirážkami odvozených, jako *črp*, *ryp*, *syp*, *tep*, *drob*, *hrab*, *hrn*, *srt*, *srn* atd. vedle neodvozených *čr*, *ry*, *sy*, čili *su*, *te* čili *tь*, *dr*, *hr*, *sr* atd. za opravdové prvky a kořeny považovati naprosto nelze, vidí mi se v praktickém ohledu cesta býti nejbezpečnější, bychom přísně šetřili vytčeného výš (č. 6, str. 531.) rozdílu mezi *a)* kořeny holými čili prostými, *b)* kořeny oditými čili spřeženými, a *c)* kmeny, jejichž poměr ke kořenům ještě vypátrán není.

a) Kořenem holým budiž jmenován prvek nedílný, jen jednou nebo dvěma, pokud na ten čas souditi můžeme, souhláskami, z nichž druhá vždy plynná, opatřený, ostatně buď samohláskou, buď souhláskou zavřený, n. př *pi* v *pi-ti*, *ra-* v *ra-lo* čili *or* v *ora-ti*.

b) Kořenem oditým, spřeženým, přispořeným, budiž jmenován kmen ze dvou nebo více prvkův složený, jehož složitost zjevná a dokázaná jest, n. př. *vlad* od *vladěju*, *krad* od *kradu* atd. [7])

c) Ostatní dvojí nebo trojí souhláskou opatření, na souhlásku se končící časoslovní kmenové, jejichž složitost se sice tušiti dá, ale na ten čas dokázati ještě nedá, slujtež tak dlouho *kmenové*, pokud se na cestě srovnavacího slovozpytu,

---

[7]) Němci jmenují ty takové kořeny rozličně, na př. „starke, verstärkte, geschlossene, gemehrte, erweiterte, secundäre, suffgirte Wurzeln“ aneb „Wurzelformen.“

pořádným rozebráním v prvky, pravý jejich kořen neobjeví, n. př. *klad* od *kladu*, *mok* od *moknu*, *chyt* od *chytím* atd.[8]) Těchto takových kmenův, po pilnějším rozebrání jazyka našeho dle návodu srovnavacího slovozpytu, jistě nezůstane mnoho; nezůstaloby jich ani teď, kdyby někdo z našich jazykozpytcův aspoň to, co v tomto ohledu zahraniční zpytatelé, zvláště Bopp, Grimm, Pott, Benfey, Eichhoff a j., v potahu na jazyk náš, jakoby mimochodem, již vyšetřili a objevili, s příslušným rozsudkem ze spisův jejich vybral, ocídil, návodně a přehledně do hromady sestavil a na světlo vydal. Tak daleko sousedé naši, v krátkém běhu třiceti let, v rozboru časoslovných kmenův v nedílné prvky čili kořeny pokročili; tak daleko jsme my Slované za nimi v zadu zůstali!

10. Rozebráním nejedněch časoslovných, posavad za jednoduché pokládaných kmenův v jejich součástky a prvky otvírá se nám hluboký pohled do tajemství plné dílny jazyka a nová cesta ke stopování souvislosti jmen samostatných i spolustatných s časoslovnými kořeny. Jestliže se nám hned všecko na této dráze vysvětliti nepodaří, tím návod a soustava nebude vinna: pamatovati zajisté sluší, že o tvoření kmenového jazyka, jacíž jsou všickni staří jazykové indoevropejští, a tak i náš slovanský, ze zkušenosti nižádné známosti nemáme; že souvislé, nepřetržené pásmo jazykův v běhu mnohých tisíceletí se ústrojně a svobodně rozvíjelo, dříve nežli jazykové naši té tvárnosti a podoby nabyli, v jakéž je v nejstarších památkách, indských Vêdách a řeckém Homeru, nalezáme; že dříve, nežli na tento stupeň vyvinulosti a dospělosti se dostali, dávno před pamětí historie, již nejedněch podobných přetvoření a převratův, jakých v pozdější známé době (n. př. jazyk řecký, staroněmecký, staroslovanský atd.), zakusiti museli. Vidělo-liby se nicméně někomu, z příčiny tohoto nevystihlého vzniku a stáří jazykův, viniti nás z lehkomyslnosti a všetečnosti, že se opovažujeme

---

[8]) Proto měj každý slovozpytec zlatou radu mistrovu na paměti: Bei dunkeln Wörtern gibt es weder Wurzel noch Suffix, weil man nicht wissen kann, wo die eine aufhört und das andere anfängt, und darum besser das Ganze als unzerlegbar hinnimmt. (Vocalism. S. 150).

podle obdoby pozdějšího tvoření slov a ohýbacích forem, slučováním rozličných kořenův v jeden celistvý kmen (n. př. podle lat. *da-bo, cre-do, reg-si, dic si*, řec. ἐτύφ-θην, slv. *vь-pijǫ vlь-dějǫ* atd.) souditi o rostění kmenův a slov dávno před počátkem historie, v šeru věkův nevystihlých. v době temné, neznámé, nepřístupné, a rozbírati kmeny, snad mnoho tisíc let před povstáním Vêd a básní Homerových ústrojnou a svobodnou mocí ducha utvořené a již od nejstarších indských grammatikův za jednoduché, nedílné kořeny uznávané: tomu bychom odpověditi museli, že duch lidský nikdy nestárne, že zákonové myšlení a mluvení, tohoto — opětujeme to s důrazem — *slyšitedlného myšlení*, vždycky titíž jsou a zůstanou: že nedůslednost a nedůvodnost indských grammatikův v činění rozdílův mezi kořeny i kmeny a v určování kořenův již dostatečně dokázána jest; naposledy, že povstalé za světla historie, anobrž dílem za našich věkův složité formy, n. př. pol. *bym* (essem), *bylem* (fui), srb. *ičeš* (ibis) atd., po pěti nebo šesti tisíci letech tak dobře někdejším slovozpytcům v Americe nebo jinde mohou se zdáti prosté a nedílné, jako většímu počtu našich badačův tak jmenované kořeny skr. *sfurdž, bhridž, iččh, kânkš, uddždžh* atd., anebo slv. *chvrast, chvarst, chebd, chrušť, chryšť, chrjašť, kvrk, kobz, kudr kšik, škvar, strk, stkl,* snad i *krnǫbr* atd, ačkoli tím opravdu nejsou a býti nemohou. — Vznik a tvar a sklad jazyka lidského neleží na povrchu a takořka na holé dlani, jako ani vznik a tvar a sklad představ a myšlének člověčích; kdo se chce odvážiti o své ujmě a síle k hlubšímu nahlédnutí do osnovy jedněch i druhých, musí se odvážiti ku přijetí výsledkův, jacíž vypadnou, libte se panujícímu smýšlení nebo nelibte, když jen skoumání střízlivé, soudné a svědomité jest.

O přetvořování hrdelných souhlásek.

(Čas. Č. Mus. 1847. I.)

Viděli sme, že hlavní účel *etymologie* jest stopování *příbuznosti* slov, čili, jak obyčejně se udává, odvozování slov od slov, ačkoli to poněkud slibně a převýšeně jest řečeno, poněvadž na ten čas ještě s dokonalou jistotou určiti nelze, v kterém poměru ony třídy slov, v nichž nejvíce kořenův se vyskýtá, t. časoslovo, hlavní i přídavné slovo, náměstka a citoslovce, ohledem na povstání jedněch z druhých čili genetickou posloupnost stojí.

Viděli sme dále, že příbuznost slov velice se zatemňuje mezi jiným i *proměnami souhlásek*, kterýmž slova stejnokořenná v běhu času podrobena jsou, tak že tvárnost někdy docela rozdílnou na se berou a takořka se *přestrojují*, nezkušenému za něco jiného se vydávajíce, nežli v skutku jsou.

Pravili sme, že nauka o proměnách zvukův, ačkoli ona počátek a základ jest všelikého rozumného slovozpytu, přece u nás až podnes nad podobnost a víru zanedbána jest, jelikož to, což o předmětu tom tu i tam v grammatikách a jiných spisech několika slovy prohozeno, i při sebe mírnějším posuzování leda za povrchné dotýkání se předmětu, do jádra věci naskrze nesahající a úplného přehledu všech sem náležitých úkazův neposkýtající, uznáno býti může.

Což poněvadž žeby převýšeně a nadsazeně řečeno bylo, na první pohled mnohému, kdož se sám s předmětem tím samočinně a samomysle neobíral, nepochybně zdáti se bude,

umínili sme výroku svého dnes některými příklady doložiti, obracejíce zřetel pouze ku prospěchu nauky, v jejíž službě jak duchem, tak i zevnitřním povoláním svým, co oudové slovansko-filologické sekcí kr. české učené společnosti stojíme [1]), a beze všeho zúmyslného přerušování úcty k oněm dvěma mužům, jejichž zásluhy o jazyk slovanský na bíledni a celému světu známy jsou, a jejichž vina to jistě není, že slovozpyt náš, ze stanoviště vědy uvažovaný, posavad tak lichý a nedostatečný jest, jakýž jej, při hlubším vniknutí do jádra této teprvé ode třiceti let na pevných základech vystavené nauky v poměru ke slovozpytu jiných národův, Němcův, Francouzův a Angličanův, skutečně a ne bez lítosti shledáváme.

Slavný původce prvního bohatého a neoceněného skladu slovanského jazyka, známého „Słownika języka polskiego" (Warš. 1807—1814. 4°. 6 d.), ctihodný *Sam. Bohumil Linde*, vykládaje v obzvláštním a obšírném, v čele 1ho dílu Slovníka stojícím pojednání *pravidla etymologie slovanské* (v jazyku polském i německém), praví mezi jiným v Rozd. III. v Podílu II. v §. 35, kdež o proměnách souhlásek jedná, o střídání souhlásek *r* a *l* výslovně toto: „Přemiany *r* na *l* znám jeden přykład: *rubryka, lubryka*," německy ještě rázněji: „Von der Verwandlung des *r* in *l* kenne ich *nur* ein Beispiel: *rubryka, lubryka.*" Totě arci tuze málo: neboť opravdu střídání souhlásek *r* a *l* jest v jazyku slovanském nejvšednější, nejobyčejnější, nejrozsáhlejší. Upomínáme zde, ze sta jiných příkladův, jen na čes. *velblúd* a rus. *verbljud*; čes. *vlkodlak* a slk. *vrkolák*; čes. *křik* a slv. *klik;* slk. *prepelica* a chrv. *plepelica;* čes. *koblihu* a rus. *kovriga;* čes. *lilium, lilie,* a ill. *lěr;* ill. *blabositi* a *brbositi;* pol. *tlum* a krajin. *truma;* čes. *břesk, zábřesk* a *blesk, záblesk;* slv. *grbtań,* čes. *chřtán* a *hltati;* čes. *blekot* a *brek, brečeti;* kor. *hlepiti* a *hrepeneti* (ardere, fervere amore); slv. *bole* a mrus. *bore* (plus); slv. *peles,* sčes. *pelestý* a čes. *peřestý;* čes. *mozol* (callus) a *mosor* (cicatrix); rus. *kljuka* a *krjuk* (uncus); srb. *Arbanasin* a lat.

---

[1]) Rozprava tato, jako i předešlé, čtena byla v král. české společnosti nauk.

Albanus; čes. *upláchnu* a *uprchnu*; čes. *koliander* a *koriander*; *peltram* a *pertram*; kor. *gruditi*, čes. *hryzti* a mrus. *hlisti*, slv. *glodati*, čes *hlodati*; slv. *srebro* a hluž. *sljeboro*, *slibero*, dluž. *slobro*, mrus. *sriblo*; čes. pol. *rytíř*, *ryceř* a mrus. *licar'*; srb. *Gligorije*, *Gliša* a *Gregorius*, *Řehoř* (místo *Hřehoř*); rus. *kliros* a *krylos* (kůr, kdež kostelní zpěváci stojí); sčes. *alcipreśt* a *archipresbyter*; ill. *šilok* a *scirocco*; slv. *grib*, čes. *hřib* a ill. srb. *gliva*, čes. *hlíva*; rus. *bred*, *bredit'* a kor *blědem*, *blěsti* (delirare); čes. prostonárodní *toral* místo *tolar*; *Frolian* m. *Florian*; *Tylory* m. *Tyroly*; *dilektor* m. *direktor*; *falář* m. *farář* a t. d. Příbuznost souhlásek *l* a *r* jest tak veliká, že je novější slovozpyt za pouhé rozliky a obměny jednoho prazvuku, v prvotním indoevropejském jazyku ještě neodděleného, považuje, jakž to skutečně ještě až podnes u dětí a ve výslově nejednoho českého prostolidína shledáváme; neboť dnešní český prostolidín, pokud synem přírody jest, nestojí o nic výše ani níže, nežli Himalajský praotec jeho přede čtyrmi nebo pěti tisíci lety. Ve mnohých jazycích to ani k úplnému rozdvojení nepřišlo: tak na př. v zendském pouze *r*, v čínském pouze *l* se nalezá.

Ohledem na obměnu hrdelných a sykavek, zvláště hustších, v kořenech a kmenech pronesl se důmyslný a vysoce zasloužilý náš *Jos. Dobrovský* v „Entwurf zu einem allgemeinen Etymologicon der slavischen Sprache“ (Prag 1813. 8⁰. str. 63) v tento smysl: „Es gibt nebst *ženu*, *gnati* noch einige Beispiele, welche beweisen, dass auch der erste Grundlaut verändert werden kann, das aber nur gar selten geschieht.“ Ve Slovance pak (Prag 1814. 8⁰. I. str. 46.) v tato slova: „Dass in den ältesten Zeiten *č* aus *k* entstand, ist schon aus dem Grunde wahrscheinlich, weil das *č*, mit welchem die Stammsylben schliessen, immer ein *k* voraussetzt, z. B. *mučiti* von *muka*.“ Naposledy ve výtečné své mluvnici staroslovanské: „Initalis consonans vix unquam transformari solet. Praebent tamen praesens *ženu* a *gnati*, porro, *šedu*, *počiju*, si conferantur cum *choditi* et *pokojiti* exempla mutationum in prima radicala factarum.“ (Instit. linguae slav. Vindob. 1822. 8⁰. p. 42.) Sám v těchto jiných svých

spisech vyčítá, mimo již dotčené, ještě tyto příklady: *črez* a *skrze*, *červený*, *červec* a *krev*, *činiti* a *konati*, *květ*, a *cvět*, *květiti* a *cvěliti*, *gvězda* a *zvězda*, *kavka* a *čavka* a snad ještě jeden nebo dva jiné. Ač tak blízko jsa u samé brány ku poznání pravdy, však předce nezdá se, žeby byl velectěný náš zpytatel toho dosti jasně povědom býval, že všecky sykavky, řidší i hustší, jediné *s* vyjma. v jazyku slovanském, jakož vůbec ve všech indoevropejských, jsou již poddružní tvarové a pouzí přetvorové souřadných hrdelných souhlásek, a že tudy při etymologickém rozboru slov jedny i druhé, ony co druhotvary, tyto co prvotvary, ustavičně před očima míti a srovnávati sluší.

Což abychom větším počtem rázných a nepodezřelých příkladův doličili, vyčteme zde, co sme sobě posavad o přetvořování hrdelnic v sykavky a naopak těchto v ony ze čtení rozličných spisův běžně poznamenali, ne tak úplnosti, jako raději rozmanitosti a správnosti při tom šetříce. K hrdelným počítáme i polohlásku *j*, jak dle jejího vyslovení, tak i dle řádného přetvořování v jiné hrdelní, t. v *g* a *ch*. Budou-li okolnosti příznivy. podáme jiným časem přehled neméně rozšířeného a podivu hodného přetvořování některých jiných souhlásek, zvláště *k*, *p* a *t*, pak *d* a *g*.

Přetvořujeť pak se I) Hrdelnice *g* čili *h* 1) v *ž*: *goniti* a *ženu*; 2) v *z*: *gvězda* a *zvězda*. II) Hrdelnice *ch* 1) v *š*: *chramost* a *šramot*; 2) v *s*: *chroch* a *srch*; 3) v *č*: *choboty* a *čoboty*. III) Hrdelnice *k* 1) v *č*: *kavka* a *čavka*; 2) v *c*: *kvíčala* a *cvíčala*; 3) v *s*: *kloniti* a *sloniti*. IV) Hrdelnice *j* 1) v *g*: *šoja* a *šoga*; 2) v *ch*: *japnu*, *japiti*, a *chupnu*, *chopiti*; 3) v sykavku *ž*: *krojiti* a *križati*. Na opak přecházejí, právě pro tuto svou genetickou příbuznost s nimi, sykavky v hrdelnice, zvláště v pozdější jazyka době. V tomto tedy pořádku nejdříve úkazy sem náležející před oči staviti, potom pak některé úvahy k nim připojiti chceme.

Přetvořování hrdelnic.

I. Hrdelnice g čili h.

1. Obměna *g* a *ž*.

rus. *gaga* m *žaga*, v *izgaga*, kor. pol. *zgaga*, sčes. *žháha* (acrimonia stomachi): rus. též *izžoga*, čes. *žáha*, slk. *žjaha*. Od koř. *ga* = *ža*, v *ža-gati*, *ga-rjati*, odkudž kor. *goreča* (id.) Srv. násl.

rus. *gar'* (adustionis odor, sapor), kor. *pogor* (incendium): slv. *žar'* (aestus), rus. kor. čes. pol. *požar* (incendium), sčes. *žarovišče* (bustum). Srv. předcház.

rus. *garkat'*, mrus. *harčati*, čes. *hrkati*, *hrčeti* (strepere, murmurare, rauschen): rus. *žurčat'* (id., rieseln). Než *crčet*, patří ke *cúriti*, *crěti*.

čes. *hláza*, *hlíza*, slk. *hluza*, kor. *gliža* (glandula; tuber) čes. *žláza*, ill. *žlezda*.

srb. *globa* (mulcta, Geldbusse): slv. *želědba*, *žladva* (id. damnum) od kmene *žal*, *žel*. Sestavení není vší pochybnosti prázdno: zatím stůj zde na uvážení.

slv. *gnati*, *goniti* (pellere): slv. *ženą*, čes. *ženu* (pello.) Obměna tato *g* a *ž* v infin. a přít. čase prostupuje všecka slovanská nářečí, pročež tím podivnější jest věc, že v kor. formě *genem*, *geniti* (movere) zůstalo *g* před *e* nedotknuté. Neboť *gъną* (moveo) a *gonją* (pello) jeden a týž kmen.

ill. srb. *go*, *g'* částice ze zastaralého a zašlého ukazovacího náměstkového koř. *ga* pošlá, v pojislovci: *nego*, *neg* (sed, quam): slv. rus. pol. čes. *že*, *ž'* v *neže*, *než*. Stejného původu a vyznamu jest řec. γε v εὖ-γε, litv. *gi* v *jau-gi* (slv. *ju-že*, *ji-ž*), *nu-ggi* (*nu-že*), lot. *ne-ggi*, *neg* (annon), *negg* (fortasse), *nedz* (neque).

rus. *godit'*, někdy tolik co očekávati (exspectare), na př. *godi* místo *podoždi* (exspecta), odkudž srus. *god* (tempus, temporis punctum, hora, ex. gr. „vo vtornik v torgov *god*“), jako *čas* od *čaju* (Šimkevič I. 46.): slv. *židati*, *žьdati*, rus. *ždat'*, sčes. *ždáti* (id).

dluž. *gojm*, *gojś*, čes. *hojím*, *hojiti* (sanare), srb. *gojim*

gojiti (alere): dluž. *žyś* (sanari, heil werden), cožby slv. znělo *žiją žiti* (srv. *pojiti—piti*). Že oboje slovo a ponětí, *žiti* (vivere) a *žyś* (sanari) v jednom koř. *ži* se pojí, patrno ze slov. srb. ill. slv. atd *gojiti, govětí, govędo,* a opět *žiti, živiti, živinče* (pecus, Hausthier).

sčes. *hřebí* (sors), sčes. *hřěbě,* čes. *hříbě, hřebec* (pullus equinus; caballus), *hřeb, hřebík* (cuneus): slv. *žrěbij* (sors), *žrėbę* (pullus equinus) atd. Kořen jeden a týž: vysvětlení rozdílu významu jinam náleží. (Srv. *kob'*, praestigiae, a *kobyla*, equa.)

slv. *gręda*, pol. *gręda*, čes. *hřada* (trabs): slv. *žrъď*, čes. *žerď* (pertica). Znamenej vplyv koncovky na tvářnost kořene jak co do samohlásky, tak i co do souhlásky, a srv. slv. *lichъ*, srb. ill. blh. *lošь*, malus.

blh. *grъlo*, mrus. *hîrlo* (faux fluminis), čes. *hřidlo* (orificium furni), ill. *ogarljaj*, čes. *ohrdlek*, rus. *podgorlok* (torques): srus. *žerlo*, na př. u Nestora: Volga vъtečeť semьju desjat *žerel* (septuaginta *faucibus*) v more Chvalisьskoje", sčes. *žřědlo* (faux, gloss. antiquiss.), ssrb. *ždrělo* (fauces montis), kor. *žerelo* (foramen alvei apium, orificium furni), slv. rus. *ožerelije, ožerelje*, sčes. *ožedljé, ožidljé*, (torques. boh. ol. et orif. furni, gloss. ant.) Srv. násl.

slv. *gryzą, gryzti*, čes. *hryzu, hryzti* (rodere místo grodere), lot. *graudu*, litv. *graužiu:* slv. *žerą, žrati*, čes. *žeru, žráti* (vorare). Srv. předch.

rus. *kaluga* (coenum): čes. *kaluže* atd.

2. Obměna *g* a *z*.

slv. *guk*, čes. *huk* (clamor inconditus), *gukati, hukati* (clamare, sonare, cucubare): ill. *zujim, zujiti*, ill. dluž. *zuk* (sonus), čes. *zvučím, zvučeti* (sonare).

čes. *hvězda*, pol. *gwiazda* atd. (stella): slv. rus. srb. atd. *zvězda.*

pol. *gwizd*, čes. *hvizd* (sibilus): slv. *zvizd*, ill. *zvižd*, rus. *svist.*

čes. *klouhati* (vestigio lubrico ferri): čes. *klouzati*, slk. *klzať* (id.).

slv. *kolymoga*, *kolymaga* (tentorium currui impositum, *e kolo* currus, et *maha*, lot. *mahja*, domus, tabernaculum): mrus. *maza* (currus opertus).

pol. *grono*, slv. *grozň* (botrus): slv. *zrъno*, čes. *zrno*, pol. *ziarno* (granum). Ve slv. *grozň* jest *z* vsuvka, jak patrno z porovnání běžné formy chrv. ill. *dron*, lat. *turdus*, vedle *drozd* a *drozg* (id.)

mrus. *ľha* v *ni-ľha* (ни-льга, non licet, fieri nequit): slv. *nelьzja*, čes. *nelze*. Z těchto forem patrno, že novočes. *lzelo*, *nelzelo*, nemůže býti pravidelné. Pročež nachází-li se někde ve staré památce „*lzelo*", dlužno to považovati jako pouhé skrácení slov „*lze bylo*", jakož se vyskýtá v staroslv. rukopisech „*aštešę*" místo *aštę byšę*, v čes. *nudatný* m. *neudatný*, *ande* m. *a onde*, *pronu* m. *pro onu* atd.

čes. *plouhati* (trahere), *-se* (repere, serpere): čes. *ploužiti*, *ploužiti se*, *plaziti se* (id).

Ve slv. *ach* (ego, skr. *aham*, původně *magham*) m. *az*, vyskýtajícím se ve zlomku žaltáře z XI. století, předtím u Kyjevského metropolity Evgenije, nyní u M. P. Pogodina chráněném, znamenati mimořádnou proměnu sykavky *z* v *ch*, místo dyšné tupého *g*.

Ve slově slv. *gnědyj*, čes. *hnědý* (fuscus), přechází *g* proti pravidlu v *s*: čes. pol. slk. *snědý*, *smědý*, tak že nelze jináč mysliti, nežli že tupé *g* zastupuje místo dyšného *ch*, anebo ostrého *k*.

II. *Hrdelnice* **ch**.

1. Obměna *ch* a *š*.

čes. *čechrati*, chrv. *čehati* (*h=ch*, carminare, discriminare; carpere, decerpere): sčes. *češrati*, chrv. *česrati*, tolikéž *česati* atd.

mrus. *chalaš* (tugurium): slv. *šalaš*, slk. *salaš*.

čes. *chata*, *chatrč* (tugurium, casa), *chátra* (plebs): slv. *šatьr* (tabernaculum, σκινώμα).

chrv. *heniti* (vitare, declinare), kor. *hiniti* (simulare): ill. *šenuti* (delirare), *šenuti* nogom (luxare pedem), srv. čes. *šinouti*,

vyšinouti, srb. *šunjati se* (otiando circumire). Místo srb. *šunjati se* běžně i *cunjati se*, kteréž viz pod *k*.

kor. *hlap* a *šlapa* (bardus, rusticus, agrestis, Tölpel), podobně ill. *hlapati* (largis calceis strepere, importune incedere), čes. *šlapati* (calcare). Srv. obdobně tvořené něm. *Tölpel* a *tappen* (slv. *ťapati*).

čes. *chlemtati*, pol. *chlać*, *chlapać* (lambendo bibere, schlampern, schlappern): kor. *šlemtati* (id.) Porovnáním lat. *lambere* a j. vykazuje se *ch* býti pouhou předsuvkou zde jako jinde často.

rus. *chlestať*, *chlystať* i *chvostať*, pol. *chłostać* i *chłustać* čes. *chlostati* (virga caedere), rus. *chlest*, *chlyst*, pol. *chłusta* čes. *chlost* (virga; ictus): sčes. *šlahati*, čes. *šlohati*, *šlehati* (srv. něm. *schlagen*.)

slv. *chlŭm*, rus. *cholm*, čes. *chlum* (culmen): srus. *šolomje*, *šolomjan* (colles, colliculi, Letop. Kyjev. u Karamz.), rus. *šelom* (cantherius tecti superior), pol. *ślemię*, čes. *slemě* (tholus, Dachfirst), srb. *šljeme*, chrv. kor. *sleme* (culmen, ex. gr. montis, kor. summitas fornacis), slv. *slěmę* (malus).

čes. *chmatati*, *hmatati*, *chvatati* (palpare, tangere), kor. *hlatati*, *pohlatati* (idem), *pohlat* (tactus): sčes. *šmětati*, *šmětnouti* (id.), čes. *šmatati*, *šmatrati*, *šmaťhati* (idem; varicare), kor. *šlatati*, *ošlatati*, *pošlatati* (palpare, attrectare); srv. mrus. pol. *šmat*, *šmata* (lacinia) atd. (Ve sčes. rp. gloss. „*šmakati*=oblapovati, palpare," *k*=*t*, v perg. z XIV stol. *šmětnúti*, v Kralické Biblí *šmatati*.)

pol. *chmura*, *chmara* (nubes atra), čes. *chmouřiti se* (obscurari): slv. *smur*, rus. *smuryj*, rus. pokraj. *pasmurnyj*, čes. *pošmourný* (obscurus, nubilus), *šmouřiti se* (obscurari). Prostý kmen *mur* (μαυρός, Maurus), běžný v nářečí kor. a j., odkudž *mra-k*, *mra-kava* (nubes atra, srv. černava) atd.

slv. čes. atd. *choditi* (ire): slv. *šьd*, *šьdše*, čes. *šed*, *šedše* (profectus, profecti), slv. *šьt*, čes. *šet* (id.), odkud slv. *šь(t)stvije*, *šь(t)stvovati*, čes. *příští*, *záští* atd.

slv. *chotěti*, sčes. *chtěti*, nyní *chtíti* (velle): srb. *štěti* (idem).

čes. *chramost*, *chramostiti* a *šramot*, *šramotiti* (strepitus,

strepere); srv. pol. *šamotać* (agitare, quassare), kor. *šemetati* (vacillare).

čes. *chroch* (crepitus): rus. *šoroch* (id.) viz níž pod *s.*

čes. *chuchvalec* a *šišvorec* (massa, gleba, tricae, sordes, germ. Klump, Klunker). Zdvojenou předsuvku *chuch-* srovnej s pol. *chach-męt* (confusio), a změnu *l=r* odnes k úkazu odpodobňování, n. př. *struj* a *zdroj* (fons), *kbel* a *čber*, *chъza* a *koža*, o čemž jinde.

pol. *chynąć* a *šynąć*, čes. *šinouti, vyšinouti, ušinouti,* (flectere, declinare, vertere), pol. *chybki* a *šybki* (agilis, celer), čes. *chybiti, chyba* (errare, error), kor. *šibiti* (flectere), *šiba* (virga), *šibik* (flexilis), *šibkota* (flexilitas), rus. *ošibka*, slv. *pošiběľ* u Joana Exarcha (vitium, error). Pozoru hodné rozlikování a individualisování dvojtvářného koř. *chy-*, *ši-*, oditého souhláskami *b* a *n*.

slk. *jelcha*, místy i *jalcha*, rus. *oľcha* ill. srb. *joha, jova* (betula alnus): pol. kor. *olša*, čes. *olše, volše*, hluž. dluž. *volša*, srb. *joša* atd.

čes. *lemech* a *lemeš*, slk. *lemeš* (boh. culter aratri, olim, ut slc. hodiedum, vomer).

slv. *lich*, rus. *lichoj*, čes. *lichý* (malus, pravus): srb. *loš* (id.) Znamenej vplyv koncovky, ve slv. *ъ* čili slabé *o*, v srb. *ь* čili slabé *i*, nejen na přetvořování souhlásek, ale i na přehlasování samohlásek v kořenu.

čes. *ochalebný* (adulatorius, blandidicus, fictus, verschmitzt, schmeichlerisch): srv. čes. *šalebný, šalba, šáliti* (falsus, falsitas, fallere), ač nevolíš-li raději slovo to přímo s mnohovýznamným kmenem *chouliti (šuliti)* sloučiti, což ovšem případněji.

kor. *rahel* (relaxus, solutus, mollior): kor. a dle toho novočes. *rašelina* (terra ustibilis, germ. Torf.)

rus. *opach* i *opaš* (cauda), od kmene *pachat?* Srv. *o-cas* a *cásati* (jacere, vibrare), *o-šib* a *šibati, o-gon* a *gnati, goniti* atd.

čes. *plachta*, pol. *plachta*, rus. *plachta* atd. (linteum): slv. *plašťanica* (id.), čes. *plášť* (pallium) atd.

čes. pol. *pochva* i *pošva* (vagina), zdá se, že od *šiju*, srv. pol. *pošew'* (tegumentum partis lecti plumei, Bettziehe,

Bettzieche), čes. *pošívka*=povlaka; než *pachvi*, *pochvi* (phalerae, postilena) od *pach* (lumbus).

mrus. *posluchenstvo*, čes. *poslušenství* (obedientia).

mor. *schápati* (carpere): pol. *šarpać*, čes. *sápati*.

slk. mor. *šáchor* a *šáší* (scirpus).

Sem patří z časovacích koncovek rozdíl mezi *-chą* a *-šę*, jehož zvláště Srbové přísně šetří: první jest u nich ukončení polomin. času: *ljubljahu* (amabant), druhé min. času: *ljubiše* (amaverunt). S podobným, ač ne tak přísně zachovávaným rozdílem nacházíme v slv. užívané *-chą* a *-šę*: *běchą* (erant), *byšę* (fuerunt). Opravdu rozdíl ten není genetický, nýbrž pouze eufonický; nosovka *ą* povstala z *an*, a našemu *-chą*, čili *-chan* rovná se skr. *-šan*, *adikšan*, řec.- σαν, ἔδειχ-σαν; *ę* čili *en*, místo *ą*, *an*, povstalo pravidelně vplyvem měkkého čili jotovaného *š* na *a*, odkudž *byšę*, *byšen* místo staršího původního *byšą*, *byšan*. Pročež v novějším blh. nářečí jak v polom. tak i v min. čase jen *-cha*: *činecha* (faciebant), *činicha* (fecerunt).

2. Obměna *ch* a *s*.

čes. *bouchati* (percutere): srb. *busati se*, na př. rukou v prsy, č. *bušiti*.

slv. *čremucha*, *čremcha*, čes. *střemcha* (prunus padus): kor. *srjamsa*, *sramsa*.

slv. *dręchl* i *dręsel* (tristis), odkudž *dręchlovati* i *dręselovati* (contristari). Totožně s čes. *truchliti*, kor. *trohneti* (marcere, putrere), pol. *truchleć*, rus. *drjachnuť* (languescere.)

čes. *dýchati*, *vzdýchati* (spirare, suspirare): srb. *disati*, *uzdisati*.

čes. *chcáti* i *scáti*, kor. *hcati* i *scati* (mingere).

kor. *hlap*, *hlup* (vapor, halitus), *hlapeti* (evaporare); kor. *sláb* (id.), chrv. *slapem* (vaporo), *sapa* (vapor, halitus) s vysutým *l*; srv. čes. *sálám* (halo).

slv. *chljab'* (cataracta): ill. *slap* (aspersio undarum maris), kor. *slap* (cataracta), *slapovje* (fluctus, undae).

čes. *chleptati*, *chlemtati*, slk. *chlípať* (lambendo bibere, sorbere): čes. *sleptati*, slk. *slopati* (id.).

pol. *chmura* (nubes atra): slv. *smur*, rus. *smuryj* atd. viz nahoře pod *š*.

čes. *chroch, chrochot, hroch, hrochot* (crepitus): čes. *srch, sršeň, svšeti* (vespa crabro, fremere), rus. *šoroch* (crepitus), *šeršeň* (vespa crabro).

sčes. *chvadnu* (deficio), na př. *chvadne* duše má, Žalt. rp. (deficit anima mea): srv. *svędną*, (marcesco), odkud příčinné pol. *swędzić*, kor. *vóditi*, čes. *uditi* (infumare, fumo siccare) atd., což vše k oditému čili spřežnému kořenu *vą-d*, ve *chvadnu* předsuvkou *ch* sesílenému, vede. (Srv. *smądną, smąditi*, čes. *smuditi*, kor. *smóditi* atd ; než čes. *chřadnu* docela rozdílné).

pol. *chvist* (sibilus), *pochvist* (sibilans ventus), *chvistać* (sibilare): slv. rus. *svist*, pol. *śvist* atd. (id.) Srv. *gvizd, hvizd* pod *g = z*.

pol. *kluch* (gleba; pastillus, něm. *Klos)* a *klusek*, zdrobnělá forma onoho.

rus. *kolychat*, mrus. *kolychati* (movere cunas): slk. *kolýsat*, pol. *kołysać*.

sčes. *krch, krchý* (sinister, laevus): slk. *krchňák* i *kršnák* (scaevola, Linkhand), *krchňavý* i *kršňavý*, čes. *krsati* (deficere, tabescere), *krs* (pumilio) atd.

blh. *lacht* i *last*, čes. *loket* (cubitus), na př. dvě stja *lachti* (Sapunov), dvě stě *lasti* (Neofyt).

rus. *loch* (salmo salar *in palude hiemem agens)*: rus. slv. atd. *losos* (salmo salar).

slv. rus. *nasmichaju sja* (irrideo) i *nasmisaju sja* (Nestor rp. Lavr. 75. 99.).

slv. čes. *prach* (pulvis): slv. čes. *prsť* (humus). Tak též čes. *prchati* a *prskati*, čes. *rozprchnu* a blh. *razprsnem* (dissipabo).

rus. *prochati* (rogitare, flagitare): slv. čes. *prositi* (precari.)

rus. *trjachnu, otrjachyvať*, mrus. *trochati, trjachati* (concutere, succutere, quassare): rus. *trjasau, otrjasyvať*, slv. *tręsną*, čes. *třesu* atd.

pol. *trucht* (gradus tolutarius, Trab): čes. *trysk* (equi cursus citatior, Galopp).

čes. *tchán* (socer), *tchyni*, *tchyně* (socrus), což vede k formě *tъchan:* slv. *tьsť*, rus. *tesť*, srb. *tast* atd.

pol. *vlochaty* (pilosis, villosis pedibus): pol. *włos* (pilus), čes. *vlasatý* (pilosus), *vlákno* atd.

slv. *vlъchv* (magus), mn. č. *vlъsvi* (magi), *Vlach* (Italus, olim Celtogallus), slv. *vlъsnati* (balbutire, ψελλίζειν). Srv. *vrač* (medicus) a *vrat* (garrire), *balij* (hariolus) a *bajať* (garrire), *věštec* (vates) a *vět* (sermo), *větiti*, *věsť*, *věščati* atd.

mrus. *žach* (terror), rus. v Tversk. *užachnuť sja* (terrefieri): čes. *žas* v *úžas*, *užasnouti se* (id.)

Ve skloňování a časování stojí někdy u nás *ch* tam, kde v sanskritu a jiných starých jazycích *s*, *ś*. Tak na př. v mn. Lok. u nás *vъdova-ch* v skr. *vidhavâ-su*. Zbytky starého, sanskritskému na vlas rovného Lokalu na *-as* vyskýtají se ve staré češtině dosti zřejmě, na př. *u Polás* m. v Polanech, též absolutně *Lužás*, *Dolás*, *Lubčás*, *Vrbčás*, *Topolás* atd. místo v Lužách aneb Lužanech atd. (Více příkladův viz v Ält. Denk. der böhm. Sprache Str. 200—201, Výb. Liter. čes. I. 32.) V staré polštině někdy *chmy*, kde nyní *śmy:* *mychmy* wzięli, *cochmy* widzieli (Bibl. Krak. 1599), *nazbytechmy* bezpiečni (J. Kochanowski), *bylichmy* m. byliśmy atd. V koncovkách polomin. a min. času panuje *ch*, a však i *s* dosti zhusta se pojevuje, na př. slv. a sčes. Jd. *dach*, *da*, *da*, Dv. *dava*, *data*, Mn. *dachom*. *daste*, *dachą* č. *dašę*. V blh. nářečí v 2hé os. mn. čísla jak v polomin. tak i v min. čase pravidelně *ch:* blh. polom. *dúmachte*, *pèjechte*, *čínechte*, min. *dumáchte*, *pèchte*, *činíchte;* *izbrachte*, *vъzljubichte*, *vèrovachte*, *videchte;* v ill. nářečí jen v polomin. čase *vapiahote*, *veliahote*, *biahote*, *hotiahote*, *imahote*, *učiahote*, ale v min. *učismo*, *učiste*, *učiše*, *igrasmo*, *igraste*. *igraše* atd. Podivuhodno, že čím starší jsou rukopisové staroslovanští, tím častěji v nich nacházíme ve všech číslech a osobách min. času *s* místo *ch*, na př. *prijęs* (accepi), *sъbljus* (custodivi) *privěs* (adduxi), *jaděsom* (comedimus), *prijęsom* (accepimus), *jęsę* (ceperunt), *věsę* (duxerunt), spol. *roznemosę się* (infirmati sunt, v Žalt. Małgoř.) Než o tom šířeji na jiném místě. Totéž platí o rozdílech, jež v polom. čase pozorujeme. Kde Illyrové v dv. a mn. čísle mají *ch:*

veliahota, veliahote, učiahota, učiahote, vapiahota, vapiahote, imahota, imahote (h = ch), tam v nejstarších slv. rpp. nacházíme *š: imašeta, ubivašeta, primrъznjašeta, imjašete, jadjašete, pijašete* atd., jakž jinde šiřeji vyložíme. Později však převahu vzala forma: *jadjaste, pijaste,* sykavky *σ* v řecké formě *ἐτίμησα, ἐποίησα,* bližší.

3. Obměna *ch* a *č*.

pol. *choboty* a *čoboty*, rus. *čoboty* (ocreae, calcei); ani slv. *sapog, sapogy,* není rozdílné, srv. pers. *čapat,* arab. *sabaton,* hisp. *zapato* atd.

mrus. *kocha* (formicetum): rus. *kuča* (cumulus).

III. Hrdelnice ***k***.

1. Obměna *k* a *č*.

slk. *bokán* i *bočán*, čes. *bočán* (ciconia).

čes. *kaditi, kadidlo,* rus. *kadit',* pol. *kadzić* (suffire, thus, thuribulum): čes. *čaditi, čadnouti, očadnouti* (fumare; infumari), *čad* (fumus), *čadidlo* (suffimentum), rus. *čadit', čad'* (vaporare, vapor), ill. *čadje, sadje* (fuligo), *čadjav* (fuliginosus), *čadine* (vapor e terra).

slk. *kach, kech* (angina equi): rus. *čachotka* (phthisis), *čachnut'* (tabescere). Viz nížeji *kaziti=čeznuti.*

eston. *kaikas* (larus): rus. *čajka,* čes. *čejka* atd.

ill. *kamlot* i *čamlet*, pol. *čamlet*, čes. *šamlat*, z vlas. *camelotto.*

čes. *kápě,* kor. srb. pol. *kapa,* pol. i *kapeluš* (mitra): slk. *čapka,* rus. *šapka,* čes. *čepice, čepec* atd.

pol. *karb* (incisura, *Kerbe*; tessera, *Kerb*stock, rus. birka, slk. rováš, čes. rabuše), luž. *karbowc* (tessera), pol. *karbować* (incidere, notare, *kerben*). dále čes. *krabiti, krabatiti* (rugare, concavare), *krabovati* (plicare), *škrabati* (scabere): čes. *čára* (linea), slk. *čarba, čarbanina, čarbák, čarbám* atd. (impolite, inepte scribere, maculare).

rus. *karij, karej,* pol. *kary,* turc. *kara,* ind. *kala* (niger): čes. atd. *černý,* pol. *čarny* (id.)

kor. *kavelj* (uncus): chrv. *čavel,* ill. *čaval* (clavus).

kor. čes. *kavka* (monedula): sčes. slk. srb. *čavka*, chrv. *čoka* (dle maďarského vyslovení).

čes. *kazím*, *kaziti* (pessumdare, destruere): slv. *čeznąti*, rus. *čeznuť*, mrus. *čachnuti* (tabescere; marcescere), odkud *čachotka* (phthisis).

chrv. srb. *kečiga* (sturio, sturio minor, accipenser ruthenus, Sterlet): pol. *čečuga* (id.) Srv. rus. *čechonja* (cyprinus cultratus).

kor. *kekati*, *kekljati*, *kekljavec* i *čekati*, *čekljati*, *čekljavec* (*k* impedite pronunciare, germ. giggetzen).

kor. *kikelj*, *siklja* i *čikelj*, *čikla* (vestis linea), z něm. *Kit'el*.

rus. (slv.) *kilim* (Polykarp. p. 704.), pol. *kilim*, *kilin* (in stratum equi; vestis stragula): srb. *čilim*, čes. *čaloun* (tapes, aulaeum).

ill. *kimak*, *kimka*, *kinčina* i *čimavica* (cimex), jakž patrno, z latinského.

kor. *kipéti* i *čipéti* (ebullire).

čes. *kmin*, rus. *tmin* (cuminum): ill. *čimin*.

čes. *kmýří*, *chmýří* a *čmýří* (lanugo, capillamentum), *čmýrati* (scabere, fodere, vellere), pol. *gmeram* i *čmeram* (id.). Srv. *koporati* a *čepýrati* níž.

čes. *kojiti* (lenire, pacare), *pokoj* (quies): sčes. slv. *počiju*, *odpočinu* (conquiesco).

rus. *kokaju*, *kokať* (concutere, collidere), srb. *kucati* (pulsare): rus. *čokať*, *čkať*, blh. *čukam*, čes. *čkám*, *čkáti* (idem). Srv. *skoktati* níž, a *koktati* pod $k = c$.

sčes. pol. *kokot* (gallus): rus. *kočet*, než sčes. *kokeš*.

čes. *konám*, *konati* (agere), *kon* (actus), *konec* (finis), slv. čes. *za-kon* (lex), slv. *iskoni* (in principio), *do koni* (ad finem): slv. *čьną*, *čęti*, čes. *čnu*, *četi*, *číti* v *počnu*, *počíti* (inchoare), slv. čes. *činiti*, *čin* (agere actus). V nejstarším zlomku slv. Žaltáře někdy u metropolita Evgenije, nyní u M. P. Pogodina, čte se: v *kině* svojem, místo: v *čině* svojem!

slv. *koléno*, čes. *koleno* (genu), dem. *kolénce* (geniculum, na stéble rostlin), ill. *škljan* (articulus), litv. *kielis*, lot. *cellis*

(genu): slv. rus. *člen*, čes. *člen*, *člán*, *článek* (articulus, nodus). Od kmene *klon*, *kloniti*.

čes. pol. *komnata* (conclave): kor. *čumnata*, *čumata*, ze středolat. *caminata*. (Srv. camera, Kammer.)

kor. *kop* (crista, cirrus; capronae), *kopaš* (cristatus): pol. *čub*, *čupryna* (id.).

čes. atd. *kopati* (calcitrare): ill. *čepati* (conculcare, pedibus proterere), srb. *čepati* (circum ambulare). Srv. násl.

ill. srb. *koporati*, *koporiti*, *kopirati* (moveri, agitari vermium instar vel animalium inter cespites), rus. *kovyrjat*, *koverjat*, *koverkat* (fodere, miscere, conterere): srb. *čeprljati*, *čeprkati* (scalpturire, fodicare), *šeprljati* (id.), čes. *čepýřiti*, *čepýrati*, *čpýrati* (id.). rus. též *topyrit*, změnou *k* v *t*; srv. ještě čes. *kmýrati*, *čmýrati*, pol. *gmerać* a viz předcház.

kor. *korec* (haustrum), slv. slk. *korčag* (urceus), kor. *korček* (vas floribus imponendis), slk. *krpka* (urceus): slv. *čŕją*, *črěti*, *črъpati*, čes. *čřím*, *čříti* (haurire), slk. *čerpák* (haustrum). Kořen v skr. *kar*, odkud *kirâmi*, řec κεράννυμι (fundo; misceo).

srb. ill. *kosa* (caesaries), skr. *kêsa*: slv. čes. *česati* (pectere, carminare), *pačes*, *pačesy* (stupa; cirrus), ill. *česniti* (convelli dolore), *česnut* (convulsus). Sem podobně patří i slv. *kosnąti*, *prikasati se* (tangere, ἅπτεσθαι), srv. skr. *kas* (laedere), tak že původní kořen mnohovýznamný, a *kosa* (caesaries) od *česání?*

slk. mor. *krdel*, chrv. *kerdelo*, kor. *kardelo* (grex): slv. srus. *črěda*, spol. *čereda*, pol. *třoda* (id.), čes. *třída* (series).

ill. (dalm.) *krěša*, *krěšnja* (cerasus): rus. *čerešnja*, chrv. *črešnja*, srb. *trešnja* atd.

rus. *kreslo*, čes. pol. *křesło*, bělorus. *krésla* (sella cum pluteo et brachiis), srb. *krsti* (lumbi): slv. mrus. *črěsla*, pol. *třosła* (lumbi). Kořen hloub v *kr*... odkud *krosny* (machina textoria) atd.

čes. *krev*, slv. *krъv*, *kry* (cruor): čes. slv. *červec* (coccus), *červ* (vermis), *červený* (ruber).

kor. *krévse* (crepidae): slk. *črévice*, čes. *střevíce* (id.)

srb. *kroz*, ssrb. *skrozě*, slk. *krez*, čes. *skrze*, *skrz*, chrv.

skoz, kor. *skoz*, *skozi*, *skuzi*, rus. *skvozě*, *skvoz* (per; trans): slov. *črěz* v rp. blh., *čerez* v rp. rus., odkud *Čerezpěňané* t. Veleti s oné čili severní strany Pěny, slk. *čes*, kor. *čez*, odkud *Čez-Soča*, osada nad Soči v okolí Gorickém. Obměnou *k* v *p*, rovně pravidelnou a běžnou, povstala forma *prěz*, ill. i *proz*. Kořen v *kr* . . . odkud *krok*, *kročiti;* srv. skr. *tr*, *tar* (transgredi), *trans*, vlastně partic. od neužívaného *tro* (jako *nans* od *no)* atd.

slv. *krъsnąti* (expergisci; recreari), *krěsiti* (excitare) slv. *črъstv*, čes. *čerstvý* (excitatus, recens, solidus).

čes. *krtati* ve *škrtati*, t. špatně psáti, škrábati, bůsti, píchati (conscribillare; scabere, pungere) a slv. *črъtati* (incidere, χαράττειν, scribere, delineare), *črta* (linea, fossa). Nápodobně i slv. *krъtoryja* (talpa fodiens, ἀσπάλαξ), rus. *krot*, pol. *kret*, čes. *krt*, *krtice*, chrv. kor. *kert*, a co s tím dále souvisí, jako chrv. *kertorovina* (tumulus talpae), pol. *kretomyś* (sorex araneus, Spitzmaus), *kretkąpie* (grumus talpae; cumulus terrae cespite obsitus; fascis fruticum; insula in fluvio, slož. s *kąpa*, *kąpina*, frutex), místní jména *Krotov* (potok), *Krotovo*, *Krotova*, *Krety*, *Kretki*, *Kretkovo*, *Kretkompie* atd. vsi v Rusi, Polště, Moravě· naproti tomu *Crъtoryja*, *Čertoryja* *Čartoryja*, co místní jména a sice *Čertoryja*, *Čertoreja*, odnož Dněpru pod Kyjevem (v Letop. r. 1181), *Čertoryjesk*, *Čartoryjesk*, hrad starý nad Styří v gubernii Volynské. S *čertem* (diabolus) to nesouvisí, nýbrž se skr. kořenem *krt* (findere). Pro etymologický svaz uvedeme zde hned rovněž dvojtvarné slv. *očrъšta* (habitaculum, tentorium, původně vlastně vallum, χάραξ, v pozd. rp. a vyd. žilište), místo něhož v hlaholském Žaltáři Benát. 1561 čte se *okrišla*. Sem náleží i slv. *okrъst* (circum), pol. *okres*, čes. *okršlek*.

sčes. *ksęnec* přesmyknutím souhlásek místo *skenec* (genimen, Brut): sčes. *ščenec*, *ščenje*, slk. *ścenja*, *śtenja*, čes. *štěně* (catulus) rovné řec. σκύμνος (catulus, propr. leonis), čímž se přesnost formy *skenec* pojišťuje, κυνίδιον (catulus), od známého koř. κύω.

slv. rus. *kud*, *kudes*, mn. č. *kudesy* (praestigiae), *kudesnik* (praestigiator; incantator), *kudesiť* (praestigiis uti, incantare):

slv. rus. srb. slk. atd. *čudo*, Gen. *čudese*, mn. č. *čudesa*, ve starých rp. *čjudo* atd. (miraculum), *čudotvor* (thaumaturgus) atd.

ill. *kuditi* (spernere), rus. *skuden*, *oskuden* (pauper, inops), *oskuděti* (inopia laborare): slv. *štęditi*, srb. *štediti*, pol. *oščędzać* (parcere, servare.)

sněm. *kouk* („chouch“), něm. *Kauz*, skr. *ghûka* (noctua): dalm. *čúk*, *ćúk* (id.) Viz *kuvík* níže.

slk. *kurnaz* (aper), srv. čes. *škvrně* (porcus): čes. *čurna*, *čuna*, *čunče* (sus, porcus).

rus. *kust* (frutex), srv. slv. *gąst* (densus), odkud pol. *gąšč*, *chašč* i *chušča*, čes. *houšť* (fruticetum; sylva densa): slv. *čęst* (densus), *čęsť* i *čęsta* (sylva densa), srb. *česta* (densi frutices). Znamenej stupně a odstěnky: *gęst*, *gąšč*, *chašč*, *chušča*, *kust*, *čęst* atd.

slk. mor. *kuvík* (strix passerina), *kuvíkám* (cucubo), čes. *kovíkám* (vagío): slk. též *čuvík*, *čuvíkám*, kor. (kraj.) *čovink*, chrv. ill. *čúk čuvikam*. Viz sněm. *kouk* výše.

rus. slv. pol. čes. *kvakati* (tetrinnire, ut anas; coaxare): rus. *čvakať* (male pronunciare), *čvakanje* (poppysmus), *šakať* (tetrinnire, ut anas), tedy *š* místo *č*.

čes. *kýchati*, sčes. *kšíti*, skráceně místo *kýšiti* (sternutare), skr. *kšu* (id.): slv. *čьchati*, rus. *čichať* (id.).

slv. *kъ*, *kъto* (quis), *čь*, *čьto*, čes. pol. *co* (quid), skr. *ki*, lat. *qui*.

slv. *kъbl*, čes. *kbel*, ill. *kabao*, *kabo* (hydria, situla, lacus; metreta), srv. něm. *Kübel*: ill. *čabar*, chrv. *čeber*, čes. *čber* (labrum, orca), než srus. *cebr* (Let. Ipat.) srv. něm. *Zober*, *Zuber*. Sem patří též *čban*, *žban* (urceus). Patrno, že počátek přetvořování padá do dávní doby, před rozdělením jazykův indoevropejských. Ohledem na *r* v *čabar*, *čber*, srv. *chuchvalec* a *šišvorec*.

čes. *sekyra* (securis): hornokrajinsky *ščíra* (id.).

rus. *skaliť* slk. *škeriť* (ringi, zuby, dentes), rus. čes. *skala*, *skála*, mrus. *skelja* (rupes), slk. *škára* (rima), chrv. *škulja*, čes. *skula*, *skulina* (rima, fissura): slv. *ščel'* (saxum, dle Pamvy; rima, fissura), *ščelina* (rima), čes. *ceřiti* i *ceniti* (ringi), srb. *ceriti se* (idem); v čes. *štířiti* *t* místo *k* čili *č*, pravidelnou

obměnou. Ohledem na *skala* srv. lat. *rumpere* a *rupes*, slv. *opoka* a *pukati*, ill. *krš* (rupes), čes. *krušec* (minera) a *krušiti*.

mrus. *skepati*, srus. *skepať*, brus. *skipať* (findere, „*skepanije* ščitom" Letop. rus.), rus. *raskep* (fissura), srus. *oskep* (hasta), sčes. *skep* (segmentum lignorum): rus. sčes. *ščep*, *ščepať*, *ščepati*, čes. *štěp*, *štěpati*, srb. *čepati* (findere), rus. *rasščep* (fissura), čes. *oštěp* (hasta) atd.

kor. *skit* i *ščit*, čes. *štít* (scutum).

slv. *skokati* (titillare, irritare): rus. *ščekotať*, sčes. *cektati* atd. Odrůdná forma jest koř. *žgetati*, srv. *kokaju* výš, a *koktati* pod *k*=*c*.

pol. *skorupa* (testa, ὄστρακον, κεράμιον), żołwia *skorupa* (chelonium), *skorupjany* (testaceus), řídčeji pol. *třop*: slv. *črep* (testa), *črepjan* (testaceus), *črepacha* (testudo). Kmenové *kora*, *skorapa* a *črep* rus. *čerepa* souvisí tedy v jednom společném dvojtvárném kořenu *kor*=*čer*, k němuž i lat. *cortex*, *corium*, řec. κεράμιον, atd. náleží.

čes. *skubati* (vellere, carpere): pol. *czubać* (id.), srb. *čupati* (vellere), než ill. *čupati* (ambedere, corrodere).

kor. *škerba*, *škerbina* (fissura, crena): pol. *ščerb*, *ščerba*, *ščerbina*, rus. *ščerbina*, čes. *štěrbina* atd.

čes. *škvorec*, slk. *škorec*, ill. *škverlj*, *škvrljak* (sturnus): ill. *čvarlj*, *čvorac*, srb. *čvorak*.

Sem bez pochyby náleží i pol. *skowronek*, slk. *škovránek*, chrv. *škorjanec* (alauda): rus. *žavoronok* i *žajvoronok* (srv. *skoktati* a kor. *žgetati*, výš) ačkoli toho za jisté nevydávám. Slovo to mám za složené. — O srus. jménu *Jaščelt* (v Letop. Ipatijev. s. 186.) naproti nepochybuji, že povstalo ze staršího *Askold*, *Oskold* (u Nestora a j.). V letopise Ipatijevském čte se též „iz *ruč* bodjachu sja", kdež jiní rpp. mají „iz *ruk*," t. z rukou.

Z tvořicích koncovek pozoruhodné střídání forem *-isko*, a *-išče*, n. př. *ohnisko*, *ohnišče* atd. Obměny, jako slv. *močiti* a *makati*, *namakati*, *točiti* a *takati*, *natakati*, *raztakati*, *zatakati* atd. jsou známé. (Výb. čes. Lit. I. 88.)

2. Obměna *k* a *c*.

chrv. *karka, karati se, skariti se* (altercatio, altercari), *karkljiv, karliv* (contentiosus, rixosus), pol. *skarga* (querela), čes. *korčiti se, škorpiti se* (rixari): chrv. *carga* (altercatio), *cargam se* (altercor), *cargljiv* (altercator), *cargljavka* (altercatrix).

něm. *Keim* (germen): kor *cima* (folium rapae).

mrus. *koktati*, slv. *skoktati* (titillare, irritare): sčes. mrus. *cektati*. Srv. *kokaju* a *skoktati* pod *k*=*č*.

ill. srb. *kučka, kuče* (canis, catulus): chrv. *cucek, cucka* (canis, m. et f.)

slk. mor. *kuvikám* (cucubo), čes. *kovíkám* (vagio): chrv. *cuvikam* (cucubo).

sčes. *kvěliti*, čes. *kvíliti*, pol. *kwilić* (flere): slv. *cvěliti*, srb. ill. chrv. kor. *cviliti*.

čes. *květ*, pol. *kwiat*, hluž. *květk* (flos): slv. rus. srb. atd. *cvět*.

srb. *kveka*, kor. *kvika*, čes. slk. *kvik*, srb. *kvečati*, čes. slk. *kvičeti* (gemere, grunnire, coaxare etc.): kor. *cvíč, cvičati*, chrv. *cvičim, cvičenje* (id.). V témž poměru stojí odvozená: čes. *kvíčala* (turdus pilaris, Krametsvogel) a slk. *kvíčala* i *cvíčala*, a nepochybně i vsuvkou *r* sesílené srb. *kvrka, kvrčati* (murmur, murmurare) a *cvrka, cvrčati, čvrčati* (fritinnitus, fritinnire), sčes. *svrčala*, nyní *cvrčala* (turdus musicus, Singdrossel) a j. Srv. též *škvrčeti*, pol. *skwierčeć*, mrus. *škvarčati*, ill. chrv. *skvrčati*.

čes. *okouněti*, slk. *okúněť* (cunctari; circumspectare): srb. *cunjati* (quaerere, investigare, herumschnobern) a *šunjati se* (otiando circumire).

čes. slk. *skop, skopec, škop, škopec* (vervex, aries castratus), *skopiti, škopiti* (castrare), srv. lat. *capo*, řec. κόπτω, něm. *kappen* (castrare), odkud rakouskoněm. *Kappe* (hornoněm. Hammel, Widder): slk. *cap* (hircus), čes. *cáp*, mrus. *ka-cap*. Poněvadž slk. *cap*=kozel (hircus), možné porovnati lat. *caper*, ačkoli souvislost v jednom kořenu není na snadě.

čes. *škrábati* (scabere), srv. švéd. *skrapa*: rus. *carapať* (radere, unguibus lacerare), srb. *čerupati*; srv. pol. *šarpać*.

čes. *škvařiti,* mrus. *skvariti,* pol. *skwaryć* (frigere, prägeln), *škvarek,* pol. *skwara,* rus. *škvara* (scoria), slk. *škvarky,* pol. *skwarki* (frusta lardi frixi): kor. *crem, creti, cvirati,* chrv. ill. *cvrěti, cvrti* (frigere), srb. *čvariti,* ill. *cvrt* (frixus), *cvrča* (ova frixa), chrv. *ocvirek* (cremium). Kořen v skr. *śri, śrâ* (coquere), *śriś* (urere).

Rozdíly, jako čes. *pukati* a ill. *pucati* (strepere, crepere), *mykati* a *mycati* a t. d. náležejí ke tvoření časoslov, tedy do mluvnice (Srv. Výb. lit. čes. I. 88.) Z koncovek jmen samostatných upomínáme na obměnu *k* a *c* v slk. *slunko, líko* místy) a čes. *slunce, líce,* pak střídající se zakončení v *hrádek* a *hradec, hrnek* a *hrnec, zvonek* a *zvonec, ostrůvek* a *ostrovec* atd.

3. Obměna *k* a *s*.

Že na místě našeho *s* ve stejnokořenných slovích v příbuzných indoevropejských jazycích, jmenovitě v řeckém, latinském a litevském, též i v sanskritském, velmi často *k* a naopak místo *k* neřídko *s* se nachází, věc vůbec známa a ode všech uznána jest. Z mnohých příkladův upomeneme jen na některé: slv. *srdce,* řeck. καρδία, κραδία, lat. *cor cordis;* slv. *osm',* řec. ὀκτώ, lat. *octo;* slv. *desęt,* řec. δέκα, lat. *decem;* slv. *desьn,* skr. *dakśa,* ř. δεξιός, lat. *dexter;* slv. *os',* skr. *akśa* (currus), řec. ἄξον, lat. *axis;* lat. *cum,* řec. ξύν, σύν, slv. *są-,* čes. *sau-,* na př. v soused; slv. *slują, sluti, slyśą, slyśati, sluchają, sluchati,* řec. κλύω, καλέω, lat. *cluo, calo,* litv. *klausau,* odkud *poslušný* litv. *paklusnus;* slv. *brusnica,* rus. *brusnika* i *brusnica* (vaccinium vitis idaea), litv. *bruknes;* slv. *kamen,* litv. *akmen,* skr. *aśman* atd. Méně pozornosti obraceno posavad na přetvořování *k* v *s* a naopak v objemu samého jazyka slovanského a jeho rozličných nářečí. Co se nám při běžném rozhledu v jazyku našem naskytlo, tuť podáváme, rozmnožení a doplnění budoucnosti zůstavujíce.

kor. *blekniti* i *blesniti* (balbutire; effutire). Možné však, že zde *k* a *s* dvě rozdílné, neodvisle a nestyčně ke kmenu přistoupivší přirážky jsou.

rus. *klonju, kloniť,* čes. *kloniti,* pol. *klonić* a t. d. (řec. κλίνω, lat. *clino,* sněm. *hlinen,* něm. *lehnen*): slv. *slonją, sloniti,*

chrv. srb. ill. kor. *slonim, sloniti, osloniti, nasloniti se* (id.), kor. *slonja* (pluteus sellae, anaclinterium). Odtud nepochybně *slon* (elephas), protože o strom osloněný spí (slv. *slonъ*, kdež ъ = *o*, povstalé z *a*, tedy původně *slona*, t. *clinans*, přechodník od formy *sloną, slonąti*), jako totéž zvíře v skr. *dantin*, t. zuban, od *danta* (zub, dens). Podivu hodno, že v kor. nářečí člověk pořád se opírající slove *slon!*

čes. *kluzký*, slk. *klzký* (lubricus): slv. *slzký*, čes. *slizký*, slv. *sljuzký* (id.)

čes. *kment* (byssus): kor. *šment, šmant* (paludamentum)

srb. *lak* (levis), slv. *lьgъk*, čes. *lehký:* srb. *lasan*, blh. *lesen* (id), srb. *last* (facilitas), adv. *lasno*, blh. *lesno* (facile).

čes. *lakomý* (avidus, avarus): mrus. *lasy* (id.), *lasošči* (avaritia).

slv. *lakъt*, čes. *loket* (cubitus): blh. *last* i *lacht.*

čes. *tkanice* (fascia, taenia), od *tkáti*, slv. *tъkają, tъkati* (texere): rus. *tesъma.* Srv. franc. *tisser, tissu.*

blh. *vlakno* (capillus), na př. kamilski *vlakna, vlakna* na glavě (Matth. 11, 30), čes. *vlákno* (fibra, filum), srv. něm. *Flachs:* čes. slv. atd. *vlas* (capillus).

IV. Hrdelnice j.

1. Obměna *j* a *g* *(h)*.

slv. *bojati se*, čes. *báti se*, (timere): mrus. *bohati se.*

slv. *jašter*, rus. *jaščerica*, čes. *ještěrka* (lacerta): srb. ill. chrv. *gušter, gušterica*, kor. *kuščar, kuščarič* (id.)

slv. *ję, ja*, čes. *je* (eos, eas, ea): blh. *gi.* — V spol. Žalt. Małgořaty, ve formách *giže, giž* (qui), *gich* (eorum), *mogi, tvogi* (mei, tui), mám *g* za *j*, nebo tamže psáno i *skrygeś* atd., ačkoli jinak pravidelně *i* a *y* místo *j* se píše.

mrus. brus. *jedvab* (sericum): čes. *hedváb*, slk. *hedbáv.*

kor. *klej* i *kleg* (naptha). Srv. čes. *klij* i *klih* (gluten).

slv. *majati* (innuere): slv. *migati*, čes. *míhati* (nictari).

ill. čes. *naděja*, pol. *nadzieja* (spes): kor. *nadéga.*

kor. *noj* (struthio camelus): čes. *noh*, ill. *nog* (gryphus).

čes. *omej, oměj* (aconitum): rus. *omeg*, pol. *omięg.*

pol. *stajnja*, čes. *stáje* (stabulum): mrus. *stahnja.*

slv. *struj*, *struja* (rivus, fluentum): pol *struga*, čes. *struha*, *strouha* (incile, rivus).

slv. *stryj*, čes. *strýc*, slk. *strýk* (patruus): mrus. *stryh*.

čes. *soje*, *sojka*, kor. *śoja* i *śoga* (corvus glandarius).

Ze skloňovacích koncovek povstalo naše *-go*, čes. *-ho*, známka Genitivu ve skloňování náměstkovém, ze skr. *j*: totiž sanskritskému *ta-sja* (istius) rovná se naše *to-go*, čes. *to-ho*, tak, že *s* vypadlo, a měkká hrdelnice *j* v tupé *g* se proměnila. Naproti tomu v *če-so* odpadlo *j*, a zůstalo *s*.

2. Obměna *j* a *ch*.

slv. *japlją*, *japiti* u Greg. Naz. a Georg. Hamart. (řec. ἅπτω, apto, haften), odkud *apa* místo *japa* v adv. *nezaapą* (ex improviso), *zajapenije* (suspicio, ὑπονοία), čes. *japný* (aptus), *nejapný* (ineptus), sčes. *z nedojépjé*, *z nedojípky* (ex improviso): čes. *chápati*, *chopiti*, blh. *chapnam* (capio), srv. řec. καϑάπτομαι (aggredior).

spol. *jata* (casa, Hütte), srv. ill. *jato* (grex, srv. obdobné čes. *chatrč* a *chatra*): pol. čes. *chata* (id.)

kor. *jenjati* i *hénjati se* (remittere, cessare).

slv. *jin*, čes. *jiný* (alius): kor. *hiniti se* (simulare), *himba* (simulatio).

Ve formách, jako *kochati* (amare) od *kojiti* (mulcere), *ch* není obměna, nýbrž přirážka čili přítvorek (suffixum), jako v *jechati* atd.

V nářečí srbském naobrat místo původního *ch* často se vyslovuje *j*, n. př. *lijo* licho (tako ili *lijo*, par impar), *tijo* (ticho), *grěj* (grěch, hřích) atd.

2. Obměna *j* a *ž* (ridč. *z*).

Již ve starých, našemu příbuzných jazycích znamenáme neřídký přechod měkké hrdelnice *j* v *ž*, anebo v *z* v těch jazycích, v nich *ž* neběžné. Tak n. př. skr. kořen *ju*, *judž* (jungere) vyskýtá se v řečtině co ζυ, ζυγ, odtud ζώννυμι, ζωννύω (cingo), ζεύγνυμι, ζευγνύω (con*jugo*, copulo), ζυγόν, ζυγός, *jugum*, slv. *igo*, čes. *jho*, a koncovka časoslov -ζω povstala ze dvou starších -δjω: φράζω (dico), σχίζω (findo), a -γjω:

οἰμώζω (lamentor), γρύζω (grunnio), lat. *major* zní v řečt. μείζων atd. V zendském tytýž místo skr. *j* stojí *ž*: skr. *jûjam* (vos) zend. *jušem*; podobně v prakritu a perštině: skr. *juvan* (juvenis) pers. *džuvân* atd. Nejhloub vkořenil se úkaz tento ve slovech latinských do jazykův romanských přešlých; srv. n. př. vlas. *già* (jam), *giudice* (judex), *giungere* (jungere). *peggio* (pejus); val. *žune* (juvenis), *žok* (jocus), *žude* (judex), *žur* (juro); franc. *jeune* (juvenis), *jouer* (jocari), *juste* (justus), *Juif* (Judaeus); port. podobně (než hisp. *j*=*h*). Přetvořování to velmi časně se začíti muselo, neboť již na nápisech z řecké a římské doby čte se Ζουλία místo *Julia*, Ζουλιάνη m. *Juliana* atd. Ohledem na podobné výjevy ve slv. jazyku zvláště důležito a uvážení hodno, že již v řeckém a římském jazyku *ž* čili *z* místo *j* nastupovalo obyčejně tam, kdež *j* s *d* nebo stejnoplatným *g* nějak sloučeno bylo, n. př. φράζω m. φράδjω, vlas. *maggiore*, lat. *major*, středolat. *madior*, *madius* atd.

Příklady ze slovanského jazyka sem náležející vyčteme, neberouce ohledu na to, která forma starší, se *ž* čili s *j*, nýbrž dohromady jedny s druhými, zahrnuvše sem i ta slova, v nichž *z* naproti *j* stojí. Neboť i naobrat *z* čili *ž* přechází v *j*, jak ve starých jazycích, tak i v našem.

slv. *dajati* (dare), odkud srb. chrv. kor. *prodaja*, čes. *prodaj*, *prodej* (venditio): slv. rus. *prodaža*, pol. *předaž*. (Forma *prodažda* v gramatikách smyšlená: taťby musela zníti pol. *předadza*, čes. *prodaze*, mrus. a chrv. *prodadža*, čehož není).

slv. čes. *dojiti* (mulgere): slv. sčes. *děža* (mulctra), odkud něm. *Döse*, čes. slk. též *dojačka*, *dojní hrota*.

sčes. *jádný* (nullus), místo *nižádný*, *ižádný*, nyní *žádný* (Živ. Sv. Otc. rp.)

něm. *jäh* (praeceps): čes. *záhý*, adv. *záhy* (protinus).

slv. *jariti sę* (irasci, θυμοῦσθαι), *jar* (austerus, procax), *jarosť* (ira), mrus. *jariti* (=*žariti*), *jar* (fervens. vruščij), *jaru sja* (efferveo). srb. *jara* (carbo fornacis), *jarak* (fervidus, ardens), n. př. *jarko* sunce, kor. *jerek* (=*žarek*=*gorek*, amarus): slv. rus. srb. ill. atd. *žar*, *žariti* (aestus; urere, candefacere), ill. chrv. *žarak* (ardens, radians, splendidus), n. p. chv. *žarka* farba (color), ill. *žarko* čelo (frons) atd.

čes. *jeřáb* i *řeřáb* (grus, γέρανος): slv. *žeravľ*, rus. *žuravľ*, srb. *ždrao*, pol. *żorav*, ščes. *žerav* (Mat. Verb.)

slv. slk. *jucha*, čes. *jicha* (jus): čes. *žufeň*, snad později dle vlas. *suppa*, něm. *Suppe*, utvořené.

rus. *juriť* (properare, accelerare, maturare): srb. slk. *žuriti se* (laborare, eniti, accelerare).

čes. *klij*, *klej*, *klejiti* (gluten, glutinare): čes. *klížiti*, než podobně prostředkem formy *klíh* m. *klij*.

slv. čes. *krojiti* (secare, scindere): ill srb. *križati* (scindere, Micalia et al.) odkud slv. *križaľ* (tabula, πλάξ), čes. *křížalka* (segmentum pomorum, Schnitz, Spaltel), nikoli od slova *kříž*. (Viz. Člán. I. str. 505).

čes. *pojičiti*, *pójčiti* nyní *půjčiti* (mutuum dare): sčes. slk. *požičiti*, skrácené místo *požitčiti*.

slv. čes. *pojiti* (jungere), což factit. čili causat. od *pъnq*, *pęti* (pandere): čes. *pažiti* (conjugare, committere), rus. *paziť* srv. řec. πήγνυμι, lat. com-*pingere*.

Ve staré češtině místo *ž* před *ž* a *š* potkáváme *j*: na př. *jže*, *sejže*, *zajže*, *jženjé*, *zajženjé*, *ojženjé*, místo *žže*, *sežže* atd. od *žhu žíci* (urere), v kompar. *přější*, *mlajší*, *slajší*, atd. místo *přěžší*, *mlažší*, *slažší*, od *přední*, *mladý*, *sladký*. Podobně podnes slk. *terajší* m. *terážší* čili *terázší* od *teráz* (t. *tenráz*, nunc): chrv. *mlajši*, *slajši*, *rajši*, *hujši* od *mlad*, *sladek*, *rad*, *hud* atd. Sem náleží pol. *spojřeć*, *ujřeć* (conspicere) m. *spozřéti*, *uzřéti*, *dojřec* (maturescere) m. *dozřéti* atd. V Dalmatech na některých ostrovech obecný lid místo *ž* bez ladu a rozpaku vyslovuje *j*, na př. *boje* místo *bože*, *moje* m. *može* atd., s jakými formami se někdy i u nejlepších jejich básníkův, na př. Ivana Ivaniševiće (1703) a j, potkáváme.

Než nejdůležitější sem náležitý úkaz jest genesis staroslovanských forem *žd* a *št* místo *dj* a *tj*, ve slovích jako *mežda*, *rožden*, *svěšta*, *syščen*. Není zajisté u mne pochyby, že, jakož v řečtině z původního δj a γj povstalo ζ, měnící se v dorickém nářečí v σδ (φράζω m. φράδjω, dor. φράσδω), tak i ve slovanštině z původního *medja*, *rodjen*, *světja*, *sytjen*, běžného ještě u Srbův a Illyrův bosenských a dalmatských, povstalo změnou *j* v *ž* nejdříve *medža*, *rodžen*, běžné podnes

u kořenných Chorvatův (v Záhoří atd.), u Malorusův, předtím i u Velkorusův (podle svědectví starých rpp.), s oslabením *ž* v *z* i u Polákův a Slovákův (pol. *miedza*, *rodzon*, slk. *medza*, než *rodjen*, jako u Srbův), potom pak přesmyknutím souhlásek, u Bulharův velmi oblíbeným (*gardina* m. *gradina*, *starna* m. *strana*), slv. čili starobulh. *mežda*, *sužden*; nápodobně z původního *světja*, *sytjen*, běžného u Srbův a částky Illyrův, změnou *j* v *ž* čili z příčiny předcházejícího ostrého zubného *t* v ostré *š* a s jedné strany přesmyknutím v *št* u Bulharův *svěšta*, *syšten*, s jiné strany slitím *t* a *š* v jeden zvuk *č* u Rusův, Chorvatův a Korutancův *svěča*, *syčen*, z čehož posléze seslabením husté sykavky *č* v řídkou *c*, pol. slk. *svěca*, *svíce*, *sycen*, *sycon* (než slk. *sytjen*) se vyvinulo. Všecka ostatní nářeční rozličenství tohoto pazvuku z dotčeného genetického vývodu přirozeného vysvětlení nabývají: *rožen*, *sažen* atd. jest *d* před *ž* rovně tak vysuto, jako v českém *rozen*, *sazen*, anebo v kor. *rojen*, *sajen*, v kterémžto původní *j* zůstalo neproměněné.

Jestliže pazvuky *dž* (přesmyknutím *žd*) a *tš* čili *č* místo *tž* (přesmyknutím *št* místo *žt*) přetvořením *j* v *ž* povstaly, jakož o tom při dostatečné známosti věci pochybovati nelze, nemůže ani původ břiskavého čes. a pol. *ř*, slitého z *rž*, důkladněji, důsledněji a přirozeněji, mého dle zdání, vysvětlován býti, nežli touž cestou: *rz*, jakž je Poláci dodnes píší a někdy i Čechové psávali, čili *rž*, jak je Čechové i Poláci vyslovují, povstalo z *rj*, změnou *j* v *ž*. Břískavé totiž *ř* stojí vždy před *ě*, v němž se dvojhlásky *ai* a *ia* kryjí (první i sama přesmyknutím přechází v *ia*), a před *i*, jehož veliká příbuznost, nedím li stejnorodost s polohláskovou hrdelnicí *j* známa jest; před jinými pak samohláskami jen tam, kde někdy *j*, co přídech, místo mělo, a na konci slov jen tam, kde slabé *i*, v cyrillštině ь, odpadlo. Místo čes. pol. *řeka*, *řád* č. *rząd*, *korżen* vyslovuje Slovák do dneška *rjeka*, *rjad*, *korjen*; sčes. pol. *zorža*, *zarža*, rovná se docela slv. *zorja*, *zarja*; čes. *řehole*, *Řek* místo *Hržek* ukazuje na někdejší přídech *j* před *e*, kterýž v době povstání břískavého *ř* u Čechův rovněž musel býti oblíbený, jako podnes u nejbližších

jejich příbuzných, u Polákův, Slovákův a Rusův, pouhé čisté *e* po souhláskách, bez přídechu *j*, již téměř ani vyslovovati nemohoucích. Myslel sem sice jednou (Serb. Lesekörner str. 64.) na dalm. chrv. kor. *r* místo *ž*, *morem* m. *mořem*, na běžnou v latině a němčině obměnu *r* a *s*, a na výrok lat. Grammatika: qui *r* exprimere non possunt, aut *l* dicunt aut *s* (Ter. Scaur.); než výklad tento, jakožto nucený a polovičný poušťím docela. Není tedy oblíbený spůsob psaní našich pradědův a sousedův Polákův *rz* místo *ř* pro etymologa skořápka bez jádra!

Úvahy.

1. Především poznamenati musíme, že výčet tento daleký jest *úplnosti*, a že všecka slova, jichžto příbuznost teprvé hlubším etymologickým skoumáním poznána býti může (jako na př. *kel* germen, aculeus, *kláti* pungere, a *čeliti* spectare ad alqd., *čníti* eminere a t. d.), zde zoumyslně pominuta jsou. Hlavní zajisté oučel náš k tomu směřuje, bychom dokázali, že mezi hrdelnicemi a souřadnými sykavkami nižádných *stálých hranic*, nižádných *nepřestupných příhrad* není, nýbrž že ustavičně jedny ve druhé přecházejí a takořka se přestrojují, a že tudíž soudný etymolog slova s jedněmi i druhými se začínající vždy vedle sebe klásti, vždy jedny ke druhým přirovnávati musí. Pole to, jakž každý znatel věci vidí, nad míru prostranné, ba v jistém smyslu neobmezené jest, na němž každý tolik a to vytěžiti může, seč duch, umění a síla jeho jest. Že místy slova pouze formou čili koncovkami rozličná, ač nemnohá, uvedena, na př. *loch* a *losos*, *kaluga* a *kaluže*, *jelcha* a *olše*, *lemech* a *lemeš* a t. d., anobrž tytýž naše domácí s cizími porovnávána, na př. *čajka* a *kaikas*, *čúk* a *kouk*, *kauz*, *cima* a *keim* a t. d., stalo se pouze proto, aby pozornost obrácena byla jednak na rozsáhlost a stejnozákonnost téhož úkazu přetvořování hrdelnic jak v kořenech, a kmenech, tak i ve tvoření slov (o ohýbání každému známo z grammatiky), jednak na poměr našich sykavek k hláskám v jiných příbuzných jazycích.

2. Poněvadž v pozdější, nám bližší a tím známější době jazyka nejen hrdelnice v sykavky, nýbrž i naopak tyto v ony přecházeti vidíme, otázka jest: *které z nich jsou starší a původnější, hrdelnice-li, čili sykavky?* Porovnání cizích, našemu příbuzných jazykův, zvláště sanskritského, zendského, řeckého, latinského, gothského a litevského, zdá se k tomu vésti, že hrdelnice důkladněji za základní a prvotvarné, sykavky naproti tomu za přetvory oněch, následovně za podřízené a druhotvarné považovati se mohou, vyjmouc jediné *s*, jehož stejnorodost s prvotnými živly jazyka v pochybnost brána býti nemůže. V sanskritu vedlé *k*, *kh*, *g*, *gh*, *h*, již *č*, *dž (ž)*, *ś*, *ś*, *s* nikoli však *z*, *c*, v zendském, mimo dotčené, i *z*, v řečtině mimo *s*, totéž *z*, a však ostatně jen hrdelnice, v latině pouze *s*, v gothském *s* a *z*, v sněm. již i *tz* (naše *c)* a v sněm. nadto ještě i *sch* (naše *š)* se vyskytá. Jediná litevština počtem a platností sykavek *(č*, *š*, *ž*; *c*, *s*, *z)* slovanštině se rovná; naproti tomu hrdelnice *h* a *ch* jí docela scházejí. V jazycích, v nichž sykavky užívané, pozorujeme pravidelné jich vyvinutí z hrdelnic a jiných souhlásek (nejvíce z podnebnic) při tvoření a ohýbání slov. Tak na př. v sanskritu při tvoření slov a časův zdvojováním kořene mění se hrdelnice *k* v *č*: *čakranda* (flevi) od *krand* (flere), *čikêta* (invitavi) od *kêt* (invitare), *čikšipa* (projeci) od *kšip* (projicere), *čakas* od *kâs* (lucere), *džagam* od *gam* (ire); tak povstalo staro- a novoněm. *z* (rovně našemu *c)* a *ss*, z goth. *t*, *th*, *zand* z *thuntus* (dens), *zëhan* z *taihun* (decem), *heizu*, *heisse* z *haita* (voco), novoněm. *sch* z goth. a sněm. *sk*, *scheide* z goth. *skaida*, sněm. *skeidu* (separo) a t. d. Podobný poměr znamenáme nejen mezi různými jazyky, na př. skr. *aham* (ego) zní zend. *azem*, slv. *az*, *jaz*, skr. *vahati*, lat. *vehit*, zend. *vazaiti*, slv. *vezeť* atd. ale i mezi nářečími téhož jazyka, na př. ruské *nogě*, *muchě*, *rukě*, *žgi*, *peki*, *vragi*, *znatoki* zní slv. *nozě*, *mušě*, *rucě*, *žzi*, *peci*, *vrazi*, *znatoci* a t. d. Mámeť tedy za to, že nebudeme na omylu, položíme-li hrdelnici za základ a prvotvary, sykavky (palatalky) pak za pouhou obměnu jejich čili za druhotvary, ostatně nic ohledem na prvotnost času čili stáří jedněch i druhých neustanovujíce. Nazoveme-li

onyno *líce* zvuku, můžeme tyto nazvati *rub*. Zpátečné přechody sykavek do hrdelnic, na př. v aoristu *s* v *ch* : *jach* m. *jas* (comedi), *jęch* m. *jęs* (cepi), *rěch* m. *rěs* (dixi) a t. d. ač jsou mnohem řidší, dovršují kolo přetvořování a dotvrzují původní stejnorodnost jedněch i druhých.

3. V jazyku slovanském a litevském nacházíme dvoji řadu sykavek, t. hustších *ž*, *š*, *č*, a řidších *z*, *s*, *c*. Tyto řady nejsou nic jiného, nežli dva rozdílní stupňové týchž zvukův, z nichž první *ž*, *š*, *č*, k prvotvarům svým *g*, *ch*, *k*, blíže přiléhají, druzí *z*, *s*, *c*, od nich více se vzdalují. V nejstarší době jazyka slovanského přecházely, zdá se, hrdelnice neprostředně jen do hustých sykavek: *krok*, *kročiti*, *muka*, *mučiti*, *ohnisko*, *ohnišče* a t. d., a jen prostředně do řidších, ku př. lat. castus, slv. *čist*, *čestiti* (purgare), *česta* (via), rus. pol. *kary* (tur. *kara* ind. *kala)*, slv. *črьny*, *černý*, srb. *crn*, slv. *kъ-to* (quis), *čь*, *če* (quid), čes. *co* a t. d., kterýžto postup od hustých sykavek k řidším nejjasněji viděti lze u zašlých Drevanův, dále u Mazuřanův, dalmatinských Ostrovanův, Dolnolužičanův a Novohradských Rusův, u nichž buď docela, buď z většího dílu *z*, *s*, *c*, místo *ž*, *š*, *č*, se vyslovuje. V pozdější a však velmi staré předhistorické době jazyka začaly původní hrdelnice přetvořovati se již i neprostředně v řidší sykavky, s přeskokem prvního stupně; tak povstalo na př. z původního *rukě*, *nogě*, *vragi*, *raki*, běžného posavad u Rusův a Slovákův (u těchto *ruke*, *nohe)*, druhostupnové *rucě*, *nozě*, *vrazi*, *raci*, tak z *líko*, *slъnko*, *hrádek*, rovněž druhostupnové *líce*, *slunce*, *hradec* a t. d. Přechod prvotvarných forem, jako *rukě*, *nogě*, v druhotvarné *rucě*, *nozě* a t. d. každému patrný a makavý, vede nás přímo k poznání příčiny a původu tohoto zanímavého úkazu.

4. Přetvořování hrdelnic v sykavky v jazycích indoevropejských nejpřirozeněji vysvětlovati se může *vplyvem hrdelné polohlásky j na předcházející samohlásku.* V jazyku slovanském, k němuž zde před jinými zřetel náš obrácen jest, žádný jiný zvuk na povahu hlásek a proměnu jich tak silně a rozsáhle, a sice *zjevně* i *ukrytě*, nepůsobí jak *j* a jeho střídnice samohláska *i*, tak že větší částka nauky o hláskách a jejich proměnách okolo nich, co své věčné osy, se točí.

Jakož v sanskritu přídech *h* nesčíslněkráte mezi souhlásky a samohlásky se vluzuje, odkudž dyšné *kh*, *gh*, *čh*, *džh* čili *žh*, *th*, *dh*, *ph* a *bh* povstávají, tak u nás *j*, co nejměkčejší, nejjemnější a nejslabší přídech, na všecky souhlásky, na všecky samohlásky se lípá a jejich povahu více nebo méně přejinačuje. Užívámeť sice i přídechův *h* a *v*, onoho na začátku slov, na př. *hoběd*, *hoheň*, *hoko*, *huhel*, *huzda*, *husta*, *hucho*, *hiś* (jiti), *hale*, *roz-hnětiti* (roz-nítiti), *roz-hřešiti* (rozřěšiti) a t. d. v některých nářečích místo *oběd*, *oheň* a t. d., tohoto na začátku a v prostředku, na př. *voko*, *voběd*, *vořech*, *roz-vor*, *kvoň*, *stvól*, *kvóra* atd., místo *oko* atd., a však nekonečně řidčeji, ještě vládě hrdelné polohlásky *j* u nás ani kraje ani konce není. Hlavní účinek této obojetnice (t. polohlásky i samohlásky) jest sdělování své povahy hláskám neprostředně přilehlým (někdy i prostředně styčným), následovně změkčování a ztenčování. Tou cestou povstaly u nás měkké *v́*, *b́*, *ḿ*, *ń*, *ľ*, *ř*, *ď*, *ť*, tou cestou proměnily se starší původní *a*, *u* v *e*, *i*, na př. *jalito* v *jelito*, *jutro* v *jitro* atd., tou cestou vyvinuly se z hrdelných *g*, *ch*, *k*, sykavky, na prvním stupni hustší *ź*, *ś*, *ć*, na druhém řidší *z*, *s*, *c*, a sice jak v ohýbání a tvoření čili odvození slov, tak i v kořenech a kmenech samých. Přetvořování to šlo nepochybně po stupních; přiměšováním přídechu *j* mezi souhlásky a samohlásky začaly první *měknouti* — příklad takového vyslovování nacházíme v novořeckém γ a κ, ježto v jistých případnostech jako *γj*, *κj* (*gj*, *kj*) v jedno slité znějí — až se pomalu v hustší sykavky (při čemž zvláště na přechod polohlásky *j* v sykavku *ź* pamatovati dlužno, viz na str. 562.) a dalším postupem v řidší *z*, *s*, *c*, změnily. Zkrátka, neuchýlíme se od pravdy, přijmeme-li za pravidlo, že všudy, kdekoli v jazyku našem z hrdelnic sykavky povstávají, děje se to buď *zjevným* anebo *tajným* vplyvem polohlásky *j*: zjevným, kde sledy její buď v písmě buď ve vyslovení nacházíme, tajným, kde ji k vysvětlení úkazu co podmínku neúchylně přimysliti musíme. U starých polohlásku *j* často tam psanou nacházíme, kdež později se vynechává, na př. ve srus. rpp. лоуша, юноша aneb лоушꙗ, юношꙗ, kdežto ш příčinou následujícího ı stojí; neboť

доушıа od доухъ, юношıа, ot юнохъ, co do formy, jen koncovkou se liší (— шıа jest = řec. χια, — хъ = řec. χος). Při čemž zvláštního povšimnutí hodno, že síla přetvořujícího *j* často i prostředně na vzdálené souhlásky zasahuje, na př. slv. *umąždren*, *uchyštren*, *umrъštven* místo *umądrjen*, *uchytrjen*, *umrtъvjen* atd., tak že nepochybujeme, že forma *žrď*, *žerď*, místo *grď* (pertica), povstala vplyvem měkké koncovky ь čili *j* na *g*, ještο slovo *gręda* (trabs), jsouc samohláskou *a* zavřené, zůstalo bez proměny. Že úkaz tento přetvořování před samohláskami *e* a *i* častěji, před *a*, *o*, *u*, řidčeji se jeví (srov. na př. *lhu*, *lžeš*, imper. *lži*, *peku*, *pečeš* atd.), pochází odtud, poněvadž první dvě samohlásky polohlásce *j* příbuznější a tím ku přijímání jí schopnější jsou. Případnoť zde vzpomenouti si na dodnešní měkké vyslovování podnebných *d*, *n*, *t*, před *i* u většího počtu Slovanův (t. vyjma Malorusy, Bulhary a illyrské tři větve, u ostatních), na velkoruské, polské a dílem (t. po *d*, *n*, *t*, pravidelně, po jiných s výminkami) i uherskoslovenské vyslovování *e* jako *je* po souhláskách, naposledy na hromadné přetvoření latinských hrdelnic *c* čili *k* a *g* před *e* a *i* v *č* a *ž* neb *dž* v jazycích romanských, jmenovitě ve francouzském a vlaském.

5. V přetvořování hrdelnic v sykavky některá nářečí, zvláště v pozdější době, dále postoupila, jiná skromněji sobě počínala. Tak na př. Hornokrajinec a Korutanec před *e* a *i* místo *g*, *ch*, *k* již téměř vždy *ž*, *š*, *č* vyslovuje: *žib*, *žiba* m. *gib*, *giba* (plica), *šitro* m. *chytro* (celeriter), *čisvo* m. *kyslo*, *kyseło* (acidum), naproti tomu Polák bez rozpaku *giąć* (flectere), *giez* (oestrus), *giermek* (satelles), *kiełbasa* (farcimen), *kierz* (frutex), *kieł* (dens eminens), Slovák *puchjér* (pustula, tuberculum) a t. d. pronáší, ačkoli zde všudy *j* přisuto. Z toho posledního úkazu kdoby na neplatnost podaného pod číslem 4 vysvětlení zavíral, velmi zpozdile a nedůvodně by soudil; neboť tvoření a tváření jazyka jest svobodný úkon ducha lidského, nikoli mechanické upotřebení mathematické formule k přikrojování zvukův, tak že, mluví-li se o organismu jazyka, činiti se to musí s obmezením a výstrahou, že v něm soběvolný lidský duch i zákonodárcem, i plnitelem a přestup-

níkem zákona jest. Pravidlo naše dí, že kde se hrdelnice v sykavky mění, děje se to *zevnitřním* vplyvem *j*, nikoli, že kdekoli po hrdelnicích *j* stojí, tyto neúchylně v sykavky měniti se musí. Proč jazykotvorný duch jindy tomuto vplyvu průchod dává, jindy nedává, jinak pochopiti nelze, než přijetím svobody, co *vnitřní* podmínky jazyka, jakož všeho duchovního, i sobě neovědoměného, bytování a působení. Platíť zde, což Livius jinde pověděl: *Quid, si vox libera non sit, liberum est?* — Zůstaneme-li, jakž na ten čas raději, při pouhých úkazech, pozorujeme i v přetvorech jazyka stupnové a počasné hnutí tvořících sil, někdy rychlejší, někdy zdlouhavější, někdy s většími, jindy s menšími přestávkami. Základ a příčina jak hnutí tak i přestávek ležíť v nevystihlé hloubi tajemství ducha, jíž sme se dotekli.

6. Proměnou hrdelnic v sykavky jak hustší tak i řidší uvedena do jazyka našeho veliká rozmanitost zvukův, kteráž řeči naší nejen zvláštní barvitosti a ráznosti dodává, nýbrž i k *rozplozování kmenův* z jedněch a týchž kořenův a tím k bohatství jazyka znamenitě přispívá. Neboť ačkoli větší částka tou proměnou povstalých druhotvarných slov od svých prvotvarův ne tak smyslem a významem, jako raději pouhým zvukem se liší, tak že do kategorie pouhých nářečových rozdílův anebo na konec duplikatův jednoho a téhož nářečí padá, na př. slk. *slunko* a čes. *slunce*, sčes. *junoša* a *junoch*, sčes. *hradec* a nčes. *hrádek*, *zvonec* a *zvonek*, *ostrovec* a *ostrůvek*, *hrnec* a *hrnek* (cyrillsky -ць a -къ, kdež ь ze staršího н a ъ ze staršího *o* povstalo, tak že tyto formy řeckým na -κιος a -κος se rovnají); však nicméně i těch kmenův, kdež k rozdílu zvukův později i rozdíl významu přistoupil, počet převeliký jest, tak že tím zdánlivé bohatství jazyka našeho na kmeny a kořeny nad míru jest zvýšeno. Kdo, mluvě na př. česky anebo vůbec slovansky, myslí na to, že *člen* a *koleno*, *čaditi* a *kaditi*, *cáp* a *skop*, *co* a *k-to*, *šramota* a *chramost*, *požár* a *pohořelec* a t. d. slova jsou stejnokořenná, ba stejnokmenná, pouhým přelitím hrdelnic v sykavky přestrojená! Jest tedy přetvořovaní hrdelnic jeden z hlavních pramenův množení

slov, a sice *různěním*, čili — jazykem našich libomudrcův — *obzvláštňováním kořenův a kmenův.*

7. Polohláska *j* počtena od nás k hrdelnicem z příčin následujících: *a)* Střídáť se s tupou hrdelnicí *g* čili *k* neméně nežli s dyšnou *ch*, na př. slv. *gorьk* čes. *hořký* zní kor. *jerek* (srov. vyslovení lat. *g* jako *j* v *genus*, *gens* atd., tolikéž něm. *g* jako *j* v severních Němcích, *gäh* a *jäh*, *gehen* a *jehen* atd.), slv. *licho*, *grěch*, *grěchota* zní srb. *lijo*, *grěj*, *grějota*, vedle staršího a řidšího *japiti*, *japný* užívá se i *chápati*, *chopiti*, *chopný*, atd. b) Mění se, jakož i *g*, v *ž*, na př. slv. *Judein*, *Judovin* i *Židovin*, srb. *medja* mrus. *medža*, a naopak *ž*, jsa přetvarem hrdelnice *g* čili *h*, přechází v *j*, na př. dalm. pomístné *boje* m. *bože*, sčes. *ojženjé* m. *ožženjé* a t. d. Ostatně o střídání *j* s *v*, na př. *jaje* a *vajce*, *pająk* a *pavouk*, slv. *jej* a *vej* (*omnino*, slk. *hej*). kor. *zajec* a *zavec* a t d. zde naschvál zamlčeno; neboť nejedná se zde o tomto živlu *ex professo* a všestranně, nýbrž jen s ohledem na přetvořování hrdelnic v sykavky. — Podobně, a však z jiné příčiny, pominuta zde mlčením polská změna hrdelnice *g* v *dz* ve formách *nodze*, *drodze*, *módz*, *ledz* a t. d., totižto proto, žeť ona pouze ve skloňování, nikoli ve tvoření kmenův, se jeví.

8. Někteří z uvedených nahoře spůsobův a druhův přetvořování hrdelnic zasluhují, pro svou důležitost, obzvláštně bedlivé a soudné uvážení slovanského slovozpytce. K takovýmto počítáme, mimo povstání staroslovanských forem жд a шт z původních дı a тı, přetvořením ı v ж (дж, тж), potom pak přesmyknutím jich (dokonale jako v řečtině aeolické ὄσδω oleo, φράσδω dico, ἵσδω sedeo, místo ὄζω, φράζω, ἵζω, a toto místo původního ὄδjω, φράδjω ἵδjω a t. d.), zvláště střídání živlův *k* a *s* i v samém jazyku našem, anobrž v jednom a témž nářečí jeho. Znatelé jazykův zajisté vědí, žeť ono v jiných indoevropejských jazycích, přiměřujeme-li jeden jazyk ke druhému, hromadně se vyskýtá, jmenovitě že naproti řec. a lat. *k* v skr. *ś*, v litv. *ś*, ve slv. *s* stojí, na př. řec. δέκα, δεξιός, lat. *decem*, *dexter*, skr. *daśan*, *dakśina*, litv. *děśimtis*, *děśinė*, slv. *desęť*, *desnica;* řec. κύων, lat. *canis*, skr. *śvan* (genit. *śúnas*), litv. *śuo* (genit. *śuns*), slv. *suka;* řec. δέρκω

(video), skr. *driś* (futur. *drak-šjâmi*) a t. d. Ostatně *k* a *s* i v samém jazyku litevském taktéž se střídá, jako ve slovanském, na př. *kraujas* (krev), ale *sravju* (krvácím) a t. d.; někdy pak litevština se slovanštinou v užívání *k* proti skr. *ś* se shoduje, na př. litv. *akmen*, slv. *kamen*, skr. *aśman* a t. d. Považíme-li nestranně tuto rozsáhlost střídání se hlásek *k* a *s*, zajisté s přirozeným, od Boppa podaným výkladem nepravidelných aoristův ἔδωκα, ἔθηκα, ἧκα, místo ἔδωσα, ἔθησα, ἧσα, t. že v nich κ přetvořením z σ povstalo, rádi se spokojíme, ke smělým, nad podobnost vylíčeným a vystrojeným domněnkám jiných se neutíkajíce.

Výklad některých grammatických forem v jazyku slovanském.

(Čas. Č. Mus. 1847. I)

Ve všeobecném tom postupu věd a nauk, kterýmž se druhá polovice minulého a první polovice nynějšího století honosí, pozorujeme posloupný přechod ode vzdělávání jedné ke vzdělávání druhé, a tím společné zmáhání se všechněch v přerozmanitém a neustálém zápasu lidských sil. Mysl lidská, sesílivši se výhradním nebo popředním vzděláváním a oplozováním jednoho pole, obrací se pojednou k jinému a chvátá doplniti to, čeho při něm posud zanedbáno, vyvodíc tu z vlastní jeho půdy ušlechtilejší nad posavadní plody, onde zase novými, na jiném poli odchovanými květinami a štěpy je obohacujíc.

Počátek a vznik nynějšího pohybu duchův na poli nauk a věd vyšel, jakž vůbec vědomo, na úsvitu druhé polovice předešlého století z lůna filosofie; později, na konci téhož století, obrátila se činnost nejvýtečnějších hlav, vykročivši z mezí dotčené vědy, k poli přírodných nauk a věd, a teprvé za našeho času, asi ode třiceti let, dostalo se historicko-positivným naukám, jmenovitě jazykozpytu, ono všeobecné uznání a vřelé účastenství důmyslných mužů za podíl, jež ony v plné míře zasluhují.

Abychom při *mluvovědě*, k níž na ten čas a v tomto sepsání pozornost naše vyloučně obrácena jest, zůstali, nemůžeme nepoukázati aspoň několika slovy na poměr nynějšího stavu jejího k onomu, v němž ona na konci minulého a na začátku přítomného století se nacházela. Až do konce minulého věku a vyplynutí čtvrté olympiady tohoto století zavírali se nejslovutnější jazykozpytci při svém skoumání do oboru jazyka jednoho kmene a rozmanitých jeho nářečí

tak přísně, že sobě zřídka dovolili, zření své k jiným jazykům, více nebo méně příbuzným s tím úmyslem obrátiti, aby umělým jich přirovnáním temné, jinak nepochopitelné stránky domácího vysvětlili. Co na této cestě od nejdůmyslnějších duchův dosaženo býti mohlo, dokázali u našincův Dobrovský, muž o jazykozpyt náš velikých, nepominutedlných zásluh, u Němcův Adelung a nade všecko slovutný Jakub Grimm. Uvedením sanskritu a zendského jazyka do kola jazykův indoevropejských, uznáním společného jich všech původu a stejnorodého ústrojí povznesl se jazykozpyt, zvláště přičiněním Františka Boppa, o znamenitý stupeň výš, s něhož všickni indoevropejští kmenoví jazykové již v jistém smyslu co pouhé výstřelky a tudy jakoby nářečí jednoho prastarého jazyka se považují, kterážto, v celosti a souvislosti své pojatá, vzájemně se vysvětlovati povinna jsou a skutečně vysvětlují. Doba to zdařilého rozkvětu porovnavacího jazykozpytu, jejížto počátek na rok 1816 se klade, a kteráž až posud trvá, vždy hojnější a zralejší ovoce svého snaženství na jevo vynášejíc. Z lůna této školy přivrženců̊v porovnavacího jazykozpytu odvážil se jeden z největších a nejdůmyslnějších duchův našeho věku, jemuž dáno bylo obsáhnouti badáním svým mnohem větší počet přerozmanitých jazykův lidských, nežli všem jeho předchůdcům, Vilém z Humboldta, povznésti se na nejvyšší stupeň mluvovědy, na onen totiž, s něhož již všickni jazykové lidští v jistém smyslu jen co výstřelky, odstínky a úlomky jednoho všeobecného jazyka lidského se považují. Výsledkové učeného a důmyslného jeho badání, po mnohých propravných pracech a spisech v hlavním jeho díle „*o rozličnosti skladu lidského jazyka a jejím vplyvu na duchovní vyvinutí lidského pokolení*“ (Berl. 1836. 4°.) složené, činí epochu ve mluvovědě a zůstanou po věky kanonem jejím, na němž zde onde něco opravovati, k němuž přičiněti aneb od něhož ujímati bude možné, jehož základu docela se spustiti s prospěchem nauky nikdy nebude možné. Bychom porovnáním myšlénku svou jasněji vysvětlili, nám se zdá, že jakož ve vědách mathematicko-přírodných postup dob nejrázněji třemi jmény označen býti může, Koperníka,

v němž odtržení se od předsudkův a bludův v tušení pravdy, Keplera, v němž poznání skutečných a však vždy jen částečných zákonův hmotného světa, a Newtona, v němž dokázání všeobecné a nutné zákonnosti všehomíra vidomě a po stupních se zračí; tak i k označení pokrokův ve mluvovědě tré nebo čtvero jmen postačuje, Dobrovského pro nás Slovany anebo Jakuba Grimma pro Němce, co původcův rozumného jazykozpytu na stanovišti kmene, Boppa, co zakladatele mluvobadání na stanovišti plemene, a Humboldta, co tvorce mluvovědy na stanovišti jazyka celého člověčenstva. Žeby tím již nauka sama dovršena a ukončena byla, netvrdíme: jakož po Newtonovi ještě Laplace a Gauss všelicos podstatného k doplnění, upevnění a zdokonalení soustavy mechaniky všehomíra přičiniti museli, tak nepochybně i po Humboldtovi nejedni slovozpytci nastoupí, ješto soustavu mluvovědy, od něho založenou, podstatně rozšíří a zdokonalí; ale základové nauky samé, jím položení, zůstanou nepohnuti, pokud rozum lidský z dráhy zákonného skoumání se nevyšine. Postulátu slovozpytcovu: δός μοί ποῦ στῶ, jižť dosti učiněno, základ, na němž bez přestání dále stavěti bude možné, položen, brána k vědeckému zhloubání jazykův lidských chtivému a povolanému otevřena jest. Žeť pohybování na dráze vědeckého jazykozpytu nemůže býti tak rychlé, že výsledkové na poli této vědy nemohou býti tak raní, názorní a mnohonásobní, jako při naukách mathematicko-přírodních aneb pouze zkušebných, vyplývá z rozdílnosti povahy samých těchto nauk jak ohledem na předmět jejich tak i ohledem na prostředky a návod ke skoumání jeho: než jakož o skutečném povznesení se slovozpytu za našeho času nade všecky předešlé věky nepochybujeme, tak také nemůžeme potlačiti v sobě té pevné naděje, že někdy, až Aristoteles, Carus a Humboldt, t. filosof, fysiolog a jazykozpytec, v jedné osobě se zjeví, hlubším vniknutím do tajemství jazyka lidského a odhalením ukrytých posavad svazkův mezi souvislým a souměrným zárodkem lidských představ a slov i sama filosofie, zvláště dušesloví a myslověda (logika) nejen nového neočekávaného světla nabude, nýbrž navždy v pevnější a nepohybnější, než posavad, půdě se zakotví.

Porovnavací mluvovědou rozřešeny již nejedny nejtěžší záhady jazykův indoevropejských; z ní jiné, neméně důležité a ještě odročené otázky a úlohy někdy žádoucího vyložení dojdou. I slovanský náš jazykozpyt odnikud jinud, leč z nepřebraného tohoto pramene, svého zvelebení a zdokonalení očekávati nemůže. Jak dalece se jazykozpyt náš za zasloužilého Dobrovského povznesl, kterýž se první odvážil z těsných mezí svého domácího nářečí vykročiti a všecken jazyk, všecky různomluvy celého kmene slovanského v jedno zahrnouti; tak dalece, ba ještě mnohem dále se opět povznese, až naši slovanští mluvobadači s touž soudností a známostí věci z těsných mezí jazyka svého kmene vykročí a všecky hlavní jazyky indoevropejského plemene v kolo svého zpytování potáhnou. Není úmysl můj, aniž síla má k tomu stačí, abych se i sám o tu takovou těžkou úlohu pokusil: než k dokázání i možnosti, i potřeby a výnosnosti její poněkud přispěti se ovšem zavázána cítím. K tomu, pouze k tomu směřuje nový článek tento, jakož i všecky předešlé.

Že v té částce slovanské mluvovědy, kteráž o tvoření slov jedná (etymologii), bez porovnavacího návodu na ten čas s prospěchem dále pokračovati nelze, soudný znatel věci bez rozpaku připustí: mé odůvodněné přesvědčení o tom již v předešlých článcích předloženo jest. Než ani v nauce o skloňování slov bez porovnavacího návodu pevných základů nikterakž dobrati se nelze. Velmi důležitá částka slovanské grammatiky, o původu, prvotním významu a posloupných proměnách oněch forem, jež přechodníky a příčestí (transgressivi, participia) jmenujeme, bez porovnání ostatních indoevropejských jazykův povždy zůstane nepochopena a nevysvětlena. Tuto přeobšírnou a uzlovatou úlohu na ten čas mimo sebe pustivše, k výkladu některých jiných grammatických forem jazyka našeho přikročíme.

1. Zastaralý množný Lokál na ***-ás.***

Význak množného Lokálu v nejstarších jazycích indoevropejského plemene jest sykavka *s* a její střídnice *ś* s rozličnými k ní přiléhajícími samohláskami, jmenovitě v skr. *su*

neb *śu*: *vidhavâ-su* (vdovach), *vrkê-śu* (vlcěch); v zendském *śva* aneb *hva*, řidčeji *śû*, *hû*, aneb *śu*, *hu*: *vehrkaê-śva* (vlcěch), *hizva-hva* (jazycěch); v řeckém (Dativu) σι: λύκοι-σι (vlcěch), ἰχθύ-σι (rybach), Ἀθήνη-σι (Athenis); v litevském žen. *sa*: *ranko-sa* (rąkach), *ávisa* (ovcach), muž. *se*: *vilkû-se* (vlcěch), *dangû-se* (neběch); v lat. Lokál co do formy zanikl v Dativu a Ablativu, původně na *bus*, *bis* potom skrácené na *is*, skoncovaném: *mensis*, *vinculis*. Z těchto koncovek *sva*, *hva*, *su*, *śu*, *se*, *si*, forma *sva* zdá se býti prvotní a nejouplnější, z níž všecky ostatní povstaly, *hva* změnou *s* v *h*, v zendském jazyku obyčejnou, *su* odvržením zavírající samohlásky a vokalisováním polohlásky, *śu* stupňováním řídké sykavky *s*, *sa* vysutím polohlásky *v*, *se* a *si* přehlasováním širších samohlásek *a* a *u*. Poněvadž pádové nic jiného nejsou, nežli označování vlastně jistých názorův prostorových a přenešeně i názorův časových, což nejpřirozeněji ukazováním se děje, velmi podobné jest, že přirážka Lokálu *sva* čili *su*, *sa*, *se*, *si*, s ukazovací náměstkou *si* jeden a týž jazykový prvek čili živel jest, z kteréžto poslední i reflexivno přivlastňovací náměstka skr. *sva*, slv. *sę*, *svoj*, povstala.

Kmenové samohláskou *a* zavření přisouvají k ní v skr. zend. a řec. ι, s čehož v skr. a zend. *ê* místo *ai*, v řec. pak οι povstává: *vrkê-śu*, λύκοι-σι, od λύκο-ς. O jiných proměnách, jimž kmenové před přiražením příznaku lokálového podléhají, šířiti se na tomto místě byloby zbytečno.

Že v jazyku slovanském, jmenovitě v nářečí církevním, množný Lokál jmen jak samostatných tak i přídatných na *ch* vychází, věc vůbec známa jest, a sice podle rozdílu zakončení kmenův, jenž jsou *a*, *o*, *ъ* (místo prvotního *a* a *u*), *i* a *ь* (místo prvotního *i*), buď na *ach*: *rybach*, buď na *ěch*: *raběch*, *slověch*, buď na *ich*: *otcich*, *morich*, buď na *ech*: *gostech*, *dnech*, *materech*, *nebesech*, místo čehož často *ьch*: *dnьch*, *dvьrьch*, *ljudьch* a t. d. Poněvadž pak formy *otcich*, *mužich*, *srdcich*, *morich*, jsou již přehlasované a skrácené z původních *otcjach*, potomně *otcjech* a t. d., formy pak *ech* a *ьch* přehlasované z *ich*: *gostich* a t. d., zřejmo jest, že všecky rozmanitosti staroslovanského Lokálu podle zakončení kmenův *a* (= skr. *â*),

o (= skr. *a*), *i*, *u*, na čtyry uvésti se dají: a) na *ach: rybach;* b) na *ěch: raběch, slověch;* c) na *ich: gostich, kamenich, telętich, materich, nebesich;* a d) na *ověch: synověch, domověch,* od původního *synu, domu,* později *synъ, domъ.* Mimo to nacházíme v rozličných slovanských nářečích i východ *och* u kmenův na *ъ: zuboch, rybnikoch,* v němžto *o,* jako jinde ve slovanštině, původní skr. *a* zastupuje, řeckému zvyku se rovnaje, a kterýžto od pravidelného *ěch* jen tím se liší, že mezi východ kmene *a* a lokální přirážku *ch* samohláska *i* nebyla vsuta: neboť *ě* i u nás povstalo z *ai, vlcěch* v *vlka-i-ch,* jako v skr. *vrkê-šu* z *vrkai-šu.* Z čehož o starobylosti dvojhlásky *ě* v Lokálu souditi možno. Podobně, což mimochodem podotčeno budiž, muselo povstati slv. *něsmь, něsi, něstь,* v oné prastaré době, kdež ještě *ne* znělo i u nás *na,* jako v sanskritu.

Že naše lokální koncovka *ch* místo sykavky *s* stojí, dávno již jiní skumatelé, jmenovitě Bopp (V. Gr. S. 809. §. 563.) poznamenali: ale žeť sledy původního Lokálu na *s* u nás docela nezmizely, na to ponejprvé pozornost naši obrátil domácí náš dějepisec Palacký, vynešením na jevo staročeských forem množného Lokálu místních jmen na *-ani* z latinských listin XI. a XII. století: *Lužás* l. ok. 1052, *Dolјás, Trnovás, Pěščás, Ljubochovás, Brnјás* (l. ok. 1057), *Ljubčás* (l. ok. 1086), *Vrbčás, Břežás, Komorás, Ugoščás* (l. 1088), *Topolás, Olšás, Bukovás, Kostelás, Grušovás,* a t. d. (l. 1131), jakž o tom ve spise od něho a mne společně vydaném: Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache (Prag 1840. 4°.) na str. 200—201 obšírněji čísti lze. Ku příkladům od Palackého sebraným přičiněno ode mne v dotčeném spise pozoru hodné místo ze Žaltáře Wittenberského (Ž. 64, 4. rp. XIV. stol.): „v sěnech *twýs*“ (in tentoriis tuis), později pak v Počátcích Staročeské mluvnice (Úvod to k „Výboru české literatury“ D. I. Pr. 1845 8°. str. 32.) ještě ráznější doklad z básně o Smrtedlnosti z rukopisu sv. Víta (Starob. sklád. vyd. od V. Hanky I. 133.): „V Uhřěch, Němcěch, u Moravě, v Čechách, *u Polás,* v Svitavě“, tak že o někdejším skutečném užívání zastaralé té formy v češtině naskrze žádné pochybnosti býti nemůže.

Patrno jest, že ve všech těchto teď uvedených příkladech *s* na místě obyčejného *ch* stojí: *Lužás* místo *Lužách* a t. d.; z přirovnávání pak ostatních indoevropejských jazykův, sanskritského, zendského, řeckého a litevského vysvitá, žeť *s* zde starší a původnější, *ch* pak pozdější jeho přetvor jest. Dále i to jest uvážení hodno, že archaické tyto Lokály, vyjma přivlastňovací náměstku *tvýs*, všecky pocházejí od Nominativu v jd. č. na *anin*, ve mn. č. na *ani* neb *ane*, kterážto jména i v jiných pádech ráda v kratší své formě se vyskýtají. Tak čteme ku př. v letopisech Nestorových: byša obidimy *Drevljami*, místo Drevljanami aneb Drevljany (vyd. Petrohr. 1846. str. 7.), od Nom. Drevljanin; *Poljami* prozvaša sja (str. 12.), m. Poljanami aneb Poljany, od Nom. Poljanin; tak v srbské listině bana Kulina 1189: vьsěm *gradjam Dubrovьčam*, m. gradjanom Dubrovьčanom; v listině krále Stefana Uroše II. okolo l. 1272: dalo je kralevьstvo mi milost *Dubrovьčam* m. Dubrovьčanom a t. d. Mám za to, že tyto a podobné formy nejsou zkrácené a zkažené, nýbrž že to jsou archaismy z nejstarší jazyka doby: totiž že čistý a pouhý kmen (thema) jest *Drevlja, Polja, gradja, Dubrovča, Luža, Dolja, Trnova, Pěšča, Ljubochova, Brnja, Ljubča, Vrbča, Břěža, Komora, Ugošča, Topola, Olša, Bukova, Kostela, Grušova*, *n* neb zdvojeně *nin* že jest přírostek jd. Nominativu, *m* význak mn. Dativu, *mi* význak mn. Instr., *s* nebo *ch* význak mn. Lokálu, kteréžto přírostky a význaky pádův neprostředně ke kmenu se přistavují: *Polja-n* neb *Polja-nin, Polja-m, Polja-mi, Polja-s*. Jest zde týž poměr, jakýž mezi řeckým aoristem ἔλαβον a přítomným časem λαμβάνω; jakož zde žádný soudný znatel formu ἔλαβον za skrácenou a zkaženou z λαμβάνω považovati nemůže, nýbrž obě za neodvislé uznati a od vyššího společného kořene odvozovati musí, tak i zastaralé formy našeho Lokálu: *Poljás, Doljás* a t. d.

Již ve spise o nejstarších památkách českého jazyka byloť poukázáno na zevnitřní srovnalost a shodu archaických těchto Lokálův s Lokálem osobních místojmen *nás* a *vás*: v Počátcích pak staročeské mluvnice (str. 32.) byla tato srovnalost a shoda vyhlášena za zdánlivou, z příčiny, že dle

učení porovnavací grammatiky koncovka *s* v těchto formách nikoli za význak pádu, nýbrž za zbytek druhé součástky složeného kmene *na-sma, va-sma,* uznána býti musí. Hlavní toho, od mistra Boppa důmyslně provedený důvod jest ten, že toto *s* nejen ve slovanském mn. Genit. a Lokálu, nýbrž i v sanskritském mn. Genitivu, Dat. a Akkusativu *(nas, vas)* a v latinském mn. Nomin. a Akkusativu *(nos, vos)* se vyskýtá, a že v nářečí vedském (t. v nářečí knih indských jmenovaných Vedy) mn. Nominativ *a-smê* (místo *vajam,* nos) skutečně byl užíván, odkudž skr. mn. Gen. *a-smâkam,* Akk. *a-smâm,* Abl. *a-smat* a Lok. *a-smâsu* povstali; tak že genesis Gen. a Akkus. *na-s, va-s,* mnohem snáze zakrsáním z *na-smâkam, va-smâkam,* pochopena býti může, nežli přirážením koncovky *s,* kteráž co význak pádu v mn. Gen. a Akk. místa nemá. Než považíme-li, že náměstka skr. *sma* v *a-sma,* slv. *samъ* (idem), složena jest z dvou ukazovacích prvkův, skr. *sa* slv. *si* (hic), a *ma,* kmene kosých pádův náměstky 1. osoby, dále, že význak Genit. *âm* při jmenech samostatných i přídatných z prvotního a plnějšího *sâm* skrácen se býti vidí, kteréžto *sâm* v náměstkách skr. *têšam,* lat. *isto-rum (r* místo *s)* a t. d., v celosti se zachovalo (ve slv. místo *s* zaujalo *ch : tě-ch, si-ch, ji-ch),* nebudeme předce naprosto pokládati za nemožné, že koncovka *s* aspoň v skr. a slv. Gen. a Lokálu jest význak pádu, onde skrácené *sâm,* tuto skrácené *su.* Buď jak buď, vysvětlujmež naše Lokály *nás, vás,* skrácením ze skr. *na-smâ-su, va-smâ-su,* anebo neprostředným přirážením lokální koncovky *su* ke kořenům *na, va,* v jedné i druhé případnosti souhláska *s* povstala z téhož ukazovacího prvku skr. *sa.* slv. *si* (hic).

O užívání Lokálu absolutně, bez předslovce, šířiti se zde nepotřebno, ješto o tom již v Počátcích staročes. mluvnice (str. 115. §. 95.) jednáno. Přidámeť předce ku příkladům tam uvedeným několika jiných, zvláště k názorům prostoru se vztahujících, jakožto řidších, neboť při názorech času mnohem častěji se naskýtají. Jakož v českém přípisku k základní listině kostela Litoměřického od kn. Spitihněva 1057 obojího tvaru Lokálu, s *ch* a *s,* bez předslovce se užívá: Pavel dal jesť *Ploskovicích* zemju, Vlach dal jest *Doljás*

zemju: tak totéž i v lat. listině biskupa Jindřicha o přenesení bisk. sídla ke chrámu svat. Václava v Olomuci l. 1131 nacházíme: *Nemilas* terra sufficiens (t. v Nemilanech)... *Virovas* villae duae (t. ve Virovanech)...*Držovicích* villae duae (t. v Držovicích)...*Žarovicich* villae duae (t. v Žarovicích)... *Glubočas* ... *Opločas* ... *Ratajich* ... *Vitonicich* ... *Drozdovicich* ... *Izvěstovicich* ... *Vladinicich* ... *Srbcich* ... *Rogozovicich* ... *Kosteljas*...*Lučas*...*Mostčas*...*Topolas*...*Glubočas*... *Zablatčas*... *Ostravas*... *Grušovas* ... *Olšas* a t. d.). Naproti tomu Nominativy, kde o podání celého statku řeč, určitě odrůzněny (až na některé nepatrné uchýlky): Tučapy tota...Gluchovo tota...Dobratin allodium...Mogilnici tota...Žatčane tota a t. d. (Cod. Morav. dipl. ed. A. Boček. I. 204—207.) Hustěji potkáváme Lok. bez předslovce ohledem na prostor v nejstarších památkách církevního a staroruského nářečí, na př. v podpise Ostromirova evangelium l. 1057: pravljaaše stol otca svojego Jaroslava *Kyjevě*...por ąči praviti blizoku svojemu Ostromiru *Novégorodě*... u Nestora: bě Svjatopolk *Kyjevě*...Jaroslavu sušču *Novégorodě*...Igorja ostaviv *Kyjevě*...predivno byst̕ *Polotьskě*...sědosta *Tmutorokani* a t. d., v Životech SS. z XI. století: jako są̆t̕ sъchraneny *semь městě* (hoc loco, na tomto místě, Vitae SS. ed. Miklosich Vind. 1847. p. 13. l. 432. coll. p. 27.). S tím srovnati dlužno naše: na mostě *Praze*, w Alexandre idě. Archaického Lokálu na *ás* s předslovcem jediný mně známý příklad jest nahoře uvedené *u Polás*, neboť na přesnotu čtení *v sěnech tvýs* nekladu příliš veliké váhy.

2. *Skloňování určitých přídatných jmen.*

V jazyku slovanském dvojího spůsobu přídatná jména od prastarodávna jsou v užívání: 1) *neurčitá* čili *usečená, odtažená* (indefinita, abstracta), končící se v mž. pohlaví na souhlásky buď tvrdé, buď měkké (ve slv. na ъ a ь), v ž. na *a*, ve stř. na *o* neb (po měkkých) *e*, a užívaná původně tam, kdež v řečtině a jiných jazycích přídatná bez členu, na př. *dobr*, καλός, gut; 2) *určitá* čili *plná* (definita, concreta), vycházející v mž. pohlaví na *yi* (čes. na *ý*), aneb (po měkkých souhlás-

kách) na *ii* (čes. na *í*), v ž. na *ja* (čes. na *á*), ve stř. na *je* (čes. na *é*), a užívaná někdy a vlastně tam, kdež v jazycích člen majících přídatné s členem, na př. *dobryi*, *dobraja*, *dobroje* (čes. *dobrý*, *dobrá*, *dobré*), ὁ καλὸς, der gute a t. d. První se skloňují docela jako jména samostatná; druhá se řídí obrazcem skloňování náměstek, jmenovitě náměstky původně ukazovací, potom určovací *ji*, *ja*, *je*, z níž i p. tahovací *jiže*, *jaže*, *ježe*, povstala.

Že určité přídatné ve slovanštině opravdu nic jiného není, nežli neurčité s náměstkou *ji*, *ja*, *je*, v jedno srostlé, dokonale jako v jazyku litevském, a že v době prvotní obě částky samostatně se skloňovaly, pozorováno již od nejedněch ctihodných jazykozpytcův, Slovanův i Neslovanův, jmenovitě od Dobrovského (Inst. l. slav. p. 492—493. §. 16.), Boppa (V. Gr. str. 268—370. §. 282—284.), Kopitara (Gl. Cloz. p. 50. str. 9, 13.); já též o předmětě tom jindy zúmyslně sem mluvil (Výb. čes. lit. D. I. Úvod str. 53—55. §. 52—53.); nejnověji pak skloňování to takové vystavením genetického obrazce povysvětliti se snažil Miklošič (Vitae SS. p. 44—49: Epim. sec. de adj. formis def. et. indef.); tak žeby nebylo potřebí k věci té na novo se vraceti, kdyby přitom neběželo o neočekávané a rázné jí stvrzení a z nejstarších památek jazyka našeho doložení.

Dříve, nežli tyto příklady uvedeme, předložíme úplný genetický vzor takového skloňování, aby tím věc sama více světla nabyla. V tomto vzoru první místo zaujímá jméno přídatné neurčité čili odtažené, skloňované docela jako samostatné téhož zakončení; druhé náměstka vztahovací *ji*, *ja*, *je*, tolikéž v tom spůsobu, jakž o sobě se skloňuje; třetí určité přídatné, stažením obou povstalé.

Přirovnávání litevštiny zde opouštíme, poněvadž věc sama i bez toho dosti světlá jest, nám pak přítomný náš účel všelikého přílišného se šíření o pobočních, nepodstatných předmětech vystříhati se velí. Komu na přirovnání litevského vzoru záleží, nalezne jej v dotčených spisech Boppa a Miklošiče.

J e d n o t n ý.

	Muž.	Žen.	Střed.
N.	milъ + ji = *milyi	mila + ja = *milaja	milo + je = *miloje
G.	mila + jego = milaago	mily + (je)ję = *milyję	mila + jego = milaago
D.	milu + jemu = *milujemu	milě + jej = milěj	milu + jemu = *milujemu
A.	milъ + ji = *milyi	milą + ją = *milają	milo + je = *miloje
L.	milě + jemь = milějem	milě + jej = milěj	milě + jemь = *milějemь
I.	milъmь + jimь = milyimь	miloją + (je)ją = miloją	milъmь + jimь = milyimь

D v o j n ý.

	Muž.	Žen.	Střed.
NA.	mila + ja = *milaja	milě + ji = *milěi	milě + ji = *milěi
GL.	milu + (je)ju = *miluju	milu + (je)ju = *miluju	milu + (je)ju = *miluju
DI.	miloma + jima = milyima	milama + jima = milyima	miloma + jima = milyima

M n o ž n ý.

	Muž.	Žen.	Střed.
N.	mili + ji = *milii	mily + ję = *milyję	mila + ja = *milaja
G.	milъ + jich = *milyich	milъ + jich = *milyich	milъ + jich = *milyich
D.	milom + jim = milyim	milam + jim = milyim	milom + jim = milyim
A.	mily + ję = *milyję	mily + ję = milyję	mila + ja = *milaja
L.	milěch + jich = milyich	milach + jich = milyich	milěch + jich = milyich
I.	mily + jimi = *milyimi	milami + jimi = milyimi	mily + jimi = *milyimi

Ve srostlých formách hvězdičkou vyznačeny jsou ty, které pouhým sražením oddílných forem, bez všelikého buď spodobnění, buď skrácení a odmíšení jich součástek, povstaly. K takovýmto počítáme i žen. jd. Gen. *milyję* a dv. Gen. Lok. *miluju*, majíce za to, že *ję* a *jeju* již pozdější, zdvojováním kořene utvořené formy jsou a že snad zárodek srostlých forem *milyję*, *miluju*, do starší doby padá, v níž ještě prosté *ję*, *ju*, užíváno bylo. Podobně v mn. Nom. muž. vymizelý hrdelní přídech *j* zde na váhu nebrán.

Spodobněním, a sice připodobněním začátečné samohlásky ukazovací náměstky k východní samohlásce přídatného jména, povstaly jd. mž. i stř. Gen. *mila-ago* a jd. mž. i stř. Dat. *milu-umu* (ve vzoru nevystavený), vedle úplného (ve vzoru vystaveného) *milu-jemu* již v nejstarších rpp. užívaný, jakž hned uvidíme.

Odsutím začátečného zvuku ukazovací náměstky povstaly ž. jd. D. a L. *milěj*, odsutím pak konečných souhlásek přídatného jména jd. I. *milyim*, *miloją*, dv. I. *milyima*, mn. D. *milyim*, L. *milyich* a I. *milyimi*.

Ve formách na *yi*, *yimь*, *yima*, *yich*, *yimъ*, *yimi*, cyrillsky ъıи, ъıимь, ъıима, ъıихъ, ъıимъ, ъıими, vysvětluje se dvojité *yi* ъıи, tím, že ukazovací náměstka v plné své formě byla ии čili vlastně *ji*, povstalá přehlasováním ze starší formы ıа, *ja* (mž. a střd. *ja*, žen. *jâ*, pročež toto zůstalo nepřehlasované: *ja*), odkudž splynutím prvního и s předcházejícím ъ přirozeně povstalo ъı. Tato zajisté samohláska, zastupující někdy místo původního skr. *u*, zvukem svým čili vyslovením velice se podobá zvukům ъи; odkudž, jakž to již Vostokov a Kopitar poznamenali, i prastarý spůsob psaní изъıти, объıдa, místo изъ-ити, обѣ-ида, se vysvětluje. Naproti tomu formy ъи, ъимь, ъима, ъихъ, ъимѣ a ъими, vyskýtající se nejvíce v rpp. z hlaholských na cyrillsko přepsaných, povstaly u těch Slovanův, u nichž и čili *i* místo ии čili *ji* se vyslovovalo, jako *un*, *utro*, *aky*, *az* a t. d. místo *jun*, *jutro*, *jaky*, *jaz* a t. d.

Pravili jsme nahoře, že vedle spodobněním utvořeného D. *miluumu* v nejstarších jazyka našeho památkách i nezji-

načené *milujemu*, ač velmi pořídku, se nachází. Příklady toho, posud nepozorované, událo se mi vypátrati ve spise znamenitého nástupce prvoučitelův slovanských, Joanna Exarcha bulharského (kv. 900—927), a sice ve výjimcích od Kalajdoviče z rp. srbského 1263 (v Moskvě 1824 ve fol.) vydaných. Jsouť pak tyto: načelo vsemu *suštjujemu* ... tvorьcь, str. 145, ř. 1. krugu bo *očrьtenujemu* nevidità, iže jego něočrьtal (circulo circumscripto, v řec. περιγράφω, než konstrukce jiná) str. 145, ř. 5., vsemu *nebyvьšjujemu* vešť v prьvyi dьnь sьtvori, str. 146, ř. 34, beznačelnomu jego i *prisnobytnujemu* suštiju (aeternae substantiae, aeterno enti) str. 152, ř. 19., da nužda bi *zavězenujemu* městu tьmnu byti (v řec. ἐναπολειφθέντα, derelictum ac separatum, různočtení: ἐναποληφθέντα, comprehensum) str. 161, ř. 6. Nepochybuji, že bude-li celý ten nad míru důležitý rp. náležitě prošetřen, i více příkladův v něm se vyskytne. Než Joann Exarch není samojediný spisovatel, u něhož tyto plné formy se čtou. Z výjimkův zesnulého Petra Preisa z rp. Petrohradského z XI—XII. stol., Výkladu na Žaltář od sv. Athanasia, mám toho vědomost, že i v tomto rukopise Dativi na *-šujemu* (na př. *byvšujemu, suščujemu* atd.) se nacházejí. V Ostromirově Evangelium jen spodobněním začátečné slabiky ukazovací náměstky s východem přídatných jmen povstalá forma *uumu* výhradně panuje: *slěpuumu* a t d. Totéž platí o mnohých jiných rpp. téhož a pozdějších století, pokud o nich zprávu mám. Přítomnost původní neskrácené formy *-ujemu* v díle Joanna Exarcha dle srbského rp. 1263 jest tedy novým, stkvělým důkazem starobylosti tohoto, bohužel od Dobrovského velmi nedůvodně v podezření vzatého a zlehčeného arcidíla, o jehož původci, jakž se z hodnověrného pramene dovídáme, i jiná jasná svědectví nedávno nalezena jsou, že skutečně za cáře Simeona (900—927) živ byl a spisoval. Kýžby neoceněný tento poklad jazyka brzo úplně a správně vydán byl!

Poněvadž úmysl můj není, bych všecky ostatní v obrazci uvedené formy doklady ze starých památek stvrzoval, připomenu ještě něco k vysvětlení některých uchýlek od pravidla. Ve starých rpp., i v samém Ostromirově evangelium,

nacházíme začasté formy, kteréž se s podaným obrazcem na pohled srovnati nedají, totiž formy od přídatných s měkkými východy, a sice od přivlastňovacích na ии čili *ii*: *božii*, *vražii*, *kravii*, od přídatných se samohláskou před и: боүи, соүи, шоүи, od některých jiných s měkkou souhláskou před ии: *divii*, *velii*, *tretii*, *bližnii* a t. d.; na př. jd. Nom. ž. *boži-ja*, *treti-jaja*, Dat. mž. i stř. *veli-jemu*, *treti-jemu*, *poslědьnju-umu* a t. d. Při všech těchto uchýlkách pamatovati sluší, že v jazyku slovanském, nejináče nežli v sanskritském, nacházeli se někdy přídatní kmenové nejen samohláskou *a* (slv. ъ), ale i samohláskou *i*, bez rozdílu pohlaví, zavřeni, na př. *boži*, *veli*, *treti*, *sąšti* a t. d., rovněž jako samostatní kmenové *gospodi*, *gosti*, *zęti* a t. d. Ostatky těchto kmenův zachovaly se ve slovanštině v užívaných adverbialně *svobodь* a *isplъnь* místo *svobodi* (liber), *isplъni* (plenus, Dobr. p. 594. §. 12.); dále v užívaném v jd. č. příčestném přídatném v odtažené čili usečené formě bez rozdílu pohlaví na *-ąšti*, *ęšti*, na př. vidęšti mąž, vidęšti žena (lat. *videns* místo *videnti-s)*, s kterýmžto zakončením forma určitá *vidęštii*, *vidęštija*, *vidęštije*, dokonale souhlasí (Viz: Joann Exarch str. 207., a podle toho rozuměj tomu, což u Dobr. 558.) Všickni tito staří přídatní kmenové na *i* měliby se, theoreticky soudě, v neurčitém spůsobu dokonale skloňovati podle muž. *gospodi*, anebo, což stejné jest, podle ž. *kosti;* než poněvadž již samostatná jména v nejstarších jazyka našeho památkách od skloňování na *i* ve skloňování na ъ, a sice ve větším počtu pádův, přeskakovati vidíme, na př. D. *gospodu*, *zęlu*, místo *gospodi*, *zęti* a t. d., není divu, že totéž, a ještě hustěji, při přídatných jmenech pozorujeme. Tím se vysvětlují rozdíly mezi formami, jako jd. Nom. *padąšti-ja* a *padąšta-ja*, Gen. *padąšti-ję* a *padąštę-ję*, jd. D. mž. i stř. *treti-jemu*, *veli-jemu* a *ništu-umu*, mn. Akk. mž. i ž. *padąšti-ję* a *padąštę-ję* a t. d. V prvních kmen na *i* následuje svého pravého vzoru, t. *gosti* aneb *kosti;* v druhých přeskakuje do skloňování kmenův samohláskami ъ a и, původně *o* a *jo* (skr. *a* a *ja*) okončených. Ve formách: *treti-jaja* a t d. jest zdvojování ukazovací náměstky; než co se přídatných jmen *buj*, *suj*, *śuj*, týče, mám za to, že náležejí ke kmenům původně

na *ja* vycházejícím, odkudž neurčitý spůsob *buj, buja, buje,* určitý *buji, bujaja, bujeje.*

Ve staročeštině se vyskýtají dvojité formy určitého přídatného v jd. Dat. žen. a Lok. všech pohlaví, t. onde na *ej* i *ěj: velikej* i *velicěj,* tuto na *émь* i *ěmь; velikémь* i *velicěmь* atd. Znik a sklad těchto forem ode mne již ve Staročes. mluvnici (na str. 55), jakž se naději, dostatečně vysvětlen: pročež chtivého čtenáře tam odkazuji.

Jasný názor do zárodku skloňování určitých přídatných jest pro jazykozpytce veledůležitý, poněvadž moc a působení zákona snětí čili synthesi, jenž celým jazykem vládne a vlastně hlavním nástrojem při tvoření jeho jest, nikdež jinde v prastarých tvarech jazyka našeho oku bystrého skumatele tak jasně se nezračí jako zde, ačkoli pouhá empirie toho ani netuší. Působení téhož nejvyššího zákona lidského jazyka jak co do smyslné, tak i co do idealné jeho strany, v přemnohých jiných stejnorodých úkazech pozdějšího věku spatřujeme, na př. v přirážení ukazovací náměstky *t, ta to,* co členu v bulharštině: *jazykot, vodata, poleto,* a v mnohem starším přirážení ukazovacích náměstek *si* a *tъ* v témž nebo podobném smyslu ve slv. památkách, na př. iže jesť *chlěbosь.* v Ap. Mac., sъdělaša *gradokosь,* v Let. Nest., vъzljubiša *světosь,* tamže; uljubi koroľ *sovětosь,* v Let. Ipat., zemlja ruska i *cholmotъ,* v Let. Nest., pereja slavu *otrokotъ,* tamže; sozva na *pirotъ,* v Let. Ipat., ano u samého Joanna Exarcha dle srbského rp. 1263: da *slogotъ* velikuju tělesu (dv G.) ... javlějet (vyd. Kalajd. str. 156. ř. 1.) Tyto a podobné přirážky pouze vplyvem cizího jazyka vysvětlovati prozrazuje příliš hrubé empirické smýšlení o tvoření a tváření jazyka: vedlejší zevnitřní pobudkou aneb příležitostí k rychlejšímu a úplnějšímu vyvinutí toho, co již *potentiâ* v jazyku, vplyv ten takový ovšem býti může.

3. *První aorist.*

V jazyku slovanském, a sice ve všech jeho nářečích, označoval se někdy a v některých nářečích ještě i do dnes se označuje minulý čas dvojím spůsobem: *složenou* formou, na př. *bil sem, mazal sem, nesl sem, vinul sem, zřěl sem, tvořil*

sem, a *prostou*, na př. *pich, mazach, nesoch* čili *nesech, vinuch, zřěch, tvořich.* Tato poslední souhlasí, co do kmene časoslova, docela s infinitivem, totiž až na rozdíl koncovek, jenž onde *ch*, zde *ti* jest, vyjma třetí vzor se samohláskou *o* čili *e* před *ch: nesoch*, čes. *nesech.* Vedle této kratší formy na *ch* běží téměř ve všech starších a mnohých novějších nářečích jiná prodlouženější s úsuvkou *ja* čili *je* před *ch*, před níž někdy závěrka kmene mizí, rovnající se významem svým lat. Imperfectum: *bijach* (feriebam), *mazajach* čili *mazaach* (ungebam), *nesjach* (ferebam), *vinjach* (vinciebam), *zřějach* (videbam), *tvorjach* (creabam). V obojí této formě, t. v kratší i delší, někdy místo hrdelnice *ch* sykavka *s* nebo *ś* se vyskýtá: *jas* (comedi), *sedějaśete* (sedebatis). Mnohem řidší jest třetí forma k označování minulosti, docela kusá a zdánlivě skrácená: *id* (ivi), *idom* (ivimus), *běg* (fugi), *běgom* (fugimus) a t. d. Rozdíly těchto forem již předběžně, před hlubším vniknutím do osnovy jejich, dobře v pamět pojmouti dlužno.

Jak temný a zahalený sklad těchto forem, jak nerozborná osnova jich bez porovnavacího jazykozpytu býti musí, každý snadno souditi může nejen ze slov Dobrovského: characteristicam *ch* ad signandam primam personam singularem licebit conferre cum Germanorum *ich* (Inst. l. slav. p. 565.), podle nichž on tedy toto *ch* za význak osoby držel, nýbrž i z toho, že my všickni po něm, i po ohlédnutí se v porovnavací grammatice, onu třetí formu *id, idom*, za pouhé skrácení první pokládati sme mohli! (Viz Dobrovsk. Inst. l. slav. p. 564. Vostokov opis. rpp. Norova, v Žurn. min. prosv., str. 6. Téh. Ostrom. Ev. předml. str. IV. Výbor čes. lit. D. I. Úvod: Staročes. mluv. str. 108—109. §. 83, 4.) Ba učený Kopitar, šest let po Dobrovském, jí ani nepoznal, vyhlásiv ji v Glag. Cloz. za σφάλμα (p. 9. nota ad l. 350.), jakž v Hesych. (p. 43.) sám se přiznal. Všecko toto, což zde mimochodem podotknuto, jest velmi případné *memento mori* pro každého filologa, kdo toho zdravě povážiti chce. Důmyslný Bopp pomocí porovnavacího jazykozpytu objevil ponejprvé ve formě *dach, stach*, roveň řeckého prvního aoristu ἔλυσα, ἔκρουσα (nejdřív v Berlin. Jahrb. für wiss. Kritik 1834.

č. 11, potom ve Vergl. Gramm. S. 807—813. §. 561—568.), kteréžto jeho objevení později od Kopitara (Hesych. p. 42—43.) a Miklošiče (Wien. Jahrb. d. Liter. 1844. Bd. CV. S. 66—67., Vitae SS. p. 50—51. Epim. 3, de forma рѣхъ) vynešením na jevo z hlaholských rukopisův příkladův se *s* a *ś* místo *ch* stkvěle potvrzeno jest. Mně samému později, po opětovaném předmětu rozbírání, ve třetí tak zvané skrácené formě: *id*, *idom*, *idu*, zvláštní formu minulého času, totiž roveň řeckého druhého aoristu a skr. 5ho i 6ho mnohotvárného Praeteritum jasně a dokonale poznati se událo. Pročež sebrav nejráznější příklady, k poznání povahy těchto forem sloužící, z památek mně přístupných, tištěných i netištěných, a přičiniv k nim to, což mi na mé požádání od ctihodného našeho mluvobadače Frant. Miklošiče z vlastní jeho sbírky (jmenovitě z Ev. Assem. a brev. glag. M. Brozióe) ochotně sděleno, nemeškám seřaditi zde výsledky svého vyšetřování v přehledný celek. Výčet památek, z nichž doklady mé váženy, v poznamenání podávám, s poukázáním v závorkách, jaké časové formy se v které z nich nacházejí. [1])

[1]) Prameny, z nichž příklady k časovým formám váženy, jsou dílem hlaholské, dílem cyrillské, dílem polské, dílem české.

I. Hlaholské.

Ev. Ass. — Čtení z evangelií rp. hlah. z XI. stol., vůbec Evangeliarium Assemanianum jmenovaný, v Římě v bibl. Vatikanské. *(Aor. 1. i 2.)*

Ev. Grig. — Čtení z ev., rp. hlah. z XI. stol., u Grigoroviče. Viděl a četl sem z něho jen jeden list. *(Aor. 1.)*

Gl. Cloz. — Glagolita Clozianus, t. Jana Zlatoústého a jiných sv. Otcův homilie, rp. hlah. z XI. stol., v Tridentu, vyd. od Kopitara ve Vídni 1838. *(Aor. 1. i 2.)*

Čt. Emm. — Čtení z ev. a epištol, rp. hlah. l. 1390 v kl. na Slovanech (v Emauzích) v Praze psaný, vyd. v Paříži 1843 a od V. Hanky v Praze 1846. *(Aor. 1. i 2.)*

Brev. Broz. — Breviář hlaholský, vydán od Mik. Brozióe v Benátkách 1561. 8°. *(Aor. 1. i 2.)*

II. Cyrillské.

Ev. Rem. — Evangelium Remešské, čtení z ev., rp. cyr. psán od sv. Prokopa (kv. 1030—1053), vyd. v Paříži 1843 a od V. Hanky v Praze 1846. *(Aor. 1. a 2.)*

Žal. Pog. — Žaltář s výkladem sv. Athanasia, rp. cyr. rodu rus. z XI. stol., předtím u metr. Evgenia, nyní u Pogodina v Moskvě. *(Imperf.)*

Význak prvního aoristu jest v řečtině σ: ἔκρου-σα od κρούω (pulso), v sanskritu vlastně též *s*: *akšâip-sam* (projeci) od *kšip* (projicere), než z eufonických příčin nejčastěji *ś* místo *s*: *anâi-śam* (duxi) od *nî* (ducere). V jazyku slovanském v první os. jd., dv. i mn. čísla a v 3 os. mn. p. (v nářečí dalmatském i v 2 a 3 os. dv. a v 2 os. mn. čísla) stojí hrdelnice *ch* místo sykavky *s*, dle téhož pravidla přetvořování, dle něhož i ve slv. *vьdova-ch*, *snocha-ch*, *tě-ch* (skr. *vidhavâ-su*, *snušâ-su*, *têšu*) *ch* místo skr. *s* a *ś* zastupuje, anobrž dle něhož i v samém jazyku slovanském *ch* a *s (š)* často se

---

Greg. Naz. — Řehoře Nazianského homilie, rp. cyr. rodu rus. z XI. stol., v Petrohradě. *(Aor. 2. a futur.)*
Žal. Bon. — Žaltář s výkladem sv. Athanasia, rp. cyr. rodu blh. psán 1186—1196, v Bononii v kl. Augustin. *(Aor. 1. a 2.)*
Žal. Petr. — Žaltář s týmž výkladem, rp. cyr. rodu rus. z XI—XII. stol. v Petrohradě. *(Aor. 1.)*
Ap. Mac. — Čtení sv. apoštolův, rp. cyr. rodu blh., psán v Macedonii v XII. stol., v soukromn. rukou. *(Aor. 1. a 2.)*
Obšt. Víd. — Obštník t. čtení z ev. a epištol s výborem zpěvův z oktoichu, rp. cyr. rodu mrus., z XII—XIII. stol. ve Vídni, z něhož výjim. v Dobr. Inst. l. sl. 679. *(Imperf. a Aor. 2.)*
Ev. Šiš. — Čtveroevangelium, rp. cyr. rodu srb. z XIII. stol., v kl. Šišatovci v Sremě. *(Aor. 1. a 2.)*
Ev. Nor. I. — Čtveroev., rp. cyr. rodu blh. z XIII. stol. u Norova v Petrohradě. *(Aor. 2.)*
Ev. Nor. II. — Čtveroev. rp. cyr. rodu blh. z XIII—XIV. stol. u Norova v Petrohradě. Oba popsání od Vostokova. *(Aor. 1 a 2.)*
Ap. Šiš. — Čtení z epištol, rp. cyr. rodu srb. l. 1324, v Šišatovci v Sremě. *(Aor. 2.)*
Bibl. Ostr. — Biblí staroslovanská, cyrillská rodu ruského, tišt. v Ostroze 1581. Fol. *(Aor. 2.)*
Nest. — *Ipat.* — Letopisy Nestorovy (umř. 1110), tišt. v Petrohradě 1846, též Letopisy Ipatijevské (l. 1111 sld.), tišt. tamže 1843, *(Imperfect.)*

III. Polské.

Žal. Marg. — Žaltář královny Margarety (n. 1315 † 1349), rp. polský (dle Kopit. ze dvou rpp., staršího před 1320, a pozdějšího mezi 1370—80, složený) v kl. sv. Floriana blíž Lince, vyd. od Borkowského ve Vídni 1834. 4°. *(Aor. 1.)*

IV. České.

Žaltář glossov. v Mus. — Žaltář Wittenberský. — Žaltář Klementinský. — Passional. — Životy sv. Otcův. — Čtení z ev. — Zjevení sv. Jana. — Dalemil a j. Viz: Počátky staročes. mluvnice str. 108—109, ve Výb. čes. lit. D. I. v Praze 1845. 8°. *(Aor. 2.)*

střídá, na př. *vlъchv* a *vlъsvi*, *smur*, *pošmourný* a *chmura*, *chmurný*, *chramostiti* a *šramotiti* a t. d. A však i *s* a *š* téměř ve všech osobách se vyskýtá, čímž se srovnalost našeho min. času se skr. a řec. aoristem dovršuje, jakž hned spatříme.

V skr. a řečtině význak *s* slučuje se s kořeny a kmeny jak samohláskou, tak i souhláskou zavřenými, v sanskritu nadto samohlásky kořenův a kmenův, též samohláska mezi význakem času a význakem osob stojící (tak nazvaná spona, Bindevocal), jistým proměnám podrobeny jsou, tak že z toho čtvero rozličných druhův též časové formy povstalo. Pozoru hodno, že i ve slovanštině sledy některych z těchto rozdílův patrny jsou: jmenovitě náš minulý čas *pich*, *dach*, rovná se více první, polominulý *pijach*, *dajach*, více druhé skr. formě.

Zdeť vzory prvního aoristu v jazyku skr., řec. a slovanském! Od skr. *sthâ* (stare) tato forma se sice neužívá: my ji zatím zde klademe pouze *theoreticky* pro stejnokořennost, příčinou lepšího náhledu srovnalosti.

	Skr.	*Řec.*	*Slv.*	
	(neužívané)		(obyčejn.)	(řidč.)
Jd.	asthâ-sa-m	ἔστη-σα	sta-ch	sta-s
	asthâ-si-s	ἔστη-σα-ς	sta	sta
	asthâ-sî-t	ἔστη-σε-ν	sta-(t)	sta-(t)
Dv.	asthâ-s-va	. . . .	sta-cho-va	sta-s-va
	asthâ-s-tam	ἐστή-σα-τον	sta-s-ta	sta-s-ta
	asthâ-s-tâm	ἐστη-σά-την	sta-s-ta	sta-s-ta
Mn.	asthâ-s-ma	ἐστή-σα-μεν	sta-cho-mъ	sta-so-mъ
	asthâ-s-ta	ἐστή-σα-τε	sta-s-te	sta-s-te
	asthâ-su-s	ἔστη-σα-ν	sta-šę(-šen)	sta-sę(-sen)

K doplnění vzoru položíme zde hned příklady časování téhož aoristu v nynějším západosrbském čili illyrském, bulharském, staročeském a hornolužickém nářečí:

	Ill.	*Blh.*	*Sčes.*	*Hluž.*
Jd.	čini-h	činí-ch	čini-ch	čini-ch
	čini	činí	čini	čini
	čini	činí	čini	čini

	Ill.	*Blh.*	*Sčes.*	*Hluž.*
Dv.	čini-ho-va	činí-ch-va	čini-cho-va	čini-ch-vě
	čini-s-ta	činí-ch-ta	čini-s-ta	čini-š-taj
	čini-s-ta	činí-ch-ta	čini-s-ta	čini-š-taj
Mn.	čini-s-mo	činí-ch-me	čini-cho-m	čini-ch-my
	čini-s-te	činí-ch-te	čini-s-te	čini-š-će
	čini-še	činí-cha	čini-chu(ť)	čini-chu

Ohledem na tyto předeslané vzory znamenati sluší: a) Časování slovanské liší se od skr. a řeckého, mimo neužívání přímnožky (augmentum) skr. *a*, řec. ε, jíž ve slv. ani sledu není, ztrátou význakův osobních v jd. čísle ve všech třech osobách, a v 2. i 3. os. ještě nadto i ztrátou význaku časové formy: *sta*, skr. *asthâ-si-s*, *asthâ-si-t*, řec. ἔστη-σα-ς, ἔστη-σε-ν, což souhlasí se všeobecným pravidlem poměru slovanštiny k sanskritu a dílem i k řečtině, latině a litevštině, dle něhož staré a původní koncovky slov, souhlásky a krátké samohlásky ve slovanštině již téměř všudy potlačeny a jakoby odsečeny nacházíme, n. př. skr. *sûnavas* (filii), slv. *synove*; *nabhasâm* (coelorum), νεφέ(σ)ων, slv. *nebes*; lat. *ignis*, slv. *ognь* a t. d. Jen znak 3. os. jd. č. (v polom. čase i mn. čísla) ve starých rpp. se v dvojí podobě, co tvrdé i měkké тъ, ть (tvrdé v blh., měkké v rus. rpp.), často ještě vyskýtá. Možné však, ba velmi podobné jest, že archaické *bysť* (fuit), *dasť* (dedit) a *jasť* (comedit) jsou ostatky ouplné formy této 3. osoby; aspoň jiný, lepší výklad není na snadně. *b*) Zahrneme-li všecka nářečí dohromady, nalezneme v nich porůznu znak aoristu v jedné nebo druhé nebo třetí formě, t. buď *s*, nebo *ś*, nebo *ch*, ve všech počtech a osobách, vyjma 2. a 3. os. jd. čísla, kde, jak řečeno, dokonce zmizela: *da*, *uči*, *zrě*. A však v polomin. čase i na těchto dvou místech jej potkáme: *staja-še*, *činja-še*. *c)* Zakončení 3. os. mn. čísla *sę*, *śę*, stojí místo *chą*, kteréhožto posledního se v polomin. čase pravidelně užívá. Jest pak ono pouhé přetvoření tohoto, příčinou vsutého *j*: z *chą*, čti *chan* (nosovaně), povstalo *chjan* a z tohoto *sę*, *śę*, čti *sen*, *śen* (nosovaně), s pravidelnou i přetvorkou *ch* v *s* a *ś*, i přehláskou *a* v *e*.

Toto předeslavše, vyčteme již doklady některých forem. Všecka místa obyčejného vzoru *stach* naschvál dokládati byloby zbytečné; pročež uvedeme jen *některé řidší příklady přimykání časového znaku neprostředně k holému, neoditému kořenu,* potom pak podáme doklady k druhému tvaru čili na *s* v úplnosti, pokud sme je sebrali.

1) Obyčejné časování s *ch, šę.*

Jd. 1. os. Z hlaholských památek: *rěch* (loquutus sum, obyč. *rekoch), jach* (comedi, obyč. *jadoch), səmęch* (conturbavi, obyč. *səmętoch).* Posl. slovce ze sbírky Mikl. — Z cyrillských památek, mimo zhusta se vyskýtající *rěch* a *jach :* jako prъvěje mene bé, i az *nevěch* jego, οὐκ ᾔδειν, non noveram, obyč. *nevěděch*) Jo. 1, 31. Ev. Rem.

Mn. 3. os. Z hlaholských pramenův: ideže *ješę* chlěby (ἔφαγον, manducaverant, obyč. *jadošę)* Jo. 6. 23. Ev. Ass. — *səmęšę* (conturbarunt, obyč. *səmętošę). pojašę* (comederunt, obyč. *pojadošę). istěšę* (effluxerunt, obyč. *istekošę). oblěšę* (vestiverunt, obyč. *oblekošę). otəvěšę* (responderunt, obyč. *otəvěštašę) rěšę* (dixerunt, obyč. *rekošę). nalęšę* (intenderunt. obyč. *nalękošę). těšę* (ἔδραμον, cucurrerunt, obyč. *tekošę). rasěšę* (dissecuerunt, obyč. *rasěkošę)* Výp. Mikl. z Ev. Ass., Brev. Broz. a j. — *səvlěšę* (obyč. *səvlekošę)* Výp. Kopit. z Ev. Ass. an. ze Žal. Bon. v Hesych. gloss. disc. — Z cyrillských pramenův: *rěša* (εἶπον, loquuti sunt, obyč. *rekošę)* Matth. 2, 5. Ev. Rem. — *narěša* imę jemu Isus (ἐκλήθη, vocatum est, obyč. *nařečeno byst)* Luc. 2, 21. Tamže. — *jaša* (comederunt, obyč. *jadošę)* Žal. Petr. (Výp. Preisa). — *izvěša* (eduxerunt, obyč. *izvedošę)* T. — *rěšja* kъnigy. Žal. Pog. k Ž. 96, 3; angeli *narěšja sja.* T. k Ž. 96, 7. — *pritěšę* (accurrerunt, obyč. *pritekošę)* Ev. Nor. II.; *prětěšę* (transcurrerunt, obyč. *prětekošę)* T.

Důležitější jsou nám na ten čas formy s *s*, pročež příklady od nás sebrané podáváme v 1. os. jd. i mn. č. a v 3. os. mn. č. v úplnosti, v 2. os. dv. a mn. č. jen některé na ohled, ty totiž, v nichž se nám holé, neodité kořeny namítají.

2) Řidší, zastaralé časování s *sъ, somъ, sę.*

Jd. 1. os. Z hlaholských památek: siję zapověď *prijęs* ot otca mojego (ἔλαβον, accepi, obyč. *prijęch)* Jo. 10, 18. Ev. Ass. — *otъjęs* (abstuli, obyč. *otъjęch). otъvrěs* (aperui, obyč. *otъvrьzoch*, též *otъvrěch). jas* (comedi, obyč. *jadoch). sъbljus* (custodivi, obyč. *sъbljudoch). privěs* (adduxi, obyč. *privedoch).* Výp. Mikl. — V cyr. pramenech se mi tato 1. os. nevyskytla.

3. os. Formu s *tъ, tь,* jako *pit* (bibit), *umret* (mortuus est) dokládati pouštím: ve starých rpp. dosti zhusta jı potkáváme, tak že ku příkladům od Dobrovského (Inst. ling. sl. p. 555, n. 7) a Vostokova (Ostr. Ev. str. 23) podaným ne-skrovný počet odjinud přičiniti by se mohl. Řidší jest *t* v mn. č., na př. *nemogośať* ich uderžati. Letop. Ipat.

Dv. 1. os. Příkladův této osoby z hlah. a cyr. pramenův pohotově nemám. Nacházím sice u Dobrovského (Inst. 535), Kopitara (Glag. Cloz. 62) a Vostokova (Ev. Ostr. 31) ve vzoru časování *bysva, běsva* od *bądą,* než bez kusa dokladu, ačkoli o správnosti udaných forem nepochybuji. Ve staročeských památkách jen *bychova, bychva, bychvě* se čte. (Výb. čes. lit. Úvod str. 93.)

3. os. Z hlah. pramenův: *izrěsta* (edixerunt, obyč. *izrekosta). těste* (cucurrerunt, obyč. *tekosta). vъvěsta* (introduxerunt, obyč. *vъvedosta). otъvrěste* (aperuerunt, obyč. *otъvrьzosta). vъzněste* (sustulerunt, obyč. *vъznesosta)* Výp. Mikl. — ježe i *resta* (εἶπον, loquuti sunt, obyč. *rekosta)* Act. 1, 11. Čt. Emm. — i jegda *vьvěsta* i roditelja jego (ἐν τῷ εἰσαγαγεῖν, quum intulissent, obyč. *vъvedosta)* Luc. 2, 27. — *privěsta* oslicu (ἤγαγον, adduxerunt, obyč. *privedosta)* Math. 21, 7. T. — Z cyr. pramenův: Petr že i Joan *rěsta* (εἶπον, loquuti sunt, obyč. *rekosta)* Act. 4, 19. Ap. Mac. — Tak též i v obyčejném časování; pročež jen kratší, neprostředně od kořene tvořené formy tuto se uvodí.

Mn. 1. os. Z hlaholských památek: *prijęsom* (accepimus, obyč. *prijęchom). vъvěsom* (introduximus, obyč. *vъvedochom)* Výp. Mikl. — Z cyrillských památek: *jeděsom* i pichom s nim (συνεφάγομεν, comedimus, obyč. *jadochom)* Act. 10, 41. Ap. Mac. Tento poslední příklad by z příčiny formativy

dě = *d* + *ja* vlastně k polom. času náležel; zatím budiž již zde uměštěn.

2. os. Z hlah. pramenův: *privéste* (ἠγάγετε, obyč. *privedoste*). *vъvéste* (introduxistis, obyč. *vъvedoste)* Výp. Mikl. — oněma že *otvréstě* se oči (διηνοίχθησαν, aperti sunt. obyč. *otъvrъzestě sę)* Luc. 24. 31. Z hlah. rp. u Dobr. 685. — Podobně i v obyčejném časování *-ste;* pročež jen kratší formy doloženy.

3. os. Z hlaholských památek: prinesěte architriklinu: oni že *prinésę* (ἤνεγκαν, tulerunt, obyč. *prinesošę)* Jo. 2. 8. Ev. Ass. — *vъzęsę* že kamenie (ἦραν, sustulerunt, obyč. *vъzęšę)* Jo. 8, 59. T. — *věsę* k Fariseom, iže bě inegda slěp (ἄγουσιν, ducunt, obyč. *vedošę)* Jo. 9, 13. T. — *něsę* (tulerunt, obyč. *nesošę*). *jęsę* (prehenderunt, obyč. *jęšę*). *čisę* (legerunt, obyč. *čьtošę*). *raspęsę* (crucifixerunt, obyč. *raspęšę*). *jasę* (comederunt, Žal. Bon.), *jesę* (manducarunt, Ev. Ass., obyč. *jadošę*). *sъbljusę* (custodiverunt, obyč. *sъbljudošę*). *otъvrésę* (aperuerunt, obyč. *otъvrъzošę*). *probasę* (transfoderunt, dvakrát, obyč. *probodošę*). *pogresę* (sepeliverunt, obyč. *pogrebošę*). *načęsę* (inceperunt, obyč. *načęšę)* Výp. Mikl. — *objęsę* (complexi sunt, obyč. *objęšę)* Výp. Kop. v Hesych. gl. disc. — *vъznésę* na drěvo kameň (ὕψωσαν, sustulerunt, obyč. *vъznesošę)* Glag. Cloz. p. 20. l. 781. — kako novaa *procvisę* (νέα . . . ἐπήνθησε, effloruerunt, obyč. *procvьtošę)* T. p. 22. l. 840. — oni že pojemъše Isusa *věsę* (ἤγαγον, duxerunt, obyč. *vedošę)* Jo. 19, 16. Ev. Grig. — ideže i *propęsę* (ἐσταύρωσαν, crucifixerunt, obyč. *propęšę)* Jo. 19, 18. 20. 23. (třikrát.) T. — segože titla mъnozi *čisę* ot ljudej (ἀνέγνωσαν, legerunt, obyč. *čьtošę)* Jo. 19, 20. T. — jegda *propęsę* Isusa, *prijęsę* rizy jego (ἐσταύρωσαν — ἔλαβον, crucifixerunt — sumserunt, obyč. *propęšę* — *prijęšę)* Jo. 19, 23. T. — i otvrzše skrovišta svoje *prinésę* jemu dari (προσήνεγκαν, obtulerunt, obyč. *prinesošę)* Matth. 2, 11. Čt. Emm. — *vznésę* otroče (ἀνήγαγον, attulerunt, obyč. *vъznesošę*, zdeť *vъznesosta* v dv. č.) Luc. 2, 22. T. — Z cyrillských pramenův: i *věsę* i v Kesarią (κατήγαγον, deduxerunt, obyč. *vedošę)* Act. 9, 30. Ap. Mac. — na Ariev led (tak místo „na Ariopag“, ἐπὶ τὸν Ἄρειον πάγον) *věsę* (ἤγαγον, duxerunt).

Act. 17, 19. — T. ježe duch svęty *prijęsę* (ἔλαβον, acceperunt obyč. *prijęšę)* Act. 10, 47, T. — oni že *prinésę* jemu pěnez (προσήνεγκαν, attulerunt, obyč. *prinesošę)* Matth. 22, 19, Ev. Šiš. — *privěsę* (adduxerunt, obyč. *privedošę)* Ev. Nor. II. — i *roznemosę sę*, i nebyło, jen by pomogł (ἠσθένησαν, infirmati sunt, obyč. *roznemogošę sę)* Žalm. 106, 12. Žal. Marg. (Víd. 1834. 4°. str. 64.) Ostatně v tomto žaltáři nosovky *ą* a *ę* piscem neodrůzněny.

Z těchto uvedených příkladův viděti, že 3. osoba mn. č. nejhustěji se vyskýtá. Není pochyby, že pilnější prošetření hlaholských a z těchto přepsaných cyrillských rukopisův ještě mnohé jiné sem náležité formy na světlo vynese. Mezitím již i teď nebude zbytečno vzíti v počet kořeny časoslov, tak prostě a hole, beze všech tvořících přirážek, užívaných. Jsouť pak tito: a) bez retnice *b: gre-bą* (fodio), jen ve složeném *pogresę* a v inf. *pogreti* (v Ostr. Ev. a j.); bez retnice *m: i-mą* v *jęsę, objęsę, prijęs, prijęsę, vъzęsę;* bez podnebnice *n: čь-ną* v *načęsę, pь-ną* v *propęsę, razpęsę;* bez zubnice *d: bądą* v *běch, bych* a t. d., *blju-dą* v *sъbljus, sъbljusę*, *bo-dą* v *probasę, i-dą* v imper. *ite* místo *iděte* v Ev. Rem., ve sčes. příčestí *jeno* (itum) v „na lov *jeno*,“ v Epických Zlomcích (srv. blh. *ivam* v *otivam*, meo, ito), *jadęt* (edunt) v *jamь*, *jach, jas, jasę, jesę, ješę, pojašę* (jednou však i s *d: jeděsom*, což vlastně imperf. s významem *s* místo *š* aneb *ch), ve-dą* v *věsę*, *privěs, privěste, privěsę, vъvěsta, vъvěste, vъzvěsta, izvěšę, vě-dě* (scio) v *věmь, věch, nevěch;* bez zubnice *t: cvь-tą* v *procvisę*, *čь-tą* v *čisę* (legerunt), *mę-tą* v *sъmęch, sъmęšę;* bez sykavky *z: vrьzą* (s *ot* aperio, imp. *otvrьzi*, perf. *otvrьzoch*, part. *otvrьst* m. *otvrьzt* a t. d.) v *otъvrěs, otъvrěsta, otъvrěstě, otъvrěsę* (srv. prosté *vrą, vrěti* v *zavrą, zavrěti:* izsuni orąžije i zavri, Žalm. 34, 3.); bez sykavky *s: ne-są* v *něsę, priněsę, vъzněsta, vъzněsę;* bez sykavky *š* se zubnicí *t* sloučené: *vě-štają* v *otъvěšę* (responderunt); bez hrdelnice *g: mo-gą* v *roznemosę sę;* bez hrdelnice *k: lę-ką* (flecto, tendo) v *nalęsę* (intenderunt), *reką* v *rěch, rěsta, izrěsta, rěšę, narěšę, sě-ką* v *rasěšę* (dissecuerunt), *te-ką* (curro; fluo) v *těste* (cucurrerunt, dv. č.), *těšę, istěšę*, (effluxerunt), *prětěšę, pritěšę, vle-ką* ve složeném

oblěšę (vestiverunt) a *səvlěšę*. Z tohoto výčtu patrno, že časoslov, ještě bez tvořicích přirážek *d* a *k* se jeví, největší počet jest; neboť z dvadceti a tří k oněm sedmero, k těmto patero náleží, složených nepočítajíc: za nimi jdou časoslova s formativou *t*, jichž troje se vyskýtá.

K vysvětlení této krátké formy, kterouž Kopitar právem „vetustissimam praeteriti formam, graecae latinaeque sororem“ jmenoval (Hesych. glossogr. disc. p. 43.), již Dobrovský náš, ačkoli mu jen dva příkladové, a to pouze s *ch*, známi byli, *rěch* a *jach*, na pravou cestu byl poukázal, přijímaje za základ prosté časoslovné kořeny: „*rěch* a verbo obsoleto *reją*, quod graeco ῥέω respondet“ (Inst. l. sl. pag. 541.), a v týž smysl se byl, aspoň ohledem na některá časoslova, pronesl i Miklošič v posudku srovnavací mluvnice Fr. Boppa: „Zur Erklärung der Formen *rěšę*, *oblěšę*, scheinen gutturallose Wurzeln angenommen werden zu müssen“ (Jahrb. d. Lit. 1844. d. CV. str. 66.), ačkoli při jiných ku přijetí výsuvky náchylen byl. Nejnověji však týž učený, pustiv mimo sebe své předešlé zdání, jak při všech ostatních formách (*jas*, *səmęs*, *səbljus* a t. d.) tak i při formě *rěch* přijímá vysutí kořenných souhlásek *d*, *t*, *k* a t. d. (Vitae SS. Vind. 1847. p. 50—51), dokládaje, že přijetím prostých prvkův *ja*, *mę*, *blju*, *rě*, k vysvětlení této formace počet kořenův nekonečně by rozmnožen býti musel (což opravdu zrovna naopak jest.) Týž způsob vyložení již dříve podán od Vostokova (Opis. rpp. Nor. 6, Ev. Ostr. IV 22 a 31), majícího nejen *rěch* a *jach* za skrácené z *rekoch* a *jadoch*, ale (dle jiného místa) i *tьną* z *tepną*, v čemž Šimkevič ještě o krok dále postoupil, vymýšleje k vysvětlení forem *mьną* (tero), *pьną* (tendo), nebývalé a nepotřebné *medą*, *pedą* a t. d. Mé přesvědčení o této věci žádného, kdo pojednání o šíření časoslovných kořenův přiražením souhlásek pozorně pročetl, tajno býti nemůže, dle něhož všecky tyto formy zbytky jsou staršího stavu jazyka a staršího způsobu časování (antediluviana), v němž přistavování časovacích koncovek k nejprostšímu, nejjednoduššímu časoslovnému prvku čili kořenu bývalo obyčejné. Základ mého přesvědčení jest jednak shoda jazyka

našeho v těchto formách s nejstaršími jazyky plemene indoevropejského, se sanskritským, zendským, řeckým a latinským, jednak zákon mysli, dle něhož, jakož jinde tak i v jazyku, povstání složeného z prostého (na př. λαμβάνω z λάβω) dobře pochopitelno, naopak prostého ze složeného (na př. μάϑω z μανϑάνω) naprosto nepochopitelno jest. Že v aoristech jazyka jak skr. tak řec. nejstarší a nejjednodušší formy časoslova se vyskýtají, jichž žádnou měrou od prodloužilejších kmenův přítomného času odvozovati nelze, nýbrž neprostředně od kořene odvozovati dlužno, jest souhlasný výrok mnohých soudných mluvozpytcův novějšího času. [2]) Žeby prodloužení aneb sesí-

[2]) Tak píše Curtius: Der Aorist und das Imperfect unterscheiden sich unter einander dadurch, dass jener den reinen Stamm des Verbums, dieses den verstärkten des Präsens enthält. Der Aorist ist eine Zeitform, die nur von stammhaften Verben gebildet werden kann; er ist eins der schönsten, einfachsten Erzeugnisse des Sprachgeistes . . . . . Die ältesten Grammatiker sprechen immer von einem Abwerfen der Lautverstärkungen des Praesens im Aoristus II, weil sie so entschieden vom Praesens in ihren Bildungen ausgehen, dass sie jede Abweichung vom Stamme dieses Tempus als Verstümmelung betrachten. Die Berechtigung dieser Auffassung muss aber entschieden bestritten werden. Nicht die geringste Spur führt uns darauf hin, dass jene lautlichen Verstärkungen ursprünglich über die ganze Verbalbildung sich erstreckt hätten . . . . Wenn wir, wie es natürlich ist, von den einfachen Wurzeln ausgehen und diese auch als die ältesten Elemente der Verba sowohl, wie der Nomina betrachten, so müssen wir auch die Formen für die ältesten und der einfachen Anlage der Sprache am angemessensten halten, welche jene Stämme am reinsten bewahrten. Wir haben daher, um so viel wie möglich das Wachsen und Keimen der Sprache anschaulich zu machen, durchaus jenen Gang der Sprache vom Einfachen zum Zusammengesetzteren zu verfolgen gesucht. Sprachv. Beitr. I. 145—146. Co zde Curtius potahmo na 2. aor.mluví, platí v plné míře i o prvním. Na týž smysl i Schmitthenner: Es verdient nicht aufzufallen, dass die Formen der Vergangenheit im Allgemeinen einfacher und wurzelgemässer sind, als die der Gegenwart. Denn was uns zur Sprache nöthigt, ist weit weniger das Gegenwärtige, was nur gezeigt werden darf, als eben das Vergangene. Es braucht bei dem gegenwärtigen Stande der Sprachwissenschaft, nach der bisherigen Erklärung der Spracherscheinungen kaum noch angedeutet zu werden, dass es die verkehrte Welt ist, wenn empirische Grammatiker die Form der Vergangenheit von der Gegenwart z. B. ἔλαβον von λαμβάνω oder λήβω, also das Einfache von dem Zusammengesetzten, ableiten. Diese Verkehrtheit rührt lediglich daher, dass man den Begriff der Wurzel nicht richtig aufgefasst hat. Ursprachl. S. 170. Týž totéž šířeji a na novo odůvodněně v Etymol. I. Abth. str 27—31. s následujícím velmi důležitým a pravdivým ohrazením: Es soll damit indess keineswegs gesagt sein, dass die Präteritalform älter sei als die Präsentialform; denn entgegengesetzte Momente springen immer zugleich in das Leben. Nur das wiederholen wir, dass es wurzelgemässer und einfacher als das Präsens sei.

lení kořenné samohlásky (příhlas) ve formách *rěsę, něsę, basę, cvisę* a t. d. bylo doplněním a náhradou vysuté souhlásky (jakž jindy ovšem neřídko), tomu místa dáti nemůžeme z těchto příčin: předně, příhlas a prodloužení vokálu v 1. aoristu a bud. čase nacházíme i v skr. a řečtině, kdežto žádného vysutí není, na př. *anâi-šam* (duxi) od *nî* (ducere), *akšaip-sam* (projeci) od *kšip* (projicere), ἐποίησα, ποιήσω, ἔλῦσα, λῦσω, od ποιέω, λύω; za druhé, příhlas a prodloužení se důkladněji vysvětlovati mohou jednak potřebou sesílení kořene, aby přistavené koncovky nésti mohl, jako v sanskritu, jednak stažením samohlásek, jako v řečtině u časoslov na άω, έω, όω, kteráž naproti skr. *-ajâmi* stojí; za třetí, ve slovanštině v sebraných posavad příkladech někdy žádného příhlasu a prodloužení není, na př. v *pogresę*, a zas někdy téhož příhlasu i v jiných patrně neskrácených formách se užívá, na př. jak v *něsę*, tak i v srb. ill. *doněti, priněti, doněo, priněo* (srv skr. *nî*, ducere, aor. *anâišam*, duxi), jak v *rěch, rěšę*, tak i v illyr. *rěti, narěti*, jak v *cvisę*, tak i v spol. *o-kvi-ty* (uber, srv. řec. κύω) a t. d. Neslušíť též i na to zapomínati, že některá z těchto nahoře vyčtených časoslov a jiná jim podobná v různých slv. nářečích skutečně byla a jsou v užívání, na př. *rěti* (loqui) v illyr. a *žeś* (id.) v dluž., *ivam* (meo) ve složeném *otivam* (discedo) a *vivam* (vinco, odkud *vojin, vojna, vojevati)* ve složeném *nadvivam* v blh. nářečí, ke slovům jiných kategorií, zvláště jmenům samostatným i přídatným, neprostředně od takovýchto holých kořenův tvořeným (jako na př. dotčené pol. *o-kvi-ty* od *kviją*), jakož i ke svědectvím příbuzných jazykův, v nichž tato prostokořenná časoslova v plnosti se užívají (srv. řec. τίω a naše *čisę* a t. d.) na ten čas ani zřetele neobracejíc. I mýlili bychom se velice, kdybychom za to měli, že jen to, co se v písemných památkách církevního nářečí nachází, již proto samé ráz původnosti a starobylosti výhradně na sobě nese a ve slovozpytu před svědectvími ostatních nářečí váhu a platnost míti musí: všecka naše nářečí, psaná i nepsaná, bohatá i chudá, se vzájemně doplňují a vysvětlují. Než poněvadž není úmysl můj, abych na tomto místě hloub do vyšetřování předůležitého tohoto předmětu vnikl, kterýž

takořka hlavní otázkou etymologické soustavy, nejen našeho, ale každého indoevropejského jazyka jest, stůjž zde zatím jen prosté mé vyznání, že všecky tyto krátké formy 1. aoristu uznávám za *zbytky prastarého časování, v němž se časovací koncovky neprostředně k holému, neoditému, nepřispořenému kořenu přistavovaly*, domnělé pak odvržené souhlásky *b, m, n, d, t, z, s, g* a *k*, mám za přirážky čili formativy a proto dlouhý čas ještě *pohybné faktory kmene*, až naposledy s holým kořenem téměř všudy v jeden zdánlivě nedílný celek se slily.

4. *Polominulý čas.*

Tento, od Dobrovského praeteritum iterativum a continuativum, od nás imperfectum čili polominulým časem jmenovaný čas (z příčiny, že se ho pravidelně tam užívá, kde v latině imperfectum stojí) s vyloženým teď prvním aoristem, zevnitřní svou podobou v nejbližším stojí příbuzenství; pročež o něm hned jednáno budiž. Rozdíl mezi oběma záleží ve vstavce *ja*, kteráž před význak času *s* čili *š* ke kořenu anebo kmenu přistupuje, a v užívání plnějšího *še* místo *se* co význaku času: *pi-ja-ch, pi-ja-še.* Místo význaku *ja*, jehož původ a význam jinde, společně s *va*, vysvětliti míním, nachází se někdy ve staroslovanských rpp. *jaa*, přehlasovaně *ěa: tvorjaach, tvoręach*; u sloves pak na *ati* třetí a páté třídy a na *ovati* šesté třídy *j* se docela opouští: *mazaaše, milovaaše.* Pro názornou a pamětihodnou shodu naší formy co do význaku *še* s druhým tvarem skr. aoristu, jakož i s 1. aor. řeckým, postavíme zde vzory všech tří vedle sebe.

	Skr.	*Řec.*	*Slv.*
Jd.	adik-ša-m	ἔδεικ-σα	pi-ja-ch
	adik-ša-s	ἔδεικ-σα-ς	pi-ja-še
	adik-ša-t	ἔδειχ-σε	pi-ja-še-t
Dv.	adik-šâ-va	. . . .	pi-ja-cho-va
	adik-ša-tam	ἐδείκ-σα-τον	pi-ja-še-ta
	adik-ša-tâm	ἐδειχ-σά-την	pi-ja-še-ta
Mn.	adik-šâ-ma	ἐδείκ-σα-μεν	pi-ja-cho-mъ
	adik-ša-ta	ἐδείκ-σα-τε	pi-ja-še-te
	adik-ša-n	ἔδειχ-σα-ν	pi-ja-chą-t(-cha-nt)

K doplnění vzoru a k usnadnění přehledu rozmanitosti forem a rozdílův všech nářečí přidáme obrazec téhož času v nářečí illyrském, bulharském, staročeském a hornolužickém.

	Ill.	*Blh.*	*Sčes.*	*Hluž.*
Jd.	činiah	čínech	činjach	činjach
	činiaše	číneše	činjaše	činješe
	činiaše	číneše	činjaše	činješe
Dv.	činiahova	čínechva	činjachova	činjachvě
	činiahota	čínechta	činjasta	činještaj
	činiahota	čínechta	činjasta	činještaj
Mn.	činiahomo	čínechme	činjachom	činjachmy
	činiahote	čínechte	činjaste	činjašće
	činiahu	čínecha	činjachu	činjachu

Z porovnání těchto vzorův vysvitá, še vyjmeme-li 2. a 3. os. jd. čísla, kdež ve všech nářečích bez výminky *ś* panuje, na všech ostatních místech oukol skr. a řec. sykavky *ś*, *s*, koná u nás hrdelnice *ch*, a sice v 1. os. všech tří čísel výhradně, na ostatních pak místech střídavě s *ś* — neboť i v 3. os. mn. čísla někdy *śę* místo *chąt* se nachází: *veljaśę* m. *veljachąt*. V 3. os. jd. i mn. č. původní význak osoby *t* (v rus. rpp. *ť*) zdeť hustěji, nežli v 1. aoristu, ve starých památkách ucelel. V 1 os. mn. čísla osobní význak v rozličných nářečích přerozmanitě i zakončen i s význakem času sloučen, jindy *chom*, jindy *chomy*, jindy *chomo*, jindy *chme*, jindy *chmy*. V celosti význaky času i osob zachovalejší, sanskritských a řeckých bližší, nežli u 1ho aoristu. Pustivše s oka formy běžné a vůbec známé, doložíme některé řidčeji užívané (s *ś*) z památek staroslovanských a dílem i jiných.

Jd. 2. os. ašte *viděše* (m. *vidjaše*, ἐθεώρεις, videbas) tati, *tečaše* (συνέτρεχες, currebas) s nim, i s prěljubodějem učestije svoje *polagaše* (ἐτίθεις, ponebas) Ps. 49, 18. Vyd. Cetin. 1495. — sěde na brata svojego *klevetaše* (κατελάλεις, loquebaris), i na syna matere svojeje *polagaše* sъblazň. Ib. v. 20. — bože, jegda *ischoždaše* (ἐν τῷ ἐκπορεύεσθαι, cum egredereris) prěd ljudmi svojimi, jegda *mimochoždaše* (ἐν τῷ διαβαίνειν, cum pertransires) v pustyni. Ps. 67, 8. T. — Podobně ve staročeštině: ač *vidjéše* zloděje, *běžjéše* s ním . . . sedje proti bratru tvému

mluvjéše. Žal. Klem. S cizoložci děl tvój *kladjéše*. Ps. 49, 18. Žal. Witt. Bože, když *vychodjéše* před ljudmi tvými, když *jdjéše* mimo púšču. Ps. 67, 8. T. Jenž se mnú spolu dobré *přijímáše* krmje (ἐγλύκανας, capiebas) Ps. 54, 15. Žal. Klem. Jenž se mnú sladké *jedjéše* krmje. Ib. Žal Vit. (V čes. zde *jé* přehláska místo *ja:* sic jinak ve sčes. se i *ja* ještě nachází, na př. jáz *učach*, *chodjachu*. Viz Poč. sčes. mluv. str. 103—105.)

3. os. jegda, reče, *jadjaaše* rožьcę (comedebat). Žal. Pog. na Ž. 85, 7. Zdeť jen některé příklady koncovky *ť* z Nestora a Letopisův Ipatievských: *učašeť. glagolašeť. imašeť. neterpjašeť. predajašeť. pomilovašeť. chotjašeť. sětovašeť sja. čtjašeť* (colebat). *preměnjašeť sja. tvorjašeť. sbudjašeť sja* (accidit). *prinosjašeť. trudjašeť sja. posažašeť. obderžašeť. vnidjašeť. ispuščašeť. bjašeť* i *běašeť. nedadjašeť. ženjašeť* (pellebat) *rodjašeť. kajašeť sja. pokarjašeť sja. prolivašeť sja. moljašeť sja. zovjašeť. sъstupjašeť. věrjašeť. spěašeť. iměјašeť. narečašeť ju.* Jednou sice i: Rjurik sego *neuljubišeť*, ale v jiném rukopise správněji: *neuljubi.* Naproti tomu v Obšt. Víd. mylné: i sam Isus . . . *idjašeta* s nima (συνεπορεύετο, ibat, Luc. 24, 15) povstalo nedopatřením pisce z „*idjašetъ.*“

Dv. 3. os. Z hlaholských pramenův: dъvě žrьtvě *děašete sę* (ἐπετελοῦντο, perficiebantur) Glag. Cloz p. 22. l. 847. Z cyrillských: sija bo (Mosi i Aaron) togda ljudi Jevréjskyję *voždaašete* velěnьjemь (ducebant) Žal. Pog. k Ž. 98, 5. — i ta *besědovašeta* k sebě (ὡμίλουν, loquebantur) Luc. 24, 14 Obšt. Víd. (v hlah. zde: *glagolachota*). — oči že jeju *dьržašeta sja* (ἐκρατοῦντο, tenebantur) Luc. 24, 16. T. — v vesь, v njuže *idjašeta* (ἐπορεύοντο, appropinquaverunt) Luc. 24, 28. T. —i *nužašeta* i (παρεβιάσαντο, coegerunt, hlah. *nujachota*) Luc. 24, 29. T. — i *pověd ašeta*, jaže byša na puti (ἐξηγοῦντο, narrabant) Luc. 24, 35. T. (tak i v hlah. rpp.) — i *ubivašeta* mnogy ženy, iměnije ich *otъimašeta* sobě. Nestor. — jako *primerznjašeta* nožě jego k kameni. T. — Davyd i Oleg *chotjašeta* postaviti ja. T. — Ljacha ta *lovjašeta* jego. Letop. Ipat. — poslala bo *bjašeta* posly svoja. T. — Vjačeslav s Izjaslavom *stojašeta* na sej storoně Dněpra. T. — Izjaslav i Svjatoslav *chotjašeta* pojiti s Djurgem. T.

Mn. 2. os. na nęže, reče, *imjašete* (εἴχετε, habebatis) nadeėdja (tak) vašja. Žal. Pog. k Deut. 32, 37. — žrьtvy ich *jadjaašete* i *pijašete* vino trěb ich (ἠσθίετε-ἐπίνετε, comedebatis-bibebatis) T. k Deut. 32, 38.

3. os. Zdeť jen některé doklady na *t* a *ť: prěštachut* im. Ev. Šiš. *moljachut* i. T. — *vьprašachut*. Ap. Šiš — *sьvršachuť*. Mich. 2, 1. Bib. Ostr. — *iskachuť*. 2 Reg. 17, 20. T. — Nestor a Let. Ip. přečasto: *zvachuť sja. izimachuť sъvjazyvachuť. vъzbivachuť. nesjachuť. privlečachuť. bijachuť sja metachuť. slušachuť. bjachuť* (erant). *mjatachuť sja povědachuť. naréčachuť sja. veljachuť.* amože *chotjachuť*, tamo *poidjachuť*.

Polominulého tohoto času, jehož úplný a věrný obrazec zde ponejprvé vystaven a přesnými příklady dotvrzen, některé formy, se skr. a řečt. ku podivu souhlasné, jmenovitě dv. č. 1. a 2. os. *pijašeta* a mn. č. 2 osoba *pijašete*, jsou nejstkvělejší výsledek porovnavací mluvnice. Nacházíme sice u Dobrovského *idjašeta* a *běašeta* (Inst. l. sl. 527, 536 pz. ε) co varianty ve vzorech časování, a poslední odtamtud i u Kopitara (Glag. Cloz. 62), ale bez kusa dokladu i výkladu; u Vostokova pak (Ev. Ostr. 22, 31) jen zakončení dv. *aasta, jaasta,* m. *aaste, jaaste,* se udává, jakožto v Ostromirově Evangelium a jiných rukopisech téhož rodu výhradně panující. Z čehož již o řídkosti a vzácnosti formy hlaholských a jiných jim příbuzných rukopisův souditi lze. — Ostatně z příkladův, jako *budjašeť, primerznjašeta, ženjašeť* (pellebat) a t. d., patrno, že naše imperfectum, zároveň řeckému, ohledem na kmen neprostředně s přítomným časem souvisí.

5. *Druhý aorist.*

Tento, posavad v pravé své povaze a podstatě nepoznaný, u Dobrovského pod jménem contractius praeteritum (Inst. l. sl. p. 564) a tak též i u Vostokova (Op. rpp. Nor. str. 6, Ev. Ostrom. str. IV.) ukrytý, ode mne pod týmž nápisem ve staročeské mluvnici (str. 108. §. 83 č. 4) místněji popsaný, od Kopitara v Glagolitě Clozianském za σφάλμα vyhlášený (p 9), později za contractio přijatý (Hesych. gl. disc. p. 43), i nejnověji ještě od samého Miklošiče (Vitae SS.

Epim. 3 pag. 50—51 „in formis *tek*, *sěd*, *pad*, *mog*, *obrět*, putamus abjectum esse suffixum aoristi *s*,“ na odpor předešlému domnění v Jahrb. d. Lit. 1844. CV. 66) od prvního aoristu neodrůzněný čas vyznačuje se tím, že. jakož pátý a šestý tvar skr. aoristu a 2. aorist řecký, žádného významu minulosti mezi kořen anebo kmen (samohláskou nebo souhláskou zavřený) a mezi osobní koncovky nevsází, nýbrž tyto neprostředně k onomu přistavuje, na př. skr. *adâ-m* (dedi) od *dâ* (do), *alip-am* (illevi) od *lip* (illino), řec. ἔδω-ν od ΔΩ (do), ἔτυπ-ον od ΤΥΠ, slv. *tepъ* od *tepą*. Poněvadž přímnožka, jenž v skr. *a*, v řečt ε jest, ve slovanštině bez kusa sledu vymizela, stalo se, že 2. aorist u nás zevnitřní podobou s přítomným časem se smíchal a proto naposledy z užívání docela vyšel. Rozdíl však mezi oběma časy zvláště v tom patrný, že v aoristu ve 3. os. mn. č. přirážka *n*, přítomnému a polominulému času vlastní: *tъkną*, *tъknjachu*, přirozeně schází: *tъką*. Samo vedle sebe postavení vzorův o totožnosti skr., řec. a slv. 2. aoristu každého soudného cenitele přesvědčí.

	Skr.	*Řec.* (dor).	*Slv.*
Jd.	apat-am	ἔπετ-ον	pad-ъ
	apat-as	ἔπετ-ες	pad-ъ
	apat-at	ἔπετ-ε(ν)	pad-ъ
Dv.	apat-âva	. . . . . .	pad-ova
	apat-atam	ἐπέτ-ετον	pad-e(pad-ete)
	apat-atâm	ἐπετ-έτην	pad-e(pad-ete)
Mn.	apat-âma	ἐπέτ-ομεν	pad-omъ
	apat-ata	ἐπέτ-ετε	pad-ete
	apat-an	ἔπετ-ον	pad-ą(an)

Jakož zde příbuzné kmeny skr. *pat* (cedo, cado, volo), řec. πετ ve zdvojeném πίπτω, slv. *pad* v *padą* (než i *pat* v srb. *pa'ak*, *patka*, slv. *pъtica*, čes. *pták*) srovnány, tak též velmi případně srovnati by se mohli příbuzní anebo aspoň stejnozvuční kmenové skr. *alabh-am* (obtinui) od *labh*, řec. ἔλαβ-ον (accepi) od ΛΑΒΩ, čes. pol. *lapъ* (cepi) od *lapiti* (v cyr. neužívané), skr. *alip-am* (illevi) od *lip*, řec. ἤλειφ-ον (unxi) od ἀλείφω, slv. *lěpъ* (illevi) od *lěpiti*, skr. *atarp-am* (gavisus

sum) od *trip*, řec. ἔτερπ-ον, slv. *trьpъ* od *trьpěti*, řec. ἔφευγ-ον, slv. *běgъ*, řec. ἔτυπ-ον, slv. *tepъ* a t. d.

Ztráta osobních znakův čili koncovek v jazyku našem nikde tak patrná není, jako ve formách tohoto času: vyjma 1. os. dv. a mn. a 2. os. mn. čísla — na všech ostatních místech osobní znaky buď cele potlačeny, buď zjinačeny a v nosovce ukryty jsou. — Zdeť doklady.

Jd. 1. os. Z hlaholských památek: o sebě *neprid* (οὐκ ἐλήλυθα, non veni, obyč. *nepridoch*) Jo. 7, 28. Ev. Ass. — věm, ot kądu *prid* i kamo gręda̜, vy že nevěste, ot kądu *prid* (ἦλθον, ἔρχομαι, veni) Jo. 8, 14 T. — *izběg* sъmrьti (διέφυγον τὸν θάνατον, effugi mortem) Glag. Cloz. p. 8. l. 314. — *tek* (cucurri). *vъznes* (sustuli) *ugląb* (infixus sum). *sěd* (sedi). *id* (ivi). *mog* (potui). *obrět* (inveni). *issъch* (exarui) *sъtręs* (concussi). Výp. Mikl. z hlah. pram. — Z cyrillských památek: jeko štędę vas *npridę* v Korenьty (οὐκέτι ἦλθον, non veni, archaicky s ę = skr. *am* řec. ον místo *neprid*, obyč. *nepridoch*) 2. Cor. 1, 23 a j. (dvakrát). Ap. Mac. — i *obrět* tělo (εὗρον καὶ βωμὸν inveni aram, obyč. *obrětoch* kapište) Act. 17, 22. 23. T. — *izběgi* ot ręki jego (ἐξέφυγον, effugi, obyč. *izběgoch*) 2 Cor. 11, 32 (dle j. 33) T. (ač není-li to příčestné přídatné, neboť text od obyč. velmi se liší). — vъzvraštu se v chram moj, otъnudu že *izid* (ἐξῆλθον, exieram, obyč. *izidoch*) Matth. 12, 44. Ev. Šiš. — *neprid* bo prizvati pravednik (οὐκ ἦλθον, non veni) Marc. 2, 17. T. — Podobně: *priid*, *izyd*, v Ev. Nor. II dle Vostok., *id*, *vzid*, *prid*, *izběg*, *obrět*, v Ap. Šiš. (viz Dobr. Inst. l. sl. 564). — Ve staročeských památkách: *předjid* (praeveni, m. *předjidech*.) Žalm. 118, 147. Žal. gloss. v Mus. — *předjid* v čas zralý i volach. Žal. Vit. — i řekl sem: nynjé *popad* (cepi, m. *popadech*) toto proměnjenjé pravice vrchnjého. Ž. 77, 11. Žal. Klem. (Viz Výb. čes. lit. Uv. str. 108—109. §. 83, 4).

3. os. i *snid* dьžd i priidu rěky (κατέβη, delapsus est, obyč. *snide*) Matth. 7, 25. Ev. Šiš.

Dv. 2. os. Dle Vostok. v Ev. Nor. II. *idete* m. *idosta*.

3. os. V Ap. Mac., na prastaré formy velmi bohatém, nacházím tyto příklady: *sъnide* že v Selevьkią (κατῆλθον, de-

scenderunt, obyč. *snidosta* — Varnava a Saul) Act. 13, 4. — prěšedьša Pisidiją i *pride* v Panьfiliją i . . . *sьnide* v Atьtaliją (ἦλθον-κατέβησαν, venerunt-descenderunt, obyč. *priidoša-snidoša*). Act. 14, 24. 25. — Dle Vost. v Ev. Nor. II. *izydete* m. *izydosta*.

Mn. 1. os. Z hlah. památek: na rěcě Vavilonьscě, tu *sědom* i plakachom sę (ἐκαθίσαμεν, sedebamus) Ps. 136, 1. Glag. Cloz. p. 9. l. 350—351. — *idom* (ivimus). *obrětom* (invenimus). *vъzmogom* (potuimus). Výp. Mikl. z hlah. — i *pridom* s dari (ἤλθομεν, venimus) Matth. 2, 2. Čt. Emm. — mi ostavichom vsa i v sled tebě *idom* (ἠκολουθήσαμεν, sequuti sumus, obyč. *idochom*) Marc. 10, 28. T. — Z cyr. pramenův: *idom* m. *idochom*. Greg. Naz. — brěmę korabu *otъvrъgom* (ἐῤῥίψαμεν projecimus, obyč. *izvergochom*) Act. 27, 19. Ap. Mac. — privedenije *obrětom* věroją (ἐσχήκαμεν, impetravimus) Rom. 5, 2. T. — i nijedinogo že *obretą* (tak m. *obrětom*, οὐδένα εὕρομεν, neque quemdam invenimus) Act. 5, 23. T. — *obrětom* m. *obrětochom*. *idem* (tak) m. *idochom* Ev. Nor. I. II. (*idem* jest slabší, mně odjinud neznámá forma místo *idom*). — Ze šces. památek: když ho falešného seznachom, pryč ot njeho *jidom*. Pass. čes. — když *jidom* ot sv. Apollonie, a již na púšči běchom, *najidom* slěd na pěsku ješčera jednoho uřitného . . . vsedše na člunečky i *jidom* tam i *pojidom* dále. Živ. sv. Otc. (Výb. lit. čes. I. Uv. str. 109.)

3. os. Z hlah pramenův: i jeko pozdě byst, *sъnidą* učenici (κατέβησαν) Jo. 6, 16. Ev. Ass. — vъnьže (korabl') *vъnidą* učenici jego (ἐνέβησαν, ingressi sunt) Jo. 6, 22 (glossema) T. — nъ jedini učenici jego *idą*, iniže *pridą* (ἀπῆλθον-ἦλθεν, abiissent, supervenerunt) Jo. 6, 22, 23. T. — *vъlězą* sami v korablę i *pridą* v Kaperaum (tak, ἐνέβησαν — ἦλθον, ingressi sunt — venerunt) Jo. 6, 24. T. — ot sego mnozi ot učenik jego *idą* vъspęť (ἀπῆλθον, abierunt retro) Jo. 6, 67 T. — kako drevněa *prěidą* (transiverunt) Glag. Cloz. p. 22 l. 840. — da *bą* prěstali (ut desisterent, obyč. *byšę*) Ib. p. 5. l. 173. — da *bą* uvěděli (ἵνα μάθωσιν, ut comperirent) Ib. p. 5. l. 175. — vratьnici viděvъše jego *ištezą* (ἔφιξαν evanuerunt, obyč. *izčezoše*) Ib. p. 21. l. 829. — *potъką sę* v kamenь (προσέκοψαν, offenderunt, obyč. *potъkošę sę*). Ib. p. 20. l. 776. *pri-*

vrъgą sę v tvrъdy kamenь (προσέκοψαν, alliserunt) Ib. p. 20. l. 778. — *obrětą* (invenerunt). *otъvrъgą* (abjecerunt). *utęgą* (potuerunt). *otъběgą* (aufugerunt). *pogręzą* (descenderunt). *vъzdvigą* (commoverunt). *prěidą* (transiverunt). *išsteząą* (evanuerunt). *sъsъchą sę* (exaruerunt). *navikq* (didicerunt). *mogą* (potuerunt). *nesą* (tulerunt). *padą* (ceciderunt). *vъnьzą* (infixi sunt). Výp. Mikl. z hlah. rpp. a knih — i *užasu se* (ἐξεθαμβήθησαν, ut attonitae fierent, obyč. *užasošę sę)* Marc. 16. 5. Čt. Emm. — i *spadu* jemu uža želězna (ἐξέπεσον, delapsae sunt. obyč. *spadošę)* Act. 12, 7. — i *něvzmogu* οὐκ ἴσχυσεν, neque valuerunt, obyč. *nevъzmogošę)* Apocal. 12, 8. T. — i *pridu* . . . i *obrětu* Mariju (ἦλθον- — ἀνεῦρον, quum venissent, invenerunt, obyč. *priidošę-obrětošę)* Luc. 2, 16. T. — *zatku* uši svoji (συνέσχον, obturarunt, obyč. *zatykachu)* Act. 7, 57. T. — se vlъsvi *pridu* (παρεγένοντο, venerunt, obyč. *priidošę)* Matth. 2, 1. T. — oni že poslušavše cara *idu* (ἐπορεύθησαν, digressi sunt, obyč. *idošę)* Matth. 2, 9. T. — *obrětu* otroče (εἶδον viderunt, obyč. *viděšę)* Matth. 2, 11. T. — Z cyrill. pramenův: i *priidą* podvigьše sę i *obrětą* Marią že i Josifa (ἦλθον-καὶ ἀνεῦρον, quum venissent, invenerunt, obyč. *priidošę, obrětošę)* Luc. 2, 16. Ev. Rem. — jako *otъidą* angeli (ἀπῆλθον, quum abiissent, obyč. *otidošę)* Luc. 2, 15. T. — *vъzdvigą* glas svoj (ἐπῆραν, sustulerunt, obyč. *vъzdvigošę)* Act. 14, 11. Ap. Mac. — iže prišed *glagolą* (εἰσελθόντες-ἐλαλοῦν, ingressi-loquebantur, obyč. prišedše *glagolachą)* Act. 11, 20 et 19, 2 (εἶπον) T. — *vъzmogą* ot nemoštej (ἐνεδυναμώθησαν, convaluerunt, obyč. *vъzmogošę)* Hebr. 11, 34. T. — *naidą* na nę iereie (ἐπέστησαν, subito adstiterunt. obyč. *naidoše)* Act. 4, 1. T. — ierei že i starci . . . *vьzdvigь* glas svoj . . . i rěšę (tak m. *vьzdvigą*, ἦραν, sustulerunt, obyč. *vъzdvigoše)* Act. 4, 24. T. — *vьnidą* apostoli v crьkov (εἰσῆλθον, ingressi sunt, obyč. *vъnidošę)* Act. 5, 21. T. — *vьvedą* i v Damaski (εἰσήγαγον, introduxerunt, ob. *vъvedošę)* Act. 9, 8. T. — molitvy tvoję . . . *vьzidą* v pamętь před bogomь (ἀνέβησαν, adscenderunt ob. *vъzydošę)* Act. 10. 4. T. — s nimь *idą* v Kesarią (εἰσῆλθον, ingressi sunt, *vnidošę)* Act. 10, 24. T. — *užase* (tak, místo *užasą sę*, ἐξέστησαν, extra se rapti sunt ob. *užasošę sę)* Act. 10, 45.

T. — *užase* (tak, místo *užasą sę*, ἐξέστησαν, extra se rapti sunt, ob. *užasošę sę*) Act. 10, 45. T. — jeliko ich . . . *pridątь* (συνῆλθον, venerant, ob. *priidošę*) Ibidem. T. — *pridą* do Finikię (διῆλθον, pervenerunt, obyč. *priidošę*) Act. 11, 19. T. — *idą* v korabi (ἀπέπλευσαν, navigio petierunt, ob. *otplyšę*) Act. 13, 4. T. — *vъvrьgą* ję v temnicą (ἔβαλον, conjecerunt. ob. *vsadišę*) Act. 16, 23. T. — se i samo nyně *pridątь* (πάρεισιν, adsunt, ob. *priidošę*) Act. 17, 6. T. — *izidą* v v srětenije nam (ἐξῆλθον, venerunt, ob. *izidošę*) Act. 28, 15. T. — i *idu* jeteri ot nas k grobu (ἀπῆλθον, abierunt, ob. *iďošę*) Luc. 24, 24. Obšt. Víd. — i snid dьžd i *priidu* rěky . . . i *napadu* na chraminu tu (ἦλθον-προσέπεσον, venerunt-irruerunt, ob. *priidošę* — *napadošę*) Matth. 7, 25. Ev. Šiš. — i *utopu* v vodach (ἀπέθανον, perierunt, ob. *utopošę*) Matth. 8, 32. T. — gnilyje *izъvrьgu* vьn (ἔβαλον, projecerunt, ob. *izvrьgošę*) Matth. 13, 48. T. — i *privrьgu* je k nogama Isusovoma (ἔῤῥιψαν, jecerunt, ob. *privrьgošę*) Matth. 15, 30. T. — i *nemogu* jego isьcěliti (οὐκ ἐδυνήθησαν, non putuerunt, ob. *nevъzmogošę*) Matth. 17, 6. T. — i mnogom lьžem svědětelem (tak) pristupьšem *neobrětu* (οὐκ εὗρον. non invenerunt, ob. *neobrětošę*) Matth. 28, 60. T. — ischodešte že *obrětu* člověka (εὗρον, invenerunt, ob. *obrětošę*) Matth. 27, 32. T. — i *vъzlegu* na města po stu i po pet deset (ἀνέπεσον, accubuerunt, ob. *vъzlegošę*) Marc. 6, 40. T. — i *nevъzmogu* (οὐκ ἴσχυσαν, nec potuere, ob. *nevъzmogošę*) Marc. 9, 18. T. — i *obrětu* Mariu (ἀνεῦρον, invenerunt, ob. *obrětošę*) Luc. 2, 16. T. — prěiděm na on pol jezera: i *pojadu* . . . i *prějadu* v stranu (ἀνήχθησαν-κατέπλευσαν, solverunt navem — deorsum navigarunt) Luc. 8, 22, 26. V témž rp. téměř vždy: *idu, priidu, izidu, otidu, vъnidu* a t. d. místo *idošę* a t. d. — *idą, obrětą, napadą* m. *idošę* a t. d. Ev. Nor. I. II. (dle Vostok). — *jadu* v korabli (ἀπέπλευσαν, navigio petierunt, ob. *jadošę*, v tišt. *otplyšę*) Act. 13, 4. Ap. Šiš. — *istopu* (κατεπόθησαν, absorpti sunt, ob. *istopišę sę*) Hebr. 11, 29. T. V témž rp. i *idu, vnidu, izidu, vzidu, prěidu, proidu, snidu, padu, vъzmogu, vъzdvigu, otvrьgu se, postigu, zatku, prětku, pogybu* (anobrž i *pogybnu*, dle Dobrov.) místo *idošę* a t. d. (Inst. l. slv. 564.) — iže *postignu* (tak) otcev

vašich (κατελάβοσαν, comprehenderunt ob. *postignuśę*) Zach. 1, 6. Bibl. Ostr. — *prisvenu* m. *prisvenuśę*. T. (Dobr. Inst. 564) — Ve staročeských památkách tato 3. os. též velmi zhusta se nachází: *přijidú, nalezú, jidú, padú, vzdvihú, otjidú, poskytú, užasú se, vynidú, vnidú, vyběhú, utekú se, přiběhú, vzběhú*, a t. d. jakž v mé sčes. mluvnici (Úv. k Výb. čes. lit. str. 109) příklady dolíčeno, kamž čtenáře pro krátkost odkazuji.

Z uvedených forem některé od pravidla odstupovati se zdají, než jen na oko: *nepridą* místo *nepridъ*, dvakrát v Ap. Mac., jest nepochybně archaismus, v němž koncovka *ą*, t. *an*, ku podivu blízká skr. *am*, řec. ον; *pridątь*, v témž rp. dvakráte, s původním *tь*, ježto již i v skr. a řečt. dávno odpadlo; *vьzdvigь* místo *vьzdvigą* v témž rp. jest skrácení, k *vьzdvigą* v témž poměru stojící, jako 1. os. *padъ* k řec. ἔπετον. Než *pogybnu* m. *pogybu* a *postignu* m. *postigu* jsou makavé omyly piscův: nebo *n* v 2. aor. místa nemá a míti nemůže. Důležité jest zvláště *bą* (fuerunt), dle něhož za to mám, že vyskýtající se v nejstarších rpp. (na př. v Greg. Naz. XI. stol.) *bym* jest 1. os. jd. č. téhož 2. aoristu, rovná skr. *abhûvam*, řec. ἔφυν, k níž бы, *by*, co 2. a 3. os. jd. i dv. čísla náleží.

V počtu jednoho a třiceti, nahoře příklady doložených, aoristicky užívaných kmenův jsou: *běg* v *izběg, otъběgą, přiběhú, vyběhú, vzběhú*; *bąd* v *bym, by, bą*; *čez* v *išteząą*; *dvig* ve *vъzdvigą, vzdvihú*; *gląb* v *ugląb*; *gla-gol* (zdvoj.) v *glagolą*; *gręz* v *pogręzą*; *gyb* v *pogybą* (srb. *pogybu*); *id* v *id* (ivi), *idom, idą*, a ve množství složených, *prid* čili *priid, izyd, vzid, snid, předjid, pridom, najidom, pojidom, vъnidom, pridą* č. *pridąť, izydą, vъzidą, snidą, otъidą, prěidą, projidą, najidą, vъnidą, vynidą* a t. d.; *jad* v *jadą* (srb. *jadu*), *pojadą, prějadą*; *leg* ve *vьzlęgą* (srb. *vьzlegu*); *lěz* (čes. *lez*) v *vъlězą, nalezú*; *mog* v *mog, mogą, vъzmogom, vъzmogą*; *nes* v *nesą, vъznes*; *nьz* ve *vъznьzą*; *pad* v *padą, spadą, napadą, popad*; *rět* v *obrět, obrětom, obrětu*; *sěd* v *sěd, sědom*; *skyt* v *poskytú* (čes.); *stig* v *postigą (postigu)*; *sven* v *prisvenq* (*prisvenu*); *sъch* v *issъch, sъsъchą*; *tęg* v *utęgą* (potuerunt); *tek* v *tek, uteku sje* (čes.); *top* v *istopu, utopu* (srb.); *tręs* v *sъtręs*; *tъk* (offendo) v *potъką, zatku, prětku* (srb.); *ved* v *vьvedą*; *vik* v *naviką* (didici); *vrъg* v *otъ-*

vrьgom, otъvrgą, privrьgą sę, otvrьgą sę, vъvrьgą, izvrьgu (srb.); *žas* v *užasą sę.* — Vyjmeme-li *bą,* všickni ostatní kmenové koncují se souhláskou.

6. *Budoucí čas.*

Prostý budoucí čas v jazyku slovanském, jakž vůbec vědomo, formou svou čili okončením od přítomného času se neliší, budiž z jednoduchého nebo s předslovcem složeného kmene tvořen, na př. *dam, padą, dunq, kanq, pojmą, načną* a t. d.; opsaný pak budoucí čas tvoří se pomocí jiných časoslov, na př. *imamь, choštą, bądą, načną* a t. d., z min. čin. příčestí anebo z infinitivu. V jiných starých jazycích, jmenovitě v skr., zend., řec. a litevském, nacházíme obzvláštní formu budoucího času s významem v skr. *sjâ : dâ-sjâ-mi* (dabo), s eufonickou proměnou i *šjâ: dêk-šjâ-mi,* v zend. *sjê: vak-sjêmi,* v pers. *š,* v jediném *bâšem* (ero), v řec. *σ:* δώσω (dabo), v lit. *s: dûsu* a t. d. Latinské formy *capso, facso, rapso,* o jejichž skladu ještě shody není, na ten čas se zřetele pouštíme. Význak *sjâ* pokládá Bopp a s ním čelnější mluvobadači za kmen zašlého skr. budoucího času *sjâmi* (ero) od koř. *as* (sum, slv. jesmь), stejný s kmenem skr. domáhacího spůsobu (potential.) *sjâm* (sim) od téhož kořene, jakož i s význakem časoslov žádavých a počínavých *sjâ: at-sjâmi* (esurio), *madhvasjâmi* (mel appeto), lat. *viso, curso, lacesso, facesso,* a sice v podstatě své již složený *s+jâ,* z koř. *as* (sum) a *î* čili *jâ* (opto) aneb (dle Wüllnera) z *as* a *i* čili *ja* (eo). Mně se zdá, žeby se prvek *s* rovněž případně v jiném velmi rozšířeném kořenu s významem *vidění, vědění, hledání* a *žádání* (srv. *viděti* a *věděti, hleděti* a *hledati*) stopovati mohl. (Viz rozpravu o šíření kořenův přirážením souhlásek.) Než buď jak buď, čím podivnější byla věc, že tohoto ve starých indoevropejských jazycích tak rozšířeného budoucího času s význakem *s* ve slovanštině žádné sledy se nezachovaly, tím více mne těší, že předce některé ostatky této formy, a sice od koř. *by-*, v *byti* (esse), z jazyka našeho na světlo vynésti mohu.

Aby pak ostatkové tito ke své rovni v ostatních indoevropejských jazycích tím snáze přiměřováni býti mohli, vy-

stavím zde souhlasný vzor budoucího času s význakem *s* samostatného časoslova skr. *bhû* (esse), řec. φύω (sum), lit. *buti* (esse), slv. *byti* č. *bądą*. V skr. rozpadává se *û* v *au* čili *av*, ve slv. pak význak bud. času *ś* klade se, jako v litevštině, k první součástce složitého kmene *bą-dą*, rovněž jako *ti* a *ch* v *by-ti* a *bě-ch* i *by-ch*.

	Skr.	*Řec.*	*Lit.*	*Slv.*
Jd.	bhavišjâmi	φύσω	búsu	byšą
	bhavišjasi	φύσεις	búsi	byšeši
	bhavišjati	φύσει	bus	byšeť
Dv.	bhavišjâvas	. . . . .	búsiva	byševa
	bhavišjathas	φύσετον	búsita	byšeta
	bhavišjatas	φυσέτην	bus	byšeta
Mn.	bhavišjâmas	φύσομεν	búsim	byšemъ(-my)
	bhavišjatha	φύσετε	búsite	byšete
	bhavišjanti	φύσοντι	bus	byšąť(-ęť)

V obrazci podaná slv. forma jest obdobně vyplněna: doložiti na ten čas mohu jen některé pády příčestného jména, a sice doklady vytaženými ode mne z výpiskův zesnulého P. Preisa z Řehoře Nazianského, rp. XI. stol. v Petrohradě. Jsouť pak tito: Jd. N. a Akk. stř. *byśaśteje* (τὸ μέλλον); Jd. Gen. mž. *byśąštago* (τὸ ἐσόμενον), otъ *byśęštaago* věka prijęchom (ἐκ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος); Mn. Instr. sъ *byśąštiimi* (τοῖς ἐσομένοις). Patrno, že naše *byśą* nejblíže s pers. *bâšem*, příčestí pak *byśaštii*, místo *byśęštii*, s lit. bud. příč. *busęs*, ž. *busenti*, a řec. φύσων, G. φύσοντος, se stýká. Poněvadž rp. Petrohradský přepisován od Rusa ze staršího rp. buď cyrillského aneb (dle Preisova domyslu) hlaholského, není divu, že v něm z ohledu nosovky *ą* a *ę* není důslednosti: již v nejstarších rpp. blh. *ą* a *ę*, v ruských nadto ještě i *ę* a *a* se míchá a mate. Slovanským jazykozpytcům, sedícím u starých rpp., zůstaveno budiž přihlížeti budoucně co nejpilněji, zdaliž se více ostatkův této formy v jiných rovně starých anebo i starších rpp. nezachovalo?

Pravili sme, že význak budoucího času *sjâ* č. *s* s význakem jak domáhavého spůsobu (modus potentialis), tak též i časoslov žádavých a počínavých vůbec, jeden a týž jest:

proto nebude nemístno obrátiti pozornost spolu na časoslova, v nichž ku prostému kořenu přirážka *s* s významem domáhavosti, žádavosti a začínavosti přistupuje, tím více, poněvadž se zdá, že odrůznění domáhavého spůsobu a časoslov žádavých i začínavých od budoucího času jest pozdější úkon posloupného vyvinutí jazyka. V tomto ohledu zasluhuje uvážení, že ve starých našich nářečích nemálo časoslov s přirážkou *sn* ve smyslu budoucího času se užívá, na př. od *briją* (tondeo) *obrьsną* (tondam), od *kopają* (calcitro) *vъzkopysną* (calcitrabo), od *miją* (meo) *izmišą* místo *izmisją* (tabescam), od *plają* (ardeo) *plasną* (ardebo), od *tъką* (tango) *tъkysną* (tangam) a t. d. Ano, i žádavé časoslovo se *sja*, jako v skr. se nachází: *běgasjaję* (curso), v témž rp. Greg. Nazianského, z něhož hořejší doklady na *byšą* váženy. Snaha jiných skumatelův, jakž se nadějeme, ještě nejedny jiné sem patřící příklady na jevo vynese.

K závěrce ještě jedna úvaha. — Pozornosti bedlivého čtenáře neušlo, že mezi příklady na vyjasněné zde časové formy, t. na 1. aorist, polomin. čas, 2. aorist a bud. čas, uvedenými, žádní se nejeví z Evangelium Ostromirova a jiných starých rukopisův ruského rodu, nýbrž že téměř všickni pocházejí z hlaholských a z takových cyrillských památek, kteréž, jak my dokládáme, buď z hlaholských rukopisův přepsány jsou, aneb aspoň barvu a ráz příbuznosti s hlaholskými rukopisy zřejmě na sobě nesou. Z hlaholských rukopisův, podle jistých příznakův, jako začátečných písmen a jednotlivých vtroušených slov a průpovědí, přepsáni jsou Žalt. Pog., Greg. Naz. (dle Preisa), Žalt. Bon. a Ap. Maced.; barvu a ráz příbuznosti se západními, hlaholskými památkami patrně na sobě nesou Ev. Rem., Žalt. Petrohr., Obštn. Víd., Ev. a Apošt. Šišat. a oboje Ev. u Norova. První aorist s původním *s* výhradně jen v hlaholských a z těchto přepsaných cyrillských, imperfectum se *šе* v 2. os. č. ve starší své formě i v jihoruských kronikách, Nestorově a Ipatijevské, druhý aorist též v staročeských památkách se vyskýtá: naproti tomu v Ev. Ostromirově, vyjmeme-li *rěch*, jenž šestkrát, *rěšę*, jenž čtyrykrát, *jachom*, jenž dvakrát, a *jašę*, jenž čtyrykrát se čte,

nic tomu podobného se nenalezá. Již podle těchto příznakův můžeme a musíme rozeznávati dvojí recensí staroslovanských památek v církevním nářečí, východní čili předdunajskou, v jejímž čele Ev. Ostromirovo, a západní čili zadunajskou, v jejímž čele Ev. Assemaniho stojí. Přidáme-li k těmto příznakům ještě některé jiné, zde na ten čas propuštěné, na př. tvoření a užívání přechodníkův a příčeští, úchylky v skladbě, zvláštnosti v pravopise a t. d., rozdíl ten stane se ještě mnohem patrnějším, a povede nás až k samé kolébce staroslovanské církevní literatury. Pokládali bychom sobě za marnost a vševědnost, kdybychom již teď, pokud ještě na dějinách prvoučitelův slovanských a jejich pomocníkův i pokračovatelův, jakož i na počátcích křesťanství a křesťanské osvěty v Jihoslovanech v nejednom ohledu hustá tma leží, o původu a příčinách tohoto rozdílu určitý, rozhodný výrok vynésti chtěli; přestávámeť na poznání a uznání toho, což skutečně jest, vysvětlení původu a příčin budoucnosti zůstávujíce.

Mluvozpytný rozbor čísloslova.

(Čas. Č. Mus. 1848.)

Quum vides, unde ortum est nomen, citius rem intelligis; omnis enim rei inspectio etymologiâ cognitâ plenior est.
ISIDORUS.

Přístup.

Předmět etymologie čili slovozpytu jest, jak již samo jméno ukazuje, zpytování slov, t. vyšetřování původu a skladu jejich, k tomu cíli a konci, aby tím jak mluvení, tak zvláště myšlení naše, kteréžto oboje se pomocí slov a jazyka, co neúchylné podmínky své, děje, jasnějším, určitějším a dokonalejším stalo. Pohlédnem-li jakkoli běžně na zásobu slov mateřského jazyka našeho, spatříme pojednou, že v něm vedle takových, jichž původ a souvislost s věcí očitě před námi leží, na př. *krejčí*, *kovář*, *řezník*, *červenka*, *bělice*, *okoun*, *roháč*, *hrdlička*, *zeměplaz*, *kovkop*, *náprstek*, *prohlubeň*, *příval* a t. d. veliké množství jiných se nachází, při nichž vztah zvuku k věci, tudíž *důvod pojmenování* docela temný, neznámý jest, tak že taková slova již pouze jen co umluvité znaky ponětí platí a v oběhu jsou, na př. *zub*, *čmel*, *včela*, *zlato*, *srdce*, *skála*, *kotev* čili *kotvice*, *kopřiva* čili *kropiva* a t. d. Jestliže se slovozpytným rozborem přesvědčíme, že důvod pojmenování při dotčených slovech v příbuzných jim *zobati* a *zábsti* (srv. něm. *beissende* Kälte, die Kälte *beisst* mich), *šuměti*, *vučeti* čili *bučeti*, *žlutý*, *střed* (slv. *sréd*), *skeliti se*, odkudž *skulina* (srv. lat. *rupes* a *rumpere*), *kot* čili *kočka* (srv. souznačné stčes. a slk. *mačka* „*kotvice* nebo

mačka" stčes. vokab. v rp., uher. *vas-macska* t. železná kočka), *u-krop* (srv. lat. *carbo*, a souznačná *žáhavka*, *urtica*, *Brennessel*) opravdu se nachází, nabude tím jak myšlení tak mluvení naše větší jasnosti a určitosti a tudy i poznání nebo vědění naše větší dokonalosti. Arciže tímto spůsobem jen nejbližšího důvodu pojmenování jsme se dopídili; neboť nastává nová záhada: odkud *zobati*, *šuměti*, *vučeti* čili *bučeti*, *žlutý*, *střed*, *skeliti* čili *škeřiti se*, *kot* čili *kočka*, *ukrop?* kde u nich důvod pojmenování? Tu nevyhnutedlno přistoupiti k novému rozboru a dobývati se základův hlubších, tak dlouho, až se sestoupí k nejhlubším. A však i to, což hned prvním rozborem slova a odhalením nejbližšího důvodu pojmenování věci pro zdokonalení poznatkův lidských se získá, jest vždy důležité, často neocenitedlné.

Možnost a potřebnost etymologie co vědy spoléhá na zásadách dílem z přemyslu, dílem ze zkušenosti vážených. Tyto zásady nás za pravdu přijmouti nutí, že všecko, cokoli buď objektivná příroda lidské mysli ku poznání naskýtá a dovodí, buď mysl lidská ze sebe váži a do přírody uvodí, jest uskutečnění ducha samočinně a svobodně sice, a však proto nikoli bez zákonův a pravidel, nikoli slepě, maní a nahodile dějného, kterýžto duch právě proto, jestli ne v sobě a ve své bytosti, což jen všetečnost a marnost osobovati sobě může, předce aspoň v dějnosti své rozumu lidskému, jenž i sám duch jest, dostižitedlný, ponětími jeho v jistém obmezení vyměřitedlný býti musí. Poněvadž jazyk jest nejvyšší, samé ducha podstaty a bytosti nejbližší uskutečnění mysli lidské, nemůže tento účinek původu svému býti a zůstati naprosto, t. potud, pokud do světa úkazův náleží, cizím a neproniknutedlným. Arciže, považíme-li s jiné strany bedlivěji a přísněji nedokonalý onen stav, v kterémž se slovozpyt, co věda soustavně a dle pevného návodu vzdělávaná, vždy až podnes, na vzdor mnohostoletým usilováním tisícera a tisícera učených badačův nachází, pomníme-li, jak nejisté, nesouvislé a na mnoze blouznivé jsou výsledky jeho: tuť již ovšem nad možností jeho co vědy zoufati a jej zároveň s astrologií, chiromantií, kraniologií, fysiognomikou a

t. d. do oboru buď pouhých snářství, her a zábav obraznosti, buď aspoň záhadných, jména nauky a vědy nehodných domyslův lidských odkázati bychom mohli. Než soudíce tak, soudili bychom kvapně, nedůvodně a nespravedlivě. Vinu tu, ač jest-li jaká, že nedokonalý jest, nese slovozpyt s nejvýtečnějšími a nejvzdělanějšími vědami, filosofií, fysikou, chemií, lékařstvím a t. d. společně, jejichž soustavy od století a tisíciletí neukončeny jsou, i čas po čase se vyvracejí a znova staví, ačkoli jich proto za nemožné a nepotřebné žádný rozumný cenitel vydávati nebude, dobře věda, že pravá podstata, pravá bytost ducha lidského jako takového nikoli ve vědění toho anebo ve věření v to, čemu se naučil, nýbrž ve snažení a zápasení o známosti, nikoli ve jmění a držení hotové moudrosti, nýbrž v hledání a ve zpytování jí záleží. Marnost slovozpytu by jen tehdáž dokázána byla, kdyby důkladně a překonavě provedeno bylo, že to, co důmyslem badačův v něm vystiženo a vůbec vystižitedlno, nad to, co již samorostlý, pouhý rozum každého člověka o jazyku ví a věděti může, žádné vyšší ceny nemá. Pravdať ovšem, že co do posledního výsledku a tak i jádra věci naposledy jedno vědění druhému snadno nic napřed nedá; než co do formy předce rozdíl mezi nimi veliký, nekonečný jest, a na tom zde všecko záleží. Jestliže při slovozpytu větší počet badačův na bezcestí se dostávati a v poklésky i bludy ubíhati vidíme, nežli snad při jiných naukách, pamatovati sluší, že, stojíce u vnitřní brány jazyka, stojíme u brány nekonečné, opravdu neobmezené, nepřehledné říše duchův a veškerenství pomyslův jejich, tak že není divu, jestli slabé oko naše, hledající světla, již u samého přístupu k němu někdy oslne a v mlhách i v mrákotách uvázne. Tuť obyčejně obraznost podloudně doplňuje, čeho rozumem nevystiženo: osud to všech nauk a věd, nejen slovozpytu. A však proto i nedůvodné *v celosti* slovozpytné soustavy vždy mohou býti poučné *v částkách* a prospívati ke vzrůstu poznatkův lidských co zdokonalitedlného, ačkoli nikdy nedokonaného celku.

Úloha slovozpytu jest, jakž nahoře od nás řečeno, vyšetřovati důvod pojmenování věcí čili důvod značení

určitých ponětí určitými zvuky, z nichž lidská řeč záleží, což jednak stopováním příbuzenstva slova se slovem, jednak rozborem jeho součástek se děje. Jedno i druhé jen tím jest možné, že vždy veliká částka každého jazyka veskrz a veskrz jest prozračná a průhledná, tak že původ a sklad slov a tím samým i důvod pojmenování věci v této částce jazyka před každým zdravým rozumem na bíledni jest, aniž v pochybnost brán býti může. Přemyslný rozum, zostřiv se naukou, určuje i zde, jakož všude jinde, to, což neznámého jest, pomocí toho, což známého jest, ukazuje ústrojnou souvislost slov temného původu a skladu se slovy jasnými, a hledí se tak dobrati prvotních prostých živlův a takořka posledních základův jazyka. Poněvadž pak jazyk, jak dotčeno, dlužno považovati jako nejvyšší pomnitedlné vtělení theoretického ducha v přírodu, myšlénky ve hmotu, ponětí ve zvuk, samo sebou se rozumí, že všeliký slovozpyt nic jiného býti nemůže, nežli věčné přirovnávání nebo raději přiměřování idey ke zvuku a na obrat zvuku k idee, tedy pohybování se v protikladech, což mimo to neúchylná podmínka lidského myšlení, co pouhého rozumování, jest. Co za tím a nad to, již není předmět jazyka a nauky jeho. Jestiť pak to, co zde míním, ona prvotní a bytná synthesis, která, jakož všeho ve přírodě, tak též i jazyka nejen tvářitelkyní, ale i tvořitelkyní jest, a bez níž nic pochopeno býti nemůže, cokoli se nám ve světě k pochopení naskýtá, ačkoli ona sama lidskému rozumu vždy nepochopitedlna zůstává. Troje zajisté jest učených badačův, abych se o tom běžně zmínil, o povstání osnovy čili ústrojí lidského jazyka zdání. Podle prvního jazyk jest přirozený mechanický úkon lidského oustrojí, asi jako dýchání a t. d., a povstal docela samorostle, skupením článkovaných zvukův v jisté větší i menší celky, slabiky, slova a t. d., pouhým návodem přírody, t. nápodobením zvukův mrtvé i živé přírody. Toto zdání jest *atomismus*, podle něhož jazyk z přírody a rozum lidský z jazyka se zarodil; onoť se rovná filosofické soustavě *materialismu*. [1]) Podle druhého zdání jazyk jest výplyv (ema-

[1]) Viz *J. M. Minner* Ansichten von Entstehung, Wesen und Erscheinungen der menschlichen Sprache. Stuttg. 1839. 8°. Tam záro-

natio) ducha, rozkládajícího se ze vnitřka na venek, a postupujícího v tváření svém od celku k částkám, tak že na př. jednotná slova nikoli zevnitřním sloučením zvukův, nýbrž jako květ a rostlina vnitřním vyprouděním čili vystřelením jedněch ze druhých, na př. přítvorkův z kořenův, povstala. Toto zdání jest *dynamismus*, podle něhož jazyk a následovně i všecken jazykem obsažený neboli v něm myslitedlný svět z idey se zarodil; onoť stojí na rovni s filosofickou soustavou *idealismu*. Podle třetího zdání ani duch z jazyka, ani jazyk z ducha lidského se nenarodil, nýbrž duch lidský, hned při prvním svém osvědomění, sebe, co samočinnost smyslně dějnou s jazykem sloučena nalezl. v *synthesi*, jejíž vysvětlení sice již zde hledati, konečného však rozřešení odjinud ždáti musí, ještо mu k tomu zde některé potřebné dáta a poznatky přemoudře odepřeny. Podle tohoto třetího zdání jazyk lidský ve všech svých živlech a úkazech, počnouc od nejjednoduššího ponětně významného zvuku až do nejvyšší, uměle vystrojené věty, jest ustavičná nekonečná *synthesis*, a sice synthesis v nejpřísnějším slova toho smyslu, t. taková, již při každém novém vtělování se myšlénky ve zvuk, při každém genetickém sloučení látky s dobou (materie s formou), při každém ústrojném srostění a scelistvení prvku s prvkem, slabiky se slabikou, slova se slovem, něco se tvoří, čeho v rozloučených částkách o sobě vzatých nebylo, a což po rozbití formy čili rozebrání celku opět mizí; na př. *nádoba* z *na* a *doba, obraz* z *ob* a *raz* a t. d. Že toto třetí zdání jediné pravé a člověka hodné jestiť, bylo a jest vždy mé úplné přesvědčení; avšak nicméně ani oněma dvěma relativné jich a dobře pojaté platnosti nezapírám, potud totiž, pokud jich lidský duch, bez protikladův v myšlénkách svých pohybovati se nemohoucí, pouze

---

dek *všech* ponětí ze smyslných dojmův a materiálnost jich, jakož i zárodek rozumu z jazyka výslovně se tvrdí, a mezi jiným o hmotnosti ponětí toto se čte: Einen recht deutlichen Beweis von der tastbaren materiellen Beschaffenheit unserer Begriffe erhalten wir, wenn wir etwas Vergessenem mit unserem Gedächtnisse nachjagen, und es uns ist, als wenn es einen Körper hätte und wir manchmal im Begriffe sind es zu erhaschen, wenn es uns, wie ein Aal, entschlüpft. S. 30. — Podle Minnera tedy ponětí a myšlénky v mozku zrovna tak jako ryby ve vodě hmotně plovají a semotam se prohánějí.

co podmínek a stupňův k dosažení něčeho vyššího užívá. K povysvětlení, co tím míním, dotknouti musím, že jedenkaždý jazyk, v objektivném smyslu vzatý, jakožto obsah všeho toho, co vtělením se myslícího ducha ve formu zvuku povstalo, nejpřirozeněji možná považovati jako nějaký sklad různých vrstev ponětí a slov, z nichž nejnižší, s citoslovy a zvukonápodobením, na nutnosti přírody spočívá, nejvyšší, se zvláštními, co den tvořenými a věcem i osobám přikládanými jmény, v aetheru svobody se tratí, a mezi nimiž ostatní vrstvy, se svými přenoškami ponětí a slov od smyslův k pomyslům a od pomyslův k ideám, u prostřed leží. Zvídavý rozum člověka, baže po rozřešení záhad svého života, opustiv přirozené stanoviště panenského vědění v nevědění, ohlíží se po stanovišti jiném, z něhož by všecka tajemství světa, a tak i tajemství jazyka svého, čistě, světle a jasně přehlédnouti mohl. I staví se tedy nejdříve na stanoviště dolejší; tuť se mu jazyk, co ústrojný, nutností přírody vyhnaný strom před očima zračí. S tím spokojen nejsa, přechází na hlediště hořejší; tuť se mu jazyk i s nutností přírody pouhý prázný otisk a ohlas jeho vlastního ducha býti vidí, při čemž naposledy opět úplné spokojenosti nedochází. Tak poučen jsa, vrací se na stanoviště první, z něhož byl vyšel, jsa o důležitou zkušenost bohatší.

Maje úmysl odvážiti se o etymologický rozbor číselného slova, z příčiny, bych tím pokusem, ač podaří-li se, nejen možnost, ale i užitečnost etymologické nauky dokázal, uznal sem za slušné, podotknouti něco, třebať pro krátkost i nedosti světle a určitě, o zásadách, jimiž se v předsevzaté práci vědomě spravovati, o mezích, v nichž se zoumyslně zavírati chci, abych tím všem, jinak snadno možným nedorozuměním a nářkům vstříc vyšel. Tyto zásady a podmínky, ať dím ještě jednou co nejkratčeji, jsou: 1) Tvoření (genesis) jazyka jest *synthetismus*, t. takový soubor prostých živlův čili článkovaných zvukův, v němž po každém sloučení součástek v nově povstalém celku ohledem na ponětí něco přibývá, čeho v samostatných částkách nebylo. 2) Skladu slov stojí naproti *rozbor* (analysis), jímž sloučení součástek sice na jevo

vychází, a však naproti zrušením formy podstata slova, t. smysl, v synthesi samé zavřený a jí uskutečněný, na zmar přichází. 3) Každý živel slova, každý článkovaný zvuk, dříve nežli se s jiným syntheticky sloučil, byl samostatný a ponětně významný: neboť ponětní významnost jest podstatná podmínka mluvy lidské; bez ponětní významnosti stojí zvuky lidské na rovni se zvuky zvířecími. 4) Dokonalým čili synthetickým souborem přicházejí součástky slova o svou samostatnost, tak že již žádná z nich o sobě nic neznamená, nýbrž všecky dohromady *souznamenají* (*consignificant*, συσημαίνουσι), a sice v rozdílném poměru, jedny více druhé méně, jedny silněji druhé slaběji, z nichž onyno prvky a kořeny, tyto tvořicí a skloňovací slabiky čili přítvorky (suffixa) jmenujeme. 5) Vedle synthetického tvoření nových slov z prostých prvkův běží v každém jazyku tropické čili *obrazné* užívání již hotových slov v přerozličném smyslu, přenešením jich od věci k věci, od ponětí k ponětí, od smyslu sluchu ke smyslu zraku, hmatu, čichu a chuti, od předmětův srostitých a smyslných k odtaženým a nadsmyslným, od ponětí k ideám. Při této mnohovýznamnosti slov se přečasto prvotní, vlastní význam zatemňuje, anobrž dokonale tratí, na př. při slovech *bůh*, *um*, *vtip*, *mysl*. a t. d.; zdeť úkol slovozpytcův, vypátrati prvotního, vlastního významu slova, probíraje se všemi nahoře dotčenými vrstvami jazyka, počna od nejvyšší, v jasném aetheru osvědomělého tvoření a užívání slov ležící, až do nejnižší, se svými jednoduchými prvky zdánlivě do nutnosti přírody zasahující. Teprvé po odhalení prvotního vlastního významu slova možné přistoupiti k rozboru součástek jeho, ač jestliže ono skutečně syntheticky tvořený vyšší celek, nikoli sám v sobě prostý, jednoduchý. nerozdílný prvek.

Mezi všemi třídami čili kategoriemi slov, v něž mluva lidská se dělí, sotvy která jiná slovozpytcům v etymologickém ohledu tolik působí nesnází, jako ta, kterouž *početním* nebo *číselným slovem*, a šetříce krátkosti, *čísloslovem* jmenujeme. Slova tato jak v našem slovanském, tak i v příbuzných indoevropejských jazycích nesou na sobě podobu holých osamotnělých kmenův, bez vidomého svazku s jinými: důkaz to

starobylosti jejich. Zdá se, že ve všech jazycích buď genetický soubor součástek jejich, buď prvotní a vlastní jejich význam, podle toho, jak tím nebo oním spůsobem, synthetickým-li tvořením anebo přenoškou, povstaly, již velmi časně se zatemnil, čím i důvod pojmenování u nich v zapomenutí přišel. Obtížnosti rozboru čísloslova ještě se znamenitě zvětšily od té doby, co starobylá Alexandrinská, od Aristarcha, Dionysia a Apollonia dokonaná, soustava kategorií slov novějšími badači podryta a vyvrácena, nová pak rovně pevná, rovně stálá na její místo ještě vystavena není. Tuť nastaly i o kategorii čísloslova neskonalé hádky, ješto jiní je k hlavnímu čili samostatnému, jiní ku přídavnému jménu, jiní k náměstce počítati, jiní na různo od nich ode všech oddělovati a o sobě stavěti, jiní do třídy ponětných, jiní do pouze formalných slov, jiní do realné, jiní do idealné kategorie odkazovati začali. Znamenitý Berlinský myslitel a badač Dr. Stern, jehož důmyslu za dvé překrásných knížek o filosofii jazyka díky povinni jsme, vysvětliv nejedny nejtemnější skrýše jazyka, nad jediným čísloslovem zoufal, pravě, že není slovo, nýbrž neústrojný výrostek čili raději výmyslek jazyka, což by do řeči Apolloniovy a Aristarchovy přeloženo znělo, pouhé „*flatus vocis*“ anebo *flatus aëris.* [2]) Divná věru to věc, že ačkoli novější němečtí spisovatelé (i samy Augsburské všeobecné noviny) čísla, jako na př. *dreimillionenneunzigtausendsiebenhundertfünfzig* bez odstávky píší a tisknou, předce to, výrokem spekulativného doktora Sterna slovo býti nemá, ješto my empirikové Slované již naše *a* aneb *i* za úplná, dokonalá slova držíme! My nejen o místě, které čísloslovo v kategorii slov zaujímá, nejsme v pochybnosti, ale i to za jisto tvrdíme, že čísloslovo náleží do třídy hlavních kategorií slov, zároveň se samostatným i přídavným jménem a s časoslovem, bez nichž myšlení a mluvení naprosto nemožné jest, poněvadž myšlení určováním určitedlného jest, toto pak bez tří pouho-

---

[2]) *S. Stern* Lehrbuch der allgemeinen Grammatik. Berlin 1840. 8°. Spisovatel končí své zpytování pojmu a vzniku číselného slova těmito přepamátnými slovy: „Und so müssen wir also das Resultat als entschieden betrachten, dass das Zahlwort nicht in die Reihe der Wörter als organischer Sprachgebilde gehöre.“ (S. 76.)

umných určitostí a kategorií, kolikosti, jakosti a vztažitosti, díti se nemůže. V samém skutku ponětí nižších čísel zároveň s ostatními nejnižšími ponětími u dítěte rozvíjeti se a v ústrojí myšlének vstupovati vidíme. Z této tedy aspoň strany, ohledem na kategorii čísloslova, nebude předsevzatému našemu rozboru nic překážeti, jestli jen na jiné závady neuhodíme.

Poněvadž osnova čísloslova indoevropejského, jak jsme podotkli, tak starobylá, temná a v samé tresti své obyčejnému oku neprohledná jest, vzniká otázka, jakými cestami se důmysl mluvobadačův o rozebrání jí pokusil, a odkud mu první k hledání těch cest zabřesklo světlo? Na to odpovídáme: srovnáním většího počtu jazykův lidských a přenešením zákonův od jazykův, ať tak dím jevnotkaného ústrojí na jazyky krytotkaného ústrojí. V ohledu tom výslovně znamenati sluší: 1) Ve mnohých jazycích, zvláště národův nevzdělaných, jmenovitě afrických a amerických, tvoření čísloslova jest dosti znalé a i neozbrojenému oku snadno prostupné na př. v jazyku Fot: *fok* (1), *be* (2), *la* (3), *nii* (4), *tan* (5), *ta fok* (6), *ta-be* (7), *ta-la* (8), *ta-nii* (9), *ntak* (10); v jazyku Fulah: *goh, diddi, tati, ni, jovi, joa-go, joa-diddi, joa-tatti, joa-ni, sappo*; v jazyku Vei: *dondo, filla, sakva, nani, sôlu, sun-dondo, sun-filla, sun-sakva, sun-nani, tan* atd., kdež vidno, že čísloslova od *šesti* do *devíti* skládáním *pětky* se základními tvořena jsou. 2) Jiní, dílem ještě na nižším, než onino, stupni stojící národové, jako Grenlandci, Brazilianští Indové, Abiponci, Tarahumarci, Koossané atd. počítají od *jednoho* do *desíti* nebo *dvaceti* na prstech [3]) dříve rukou, počnouc od levé, potom nohou, při každém vyslovení počtu ukazujíce stejný počet prstův a u pětic dle počtu jich přiměřeně ruku, nebo obě ruce, nebo ruce i nohu atd.; u př. Braziliancí místo *pět* ukazují ruku říkajíce: *ojepé xé pó*, t. *jednou má ruka* čili pět prstův, místo *deset* ukazují obě ruce říkajíce: *xe pó*, t. *mé ruce* místo *dvadcet* ukazují ruce i nohy říkajíce: *xé pó xé py*, t. *mé ruce mé nohy* a t. d. Grenlandčané místo *dvadcet* říkají i

---

[3]) Pozoru hodný v tomto ohledu jest i řecký výraz πεμπάζειν t. na prstech počítati, od stařec. πέμπε m. πέντε (quinque).

člověk, a místo *sto* důsledně *pět lidí*. Oboje to, t. opakování nižších číselných slov na vyšších místech a vztahování se při počítání na prsty rukou i nohou co ředidlo číselné soustavy, vedlo přirozeně k té myšlénce, že, jakož vyšší čísla addováním nižších čísel, tak i vyšší čísloslova synthetickým slučováním nižších čísloslov povstávají, a že jakož *člověk* i v jiném smyslu a na jiných místech „*míra věcí*“ jest (srv. *palec*, *píď*, *střevíc*, *krok*, *loket*, *sáh* a t. d.) tak zvláště *ruka* jeho že jest základ a ředidlo soustavy početní téměř ve všech jazycích. 3) Při porovnání egyptské soustavy číselných znakův v písmě s číselnými slovy ve mluvě znamenáno, že tato poslední ve svém tvoření zvláštní obdobu s číselnými znaky prozrazují; t. hieroglyfické znaky čísel tak jsou ustrojeny, že od *jednoho* až do *devíti* jednotlivé čárky vedle sebe se kladou, a však s patrnými oddíly ve vyšších počtech: $1 + 3 = 4$, $2 + 3 = 5$, $3 + 3 = 6$, $3 + 4 = 7$, $4 + 4 = 8$, $4 + 5 = 9$ (t. *jedna čárka* a *tři čárky* znamenají *čtyry* a t. d.), a tentýž soubor odhalen, hlubším vniknutím ve sklad jazyka, i ve tvoření číselných jmen, na př. koptické *psit* = 9 skráceno ze *psitiv*, a to složeno ze *psi* = 4 a *tiv* = 5. 4) Při některých, zvláště vyšších čísloslovech shledáno očitě, že nezáporně přenešena jsou od vyznamenání věcí hmotných, buď celých nebo na určité částky rozdělených k vyznačování určitých počtův, nejinače, nežli jména hmotných údův člověčích proměnné rozsáhlosti (na př. *palec*, *píď*, *loket* a t. d.) k vyznačování určité velikosti. Tak na př. v činském jazyku slůvko *ni* znamená **ucho** i **dva**, v témže *oèl* **ucho** a *óel* **dva**, *lù* **sůl** (šestihranně hlacenou) a *lu* **šest** (též **jelena**, ohledem na nohy a rohy), *kieù* **cibuli** (kteráž napříč prořezaná šest kruhových kožiček a tři srdce ukazuje) a **devět**, v malajském *lima* **ruku** a **pět**, v mexikanském *ma* **ruku** a znásobení pětic, t. **deset**, **dvadcet**, v tureckém *el* **ruku** a **pět** ve slově *el-li* (padesát), v tatarském *tumen* **mlhu** a *tuman* **deset tisíc** a t. d. 5) Naposledy umělým snahou učených mluvozpytcův v běhu posledních třiceti let vykonaným rozborem nejčelnějších jazykův indoevropejského plemene dokázáno, že všecko bohatství jejich slov ze živlův dvojí třídy

vyvésti se dá, z *prvkův*, z nichž náměstky a původní předslovce i příslovce povstaly, a z *kořenův*, z nich časoslova a jména jak samostatná tak přídavná se vyvinula. Přiměřováním čísloslova k těmto živlům znamenáno, že některé z nich, jmenovitě nižší, jakési příbuzenství s náměstkovými prvky, jiné naproti, a sice větší jich částka, s kořeny jmen a časoslov prozrazují.

Těmito a podobnými poznamenáními usnadnil se přístup ke zpytování tajemného skladu čísloslova jazykův indoevropejského plemene; i nemeškaliť učení mluvobadači, zvláště němečtí, vcházeti zmužile branou nově otevřenou do nejskrytější dílny jazyka, jim tak dlouho zamezené. Nemínímeť však dnes a na tomto místě o rozličných pokusech o rozbor čísloslova našich předchůdcův obšírné zprávy podávati [4]), nýbrž pouze předložiti v krátkosti to, co se nám s použitím výsledkův a srovnáním domněnek jich, pravdě podobné býti vidí: pročež zde v propravě jen ještě jedno připomenuto budiž.

Všelicí spůsobové počítání zakládají se na užívání *rukou*, tak že obyčejně počet prstův na obou rukou, totiž *deset*, za ředidelnou jednotinu, za střediště všeho platí, řídčeji méně, totiž počet prstův jedné ruky čili *pět*, a ještě řídčeji více, totiž počet všech prstův na rukou i nohou čili *dvadcet*, z čehož tři rozličné soustavy početní povstávají: pětičná, desetičná a dvadcetičná, v nichž další počítání znásobováním pětic, desetic anebo dvacetic a přidáváním k nim jedniček se děje. A však již i tyto jedničky samy, vyjma první z nich, jsou ponejvíce plod čili výsledek účtování (nejobyčej-

---

[4]) V ohledu tom odsíláme laskavého čtenáře k následujícím spisům: *Fr. Wüllner* Uiber Ursprung und Urbedeutung der sprachlichen Formen. Münster 1831. 8°. — *Téhož* Uiber die Verwandschaft des Indogermanischen, Semitischen und Tibetanischen, Münster. 1838. 8°. — *Fr. Bopp* Vergleichende Grammatik. Berlin 1833. 4°. Str. 428—467. — *R. Lepsius* Zwei sprachvergleichende Abhandlungen. Berlin 1836. 8°. — *Th. Benfey* Griechisches Wurzellexicon. Berlin 1839. 8°. 2 d. — *V. Mohr.* Dialektik der Sprache. Heidelberg 1840. 8°. — *M. Schasler* de pronomine personali. Berol. 1846. 8°. — *A. F. Pott* Etymologische Forschungen. Lemgo 1837. 8°. D. I. Str. 276—277. *Téhož* Die quinare und vigesimale Zählmethode. Halle 1847. 8°.

něji addice, často i multiplikace), přiměřeným synthetickým souborem slovných prvkův v jazyku vyražený, řidčeji odtaženosti, již hotovými a celistvými slovy, od srostitých věcí přenešenými, obrazně označené, jakž to z následujícího rozboru jasněji poznáno býti může.

Rozbor číselného slova

1. Jeden.

a. slv. *in* neužívané, leč v odvozeném *inok* (solivagus, monachus), a ve složených *inorog* (unicornis), *inodušno* (unanimiter), též v příslovci *vynq* t. *vъ inq* (semper, in *einem* fort), v rus. *inochoď* (gradus tolutarii, Zelt) a *inochodec* (gradarius, tolutarius, Zelter, čes. zjinačeně *mimochod)*. Sem náleží kor. *en*, vedle *eden* užívané, a naše čes. *jen, jenom* (solum, *unice*). — litv. *vienas*, lot. *vêns.* — skr. *ûna* v *ûna-vinsati* (un-de-viginti, 19, ostatně *êka*, zend. *aêvô).* — řec. *εἷς* z *ἕνς*, ve stř. r. *ἕν* — lat. *unus*, stlat. *oinos* — goth. *áins.*

b. slv. *jedin*, čes. *jeden* — skr. *âdi* (primus.)

První, starší forma nejblíže souvisí s náměstkou *in* (alius) a *on* (ille), kteréžto se rovnají skr. *anja* (alius) a neúplně užívanému *êna*, Akk. *ênam* (hunc). Základ tedy slova jest prvek *n*, ve smyslu ukazovacím na věc přítomnou a názornou, v prostoru, jejž zaujímá, od jiných věcí v mysli oddělenou. V jazycích indoevropejských prvku tohoto ke tvoření náměstek první osoby se sice jinak neužívá, leč v dvojném a množném čísle, slv. *na* č. *ny, naju, nama, nas, nam, nami,* a v kosných pádech jednotného čísla *me-ne, mъ-ně, mъ-no-jq* (zde nadto pouze co přítvorku): než v jiných jazycích, jmenovitě ve finských, jej i na tomto prvním místě, totiž v Nom. jednotného čísla, nacházíme, na př. uherském *én* (ego). Pročež za základ svého dálšího rozboru a důvodu klademe, že v té nevystihlé předhistorické době, v níž nynější naše číselná jména povstala, i v onom jazyku, z něhož se řeči indoevropejské vyvinuly, prvek *n*, úplně *na* aneb *an*, co náměstka první osoby platen a pro příbuznost pojmův spolu k označení prvního čísla obrácen byl.

Naše *in* s lat. *unus*, slat. *oinos* a t. d., navzdor rozdílu samohlásek *i* a *u*, dobře spojeno býti může: neboť i jinak slv. *i* někdy naproti lat. *u*, *ju*, stojí, na př. *igo*, lat. *jugum*, a v samé slovanštině nejen *u* pravidelně v *i*, ale tytýž i naopak *i* v *u* přechází, na př. *imati* a *um* a t. d.

Druhá novější forma, t. slv. *jedin*, čes. *jeden*, leč v skr. *âdi* (primus), nikdež své rovně nenachází. Mám za to, že slovo to složeno z *je-di-n*, tak že první částce ukazovací prvek *ja*, vyskýtající se ve kmenu *jáz*, *já* (ego) a v potažném *ji-že*, *ja-že*, *je-že* (srv. něm. *je* v je-der, je-mand, je-mals a t. d.), v druhé pak prvek původně ukazovací *di* ukrytý vězí, týž snad, co řec. δείς ve smyslu τίς, dle Mehlhorna, v οὐδείς (nemo), δέν ve průpovědi οὐδὲν ἐκ δενὸς γένοιτο, ὁ δεῖνα, Syrakusansky ὁ δεῖν (naše *onsah*, *onseh*, slv. *onsica*, uhersky *izé)*, *ačkoli* jiní tomu odpírají, ono první v οὐδέ εἷς, toto v ὅδε ἵνα rozkládajíce. Ostatně *jedin*, *jeden* neprostředně, s něm. *jeder* spojováno býti nemůže, neboť se tomu obdoba příčí, dle níž slv. *d* v něm. *t*, a naopak něm *t* ve slv. *d* se obráží, tak že něm. *der* vlastně s naším *ten* spříbuzněno.

Že *jedin*, *jeden* od náměstkového prvku, nikoli od jména buď samostatného buď přídavného, aniž od časoslovného kořene pochází, doličuje se nadto ještě i deklinací jeho, kteráž pronominálnou jest: *jedinogo*, *jednoho*, jako *togo*, *onogo*, *toho*, *onoho* a t. d. (Viz o rozdílu substantivné a pronominalné deklinace: Počátky staročes. mluvnice ve Výboru z lit. české D. I. str. 28, 76, §. 28, 71).

2. **Dva.**

a. slv. *dъva*, ž. *dъvě*, čes. *dva*, *dvě*. — litv. *du*, *dvi*; lot. *divi*. — skr. *dvau*, *dvê*; zend. *dva*. — řec. δύω, δύο. — lat. *duo*. — goth. *tvái*.

b. slv. *oba* viz nížeji.

Tento kmen patrně souvisí s kmenem náměstky druhé osoby, jenž zní slv. a čes. *ty*, litv. *tù*, skr. *tva*, zend. *tû*, řec. σύ (střec. τούν), lat. *tu*, goth. *thu*. Souvislost tato očitě se ještě zračí v skr. *tvas* (alius, secundus), odvozeném od *tva* (tu), jako lat. *tuus* od *tu* (v témž poměru stojí řec. μία, una, k lat.

mea, řec. μόνος, unus, solus, ke goth. *méins*, něm. *mein*): ve všech ostatních případnostech již prvotní ostré *t* v tupé *d* přešlo.

Kmen *dъva*, jakž slovo to v Ostromirově evangelium psáno, čili *divi*, jakž je přejinačeno v lotyšském jazyku nacházíme, složen jest ze dvou prvkův, t. *dъ* a *va*. Z těchto první rovná se látkou svou, jak již řečeno, náměstce druhé osoby *ty;* druhý se nám vyskýtá v dvojném čísle náměstky jak první tak i druhé osoby *va*, ž. *vě*, a tak též i v časoslovech v první osobě: *da-va*, *dacho-va*. Náměstka *ty* souvisí dále živelnou svou látkou a neméně i ponětím s ukazovacím prvkem slv. i stčes. *tъ* č. *ten* (ille); náměstka pak *va* opírá se na ukazovací prvek slv. stčes. *ov* (hic). Podle toho číselné slovo *tъva* později *dъva*, povstalo souborem (synthesis) dvou prvkův *ty* a *ov* čili *va* tak že hlavní smysl na prvním se usadil a druhý pouze formálnou službu koná, t. vztah druhé osoby (ty) ku první (va) znamená, což docela pravidelné jest. Tento výklad spočívá na základu prvotní dvojslabičnosti slova *dъva*, lot. *divi;* ale jestliby bylo pravěji, považovati *v* za převrat samohlásky *u*, přičiněním koncovky *a* — kteráž jinde, jmenovitě u samostatných jmen, již sama o sobě význakem dvojnosti jest, na př. slv. *člověka*, *boka* a t. d. — tuť již za jisto položiti by se muselo, že ve slovci *dva* soubor první a druhé osoby jen dle ponětí, nikoli dle zvuku, uskutečněn jest, t. že dva neznamená *jeden a jeden*, nýbrž onu jedničku, kteráž tak neprostředně po první následuje, a k ní se vztahuje, jako *ty* po *já*. Že každý z prvkův *ty* čili *tъ* a *va* čili *ov* již sám o sobě k vyražení ponětí dvojnosti postačuje, patrno z časovacích forem: *da-va*, *da-ta*, kdež jak *va* tak i *ta* dvojnost čili dva znamená, s tím toliko rozdílem, že *va* ku první, *ta* ke druhé a třetí osobě se vztahuje. Nebo žeby toto *va* zkrácením ze *dva* bylo povstalo, jako *vtorý*, *vterý* z *dъtorý*, *dъterý* (srv. řec. δεύτερος) a skr. *vinśati* z *dvinśati* (20), lat. *viginti* z *dviginti*, řec. εἴκατι, att. εἴκοσι z δϝείκατι a t. d., přesvědčiti se nemohu.

Náměstkový původ čísloslova *dъva*, *dva* doličuje se i skloňováním jeho, kteréž docela pronominalné jest: pročež na př. Gen. a Lok. mn. *dvojú* naproti *ženú* a t. d.

3. **Tři.**

slv. *tri*, čes. *tři*. — litv. *trys;* lot. *trís*. — skr. *tri, traja*, ž. *tisar;* zend. *thri, thrâjô*. — řec. τρεῖς, τρία, — lat. *tres*. — goth. *thri*.

U čísloslova tohoto každému se na první pohled naskýtá makavá příbuznost s koncovkou komparativu v jazycích indoevropejských, skr. zend. *tara* (na př. *punja-tara* od *punja* čistý), řec. τερος (na př. σοφώ-τερος od σοφός, moudrý), lat. *terus*, skráceně *ter*, již jen v přídavných a náměstkách, na př. *uter, neuter, alter, ceterus, exterus*, goth. *thara, thar*, na týchž místech, na př. *hvathar* (kdo z dvou, uter), slv. *tor* a *ter*, podobně již jen v náměstkách, na př. *jeter* (quidem), *kotor, kъtor, který* (quis), a v řadovném *vtorý, vterý* místo *dvъterý* (secundus).

Srovnáme-li tuto komparativnou koncovku *tara* se superlativným východem skr. a zend. *tama* (na př. *punjatama*), lat. *timus* (na př. *in-timus, ex-timus*), řec. τατος (na př. σοφώ-τατος), přesvědčíme se, že jedna i druhá již syntheticky složena jest; neboť prvek *ta* ve všech třech formách jeden a týž jest, jen v τατος sám se sebou, v *tama* s *ma*, v *tara* s *ra* sloučený, na kterémžto rozdíle synthesi čili souboru rozdíl významu mezi *tara* a *tama* se zakládá.

Co do prvku *ta* přijímáme za pravé, že on i zde, jako v čísloslově *dva*, goth. *dvái*, tentýž jest s ukazovacím prvkem *tъ*, z něhož náměstka druhé osoby *ty* utvořena. Totižto první a základní protiklada v jazyku, co podmínka mluvy, jest odrůznění mezi *já* a *nejá* anebo *já* a *ty;* druhá jest odrůznění druhé osoby, s níž se mluví, ode třetí, o níž se mluví, kteréžto odrůznění již poddružné, onomu podřízené jest. Že rozdíl mezi druhou a třetí osobou poddružný jest, čili že se druhá osoba ve dvě, druhou a třetí rozstoupila, tomu za důkaz slouží mezi jiným i to, že v nejstarších indoevropejských jazycích, sanskritském, zendském, řeckém a slovanském, druhá a třetí osoba ve dvojném čísle v časování touž přirážkou, totiž *tъ*, se značí; skr. v přít. času *thas, tas*, v min. *tam, tâm*, řec. v přít. τον, τον, v min. τον, την, slv. *ta*: *bijeta, chodita, neseta*. Takť i imperativ latinské konjugace má v 2. a 3. osobě *t*: *amato, moneto, jungito, capito*. Poněvadž v odrůznění druhé

osoby ode třetí důraz na druhou osobu padá, jakožto na jednotinu z ostatního veškerenstva určitěji vytčenou, následovalo přirozeně, že i zvuk sám v této případnosti ostřeji určen a tím pozměněn jest. Tím se stalo, že v některých jazycích živelný prvek náměstky druhé osoby u vyslovení znamenitě se přejinačil, naproti tomu ve třetí osobě zůstal v původní své přesnosti a beze vší proměny, na př řec. σύ (tu), vedle τόν (*is-tum*). Totéž znamenáme i v číslosloví: v druhém čísle přešlo *t* v *d* (vyjmouc gothštinu), ve třetím zůstalo neproměněné: *dva* (2), *tri* (3).

Co se dotýče druhého prvku, t. *ra*, tohoť sice v bližších a známějších nám jazycích indoevropejského plemene o sobě a samostatného nenacházím, ale ve vzdálenějších a méně známých, jmenovitě v georgianském čili gruzinském (a snad i v jiných kavkazských tomuto příbuzných) užívá se skutečně nejen v kořenné formě v tázacím *ra* (quid?), nýbrž i v odvozených *a-ra* (non). *ra-tha* (ut, dass), *ra-me* (aliquid), *ro-med* (qui), *vi-tha-ri* (quis?), *vi-tha-r* (quomodo?), čímž samostatnost a prvotní pouze ukazovací význam prvku toho pro indoevropejské jazyky dostatečně pojištěn jest; neboť vztahovací a tázací náměstky, jakž vědomo, z ukazovacích povstávají. Tvůrce porovnavací grammatiky ovšem pokládá georgianské *ra* za odrůdu a přetvorek buď georgianského *vi* (quis?), buď skr. *ja* (qui), než dle mého přesvědčení docela bez důvodu a mimo potřebu.

Naše *tri* formou svou jest množné číslo stejně znějícího kmene (dle *kosti* a t. d.), s čímž případně souhlasí gruzinský, již v jednotném čísle měkce, totiž na *i*, zakončený kmen *vithari* (quis?)

Jest tedy v čísloslovech *dva* a *tři* základní prvek jeden a týž, t. *tъ*, *ty* (tu), než synthesis jak ponětní tak i zvuková rozdílná. Ve slovci *dva* jeví se vztah nazpět, ku první osobě, reálně vždy položené, ale zvukem neoznačené, lečbychom *v* za ukazatele vztahu toho přijíti chtěli, cožby, jakž řečeno, naskrze nemístné nebylo; ve slovci *tři* jest pokrok k něčemu za *tъ*, *ty* ležícímu, ukazovacím prvkem *r*, *ra* vyznačenému, a vztah napřed, ku první osobě, docela bez označení nechán, ješto se

on zde vždy v mysli předpokládá, jsa již v synthesi čísla *dva* zavřín a dokonán.

Že jiní jak čísloslovo *tri*, tak i komparativnou koncovku *tara* od skr. kořene *tr* (transgredi), odkud lat. *trans, terminus* a j., odvozují, dosti budiž zběžně připomenouti: neboť výklad ten z našeho jazyka potvrzení nenabývá, v němž naproti zubným skr. *tr* a lat. *trans* hrdelné *kr* v *kročiti, kroz, skrz* a t. d. stojí. Za oněmi mezemi, jichž historický jazykozpyt překročiti nesmí, v oboru, v němž snad časoslovné kořeny a náměstkové prvky ještě v nedílnou jednotu splývaly, vždy naposledy *tara* s *tr* nějak souviseti může: my však toho zde ani tvrditi, ani zapírati nechceme.

Někteří za to mají, že komparativné zakončení *tara* spolu k označení ponětí dvojnosti slouží, na př. v skr. *antaras* (alter) z *anjas* (alius), goth. *anthar*, řec. ἕτερος m. ἕντερος, lat. *ceterus*. Než *antaras*, ἕτερος vlastně znamená bytí, jenž v mém názoru rozdílné místo ode mne a někoho třetího zaujímá, a teprvé přenešeně *druhý* (secundus.).

4. Čtyři.

slv. *četyri*, čes. *čtyři*. — litv. *keturi;* lot. *četri*. — skr. *čatur*, *čatvâr*, ž. *čatasar;* zend. *čatvâr*. — řec. τέτταρες, aeol. πίσυρες. — lat. *quatuor*. — goth. *fidvôr*.

V jazyku našem slovanském několiko slov se nachází, jejichž souvislost s čísloslovem *četyri* i slabšímu oku takořka sama se naskýtá, tak že tím ústrojný soubor slova, v jiných příbuzných jazycích již velmi zahalený a temný, u nás ještě docela znalý jest. Taková slova jsou rus. *čet* (par), pol. *cetno* (par) v průpovědi: *cetno licho* (ve hře, čes. *licha suda*, rus. *čet ili nečet*, srb. *lijo ili tako*, par impar, Grade oder Ungrade), slv. *četa* (agmen, cohors), *četati* v *sъčetati* (conjungere). Podle toho přijímáme za pravé, že původní, ve slově *čet* neboli *četa* vězící význam jest sloučení, spojení, spřežení dvou věcí v jedno (srv. lat. *jugum* od *jungere*). Prvek *va* v našem *četvoro, čtvero*, v skr. zend. *čatvâr* lat. *quatuor*, goth. *fidvôr* makavě zachovaný, v *četyri*, *keturi* a τέτταρες již zatemnělý, i v skr. ž. *čatasri* — snad vplyvem

ž. *tisras* od tri — potlačený, jest beze sporu týž ukazovací prvek *va*, *vъ*, jenž obyčejně co vykladač (exponent) dvojnosti v jazycích našich slouží. Tedy *četva* vlastně dva páry, dvě spřeže (duo juga). Naposledy koncovka *ri* jest další přítvorek ukazovacího prvku *ra*, co prostředek skloňování toho tak složeného a v nedílný synthetický celek splynulého kmene.

Našemu *čet*, *četa* ve smyslu *par* a *jugum*, *junctura*, dokonale se rovná *két*, *kettö* (duo) a *kötni* (ligare), *kötet* (ligamen), též něm. *Kette* (catena) a *Kitt* (lithocolla, caementum), *kitten* v zusammen*kitten* (vincire lithocolla), s pravidelnou obměnou hrdelnice *k* a sykavky *č*.

Než poněvadž slovce *čet* a *četati* již i samo synthetickým sloučením prvkův *č* čili *k* a *t* povstalo (dle obdoby *čują čutiti*, *rjują rjutiti*, *trują trutiti*, *šają sę šatati sę*, *kują kuti* a t. d.), dlužno postoupiti v rozboru o stupeň výš ku prvkům nedílným. Z těchto první nalezáme v skr. *či* (legere, colligere) druhý jest známý participialný význak *t*, na př. *pit*, *myt* od *piją* a t. d. Od téhož mnohovýznamného skr. kořene *či* (colligere, congregare; numerare; solvere; aestimare) jest příčinné *čâpajâmi*, samostatné *čaja*, *čiti*, *čitja* (cumulus), složené *viči* (numerare), *apačita* (expensus, solutus), *apačiti* (honor), *nišči* (mentem colligere, cogitare), prodloužený kořen *čit* (cogitare) odkudž *čintâ* (cogitatio) a j. S ním souhlasí řecké τίω, τίνω (solvere, poenam luere, punire), odkudž τιμή (poena; honor); lat. *aestimare* (aes-*tim*-are) a naše slv. *čьtą*, *čtu* (lego, numero, honoro), *číslo*, *čismę* (numerus), *počьt*, *počet* (numerus), *cěna*, *cena* (pretium, srv. litv. *cěna* summa, numerus, lot. honor dignitas), *čьsť*, *čest* (honor), *četa* (agmen), *četati*, *sъčetati* (conjungere) a t. d. (Rozdílného kořene jsou slk. *líčiti* numerare, a srb. *broj* numerus, *brojiti* numerare, kterémužto poslednímu my naše čes. *brojiti* tumultuari po boku stavíme).

V našem *čьta*, *čьsti*, *čьt*, *počьt* (*čtu*, *čísti*, *čet*, *počet*) a t. d. jest tedy základné ponětí *soubor* (synthesis); totéž musí následovně býti i v skr. *čintâjâmi* (cogito) a *čintâ* (cogitatio), slovech, jakž sme viděli, od koř. *či* odvozených.

Podle všeho toho čísloslovo *četyri* zakládá se — první z posavadních — na ponětném slovci *čet* (par), pošlém z ča-

soslovného kořene *či* (colligere). Předešlá tři zakládala se na ukazovacích *n*, *t*, *v*, *r*, jakožto neprostředných zvukových vykladačech pojmův ducha, osvědomivšího si rozdíly pouhého prostoru v samém názoru.

O povstání různosti ve pronášení čísloslova toho v rozličných indoevropejských jazycích, na př. řec. τέτταρες, goth. *fidvôr* a t. d. šířiti se nechci: prošlejší jazykozpytec, vysvětlení sám na snadě maje, našeho nepotřebuje, začátečník poučení jinde (zvláště v porovnavací grammatice Fr. Boppa) hledati musí.

Jiní odvozují *četyri*, skr. *čatur*, od skr. *ča* (řec. καί, lat. que) místo *ka*, vlastně tázací (původně ukazovací) náměstky, užívané ve smyslu *jeden* v skr. *êka*, řec. ἑκάτερος, a *tri*, tak že *ča-tur*, *če-tyri* = 1 + 3. Než tento výklad méně přirozený jest.

V hebr. *'arbâᵉâh* bez pochyby od *rab* (multus, magnus), odkudž i *râbab* (multitudo) a *rbâbâh* (μύριοι, 10.000), tedy rozmnožení, zvětšení. Uherské *négy* (quatuor) spojujeme s *nagy* (magnus). V obojím tomto jazyku základem čísloslova *čtyři* ponětné slovce, nikoli ukazovací prvek čili náměstka.

5. Pět.

slv. *pętь*, *pęť* čes. *pět*. — litv. *penki*; lot. *péci* — skr. *panćan*; zend. *pańćan*. — řec. πέντε, střec. πέμπε. — lat. *quinque*. — goth. *fimf*. —

Pozorování, že ruka, t. počet prstův na ní, základ jest soustavy početní v přemnohých jazycích, v nichž sklad číselného slova více nežli v našich indoevropejských na jevě jest, vedla slovozpytce přirozeně k tomu, aby mezi skr. *panćan* (5) a *pâni* (ruka) příbuzenství tušili. Domysl tento, sám v sobě jsa vhodný a věci přístojný, nabývá z bohatého a ústrojného jazyka našeho téměř nad očekávání skvělého potvrzení.

Naše *pęť*, původně *panti*, potom jotováním, přehlasováním a skrácením *pęť*, dle formy hromadné samostatné jméno ženského rodu, jako ostatní až do *desęť*, jeví hned na první pohled nezáporné příbuzenství se slovy *pęď* (spithama, Spanne) a *pęsť* (pugnus, Faust), jejichžto kořen a kmeny i

větve v časoslově *pьną*, v skr. *sphâ*, *spha*, odkudž *sphâjâmi* (extendere, ducere), též v koř. *sphar* s odvodicím *r*, odkudž *pharpharika* (spithama), v pers. *penć* (pugnus), v řec. σπάω, odkudž σπιθαμή, v lat. *pando*, odkudž *spatium*, v goth. *spannan*, v něm. *spannen*, odkudž *Spanne*, a v jiných podobných slovech nacházíme. Ve slovci *pęsť* (pugnus) jest *s* přítvorek do středu kmene rovně tak vsazený, jak ve slově *pěstun* (paedagogus) od *pitati* (alere), *město* (locus) od *mětati*, *metati* (jacere, ponere, srv. lot. *mitu*, habito), *něstěja* (praefurnium, focus) od *nětiti* (accendere), *věsť*, *pověsť* (nuncium, fama) od *větiti* (loqui), *lusp* (squama) od *lupati* (decorticare), dolnolauž. *cerstalo* místo *črьtalo* (culter aratri) od *črьtati* (incidere) a t. d.

Podle toho základ čísloslova *pęť* jest pojetí prstův ruky v jedno vzatých a skupených č. spiatých, nikoli rozpiatých, tedy vlastně totéž co *pęsť*, pers. *penč* (pugnus, manus compressa), čehož nový dovršující důkaz hned níže, u čísla *šesť*, uvidíme.

Podobně v hebr. *chamś* č. *chamêś* (5), původně tolik co pěst (pugillus) od slovce *kaf* (manus), a to od *qâmez* (capere, nehmen). Příklady z jiných jazykův, v nichž oboje pojetí, *ruka* a *pět*, jedním a týmž slovem se značí, již nahoře jsme uvedli, na př. brazil. *pó*, malaj. *lima*, mex. *ma*, tur. *el* a t. d.

O pozoru hodném výrazu řec. πεμπάζειν, t. (na prstech) *počítati*, od staročes. πέμπε m. πέντε, již výšeji dotčeno.

6. Šest.

slv. *šestь*, *šesť*, čes. *šest*. — litv. lot. *šeši* — skr. *śaś*; zend. *ksvas*. — řec. ἕξ. — lat. *sex*. — goth. *saihs*. — hebr. *šeś*.

Slovo, jímž se pojetí *šesť* v jazycích indoevropejských označuje, v některých z nich již od prvotné své formy velice se uchýlilo a odrodilo: původní zajisté forma byla *sakś*, k níž lat *sex*, ve vyslovení *seks*, řec. ἕξ, ve vyslovení *heks*, starozendské *haksu*, v mn. čísle *haksvas*, skrácené *ksvas*, goth. *saihs* mnohem blíže stojí, nežli naše *šesť*, skr. *śaś*, litv. *šeši*, i samo hebr. *šeś*, změkčením hrdelnice *k* v hustší sykavku *ś* již načitě přejinačené. (O přechodu *k* v *s*, *ś*, a naobrat, *s*, *ś* v *k*, viz rozpravu o přetv. hrd. souhlásek str. 541.)

Odhalením původní formy *sakś*, začež důmyslnému Benfeyovi díky povinni jsme, vyskýtá se na jevo rázné příbuzenství slova toho s naším staroslovanským, ve všech třech jižních nářečích, srbském, chorvatském a korutanském do dnes užívaným slovem *śaka*, t. hrsť (vola, hohle Hand; manipulus, Handvoll), kteréžto samo v dalším a hlubším kořenu svém se skr. *sač*, desider. *sakś* (jungere) nepochybně souvisí.

Podle toho poměr číslosIova *šesť* k neprostředně předcházejícímu *pęť* již na bíledni jest: onoť jest rovněž tak o stupeň čili o jedničku vyšší nežli pět, jako *śaka* (hrst), t. ruka nebo dlaň s roztaženými a nakřivenými prsty, k zahrnutí neb objetí čeho nastrojená, větší jest nežli *pěst*, t. ruka zavřená.

7. **Sedm.**

slv. *sedmь*, čes. *sedm.* — litv. *septyni;* lot. *septini.* — skr. *saptan;* zend. *haptan.* — řec ἕπτα. — lat. *septem.* — goth. *sibun.* — hebr. *šeba.*

Původ a prvotný význam číslosIova tohoto již ve všech indoevropejských jazycích dávno zanikl: přirovnání semitských jazykův, zvláště hebr. *šeba*, vede k hebr. *šâba* (jurare), odkudž i *šabat* (dies sacramenti, sacrificii, sabbatum). Podle toho *šeba* původně, zdá se, vyznamenávalo tolik co přísaha, svátost, posvěcení (sacramentum, sacratio), potomně pak, přenáškou velmi obyčejnou a přirozenou, ono číslo, jehož se při posvátných obřadech nejhustěji užívalo, totiž *sedm*, na př. sedm obětních zvířat, sedm svědkův a t. d. Sedmer počet od prvopočátku historie lidské svatý počet, věc vědomá. Komu by se přenáška tato smělá a nepodobná býti zdála, ten aťováží, co slova jako čes. *týden*, rus. a srb. *nedělja* (hebdomas, septimana, slv. sedmina, ill. sedmica) a t. d. původně a literně vyznamenávala, a co dnes vyznamenávají.

Jiní zpytatelé při slovech *sapta*, *septem*, ἕπτα myslí na kořen skr. *sap* (nectere), kterýžto, dle jich výkladu ze skr. *sa* čili *saha* a *ap* složený, a lat. *cop-* v *copula* příbuzný býti

má, čehož při své váze necháváme. (Řecké ἅπτω se skr. *sač* souvisí.)

V našem *sedm* jest, jak každý vidí, kmenové *p* vysuto a ostré *t* v tupé *d* proměněno. V goth. *sibun*, něm. *sieben*, vypadlo *t*.

Zakončením *m* v našem *sedm*, *osm*, a v lat. *septem*, *novem*, *decem*, zdá se býti neústrojný východ kmene místo původního *n*. Jiní na řadovné *ma* v *saptamas* (septimus), kteréž podloudně sem se dostati mělo, myslí, bez dostatečného, jak mním, důvodu.

8. Osm.

slv. *osmь*, čes. *osm*. — lit. *aštûni*, a však *aktainis* (octava pers.); lot. *astoni*. — skr. *aštau*, *aštan*; zend. *astan*. — řec. ὀκτώ. — lat. *octo*. — goth. *ahtáu*.

V některých indoevropejských jazycích nese čísloslovo *osm'* patrně na sobě zakončení dvojného čísla, jmenovitě v skr. *aštau*, řec. ὀκτώ, lat. *octo* a goth. *ahtáu*. Totéž pozorovati v jazycích semitských, nejjasněji v arabském, též v jazyku aethiopském ačkoli oněch vzdáleném. Poněvadž jediné *čtyři* zdvojeně *osm* vydává, nutno jest domýšleti se, že ve slově *osm* kmen slova *četyri*, aspoň co do jádra a tresti své, nějak ukryt vězí. Myšlénku tuto by zajisté každý co pouhý sen, a to právem, zavrhnouti musel, kdoby pouze slv. *četyri* se slv. *osmь* porovnal: ale postavíme-li litv. *ket-uri* a lat. *quat-uor* vedle litv. *a-kt-ainis*, řec. ὀ-κτ-ώ a lat. *o-ct-o*, tuť možnost spojení jich není nad víru a ponětí. Jádro obou slov, *ket* a *kt*, tohoť nelze příti, jedno a též jest: co se různí, jsou vedlejší přítvorky a přístavky. Přechod hrdelnice *k* v sykavky *č*, *š* a *s* jest docela pravidelný a nám již známý. Silné přetvoření a konečné zatemnění kmene přispíšeno nepochybně předsuvkou *a*, jejíž význam ještě záhadný jest. Jestliže v skr. *aštau* a t. d. koncovka *u* čili *v*, ohledem na lat. *octavus* ku kmenu *(čatva, četva)* náleží, následuje, že význak dvojného čísla *va* s koncovkou kmene (i samou původně významem dvojnosti, viz *četyri*) se v jedno slil, což symbolickým označením dvojnosti s předu slova, t. předsuvkou *a*, snad touž samou, jíž se v

aoristu minulost. t. plnost a jakoby zdvojnasobnění času, a ve množství řeckých slov, na př. ἀδελφοί (fratres) od δελφός (uterus), ἄλοχος (conjux) od λόχος (lectus), ἄκοιτης (maritus) od κοίτη (cubile) a t. d., sjednocení, spojení a tím samým jakoby zdvojnásobnění symbolisuje.

Že východ kmene *r* v *četyri*, skr. *čatvâr*, *ćatur*, zde odvržen, mýliti nás nemá; onť i v skr. *ćatus* m. *čaturs* odpadl (naopak v lat. *quater* m. *quaters)*, jsa vůbec přítvorkem pohybným, nepodstatným.

Pokusy jiných o vysvětlování číslosiova toho odvozováním buď od vymyšleného kořene skr. *aś* (dividere), ohledem na *anśa* (pars), buď od něm. Ecke, proto že čtyrstranné aneb čtveřičné hranoly s osmi hranami (Ecke) nejhustěji se nacházejí a t. d., jakožto pouhé chytání se větru v nedostatku pevné půdy, mlčením pomíjíme.

9. **Devět.**

slv. *devętь*, *devęť*, čes. *devět*, — litv. *devyni*; lot. *devini*; než staroprusky *nevints*. — skr. a zend. *navan*; řec. ἐννέα. — lat. *novem*. — goth. *niun*.

Že v našem slv. *devęť* a podobněž i v litv. *devyni* původní podnebné *n*, nacházející se ve všech ostatních indoevropejských jazycích, pozdějším zubným *d* z místa svého vytlačeno, dokazuje se staropruským — nářečí to litevštiny, již vyhynulé — *nevints*, šťastnou náhodou zachovaným. Týž přechod *n* v *d* nacházíme v srb. dvojtvarných *kon*, *nakon* a *kod* (penes), *ustane* a *ustade* (surrexit), *nestane* a *nestade* (defecit), zároveň užívaných

Číslosiovo *nevęť*, skr. *nava*, lat. *novem* a t. d. souvisí s přídavným jménem slv. *nov*, litv. *naujas*, skr. *nava*, řec. νέος, lat. *novus*, goth. *nivis*, něm. *neu* a t. d., kteréžto samo dále, spolu s převelikým množstvím jiných příbuzných slov, jako *nyní*, νῦν, *nunc*, *nun*, skr. *nu*, od prvotního a nedílného ukazovacího prvku *na* se odvozuje. Jiní při slovích *nov*, *novus*, ukazují na hebr. *naah*, *navah* (splendere, lucere), pokládajíce všeho toho kořen *nu* (splendeo, luceo).

Důvod pojmenování jest vyplnění čili zavření druhé čtveřice, osmi, t. 4 + 4, a začetí nové řady. *Nevęt* čili *devęt* (novem) jest tedy to, co po osmi neprostředně (noviter) následuje. Podobně latinské *secundus* od *sequor*, co po jednom následuje. Jiní berou *novus* ve smyslu *ultimus*, *postremus*, jakž v latině skutečně se užívá, což za méně příhodné pokládáme. Ostatně snášíme se s těmi zpytateli, kteříž za to mají, že v desetičné naší soustavě v nižších číslech čtveřičná soustava, ovšem jen v začátcích svých a nevyvinutá, ukryta vězí, jsouc do oné, jakožto mnohem dokonalejší a pohodlnější, v samém zárodku svém vložena a jí jakoby zaklenuta.

Co do přehlasování *o* v *e* v našem *devęt* místo *nevęt* vedle *nov*, vzpomenouti potřebí na *vtorý*, *vtorek*, *kotorý* vedle *aterý*, *outerý*, *který*, na *broskev* a *břeskev*, *hrom* a *hřeměti*, *stonati* a *stenati*, *pelyň*, *polyň* a *palyň*, *lebeda* a *loboda* a stero jiných.

V jazyku hebr. *tiš*ᵉ*âh* (9) znamená tolik co *rozšíření*, *rozprostranění*, což s naším pojmem dosti obdobné jest.

Docela jinak, nežli v indoevropejských jazycích, tvořeno čísloslovo *osm* a *devět* v jazyku finském, t. odborem *jednoho* a *dvou* od *desíti* na př. osm estonsky dle rozdílnosti nářeč *kahheksa* i *kattesa*, od *kaks*, *katt* dva, a *ksa*, *sa* deset, devět eston. *ühheksa* i *üttesa*, od *üks*, *üts* jeden, a téhož *ksa*, *sa*, jakoby řekl duo-de-decem, unum-de-decem (podle undeviginti).

10. Deset.

slv. *desętь*, *desęt* čes. *deset*. — litv. *dėšimt*; lot. *desmits*. — skr. zend *daśan*. — řec. δέκα. — lat. *decem*. — goth. *taihun*.

Ve vyšších číslech a) slv. *jedinonadesętь*, čes. *jedenáct*. — litv. *vienolika*, lot. *vénpadesmit*. — skr. *êkadasa*; zend. *aêvańdaśô*. — řec. ἕνδεκα. — lat. *undecim*. — goth. *áinlif*. b) slv. *dvadesętь*, čes. *dvacet*. — litv. *dvidešimti*; lot. *devidesmit*. — skr. *vinśati*; zend. *vîśaiti*. — řec. εἴκοσι, střec. εἴκατι. — lat. *viginti*. — goth. *tváitigus*.

Přijmeme-li podmínečně za pravé, že kmen čísloslova tohoto v původní formě zněl *dak* čili *dek*, tak že *das* čili *des* pravidelná jeho obměna jest, přejitím hrdelnice *k* v sykavku *s* povstalá, a obrátíme-li zřetel k významnosti rukou co zá-

kladu téměř všech známých početních soustav, nalezneme v indoevropejských jazycích nemalý počet slov zjevného příbuzenství s naším kmenem. Sem náležejí v prvním stupni skr. *dakšas, dakšina,* pers. *dest* (manus), řec. δεξιός, δεξίτερος, lat *dexter,* goth. *taihsvô,* slv. *desn, desnica* (t. pravý, pravice); na druhém a na dalších stupních skr. *diś* (monstrare), řec. δάκτυλος, δείκνυμι, δέχομαι, δέκομαι, lat. *digitus, dicare* v *indicare,* goth. *teíhan* (nunciare, dicere, *zeigen*); slv. *udesiti* čili *udositi* (occurrere, antreffen), *desť* (liber chartae, srv. franc. une *main* de papier), rus. *dosug* (otium, Musse) a t. d. Časoslovo *udesiti,* též *udositi,* čte se nepořídku ve staroruských letopisech, i v samých výtazích z nich u Karamzina. [5])

Souvislost těchto slov s čísloslovem *desęť,* co se týče jazyka skr., řec., lat. a gothského, jest dávno ode všech věci povědomých mluvobadačův uznána, a co se týče našeho slovanského jazyka, soudnému, nepředpojatému skumateli snadno dovoditedlna, nerci-li sama sebou jista. Než co do genetického výkladu kmene *dak* čili *dek* a jeho rovně *das* čili *des,* tuť věc ovšem není tak na snadě, aniž posavad staňovně rozhodnuta býti může.

Dvoje, od sebe veskrz rozdílná jest cesta, již zpytatelé k rozřešení této záhady nastoupili. Jedni tvrdí, že kmen *dek* čili *des* jest prostý, nesložený, s kořenem skr. *diś* (monstrare) totožný, a že hned prvotně ruku a sice pravici vyznamenával, odkudž *desęť, deset* tolik, co ukazování, t. zdvižení pravice při doplnění počtu desaterného. Na vyšších místech, ve skr. *vinśati* (20), *šaštis* (60), *viginti* a t. d. kmen ten že skrácen a zatemněn odvržením kořenného *de, des.* V této případnosti by se slovo *desiti, udesiti* ke slovu *desnica, desný* mělo asi tak, jako lat. *monstro,* causat. *moneo,* řec. μηνύω k lat. *manus.* (Naše slv. *ręka,* čes. *ruka,* litv. *rankà* vysvětluje se z litv. *rinkti* colligere).

Jiní za to mají, že slovo *desęť* jest složené, že tedy důvod pojmenování v jeho součástkách hledati se musí, a že slova

---

[5]) Na př. v Istor ross. gosud. IV. 53. *neudosi* (nezastihl); IV. 12. *udosi jego* (postihl jej, uhodil naň) a j. Nachází se i ve velmi starém slovníku církevního nářečí.

desný, desnica a t. d. teprvé později, přenešením kmene *des* na ruku, povstala. Bychom tento spůsob vykládání úplně pochopiti a důkladněji oceniti mohli, dlužno vystoupiti výš a přehlednouti celou řadu vyšších jedniček, na slovci *deset* co základu a ředidlu soustavy desetičné spočívajících. Takové jsou slv. *dvadesętь* (20), *sъto* (100), *tysęšta* i *tysęšta* (1000); litv. *dvidešimti* (20), *šimtas* (100), *túkstantis* (1000); skr. *vinšati* (20), *šatam* (100); zend *višaiti* (20), *šata, šatem* (100); řec. εἴκοσι m. střec. εἴκατι (20), τριάκοντα (30), ἑκατόν (100); goth. *tváitigus* (20), *saíhstêhund* (60), *taíhuntêhund* (100), *thûsundi* (1000) a t. d. Vyloučíme-li slv. a litv. formy *dvadesęť*, *dvidešimti*, též gothské dvojtvarné *tváitigus* a *saíhstêhund*, shledáme, že ve všech ostatních čísloslovo *deseť* v nové podobě, totiž skr. *šati*, zend. *šaiti*, řec. κοντα, lat. *ginti, ginta,* se jeví, a domněnka, žeby *desęť* složeno býti mohlo ze *dva* a *sętь*, sama se nám naskytne. Tuť nám přijde vstříc goth. *saíhs-têhund* (60), *sibun-têhund* (70), *ahtáu-têhund* (80), *niun-têhund* (90), *taíhun-têhund* (100), v nichž ve všech *têhund* tolik co *taíhun* čili původně *taí-hund,* a toto patrně složeno z *tvái* (duo) a *hand* (manus). [6]) Poslední slůvko odvozuje se od kmene *hinthan* (capere), od něhož i *hunds* (canis, quia feras captat) pochází, a s nímž lat. *prehendo,* správněji *praehendo,* řec. γέντο u Homera (ἕλετο, cepit), χανδάνειν slv. *sęgati,* čes. *sahati* (contingere), *sęžeń,* čes. *sáh,* mor. slk. *sáha* (orgya hexapeda) a j. souvisí. Než slv. *sęgati* jest již prodloužená forma prostého *sęti* (capere), jak z přirovnání ostatních indoevropejských jazykův patrno. — Podle toho naše *desęť* byloby složeno ze *dva* a *sęti,* a znamenalo tolik co *dva sahy,* t. dva chvaty, dvě hrsti, dvě pěsti (zwei Griffe), jakož goth. *tái-hund* tolik co *zwei Hände* (zwee Hend, zehend, zehen.) Druhá gothská forma *tigus,* což mimochodem podotčeno budiž, má býti zjinačená a skrácená z *tvái* a *gund* m. *hund,* tak že by se *gus* veskrz rovnalo řec. κοσι v εἴκοσι, což místo původního δFει-δέ-κοσι, jako skr. *vinšati* m. *dvin-da-šati,* lat. *viginti* m. *dvi-de-ginti.* (Než srv. nizoněm. *stige*=dvacet a něm. *Stiege* scala).

[6]) Podivno, že i v arabském jazyku slovo *handun,* dle Lepsia, v jistých průpovědech sto znamená.

Že ve vyšších počtech, znásobením ředidelné desetice povstalých, skracování ovšem veliký průchod mělo a mívá, jest věc téměř všemi posud vyšetřenými jazyky potvrzená; naše *dvacet* povstalo z *dvadset* a to z *dvadeset*, *jedenáct* z *jedennadeset*, v sanskritu ve formách *śaś-tis* (60), *sapta-tis* (70), *asîtis* (80) a *nava-tis* (90) nadto ještě i sám kmen *śati* rozdrcen, tak že jen *ti* z něho zůstalo, jakož i ve franštině v *on-ze*, *dou-ze*, *trei-ze* a t. d. pouhé *ze* z *decem* nacházíme. Podle tohoto, od Lépsia ponavrženého, s duchem slovanštiny i ústrojem čísloslova našeho dosti shodného výkladu dlužno považovati slova jako *desny*, *desnica*, *udesiti* čili *udositi*, *dest*, *dosug* a t. d., a nápodobně i skr. *diś* (monstrare) *dakśas*, řec. δεξιός, δάκτυλος, lat. *dexter*, *digitus*, goth. *taíhsvô* a t. d. již za druhotvarné plody z oné pozdější doby všeobecného, ještě nerozděleného indoevropejského jazyka, v níž soubor slova *desęt* docela se zatemnil, a kmen *des*, *dis* za prostý, nesložený jmín. Příkladův takového vyrůstání nových kořenův a kmenův ze složených slov zatmělé osnovy jazykové indoevropejští i více poskýtají, při nichž se zastavovati nechceme. Děje se tu podobně jako u onoho známého stromu, indského fíku, jenž své ratolesti kolem sebe do země pohřižuje, jimi se do ní vkořeňuje a v nové kmeny přetvořuje, kteréž se staršímu veskrz podobají, jediné pozdějším povstáním a vzdálením od něho se rozlikujíce. A však co se výkladu tomuto poněkud příčí, jest to, žeby tím spůsobem *desnice* (věc konkretná) od počtu *deset* (pojmu abstraktného) toto své jméno byla dostala: čehož příkladové ve známějších jazycích sotvy se nacházejí (mezitím srv. stčes. *dváky*, dva prsty u přísahání na posvátnou věc kladené, skráceně m. *dvajáky*, mylně aneb obyčejným přetvořením *j* v *h* i *dvaháky*), ačkoli před nedávnými časy mnozí důmyslní jazykozptci (Bopp, Pott a j.) neměli za nepodobné, žeby skr. *pâni* (manus) od počtu *pančan*, lat. *dextera* od *decem* a t. d. jméno byla dostala, nikoli naopak.

Forma čísloslov *pętь*, *devętь*, *desętь*, dle zdání některých zpytatelův, jest participialná, tatáž, kterou i v našich samostatných jmenech na *ę*: *děvčę*, *otročę*, *vnučę*, Gen. *děvčęte*

otročęte, *vnučęte* a t. d. nacházíme. Do čísloslova *šestь* přítvorek *t* později pouhým nápodobněním čísel *pętъ*, *devętь* a *desętь* se dostal. V sanskritu a v jiných příbuzných jazycích plnější, slov. *devętъ*, *desętь* rovné formy, t. *navanti*, *dasanti*, se sice nevyskýtají: ale obdoba je za základ položiti velí.

Z vyšších desetičných počtův zde jen *sto* a *tisíc* obzvláštně uvažováni buďte: ostatní sami sebou v etymologickém ohledu jasni a srozumitedlni jsou.

a) slv. *sъto*, čes. *sto* — litv. *šimtas* lot. *simts* — skr. *śatam;* zend. *śatem*, *śata.* — řec ἑκατόν. — lat. *centum.* — goth. *taihuntêhund.* — osetsky *sadda.*

V gothském *taihuntêhund*, což znamená dvěrucekrát dvěruce (t. *tai* a *tê* = dvě, *hund* m. *hand* = ruka) jestiť důvod pojmenování úplně vysloven. A však již v gothštině v dalším počítání pouhé *hunda* ve výtečném smyslu na místo *sto* se užívá, na př. *tva-hunda* (200), nadto pak v ostatních indoevropejských jazycích, v nichž *sъto*, *šimtas*, *śatam*, *śatem*, ἑκατόν a *centum* pouze slabým ohnutím (modifikováním) kmene v samém kořenu, koncovkou a rodem od základního *sęto*, *šimti*, *śati* č. *śanti*, κατι a *cem* čili *genti* m. *centi* se liší, jsouc všemi těmito určitostmi k vyznačení vyšší desetice jakoby přispůsobeno. Ve slv. *sъto* nosový zvuk *ę* přešel v *ъ*, v čes. *sto* vymizel docela (podobně přešlo *są-* v *sъ*, *glębok* v *glъbok* a j.); zakončení *o* rovná se pravidelně skr. *am* řec. ον, lat. *um* středního rodu, na př. ζυγόν *jugum igo*, *vinum víno*, *granum zrno* a t. d.

Co do etymologického rozboru slova tohoto, platí zde všechno, co jsme o slovu *desęť* poznamenali. Kdo ve slově *desęť* kmen *des* za prostý a původní uznávají, přijímají ve slovu *sъto* odvržení kořenného *de;* kdo naproti tomu slovo *desęť* za složené ze *dva-sęti* t. dva sahy čili dva chvaty pokládají, přijímají vynechání první polovice, t. *dva.*

b) slv. *tysąšta*, *tysęšta*, srb. *tisutja*, čes. *tisíc.* — litv. *túkstantis;* lot. *túkstóts.* — goth. *thûsundi* — (V ostatních jinak: skr. *sahasram*, zend. *hazanhra*, řec. χίλιοι, lat. *mille.)*

Důvod pojmenování skrácením a slitím součástek slova zahalen: dlužno rozděliti *tysąšta* na *ty-sąšta*, *túkstantis*

na *tûk-stantis*, *thûsundi* na *thû-sundi*, a první částku považovati za skrácenou formu z *desęť*, *dešimt* (původně *dekimt)*, *taihun*, druhou pak za odrodek kmene *sęti*, *santi*, *hundi* ve smyslu *sto*. Větší určitost a samostatnost slova i zde docílena jednak lehkým ohnutím a jakoby obnovením kořene — u nás *ą* m. *ę*, ačkoli i *tysęšta* se nalezá, u Litvanův *ú* a *k* místo *s* — jednak zvláštním, prodlouženějším, měkkým zakončením — u nás srb. *ty-sutja*, blh. *tysąšta*, přetvorkou a přesmyknutím m. *tysątža*, *tysątja*. Jiní od lot. *tûkt*, *tûkst* (tumere, slv. *tyją*, *týti)* slovce to odvodí, čemuž místa dáti nemůžeme.

V ostatních indoevropejských jazycích značí se číslo *tisíc* rozličnými jinými, s naším nesouvislými slovy: řec. χίλιοι, lat. *mille*, skr. *sahasram*, zend. *hazanhra* a t. d., jejichž původu a prvotního významu na tomto místě vyšetřovati nemůžeme. Připomeneme jen, že lat. *mile*, *mille*, obyčejně s *multus*, vaskon. *mola* (multitudo) a řec. μύριοι spojují, a že skr. a zend. *sahasram* a *hazanhra* i v jazycích tureckých, mongolských a finských (srv. uherské *ezer)* rozšířené nacházíme.

11. Hromadná a jiná.

Až posud vyčetli a rozebrali jsme, pokud nám možné bylo, základní číslosiova slovanského našeho jazyka, na nichž celá početní soustava kmene našeho spočívá; teď ještě k některým jiným vedle oněch jakoby po straně běžícím, dílem i řidčeji a v obmezenějším smyslu užívaným, zřetel obrátiti musíme. Pojednavše o oněch prvních obšírněji, přehlédneme tyto poslední tím zběžněji. — Sem počítáme předně ona, jenž ponětím svým k základním se rovnají, a jichž větší díl obvykle *hromadná* slovou, jako: *sam*, *pol*, *oba*, *desť*, *sorok*, *meru*, *kopa*, *tьma*, *lik* č. *lika*; potom řádovná, jako: *prvý*, *vterý*, *druhý*; naposledy násobná a rozdílová, a sice jak v přídavné (adjektivalné), tak též i v příslovečné (adverbialné) formě, jako: *duch*, *násoben*, *gub*, *pąt*, *ręd*, *struk*, *krat*, *ždi*, *šti*, a t. d.

Z těchto první, *sam*, jest náměstkový kmen, jen ob-

razně k důraznému označování ponětí jednosti přenešený, na př. *sám jeden, sám jediný, sám jedinký, samoten* a t. d. Sem patří skr. *sama* (aequalis, similis), odkudž *sâmi* (semis) t. rovný díl, lat. *semel, simplex, semi-*, řec. ἅμα (simul, cum), ἡμι-, něm. *samt*, naše *samec, samice*, tolik co jedinec, slv. *sq-*, skráceně *sъ*, čes. *sou-* a *s* (lat. cum, řec. σύν), hlavní to předslovce k vyznamenání pojmu slučování, spojování, *sjednocování*, a množství jiných. Hlubším vniknutím do osnovy jazykův indoevropejských rozložen již dávno kmen *sama* na dva náměstkové prvky, z nichž každý k označování jednosti slouží, na *sa*, řec. ἁ-, na př. v ἅ-πλξ, a *ma*, na př. v μία, μόνος, což dosti budiž podotknouti.

pol, jedna ze dvou rovných částek, váže se s odvozenými slovy *police* (armaria), *poleno* (segmentum lignorum, lignum ad focum fissum) a *palice*, rus. *palka* (baculus), rus. *placha*, klát tlustého dřeva na dvé rozštípený, lat. *palus*, něm. *Pfahl* a j. Znamená též stranu, na př. ob on *pol* řeky, t. na oné straně řeky, a pohlaví, mužský *pol*, ženský *pol*, t. mužské pohlaví, ženské pohlaví. Slovo prastaré (již i v uherštině, jazyku čudského pokolení, *fele* = pol, dimidium!) původu temného, záhadného: neboť skr. *phal* (dissecari, vlastně rumpi) jinam, k našemu *pln*, náleží. Příbuzné-li jest kmenu slv. *pole*, lat. *planum*, leží důvod pojmenování v *rovnosti* (planities) povrchu věci rozpolené.

oba, ž. *obě*, zní litv. *abbu*, lot. *abbi*, ž. *abbas;* skr. *ubhau*, zend. *uba, ubê;* řec. ἄμφω; lat. *ambo;* goth. *bái, ba, bajôths*. Souvisí nejúžeji s předslovcem slv. rus. čes. *ob*, na př. *ob* druhou stranu (ex adverso), *ob* rok, *ob* den, *ob* noc (alternis annis, diebus, noctibus); řec. ἀμφί; lat. *ambi*, na př. ambedere, amburere, Ambidravi od Dravus, Ambisontes od Sontius; goth. *bi*, stněm. *umbi*, něm. *um* mn. *umb* a t. d. Že *oba, ambo* složeno ze dvou ukazovacích prvkův, z *a* čili *am* a *ba* čili *bo*, vyplývá z přirození synthetických (víceslabičná slova majících) jazykův a potvrzuje se samostatným užíváním slůvek *bái, ba* (ambo) a *bi* (ambi) v jazyku gothském. Máme za to, že i zend. *bitja* (secundus), lat. *bi-ceps, bis, binus* a t. d. mnohem přirozeněji neprostředně z prvku *ba*,

nežli ze *dva, duo* (t. odvržením zubného *d* a ztužením retného *v* v *b*), odvozovati se může. Na prvním místě forma *am* snad pozdější nosování, jako v skr. *vinśati.*, lat. *quadringenti* a t. d., a pouhé *a* snad symbolické označování dvojnosti, jako v *a-štau* (octo).

desť slv. rus. srb. kniha papíru (24 archův), jakoby řekl „*ruka* papíru" (srv. franc. une *main* de papier), od kmene *desny, desnica* t. pravý, pravice, o němž nahoře pod slovem *deset* jednáno.

sorok rus. tolik co čtyřicet, z novořeckého σαράκοντα, a to ze starořec. τεσσαράκοντα. Již u starých τράπεζα místo τετράπεζα, v bulharském pak nářečí začátečné *to* a *de* jmen řeckých často odvrženo, n. p. Mea, nyní Man-grad, m. Tomea, Tomi, Pirus, nyní Boarkalesi, m. Topirus, Velta m. Develus čili Debeltus a t. d.

meru místo *měru*, u Slovákův čtyřicet v prostořečí na př. kúpil *meru* vajec, jest slv. *měra*, čes. *míra* (mensura, Maass).

kopa u Čechův, *kàpa* u Litvanův, *kaps* u Lotyšův, šedesát (něm. Schock); jinak ve všech slovanských nářečích *kop, kopa, kupa* tolik co hromada (cumulus), litv. *kaupas*, lot. *kópa*, lat. *copia, cumulus*, něm. *Haufen*, šved. *kop* a t. d. Kmen snad v skr. příčinném *čâpajâmi* od koř. *či* (colligere) I slv. *kąpina* (rubus), pol. *kępa, kępina* (frutex; insula in fluvio, Werder) a j. nepochybně sem náleží, ačkoli v nich nosové *ę*.

slv. *tьma* (μύριοι, deset tisíc), totéž co *tma*, mrak (tenebrae). Aniž rus. *tuman* (nebula) původně rozdílné, ačkoli v této formě od Tatarův přijaté; zníť zajisté mandž. *tome* (omnis), *tumen* (10.000), tatar. *tuman* (myrias), *tumen* (nebula), tur. *duman* (nebula). Mrak, oblak a t. d. v přemnohých jazycích obrazně místo množství se užívá; srv. νέφος μαρτύρων (testium nubes) Hebr. XII, 1, „patriachův a prorokův *oblak* veliký" Bratří. I řec. μύριοι snad s kmenem μαυρός (niger) souvisí, ačkoli je jiní se skr. *bhûri* (valde multum) spojují.

lik u nás v dvojím smyslu a) rus. srb. *lik* = obraz, vid (species), prodlouženě slv. čes. pol. chrv. blh. *lice* (facies); b) mrus. pol. slk. *lik* = počet (numerus), slv. *lik* (chorus),

slk. *oblik* (rationes), litevskorusky a slk. *líčiti* (computare): než u Litvanův *lika* v číslech od jedenácti do devatenácti tolik co deset: *vienolika* (11), *dvylika* (12), *trylika* (13) a t. d. Toto *lik* čili *lika* vysoce ctihodný tvůrce porovnavací grammatiky příliš odvážně, dle mého zdání, stavěje na *možnosti* přechodův souhlásek *skutečnost* jich, spolu s goth. *lif* místo *libi*, od skr. *daśan* (decem) odvodí, různě je jak od našeho *lik*, adj. *-liký* v *koliký*, *toliký* a t. d., tak i od goth. *leiks* (similis) v *galeiks* (aequalis, *gleich*), *analeiks* (similis, *ähnlich*), kteréžto *lik* ještě odvážněji, touž obměnou pojmův, za pouhé přetvoření skr. *drś* (similis) od koř. *drś*, řec. δέρκω (video), vydává.[7]) Jiní litv. *lika* ve *vienolika* (11) a t. d. od litv. *likù* čili *liekmi* (linquo) odvozují, jakoby řekl: *jeden a ostatek* a t. d. Mnohem blíže, nemýlíme-li se, leží skr. *likh* (scribere, pingere), zvláště přirovnáme-li naše čes. *líčiti* (pingere), a snad i lat. *litera* a j. Základní ponětí všudy species, figura. Slovce toto zároveň se slovem *doba* jest jedno z nejrozsáhlejších a nejpamátnějších v jazyku slovanském, hodné úplnějšího, důkladnějšího vysvětlení, než zde podati možno. — Ostatně my *lik*, *lika* (species, numerus) od zakončení *-liký* v *je-liký*, *to-liký*, *ko-liký*, *vše-liký* a t. d., řec. -λικος v πηλίκος, τηλίκος, různíme, majíce toto poslední (s Dobrovským proti Boppovi) za složené z *il* a *kъ*.

Ve všech jazycích vyšší okrouhlá a hromadná číselná slova pocházejí od kmenův *množství* znamenajících, na př. hebr. *'elef* (1000) vlastně větší *rodina*, původně snad *stádo*, poněvadž *'elef* i hovado znamená, *rbâbâh* (μύριοι, 10.000) od *râbab* (multitudo) a to od *rab* (multus, magnus.) a tak též i v jiných.

Z řádovných *prъvъ*, *prvý*, *první*, litv. *pirmas*, lot. *pirms*, skr. *pûrva*, *prathamas*, zend. *frathemô*, řec. πρῶτος, lat. *primus* goth. *frum's*, *frumist's*, v předslovci *pra-* v *praotec*, skr. podobněž *pra* — od něhož *pro*, *prě* a t. d. jen významem, nikoli živelnou látkou se dělí — svůj kořen nachází, a sice společně s přídavnými *pravý* a *přímý*. Příbuznéť zvukem, než

[7]) *Fr. Bopp* Vergleichende Grammatik. Berl. 1833. S. 447. 597.

pojmem rozdílné, skr. *para*, lat. *par*, t. roveň, druh, řec. *παρά* (juxta), vlastně rovnolehle, rovnoběžně; proti kterémuž stojí zend. *tarô* (super), skr. *tiras* (transversim, oblique), lat. *trans*, slv. *kroz*, *črez*. Onde pojem srovnalosti, jednakosti, zde příčnosti, lišnosti; onde suda, cetno, *pár*, zde lich (impar), t. *tři*.

vъtor, *vъtory*, *vъter*, *vъtery*, stčes. *vtorý* i *vterý* (secundus), jest skrácené *dvъterý*, řec. *δεύτερος*, odvržením kořenného *d*. Podobně již v skr. *vinśati* m. *dvinśati* (20), řec. *εἴκατι* att. *εἴκοσι* m. *δϝείκατι*, lat. *viginti* m. *dviginti*.

druh, *druhý* (secundus) totožné s *druh* (amicus, sodalis) a dojista spřízněné s *drah* (carus).

Z násobných a rozdílových naše *duchý* v *jednoduchý* (simplex), a *násobný* v *dvojnásobný* (duplex) sama sebou jasná jsou; v stslv. užívané *gub*, na př. *sągub*, *tregub* čili *trьgub* (duplex, triplex), litv. *gubas*, adv. *gubaj*, jest z kmene *gybati*, čes. *hýbati* v *zahýbati* (plicare), a ten z koř. *gu*, zachovaného v skr. *guna* (vocalis incrementum, Zulauf), *dviguna* (duplex) a v pol. *giąć* (flectere); v illyrských nářečích *put* v *jedanput*, *dvaputa* (semel, bis) jest sám kmen *pątь* (via, iter), *red* v *jedanred* (semel) tolikéž kmen *rędъ* (ordo), *struk* v *dvostruk* (duplex) kmen *struk* (siliqua, caulis), jejichž hlubších kořenův stopovati na ten čas opouštíme; slv. *krat*, čes. *krát* v *jedenkrát* (semel), litv. *kartas*, skr. *krtvas*, na př. *pančakrtvas*, pětkrát, jest od kmene skr. *krt* (faciens), a ten od koř *kri* (facere, creare, pers. *kerden*, slv. *krěvati*).

ždi v příslovcích slv. *dvaždi*, *triždi* (bis, ter) a t. d. rovná se skr. *dhâ* v *dvidhâ*, *tridhâ* a t. d. neboť *žd* jest bulharský přetvorek staršího *dj*, a naše *j* druže skr. *h*.

šti, dle rus. vyslovení *šči*, tolikéž v příslovcích slv. *dvašti*, *trišti* (bis, ter) a t. d., jest bulharská forma staršího přítvorku *ti* čili *tji*, nevím, rozdílného-li prvotně a kořenně od hořejšího *dji*.

Úvahy.

1. Poněvadž předsevzetí naše není to, bychom zde nauku o číselném slově našeho jazyka ve všech jejích oddílech a podrobnostech přednesli, nýbrž pouze to, bychom sklad zá-

kladního našeho čísloslova etymologicky rozebrali, a touto cestou, pokud možné, aspoň ku prvním, nejbližším důvodům pojmenování čísel se probrali, slušíť nám všecky jiné, při uvažování předmětu toho na mysl vystupující grammatické otázky mimo sebe pustiti, a ohlédnouti se raději zpět na vykonanou od nás k uloženému cíli cestu i sebrati dohromady výsledky její. Tytoť jsou v krátkosti:

1. Základná naše čísloslova souvisejí v etymologickém ohledu dílem s ukazovacími prvky, z nichž osobní náměstky, dílem s ponětně významnými kořeny, z nichž časoslova a jména jak samostatná tak přídavná povstávají. S oněmi souvisejí první tři, postupujíce zároveň s rozdílem tří osobních náměstek, s nimiž docela stejné látky jsou: slv. *jedin*, čes. *jeden*, slv. *in* (já, ny), *dva* (ty), *tři* (тъ, ten); s těmito ostatní sedmery, t. *čtyři*=dva čety, dva páry, *pěť*=pěsť (u levé ruky), *šesť*=šaka, t. hrsť, *sedm*=obět neb svátost, *osm*=dvě čtverky, *děvěť*=nový počet, *deseť*=desnice čili pravice. *Sto* jest druhá polovice slova *deseť*, po odpadnutí prvé. *Tisíc* jest skrácené *tis-síc*, t. deseť set. — K témuž výsledku vede rozbor všech ostatních číselných slov jazyka našeho a příbuzných jemu indoevropejských. I mezi těmito nižší a takořka živelná čili elementárná tři čísla s osobními náměstkami, ostatní s časoslovnými a jmenovými kořeny nebo kmeny spřízněna jsou, na př. řec. μία, μόνος s *mea, meins*, čes. *mně, mě, mi; sa* s naším *se, si, sebe, sobě;* skr. *tvas* s *tva* (tu); naproti *měra, kopa, tma* a j. jsou zjevné přenášky samostatných slov. Rázná, pozoru hodná shoda i v tom, že jakož k označení ponětí první osoby více a rozdílných prvkův v přímých i kosmých pádech se užívá, tak i k vyznamenání ponětí jednosti tytéž prvky jeden vedle druhého se upotřebují, z nichž však v samé číselné soustavě obyčejně jeden nade všecky jiné převahu dostává.

2. V úkazu tom, že prvotní, elementárná tři čísla s třemi osobními náměstkami a tudíž s rozdíly tří osob a jejich značením rovně běží, ostatní pak více nebo méně libovolným přenášením slov od věcí smyslných k vyznačování odtažených pomyslův, t. určitých kolikostí, povstávají, obráží se povaha a přirození jak celého jazyka, tak i samé mysli lidské. Na

jedné straně stojíme na onom kraji dějiště rozumu lidského, kdež počáteční a základní pojmové jeho v nutnosti přírody pohřižovati se zdají — protože všecken další rozbor prvkův a pohledávání původu jejich pro nás přestává — na druhé straně nacházíme se v oboru svobodného a osvědomnělého tvoření ducha, co původa svých myšlének a poznačování jich, přenášením slov od věci k věci, od pomyslu k pomyslu, měněním i určováním významu jich dle libosti. — Již z toho zavírati můžeme, co máme souditi o domněnce oněch, ostatně učených a ctihodných mluvobadačův, kteříž *všecka* číselná slova, *všecky* náměstky, *všecka* předslovce za *přenošky* (metaphora) vydávají, tvrdíce, že jsou skrácená jména věcí smyslných a hmotných, asi takto: *jeden* že snad pochází od nějakého slova, kteréž někdy v některém jazyku *hlavu* znamenalo, protože hlava jedna jest, *dva* snad od slova, kteréž *oči' uši, ruce, nohy, rohy* a t. d. vyznamenávalo, protože tyto dvě jsou a t. d. Mam a scestnost zde na jevě. Kdyby všecka čísla byla pouhé přenošky slov od významu věcí srostitých a hmotných ku pojmům odtaženým a nadsmyslným, následovalo by nevyhnutelně, že lidské myšlení a mluvení v jistém věku a v jistých mezech bez určování kolikosti věcí a bez odrůznění osob díti se mohlo a může, což samo v sobě protimyslný odpor jest. — Rozbor čísloslova, jakož všeho ostatního jazyka, tohoť nelze příti, vede k dualismu prvkův a kořenův. Vímeť sice, že to pouhá protiklada, a že, jakož všeliké jiné protiklady, v nichž duch lidský, při svém osvědomění, sebe i své myšlení nalezá, v něčem vyšším svého sjednocení a vyrovnání docházejí, tak i ona protiklada, do níž slovozpytec při stopování zárodních prvkův slov a pojmův lidských ubíhá, v něčem vyšším souvisí; ale skromnému mluvobadači nesluší přeskakovati mezí, nauce jeho vytčených, a slibovati světla, jehož mu udělovati nedáno.

3. Všecko, cokoli duch lidský samočinně, ačkoli vplyvem ústrojí těla svého, v říši pojmův a poznatkův, vtělením se myšlénky ve slovo, tvoří a působí, musí, by pravé skutečnosti, pravého bytí došlo, vzíti na se podobu a tvárnost přírody, následovně podrobiti se na oko zákonům mecha-

nismu, v čemž všecka moc a vlastnost přírody co protivy ducha záleží. I to, což při úplném a jasném *osvědomění* ducha na obzoru poznatkův jeho vzešlo, musí se státi, v dalším bytování svém, v jisté míře a v jistém smyslu *neosvědoměným*, a to čím dále nazpět, tím hloub a hloub. Nezapíráme£, že kdo ve přírodě zpytuje, nikdež jinde, leč v říši pojmův a duší samých, nezpytuje: ale i v říši duší jest obměna dne a noci, světla a mraku, i v ní vidění jen tak daleko sahá, jak daleko slunce osvědomělého rozumu svítí. — Toho patrný důkaz i čísloslova nám poskýtají. Důvodův, proč duch lidský rozdíl tří osob aneb rozdíl tří počátečných čísel těmito nebo oněmi a nejinými prvky pojmenoval, v každé případnosti pohledávati, jest i pro největší důmysl záhada snad nekonečná, aspoň posavad nerozluštěná: ale i na vyšších, blíže povědomí našeho ležících stupních číselné našeho a každého jazyka soustavy, tohoto uměle vystaveného světa veličin a kolikostí, světla jen po málu a po tenku přibývá, a mezi končinami mraku i světla krajina soumraku daleko se prostírá. I tu vidíme, že slova, byvše k jinému významu libovolně a s dobrým vědomím, a však proto ne bez důvodu, obrácena, prvotní svůj význam vždy více a více s sebe skládati a v pouhé zdánlivě samorostlé znaky pojmův přecházeti musejí, by práva *přirozenosti* nabyla. Nemyslí teď žádný při *pět* na *pěsť*, při *šest* na *šaku* čili hrst, při *sedm* na *obět* nebo *svátost*, při *devět* na *nový* počet, při *deset* na *desnici* č. pravici, ačkoli byl čas, kdež to všecko mluvícímu jasně a čistě na mysl vystupovati, před povědomostí jeho zračiti se muselo. Odcizení toto bylo v jistém smyslu nutné, neúchylné, ač měl-li úkon počítání pomocí oněch slov vjíti v ústrojí *přirozeného* jazyka. Skracování a přejinačování číselných slov co do látky čili zvuku jejich jest toho pouhým následkem.

4. Každý jazyk zavírá v sobě nesmírné množství smělých a rázných skracování a přejinačování slov: než smělejších a ráznějších nad ona, jež nám číselná slova poskýtají, sotvy nalezneme. Skracování a jinačení toto dosahuje na vyšších, desetičných, setních a tisícných místech nejvyššího stupně. Z mnohých příkladův zde jen někteří, pro pouhé

upamatování, uvedeni buďte. Naše čes. *jedenáct* m. *jedennadeset*, *dvacet* m. *dvadeset*, *jedenmecítma* m. *jedenmezidesítma* (10 + 1 + 10 = 21), jsou nám toho nejbližší doklady; než již v skr. nacházíme *šašti* m. *šašdaśati* (60), *saptati* m. *saptadaśati* (70) a t. d., v řec. εἴκοσι m. δϝειδέκατι, τέτραχμον m. τετράδραχμον, v lat. *viginti* m. *dvideginti*, *duodennis* m. *duodecennis*, *dodrans* m. *dequadrans*, *sembella* m. *semilibella*, v něm. *hundert* m. goth. *taíhuntêhund*, ve franc. *onze*, *douze*, *treize* atd., tak že z původního *decem (dix)* pouhé *ze* zůstalo, v angl. *e-leven* m. *one-leven*, ve vlas. *venti* m. *viginti* a t. d. Našemu *sto* m. *deset* × *deset*, *tisíc* m. *deset* × *set* obdobné jest římské *decies aeris* m. *decies centena millia aeris*. Podobných příkladův ve všech jazycích hojnost, čímž se odvaha mluvozpytce, postupujícího v mysli od ohlédání kusův a zlomkův k uhodnutí celku, poněkud ospravedlňuje.

5. Pravili jsme u samého vstupu k této práci, že úkol slovozpytu jest vyšetřování důvodu pojmenování věcí čili souvislosti pojmův lidských s označujícími je zvuky, a že při tom nevyhnutedlno jest postupovati po stupních od důvodův bližších ke vzdálenějším, pokud se nedojde k nejhlubším. My na ten čas snažili jsme se, pokud nám možné bylo, dobrati se jen bližších důvodův pojmenování našich čísel; postoupení k hlubším a dobrání se důvodu posledního již dobré vůli, ochotě a zkušenosti laskavého čtenáře odkázati musíme. Za šťastné se pokládati budeme, jestli se nám z bohatého a prastarého jazyka našeho na důležitý a temný tento předmět jakéž takéž *nové* světlo vylíti a tím právo stejnorodosti mateřské mluvy naší s ostatními proslavenými indoevropejskými jazyky, aspoň před nepředpojatými soudci, dokázati podařilo. Ujišťujeme, že i ten, kdo dalšího a vyššího světla pomocí jeho upřímně a stále hledati bude, nebude pracovati nadarmo, a potu i mozolův svých neoželí. Končíme slovy, od nás již přede dvěma a dvadceti léty pronešenými: *jazyk slovanský jest jazyk stár a bohat, ale žádá studován býti a tehdáž odměňuje.*

Obsah.

Filologie.

Ve skladě B. Tempského také vyšly následující knihy:

BARTOŠ, Kronika pražská od léta páně 1524 až do konce lèta 1530, opravil K. Erben	2 zl.	12 kr.
BAUMGARTNER, Dr., Počátkové silozpytu, přeložil J. K.	1 „	60 „
BEZDĚKA, F. S., Základové moudrosti a opatrnosti, pravidla vezdejšího života. S předmluvou od P. J. Šafaříka	— „	36 „
BLAHOSLAVA, Jana, Grammatika česká dokonaná l. 1571, vydali J. Hradil a J. Jireček	2 „	80 „
ČELAKOVSKÝ, Dr. F. L., Dodavky k slovníku J. Jungmanna	— „	94 „
DASTICH, J., Základové praktické filosofie	2 „	40 „
GUIZOT, Dějiny vzdělanosti v Evropě, přeložil Palacký.	2 „	12 „
HANKA, Mluvnice polského jazyka. Druhé vydání	— „	72 „
HATTALA, Srovnávací mluvnice jazyka českého	1 „	28 „
„ Slovo o polku Igorově	— „	30 „
HUSI Mistra Jana Sebrané spisy české. Z nejstarších známých pramenů k vydání upravil Karel Jaromír Erben. Díl I.	3 „	50 „
JIREČEK, Novelly I.	— „	54 „
JIREČEK, Josef, Anthologie ze staré literatury české	— „	54 „
„ Anthologie z literatury české doby střední	1 „	60 „
„ Anthologie z novočeské literatury	1 „	30 „
„ O českém prvotním překladu sv. evangelií a obměnách jeho až do XV. století	— „	70 „
KAPPER, S., České listy. Básně	— „	54 „
KREJČÍ, J., Počátkové nerostopisu, sv. I.	— „	94 „
„ „ „ „ II.	1 „	6 „
Malý výbor z veškeré literatury české	1 „	6 „
Názorní vyučování v obrazích 3 díly à	2 „	48 „
PALACKÝ, F., Dějiny národu českého. Druhé vydání.		
Díl I., částka 1.	2 „	— „
„ I., „ 2.	2 „	50 „
„ III., „ 1.	2 „	48 „
„ III., „ 2.	2 „	12 „
„ IV., „ 1.	2 „	12 „
„ IV., „ 2.	3 „	— „
„ V., „ 1.	2 „	20 „
„ Popis království českého v jazyku českém i německém	2 „	12 „
PRESL., J. S., Nerostopis čili mineralogie. Rukovět soustavná k poučení vlastnímu. 4 svazky a atlas	5 „	64 „

WOLIN
s okolim.

